

สทฺธมฺมปกาสนี นาม ขุททกนิกายกัจจกถา
ปฏิสมภิตามคฺวณฺณา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ทิกฺขิณิกถาวณฺณา

อสุสาททิกฺขิณินิทฺเตสวณฺณา

อิทานิ ฅาณกถานนฺตรํ กถิตาย ทิกฺขิณิกถาย อญฺฺพพ-
อนฺวณฺณา(๑) อญฺฺปปตฺตา ฯ อัยฺ ทิ ทิกฺขิณิกถา ฅาณกถาย
กตฅาณปริจยสฺส สมธิกตสมฺมาทิกฺขิณิสฺส มิจฺฉาทิกฺขิณิมลวิโสธนา
สุกรรา โหติ สมฺมาทิกฺขิณิ จ สุปริสุทฺธา โหติติ ฅาณกถานนฺตรํ
กถิตา ฯ

ตตฺถ กา ทิกฺขิณิธิตฺตาทิกกา ปุจฺฉา กา ทิกฺขิณิธิตฺ อภินิเวส-
ปฺรามาโส ทิกฺขิณิธิตฺตาทิกํ ปุจฺฉิตฺปุจฺฉาย วิสฺสชฺชนํ กถํ อภินิเวส-
ปฺรามาโส ทิกฺขิณิธิตฺตาทิกโก วิสฺสชฺชิตฺวิสฺสชฺชนสฺส วิตุถารนินิทฺเตโส
สพฺพาว ตา ทิกฺขิณิโย อสุสาททิกฺขิณิโยธิตฺตาทิกกา ทิกฺขิณิสฺสคฺต-
สํสนฺทนาติ เอวมิเม จตฺตาโร ปริจฺเจทา ฯ

ตตฺถ ปุจฺฉาปริจฺเจเท ตาว กา ทิกฺขิณิธิตฺ ฅมฺมปุจฺฉา
สภาวปุจฺฉา ฯ

กติ ทิกฺขิณิณฺจานานิติ เหตุปุจฺฉา ปุจฺฉยปุจฺฉา กิตฺตกานิ
#๑. กตฺถจ. อญฺฺพพตฺถานวณฺณา ฯ

ทิกฺขินฺ การณานีติ อตุโถ ฯ

กติ ทิกฺขีปริยฺญานานีติ สมฺทาจารปฺจฺญา วิการปฺจฺญา ฯ

ทิกฺขีโย เอว हि สมฺทาจารวเสน จิตฺตํ ปริโยนฺนฺชฺนฺติโย

อฺภูทหนฺตีติ ทิกฺขีปริยฺญานานี นาม โหนฺติ ฯ

กติ ทิกฺขีโยติ ทิกฺขินฺ สงฺขยาปฺจฺญา คณฺนาปฺจฺญา ฯ

กติ ทิกฺขาภินิเวสชาติ วตฺถุปฺปเกทวเสน อารมฺมณฺนํนตฺต-
วเสน ทิกฺขีปฺปเกทปฺจฺญา ฯ ทิกฺขีโยเอว हि ตํ ตํ วตฺถุํ ตํ ตํ
อารมฺมณฺ อภินิเวสฺนฺติ ปฺรามสนฺตีติ ทิกฺขีปฺรามาสาติ วุจฺจฺนฺติ ฯ

กตโม ทิกฺขีญฺจฺยานสมฺกฺขมาโตติ ทิกฺขินฺ ปฏฺธิปฺกขปฺจฺญา
ปหานุปายปฺจฺญา(๑) ฯ ทิกฺขีการณานี हि ขนฺธาทีนํ ทิกฺขี-
สมฺกฺขมาเตน ตาสํ การณานี น โหนฺตีติ ตานํ จ การณานี
สมฺกฺขมาติตานํ นาม โหนฺติ ฯ ตสฺมา ทิกฺขีญฺจฺยานานี สมฺมา
ภุสํ หนฺตฺวณฺติ เอเตนาคี ทิกฺขีญฺจฺยานสมฺกฺขมาโตติ วุจฺจฺติ ฯ

อิทานิ เอตาสํ ฆนฺนํ ปฺจฺจฺยานํ กา ทิกฺขีตีอาทีนํ ฆ
วิสฺสชฺชนานํ ฯ ตตฺถ กา ทิกฺขีตี วิสฺสชฺเชตพฺพปฺจฺญา ฯ

อภินิเวสฺปฺรามาสี ทิกฺขีตี วิสฺสชฺชนํ ฯ สทา(๒) ปน
อนิจฺจาทีเก วตฺถุสฺมี นิจฺจาทีวเสน อภินิเวสฺตี ปตฺติญฺจฺหตี ทพฺหํ
คณฺหาตีติ อภินิเวโส ฯ

อนิจฺจาทีอาการํ อตฺถิกมิตฺวา นิจฺจฺนฺตฺวาทีวเสน วตฺตมาโน
#๑ ม. ปหีนุปายปฺจฺญา ฯ ๒. กตฺถจฺ. โส ฯ

ปรโต อามสฺติ คณฺหาตีติ ปฺรามาสฺโส ฯ

อถ วา นิจฺจนฺตฺยาทิกํ ปรี อุตฺตมํ สจฺจนฺติ อามสฺติ
คณฺหาตีติ ปฺรามาสฺโส อภินิเวสฺโส จ โส ปฺรามาสฺโส จาติ
อภินิเวสฺสปฺรามาสฺโส ฯ เอวํปกาโร ทิฏฺฐีติ กิจฺจโต ทิฏฺฐิสภาวํ
วิสุตฺตฺเชติ ฯ

ตีณิ สตนฺติ ตีณิ สตานิ วจฺนวิปลฺลาโส กโต ฯ

กตโม ทิฏฺฐิฏฺฐานสมฺภุจฺมาโตติ ปุจฺนํ อนุทฺตริตฺตฺวา ว โสตา-
ปตฺติมกฺโก ทิฏฺฐิฏฺฐานสมฺภุจฺมาโตติ วิสุตฺตฺชนํ กตํ ฯ

อิทานิ กถํ (๑) อภินิเวสฺสปฺรามาสฺตฺยาทิกิ วิตุถารนิตฺเตโส ฯ

ตตฺถ รูปนฺติ อุปฺโยคฺวณฺํ ฯ รูปํ อภินิเวสฺสปฺรามาสฺติ
สมฺพนฺโห ฯ

รูปนฺติ เจตฺถ รูปฺปาทานกฺขนฺโห กสิณฺรูปญฺจ ฯ เอตํ
มมาติ อภินิเวสฺสปฺรามาสฺโส ทิฏฺฐิ เอโสหฺมสมฺมิตฺติ อภินิเวส-
ปฺรามาสฺโส ทิฏฺฐิ เอโส เม อตฺตาติ อภินิเวสฺสปฺรามาสฺติ
ทิฏฺฐีติ ปุจฺเจกํ โยเชตฺตฺพุทฺธิ ฯ

เอตฺนฺติ สามญฺญวณฺํ ฯ เตเนว เวทนํ เอตํ มม สจฺจาเร

เอตํ มมาติ นปุสฺสวณฺํ เอกวณฺญจ กตํ ฯ เอโสติ ปน
วตฺตฺพุทฺธิ อเปกฺขิตฺตฺวา ปุถฺลฺลฺิงกฺวณฺํ (๒) กตํ ฯ

เอตํ มมาติ ตณฺหามญฺญณามูลิกา ทิฏฺฐิ ฯ

#๑ โปราณ. กติ ฯ ๒. ม. ปุถฺลฺลฺิงกฺวณฺํ ฯ

เอโสหสมฺมิตฺติ มานมณฺณนามูลิกา ทิฏฺฐิ ๑

เอโส เม อตฺตาคิ ทิฏฺฐิมณฺณนา เอว ๑ เกจิ ปน เอตํ
มมาติ มํการกปฺปนา เอโสหสมฺมิตฺติ อหํการกปฺปนา เอโส
เม อตฺตาคิ อหํการมํการกปฺปิโต อตฺตาคินิเวโสติ จ ตถา
ยถากุเมเนว ตณฺหามูลนิเวโส มานปคฺคาโห ตณฺหามูลนิเวโส
มานปคฺคหิโต อตฺตาคินิเวโสติ จ สงฺขารานํ ทุกฺขลกฺขณาตฺสสนํ
สงฺขารานํ อนิจฺจลกฺขณาตฺสสนํ สงฺขารานํ ติลกฺขณา-
ตฺสสนเหตุโก อตฺตาคินิเวโสติ จ ทุกฺเข อสุเก จ สฺขํ สฺกนฺติ
วิปลาสกตฺสส อนิจฺเจ นิจฺจนฺติ วิปลาสกตฺสส จตฺตพฺพิธ-
วิปลาสกตฺสส จ อตฺตาคินิเวโสติ จ ปุพฺพเพนิวาสธวณฺตฺส
อาการกปฺปนา ทิพฺพจกฺขณาตฺสส อนาคตปฺปฏิลาภกปฺปนา
ปุพฺพพฺนตาปรนฺตอิทปฺปจฺยตาปฺปฏิจฺจสมฺปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ กปฺป-
นิสฺสิตฺสส อตฺตาคินิเวโสติ จ นนฺทียา อตีตมฺนฺวากเมติ นนฺทียา
อนาคตํ ปฏิกงฺขติ ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ สํหิรฺติ อตฺตาคินิเวโสติ
จ ปุพฺพพฺนเต อณฺธวณฺเหตุกา ทิฏฺฐิ อปรนฺเต อณฺธวณฺเหตุกา
ทิฏฺฐิ ปุพฺพพฺนตาปรนฺเต อิทปฺปจฺยตาปฺปฏิจฺจสมฺปฺปนฺเนสุ ฐมฺเมสุ
อณฺธวณฺเหตุโก อตฺตาคินิเวโสติ จ เอเตสํ ตินฺณํ วจนานํ
อตุถํ วณฺณยนฺติ ๑

ทิฏฺฐิโย ปเนตฺถ ปจฺมํ ปญฺจกฺขนฺธวตฺตกา ตโต
นอชฺชตฺตักพาหิรายตฺนวิณฺณณายสมฺมุสฺสกายเวทนากายสณฺญา-

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 5
เล่มที่ 41 ติกฺกิกถาวณณา หน้า 5

กายเจตนากายตณฺหากายวิตกฺกวจารชาตฺ ทสฺกสฺสทฺทตฺตีสาการ-
วตฺตูกา ติกฺกิกโย วตฺตตา ฯ

ทวตฺตีสาการสฺสุ จ ยตฺถ วิสฺสุ อภินฺนเวโส น ยุชฺชติ
ตตฺถ สกฺลสฺสรัราภินฺนเวสวเสเนว วิสฺสุ อภินฺนเวโส วิย กโตติ
เวทิตพฺพํ ฯ ตโต ทฺวาทสายตฺนอญฺจารสชาตฺเอกฺกนวิสฺตติอินฺทฺริยวเสน
โยชฺนา กตา ฯ ตีณิ เอกนฺตโลกุตฺตรินฺทฺริยานิ น โยชิตานิ ฯ
น หิ โลกุตฺตรวตฺตูกา ติกฺกิกโย โหนฺติ ฯ สพฺพตฺตถาปี จ
โลกิยโลกุตฺตรมิสฺเสสฺสุ ชฺมเมสฺสุ โลกุตฺตเร จเปตฺวา โลกิยาเอว
กเหตุพฺพา ฯ อนินฺทฺริยพฺพรูปญฺจ น กเหตุพฺพเมว ฯ ตโต
เตชาตฺกวเสน นววิธกวเสน ฌานพฺรหฺมวิหารสมาปฺตติวเสน
ปฏิจฺจสมุปฺปาทกวเสน จ โยชฺนา กตา ฯ ชาตฺิขรामรณานํ
วิสฺสุ คหณฺเ ปรีหาโร วตฺตตฺนโย เอว ฯ สพฺพทานิ เจตานิ
รูปาทิกานิ ขรामรณนฺตานิ อญฺจนวตฺติสฺตํ ปทานิ ภวณฺติ ฯ

ติกฺกิกฺกฺกฺกฺกานสฺสุ ขนฺธาปี ติกฺกิกฺกฺกฺกานนฺติ วิสฺตติวตฺตูกายปี
สทฺกกายติกฺกิกฺก
ภิกฺก
สมนฺนุสฺสสนฺติ สพฺเพ เต ปญฺจุปาทานกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
เอเตสฺสึ วา อญฺยตฺรณฺติ (๑) วตฺตตฺตตา จ ปญฺจุปาทานกฺกฺกฺก
ติกฺกิกฺก
ติกฺกิกฺก

#๑. ส.ข. ๑๓/๕๔/๕๓ ฯ

อวิชฺชาปี ทิฏฺฐิจฺ्ञานนฺติ อวิชฺชาย อนนฺธิกตํ ทิฏฺฐิ-
อุปฺปตฺติโต ยํ ฆนฺเต ทิฏฺฐิ อสมฺมาสมฺพุทฺเตสฺส สมฺมา-
สมฺพุทฺธาติ อํ นุ โข ฆนฺเต ทิฏฺฐิ ก็ ปฏิจฺจ ปญฺญาตฺติ ฯ
มหตี โข เอสา กจฺจาน ธาตุ ยทิตฺถ อวิชฺชาธาตุ ฯ หีนํ
กจฺจาน ธาตุ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ หีนา สญฺญา หีนา ทิฏฺฐิตฺติ (๒)
วจนโต จ อวิชฺชา ทิฏฺฐินํ การณํ ฯ

ผลฺโสปี ทิฏฺฐิจฺ्ञานนฺติ เตน ผลฺเสน ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิ-
อุปฺปตฺติโต เย เต ภิกฺขเว สมณพฺรหฺมณา ปุพฺพนตฺกปฺปิกา
ปุพฺพนตฺตานุทิจฺ्ञโน ปุพฺพนตฺ อารพฺภ อนกฺวิหิตานิ อธิวตฺติ-
ปทานิ (๑) อภิวทฺตติ ตทปิ ผลฺสฺสปจฺจยาติ (๔) วจนโต จ ผลฺโส
ทิฏฺฐินํ การณํ ฯ

สญฺญาปี ทิฏฺฐิจฺ्ञานนฺติ อาการมตฺตคฺคหณฺน อยาถาว-
สภาวคฺคาหเหตุตฺตา สญฺญา

ยานิ จ ตีณิ ยานิ จ สญฺจิ
สมณปฺปวาทสฺสิตานิ ฐุริปญฺล
สญฺญกฺขรสญฺญนิสฺสิตานิ

โอสรณานิ วิเนยฺย (๕) โอฆตฺมคาคิ (๖)

วจนโต สญฺญานิทานา หิ ปฺปญฺจสงฺฆาติ (๗) วจนโต จ สญฺญา

#๑. สฺ. นี. ๑๖/๓๖๒/๑๘๔ ฯ ๒. สฺ. นี. ๑๖/๓๖๓/๑๘๔ ฯ

#๓. ม. อธิมตฺติปทานิ ฯ ๔. ที. สฺ. ๕/๖๕/๕๔ ฯ ๕. สฺ. วิเจยฺย ฯ

#ม. วิเนยฺย ฯ ๖. ปุ. สฺ. ๒๕/๓๗๑/๔๓๕ ฯ

#๗. ปุ. สฺ. ๒๕/๔๑๘/๕๐๔ ฯ

ติกุจัน การณ ๑

วิตกโกปี ติกุจิกุจันนุติ อากการปริวิตกเกน ติกุจilupตติโต

นแหว สจจანი พหุณี นานา

อณฺณตฺร สณฺณาย นิจจანი (๑) โสเก

ตกุกณจ ติกุจิสฺส ปกปฺปยิตฺวา

สจจํ มุสาติ ทฺวยธมฺมมาหุติ (๒)

วจนโต จ วิตกโก ติกุจัน การณ ๑

อโยนิโสมนสิกาโรปี ติกุจิกุจันนุติ อโยนิโส มนสิการสฺส

อกุสถานํ อสาธารณเหตุตฺตา ตสฺเสวํ อโยนิโส มนสิกาโรโต

ณฺนํ ติกุจัน อณฺณตฺรา ติกุจิ อุปฺปชฺชตีติ (๓) วจนโต จ อโยนิโส

มนสิกาโร ติกุจัน การณ ๑

ปาปมิตฺโตปี ติกุจิกุจันนุติ ปาปมิตฺตสฺส ติกุจันนุคฺติ-

อาปชฺชเนน ติกุจilupตติโต พาหิรี ภิกฺขเว องฺกนุติ กริตฺวา

นาณลํ เอกงฺกมฺปิ สมนุสฺสํ ยํ เอวํ มหโต อนคฺถาย

สํวตฺตติ ๑ ยถิตํ ภิกฺขเว ปาปมิตฺตคฺติ (๔) วจนโต จ ปาปมิตฺโต

ติกุจัน การณ ๑

ปรโตปี โฆโส (๕) ติกุจิกุจันนุติ ทฺรภฺชาตธมฺมสฺสวเนน

ติกุจilupตติโต เทวเม ภิกฺขเว เหตุ เทว ปจฺจยา มิจฺจาทิกุจिया

อุปฺปาทาย ปรโต จ โฆโส อโยนิโส จ มนสิกาโรติ (๖) วจนโต

#๑. สี. สจจანი ๑ ๒. บ. ส. ๒๕/๔๑๕/๕๐๗ ๑

#๓. ม. ม. ๑๒/๑๒/๑๔ ๑ ๔. อ. อ. ๒๗/๑๑๑/๓๖ ๑

#๕. ม. ปรโตปี โฆโส ๑ ๖. อ. ท. ๒๐/๓๗๐/๑๐๕ ๑

จ ปฺรโต โฆโส มิจฺฉาทิกฺขิกโต มิจฺฉาทิกฺขิปฺปฏิสณฺณตฺตถา
ทิกฺขีณํ การณํ ฯ

อิทานิ ทิกฺขีญฺจานนฺติ ปทสฺส อตฺถํ วิวฺรณฺโต ขนฺธา
เหตุ ขนฺธา ปจฺจโยติอาทิมหา ฯ ขนฺธา เอว ทิกฺขีณํ อุปาทาย
ชนกเหตุ เจว อุปตฺถมฺภกปจฺจโย จาติ อตฺโถ ฯ

สมฺภูจฺจานญฺเจนาติ สมฺภูจฺจหนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอเตนาติ
สมฺภูจฺจานํ การณฺติ อตฺโถ ฯ เตน สมฺภูจฺจานญฺเจน ทิกฺขี-
การณภาเวนาติ (๑) อตฺโถ ฯ

อิทานิ กิจฺจเกเทน ทิกฺขีเกทํ ทสฺเสนฺโต กตฺมานิ อญฺจารส
ทิกฺขีปริยญฺจานานํติอาทิมหา ฯ

ตตฺถ ยาทิกฺขีติ อิทานิ วุจฺจมานานํ อญฺจารสนฺนํ
ปทานํ สาธารณํ มุลปทํ ฯ

ยา ทิกฺขี ตเทว ทิกฺขีคตํ ยา ทิกฺขี ตเทว ทิกฺขีคหนฺนฺติ
สพฺเพหิ สมฺพนฺโธ กาดพฺโพ ฯ อยาถาวทสฺสนญฺเจน ทิกฺขี ตเทว
ทิกฺขีสุ คตํ ทสฺสนํ ทฺวาสญฺจิทิกฺขีอนฺโตคฺคตฺตาติ ทิกฺขีคตํ ฯ
เหตุจาปฺสฺส อตฺโถ วุตฺโตเยว ฯ ทฺวินฺนํ อนฺตานํ เอกนฺตคตฺตาปี
ทิกฺขีคตํ ฯ

สาเอว ทิกฺขี ทฺรติกฺกมฺนญฺเจน ทิกฺขีคหนํ ตินฺคหนฺวน-
คหนปฺพพตฺคหนานํ วิย ฯ สาสฺงกสฺปปฏิภยญฺเจน ทิกฺขีคนฺตาริ
#๑. ยู. จิตฺติการณภาเวนาติ ฯ

โจรกนฺตารวาทกนฺตารนินฺรทกนฺตารทุพฺภิกฺขกนฺตารา วีย ๑
ชมฺมสงฺคณฺธิยํ ทิฏฺฐิกนฺตารโธติ (๑) สกฺลิ่งเคเนว อาคตํ ๑ สมนฺมา-
ทิฏฺฐิยา วินิวิชฺฌนญฺเจเน ปฏฺฐิโถมญฺเจเน จ ทิฏฺฐิวิสฺสุกํ ๑

มิจฺจนาทสฺสนํ หิ อูปฺปชฺชมานํ สมนฺมาทสฺสนํ วินิวิชฺฌติ
เจว วิโถเมติ จ ๑ ชมฺมสงฺคณฺธิยํ ทิฏฺฐิวิสฺสุกายิกนฺติ อาคตํ ๑
กทาจิ สฺสสฺตสฺส กทาจิ อฺจฺเจทสฺส กหณฺโต ทิฏฺฐิยา วิรูปํ
ผนฺพิตฺนติ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺพิตํ ๑

ทิฏฺฐิกติโก หิ เอกสฺมี ปติญฺจาทุํ น สกฺโกติ กทาจิ
สฺสสฺตํ อนฺุสฺสรติ กทาจิ อฺจฺเจทํ ๑ ทิฏฺฐิเยว อนตฺเถ ตํ โยเชตีติ
ทิฏฺฐิสลฺโลชนํ ๑

ทิฏฺฐิเยว อนฺุโตตฺตทนญฺเจเน ทฺนฺนํหฺรณฺนิยญฺเจเน จ สลฺลนฺติ
ทิฏฺฐิสลฺลํ ๑

ทิฏฺฐิเยว ปีพาทฺรณญฺเจเน สมนฺพาโรติ (๒) ทิฏฺฐิสมนฺพาโร ๑

ทิฏฺฐิเยว โมกฺขวาทฺรณญฺเจเน ปฺลิตฺโโพโรติ ทิฏฺฐิปฺลิตฺโโพโร ๑

ทิฏฺฐิเยว ทฺมฺโมจฺนีนฺยญฺเจเน พนฺชนนฺติ ทิฏฺฐิพนฺชนํ ๑

ทิฏฺฐิเยว ทฺรุตฺตฺรณญฺเจเน ปปาโตติ ทิฏฺฐิปปาโต ๑

ทิฏฺฐิเยว ฅามกตฺตญฺเจเน อนฺุสโยติ ทิฏฺฐิฅานฺุสโย ๑

ทิฏฺฐิเยว อตฺตานํ สนฺตาทเปตีติ ทิฏฺฐิสนฺตาทไป ๑

ทิฏฺฐิเยว อตฺตานํ อนฺุทหตีติ ทิฏฺฐิปรีพาทโ ๑

#๑ อภ. สงฺ. ๓๔/๒๕๑/๑๑๑ ๑ ๒. ส. ฅามกตฺตญฺเจเน อนฺุสมนฺพาโรติ ๑

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 10
เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 10

ทิกุจียะว กิเลศกายั คณเถตีติ ทิกุจิกนุโถ ๕
ทิกุจียะว ภูสิ อาทียตีติ ทิกุจูปาทานั ๕
ทิกุจียะว สจจนุติอาทิวเสณ อภินิวตีติ ทิกุจาภินิวโส ๕
ทิกุจียะว อิทั ปรนติ อามสติ ปรีโต วา อามสตีติ

ทิกุจิปรามาสั ๕

อิทานิ ราสิวเสณ โสพส ทิกุจियो อุกุทิสนุโต กตมา

โสพส ทิกุจियोติอาทิมาย ๕

ตตตุ สุขโสมนสสุตงขาเต อสุสาเท ทิกุจि อสุสาททิกุจิ ๕

อตตทานัน อนุกตา ทิกุจि อตตทานุทิกุจิ ๕

นตถิติ ปวตตตตา วิปริตา ทิกุจิ มิจจาทิกุจิ ๕

สตี กายะ ทิกุจิ สนุตี วา กายะ ทิกุจิ สกุกายทิกุจิ ๕

กาโยติเจตตุ ขนุชปญจกั ขนุชปญจกสงขาโต สกุกาโย วตตุ

ปติจฺจจา เอติสฺสาตี สกุกายวตตุกา ๕

สสุตตนุติ ปวตตตา ทิกุจิ สสุตตทิกุจิ ๕

อฺจฺเจโทติ ปวตตตา ทิกุจิ อฺจฺเจททิกุจิ ๕

สสุตตาทิอนตุ คณฺหาตีติ อนตคฺคาหิกา อนตคฺคาโห วา

อสุสา อตถิติ อนตคฺคาหิกา ๕

อตีตสงขาคั ปุพฺพนุตฺ อนุกตา ทิกุจิ ปุพฺพนุตฺทิกุจิ ๕

อนาคตสงขาคั อปฺรฺนตุ อนุกตา ทิกุจิ อปฺรฺนตฺทิกุจิ ๕

อนตฺเถ สัโยเชตีติ สณฺโฆชนิกา ๕

อห้การวเสน อหนฺติ อฺปฺปนฺเนน มาเนน ทิฏฐิยา
มฺลฺกฺเตน วินิพฺนฺธา ฆฺมฺมิตฺตา อฺปฺปาติตา ทิฏฐิ อหนฺติ
มานวินิพฺนฺธา ทิฏฐิ ฯ

ตถา มํการวเสน มมนฺติ อฺปฺปนฺเนน มาเนน วินิพฺนฺธา
ทิฏฐิ มมนฺติ มานวินิพฺนฺธา ทิฏฐิ ฯ

อตุตฺโน วทนํ กถนํ อตุตฺวาโท เตน ปฏิสลฺยตุตฺตา
พทฺธา ทิฏฐิ อตุตฺวาทปฏิสํยตุตฺตา ทิฏฐิ ฯ

อตุตฺตานํ โลโกติ วทนํ กถนํ โลกฺวาโท เตน ปฏิสลฺยตุตฺตา
ทิฏฐิ โลกฺวาทปฏิสํยตุตฺตา ทิฏฐิ ฯ

ภโว วุจฺจติ สสฺสตี สสฺสตฺวเสน อฺปฺปชฺชนทิฏฐิ ภวทิฏฐิ ฯ
วิภโว วุจฺจติ อฺจฺเฉโท อฺจฺเฉทวเสน อฺปฺปชฺชนทิฏฐิ
วิภวทิฏฐิ ฯ

อิทานิ ตีณิ สตี ทิฏฐาภินิเวเส นิตฺทิสิตฺตุกาโม กตฺเม
ตีณิ สตี ทิฏฐาภินิเวสาคิ ปุจฺจิตฺวา เต อวิสฺสชฺเชตฺตฺวาว วิสฺสุ วิสฺสุ
อภินิเวสวิสฺสชฺชนเนนฺว เต วิสฺสชฺเชตฺตุกาโม อสฺสาททิฏฐิยา
กตฺติหากาเรหิ อภินิเวโส โหตีตีอาทินา นเยน โสพสนนํ ทิฏฐินํ
อภินิเวสการคณนํ (๑) ปุจฺจิตฺวา ปุณฺ อสฺสาททิฏฐิยา ปญฺจตีสาย
อาการเรหิ อภินิเวโส โหตีตี ตาสํ โสพสนนํ ทิฏฐินํ อภินิเวส-
การคณนํ วิสฺสชฺเชตฺตฺวาว ปุณฺ ตานิ คณฺณานิ วิสฺสชฺเชนฺโต
#๑. สี่. ....คหณํ ฯ

อสุสาททิกฺกุชยา กตเมหิ ปณจตีสาย อากาเรหิ อภินเวโส
โหตีติอาทิมหา ฯ

ตตถ รูปํ ปฏิจฺจาติ รูปกฺขนุํ ปฏิจฺจ ฯ

อุปฺปชฺชติ สฺขํ โสมนสฺสนฺติ อัย เม กาโย อีทิสฺสติ
รูปสมปฺปทํ นิสฺสาย เคหสฺสตี รากสมปฺยุตฺตํ สฺขํ โสมนสฺสํ
อุปฺปชฺชติ ฯ เหฏฺฐา วุคฺเตนญฺเจน สฺขณจ โสมนสฺสณจ ฯ

ตฺยเว รูปสฺส อสุสาโทติ รูปนิสฺสโย อสุสาโท ฯ ตํ
หิ สฺขํ ตณฺหาเวสเนน อสุสาทียติ อุปฺกณฺชียตีติ อสุสาโท ฯ

อภินเวสปรามาโส ทิกฺกุชฺติ โส อสุสาโท สสฺสโตติ วา
อฺจฺฉิขฺชิสฺสตีติ วา สสฺสํ วา อฺจฺฉิขฺชมานํ วา อตฺตานิ
สฺขิตํ กโรตีติ วา อภินเวสปรามาโส โหติ ฯ ตสมฺมา ยา จ
ทิกฺกุชฺติ โย จ อสุสาโทติ อสุสาทสฺส ทิกฺกุชฺติภาวภาเวปี อสุสาทํ
วินาสา ทิกฺกุชฺติ น โหตีติ กตฺวา อุกฺกมฺปิ สมฺมจฺจิตํ ฯ

อสุสาททิกฺกุชฺติ อสุสาเท ปวคฺตา ทิกฺกุชฺติ วุคฺตํ โหติ ฯ

อิทานิ นานาสฺสคฺเตหิ สํสนฺเตตฺวา มิจฺฉาทิกฺกุชฺติ มิจฺฉา-
ทิกฺกุชฺติกณฺจ ครหิตฺกามา อสุสาททิกฺกุชฺติ มิจฺฉาทิกฺกุชฺติอาทิมหา ฯ

ตตถ ทิกฺกุชฺติวิปคฺตีติ สมฺมาทิกฺกุชฺติวินาสกมิจฺฉาทิกฺกุชฺติสงฺขาต-
ทิกฺกุชฺติยา วิปคฺตี ฯ

ทิกฺกุชฺติวิปฺโนติ วิปฺนุณา วินญฺฐา สมฺมาทิกฺกุชฺติ อสุสาติ
ทิกฺกุชฺติวิปฺโน วิปฺนุณทิกฺกุชฺติ วุคฺตํ โหติ ฯ มิจฺฉาทิกฺกุชฺติยา วา

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิกขมคควณณา (สพุทธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 13
เล่มที่ 41 ทิฏฐิกถาวณณา หน้า 13

วิปนุโน วินญุโจติ ทิฏฐิวิปนุโน ฯ น เสวิตพุโพ อุป-
สงกมเนน ฯ น ภชิตพุโพ จิตฺเตน ฯ น ปยิริปาสิตพุโพ
อุปสงกมิตฺวา นิสิตเนน ฯ

ตํ กิสฺส เหตุติ ตํ เสวนาทิกํ เกน การณน น
กาทพฺพนฺติ ตสฺส การณปฺจฺจนา ฯ

ทิฏฐิ หิสฺส ปาปิกาทิ การณวิสุตฺตชนฺ ๑ ยสุมา อสฺส
ปุกฺกสฺส ทิฏฐิ ปาปิกา ตสุมา ตํ เสวนาทิกํ น กาทพฺพนฺติ
อตุโถ ๑

ทิฏฐิ โย ราวโคติ (๑) สุนฺทรา เม ทิฏฐิตฺติ ทิฏฐี อารพภ
ทิฏฐิยา อุปฺปชฺชนราวโค ๑

ทิฏฐิราครตฺโตติ (๒) เตน ทิฏฐิราเคน รงฺเคน รตฺตํ วตฺถํ
วिय รตฺโต ๑

น มหปฺผลนฺติ วิปากผลเลน ๑ น มหานิสฺสนฺติ นิสฺสนท-
ผลน ๑

ปฺริสฺปุกฺกสฺสทาติ ปฺริสฺสขฺวตฺส ปุกฺกสฺส ๑ โลกฺย-
โวหารน หิ ปุํ (๓) วุจฺจติ สฺริริ ตสฺมี ปฺริสฺมี เสติ ปวตฺตตีติ
ปฺริโส ปุํ วุจฺจติ นิริโย ตํ ปุํ คตฺติ กจฺจตีติ ปุกฺกโถ ๑
เยภฺยเยน หิ สตฺตา สฺคตฺโต จฺตา ทฺกฺกตฺติเยว นินฺพตฺตนฺติ ๑
#๑. ม. ทิฏฐิยา ราวโคติ ๑ ๒. ป. ทิฏฐิราครโต ๑ ๓. ส. ม.
#ปฺริ วุจฺจติ สฺริริ ตสฺมี ปฺริสฺมี เสติ ปวตฺตตีติ ปฺริโส ๑

ตํ กิสฺส เหตุติ ตํ น มหปฺผลตฺตํ เกน การณน
โหติ ฯ ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกาทิ ยสฺมา อสฺส ปุคฺคลสฺส ทิฏฺฐิ
ปาปิกา ตสฺมา น มหปฺผลํ โหติติ อตุโถ ฯ
เทวว คติโยติ ปญฺจสุ คตีสฺส เทวว คติโย ฯ วิปชฺชมานาย
ทิฏฺฐิยา นิรโย ฯ สมฺปชฺชมานาย ตีรจฺฉานโยนิ ฯ
ยถฺเจว กายกมฺมนฺติ สกตฺติงฺกขารณปฺปฏิปทานุโยคอกฺวิทา-
นปจฺจุปฺปฏิฐานอลฺลชฺลิกมฺมาทิ กายกมฺมํ ฯ
ยถฺจ วจฺจิกมฺมนฺติ สกสมฺยปฺริยาปฺพนสฺชฌายนเทสนา-
สมาทปนาทิ วจฺจิกมฺมํ ฯ
ยถฺจ มโนกมฺมนฺติ อธิโลกจินฺตปาปฺฏิสฺยตฺตยจ ปฺรโลก-
จินฺตปาปฺฏิสฺยตฺตยจ กตาทกตจินฺตปาปฺฏิสฺยตฺตยจ มโนกมฺมํ ฯ
ติณฺณกฺกุชฺชลฺลพฺพิเชสฺส สตฺตทฺทิฏฺฐิทานานุปฺปทานปฺฏิคฺคหณปฺริโกเกสฺส (๑)
จ กายวจฺจิมโนกมฺมานิ ฯ
ยถาทิฏฺฐิจฺติ ยา อัย ทิฏฺฐิ ตสฺसानุรูปํ ฯ สมตฺตนฺติ
ปฺริปฺณณฺณํ ฯ สมาทินฺนนฺติ กหิตํ ฯ
อฏฺฐกถายํ ปน วุตฺตํ ตเทตํ ยถาทิฏฺฐิยํ จิตฺตกายกมฺมํ
ทิฏฺฐิสฺสหาตฺตกายกมฺมํ ทิฏฺฐิฐานุโลมิกกายกมฺมนฺติ ติวธิ โหติ ฯ
ตตฺถ ปาณํ หนโต อทินฺนํ อาทียโต มิจฺฉาจรโต นตฺถิ
ตโตนิทานํ ปาปํ นตฺถิ ปาปสฺส อากโมติ ยเภา ทิฏฺฐิกสฺส
#๑. ม. สตฺตทฺทิฏฺฐิสฺส ทานานุปฺปทานปฺฏิคฺคหณปฺริโกเกสฺส ฯ

สโต ปาณาติปาตอทินฺนาทานมิจฺจจารสงฺขาตํ กายกมฺมํ อิทํ
ยถาทิกุจิชฺย จิตฺตกายกมฺมํ นาม. ปาณํ หนโต อทินฺนํ อาทียโต
มิจฺจจารโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ นตฺถิ ปาปสฺส อากโมติ
ยํ อิมาย ติกุจิชฺยา อิมินา ทสฺสเนน สหชาตํ กายกมฺมํ อิทํ
ติกุจิสหชาตฺตกายกมฺมํ นาม. ตเทว ปน สมตฺตํ สมาทินฺนํ
คหิตํ ปรามภุจํ ติกุจฺจานุโลมิกกายกมฺมํ นาม. วจิกมฺมมโน-
กมฺเมสุปี เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน มุสา ภณฺโต ปิสฺสณฺ
ภณฺโต ผรุสํ ภณฺโต สมฺผํ ปลปโต อภิขณฺณาลุโน พุยาปนฺน-
จิตฺตสฺส มิจฺจาทิกุจิกสฺส สโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ นตฺถิ
ปาปสฺส อากโมติ โยชฺนา กาทพฺพาฯ ลิงฺคธารณาทีปริยา-
ปฺภูณนาทีโลกจินฺดาทีวเสน วุตฺตนโย เจตฺถ สุนฺทโรฯ

เจตนาทีสุ ติกุจิสหชาตา(๑) เจตนา เจตนา นามฯ
ติกุจิสหชาตา ปตฺถนา ปตฺถนา นาม. เจตนาปตฺถนानํ วเสน
จิตฺตกุรฺปนา ปณฺธิ นาม. เตหิ ปน เจตนาทีหิ สมฺปยุตฺตา
ผสฺสาทโย สงฺขารกฺขนฺธปริยาปนฺนา ฐมฺมา สงฺขารา นามฯ

อนิฏฺจายาตีอาทีหิ กุกฺขเมว วุตฺตํฯ กุกฺขํ หิ สุขกาเมหิ
สตุเตหิ น เอตฺตตฺตา อนิฏฺจํฯ อปฺปียตฺตา อกนฺตํฯ มนโส(๒)
อวทุตฺตนโต มนสิ อวิสฺปฺปนโต จ อมฺนาปีฯ आयตี อภทุตฺตาย
อหิตํฯ ปิพนฺโต กุกฺขนฺติฯ

#๑. กตฺถจิ. ติกุจิสหคตาฯ ๒. ม. มนฺสฺสฯ

พุทธทศนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 16
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้า 16

ตํ กิสฺส เหตุติ ตํ เอวํ สํวตฺตํ เกน การณน
โหตีติ อตฺโถ ฯ อิทานิ สฺส การณํ ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปีกาติ ฯ
ยสฺมา ตสฺส ปุคฺคสฺส ทิฏฺฐิ ปาปีกา ลามกา ตสฺมา เอวํ
สํวตฺตตีติ อตฺโถ ฯ

อลฺลย ปจฺวียา นิกฺขิตฺตฺนฺติ อุตฺเทน ตินฺตฺยา ภูมียา
โรปิตํ ฯ

ปจฺวีรสํ อาโปรสฺนฺติ ตสฺมี ตสฺมี จานน ปจฺวียา จ
สมฺปทํ อาปสฺส จ สมฺปทํ ฯ พิชฺนิกฺขิตฺตฺนฺตฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
ปจฺวี น สพฺโพ อาโป จ พิชฺ ฝลํ กณฺหาเปตี ฯ โย ปน เตสํ
ปเทโส พิชฺ ฝลํ โสเยว พิชฺ ฝลํ กณฺหาเปตี ฯ ตสฺมา
พิชฺโปสฺนายน ปจฺจยภูโตเยว โส ปเทโส ปจฺวีรสํ อาโปรสฺตี
เวทิตฺตฺโพ ฯ

รสสทฺทสฺส หิ สมฺปตฺติ จ อตฺโถ ฯ ยถาห กิจฺจสมฺปตฺติ-
อตฺเถน รโส นาม ปวฺจจตีติ ฯ โลเก จ สฺรโส คณฺรพฺโพติ
วคฺเต สฺสมฺปนฺโน คณฺรพฺโพติ อตฺโถ ฉายตี ฯ

อุปาทิยตีติ กณฺหาตี ฯ โย หิ ปเทโส ปจฺจโย โหตี ตํ
ปจฺจยํ ลกฺขณํ พิชฺ ตํ กณฺหาตี นาม ฯ

สพฺพตฺนฺติ สพฺพํ ตํ รสชาติ ฯ

ติตฺตกตฺตฺยาตี โส ปจฺวีรสํ อาโปรสํ จ อตฺตฺตโก
สมาโนปี ติตฺตกํ พิชฺ นิสฺสาย นิมฺพฺรฺกฺขาทีนํ เตสํ ผลานญจ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 17
เล่มที่ 41 ติกฺขิกถาวณณา หน้า 17

ติตฺตกภาวาย สํวตฺตติ ฯ

กุกฺกตฺตทายาติ อิทํ ปุริมสฺเสว เวจฺจํ ฯ

วณฺณคนฺธรสฺสเปโต อมฺโผยฺ อหฺวา ปุเร

ตเมว ปุชฺชํ ลภมาโน เกณมฺโผ กุกฺกปฺฝโลติ (๑)

อากตฺตฺตฺตฺตฺต วิย หิ อิทาปี ติตฺตกเมว อปฺปิยฺกฺเขน กุกฺกนฺตฺติ

เวทิตฺตพฺพิ ฯ

อสาตตฺตทายาติ (๒) อมฺชฺรภาวาย ฯ อสาทตฺตทายาติปี ปาโธ

อสาทภาวายาติ อตฺโถ ฯ

สาทฺตฺติ หิ มชฺฐํ ฯ พิชฺชํ หิสฺสาติ อสฺส นิมฺพาทิกสฺส

พิชฺชํ ฯ

เอวเมวณฺตฺติ เอวํ เอวํ ฯ ยสฺมา สฺสา เวทนา ปฺรโม

อสฺสาโท ตสฺมา มิจฺจนาทิกฺขิจฺยา ทฺกฺขเวทนาวเสน อาทินโว

ทสฺสโตติ ฯ ปฺน อญฺจารสภเทน ทิกฺขิจฺยา อาทินวํ ทสฺเสตฺถ

อสฺสาททิกฺขิจฺ มิจฺจนาทิกฺขิจฺติอาทิมานํ ฯ ตํ วุตฺตตฺตเมว ฯ อิมหิ

อญฺจารสหิ อากาเรหิ ปฺริยฺกฺขิจฺติจิตฺตสฺส สลฺโยโคติ ทิกฺขิจฺยาเอว

สํสारे พนฺธนํ ทสฺเสติ ฯ

ยสฺมา ปน ทิกฺขิจฺญิตานปี สลฺโยชนานิ อตฺถิ อทิกฺขิจฺ-

ญิตานปี ตสฺมา ตํ ปภทํ ทสฺเสนฺโต อตฺถิ สลฺโยชนานิ

เจวาติอาทิมานํ ฯ

#๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๒๑/๖๗ ฯ ๒. ม. อสาทตฺตทายาติ ฯ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 18
เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 18

ตตุถ ยสุมา กามราคสญโฆชนสุเสว อนุนยสญโฆชนนติ
อากตฏฐานมปี อตุถิ ตสุมา อนุนยสญโฆชนนติ วุตตัม ฯ
กามราคภาวํ อปฺปตฺวา ปวตฺตํ โลกํ สนุชาย เอตํ
วุตฺตนติ เวทิตพฺพํ ฯ เสตขนุชายตนาทิมูลเกสุปี วาเรสุ อิมินาว
นเยน อตุโถ เวทิตพฺพโ ๑
เวทนาปรมตฺตา จ อสุสาทสุส เวทนาปริโยसानาเอว
เทสณา กตา ฯ สญญาทโย น กหิตา ฯ
อิมหิ ปญจศีสาย อากาเรหิติ ปญจกฺขนุชา อชฺฌตฺติกา-
ยตนาทินิ ปญจ กุกกานิ จาติ อิมานิ ปญจศีส วตฺถุนิ
นิสฺสาย อฺปฺปนฺนอสฺสาทามมณฺวเสน ปญจศีสาย อากาเรหิ ฯ
อสุสาททิกฺกจินิทฺเทสวณฺณา นิฏฺจิตา ฯ

อตุตฺตานุกิกฺกจินิทฺเทสวณฺณา

อตุตฺตานุกิกฺกจฺย อสุสุตฺวา ปุณฺหุชโนติ อากมาธิกมาภาวา
เญโย อสุสุตฺวา อิติ ฯ
ยสฺส หิ ขนุชธาตฺตฺตฺนสจฺจปฺจฺจยาการสตีปฺฏฺธานาทิสฺ
อฺกฺกหปฺริปฺุจฺจาวินิจฺจยวิริทิตตฺตา อตุตฺตานุกิกฺกิปฺฏฺเสธกโร เนว
อากโม ปฺฏิปฺตฺติยา อธิคนฺตพฺพสฺส อนธิคตฺตฺตา น จ อธิคโม
อตุถิ โส อากมาธิกมานํ อภาวา เญโย อสุสุตฺวา อิติ ฯ
สุตฺนติ หิ พุทฺทวจนาคโม จ สุตฺผลตฺตฺตา เหตุโวหารวเสน

อธิคโม จ ตํ สุตํ อสฺส อตฺถิติ สุตวา น สุตวา
อสฺสุตวา ฯ สุวายิ

ปฺถุนํ ชนนาทีหิ การณฺเหหิ ปฺถุชฺชโน
ปฺถุชฺชนนฺโตคฺคตฺตา ปฺถุวายิ ชโน อิติ ฯ

โส หิ ปฺถุนํ นานปฺปการานํ กิเลสาทินํ ชนนาทีหิ
การณฺเหหิ ปฺถุชฺชโน ฯ ยถาห ปฺถุ กิเลสฺ ชนฺนตฺติติ ปฺถุชฺชนา
ปฺถุ อวิหตสฺสกายติกฺขจิกถาติ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ สตฺถารานํ
มฺขลฺโลกิกถาติ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ สพฺพคฺคตฺติหิ (๑) อาวุณฺโตนฺตาติ (๒) ปฺถุชฺชนา
ปฺถุ นานาภิสงฺขารํ อภิสงฺขโรนฺตฺติติ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ นานา-
โอเมหิ วุชฺชนตฺติติ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺเปนตฺติติ
ปฺถุชฺชนา ปฺถุ นานาปริพาเหหิ ปริทฺยหนฺตฺติติ (๓) ปฺถุชฺชนา ปฺถุ
ปฺลยจฺสุ กามกฺุณฺเสสุ รตฺตา กิทฺธา คฺคิตฺตา มฺจฺฉิตฺตา อชฺโฆสฺสนฺนา (๔)
ลคฺคา ลคฺคิตฺตา ปฺลิตฺพุทฺธาติ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ ปฺลยจฺหิ นีวรณฺเหหิ
อาวุตา นิวุตา โอมุตา ปิหิตฺตา ปฺถิจฺฉนฺนา ปฺถิจฺฉชฺชิตฺตาติ
ปฺถุชฺชนาติ (๕) ฯ

ปฺถุนํ วา กณฺนปจฺมตฺตํ อริชฺชมฺมปฺรมฺมุขานํ นิจชฺชมฺม-
สมฺมทาจารานํ ชนानํ อนฺโตคฺคตฺตาปิ ปฺถุชฺชนา ปฺถุ วา
อโย วิสฺสุเยว สงฺขํ คโต วิสฺสญฺโจ สีสฺสุตาทิกฺุณฺยตฺเตหิ อริเยหิ
#๑. สี. นานาคตฺติหิ ฯ ๒. ม. อวฺภูจฺจิตฺตาติ ฯ ๓. โปราณ.
#ปริทฺยหนฺตฺติติ ฯ ๔. ม. อชฺโฆสฺสนฺนา ฯ
#๕. บ. มหา. ๒๕/๔๒๕/๒๕๘ ฯ

ชโนติปี ปุณฺชชโน ๑

เอวเมเตหิ อสฺสุตฺวา ปุณฺชชโนติ ทฺวิหิ ปเทหิ (๑) เย เต

ทฺเว ปุณฺชชนา วุตฺตา พุทฺธนาทิจฺจนฺธฺนา

อนฺุโร ปุณฺชชโน เอโก กฺลฺยาณโก ปุณฺชชโนติ

เทว ปุณฺชชนา วุตฺตา เตสฺส อนฺุชฺชปุณฺชชโน วุตฺโต โหตีติ

เวทิตฺตพฺโพ ๑

อริยานํ อทฺตสวาวีตฺติอาทิสฺส อริยาติ อารกตฺตา กิเลเสหิ

อนเย น อิริยนโต อเย จ อิริยนโต สเทวเกน จ โลเกน

อธฺมึยโต พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ พุทฺธสวากา จ วุจฺจนฺติ

พุทฺธา เอว วา อีธ อริยา ๑ ยถาห สเทวเก ภิกฺขเว

โลเก ๑เป ๑ ตถาคโต อริโยติ (๒) วุจฺจตีติ ๑

สปฺปฺริสาติ เอตฺถ ปน ปจฺเจกพุทฺธา ตถาคตสวากา จ

สปฺปฺริสาติ เวทิตฺตพฺพา ๑ เต หิ โลกุตฺตรคฺคณฺโຍเกน โสภนา

ปฺริสาติ สปฺปฺริสา ๑ สพฺเพยเว วา เอเต เทวธาปี วุตฺตา ๑

พุทฺธาปี หิ อริยา จ สปฺปฺริสา จ ปจฺเจกพุทฺธา พุทฺธ-

สวากาปี ๑ ยถาห

โย เว กตฺถญฺญ กตเวทิ ธีโร

กฺลฺยาณมิตฺโต ทพฺพหตฺติ จ โหติ

ทฺกุชิตฺตสฺส สกฺกจฺจ กโรติ กิจฺจ

ตถาวีธํ สปฺปฺริสํ วทฺนตีติ (๓) ๑

#๑. ย. ปกาเรหิ ๑ ๒. ส. มหา. ๑๕/๑๓๐๘/๕๔๕ ๑

#๓. ข. ชา. ๒๓/๒๔๖๖/๕๔๑ ๑

เอตถ หิ กตญญ กตเวทิ ชิโรติ ปจเจกพุทโธ
วุตโต กลยาณमितโต ทพหตติ จาติ พุทฺธสาวโก ทุขิตสฺส (๑)
สกกจจ กโรติ กิจจุนฺติ สมนาสมพุทฺธโรติ ฯ

อิทานิ โย เตสํ อริยานํ อทฺสสนสีโล น จ ทสฺสเน
สาธุกาโร โส อริยานํ อทฺสสาวิติ เวทิตพุโพ ฯ โส จ
จกฺขุณา อทฺสสาวิ ณาณน อทฺสสาวิติ ทฺวิโร ฯ เตสฺส ณาณน
อทฺสสาวิ อธิธาปฺเปโต ฯ มํสจกฺขุณา หิ ทิพฺพจกฺขุณา वा
อริยา ทิฎฺฐาปิ อทิฎฺฐาว โหนฺติ เตสํ จกฺขุณํ วนฺณมตฺตคฺคหนฺโต
น อริยภาวโคจรโต ฯ โสณสิงฺกาทาทยปิ หิ จกฺขุณา อริเย
ปฺสฺสนฺติ น จ เต อริยานํ ทสฺสาวิโน ตสฺมา จกฺขุณา
ทสฺสนํ น ทสฺสนํ ณาณน ทสฺสนเมว ทสฺสนํ ฯ ยถาห
กึ เต วกฺกलि อิมินา ปฺตिकाเยน ทิฎฺฐเณ โย โข วกฺกलि
ธมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตีติ (๒) ฯ ตสฺมา จกฺขุณา ปสฺสนฺโตปิ
ณาณน อริเยหิ ทิฎฺฐํ อนิจฺจาทิลกฺขณํ อปสฺสนฺโต อริยาธิ-
คตฺถจ ธมฺมํ อนธิคจฺจนฺโต อริยกรธมฺมานํ อริยภาวสฺส จ
อทิฎฺฐตฺตา อริยานํ อทฺสสาวิติ เวทิตพุโพ ฯ

อริยธมฺมสฺส อโกวิทฺติ สติปฺญฺจานาทีเกเท อริยธมฺเม
อกุสโล อริยธมฺเม อวินีโตติ เอตถ ปน

ทฺวิโร วินโย นาม เอกเมกตฺถ ปญฺจธา

อภาวโต ตสฺส อโย อวินีโตติ วุจฺจตี ฯ

#๑. ม. ทุขิตสฺส ฯ ๒. ส. ข. ๑๗/๒๑๖/๑๔๗ ฯ

อัย หิ สัรววินโย ปหานวินโยติ ทูวิโร วินโย ๑ เอตถ จ

ทูวิเชปี วินเย เอกเมโก วินโย ปญจธา ภิชชติ ๑

สัรววินโยปี หิ สีสัรวโร สติสัรวโร ฌาณสัรวโร ขนฺติ-
สัรวโร วีริยสัรวโรติ ปญจวิโร ๑

ปหานวินโยปี ตทงคปฺปหานํ วิกขมฺภนปฺปหานํ สมฺมุจฺเจทป-
ปหานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ นิสฺสรณปฺปหานนฺติ ปญจวิโร ๑

ตตฺถ อิมินา ปาติโมกฺขสัรวเรน (๑) อุเปโต โหติ สมฺมุเปโตติ (๒)
อัย สีสัรวโร ๑

รกฺขติ จกฺขุณฺทริยํ จกฺขุณฺทริเย สัรวโร อาปชฺชตีติ (๓) อัย
สติสัรวโร ๑

ยานิ โสทานิ โลกสฺมี สติ เตสํ นีวารณํ

โสทานํ สัรวโร พุริมิ ปญฺญาเยเต ปิธีเรติ (๔)

อัย ฌาณสัรวโร ๑

ขโม โหติ สีสฺส อฺณฺหฺสฺสาติ (๕) อัย ขนฺติสัรวโร ๑

อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวาเสตีติ (๖) อัย วีริยสัรวโร ๑

สพฺโพปี จายํ สัรวโร ยถาสกํ สัรวริตฺตพฺพานํ วินฺตพฺพา-
นญจ กายทฺวจฺริตาทีนํ สัรวรณโต สัรวโร วินยฺนโต วินโยติ

#๑. ม. ปาติโมกฺขสัรวเรน ๑ ๒. อภิ. วิ ๓๕/๖๐๒/๓๑๑ ๑

#๓. ที. ที. ๘/๑๒๒/๘๓ ๑ ๔. บ. บ. ๒๕/๔๒๕/๕๓๐ ๑

#บ. จุฬ. ๓๐/๓๕/๑๗ ๑ ๕. ม. ม. ๑๒/๑๕/๑๘ ๑

#๖. ม. ม. ๑๒/๑๗/๑๘ ๑

เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณณา หน้า 23

ววจติ ๑ เอวํ ตาว สัรววินโย ปญจธา ภิชชตีติ เวทิตพุโพ ๑

ตถา ยํ นามรูปปริจเจทาทีสุ วิปัสสนาณาณสุ ปฏิปกุข-
ภาวโต ทีปาโลเคน วิย ตมสฺส เตน เตน วิปัสสนาณาณน
ตสฺส ตสฺส อนตฺตสฺส (๑) ปหานํ เสยฺยถิทํ นามรูปวตฺตถาเนน
สกุทายทิกุจिया ปจฺจยปริคฺคเหน อเหตุวิสมเหตุทิกุจيينํ กงฺขา-
วิตฺรเณน กถํกถีกาวสฺส กลาปสมฺมสเนน อหํ มมาตี คาหสฺส
มกฺคามกฺคววตฺตถาเนน อมกฺเค มกฺคสณฺญา ย อุทยทสฺสเนน
อฺจฺเจททิกุจिया วยทสฺสเนน สสฺสตทิกุจिया ทยทสฺสเนน สภเย
อภยสณฺญา อาทีนวทสฺสเนน อสฺสาทสณฺญา นิพพิทานุ-
ปสฺสเนน อภิติสณฺญา มฺลฺลจิกฺกมฺยตาณาณน อมฺลฺลจิกฺกมฺยตา
อฺเปกฺขาณาณน อฺนุเปกฺขาย อฺนุโลมณาณน ฐมฺมฏฺฐิตียํ (๒)
นิพฺพานํ จ ปฏฺฐิโลมภาวสฺส โคตฺรภฺนํ สงฺขารนํมิตฺตคฺคาหสฺส
ปหานํ เอตํ ตทงฺคปฺปหานํ นาม ๑

ยํ ปน อฺปจารปฺปนาเกเทน สมารินา ปวตฺติภาว-
นิวารณโต อฺมฺภุปฺปหารเณ วิย อฺทกปฏฺฐเ เสवालสฺส เตสํ
เตสํ นีวรณาทิสฺมมานํ ปหานํ ๑ อิทํ วิกฺขมฺภนปฺปหานํ นาม ๑

ยํ จตฺนุนํ อริยมกฺกานํ ภาวิตตฺตา ตํตํมกฺกวโต อตฺตโน
สนฺตानํ ติกุจิกถานํ ปหานายาตีอาทีนา (๓) นเยน
วตฺตสฺส สมุทยปฺกฺกิกสฺส กิเลสคฺคณสฺส อจฺจนตอปปวตฺติภาเวน
#๑. สี. องฺคสฺส ๑ ๒. ม. ฐมฺมฏฺฐิตียํ ๑

#๓. อภิ. สงฺ. ๓๔/๑๕๖/๘๓ ๑

ปหานํ อิทํ สมฺมุจฺเจทฺตปฺปหานํ นาม ฯ

ยํ ปน ผลกฺขณฺณํ ปฏิปฺปสฺสทฺทศฺคฺคํ กิเลสํ อิทํ
ปฏิปฺปสฺสทฺทธิปฺปหานํ นาม ฯ

ยํ สพฺพสํขตฺตนิสฺสํกฺกตฺตา(๑) ปหีนฺสพฺพสํขตํ นิพฺพานํ อิทํ
นิสฺสํรณฺนปฺปหานํ นาม ฯ

สพฺพมฺปิ เจตํ ปหานํ ยสฺมา จากฺกุเจน ปหานํ
วินยฺกฺกุเจน วินโย ตสฺมา ปหานวินโยติ วุจฺจติ ฯ ตตฺตปฺปหานวโต
วา ตสฺส ตสฺส วินยสฺส สมฺภวโตเปตํ ปหานวินโยติ
วุจฺจติ เอวํ ปหานวินโยปี ปญฺจธา ภิชฺชตฺติ เวทิตฺตฺวา ฯ

เอวมยํ สงฺเขปโต ทฺวิโร ปเกโท จ ทสฺวิโร วินโย
ภินฺนสํวรตฺตา ปหาตพฺพสฺส จ อปฺปหีนตฺตา ยสฺมา เอตสฺส
อสฺสวโต ปุณฺนชฺชนสฺส นตฺถิ ตสฺมา อภวโต ตสฺส อยํ
อวิณีโตติ วุจฺจติ ฯ เอส นโย สปฺปฺริสํ อทสฺสาวิ
สปฺปฺริสํมฺมสฺส อโกวิทฺโต สปฺปฺริสํมฺเม อวิณีโตติ เอตฺถปิ ฯ
นินฺนนาการณฺณหิ เอตํ อคฺคโต ฯ

ยถาหฺ เยว เต อริยา เตว เต ฯ สปฺปฺริสา ฯ เยว
เต สปฺปฺริสา เตว เต อริยา ฯ โยว โส อริยานํ ชฺมโม ฯ
โสว โส สปฺปฺริสํมฺม ชฺมโม ฯ โยว โส สปฺปฺริสํมฺม ชฺมโม
โสว โส อริยานํ ชฺมโม ฯ เยว เต อริยวินยา เตว

#๑. โปราณ. สพฺพสํขตฺตนิสฺสํกฺกตฺตา ฯ

เต สปุริสวินยาฯ เหว เต สปุริสวินยาฯ เตว เต
อริยวินยาฯ อริยเต วา สปุริสเสติ วา อริยชฺมเมติ วา
สปุริสชฺมเมติ วา อริยวินยเต วา สปุริสวินยเต วา เอเสเส
เอเก เอกกฺกุเช (๑) สเม สมภาเค ตชฺชาเต ตณฺเฎวาทิฯ

กสฺมา ปน เถโร อตุตฺตานุกฺกิชฺยา กตเมหิ วิสตียา
อากาเรหิ อภินิเวโส โหตีติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ อวิสุสชฺเชตฺวาว อิช
อสุสฺตฺวา ปุณฺณชฺโนติ เอวํ ปุณฺณชฺนํ นิตฺทิสีติ ปุคฺคลาธิกฺก-
จํนาย เทสนาย ตํ อตุถํ อวีกาตุํ ปจฺมํ ปุณฺณชฺนํ นิตฺทิสีติ
เวทิตพฺพํฯ

เอวํ ปุณฺณชฺนํ นิตฺทิสิตฺวา อิทานิ อภินิเวสุทฺเทถํ
ทสฺเสนโต รูปี อตุตฺโต สมฺนุสฺสตีติอาทิมายฯ

ตตุถ รูปี อตุตฺโต สมฺนุสฺสตีติ รูปกฺขนฺธํ กสิณฺรูปญจ
อตุตฺตาติ ติกฺขจิปสฺสนาย สมฺนุสฺสตีติฯ

นิตฺทเทเส ปนฺสฺส รูปกฺขนฺธเ อภินิเวโส ปญฺจกฺขนฺธาธิกา-
รตุตา ปากโฏติ ตํ อวตุวา กสิณฺรูปเมว รูปนฺติ สามญฺญ-
วเสน วุคฺตฺนฺติ เวทิตพฺพํฯ

รูปนฺตํ วา อตุตฺตานฺติ อรูปํ อตุตฺตาติ คเหตุวา ตํ
อตุตฺตํ รูปนฺตํ สมฺนุสฺสตีติฯ

อตุตฺตนิ วา รูปนฺติ อรูปเมว อตุตฺตาติ คเหตุวา ตสฺมี

#๑. ย. เอเสเส เอกกฺกุเชฯ

อตุตฺตนิ รูปี สมนฺุปฺสฺสตี ฯ

รูปสฺมี วา อตุตฺตานนฺติ อรูปเมว อตุตฺตาคิ กเหตุวา

ตํ อตุตฺตานิ รูปี สมนฺุปฺสฺสตี ฯ

ตตฺถ รูปี อตุตฺโต สมนฺุปฺสฺสตีติ สฺทฺธรูปเมว อตุตฺตาคิ
กถิตํ ฯ

รูปวณฺฺตํ วา อตุตฺตานิ อตุตฺตนิ วา รูปี รูปสฺมี วา
อตุตฺตานิ เวทนี อตุตฺโต สมนฺุปฺสฺสตี สลฺยํ สงฺขารे วิญฺญาณํ
อตุตฺโต สมนฺุปฺสฺสตีติ อิมสฺส สตฺตสฺส จานสฺส อรูปํ อตุตฺตาคิ
กถิตํ ฯ

เวทनावณฺฺตํ วา อตุตฺตานิ อตุตฺตนิ วา เวทนี เวทนาย
วา อตุตฺตานิ อเว จตฺตสฺส ขนฺฺเรสฺส ตินฺฺณํ ตินฺฺณํ วเสน
ทฺวาทสฺส จานสฺส รูปารูปมิตฺสฺสโก อตุตฺตา กถิตํ ฯ ตา ปน
วีสตีปี ทิฏฺฐิจโย มคฺคาวรณาน สคฺคาวรณา โสตาปคฺคตี-
มคฺควชฺชมา ฯ

อิทานิ ตํ นิทฺทิตฺสฺสโต (๑) กถิ รูปนฺฺติอาทิมาห ฯ
ตตฺถ ปจฺจวิกสิณฺฺนติ ปจฺจวิมณฺฺทลํ [๒] นิสฺสาย อุปฺปาทิตํ
ปฏฺฐิกานิมิตฺตสฺงฺขาตํ สกฺลพฺรณฺวเสน ปจฺจวิกสิณฺฺณํ ฯ

อหฺนฺฺติ อตุตฺตานิ สนฺุชฺชาย คณฺฺหาตี ฯ

อตุตฺตนิ อตุตฺตานิ ฯ อทฺวายนฺฺติ เอกเมว ฯ

#๑. ม. นิทฺทิตฺสฺสโต ฯ ๒. ส. เอตฺถนฺฺตเร ตนฺฺติ ทิสฺสตี ฯ

พุทธทศนิกายภูจกถา ปฏิสมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 27
เล่มที่ 41 ติฎฺฐิกถาวณณา หน้า 27

เตลปฺปทีปฺสชาติ เตลยฺตฺตฺส ปทีปฺส ๑

ฌายโตติ ชลโต ๑

ยา อจฺฉิ (๑) โส วมฺโณติอาทิ อจฺฉิ มฺลฺลจิตฺวา วมฺณฺสฺส
อภาวโต วุตฺตํ ๑

ยา จ ติฎฺฐิ ยมฺจ วตฺถุติ ตทฺภยํ เอกโต กตฺวา
รูปวตฺถุกา อตฺตานุติฎฺฐิ วุจฺจตีติ อตฺโถ ๑

อาโปกสฺสิทินิ อาปาทีนิ นิสฺสาย (๒) อุปฺปาทิตกสฺสिณ-
นิมิตฺตानว ๑

ปริจฺฉินฺนากาสกสฺสิณํ ปน รูปชฺฌานฺสฺส อารมฺมณํ
โหนตฺมฺปิ อากาสกสฺสิณฺนติ วุจฺจมานํ อรูปชฺฌานารมฺมณน
กสฺสิณฺคฺฆาฏิมากาเสน สงฺกิณฺณํ โหตีติ น คหิตนฺติ เวทิตพฺพิ ๑
รูปาธิการตฺตา วิญฺญาณกสฺสิณํ น คเหตุพฺพเมวาทิ ๑

อิเรกฺโข เวทณํ สลฺลํ สงฺขารํ วิญฺญาณํ อตฺตโต
สมนฺุสฺสตีติ จตฺตาริ ขนฺเช อภินฺทิตฺวา เอกโต คหณวเสน
วุตฺตํ ๑

โส หิ จิตฺตเจตสฺสิกานํ วิสฺสุ วิสฺสุ กรณํ อสมตฺถตฺตา
สพฺเพ เอกโต กตฺวา อตฺตาทิ คณฺหาติ ๑

อิมินา รูปน รูปวาทิ เอตฺถ สรฺรึรูปมฺปิ กสฺสิณรูปมฺปิ
ลพฺภติ ๑

#๑. ม. อจฺฉิ ๑ ๒. ย. อาโลกกสฺสิทินิ นิสฺสาย ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฎิสัมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 28
เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 28

ฌายาสมฺปนฺโนติ ฌายาย สมฺปนฺโน อวิโรโป (๑) ฯ
ตเมนาติ เอตฺถ เอนสทฺโท นิปาตมตฺตํ ตเมตฺนติ (๒) วา
อตฺโต ฯ

ฌายาวาติ วิชฺขมานจฺฉาโย ฯ ฐปฺปี อตฺตาทิ อคฺคหิเตปิ
ฐปฺปี อมฺลจิตฺวา ทิฏฺฐิยา อุปฺปนฺนตฺตา ฐปฺวาตฺตฺกาติ วุตฺตํ ฯ
อตฺตนิ ฐปฺปี สมฺนุสฺสตีติ สรีรฺรูปฺสฺส กถิณฺรูปฺสฺส
จ จิตฺตนิสฺสิตตฺตา ตสฺมี อรูปฺสมฺทาเย อตฺตนิ ตํ ฐปฺปี
สมฺนุสฺสตีติ ฯ

อโย กนฺโหติ ฌายิตกนฺธํ อาท ฯ
อิมสฺมี ปุปฺเปติ ปุปฺพนิสฺสิตตฺตา กนฺธสฺส เอวมาท ฯ
รูปฺสฺมี อตฺตานิ สมฺนุสฺสตีติ ยตฺถ ฐปฺปี กจฺฉติ ตตฺถ
จิตฺตํ กจฺฉติ ฯ ตสฺมา รูปฺนิสฺสิตํ จิตฺตํ กเหตุวา ตํ อรูปฺสมฺทาย
อตฺตานิ ตสฺมี รูปฺ สมฺนุสฺสตีติ ฯ โอปาริกตฺตา รูปฺสฺส
โอปาริกาธารี กรณฺจกฺมาท ฯ

อิเรกฺโข จกฺขุสมฺสฺสชฺช เวทฺนนฺติอาทิสฺสุ วิสฺสุ วิสฺสุ
เวทฺนาย ทิฏฺฐิยฺก
สพฺพาสฺส เวทฺนานิ อนฺตโคชตฺตา วิสฺสุ วิสฺสุ กหิตา เอว โหนฺตีติ
วิสฺสุ วิสฺสุ โยชฺณา กตฺตาติ เวทิตฺตฺตา ฯ โส หิ อนฺทวณฺนเสน
เวทฺนาย โอปาริกตฺตา เวทฺนํเยว อตฺตาทิ คณฺหาติ ฯ

#๑. สี. ยู. อวิรุฬฺโห ฯ ๒. สี. ตฺนติ ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 29
เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณฺณา หน้า 29

สณฺณํ สงฺขารํ วิณฺณํ รูปํ อตฺตโต สมนุปฺสฺสตีติ
สณฺณาทโย อรูปชฺมเม รูปญฺจ เอกโต กตฺวา อตฺตาคี
สมนุปฺสฺสตี ฯ อุมฺมตฺตโก วิย หิ ปุณฺชฺชโน ยถายถา
อุปฺภูจฺจตี ตถา ตถา คณฺหาตี ฯ

จกฺขุสมฺพฺสฺสชฺชํ สณฺณนฺตฺตฺวาทีสุ สณฺชานนฺวเสน สณฺณาย
ปากฺกตฺตา สณฺณํ อตฺตาคี คณฺหาตี ฯ เสถํ เวทนาย
วฺตุตฺตนเยน เวทิตพฺพิ ฯ

จกฺขุสมฺพฺสฺสชฺชํ เจตฺนนฺตฺตฺวาทีสุ สงฺขารกฺขณฺชฺชปฺริยาปฺนฺเนสุ
ชฺมเมสุ เจตฺนาย ปชานตฺตา ปากฺกตฺตา จ เจตฺนาเอว
นินฺทิตฺตฺวา ฯ ตาย อิตเรปิ นินฺทิตฺตฺวา โหนตี ฯ โส ปน
เจตฺตีกถาวเสน ปากฺกตฺตา เจตฺนํ อตฺตาคี คณฺหาตี ฯ
เสถํ วฺตุตฺตนยเมว ฯ

จกฺขุวิณฺณนฺตฺตฺวาทีสุ วิชานนฺวเสน จิตฺตฺตฺส ปากฺกตฺตา
จิตฺตํ อตฺตาคี คณฺหาตี ฯ เสสเมตฺถาปี วฺตุตฺตนยเมว ฯ

อตฺตานุทิกฺกฺขินินฺทิตฺตฺวาทีสุ นินฺทิตฺตา ฯ

มิจฺฉาทิกฺขินิทฺเตสวณฺณา

มิจฺฉาทิกฺขิ เหฏฺฐา วุคฺคตฺตาเยว ๆ อัย ปน อปโร นโย
นตฺถิ ทินฺนุนฺติ อฺจุเจททิกฺขิกตฺตา ทานผลํ ปฏิกฺขิปปติ ๆ
นตฺถิ ยิกฺขุนฺติ เอตฺถ ยิกฺขุนฺติ ขุทฺทกยลฺโล ฯ หุตฺนฺติ
มหายลฺโล ฯ ทฺวินฺนมฺปิ ผลํ ปฏิกฺขิปปติ ๆ

นตฺถิ สุกตทุกกฺกานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโกติ ทานผลสฺส
ปฏิกฺขิตตฺตฺตา สีลาทินํ ปุณฺณกมฺมานํ ปาณาติปาตาทินํ
ปาปกมฺมานํ ผลํ ปฏิกฺขิปปติ ๆ

นตฺถิ อัย โลโกติ ปฺเร กเตน กมฺมฺนา ฯ
นตฺถิ ปโร โลโกติ อีธ กเตน กมฺมฺนา ฯ
นตฺถิ มาตา นตฺถิ ปีตาติ เตสฺส กตกมฺมานํ
ปฏิกฺขิปปติ ๆ

นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกาติ กมฺมเหตุกํ อฺปปตฺตี ปฏิกฺขิปปติ ๆ
นตฺถิ โลเก สมณพฺรหฺมณา ฯเปฯ ปเวเทนฺตีติ อีธ-
โลกปรโลเก ปสฺสิตฺตุ อภินฺญาปฏฺฐิลาภาย ปฏฺฐิปปํ ปฏิกฺขิปปติ ๆ

อีธ ปาพิยฺ ปน นตฺถิ ทินฺนุนฺติ วตฺถุติ นตฺถิ ทินฺนุนฺติ
วฺจฺจมานํ ทานํ ตสฺสา ทิกฺขิยา วตฺถุติ อตฺถโล ฯ เอว วาโท
มิจฺฉาติ เอว นตฺถิ ทินฺนุนฺติ วาโท วจฺจํ มิจฺฉา วิปริตฺติ
อตฺถโล ฯ

มิจฺฉาทิกฺขินิทฺเตสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

ขุททกนิกายกุกกเถ ปฏิสัมภิตามคฺควณณา (สทุธมมปกาสนี ๒) - หน้ที่ 31
เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณณา หน้ 31

สกุทายติกุจินิกุเทสวณณา

สกุทายติกุจิติ ปน อตุตานุติกุจิว อณตุถ อากต-
ปริยายวจนทสฺสนตุถิ วุตุตติ เวทิตพพา ฯ

สกุทายติกุจินิกุเทสวณณา นิกุจิตา ฯ

สสุสตุติกุจินิกุเทสวณณา

สกุทายวตุฎกาย สสุสตุติกุจียาติ กมฺมชารยสมาโส ฯ
รูปวนตุ วา อตุตานุติอาทินิ ปณฺณรสนุํ วจนานิ
อนุเต สมนุปฺสฺสตีติ สมนุโพ กาทพโพ ปาโฐ วา ฯ อณตุถ
หิ น ฆฎียตีติ ฯ เอว รูปวนตุ วา อตุตานุ สมนุปฺสฺสตีติ
เอกเมว ทสฺเสตุวา เสสา จุททส สจฺจิตฺตา ฯ

สสุสตุติกุจินิกุเทสวณณา นิกุจิตา ฯ

อุจฺเจทติกุจินิกุเทสวณณา

สกุทายวตุฎกาย อุจฺเจทติกุจียาติ เอว รูปิ อตุตโต
สมนุปฺสฺสตีติ เอกเมว ทสฺเสตุวา เสสา จตุสโส สจฺจิตฺตา ฯ

อุจฺเจทติกุจินิกุเทสวณณา นิกุจิตา ฯ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทุธมมปกาสนี ๒) - หน้ที่ 32
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้ 32

อนตคฺคาหิกาทีฏฺจินีทเทสวณฺณา

อนตคฺคาหิกาย ทีฏฺจียา ปจฺมวาระ อาการปฺจุณา ฯ
ทุตฺติเย อาการคหณฺ ๑ ตตฺติเย อาการวิสฺสชฺชนฺ ๑
ตตฺถ โลโกติ อตฺตา ฯ
โส อนฺโตติ อณฺณมณฺณปฏฺิปกฺเขสุ สสฺสตฺจฺเจทฺนเตสุ
สสฺสตคฺคาเห สสฺสตฺนฺโต อสสฺสตคฺคาเห อฺจฺเจทฺนฺโต ฯ
ปริตฺตํ โือกาสนฺติ สุปฺปมตฺตํ วา สรววมตฺตํ วา ขุทฺทกํ
จานํ ฯ
นีลกโต ฝรตฺติติ นีลนฺติ อารมฺมณฺ กโรติ ฯ
อຍฺ โลโกติ อตฺตานํ สนฺชาย วุคฺตํ ฯ
ปรีวภูมฺติ สมฺนตฺโต ปรีจฺเจทฺวา ฯ
อนตฺสยฺยิตฺติ อนตฺวาตฺสยฺยิตฺติ ๑ อนฺโต อสฺส อตฺถิตฺติ
อนฺโตติ คเหตุพฺพิ ฯ
ຍํ ฝรตฺติติ ยํ กสิณฺรูปํ ฝรตฺติ ฯ
ตํ วตฺถุ เจว โลโก จาติ ตํ กสิณฺรูปํ อารมฺมณฺณเจว
อาโลกียฺญฺเจน โลโก จ ฯ
เยน ฝรตฺติติ เยน จิตฺเตน ฝรตฺติ ฯ
โส อตฺตา เจว โลโก จาติ อตฺตานมฺเปกฺขิตฺวา ปฺลลฺสิงคํ
กตํ ตํ จิตฺตํ อตฺตา เจว อาโลกนฺญฺเจน โลโก จาติ วุคฺตํ
#๑. ม. อาโลกนฺญฺเจน ฯ

โหติ ฯ อนฺตวาทิ อนฺโต ฯ

โภกาสกโต ฝรตีติ อาโลกกสิณวเสน เตโชกสิณวเสน
โภทาทกสิณวเสน วา โภกาโสติ ฝรติ ฯ

นีลาทีนํ ปญฺจนํ ปภสฺสรกสิณานํเยว คหิตตฺตา ปจวี-
อาไปวาโยกสิณวเสน อตฺตาทินิเวโส น โหตีติ คเหตุพฺพํ ฯ

วิปลํ โภกาสนฺติ ขลมณฺฑลมตฺตาทิวเสน มหนฺตํ จานํ ฯ
อนนฺตวาทิ วุฑฺธอนนฺตวา ฯ อปรियฺนฺโตติ วุฑฺธอปรियฺนฺโต ฯ
อนนฺตสยฺยตีติ อนนฺโตติสยฺยตีติ ฯ

ตํ ชีวนฺติ โส ชีโว ฯ ลิงฺควิปฺลลาโส กโต ฯ

ชีโวติ จ อตฺตาเอว ฯ รูปาทีนํ ปญฺจปี ปรีวณฺณญฺเณ
สรีริ ฯ

ชีวํ น สรียฺนฺติ อตฺตสงฺขาโต ชีโว รูปสงฺขาตํ สรียฺ
น โหติ ฯ เอส นโย เวทนาทีสุ ฯ

ตถาคโตติ สตฺโต ฯ อรหนฺติ(๑) เอเก ฯ

ปรมฺมรณฺชาติ มรณฺโต อุกฺขํ ปรีโลเกติ อตฺโต ฯ

รูปํ อีเชว มรณฺธมฺนฺติ อตฺตโน ปากฺกขณฺธุรสีเสน
ปญฺจกขณฺธุรคฺคหณฺตีติ อิมสฺมีเยว โลเก นสฺสนปฺกตฺติกนฺติ
อตฺโต ฯ เสสฺกขณฺธุเรสุปี เอเสว นโย ฯ

กายสฺส เกทาติ ขณฺธปญฺจกสงฺขาตสฺส กายสฺส เกทโต

#๑. ม. อรหาคี ฯ

ปริ ๑ อิมินา วจเนน ปริ มรณาติ เอตสฺส อุทเทสสฺส
อตุโถ วุตฺโต ๑

โหตีปิตีอาทิสฺว โหตีติ มุลปทํ ๑ จตุสฺสปี อปี-สทฺโท
สมุจฺจยตุโถ ๑

ติฏฺฐตีติ สสฺสตตฺตา ติฏฺฐติ น จวตีติ อตุโถ ๑ โหตีติ
ปทสฺส วา อตุถวิเสสนตฺถํ ติฏฺฐตีติ ปทํ วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ ๑

อุปฺปชฺชตีติ อณฺทชฺชลาพฺชโยนิปเวสวเสน อุปฺปชฺชติ
นาม นิพฺพตฺตตีติ สํเสทชโอบปาติกาโยนิปเวสวเสน นิพฺพตฺตติ
นามาติ อตุถโยชฺนา เวทิตพฺพา ๑

อุจฺฉิขฺชตีติ ปพฺนชฺชาภาววเสน ๑ วินสฺสตีติ กงฺกวเสน ๑
น โหติ ปรมฺมรณาติ ปฺริมปทานํ อตุถวिरณฺํ จุตฺโต
อุทฺธํ น วิชฺชตีติ อตุโถ ๑

โหติ จ น จ โหตีติ เอกจฺจสสฺสติกานํ ทิฏฺฐิจิ เอเกน
ปริยาเยน โหติ เอเกน ปริยาเยน น โหตีติ อตุโถ ๑ ชีวภาเวน
โหติ ปุพฺพชีวสฺส อภาเวน น โหตีติ วุตฺตํ โหติ ๑

เนว โหติ น น โหตีติ อมราวิกฺเขปิกานํ ทิฏฺฐิจิ โหตีติ
จ เนว โหติ น โหตีติ จ น โหตีติ อตุโถ ๑ อนฺนวาทภยา
มฺสวาทภยา จ มนฺทตฺตา โมมฺหตฺตา จ ปุพฺพวุตฺตุนยสฺส (๑)
ปฏิกฺเขปมตฺตํ กโรติ ๑

#๑. กตฺถจิจิ. ปุพฺพวุตฺตทฺวยสฺส ๑

ขุททกนิกายกัจจกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 35
เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณณา หน้า 35

อิมหิ ปญญาสาย อากาเรหิตี ยถาวุตตานิ ทสนนํ
ปญจกานํ วเสน ปญญาสาย อากาเรหิตี ฯ
อนุตคคาหิกาติกุจินิกุเทสวณณา นิภูจिता ฯ

ปุปพนตานุติกุจินิกุเทสวณณา

ปุปพนตาปรนตานุติกุจิสฺส สสฺสํ วทนฺตีติ สสฺสตวาทา ฯ
อถวา วทนฺติ เอเตนาคี วาโท ติกุจิกตสฺเสตํ อธิวจันํ ฯ
สสฺสตนฺติ วาโทปี สสฺสโตโยเคน สสฺสโต สสฺสโต วาโท
เอเตสนฺติ สสฺสตวาทา ฯ ตถา เอกจฺจํ สสฺสตนฺติ วาโท
เอกจฺจสสฺสโต โส เอเตลํ อตฺถิตี เอกจฺจสสฺสติกา ฯ
ตถา อนุตวา อนนุตวา อนุตวา จ อนนุตวา จ
เนวนุตวา นานนุตวาติ ปวตฺโต วาโท อนุตานนฺโต โส เอเตลํ
อตฺถิตี อนุตานนฺติกา ฯ น มรฺตีติ อมรา ฯ กา สา ฯ
เอวมปิ เม โนติอาทินา(๑) นเยน ปริยนฺตรหิตสฺส ติกุจิกตีกสฺส
ติกุจิจิ เจว วาจา จ ฯ

วิวิโร เขโป วิกุเขโป อมราย ติกุจिया วาจา ย วา
วิกุเขโป อมราวิกุเขโป โส เอเตลํ อตฺถิตี อมราวิกุเขปิกา ฯ

อปโร นโย อมรา นาม มจฺจชาติ สา อุมมุชฺชน-
นิมุชฺชนาทิวเสน อุตเท สนฺธาวมานา คเหตุํ น สกฺกา โหติ
#๑. ที. ลี. ๕/๓๕/๓๓ ฯ

เอวมฺวํ อยมฺปิ วาโท อิตฺโต จิตฺโต จ สนฺธาวตฺติ คาทํ
น อุปคจฺจตฺตํ อมฺราวีกุเขโปตฺติ วุจฺจติ โส เอเตสํ อตฺถิตฺติ
อมฺราวีกุเขปิกา ฯ

อริจฺจสมฺบุปฺปนฺโนติ อการณสมฺบุปฺปนฺโน อตฺตา จ โโลโก
จาทิ ทสฺสนํ อริจฺจสมฺบุปฺปนํ ตํ เอเตสํ อตฺถิตฺติ อริจฺจ-
สมฺบุปฺปนฺนิกา ฯ

อปฺรณตฺตานุกฺกฺขณินิทฺเตสวณฺณา

สณฺณี วทนฺตฺตํ สณฺณีวาทา ฯ อสณฺณี วทนฺตฺตํ อสณฺณี-
วาทา ฯ เนวสณฺณีนาสณฺณี วทนฺตฺตํ เนวสณฺณีนาสณฺณีวาทา ฯ

อถวา สณฺณีตฺติ ปวตฺโต วาโท สณฺณีวาโท โส เอเตสํ (๑)
อตฺถิตฺติ เต สณฺณีวาทา ตถา อสณฺณีวาทา เนวสณฺณีนา-
สณฺณีวาทา จ ฯ

อุจฺเจทํ วทนฺตฺตํ อุจฺเจทวาทา ฯ

ทิกฺกฺขณมฺโมติ ปจฺจกฺกขณมฺโม ตตฺถ ตตฺถ ปฏฺฐิตทฺธอตฺตา-
วสฺเสตํ อธิวจฺนํ ฯ

ทิกฺกฺขณมฺเม นิพฺพานํ ทิกฺกฺขณมฺมนิพฺพานํ อิมสฺมีเยว
อตฺตภาเว ทฺถกฺขวฺปสฺโมติ อตฺถโถ ตํ วทนฺตฺตํ ทิกฺกฺขณมฺม-
นิพฺพานวาทา ฯ

#๑. ม. เยสํ ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฎิสมภิตามคฺวณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 37
เล่มที่ 41 ติกฺขจิกถาวณณา หน้า 37

อิมสฺมี ปนตฺเถ วิตุถาริยมาเน สากฺขจถํ สกถํ พุรหฺม-
ชาลสฺสุดํ วตฺตพฺพํ โหติ ฯ เหวณฺจ สติ อติปฺปญฺโจ โหตีติ
น วิตุถาริโต ฯ ตตฺตฺถิเกหิ ตํ อเปกฺขิตฺวา กเหตุพฺโพ ฯ

สฺลฺโยชนิกาทิกฺขจินิกฺขเทสวณณา

ยสฺมา สฺลฺโยชนิกา ติกฺขจि สพฺพติกฺขจิสาธารณา ตสฺมา
ตสฺสา สพฺพติกฺขจิสฺลฺโยชนตฺตา สพฺพติกฺขจิสาธารโณ อตุโถ
นิกฺขจิกฺโข ฯ โส เหวจฺจา วตฺตติกฺขจิปฺริยฺญฺจานานเนว (๑) เวทิตฺพฺโพ (๒) ฯ
สฺลฺโยชนิกาทิกฺขจินิกฺขเทสวณณา นิกฺขจิตา ฯ

มานวินิพนฺชติกฺขจินิกฺขเทสวณณา

มานวินิพนฺชติกฺขจิสฺสุ จกฺขุ อหนฺติ อภินิเวสปรามาโสติ
มานปฺพุทฺโถ อภินิเวสปรามาโส ฯ น หิ ติกฺขจิ มานสมฺปยุตฺตา
โหติ ฯ เตเนว จ มานวินิพนฺชชาติ วตฺตํ มานปฺภินฺชชา
มานมฺูลกาติ อตุโถ ฯ

จกฺขุ มมนฺติ อภินิเวสปรามาโสติ เอตฺถาปิ เอเสว
นโย ฯ เอตฺถ ปน มมาติ วตฺตพฺเพ มมนฺติ อุนฺนาสิกาท-
คโม เวทิตฺพฺโพ ฯ อหนฺติ มานวินิพนฺชชา ย ฐปาทีนปิ
#๑. วตฺตติกฺขจิปฺริยฺญฺจานเนวาติ สฺนฺทรตฺรํ ฯ
#๒. ม. เวทิตฺพฺโพติ ปทํ นตฺถิ ฯ

อชฺฌตฺติกาเนว ฯ น หิ กสฺสิณรูปํ วนา พาทิหรานิ อหฺนฺติ
คณฺหาติ ฯ มมนฺติ มานวินิพนฺธาย ปน พาทิหรานิปี ลพฺภนฺติ ฯ
พาทิหรานิปี หิ มมนฺติ คณฺหาติ ฯ ยสฺมา ปน ทุกฺขา เวทนา
อนิฏฺฐตฺตา มานวตฺถุ น โหติ ตสฺมา ฉ เวทนา ตาสี
มูลปจฺจยา ฉ ผสฺสา จ น คหิตา ฯ สลฺลาทโย ปน
อิธ ปจฺฉินฺนตฺตา น คหิตาติ เวทิตพฺพา ฯ
मानวินิพนฺธทิกฺุจฺฉินิทุเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

อตุตฺวาทปฏฺฐิสฺยตฺตทิกฺุจฺฉินิทุเทสวณฺณา
อตุตฺวาทปฏฺฐิสฺยตฺตา ทิกฺุจฺฉิ อตุตฺตานุทิกฺุจฺฉิเยว ฯ อตุตฺตาติ
วาเทน ปฏฺฐิสฺยตฺตตฺตา ปน เหวํ วุตฺตา ฯ
อตุตฺวาทปฏฺฐิสฺยตฺตทิกฺุจฺฉินิทุเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

โลกวาทปฏฺฐิสฺยตฺตทิกฺุจฺฉินิทุเทสวณฺณา
อตุตฺตา จ โลโก จาติ โส เหว อตุตฺตา จ อาโลกนฺนุเจน
โลโก จาติ อตุโถ ฯ
สสฺสโตติ สสฺสตฺวาทานํ ทิกฺุจฺฉิ ฯ
อสสฺสโตติ อฺุจฺเจทฺวาทานํ ทิกฺุจฺฉิ (๑) ฯ
สสฺสโต จ อสสฺสโต จาติ เอกจฺจสสฺสติกานํ ทิกฺุจฺฉิ (๑) ฯ
#๑. ม. ทิกฺุจฺฉิตี นตฺถิ ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทุธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 39
เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณณา หน้า 39

เนว สสุสโต นาสสุสโตติ อมราวิกเขปีกานัน ติกุจ (๑) ฯ
อนนฺตวาติ ปริตฺตกสติณลาภินันฺ ตกุกิกานณฺจ นิกณฺจา-
ชีวิกานณฺจ ติกุจ (๑) ฯ

อถวา อฺจฺเจทวาทินो สตุโต ชาตียา ปุพฺพนตฺวา
มรณฺเนน อปรนฺตวาติ วทนฺติ ฯ อธิจฺจสมฺปฺปนฺนิกา สตุโต
ชาตียา ปุพฺพนตฺวาติ วทนฺติ ฯ

อนนฺตวาติ อปฺปมาณกสติณลาภินันฺ ฯ สสุสตฺวาทินो ปน
ปุพฺพนตฺวาปรนฺตา นตฺถิ เตน อนนฺตวาติ วทนฺติ ฯ อธิจฺจ-
สมฺปฺปนฺนิกา อปรนฺเตน อนนฺตวาติ วทนฺติ ฯ

อนนฺตวา จ อนนฺตวา จาติ อฺจฺจฺจฺจ อวทฺตฺติตฺวา
ติริยํ วทฺตฺติตฺกสติณานันฺ ฯ

เนว (๒) อนนฺตวาน อนนฺตวาติ อมราวิกเขปีกานัน (๒) ฯ
โลกวาทปฏิสฺสยฺตฺตติกุจินิทฺเตสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

ภววิภวติกุจินิทฺเตสวณฺณา

ภววิภวติกุจินันฺ ยถาวตฺตติกุจิตฺ วิสฺสุ อภินิเวสภาวโต
วิสฺสุ นิทฺเทสํ อกตฺวา ยถาวตฺตติกุจินันฺเขว วเสน โอลิยนัน
อติชวานนฺติ เอเกกํ อาการํ นิทฺทิสิตฺตุํ ปุจฺจัน อกตฺวา จ
โอลิยนาภินิเวโส ภวติกุจิสฺ อติชวานาภินิเวโส วิภวติกุจิสฺติ อาห ฯ

#๑. ม. ติกุจิสฺติ นตฺถิ ฯ ๒. สฺ. เนวอนนฺตวานอนนฺตวาติ
#อมราวิกเขปีกานันฺ เอตํ ฯ

ตตฺถ ภวนิโรชาย ฐมฺเม เทสียมาเน จิตฺตํ น
ปฏฺขนฺทตฺติ (๑) วุตฺตํ โอลียนานินเวโส สสฺสตฺสณฺณาย นิพฺพานโต
สงฺโฆจนาภินเวโสติ อตฺถโธ ๑ ภเวเนว โข ปเนเก อฏฺฐีเยมานา
หฺรายนานา ชิกฺขจฺจมานา วิภวํ อภินนฺทตฺติ (๑) วุตฺตํ อติชานา-
ภินเวโส (๒) อจฺเจทสณฺณาย นิโรชคามินิปฏิบัติกฺกมฺมานาภินเวโสติ
อตฺถโธ ๑

อิทานิ ตาว ภววิภวทิกฺขจโย สพฺพทิกฺขจิสฺสุ โยเชตฺวา
ทสฺเสตฺตุ อสฺสาททิกฺขจียาติอาทิมาย ๑

ตตฺถ ยสฺมา อสฺสาททิกฺขจิกา สสฺสตํ วา อจฺเจทํ
วา นิสฺสาย นตฺถิ กามสฺสุ โทโสติ คณฺหนตฺติ ตสฺมา
ปญฺจตฺตีสาการาปี อสฺสาททิกฺขจโย สียา ภวทิกฺขจโย สียา
วิภวทิกฺขจโยติ วุตฺตา ๑

ตตฺถ ยสฺมา เอเกกาปี ทิกฺขจโย สสฺสตคฺคาหฺเวเสน
ภวทิกฺขจโย ภเวยฺยํ อจฺเจทคฺคาหฺเวเสน วิภวทิกฺขจโย ภเวยฺยญฺนตฺติ
อตฺถโธ ๑ อตฺตานุทิกฺขจียา รูปี อตฺตโต สมนุสฺสตติ เวทนํ สณฺณํ
สงฺขารํ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุสฺสตตฺติ ปญฺจสฺสุ รูปาทิตโต
อตฺตโน อนนฺยตฺตา เตสฺสุ อจฺฉินฺเนสฺสุ อตฺตา อจฺฉินฺโนติ
คหณโต ปญฺจ วิภวทิกฺขจโยติ วุตฺตํ ๑ เสเสสฺสุ ปญฺจทสฺสุ จานสฺสุ
รูปาทิตโต อตฺตโน อนนฺยตฺตา เตสฺสุ อจฺฉินฺเนสฺสุปี อตฺตา สสฺสโตติ
#๑. บ. อิติ ๒๕/๒๒๗/๒๖๓ ๑ ๒. ม. วุตฺตโอลียนานินเวโส ๑

เล่มที่ 41 ติฎุจิกถาวณฺณา หน้ํ 41

คหณโต ปณฺณรส ภาวติฎุจโยติ วุตุตฺ ๑

มิฎุจนาติฎุจียา สพุพาว ตา วิภาวติฎุจโยติ ๑ อุฎุจเนทวเสน
ปวตุตตุตา อนตุวานนตุวาทิฎุจิสฺสุ ปรีตุตตารมมณอปฺปมาณา-
รรมมณชฺฌานลาภินอ ทิพุพจกฺขุณา(๑) รูปธาตุยา จวิตฺวา สตุเต
อณฺณตุตุ อุปฺปนเน ปสฺสิติวาทิฎุจิสฺสุ อปฺสฺสิติวาทิฎุจิสฺสุ
คณฺหนติ ๑ ตสฺมา ตตุตุ สียา ภาวติฎุจโย สียา วิภาวติฎุจโยติ
วุตุตฺ ๑

โหติ จ น จ โหติติ เอตุตุ โหติ จาติ ภาวติฎุจ

น จ โหติติ วิภาวติฎุจ ๑

เนว โหติ น น โหติติ เอตุตุ เนว โหติติ วิภาวติฎุจ

น น โหติติ ภาวติฎุจ ๑ ตสฺมา ตตุตุ สียาติ วุตุตฺ ๑

ปฺพุพพฺพตานุติฎุจียา เอกจฺจสสฺสติกา สสฺสตุตฺจ ปณฺณเปนฺติ
อสสฺสตุตฺจ ปณฺณเปนฺติ ๑ ตสฺมา สาทิ ภาวติฎุจ จ วิภาวติฎุจ
จ โหติ ๑ จตุตฺตารอ อนฺตานุติกา อนฺตานุติ อตุตฺตานุ
ปณฺณเปนฺติ ๑ ตสฺมา สาทิ อตุตฺตานุติกา สทิสฺสา ภาวติฎุจ จ
วิภาวติฎุจ จ ๑ จตุตฺตารอ อมราวิกฺเขปิกา ภาวติฎุจ วา
วิภาวติฎุจ วา นิสฺสาย วาจาวิกฺเขปอ อาปชฺชนฺติ อวเสสา ปน
ภาวติฎุจโย ๑ ตสฺมา เต เต สนฺธาย สียาติ วุตุตฺ ๑
อปรนฺตานุติฎุจียา สตุตุ อุฎุจเนทวาทา วิภาวติฎุจโย อวเสสา
#๑. สอ. ทิพุพจกฺขุณา ๑

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 42

ภวทัญจโย ฯ ตสฺมา เต เต สนุชย สียาติ วุตฺตํ ฯ
สญฺโฆชนิกทัญจยา สพฺพทัญจันํ วเสน สียาติ วุตฺตํ ฯ อหนฺติ
มานวินิพฺนุชย ทัญจยา จกฺขาทีนํ อหนฺติ คหิตฺตฺตา เตสํ
วินาเส อตฺตา วินฺญุโ จ โหตีติ สพฺพาว ตา วิภวทัญจโยติ
วุตฺตํ ฯ

อตฺตานุทัญจโย วย มมนฺติ มานวินิพฺนุชย ทัญจโย
จกฺขาทีโต อตฺตโน อณฺณตฺตา เตสํ วินาเสปี อตฺตา น
วินสฺสตีติ สพฺพาว ตา ทัญจโยติ วุตฺตํ ฯ

โลกวาทปฏิสยฺยตฺตย ทัญจยา สสฺสโต อตฺตา จ โลก
จาติอาทีนา(๑) นเยน วุตฺตตฺตา ภววิภวทัญจ ปากฺกฺยาเยว ฯ
เอตฺตวตฺตา อสฺสาททัญจาทิกา วิภวทัญจปริโยसानา โสพส
ทัญจโย ตีณิ สตณฺจ ทัญจาทินิเวสา นททัญจา โหนฺติ ฯ
อตฺตานุทัญจ จ สกฺกายทัญจ จ อตฺตวาทปฏิสยฺยตฺตย ทัญจ
จ อตฺตโต เอกา ปริยาเยน ติวิชา วุตฺตา ฯ สญฺโฆชนิกา
ปน ทัญจ อวตฺตาเกเทน สพฺพापปี ทัญจโย โหนฺติ ฯ

อิทานิ สพฺพาว ตา ทัญจโย อสฺสาททัญจโยติอาทิ
อณฺเณน ปริยาเยน ยถาโยคํ ทัญจิสฺสนุทนา โหติ(๒) ฯ

ตตฺถ สพฺพาว ตา ทัญจโยติ ยถาวุตฺตา อนวเสสา
ทัญจโย ฯ ทัญจิราครตฺตตฺตา ตณฺหาสฺสาทนีสฺสิตฺตตฺตา จ อสฺสาท-

#๑. บ. ปฏิ ๓๑/๓๕๔/๒๓๗ ฯ ๒. ม. โหตีติ นตฺถิ ฯ

เล่มที่ 41 ทิฏฺฐิกถาวณฺณา หน้า 43

ทิฏฺฐิโย อตฺตสึเนหานุคตฺตฺตา อตฺตานุทิฏฺฐิโย วิปริตทสฺสนตฺตฺตา
มิจฺฉาทิฏฺฐิโย ขนฺธวตฺถกตฺตฺตา สกฺกายทิฏฺฐิโย เอเกกสฺส อนุตฺตสฺส
คหิตตฺตฺตา อนุตฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิโย อนตฺตสํโยชนิกตฺตฺตา(๑) สํโยชนิกา
ทิฏฺฐิโย อตฺตวาเทน ยุตฺตตฺตฺตา อตฺตวาทปฏฺฐิสฺยตฺตฺตา ทิฏฺฐิโยติ
อิมํ สตฺตฺ ทิฏฺฐิโย สพฺพทิฏฺฐิสงฺคาคฺคาหิกา เสสา ปน นวทิฏฺฐิโย
น สพฺพทิฏฺฐิสงฺคาคฺคาหิกา ฯ

อิทานิ วิตฺถารโต วุตฺตฺตา สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย ทฺวิสุเยว
ทิฏฺฐิสฺส สงฺขิปฺตฺวา สตฺตฺตานํ ทิฏฺฐิทุวยนิสฺสยํ ทสฺเสนฺโต ภวณฺจ
ทิฏฺฐินฺตฺริคถมาห ฯ สพฺพปปี หิ ตา ทิฏฺฐิโย ภวทิฏฺฐี วา
โหนติ วิภวทิฏฺฐี วา ฯ

ภวณฺจ ทิฏฺฐี วิภวณฺจ ทิฏฺฐินฺตฺริ เอตฺถ ปน จสทฺโท
ทิฏฺฐเมว สมฺมุจฺจโหนติ น นิสฺสยํ น หิ เอโก ภววิภว-
ทิฏฺฐิทุวยํ นิสฺสยติ ฯ ยถาห อิติ ภวทิฏฺฐิสนฺนนิสฺสิตา วา
สตฺตฺตา โหนติ วิภวทิฏฺฐิสนฺนนิสฺสิตา วาติ(๒) ฯ

ตฺถกิกาทิ ตฺถกเณ วทนฺตฺติ ตฺถกิกา ฯ เต หิ ทิฏฺฐิคคฺคิกา
สภาวปฏฺฐิเวรปญฺญา ย อภาวา เกวลํ ตฺถกเณ วตฺตฺนฺติ ฯ เขปี
จ ฆานลาภิโน อภิญญาลาภิโน วา ทิฏฺฐี คณฺหนฺติ เตปี
ตฺถเกตฺวา คหณฺโต ตฺถกิกาเอว ฯ

นิสฺสิตา เสติ นิสฺสิตาติ อตฺถโถ ฯ เอกเมว ปทํ เสติ

#๑. ย. อนตฺตสํโยชนิกตฺตฺตา ฯ ๒. ข. ปฏฺฐิ ๓๑/๒๓๘/๑๘๐ ฯ

นินฺปาตมตฺตํ วา ฯ

เตสํ นินฺโรธมฺหิ น หตฺถิ ฅาณนฺตฺติ ทิฏฺฐินินฺตฺยสฺส
การณวจนเมตฺตํ ฯ สกฺกกายทิฏฺฐินินฺโรเช นินฺพพาเน ยสฺมา เตสํ
ฅาณํ นตฺถิ ตสฺมา เอตฺตํ ทิฏฺฐิทุຍํ นินฺตฺติตาติ อตฺถิ ๑ น หิ
อตฺถิ ฅาณนฺตฺติ เอตฺถ หิกาวโร การโณปเทเส นินฺปาโต ฯ
ยตฺถายํ โลกิโก วิปริตสณฺณิตี ยตฺถ สฺสฺเช นินฺโรธมฺหิ อຍ
สทฺเวโก โลกิโก ทฺกฺขมิตฺติ วิปริตสณฺณิ โหติ ตสฺมี นินฺโรธมฺหิ
น หตฺถิ ฅาณนฺตฺติ สมฺพนฺโร ๑ ทฺกฺขมิตฺติ วิปริตสณฺณิตาย
อิทํ วุตฺตํ

ฐปา สทฺทา รสา กนฺธา	ผสฺสา ธมฺมา จ เภวลา
อิฏฺฐจา กนฺตา มนาปา จ	ยวตฺตฺถิตฺติ วุจฺจติ ๑
สทฺเวกสฺส โลกสฺส	เอเต โว สฺสฺสมฺมตา
ยตฺถ เจเต นินฺรุณนฺตฺติ	ตํ เนสํ ทฺกฺขสมฺมตฺตํ ๑
สฺขนฺตฺติ ทิฏฺฐมฺริเยหิ	สกฺกกายสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ปจฺจณิกมิตฺติ โหติ	สทฺพโลเกน ปสฺสตํ ๑
ຍ ปเร สฺขโต อาหุ	ตทฺริยา อาหุ ทฺกฺขโต
ຍ ปเร ทฺกฺขโต อาหุ	ตทฺริยา สฺขโต วิหุ ๑
ปสฺส ธมฺมํ ทฺราษานํ	สมฺปมฺพฺเหตฺถวิทฺทสฺ (๑)
นินฺวตฺตานํ ตโม โหติ	อนฺธกาโร อปสฺสตํ ๑

#๑. สี. สมฺมพฺเหตฺถ อวิทฺทสฺ ๑

สตถจ วิวัญ โหติ   อาโลโก ปสฺสตามิว (๑)
สนฺตฺเทเก น วิชานนฺติ   มคา ฐมฺมสฺสโกวิทา ฯ
ภวราคปเรเตหิ   ภวโสทานุสสาริกิ
मारเชยฺยานุปนฺเนหิ   นายํ ฐมฺโม สฺสุมฺพุโธ ฯ
โก นฺ อณฺลตฺร อริเยภิ   ปํทํ สฺมฺพุทฺฐมฺรหฺติ
ยํ ปํทํ สฺมฺมทฺถฺลยาช   ปริณิพฺพนฺติ อนาสฺวาติ (๒) ฯ

อิทานิ สพฺพพาสํ ทิฎฺฐิณิํ ทิฎฺฐิทฺวैयाวํ ทิฎฺฐิสฺมฺกฺขมาตถจ
สมฺมาทิฎฺฐิํ สฺตฺตโต ทสฺเสตฺถกาโม ทฺวิหิ ภิกฺขเวติ สฺตฺตํ อหริ ฯ
ตตฺถ เทวาทิ พฺรหฺมานปิ วุจฺจนฺติ ฯ โอลิยฺนฺตีติ
สงฺกฺจนฺติ ฯ อติชวานฺตีติ อติกฺกมิตฺวา กจฺจนฺติ ฯ จกฺขมฺนฺโตติ
ปฺลฺยวณฺโตติ ฯ จสทฺโท อติเรกตฺโถ ฯ

ภวรามาทิ ภโว อารามो อภิรมฺมฺญานํ เอเตสนฺติ (๓)
ภวรามา ฯ ภวเรตฺติ ภเว อภิรตา ฯ ภวสมฺมุทิตาติ ภเว
สนฺตฺมฺญา ฯ

เทสิยฺมานฺเต ตถาคเตน वा ตถาคตฺสาวเกน वा
เทสิยฺมานे ฯ

น ปกฺขนฺตฺตีติ ฐมฺมเทสนํ वा ภวานิโรธํ वा น
ปวิสฺติ ฯ น ปสิทฺตีติ ตตฺถ ปสฺสํ น ปาปฺณาติ ฯ น
สนฺตฺมฺญจฺตีติ ตตฺถ น ปติญฺจати ฯ นาริํมฺจจฺตีติ ตตฺถ มนภาวํ
#๑. สี. ปสฺสตามิธ ฯ ๒. พ. ส. ๒๕/๔๐๖/๔๘๓ ฯ
#๓. ม. อภิรมฺมฺญานํ ฯ

น ปาปฺณาติ เอตดาวตา สสฺสตีฎฺฐิ วุตฺตา ฯ

อฏฺฐิยมาณาติ ทุกฺขํ ปาปฺณมานา ฯ หรายมาณาติ ลชฺชํ
ปาปฺณมานา ฯ ชิคฺคฺจนมาณาติ ชิคฺคฺจนํ ปาปฺณมานา ฯ

วิภวํ อภินนฺทนต์ิติ อฺจุเจทํ ปฏิจฺจ ตฺสฺสนฺติ อฺจุเจทํ
ปตฺถยนต์ิติ วา อตฺโถ ฯ กิราติ อนุสฺสวณฺตเถ นิปาโต ฯ
โกติ อาลปนเมตฺ (๑) ฯ

สนฺตฺนฺติ นิพฺพุตํ ฯ ปณฺธิตฺนฺติ ทุกฺขภาวโต ปณฺธิตํ
ปธานภาวํ นีตฺนฺติ วา ปณฺธิตํ ฯ ยถาวนฺติ ยถาสภาวํ ฯ
เอตดาวตา อฺจุเจทตีฎฺฐิ วุตฺตา ฯ

อิชาติ อิมสฺมี สาสเน ฯ ภูตฺนฺติ เหตุโต สลฺยชาติ
ขนฺธฺปญฺจกสงฺขาตํ ทุกฺขํ ฯ ภูตฺโต ปสฺสตีติ อิทํ ภูตํ ทุกฺขนฺติ
ปสฺสตี ฯ

นิพฺพิทายาติ วิปสฺสนฺตฺถาย ฯ วิราคายาติ อริยมกฺคตฺถาย ฯ
นิโรธายาติ นิพฺพานตฺถาย ฯ

ปฏฺธิปนฺโน โหตีติ ตทฺนฺรูปํ ปฏฺธิปทํ ปฏฺธิปนฺโน โหตี ฯ
เอวํ ปสฺสนฺตีติ อิมินา ปกาเรน ปุพฺพภาเค โลกียฉาณน
ปฏฺธิเวธกาเล โลกุตฺตรฉาณน ปสฺสนฺติ ฯ เอตดาวตา สมฺมาตีฎฺฐิ
วุตฺตา ฯ

อิทานิ ทฺวีหิ คาถาหิ ตสฺสา สมฺมาตีฎฺฐิยา อานิสฺสํ
ทสฺเสตี ฯ

#๑. สี่. อาลปนมตฺตํ ฯ

ขุททกนิกายกุกกเถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทุธมฺมปกาสนี ๒) - หน้ําที่ 47
เล่มที่ 41 ติกุจิกถาวณฺณา หน้ํา 47

ตตฺถ โย ภูตํ ภูตโต ติสุวติ ทุกขํ ปรินฺญาภิ-
สมเยน อภิสเมตฺวาติ อตุโล ๑ ภูตสฺส จ อติกฺกมฺนฺติ นิโรธํ
สจฺฉิกิริยาภิสมเยน อภิสเมตฺวาติ อตุโล ๑ ยถาภูเตธิมุจฺจตีติ
มคฺคภาวนาภิสมยวเสน ยถาสภาเว นิโรเช เอตํ สนฺตํ
เอตํ ปณฺธิตฺตํ อธิมุจฺจติ ๑ ภาวตฺตฺหา ปริกฺขยาติ สมุทฺยสฺส
ปหานเณนติ อตุโล ๑

อสฺติปี เจตฺถ สจฺจจํ นานาภิสมยตฺเต ติสุวติ
ปฺพุพฺพกาลิกวณฺํ สทุธิ ปฺพุพฺพภากปฺปฏิปทาย โวหารวเสน วุตฺตฺนฺติ
เวทิตฺพุ ๑ น ติ ปฺพุพฺ ปรสฺสิตฺวา ปจฺฉา อธิมุจฺจติ ๑
จตฺตฺสจฺจาภิสมโย สมานกาลเมว โหติ ๑ สมานกาลเปปี วา
ปฺพุพฺพกาลิกานิ ปทานิ ภวฺนฺตีติ น โทโส ๑

ส เวติ เอกํเสน โส อรหํ ๑ ภูตปรินฺญาโตติ ทุกขํ
ปรินฺญาตวา ๑ วิตตโณฺหติ วิคตตโณฺห ๑ ภาวภเวติ ขุทฺทเก
จ มหนฺเต จ ภเว ๑ วุฑฺธิอตุเถปี ติ อการสฺส สมภวโต
อกโวติ มหาภโว ๑ โส ปน ขุทฺทกมหนฺตภาโว อฺปาทาเย-
ปาทาย เวทิตฺพุ ๑

อถวา ภเวติ สสฺสเต ๑ อภเวติ อฺจุจฺเจเท ๑ ตทุภเยปี
ติกุจิรคากาเวน วิตตโณฺห ๑ ภูตสฺส วิภวติ วุฑฺฒิกฺกขสฺส
สมุจฺเจทา ๑ นาคจฺจติ ปฺนพฺภวณฺติ อรหโต ปรินิพฺพานํ วุตฺตํ ๑
ตโย ปฺคฺคลาติอาทิ มิจฺฉาติกุจิกครหนฺตํ สมมาติกุจิก-

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้ 48

ปลัสนตุถั จ (๑) วุตุตุ ๑ ตตุถ วรุปรภาวั ปนุณา คตา ทฎฐิ
เอเตสนตุ วิปนุทฎฐิ ๑ สุนุทรรภาวั ปนุณา คตา ทฎฐิ
เอเตสนตุ สมุปนุทฎฐิ ๑

ตติถโยติ ตติถั วุจจติ ทฎฐิ ตั ปฎิปนุทตุตา ตติถ
สาธุ ตติถั ยสส อตุถิติ วา ตติถโย ๑ อิติ พหิทุธา
ปพพชชูปคโต ๑

ตติถยสาวโกติ เตตั ทฎฐานุกติมาปนุโน กหฎุโจ ๑
โย จ มิจจาทฎฐิโกติ ตทุกยภาวั อนุปนคตุวา ยาย
กายจิ ทฎฐิยา มิจจาทฎฐิโก ๑

ตถาคโตติ สมุมาสมพุทุโ ๑ ปจเจกพุทุโรปี เอตุถ
สงุคหิโต ๑ ตถาคตสาวโกติ มคคปตุโต ผลปตุโต จ ๑

โย จ สมุมาทฎฐิโกติ ตทุกยวินิมตุโต โลกียสมุมาทฎฐิยา
สมุมาทฎฐิโก ๑

คาถาสุ โกรโนติ โย อภินุหุ กุชุติ โส ๑ อุปนาหิติ
ตเมว โกรั วทเตตุวา อุปนุชนสีโล ๑ ปาปมกุชิติ ลามก-
กุตมกุชวา ๑ มายาวิติ กตปาปปฎิจจาทนวา ๑ วสโลติ หิน-
ชจโจ ๑ วิสุทุโรติ ถาณทสสนวิสุทุธิยา วิสุทุโ ๑ สทุทตั
คโตติ มคคผลสงุขาคั สทุททภาวั คโต ๑ เมธาวิติ ปณณวา ๑
อิมาย คาถาย โลกตุตตรสมุมาทฎฐิสมุปนุโน เอว โถมิโต ๑

#๑. ม. จ-สทุโท นตุถิ ๑

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุหมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 49
เล่มที่ 41 ทิฏฐิกถาวณณา หน้า 49

วิปนุนทิฏฐิโย สมปนุนทิฏฐิโยติ ปุคฺคลโวหารํ ปหาย
ธมฺมเมว ฺครหนฺโต โธเมนฺโต จ อาย ๑

เอตํ มมาติ ตณฺหามณฺยณนวเสน ทิฏฐิ ๑ เอโสหฺมสมฺมิตติ
มานมณฺยณมฺมูทิกา ทิฏฐิ ๑ เอโส เม อตฺตาคติ ทิฏฐิมณฺยณนเมว ๑

เอตํ มมาติ กา ทิฏฐิตฺวาทีหิ ติสฺสนุนํ วิปนุนทิฏฐินํ
วิภากณฺจ คณนณฺจ กาลสงฺกหณฺจ ปุจฺฉิตฺวา วิสฺสชฺชนํ กตํ ๑

ตตฺถ กา ทิฏฐิตฺติ อนเกาสุ ทิฏฐิสฺส กตมา ทิฏฐิตฺติ
อตฺโต ๑

กตมนฺตานุกฺกหิตาติ ปุพฺพนตาปรนฺตสงฺขาตกาลทฺวเย กตเมน
กาเลน อนุกฺกหิตา ๑ อนฺนพฺพธาติ อตฺโต ๑

ยสฺมา เอตํ มมาติ ปฺรามสนฺโตเอตํ มม อโหสิ
เอวํ มม อโหสิ เอตฺตกํ มม อโหสิตฺติ อตฺตํ วตฺถุํ อปฺทิสิตฺวา
ปฺรามสติ ตสฺมา ปุพฺพนฺตานุทิฏฐิ โหติ ๑ ปุพฺพนฺตานุกฺกหิตา
จ ตา ทิฏฐิโย โหนฺติ ๑

ยสฺมา เอโสหฺมสมฺมิตติ ปฺรามสนฺโต อิมินาหํ สีเลน
วา วตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจฺริเยน วา เอโสสมิ
วิสุชฺฉิสฺสามิตติ อนาคตผลํ อุปาทาย ปฺรามสติ ตสฺมา
อปฺรณฺตานุทิฏฐิ โหติ ๑ อปฺรณฺตานุกฺกหิตา จ ตา ทิฏฐิโย
โหนฺติ ๑

#๑. ม. เอตํ มมาติ ๑

ยสฺมา เอโส เม อตฺตาติ ปฺรามสนฺโต อตีตา นาคตํ
อุปาทินฺนสนฺตตี อุปาทาย เอโส เม อตฺตาติ ปฺรามสตี
สทฺทกายทิกฺขิวิเสณ จ ปฺรามสตี ตสฺมา สทฺทกายทิกฺขิ โหตี ฯ
ปฺพพฺพตาปรนฺตานุคฺคหิตา จ ตา ทิกฺขิโย โหณฺตี ฯ

ยสฺมา ปน สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขายเว ทฺวาสนฺนิจิ ทิกฺขิโย
โหณฺตี สทฺทกายทิกฺขิสมฺกฺขมาเตเนว จ ทฺวาสนฺนิจิ ทิกฺขิโย
สมฺกฺขมาตํ คจฺจนฺตี ตสฺมา สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขเณ ทฺวาสนฺนิจิ
ทิกฺขิคตานิตี วุตฺตํ (๑) สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขเณ สทฺทกายทิกฺขิทฺวาเรณ
ทฺวาสนฺนิจิ ทิกฺขิคตานิ โหณฺตีตี อตฺโต ฯ สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขานิตี
ปาโจ สฺนฺทฺรตโร ฯ สทฺทกายทิกฺขิ ปฺมฺขา อาทิกา (๒) เอเตสนฺตี
สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขานิ ฯ กานิ ตานิ ทฺวาสนฺนิจิ ทิกฺขิคตานิ ฯ

กา ทิกฺขิฉีตี ปุจฺฉาย วิสตีวตฺตฺกกา อตฺตานุทิกฺขิ วิสตี-
วตฺตฺกกา สทฺทกายทิกฺขิฉีตี วิสฺสชฺชนํ กตํ (๓) ฯ

กตี ทิกฺขิโยตี ปุจฺฉาย สทฺทกายทิกฺขิปฺมฺขานิ ทฺวาสนฺนิจิ
ทิกฺขิคตานิตี วิสฺสชฺชนํ ฯ

สาเยว ปน สทฺทกายทิกฺขิ เอโส มม อตฺตาติ วจน-
สามณฺเณน อตฺตานุทิกฺขิฉีตี วุตฺตา ฯ ตสฺสา วุตฺตาย อตฺตวาท-
ปฐิสณฺนตฺตา ทิกฺขิปี วุตฺตายเว โหตี ฯ

เย เกจิ ภิกฺขเวตีอาทิสฺตฺตาหฺรณํ สมฺปฺนฺนทิกฺขิปฺคฺคล-
#๑. ม. วุตฺตา ฯ ๒. ม. อาทิก ฯ ๓. ม. อัย ปาโจ นตฺถิ ฯ

เล่มที่ 41 ทิฏฐิกถาณณา หน้า 51

สมพนุเชน สมปนฺนทิจฺฐิปลุคฺคทวิภาทสฺสนตฺถิ (๑) กตฺ ๗

ตตฺถ นิฏฺฐิ คตฺตติ มคฺคณณวเสน สมฺมาสมพฺพุทฺโธ
ภควตฺติ นิจฺจนฺย คตฺต ๗ นิพฺพเมตฺติกาตฺติ อตฺถโถ ๗ นิฏฺฐาคตฺตติ
ปาโจ (๒) สมฺมาสปทฺติ โหตฺติ อตฺถโถ ปน โสเยว ๗

ทิฏฺฐิสมฺปนฺนาตฺติ ทิฏฺฐิยา สุนฺทรภาวํ คตฺต ๗ อธิ นิฏฺฐาตฺติ
อิมิสฺสา กามธาตฺยา ปรินิพฺพานํ ๗ อธิ วิหาย นิฏฺฐาตฺติ อิมิ
กามภาวํ วิชฺหิตฺวา สฺพุทฺธาวัสพฺรหฺมโลเก ปรินิพฺพานํ ๗

สตฺตทกฺขตฺตฺตฺปรมสฺสาตฺติ สตฺตทกฺขตฺตฺตฺปรมา สตฺตทวารปรมา
ภวฺปปตฺติ อตฺตทภาวคฺคหณฺณํ อสฺส ตโต ปริ อฏฺฐมํ ภวํ นาตฺติยตฺติ
สตฺตทกฺขตฺตฺตฺปรโม ๗ ตสฺส สตฺตทกฺขตฺตฺตฺปรมสฺส โสตาปนฺนสฺส ๗

โกลิโกลสฺสาตฺติ กุลโต กุลิ คจฺจนฺตฺติ โกลงฺโกโล ๗
โสตาปตฺติผลสจฺฉนิกิริยโต หิ ปฏฺฐาย นิเจ กุเล อุปฺปตฺติ นาม
นตฺถิ มหาโภกกุเลสุเยว นิพฺพตฺตตฺติ อตฺถโถ ๗ ตสฺส โกลงฺ-
โกลสฺส โสตาปนฺนสฺส ๗

เอกพิชิสฺสาตฺติ ขนฺธพิชิ นาม กถิตํ ๗ ยสฺส หิ
โสตาปนฺนสฺส เอกเยว ขนฺธพิชิ อตฺถิ เอกํ อตฺตทภาวคฺคหณฺณํ
โส เอกพิชิ นาม ๗ ตสฺส เอกพิชิสฺส โสตาปนฺนสฺส ๗

ภควตา คหิตนามวเสนเวตานิ (๓) เอเตสิ นามานิ ๗ เอตฺตกํ

#๑. ย. สมมปนฺนทิจฺฐิปลุคฺคทวิเสทสฺสนตฺถิ ๗ ๒. กตฺถจฺ. ปาเจ ๗

#๓. สี. คหิตนามวเสนเวตานิ ๗ ย. คหิตนามวเสน เจตานิ ๗

ขุททกนิกายกุกกเถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 52
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้า 52

หิ จานํ กโต สตฺตกฺขตฺตฺปรโม นาม โหติ เอตฺตํ โกลงฺโกโล
เอตฺตํ เอกพีซีติ ภควตา เอเตสํ นามํ คหิตํ ๑ ภควา หิ
อัยฺย เอตฺตํ จานํ คมิสฺสตีติ อัยฺย เอตฺตํ จานํ คมิสฺสตีติ
ธตฺวา เตสํ ตานิ ตานิ นามานิ อคฺคเหสิ ๑

มฺหุปลฺโย หิ โสตาปนฺโน สตฺต ภเว นิพฺพตฺเตนฺโต
สตฺตกฺขตฺตฺปรโม นาม มชฺฌิมปลฺโย ปรี ฌฏฺฐิ ภาวํ
นิพฺพตฺเตนฺโต โกลงฺโกโล นาม ติกฺขปลฺโย เอกํ ภาวํ
นิพฺพตฺเตนฺโต เอกพีซีติ นาม. ตํ ปเนตํ เตสํ มฺหุมชฺฌิม-
ติกฺขปลฺยตฺตํ ปุพฺพเหตุ นียเมติ ๑ อิมํ ตโยปี โสตาปนฺนา
กามภวเสน วุตฺตา รูปรูปภเว ปน พหุกาปี ปฏิสนฺธิโย
คณฺหนฺติ ๑

สกาทาคามิสฺสาติ ปฏิสนฺธิวเสน สกึ กามภวํ อากฺขณฺตีติ
สกาทาคามิ ๑ ตสฺส สกาทาคามิสฺส ๑

ทิกฺขเจว ชมฺเม อรหติ อิมสฺมีเยว อตฺตภาเว อรหา ๑
อรหนฺติปี ปาโจ ๑

อิธ นิฏฺฐาติ กามภวํ สัสนฺเตเยว สนฺธาย วุตฺตํ ๑
รูปรูปภเว อุปฺปนฺนา ปน อริยา กามภเว น อุปฺปชฺชนฺติ
ตฺตเถว ปรีนิพฺพายนฺติ ๑

อนฺตราปรีนิพฺพายิสฺสาติ आयเวมชฺฌสฺส อนฺตราเยว
กิลฺลสฺปรีนิพฺพานนฺ ปรีนิพฺพายนฺโต อนฺตราปรีนิพฺพายี ๑ โส

ปน อุปฺปนฺนสมนฺนตรา ปรีนึพฺพายี อายุเวมฺชณฺ์ อุปฺปตฺวา
ปรีนึพฺพายี อายุเวมฺชณฺ์ ปตฺวา ปรีนึพฺพายีติ ติวโร โหติ ฯ
ตสฺส อนฺตราปรีนึพฺพายีสฺส อนาคามีโน ฯ

อุปฺพจฺจปรีนึพฺพายีสฺสชาติ อายุเวมฺชณฺ์ อติกฺกมิตฺวา วา
กาลกิริยํ อุปฺคนตฺวา วา กิเลสฺปรีนึพฺพานนฺน ปรีนึพฺพายนตฺสฺส
อนาคามีโน ฯ

อสงฺขารปรีนึพฺพายีสฺสชาติ อสงฺขารนฺน อุปฺปโยเคน อธิ-
มตฺตปฺปโยคํ อกตฺวาว กิเลสฺปรีนึพฺพานนฺน ปรีนึพฺพายนตฺมมฺสฺส
อนาคามีโน ฯ

ตสฺสขารปรีนึพฺพายีสฺสชาติ ตสฺสขารนฺน ทฺกฺเขน กสิเรน
อธิมตฺตปฺปโยคํ กตฺวาว กิเลสฺปรีนึพฺพานนฺน ปรีนึพฺพายน-
ตมฺมสฺส อนาคามีโน ฯ

อุทฺธโรตฺตสฺส อกนึฏฺฐคามินีติ อุทฺธโรวาทิภาเวน อุทฺธมฺสฺส
ตณฺฺหาโสตฺตํ วณฺฺณโสตฺตํ วาติ อุทฺธโรตฺโต อุทฺธโร วา คนฺตฺวา
ปฏฺฐิตภิตฺตพฺพโต อุทฺธมฺสฺส มคฺคโสตฺตนฺนติ อุทฺธโรตฺโต อกนึฏฺฐจํ
คจฺจนฺตีติ อกนึฏฺฐคามินี ฯ ตสฺส อุทฺธโรตฺตสฺส อกนึฏฺฐคามินี
อนาคามีสฺส ฯ อยมฺปนฺน อนาคามี จตฺตปฺปเทโท

โย อวิหโต ปฏฺฐจาย จตฺตารโ พฺรหฺมโลเก โสเชตฺวา
อกนึฏฺฐจํ คนฺตฺวา ปรีนึพฺพายติ อยํ อุทฺธโรตฺโต อกนึฏฺฐคามินี
นาม ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิตามคุณนนา (สททมมปกาสนี ๒) - หน้ที่ 54
เล่มที่ 41 มหาวคคุณนนา หน้ 54

โย เหฏฐา ตโย พุรหุมโลเก โสเชตฺวา สุตฺตสึพุรหุม-
โลเก จตฺวา ปรีนึพพายตึ อัย อุตฺธึโสโต น อกนึฏฐคามึ
นาม ฯ

โย อึโต อกนึฏฐเมว คนฺตฺวา ปรีนึพพายตึ อัย น
อุตฺธึโสโต อกนึฏฐคามึ นาม น

โย เหฏฐา จตฺตฺส พุรหุมโลเกสฺส ตตฺถ ตตฺถเวว ปรีนึพพายตึ
อัย น อุตฺธึโสโต น อกนึฏฐคามึ นามาตึ ฯ

อึเม ปญฺจ อนาคามึโน ปน สุตฺทชาวาทึ คเหตุวา
วตฺตฺตา อนาคามึโน ปน รุปราคารุปรากานึ อปฺปหึนตฺตา
อากงฺขมานา เสสรุปรุปรกเวสฺสึปึ นึพพตฺตฺนตึ ฯ สุตฺทชาวาทึ
นึพพตฺตฺตา ปน อญฺญตฺถ น นึพพตฺตฺนตึ ฯ

อเวจฺจปฺปสนฺนาคึ อริยมคฺควเสน ชานึตฺวา พุชฺฌิตฺวา
อจลปฺปสาเทน ปสนฺนา ฯ

โสตาปฺนาคึ อริยมคฺคโสตึ อาปฺนฺนา ฯ อึมินา สพุเพปึ
อริยผลฏฺฐา ปุคฺคลา คหิตาคึ (๑) ฯ

ภาวึภวทึฏฺฐนึทเทสวณฺณนา นึฏฺฐิตา ฯ

ทึฏฺฐึกถาวณฺณนา นึฏฺฐิตา ฯ

#๑. ม. สงฺคหิตาคึ ฯ

อานาปานสฺสติกถาณฺณา

คณนวารวณฺณา

อิทานิ ทิฏฺฐิกถานนฺตรํ กถิตาย อานาปานสฺสติกถาย
อปฺพุตฺตถานวณฺณา อนฺุปฺตฺตา ฯ

อัยฺ หิ อานาปานสฺสติกถา ทิฏฺฐิกถาย สุวิทฺต-
ทิฏฺฐาทีนวสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิมลวิโสธเนน สุวิสุทฺธจิตฺตสฺส ยถา-
ภูตาวโพธาย สมาริภาวนา สุกรา โหติ สพุพสมาริภาวนาสุ
จ สพุพสพุพญฺญโพธิสฺสคฺคานํ โพธิมฺมุเล อิมินาว สมารินา
สมาริตฺตจิตฺคานํ ยถาภูตาวโพธโต อยเมว สมาริภาวนา
ปฺชานาติ จ ทิฏฺฐิกถานนฺตรํ กถิตา ฯ

ตฺตถ โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาริ ภาวโยโต
สมาริกานิ เทว ฅาณสฺคานิ อฺุปฺชฺชนฺตฺติ ฅาณคณนฺทุเทโส
อภฺุจ ปฺริปฺนฺเถ ฅาณานีตฺติอาทิ ฅาณคณนฺนิทุเทโส กตฺมานิ
อภฺุจ ปฺริปฺนฺเถ ฅาณานีตฺติอาทิ อิมานิ เอกวิสฺติ วิมฺตฺติสุเข
ฅาณานีตฺติปฺริยนฺตํ สพุพฅาณานํ วิตฺถารนฺนิทุเทโส อนฺุเต
โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาริ ภาวโยตฺติอาทิ นิกมฺนฺนฺติ
เอวํ ตาว ปาฬิวตฺถานํ เวทิตพุฬิ ฯ

ตฺตถ คณนฺทุเทเส คณนวารเว ตาว โสฬสวตฺถุกนฺติ ทีฬฺม
รสุลฺลํ สพุพกายปฺฏิสฺสเวที ปฺสุสมภยํ กายสฺงฺขารนฺติ กายานฺุ-

ปสสนาจตุกกั ปิติปฏิสัเวที สุขปฏิสัเวที จิตตสงขารปฏิสัเวที
ปสสมภยั จิตตสงขารนุติ เวทนานุปสสนาจตุกกั จิตตปฏิสัเวที
อภิปปโมทยั จิตตัม สมหาทั จิตตัม วิโมจยั จิตตุนุติ จิตตานุ-
ปสสนาจตุกกั อนิจจานุปสสี วิราคานุปสสี นิโรธานุปสสี
ปฏินิสสัคคานุปสสีตี ฐมมานุปสสนาจตุกกนุติ อิมสั จตุนัน
จตุกกานัน วเสน โสฬส วตฺตุนิ ปตฺติฐจา อารมมณานิ
อสฺสาตี โสฬสวตฺตูกโก ๑ ตั โสฬสวตฺตูกโก ๑ สมหาสวเสน ปเนตฺถ
วิกตฺติโลโป กโต ๑

อานนุติ อพุกนุตรั ปวิสนวาโต ๑

อปานนุติ พหินิกุขมนวาโต ๑

เกจิ ปน วิปริยาเยน วทนุติ ๑ อปานัน หิ เปตฺติ

อานโตติ อปานนุติ วุจฺจติ นินุทเทเส (๑) ปน นาการสฺเสว

ทีฆตฺตมชฺชฎุเปกฺกจิตฺวา อปานนุติ วุจฺจติ (๒) ๑

ตสฺมี อานาปานเน สติ อานาปานสฺสตี อสฺสาสปสฺสาส-

ปรีคฺคาหิกาย สติยา เอตฺติ อธิวจัน ๑ อานาปานสฺสตียา ยุตฺโต

สมาธิ อานาปานสฺสตียั วา สมาธิ อานาปานสฺสตีสมาธิ ๑

ภาวยโตติ นินุเพชภากิยั ภาวนุตฺตสฺส ๑ สมธิกานีตี สห

อธิเกน วตฺตุนุตีตี สมธิกานี สาคิเรกานีตี อตฺถโล ๑ มกาโร

ปเนตฺถ ปทสนุธิกโร ๑ เกจิ ปน สัทธิกานีตี วทนุติ ๑

#๑. พุ. ปฏฺ. ๓๑/๓๘๖/๒๕๘ ๑ ๒. สี. อานนุติ วุจฺจติ ๑

#ม. อัย ปาโจ นตฺถิ ๑

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทุมมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 57
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณฺณา หน้า 57

เอวํ สติ เทว ฅาณสทานิเยว อธิกานีติ อาปชฺชติ ตํ น
ยชฺชติ ฯ อิมานิ หิ วิสฺตอิธิกานิ เทว ฅาณสทานิ โหนฺตฺติติ ฯ

ปริปนฺเถ ฅาณานีติ ปริปนฺถํ อารมฺมณํ กตฺวา
ปวตฺตฅาณานิ ฯ ตถา อุปกारे อุปกฺกิลเส ฅาณานิ ฯ

โวทานे ฅาณานีติ โวทายติ เตน จิตฺตํ ปริสุทฺธํ โหติติ
โวทานํ ฯ ก็ ตํ ฅาณํ ฯ โวทานฅาณานีติ วตฺตพฺเพ สฺตมเย
ฅาณนฺตฺติอาทิสฺ (๑) วิย โวทานे ฅาณานีติ วตฺตํ ฯ สโต
สมฺปชานโน หุตฺวา กโรติติ สโตการี ตสฺส สโตการิสฺ (๒)
ฅาณานิ ฯ

นิพฺพิทาฅาณานีติ นิพฺพิทาญฺจทานิ ฅาณานิ ฯ นิพฺพิทา-
นุโลเม (๓) ฅาณานีติ นิพฺพิทาย อนฺจฺจทานิ ฅาณานิ ฯ นิพฺพิทา-
นุโลมิฅาณานีติปิ ปาโจ นิพฺพิทานุโลโม เอเตสํ อตฺถิติ
นิพฺพิทานุโลมิติ อตฺถิโ ฯ

นิพฺพิทาปฏิบัติปฺปสฺสทุธิฅาณานีติ นิพฺพิทาย ปฏิปฏิบัติสฺสทุธิย
ฅาณานิ ฯ

วิมุตฺติสฺุเข ฅาณานีติ วิมุตฺติสฺุเขน สมฺปยุตฺตทานิ ฅาณานิ ฯ
กตฺมานิ อญฺจาทิอาทึหิ ปริปนฺถอุปการานํ ปฏิปกฺขวิปกฺข-
ยฺกฺลตฺตทา (๓) เตสฺ ฅาณานิ สหเว นิทฺธิญฺจทานิ ฯ กามจฺจนฺท-
#๑. ขุ. ปฏิ. ๓๑/มาติกา ฯ ๒. ม. สโตการิสฺ ฯ
#๓. ม. นิพฺพิทานุโลมิฅาณานิ ฯ ๔. ย. ปฏิปกฺขวิกฺเขปยฺกฺลตฺตทา ฯ

เนกขมมาทีนิ เหฎฐา วุตตตถานี ๑ อุปการนุติ จ ถึงค-
วิปลลาสวเสน นปัฐกวงนํ กตํ ๑

สพเพปี อกุสลา ฐมมาติ วุตตาวเสสา เย เกจิ อกุสลา
ฐมมา ๑ ตถา สพเพปี นิพเพชภาคิยา กุสลา ฐมมา ๑
ปริปนุโถ อุปการนุติ จ ตํ ตเทว อเปกขิตวา เอกวงนํ
กตํ ๑ เอตถ จ ปริปนุเถ ฌาณานิ จ อุปการเ ฌาณานิ
จ ปุจฺจิตฺวา เตสํ อารมฺมณานว วิสฺสขฺเขตฺวา เตหฺว ตานิ
วิสฺสขฺชิตานิ โหนฺตฺติ ตถารมฺมณานิ ฌาณานิ นิกเมตฺวา
ทสฺเสสิ ๑ อุปกฺกิลเส ฌาณาทีสุปี เอเสว นโย ๑

กณนวารวณณา นิฎฺฐิตา ๑

โสฬสฌาณนิทเทสวณณา

โสฬสหิ อากาเรหิติ อุกยปกฺขวเสน วุตเตหิ โสฬสหิ
ฌาณ โกฏฐาเสหิ ๑

อุทฺปิตจิตฺตํ สมฺมูจิตฺตํ จิตฺตฺนฺติ อุปจารภูมิมิ จิตฺตํ อุทฺธํ
อุจิตฺตํ สมฺมา อุทฺธํ อุจิตฺตํ อุปฺรฺรูปริ กตฺปริจฺจํ สมฺมา อุปฺรฺรูปริ
กตฺปริจฺจนฺติ อตฺโถ ๑ อุทฺธิตํ จิตฺตํ สมฺมูชิตฺตฺนฺติปี ปาโฐ ๑
อุปริภาวาย ชิตฺตํ อุปริภาวเรหิ วา ฌาณเหิ ชิตฺตํ อุทฺธิตํ ๑

สมฺมูชิตฺตฺนฺติ สมฺมา อุปริภาวาย อุปริภาวเรหิ วา
#๑. สี. อุทฺธิตํ จิตฺตํ สมฺมาชิตฺตฺนฺติปี ๑ ม. อุทฺธิตํ จิตฺตํ
#สมฺมูชิตฺตฺนฺติ ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนิ ๒) - หน้าที่ 59
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณฺณา หน้า 59

ฌาณหิ ชิตฺ สฺมาติ เจตฺถ วิสมภาวปฏิกุเขโป ๑ อิมสฺมี ปาเส
อุ ทฺ อิติ เทว เทว อุปสฺคฺคา โหนฺติ ๑ อฺรุชิตฺ จิตฺตํ
สมฺมารุชิตนฺตปิ ปาโจ ๑ เอตฺถาปิ ชิตฺตฺโถเยว ๑ อฺรุ อฺรุติ (๑)
อิทํ ปน นิปาตมตฺตเมวาทิ วทฺนฺติ ๑

วิโณปมฺภูสฺกถาย ตชฺชิตฺ สฺตชฺชิตนฺต จ อตฺโถ วุตฺโต
โส อธิ น ยฺชฺชติ ๑

เอกตฺเต สนฺตฺธิฏฺฐตฺติ อุปจารภูมฺยิ ตาว นานารมฺมณ-
วิกฺเขปาภาเวน เอกตฺเต ปตฺติฏฺฐาติ ๑

นฺยฺยานาวรณฺภูเจน นีวรณาติ เอตฺถ อรฺติปิ สพฺเพปิ
อฺกุสฺตา อวารณฺภูเจน นีวรณาติ วุตฺตา ๑

นฺยฺยานาวรณฺภูเจนาติ นฺยฺยานานํ อากมฺนมฺกคฺปิทหนฺภูเจน
นฺยฺยานาวรณฺภูเจนาติปิ ปาโจ นฺยฺยานานํ ปฏิกุเขปนฺภูเจนาติ
อตฺโถ ๑

เนกขมฺมํ อริยานํ นฺยฺยานนฺติ มฺกคฺกฺฐานํ อริยานํ
นฺยฺยานสงฺฆาตฺสฺส อริยมฺกคฺสฺส เหตุตฺตา ผลฺลุปฺจารเณ อริยานํ
นฺยฺยานํ ๑ เตน จ เหตุฏฺเณน มฺกคฺกฺขณฺเณ อริยา นฺยฺยฺนฺติ
นิกจฺจนฺติ ๑ เกจิ ปน นฺยฺยานนฺติ มฺกฺโคติ วทฺนฺติ ๑ อธิ
อุปฺจารสฺส อธิปฺเปตฺตฺตา มฺกคฺกฺขณฺเณ จ อาโลกสฺสณฺณาย
สพฺพกฺุสฺสธมฺมานญฺจ อภาวา ตํ น ยฺชฺชติ ๑ นฺวุตฺตฺตาติ
#๑. สฺ. อุทาติ ๑

พุทธทศนิกายกฎจกตา ปฏิสมภิตามคฺวณณา (สทฺธมมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 60
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 60

ปฏิจฺจนนตฺตา ฯ นปฺปชานาตีติ ปุคฺคลวเสน วุตฺตํ ฯ

วิสุทฺทจิตฺตสฺสชาติ อุปจารภูมียิเยว ฯ

ขณิกสโมชานาติ จิตฺตกฺขณเณ จิตฺตกฺขณเณ อุปฺปชฺชนโต
ขโณ เอเตสํ อตฺถิติ ขณิกา อุปฺกุกิเลสา ขณิกานํ สโมชานो
สภาคโม ปพฺพชฺชโร ขณิกสโมชานโน ฯ ตสฺมา ขณิกสโมชานา
อุปฺปชฺชมานา อุปฺกุกิเลสา ขณิกปฺปพฺพชฺชวเสน ขณิกปรมฺปรา-
วเสน อุปฺปชฺชนติ น เอกจิตฺตกฺขณวเสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

โสฬสวณฺณนิตฺตทฺทสวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

อุปฺกุกิเลสวณฺณนิตฺตทฺทสวณฺณนา

ปจฺมจฺจนกํ

ปจฺมจฺจนกเก อสฺสสาธาติมชฺชมฺปรีโยसानนฺติ อพฺกนฺตรปวิสน-
วาทสฺส นาสิกคฺคํ วา มุขนิมิตฺตํ วา อาทิ หทยํ มชฺฉํ
นาภิปรีโยसानํ ฯ ตํ ตสฺส อาติมชฺชมฺปรีโยसानํ สติยา อญ-
คจฺจนโต โยคิสฺส จานนानตฺตานุกมเนน จิตฺตํ อชฺฉตฺตํ วิกฺเขปํ
คจฺจนติ ตํ อชฺฉตฺตวิกฺเขปคฺคํ จิตฺตํ เอกตฺเต (๑) อสณฺจหนโต
สมาธิสฺส ปรีปนฺนโต ฯ

ปสฺสสาธาติมชฺชมฺปรีโยसानนฺติ พหฺนิกฺขมฺนวาทสฺส นาภิ
อาทิ หทยํ มชฺฉํ นาสิกคฺคํ วา มุขนิมิตฺตํ วา พหฺโสภาโส
#๑. สี. เอกคฺคเต ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 61
เล่มที่ 41 อานาปานสูตติกถาคุณณา หน้า 61

วา ปริโยสานัน ๑ โยชนา ปเนตถ วุตตนเยเนว เวทิตพพา ๑

อสูสาสปฏิกงขณา นิกนตติตถหาจริยาติ นาสีกาวาตา-
ยตตมิมิถ กมมฏจानนุติ สลลฤเขตฺวา โอพาริโกพาริกสูส
อสูสาสสูส ปตฺถอนาสงฺขาทา นิกามนา เอว ตถหาปวตฺติ ๑
ตถหาปวตฺติยา สติ เอกตฺเต อสนฺจหนโต สมาริสสูส ปรีปนฺโถ ๑

ปสูสาสปฏิกงขณา นิกนตฺติ ปุณ อสูสาสปุพฺพกสูส
ปสูสาสสูส ปตฺถอนาสงฺขาทา นิกนตฺติ ๑ เสถิ วุตตนเยเนว
โยเชตพฺพิ ๑

อสูสาเสนานิจฺจนสูสาติ อติทิมฺ อติรสฺสํ วา อสูสาสิ
กโรนตสูส อสูสาสมูลกสูส กายจิตฺตกิลมถสูส สพฺภาวโต เตน
อสูสาเสน วิทฺธสูส ปีพิตสูส ๑

ปสูสาสปฏิลาเก มุจฺจนาคิ อสูสาเสน ปีพิตตฺตาเยว
ปสูสาเส อสูสาทสญฺญิโน ปสูสาสิ ปตฺถยโต ตสฺมี ปสูสาส-
ปฏิลาเก รชฺชนา ๑ ปสูสาสมูลเกปิ เอเสว นโย ๑

วุตตสฺเสว อตฺถสูส อนุวณฺณนตฺถิ วุตเตสุ กถาพฺนฺเชสุ
อนุจฺจนาคิ อนุจฺจนมานา ๑

สตีติ อชฺมตฺตพหิทฺธาวิกฺเขปเหตฺถุตา สติ ๑ วิกฺขิปติ
อนน จิตฺตฺนุติ วิกฺเขโป ๑ โโก โส อสูสาโส ๑ อชฺมตฺตํ
วิกฺเขโป อชฺมตฺตวิกฺเขโป ตสูส อากงฺขณา อชฺมตฺตวิกฺเขปา-
กงฺขณา อสมฺมามนสิการวเสน อชฺมตฺตวิกฺเขปกสูส อสูสาสสูส

อากงขณาติ วุตต์ โหติ ฯ เอเตเนว นเยน พหิทธาวิกเขป-
ปตถนา เวทิตพพา ฯ

เยหีติ เยหิ อุปกุกิเลเสหิ ฯ วิกุขิปุปมานสุสาติ วิกุขิปย-
มานสุส วิกุเขปี อาปาถิยมานสุส ฯ

โน จ จิตต์ วิมุจจตีติ จิตต์ อสุสาสปสุสาสارมมณ
จ นาธิมุจจติ ปจจนีกธมเมหิ จ น วิมุจจติ ฯ จิตต์ โน
จ วิมุจจติ ปรปตติยา จ โหนตีติ สมพนุโธ ฯ

วิโมกข์ อปฺปชานนฺตาติ โส วา อญฺโโล วา อารมมณา-
ธิมุคฺติวิโมกฺขญจ ปจจนีกวิมุคฺติวิโมกฺขญจ เอวํ อปฺปชานนฺตา ฯ

ปรปตติยาติ ปรปจจยํ ปรสททหนํ อรหนฺติ น
อตุตปจจกขํ ฌาณนฺติ ปรปฺปจจยิกาติ วตฺตพฺเพ ปรปตติยาติ
วุตต์ ฯ อตุโถ ปน โสเยว ฯ

ทุคฺติยจฺจกุกํ

ทุคฺติยจฺจกุกเก นิมิตฺตนฺติ อสุสาสปสุสาसानํ ฌสนฺนุจฺจานํ ฯ
อสุสาสปสุสาสา หิ ทีฆนนาสิกสุส นาสาปฺปุกฺกั ฌญฺญนฺโต
ปวตฺตนฺติ รสุสนาสิกสุส อตุตโรฎฺจํ ฯ ยถิ หิ อยํ โยคี
ตํ นิมิตฺตเมว อวชฺชติ ตสฺส นิมิตฺตเมว อวชฺชมานสุส
อสุสาเส จิตต์ วิกมฺปติ น ปตฺติจฺจาสตีติ อตุโถ ฯ

ตสฺส ตสฺมึ จิตฺเต อปฺปตฺติจฺจิตเต สมาริสฺส อภาวโต ตํ
#๑. ม. วิกุขิปุปมานสุสาติ ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุธมมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 63
เล่มที่ 41 อานาปานสตุติกถาวณณา หน้า 63

วิกุมปนํ สมาริสฺส ปรีปนุโธ ๑ ยทิ อสุสาสเมว อวชฺชติ
ตสฺส จิตฺตํ อพฺภนฺตรปเวสนวเสน วิกุเขปํ อวหติ นิมิตฺเต
น ปตฺติฐาติ ตสฺมา นิมิตฺเต วิกุมปติ ๑ อิมินา นเยน เสเสสุปี
โยชณา กาทพฺพา ๑ คธาสุ วิกุชึปปเตติ วิกุชึปฺยติ วิกุเขปํ
อาปาทียติ ๑

ตติยจฺจกํ

ตติยจฺจกเก อตีตานุชานํ จิตฺตฺนฺติ สฺสนนฺจฺจานํ
อติกกมิตฺวา คตํ อสุสาสํ วา ปสุสาสํ วา อนุกจฺจมานํ
จิตฺตํ ๑

วิกุเขปานุปตฺติตฺนฺติ วิกุเขเปน อนุกคตํ วิกุเขปํ วา สยํ
อนุปตฺติตํ อนุกคตํ ๑

อนาคตปฏิกงฺขณํ จิตฺตฺนฺติ สฺสนนฺจฺจานํ อปฺปตฺตํ อสุสาสํ
วา ปสุสาสํ วา ปฏิกงฺขมานํ ปจฺจาสิสมานํ จิตฺตํ ๑

วิกุมปิตฺนฺติ ตสฺมี อปฺปตฺติฐาเนเนว วิกุเขเปน วิกุมปิตํ ๑
ลีนฺนฺติ อตฺติสฺสิตฺตวีสฺสิตาทีหิ สฺงฺกุจิตํ ๑

โกสชฺชานุปตฺติตฺนฺติ กุสฺสิตภาวานุกคตํ ๑

อติปคฺคหิตฺนฺติ อจฺจารทฺฐวีสฺสิตาทีหิ อติอสุสาหิตํ ๑

อุทฺทจฺจานุปตฺติตฺนฺติ วิกุเขปานุคตํ ๑ อภินตฺนฺติ อสุสาท-
วตฺถุสุ ภูถํ นตํ อลฺลีนํ ๑

#๑. ม. วิกุชึปปเตติ ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺวณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 64
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 64

อปนตฺตฺติ นิสฺสาทวตฺตฺตฺติ ปตฺติหตฺตฺติ ตโต อปคตฺตฺติ วา
อปคตฺตฺติ วา น ตโต อปคตฺตฺตฺติ อตฺตฺติ ๑

ราคานุปตฺตฺตฺติ เอตฺตฺติ อสฺสาสฺปสฺสาสนิมิตฺตฺติ มนสิกาโรโต
อุปฺปนฺนปิตฺตฺตฺติ วา ปุพฺเพ หสฺติลปิตฺตฺตฺติพิทวตฺตฺตฺติ วา ราโค
อนุปตฺตฺติ ๑

พฺยาปาทานุปตฺตฺตฺติ เอตฺตฺติ มนสิกาเร นิสฺสาทคต-
จิตฺตฺตฺตฺติ อุปฺปนฺนโทมนสฺสวเสน วา ปุพฺเพ สมฺมาจิตฺตฺตฺตฺติ
อาทวตฺตฺตฺติ วา พฺยาปาโท อนุปตฺตฺติ ๑

กาธาสฺ น สมฺมาธิตฺตฺติ น สมฺมาหิตฺตฺติ โหติ ๑ อธิจิตฺตฺตฺตฺติ
จิตฺตฺตฺตฺติเสน นินฺทิตฺตฺตฺติ อธิโก สมฺมาธิ ๑

เอตฺตฺตฺตฺตฺติ ตีหิ นกฺเกหิ อฏฺฐารสฺ อปฺกฺกิลเส
นินฺทิตฺตฺตฺติวา อิทานิ เตสํ อปฺกฺกิลเสสานํ สมฺมาธิสฺสฺสฺสฺสฺส
ปริปนฺน-
ภาวสาธเนน อาทินวํ ทสฺเสนฺโต ปฺน อสฺสาสฺสฺสฺส-
ปริโยสานนฺตฺตฺตฺติอาทิมหา ๑

ตตฺตฺตฺติ กาโยปี จิตฺตฺตฺตฺติ สาทฺตฺตฺติ จ โหนฺตฺตฺติ วิกฺเขป-
สมฺมจฺจานรฺูปานํ วเสน รฺูปกาโยปี วิกฺเขปสฺนตฺตฺตฺติวเสน จิตฺตฺตฺตฺติ
มหตา โขเภน ชุภิตา สทฺธธา จ โหนฺตฺตฺติ ๑ ตโต มนฺทตฺตฺตฺติ
อิตฺตฺตฺติ กมฺปีตา ตโต มนฺทตฺตฺตฺติ เณนิตฺตฺติ จลิตา โหนฺตฺตฺติ ๑
พลวาปี มชฺฌิมปี มนฺโทปี โขโก โหติเยว น สกฺกา โขเภน
น ภวิตฺตฺตฺติ วุตฺตฺติ โหติ ๑

จิตฺตฺตฺติ วิกมฺปีตฺตฺตฺตฺติ จิตฺตฺตฺตฺติ วิกมฺปีตฺตฺตฺตฺติ ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 65
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณฺณา หน้า 65

คถาสฺส ปฺริปฺณฺณา อภาวิตาติ ยถา ปฺริปฺณฺณา โหติ
ตถา อภาวิตาฯ

อิลฺลฺลิตฺติ กมฺปิโตฯ ฝนฺทิตฺติ มนฺทกมฺปิโตฯ เหฏฺฐา
นึวณฺณํ อนนฺตรตฺตา อิมหิ จ ปน นึวณฺณีติ (๑) อจฺจนฺต-
สมีปฺนิตฺสฺสนวณฺํ กตฺฯ อธิ ปน นิคมนฺ นึวณฺณํ
สฺนฺตรตฺตา เตหิ จ ปน นึวณฺณีติ ปรมฺมุขนิตฺสฺสนวณฺํ
กตฺฯ

อุปกฺกิลฺลสฺสวณฺนินฺทฺทสฺสวณฺณา นิฏฺฐิตาฯ

โวทานวณฺนินฺทฺทสฺสวณฺณา

โวทานे वणानिदि विसुत्थवणानिฯ

ตํ วิวชฺชยิตฺวาติ ยํ ปุพฺเพ วุตฺตํ อตีตานุชวณฺํ จิตฺตํ
วิกฺเขปานุปฺติตฺตํ ตํ วิวชฺชยิตฺวาติ สมนฺพนฺธิตฺตพฺพิฯ

เอกภูจฺจานे समाทหत्तीติ อสฺสาสปฺสฺสาसानํ ฝฺสนฺภูจฺจานे
สมํ อาทหฺติ ปฺติฏฺฐาเปติฯ

ตตฺถเวว อธิโมเจตีติ (๒) เอกภูจฺจานเติ วุตฺเต อสฺสาส-
ปฺสฺสาसानํ ฝฺสนฺภูจฺจานเเว สนฺนิฏฺฐเปติ สนฺนิฏฺฐานํ กโรติฯ

ปคฺคณฺหิตฺวาติ ฐมฺมวิจฺยปฺตีสมฺโพชฺฌนฺคภาวาย ปคฺค-
เหตุวาฯ

วินิคฺคณฺหิตฺวาติ ปฺสฺสทฺฐิสฺมาธิอุเปกฺขาสมฺโพชฺฌนฺคภาวนาย

#๑. พุ. ปฏฺ. ๓๑/๓๖๕/๒๔๖ฯ ๒. ม. ตตฺถเวว อธิโมเจตีติฯ

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 66

วินิคคณหิตวา ๑ สตินุทริยวีริยิณุทริเยหิ ปคคเหตุวา สตินุทริย-
สมาธิทริเยหิ วินิคคเหตุวาติปี วทนต์ ๑

สมุปชาโน หุตฺวาติ อสุภภาวนาทีหิ ๑ ปฺน สมุปชาโน
หุตฺวาติ เมตฺตาภาวนาทีหิ ๑

เยน ราเคน อนุปตฺตํ เยน พุยาปาเทน อนุปตฺตํ ตํ
ปชหตีติ สมพฺนุโ ๑ ตํ จิตฺตํ อีทิสนฺติ สมปชานนฺโต
ตปฺปฏิปกฺเขน รากํ ปชหติ พุยาปาทำ ปชหตีติ วา อตุโธ ๑

ปริสุทฺชนฺติ นิรฺูปกฺกิเลตฺ ๑

ปริโยทาทนฺติ ปกฺสสรฺ ๑

เอกตฺตคตฺ โหตีติ ตํ ตํ วิเสถํ ปตฺตสฺส ตํ ตํ เอกตฺตํ
คตฺ โหติ ๑

กตฺเม เต เอกตฺตาติ อิทฺ ยฺชชฺมานายฺชชฺมานาเนปี (๑) เอกตฺเต
เอกโต กตฺวา ปุจฺฉติ ๑

ทานุปฺสคฺคฺปฺภูจฺจาเนกตฺตนฺติ (๒) ทานวตฺตฺตฺตฺสฺส ทานสฺส
อุปฺสคฺโค โวสฺสชฺชนํ ทานุปฺสคฺโค ทานวตฺตฺตฺตฺสฺสจฺเจตฺนา ๑
ตฺสฺส อุปฺภูจฺจํ อารมฺมณฺกรณฺวเสน อุปฺคนฺตฺวา จานํ ทานุป-
สคฺคฺปฺภูจฺจํ ตทฺว เอกตฺตํ เตน วา เอกตฺตํ เอกคฺคภาโว
ทานุปฺสคฺคฺปฺภูจฺจาเนกตฺตํ ๑ ทานโวสฺสคฺคฺปฺภูจฺจาเนกตฺตนฺติ ปาโจ
สฺนฺทรตโร โส เอวตฺโธ ๑

#๑. สี. ยฺชชฺมานาเนปี ๑ ๒. ม. ทานุปฺสคฺคฺปฺภูจฺจาเนกตฺตนฺติ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาवณณา หน้า 67

เอเตน ปทุทธารวเสน (๑) จาคานุสุตติสมาธิ วุคฺโต ๑
ปทุทธารวเสน วุคฺโตปี เจส อิตเรสํ ตินฺณมฺปิ เอกคฺตानํ
อุปนิสฺสยปจฺจโย โหติ ตสฺมา อิธ นิตฺติกฺกฺขนฺติ วทนฺติ ๑
วิสาขापि हि महाอุปาสिका อาห อิธ ฆนฺเต ทิสาสฺ วสุสํ
วฺภูจา ภิกฺขุ สาวตฺถี อากจฺฉิสฺสนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนาย เต
ภควนฺตํ อุปสงฺกमितฺวา ปุจฺฉิสฺสนฺติ อิตฺถนฺนาโม ฆนฺเต
ภิกฺขุ กาลงฺกโต ตสฺส กา คติ โภ อภิสฺมปฺราโยติ ๑ ตํ
ภควา พุยากริสฺสตี โสตาปตฺติผลे वा सगताकामिण्णे वा
อนาคामिण्णे वा อรหत्ते वा ๑ ตฺยาคํ อุปสงฺกमितฺวา
ปุจฺฉิสฺसामิ อากตฺปฺพพา นฺ โข ฆนฺเต เตन อยฺเยน
สาวตฺถีติ ๑ สเจ मे वग्गन्ति अकत्तपुप्फा तेन भिक्खुणा
สาวตฺถีติ ๑ นิग्गฺเมตฺถ กจฺฉิสฺसामิ นิสฺสํสยํ ปฺริกฺขตฺติ เตน
อยฺเยน वसुत्तिकसाग्गिका वा आकन्तुगगतत्ति वा कमिगगतत्ति
वा किलानगतत्ति वा किलानुप्पुจ्जागतत्ति वा किलानणेश्शु
वा च्चुयाकु वाति ๑ ตสฺมา मे तन्नुสฺสรนฺติยา ปาโมชฺชํ
ชายิสฺสตี ปมฺพิตาย ปีติ ชายิสฺสตี ปีติมนาย กาโย
ปสฺสมภิสฺสตี ปสฺสทฺธกายา สฺขํ เวทิสฺसामิ สฺขินิยา จิตฺตํ
สมาธิยิสฺสตี सा मे भविसฺसती अनुत्थियभावना प्लभावना
โพचฺฉงฺกภาวนาติ (๒) ๑ อถ वा เอกคฺเตสฺส ปจฺฉิมํ อุปจารสมาธิวเสน
#๑. สී. สทฺททุทธารวเสน ๑ ๒. วิ. มหา. ๕/๑๕๓/๒๑๓ ๑

วตุตติ ทุตติ อปปนาสมาธิวเสน ตติย วิปัสสนาวเสน จตุตถ
มคคผลวเสนาคี เวทิตพพิ ฯ สมถสส นิมิตต สมถนิมิตต ฯ

วโย ภงโค เอว ลกขณิ วยลกขณิ ฯ

นิโรโร นิพพานิ ฯ เสสเมเตสุ ตีสู วุตตนเยเนว

โยเชตพพิ ฯ

จาการิมุตตานนุติ ทาเน อธิมุตตานิ ฯ

อธิจิตตุนุติ วิปัสสนาปาทกสมาธิ ฯ

วิปัสสกานนุติ ภงกานุปัสสนโต ปฏจาย ตีหิ อนุ-
ปัสสกานาหิ สงขารे วิปัสสกานานิ ฯ

อริยปุคคกานนุติ อฏจนันิ ทุตติยาทีนินิ ตีณิ เอกตตานินิ
อานาปานสสตีวเสน เสสกมมฏจानวเสน จ ชุชชนนุติ ฯ

จตุหิ จานะหิตินิ จตุหิ การณะหิ ฯ สมาธิวิปัสสนา-
มคคผลานันิ วเสน เอกตตคคตติ จิตตติ ปฏิปทาวิสุททธิปกขณนุทญเจว
โหตี อุเปกขานุปุทธิตญจ ฉาฉเนน จ สมปหัสิตนุติ อุทเทส-
ปทานินิ ฯ ปจมสส ฉานสส โก อาทีตติอาทีนินิ เตสสิ อุทเทส-
ปทานันิ วิตถารेतุกมยตาปุจฉาปุพพงคมานินิ นินุทเทสปทานินิ ฯ

ตตถ ปฏิปทาวิสุททธิปกขณนุทติ (๑) ปฏิปทา เอว นีวรรณ-
มลวิโสชนโต วิสุททธิ ตติ ปฏิปทาวิสุททธิ ปกขณนุทติ ปวิฏจันติ ฯ

เปกขานุปุทธิตุนุติ (๒) ตตตมชมตตูปะกขาย พุทธิตติ วทตติตติ ฯ

#๑. ม. ปฏิปทาวิสุททธิปกขณนุทติ ฯ ๒. ม. อุเปกขานุปุทธิตุนุติ ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทุธมฺมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 69
เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาณฺณา หน้า 69

ณฺณณ จ สมฺปหํสิตนฺติ ปรีโยทาปเกน ณฺณณ
สมฺปหํสิตํ ปรีโยทาปิตํ วิโสธิตํ ฯ

ปฏฺฐิปทาวิสุทฺธิ นาม สสมฺภาริโก อุปะจาโร อุปะกฺขานู-
พฺรุหนา นาม อปะปนา สมฺปหํสฺนา นาม ปจฺจเวกฺขณฺณติ
เอวมเมเก วณฺณยนฺติ ฯ ยสฺมา ปน เอกตฺตคฺคิตํ จิตฺตํ ปฏฺฐิ-
ปทาวิสุทฺธิปกฺขนุทญฺเจว โหตีตีอาทิ วุคฺคิตํ ตสฺมา อนฺโตะ-
อปะปนายเมว อาคมนวเสน ปฏฺฐิปทาวิสุทฺธิ ตตฺตรมชฺชตฺตปะกฺขาย
กิจฺจวเสน อุปะกฺขานูพฺรุหนา ฐมฺมานํ อนตฺิวตฺตนาทิภาวสา-
ธเนน ปรีโยทาปกสฺส ณฺณณสฺส กิจฺจนิปะศตฺติวเสน สมฺปหํสฺนา
เวทิตพฺพา ฯ

กถํ ยสฺมี หิ วาเร (๒) อปะปนา อุปะชฺชติ ตสฺมี โย
นีวรนฺสงฺขาโต กิเลสคโณ ตสฺส ณฺณณสฺส ปรีปนฺโถ ตโต
จิตฺตํ วิสุชฺชติ ฯ วิสุทฺฐตฺตา อวรนฺนวิริหิตํ หุคฺควา มชฺฉิมํ
สมถนินิมิตฺตํ ปฏฺฐิปชฺชติ ฯ มชฺฉิมํ สมถนินิมิตฺตํ นาม สมฺปปะวตฺโต
อปะปนา สมาริเยว ฯ

ตทนนฺตรํ ปน ปุริมจิตฺตํ เอกสนฺนตฺติปริณามนเยน ตถตฺตํ
อุปะกจฺจมานํ มชฺฉิมํ สมถนินิมิตฺตํ ปฏฺฐิปชฺชติ นาม ฯ เอวํ
ปฏฺฐิปนฺนตฺตา ตถตฺตูปคฺมเนน ตตฺถ ปกฺขนุทฺติ นาม ฯ

เอวํ ตาว ปุริมจิตฺเต วิชฺชมานาการนินิปฺพาติกา ปจฺมสฺส

#๑. ย. สมเย ฯ

ฉานสส อูปาทกษณเยว อากมนวเสน ปฏิปทาวิสุทฐิ
เวทิตพพา ฯ

เอว วิสุทฐสส ปน ตสส ปุน วิโสเชตพพาภาวโต
วิโสธเน พยาปารี อกรโนโต วิสุทฐิ จิตตํ อชฎเปกขติ
นาม ฯ

สมถภาวูปคมเนน สมถปฏิปนุสส ปุน สมาทาเน
พยาปารี อกรโนโต สมถปฏิปนุํ อชฎเปกขติ นาม ฯ

สมถปฏิปนุภาวโต เอว จสส กิเลสส์สคัคคิ ปหาย
เอกตเตน อูปฐจิตสส ปุน เอกตตูปฐจानะ พยาปารี อกรโนโต
เอกตตูปฐจानํ อชฎเปกขติ นาม ฯ

เอว ตตรมชฎตตูปกขาย กิจจวเสน อูปกขานุปฐุหนา
เวทิตพพา ฯ

เย ปเนเต เอว อูปกขานุปฐุหิเต ตตถ ซาตา สมาริ-
ปญญาสงฆาตา ยุกนทฐฐมา อลญมมญญํ อนติวตตมานา
หุคฺวา ปวตฺตา ยานิ จ สทฐาทินิ อินทฐิยานิ นานากิเลสสิ
วิมุตตตฺตา วิมุตฺติรเสน เอกรสานิ หุคฺวา ปวตฺตานิ ยํ เจส
ตทูปคํ เตสํ อนติวตฺตนเอกรสภาพานํ อนุจจวิกิ วิริยิ วาหยติ
ยา จสส ตสฺมี ขณ ปวตฺตา อาเสวนา สพเพปิ เต อาการา
ยสฺมา ฌาณน สักกิลสโวทานะสุ ตํ ตํ อาทีนวลจ อานิสฺสญจ
หิสฺวา ตถา ตถา สมุปหิสิตตฺตา ปรีโยทาปีตตฺตา นิปฺพณนา

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 71

ตสฺมา ฐมฺมานํ อนตฺวิตฺตนาทิกาวสาธเนน ปรีโยทาปกสฺส
ณาสฺส กิจฺจนิปฺผลตฺตฺวเสณ สมฺปหีสฺนา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ยสฺมา อุเปกฺขาวเสณ ฌาณํ ปากฺกํ โหติ
ยถาห ตถापคฺคหิตํ จิตฺตํ สาธกํ อชฺฌเปกฺขติ อุเปกฺขาวเสณ
ปฺลยฺวาวเสณ ปฺลยฺณินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ ฯ อุเปกฺขาวเสณ
นानตฺตกิลเสหิ จิตฺตํ วิมฺจฺจติ วิโมกฺขวเสณ ปฺลยฺวาวเสณ
ปฺลยฺณินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ ฯ วิมฺตตฺตฺตา เต ฐมฺมา เอกฺรสา
โหนติ เอกฺรสฺสฺสฺส เภวณาทิ(๑) ฯ ตสฺมา ฌาณกิจฺจฺจฺจฺจ
สมฺปหีสฺนา ปรีโยसानนฺติ วุตฺตา ฯ

เอวํ ติวตฺตคตฺตฺนฺติอาทินิ ตสฺเสว จิตฺตสฺส โถมนวจฺจนาณิ ฯ
ตตฺถ เอวํ ติวตฺตคตฺตฺนฺติ เอวํ ยถาวุตฺเตน วิธินา
ปฺฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนฺทฺนอุเปกฺขานฺพุทฺฐนฺทฺนาวณสมฺปหีสฺนาวเสณ
ตฺวิธภาวํ คตฺตํ ฯ

วิตกฺกสมฺปนฺนฺนฺติ กิลเสกฺโขภวิริทิตฺตฺตา วิตกฺเกน สฺนฺทฺร-
ภาวํ ปนฺนํ คตฺตํ ฯ

จิตฺตสฺส อธิจฺจฺจฺจฺจสมฺปนฺนฺนฺติ ตสฺมีเยว อารมฺมเณ จิตฺตสฺส
นินฺตรปฺปวตฺติสงฺขาเตน อธิจฺจฺจฺจเณ สมฺปนฺนํ อนฺนํ ฯ ยถา
อธิจฺจฺจฺจวสฺสํ อธิจฺจฺจฺจนฺติ ฌานปฺปวตฺติ ตถา อิทาปี จิตฺตสฺส
อธิจฺจฺจฺจนฺติ จิตฺเตกฺกคฺคตาปี ยฺชฺชติ ฯ เตน หิ เอกสฺมีเยว

#๑. พ. ปฎิ. ๓๑/๔๕๕/๓๓๘ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 72

อารมมณ จิตต์ อธิฐาติ น เอตถ วิกขิปตีติ ฯ สมาริ-
สมปฺนุนนฺติ วิสฺสุ วุตตตฺตา ปน วุตฺตนเยเนว กเหตุพฺพิ ฯ
อถ วา สมาริสฺเสว ฌานงฺกหิตตฺตา(๑) จิตฺตสฺส อธิฐฺจฺจาน-
สมปฺนุนนฺติ ฌานงฺกปฺลยจวเสณ วุตฺติ สมาริสมปฺนุนนฺติ
อินฺทฺริยสงฺกหิตตฺตา อินฺทฺริยปฺลยจวเสณ ทฺตฺติชฺชฌานาทีสุ ปน
อลพฺภมานานิ ปทานิ ปหาย ลพฺภมานกวเสณ ปีติสมปฺนุนนฺติ-
อาที วุตฺติ ฯ

อนิจฺจานุปฺสฺสนาทีสุ อฏฺฐารสฺสุ มหาวิปฺสฺสนาสุ วิตฺกุกาทโย
ปฺริปฺนฺณาเยว ตาสี กามาวจรตฺตา ฯ

เอตาสฺ จ อปฺปนาย อภาวโต ปฏฺธิปทาวิสุทฺธิอาทโย
ขณฺนิกสมาธิวเสณ โยเชตพฺพา ฯ จตฺตฺส มกฺเคสฺส ปจฺมชฺชฌานิก-
วเสณ วิตฺกุกาทีนํ ลพฺภนโต ลพฺภมานกวเสเนว วิตฺกุกาทโย
ปฺริปฺนฺณา วุตฺตา ฯ ทฺตฺติชฺชฌานาทีสุ หิ มกฺเคสฺส วิตฺกุกาทโย
ฌานเนสฺส วีย ปฺริหายนฺตีติ ฯ

เอตฺตาวตฺตาเตรส โวทานถาณานิ วิตฺถารโต นิทฺทฺธิฐฺจฺจานี
โหนติ ฯ

กถิ เอกฺกฺจฺจานเณ สมาทฺทเนน ตตฺถเถว อธิมฺุจฺจเนน
โกสชฺชปฺปชฺชเนน อฺุทฺทจฺจปฺปชฺชเนน รากปฺปชฺชเนน พฺยาปาทปฺ-
ปชฺชเนน สมฺปยุตฺตานี ฉ ถาณานิ จตฺตฺหิ เอกตฺเตหิ

#๑. ม. ฌานสงฺกหิตตฺตา ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทุธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 73
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 73

สมฺปยุตฺตานี จตฺตารี ฅาณานิ ปฏิปทาวิสุทฺธิอุเปกฺขานุพฺรุหนานา-
สมฺปหังสนาหิ สมฺปยุตฺตานี ตีณิ ฅาณานีติ เอวํ เตรส
ฅาณานิ นิตฺติฎฺฐานิ ฯ

เอวํ สนฺเตปี อานาปานสฺสติสมาธิภาวนาเวสเณ เตลลํ
นินฺปุผตฺตี ทสฺเสตฺถกาโม ตานิ ฅาณานิ อนิกฺเมตฺตวา นิมิตฺตํ
อสฺสาสปฺสสาธาติอาทินา นเยน โจทฺหนาปฺพุพฺพงฺกมํ อานา-
ปานสฺสติสมาธิภาวนาวิธี ทสฺเสตฺตวา อนฺเต ตานิ ฅาณานิ
นิกฺเมตฺตวา ทสฺเสตี ฯ ตตฺถ นิมิตฺตํ วุตฺตเมว ฯ

อนารมฺมฅาเมกจิตฺตสฺสาติ อนารมฺมฅา เอกจิตฺตสฺส ฯ
ม-กาโร ปเนตฺถ ปทสนฺธิกโร ฯ อนารมฺมฅเมกจิตฺตสฺสาติปี
ปาโจ เอกสฺส จิตฺตสฺส อารมฺมฅนํ น ภาวนตีติ อตฺถโถ ฯ

ตโย ฅมฺเมติ นิมิตฺตาทโย ตโย ฅมฺเม ฯ

ภาวนาติ อานาปานสฺสติสมาธิภาวนา ฯ

กถนฺติ ปจฺมํ วุตฺตาย โจทฺหนาคาถาย อนนฺตรํ วุตฺตาย
ปฺริหารคาถาย อตฺถํ กเถตฺถกมฺยตาปฺจุจฺจา ฯ

น จิเมติ น จ อิเม ฯ น จ เมติปี ปาโจ

โสเยว ปทจฺเจโท ฯ กถํ น จ อวิทิตา โหนฺติ กถํ น

จ จิตฺตํ วิกฺเขปํ กจฺจตฺตีติ เอวํ กถํ สทุโท เสเสหิปี ปญฺจหิ

โยเชตฺพุโพ ฯ

ปฺธานญจ ปญฺญาตฺตีติ อานาปานสฺสติสมาธิภาวนารมฺภกํ

วิริย สนฺทิสฺสตี ฯ วิริยํ หิ ปทหนฺติ เตนาคี ปธานนฺติ

วุจฺจตี ฯ

ปโยคณฺจ สาเชตีติ นีวรนฺวิกฺขมฺภกํ ฌานณฺจ โยคี

นินฺปุผาเทตี ฯ ฌานํ หิ นีวรนฺวิกฺขมฺภนาย ปยุณฺชียตีติ

ปโยโคตี วุตฺตํ ฯ

วิเสสมธิจฺจตีติ ตํโยชนปฺปหานกํ มคฺคณฺจ ปฏฺฐิตีติ ฯ

มคฺโค หิ สมถวิปฺสสนานํ อานิสฺสตุตฺตา วิเสโสตี วุตฺโต ฯ

วิเสสฺส จ ปมุขณฺตุตฺตา จกาเรน สมฺมจฺโย น กโต ฯ

อิทานิ ตํ ปุจฺฉิตมตฺถํ อุปมาย สาเชนฺโต เสยฺยถาปี

รฺกฺโขตีอาทิมาห ฯ

ตสฺสตุโถ ยถา นาม กกเจน ฆาลนตฺถํ วาสียา ตจฺฉิตฺวา

รฺกฺโข ฆาลนกาเล นิจฺฉลภาวตฺถํ สเม ภูมิปเทเส ปโยคกฺขมํ

กตฺวา จปีโต ฯ

กกเจนาตี หตฺถกกเจน ฯ

อาคเตตี รฺกฺโข ฆุสฺสิตฺวา อตฺตโน สมีปภาคํ อาคเต ฯ

คเตตี รฺกฺโข ฆุสฺสิตฺวา ปรภาคํ คเต ฯ วา-สทฺโท

สมฺมจฺยตุโถ ฯ

น อวิทิตา โหนฺตีตี รฺกฺখে กกจทฺนเตหิ ฆุจฺจํ ปฺริเสน

เปกฺขมานํ จานํ อปฺปตฺวา เตสํ อากมนคมนาภาวโต สพฺเพปี

กกจทฺนตา วิทิตาว โหนฺตี ฯ

พุทธทศกัณฐกถา ปฏิสมภิตามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนิ ๒) - หน้าที่ 75
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติถาวณฺณา หน้า 75

ปฺชานนฺติ รุกฺขจฺเจทฺทวิริยํ ฯ

ปโยคนฺติ รุกฺขจฺเจทฺทกิริยํ ฯ วิเสสมชฺคจฺจตฺตี วจฺนํ

อุปฺมาย นตฺถิ ฯ

อุปฺนิพฺพชฺชานา นิมิตฺตนฺติ อุปฺนิพฺพชฺชานาย สติยา นิมิตฺตญฺจ

การณญฺจ นาสิกคฺคํ วา มุขนิมิตฺตํ วา ฯ อุปฺนิพฺพชฺชติ เอตาย

อารมฺมเณ จิตฺตนฺติ อุปฺนิพฺพชฺชานา นาม สติ ฯ

นาสิกคฺคเ วาติ ทีฆนาสิโก นาสิกคฺคเ ฯ

มุขนิมิตฺเต วาติ รสฺสนาสิโก อุตฺตโรฏฺเฐ ฯ อุตฺตโรฏฺโจะ

หิ มุขे สติยา นิมิตฺตนฺติ มุขนิมิตฺตนฺติ วุตฺโต ฯ

อากเตติ สฺมฺมจฺจฺจฺจานโต อพฺภนฺตรํ อากเต ฯ

กเตติ สฺมฺมจฺจฺจฺจานโต พหิทฺธา กเต ฯ

น อวิทฺตา โหณฺตีติ สฺสนญฺจฺจานํ อปฺปตฺวา อสฺสาส-

ปฺสฺสาสํ อากมฺนคฺคมนาภาวโต สพฺเพปิ เต วิทิตา เอว โหณฺตี ฯ

กมฺมณฺยํ โหตีติ เยน วิริเยน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ กมฺมณฺยํ

ภาวนาถมฺมกฺขมํ ภาวนาถมฺมโยคฺคํ โหติ ฯ อิทํ วิริยํ ปฺชานํ

นามาติ ผลเณ การณํ วุตฺตํ โหติ ฯ

อุปฺกฺกิลเสสา ปหฺยณฺตีติ วิกฺขมฺภนฺวเสณ นีวรณานิ

ปหฺยณฺตี ฯ

วิตฺกกา วูปสมนฺตีติ นานารมฺมณจาริโน อนวญฺจिता

วิตฺกกา อุปฺสํ คจฺจณฺตี ฯ เยน ฉาเนน อุปฺกฺกิลเสสา ปหฺยณฺตี

วิตกกา วุปสมนติ ๑

อัย ปโยโคติ ปโยคมเปกขิตวา ปุคคิงคณิทุเทโส กโต ๑

สญโยชนา (๑) ปหียนตติ ตัมคควฉฉมา สญโยชนา

สมุจเจทปปหานน ปหียนติ ๑

อนุสยา พุยนตีโหนตติ (๒) ปหีนานัน ปุน อนุปตติธมมกตตวา

วิกโต อุปปาทนโต วา วยนโต วา เอเตสนติ พุยนตา

ปุพเพ อพุยนตา พุยนตา โหนตติ พุยนตีโหนติ วินสสนตติ

อตโต ๑ สญโยชนปปหานัน อนุสยปปหานน โหติ น

อณณตติ ทสสนตติ อนุสยปปหานมาห ๑ เยน มคเคน

สญโยชนา ปหียนติ อนุสยา พุยนตีโหนติ อัย วิเสโสติ

อตโต ๑

จตุตถจตุกเก อริยมคคสสาปี นิทุทิจจตุตตา อิช อริย-

มคโค วุตโต ๑ เอกจิตตสส อารมมณทวยาภาวสส อวุตเตปี

สิทฐตตวา ตั อวิสสชเชตวาว เอวั อิม ตโย ชมมา

เอกจิตตสส อารมมณา น โหนตติ นิคมนัน กตติ ๑

อิทานิ ตั ภาวนาสิทฐิสาทกั โยคาวจรั กุณนโต

อานาปานสสติ ยสสาติ คาลั วตวา ตสสา นิทุเทสมาห ๑

ตตถ อานาปานสสติโย ยถา พุทเธน เทสิตา ตถา

ปริปุลฉณา สุภาวิตา อนุปุพพิ ปริจิตา ยสส อตถิ สัวิษนติ ๑

#๑. ม. สญโยชนา ๑ ๒. ม. พุยนตี โหนตติ ๑

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุทธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 77
เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาวณณา หน้า 77

โส อิม โลกั ปภาเสติฯ กิ ยถา อพุภา มุตโตว
จนุทิมมา ยถา อพุภาทีหิ มุตโต จนุทิมมา อิม โโอกาสโลกั
ปภาเสติ ตถา โส โยคาวจโร อิม ขนุชาทิลอกั ปภาเสตีติ
คถาย สมุพนุโรฯ อพุภา มุตโตว จนุทิมมาติ จ ปทสสุ
นิทุเทเส มหิกาทินมปิ วุตตตตถา เอตถ อาทิสททโลโป กโตติ
เวทิตพุโพฯ

คถานิทุเทเส โน ปสสาโส โน อสสาโสติ โส โสเยว(๑)
อตโต ปฏิสเสเชน วิเสเสตถวา วุตโตฯ

อุปญจัน สตีติ อสมมุสสันตาย ตเมว อสสาสิ อุปคนตถวา
จัน สติ นามาติ อตโตฯ

ตถา ปสสาสิฯ เอตถาวตถา อานาปานสสุ สติ
อานาปานสสุตีติ อตโต วุตโต โหติฯ

อิทานิ สติวเสเนว ยสสาติ วุตติ ปุคคัม นิทุทิสิตถกาโม
โย อสสสตี ตสสุปญจาทิ โย ปสสสตี ตสสุปญจาทีติ วุตติฯ
โย อสสสตี ตสส สติ อสสาสิ อุปคนตถวา ติญจตีฯ โย
ปสสสตี ตสส สติ ปสสาสิ อุปคนตถวา ติญจตีติ อตโตฯ

ปริปัญณาติ ฆานวิปัสสนามคคปรมปราย อรหตุตมคคป-
ปตติยา ปริปัญญาฯ เตเยว हि ฆานวิปัสสนามคคชเม
สนุชาย ปริคคหญเจนาติอาทิมมาหฯ เต हि ชมมา อิมินา
#๑. ม. โส โสเยวฯ

ขุททกนิกายกุกกเถ ปฏิสัมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 78
เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 78

โยคินา ปริกฺคยฺหมานตฺตา ปริกฺคหา เตน ปริกฺคหฺนฺนฺเจน
ปรีปฺปณฺณา ฯ

ตตฺถ สพฺเพสํ จิตฺตเจตฺตีกานํ อณฺณมณฺณปรีวารตฺตา
ปรีวารกฺกฺเคน ปรีปฺปณฺณา ฯ

ภาวนาปารีปฺปวเสน ปรีปฺปรกฺกฺเคน ปรีปฺปณฺณา ฯ
จตฺตฺโส ภาวนาตืออาทินิ สฺภาวิตาติ วุตฺตปทสฺส อตฺถ-
วเสน วุตฺตานิ ฯ จตฺตฺโส ภาวนา เหนฺจฺจา วุตฺตาเยว ฯ
ยานิกฺคาติ ยุตฺตยานสทิสฺสา กตา ฯ

วตฺตูกฺคาติ ปตฺติกฺกฺกฺเคน วตฺตฺตฺสทิสฺสา กตา ฯ

อนฺนฺจฺจิตฺตาติ ปจฺจฺปฏฺจฺจิตฺตา ฯ ปรีจิตฺตาติ สมฺนตฺโต จิตฺตา
อุปฺจิตฺตา ฯ

สฺสสมารทฺธาติ สฺกฺกฺจฺจ สมารทฺธา สฺกฺคา ฯ

ยตฺถ ยตฺถ อากงฺขตฺติติ เยสฺ เยสฺ ฉานเนสฺ ยาสฺ ยาสฺ
วิปฺสฺสนาสฺ สเจ อิจฺฉติ ฯ

ตตฺถ ตตฺถาติ เตสฺ เตสฺ ฉานเนสฺ ตาสฺ ตาสฺ

วิปฺสฺสนาสฺ ฯ

วสิปฺปตฺโตติ วสิภาวํ พหฺภาวํ ปตฺโต ฯ

พลปฺปตฺโตติ สมถวิปฺสฺสนาพลปฺปตฺโต ฯ

เวสฺสารชฺชปฺปตฺโตติ วิสฺสารทภาวํ ปากฺกฺภาวํ (๑) ปตฺโต ฯ

#๑. ม. ปฏฺภาวํ ฯ

พุทธทศนิกายกฎจกตา ปฏิสมภิกขามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 79
เล่มที่ 41 อานาปานสูตรกถาภาวณณา หน้า 79

เต ชมฺมาติ สมถวิปัสสนา ชมฺมา ฯ

อาวชชนปฏิพัฑฺฐาติ อาวชชนายตฺตา อาวชชิตมตฺเตเยว
ตสฺส สนฺตฺตนาเนน ภาเนน वा สมฺปโยคํ กจฺจนฺตฺตีติ อตฺถโถ ฯ

อากงฺขปฏิพัฑฺฐาติ (๑) รุจฺจายตฺตา โรจิตมตฺเตเยว วุตฺตนเยน
สมฺปโยคํ กจฺจนฺตฺตีติ อตฺถโถ ฯ

มนสิกาโร ปเนตฺถ อาวชชนาย จิตฺตูปปาทโฑ ฯ อากงฺข-
มานาย เววจนฺวเสน อตฺถวิวรณฺตฺถิ วุตฺโต ฯ

เตน วุจฺจติ ยานิฏฺกตาติ เอวํ กตฺตตฺตาเยว เต ยุตฺตยาน-
สทิสฺสา กตฺตา โหนฺตฺตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ยสฺมี ยสฺมี วตฺตฺตฺสฺมินฺติ โสฬสฺส วตฺตฺตฺสฺ เอเกกสฺมี ฯ

สฺวาธิฏฺจิตฺตฺนฺติ สฺปฺปติฏฺจิตฺติ ฯ

สฺปฺปฏฺจิตฺตาติ (๒) สฺสุจฺจฺ อุปฺตฺติฏฺจิตฺตา ฯ สมฺปยุตฺตจิตฺตสฺตินิ
สทฺเหว สกสฺสกกิฏฺจกฺกรณฺโต อนฺุโลมฺปฏฺธิโลมฺวเสน โยเชตฺตฺวา เต
เทว ชมฺมา ทสฺสิติตา ฯ

เตน วุจฺจติ วตฺตฺตฺกตาติ เอวํ ภูตฺตตฺตาเยว กตฺปติฏฺจฺธา
โหนฺตฺตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

เยน เยน จิตฺตํ อภินิหรตีติ ปุพฺพปวตฺติโต อปเนตฺวา
ยตฺถ ยตฺถ ภาวนาวิเสเส จิตฺตํ อุปเนติ (๓) ฯ

#๑. ม. อากงฺขปฏิพัฑฺฐาติ ฯ ๒. ม. สฺปฺปฏฺจิตฺตาตี ฯ

#๓. กตฺถจฺจ. อุปนามเตติ ฯ โปราณ. อุปนามเตติ ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุทธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 80
เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 80

เตน เตน สติ อนุปริวัตตตีติ ตสฺมี ตสฺมีเยว ภาวนา-
วิเสเส สติ อนุภูตา หุตฺวา ปุพฺพปวตฺติโต นีวตฺติตฺวา
ปวตฺตติ ฯ เยน เตนาคิ เจตฺถ เยน ภควา เตนุปลสงฺกมิตฺติ-
อาทิสฺสุ(๑) วีย ภูมฺมตฺโต เวทิตฺพุโพ ฯ

เตน วุจฺจติ อนุภูจิตฺตาคิ เอวํ กรณโตเยว ตํ ตํ ภาวนํ
อนุกฺนตฺวา จิตฺตา โหนฺตฺตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ อานาปานสฺสตียา
สติปฺชานตฺตฺวา วตฺตูกตฺตานุภูจิตฺตปเทสฺส สตียา สห โยชนา กตฺตาคิ
เวทิตฺพุพา ฯ

ยสฺมา ปน ปริปฺณณาเยว ปริจิตฺตา โหนฺตฺติ วฑฺฒิตฺตา
ลทฺฐาเสวนา ตสฺมา ปริปฺณณาติ ปเท วุตฺตฺวา ตโย อตฺถา
ปริจิตฺตาคิปเทปิ (๒) วุตฺตฺวา จตฺตฺโต วิเสสฺตฺโตปิ วุตฺโต ฯ

ตตฺถ สตียา ปริกฺกณฺหนโตติ สมฺปยุตฺตาย ปุพฺพภากาย
วา สตียา ปริกฺกณฺหนตฺตฺเว ปริกฺกณฺหนโต โยคี ฯ

ชินฺนาคิ ปาปเก อุกฺสเส ฐมฺเมติ สมฺมุจฺเจทฺวเสน ลามเก
กิลเส ชินฺนาคิ อภิภวติ ฯ อยฺยจ ปุคฺคลาธิฏฺฐานา ฐมฺม-
เทสนา ฯ ฐมฺเมสฺสุ หิ ชินฺนเตสฺสุ ตํฐมฺมสมฺมจฺฉิปุคฺคโลปิ ชินฺนาคิ
นาม ฯ เต จ ฐมฺมา สตี อวิหาย อตฺตโน ปวตฺตติกฺขณ
ชินฺนิตฺตมารทฺฐา ชิตฺตาคิ วุจฺจนฺตฺติยถา ภูญฺชิตฺตมารทฺฐโ ภูตฺโตติ
วุจฺจติ ฯ ลกฺขณฺมฺปนเนตฺถ สทฺทสฺตฺถโต เวทิตฺพุพฺ ฯ

เอวํ สนฺเตปิ ปริจิตฺตาคิ วตฺตพุเพ ช-การสฺส จ การิ

#๑. ขุ. ขุ. ๒๕/๓๑๗/๓๓๖ ฯ ๒. ม. ปริจิตฺตา ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาณฺณา หน้า 81

กตฺวา ปริจิตาติ วุตฺตํ ๑ ยถา สมฺมา คโท อสฺสาติ สฺสโตติ
อตุถวิกปฺเป ทการสฺส ตกาโร นินฺรุตฺติลกฺขณฺน กโตเอวมฺชาปี
เวทิตพฺพา ๑ อิมสฺมี อตุถวิกปฺเป ปริจิตาติ ปทํ กตฺตฺสาณํ
ปฺริมานิ ตีณิ กมฺมสาณานิ ๑

จตฺตาโร สฺสมารทฺธาติ จตฺตาโร สฺสมารทฺชตฺตาติ วุตฺตํ
โหติ อตุถสทฺทสฺส โลโป ทฏฺจพฺโพ ๑ สฺสมารทฺธาติ ปทสฺส
อตุถาปี หิ อิทฺ สฺสมารทฺธาติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพา สฺสมา-
รทฺธมฺมา วา ๑

จตุรตุถเภทโต จตฺตาโรติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพา น ฌมฺม-
เภทโต ๑ ยสฺมา ปน สฺภาวิตาเยว สฺสมารทฺธา โหนฺติ น
อญฺเณ ตสฺมา ตโย ภาวนตุถา อิทาปี วุตฺตา ๑ อาเสวนตุถโลปี
ตีสุ วุตฺเตสุ วุตฺโตเยว โหติ ตสฺมา ตํ อวตฺวา ตปฺปจฺจนิกานํ
สฺสมุหตฺตโต วุตฺโต ๑ ปจฺจนิกสมฺมุขมาเตน หิ อารทฺธปริโยสานํ
ปญฺญาตติ เตน สฺสมารทฺชสฺส สิขาปฺปตฺโต อตุถโต วุตฺโต โหติ ๑

ตตุถ ตปฺปจฺจนิกานนฺติ เตสํ ฌานวิปสฺสนามกฺุคานํ
ปฏฺธิปกฺขกฺุคานํ ๑

กิลฺเสานนฺติ กามจฺจนฺทาทีนํ นิจฺจสณฺญาทิสมฺปยุตฺตฺตานํ
สทฺกกายทิกฺุจาทินญจ ๑

สฺสมุหตฺตฺตาติ (๑) วิกฺขมฺภนตทงฺกสมฺมุจฺเจทวเสน สฺสุฏฺฐ
สมุหตฺตฺตา นาสิตตฺตา ๑ โปตฺถเกสุ ปน สฺสมุขมาตตฺตาติ

#๑. ม. สฺสมุหตฺตฺตา ๑

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สทุธมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 82
เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 82

ลขนตติ ตัน สุนทรุ ๑

ปุน ตสเสว ปทสส อลณมปี อตถวิกปปี ทสเสนโต
สฺสมนตติอาทิมาท ๑

ตตถ ตตถ ซาตาทิ ตสฺมี สีขาปฺตตถาวนาวิเสเส
ซาตา ๑

อนวซฺซาติ กิเลสานํ อารมฺมณภาวานุปกมเนน กิเลส-
โทสวิริหิตา ๑

กุสลาติ ซาติวเสน กุสลา ๑

โพธิปักขิยาติ พุซฺฉณญฺเจเน โพธิ์ติ ลทฺธนามสฺส อริยสฺส
ปกฺเข ภวตฺตา โพธิปักขิยา ๑

ปกฺเข ภวตฺตาทิ หิ อูปการภาเว จิตตฺตา ๑ เต จ
จตฺตาโร สติปักฺขจฺจนา จตฺตาโร สมฺมปฺปชานา จตฺตาโร
อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพซฺฉงฺกา
อริโย อญฺจงฺกโก มกฺโกติ (๑) สตฺตตีส ฐมฺมา ๑

อิทฺ สมนฺตติ อิทฺ มกฺกกฺขณ ฐมฺมชาตํ สมฺมุจฺเจทวเสน
กิเลส สเมติ วินาสตีติ สมนํ นาม ๑

นิโรโร นิพฺพานนฺตติ ทฺกฺขนิโรธตฺตา นิโรโร วานสงฺฆาตาย
ตณฺหาช อภาวา นิพฺพานํ ๑

อิทฺ สฺสมนฺตติ อิทฺ นิพฺพานํ สพฺพสงฺฆตฺวิสมาปคตฺตา

#๑. ม. อ. ๑๔/๔๔/๔๒ ๑

ขุททกนิกายกุกกเถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 83
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 83

สฺกฺกฺสู สมนฺติ สฺสํ นาม ฯ

อุภนฺติ (๑) โภชฺชปฺกฺกฺขิยสฺงฺขาคํ สํ อสมฺโมหโต ฅาณน
ฅาคํ นิพฺพานสฺงฺขาคํ สฺสํ อารมฺมณโต ฅาณน ฅาคํ ฯ
ตทเว ทวฺยํ เตเนว จกฺขุณา วิย ทิฏฺฐํ ฯ

วิทิตนฺติ ตทเว ทวฺยํ สนนฺตานิ อุปฺปาทเนน อารมฺมณ-
กรณน จ ปฏฺฐิตทฺธํ ฯ ฅาคํ วิย ปณฺณาย สจฺฉิกคํ
ผลฺลิตตลจฺจ ฯ อสฺลลีนํ อสมฺมฏฺฐา อสารทฺโธ เอกคฺคนฺติ
ปฺริมสฺส ปฺริมสฺส ปทสฺส อตฺถปฺปกาสนํ ฯ

ตตฺถ อารทฺชนฺติ ปฏฺฐปิตํ ฯ อสฺลลีนนฺติ อสฺงฺกฺจิตํ ฯ
อุปฺกฺกฺจิตาติ อุปคฺคนฺตฺวา จิตา ฯ อสมฺมฏฺฐาติ อวินฏฺฐา ฯ
ปสฺสทฺโธติ นิพฺพุโต ฯ อสารทฺโธติ นิทฺทรโธ ฯ สมหิตนฺติ
สํ จปิตํ ฯ เอกคฺคนฺติ อวิกฺกฺขิตํ ฯ

จตฺตฺวาโร สฺสมารทฺธาติอาทิ สกฺลสฺส สฺสมารทฺทวจนสฺส
มฺลคฺโธ ฯ อตฺถิ สมนฺติอาทิ ปน สฺสมวจนสฺส ฅาตฺนฺติอาทิ
อารทฺทวจนสฺส วิกปฺปตฺถา ฯ

ตตฺถายํ ปทตฺถลฺลสฺนฺทนา สมา จ สฺสมา จ [๒]
สมสฺสมาติ วตฺตพฺเพ เอกเทสฺสรูปกเสลฺลํ กตฺวา สฺสมาติอิจฺเจว
วตฺตฺตา ยถา นามลฺจ รุปลฺจ นามรูปลฺจ นามรูปนฺติ ฯ

อิทํ สํ อิทํ สฺสมนฺติ ปน อนนฺณยาเปกฺกํ กตฺวา
#๑. ม. ฅาตฺนฺติ ฯ ๒. ลี. เอตฺถนฺตเร ฅมฺมาติ ทิสฺสติ ฯ

ขุททกนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺคความฉนนา (สทฺธมมปกาสนี ๒) - หนาที่ 84
เลมที่ 41 มหาวคฺคความฉนนา หนา 84

นปฺปสทวณฺณํ กตฺถํ ๑ ยสฺมา ปน ฅาตมฺปิ ทิฏฺฐนฺตํ วุจฺจติ
ทิฏฺฐณฺจ อารทฺธณฺจ อตฺถโต เอกํ ๑ วิทิตสจฺฉนิกตผลฺลิตานํ
ปน ฅาตเวจฺจนานํ ตสฺมา ฅาตนฺตํ อารทฺธตฺโตเยว วุตฺโต
โหติ ๑

อารทฺธํ โหติ วิริยํ อสฺลลีนนฺตํ อยมฺปน อารทฺธวจนฺตส
อชฺชกตฺโตเยว ๑

อุปฏฺฐิตา สติตฺติอาทินิ ปน สมฺปยุตฺตวิริยสฺส อุปการก-
ชมฺมทสฺสนตฺถํ วุตฺตานํ น อารทฺธวจนฺตสฺส อตฺถทสฺสนตฺถํ ๑
ปฺริเมน อตฺถเณ สจฺฉจฺจ สมารทฺธาติ สฺสมารทฺธา จ อิมินา
อตฺถเณ สฺสมา อารทฺธาติ สฺสมารทฺธา จ เอกเสเส กเต
สฺสมารทฺธาติ วุจฺจนฺตํ ๑ อิมมตฺถํ ปฺริคฺคเหตฺวา เตน วุจฺจติ
สฺสมารทฺธาติ วุตฺตํ ๑

อนฺุปฺพุพฺพนฺตํ ยถานฺุยกฺกเมนาติ อตฺถโต ปฺพุพฺพิ ปฺพุพฺพิ อนฺุติ
วุตฺตํ โหติ ๑

ทิงฺฆํ อสฺสาสวเสนาติ ทิงฺฆนฺตํ วุตฺตอสฺสาสวเสน ๑

ปฺริมา ปฺริมาติ ปฺริมา ปฺริมา สติ ปฺริมา ปฺริมา
สมาธิ ๑ เอเตน ปฺพุพฺพนฺตํ ปทสฺส อตฺถโต วุตฺโต โหติ ๑
ปจฺฉิมา ปจฺฉิมาติ สติเยว ๑ เอเตน อนฺุติ ปทสฺส อตฺถโต
วุตฺโต โหติ ๑ อุกฺเขน ปฺพุพฺพณฺจ อนฺุ จ ปฺริจิตาติ อตฺถโต
วุตฺโต โหติ ๑ อุปฺริ โสฬส วตฺถุณี วิตฺถาเรตฺวา วจนฺโต

อิธ สงฺขิปิตฺวา ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสตี อนฺติมเมว ทสฺสตี ฯ

ยสฺมา สีขาปฺปตฺตภาวนสฺส สพฺพาปี อานาปานสฺสติโย
ปฺนปฺปฺนํ ยถารุจิ ปวตฺตนโต อนฺุปริจิตาปี โหนฺติ ฯ เตน
วฺตุตฺติ อลฺลณมณฺณํ ปริจิตา เจว โหนฺติ อนฺุปริจิตา จาติ ฯ

ยถตฺถาติ ยถาสภาวตฺถา ฯ อตฺตทมณฺเฑจฺติ อรหตฺต-
มคฺคกฺขณเณ อตฺตโน นิพฺพิเสวนตฺโต ฯ สมณฺเฑจฺติ สีตภาวตฺโต ฯ
ปรีนิพฺพาปนฺนฺจฺติ กิเลสฺปรีนิพฺพานนฺ ฯ อภิณฺเฑจฺติ สพฺพ-
ชฺมมวเสน ฯ ปรีณฺเฑจฺติทโย มคฺควาณกิจฺจวเสน ฯ สจฺจาภิ-
สมยฺนฺจฺติ จตฺตุนํ สจฺจानํ เอกปฺฏิเวทสฺสนวเสน ฯ นิโรเช
ปตฺติจฺจาปกฺกฺจฺติ อารมฺมณกรณวเสน ฯ

พฺพุโรติปทสฺส อภาเวปี พฺพุเรนาติปเท โย โส พฺพุโร
ตํ นิทฺทิสิตฺตกาเมน พฺพุโรติ วฺตุตฺติ ฯ

สยฺมฺภูติ อฺปฺเทสํ วินา สยฺเมว ภูโต ฯ

อนาจรียโกติ สยฺมฺภูปทสฺส อตฺถวिवรณฺ ฯ โย หิ อาจรีย
วินา สจฺจานิ ปฏิวិชฺฌติ โส สยฺมฺภู นาม โหติ ฯ ปฺพุเพ
อนนฺสฺสฺเตสฺสฺติอาทิ อนาจรียกภาวสฺส อตฺถปฺปกาสนํ ฯ

อนนฺสฺสฺเตสฺสฺติ อาจรียํ อนนฺสฺสฺเตสฺสฺ ฯ สามนฺติ สยฺเมว ฯ

อภิสมฺพฺชฺฌิตี ภูสํ สมฺมา ปฏิวิชฺฌิตี ฯ

ตตฺถ จ สพฺพณฺณตฺติ ปาปฺณิตี เตสฺ จ สจฺเจสฺ

สพฺพณฺณภาวํ ปาปฺณิ ฯ ยถา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌนฺตา

สพฺพณฺณโน โหนฺติ ตถา สจฺจํ ปฏฺวิทฺชตฺตา เอวํ

วฺชตฺติ ๑ สพฺพณฺณตฺติ ปตฺโตตฺติปี ปาโส ๑

พลฺลสฺส จ วสฺสํวณฺติ ทสฺส จ ตถาคตฺพลฺลสฺส อีสฺสรภาวํ

ปาปฺปณฺนิ ๑ โย โส เอวํ ภูโต โส พุทฺโธติ วฺชตฺติ โหติ ๑

ตตฺถ สพฺพเพสฺส ชมฺเมสฺส อปฺปฏิหตฺถณณนิมิตฺตานุตฺตร

วิโมกฺขาริคมปรีภาวิตฺติ ขนฺธสนฺตํ อฺปาทาย ปณฺณตฺติโก

สพฺพณฺณตฺปทฺฐจํ วา สจฺจาภิสมฺโพธิมฺปาทาย ปณฺณตฺติโก

สจฺจวิเสโส พุทฺโธ ๑ เอตฺตาวตฺตา อตฺถโต พุทฺธวิภาวณา กตฺตา

โหนฺติ ๑

อิทานิ พุชฺชนโต วิภาเวนฺโต พุทฺโธติ เกณฺณฺเจน

พุทฺโธติอาทิมาย ๑ ตตฺถ ยถา โลเก อวคฺนฺตฺตา อวคฺโตติ

วฺจจติ เอวํ พุชฺฉิตฺตา สจฺจํนิตฺติ พุทฺโธ ๑

ยถา ปณฺณโสสา วตฺตา ปณฺณสฺสชาติ วฺจจฺนฺติ เอวํ

โพเชตฺตา ปชายาติ พุทฺโธ ๑

สพฺพณฺณตฺตาย พุทฺโธติ สพฺพชมฺมพฺพชฺฉนสมตฺถาย พุทฺธิยา

พุทฺโธติ วฺชตฺติ โหติ

สพฺพทสฺสวิตฺตาย พุทฺโธติ สพฺพชมฺมํ ฌาณจฺกฺขณา

ทฺธิจฺจตฺตา พุทฺโธติ วฺชตฺติ โหติ ๑

อนนฺถเนยฺยตฺตาย พุทฺโธติ อนนฺถเนน อโพธิเนยฺยโต สยเมว

พุทฺธตฺตา พุทฺโธติ วฺชตฺติ โหติ ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 87
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติถาวณณา หน้า 87

วิสวิตาย พุทฺโธติ นานาคุณวิสวณโต (๑) ปทุมมिव วิกสนภูเจณ
พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ชีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธติอาทีหิ ฉหิ ปริยาเยหิ จิตฺต-
สงฺโกจกรรมมฺปฺพานเนน นิตฺตทกฺขยวิพุทฺโธ ปุริโส วิย สพฺพ-
กิเลสณิตฺตทกฺขยวิพุทฺธตฺตา พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ ฯ

สงฺขา สงฺขาตณฺติ อตฺถโต เอกตฺตา สงฺขาเตนาติ วจนสฺส
โกฏฺฐาเสนาติ อตฺถโต ฯ ตณฺหาเลปทิกฺกุจฺเจปาภาเวน นินฺรูปเลป-
สงฺขาเตน ฯ

สวาสนานํ สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา เอกนฺตวจเนน
วิเสเสตฺวา เอกนฺตวิตรโคติอาที วุตฺตํ ฯ

เอกนฺตนิกกิเลโสติ รากโทสโมหาวเสเสหิ (๒) สพฺพกิเลสเอหิ
นิกฺกิเลโส

เอกายนฺมคฺคํ กโตติ พุทฺโธติ คมนตฺถานํ ธาตุนํ
พฺพชฺฉนตฺถตฺตา พฺพชฺฉนตฺถาปี ธาตุโย คมนตฺถา โหนฺติ ตสฺมา
เอกายนฺมคฺคํ กตตฺตา พุทฺโธติ วุตฺตํ โหติ ฯ

เอกายนฺมคฺคโลติ เจตฺถ

มคฺคโค ปนฺโถ ปโถ ปชฺโช อณฺชสํ วฏฺฏมายนํ

นาวา อุตฺตรเสตฺถ จ กุลฺโล จ ภิสฺสิ สงฺกโมติ (๓)

#๑. กตฺถจฺจิ. นานาคุณวิกสนโต ฯ ๒. ม. รากโทสโมหาวเสเสหิ ฯ

#๓. บ. จุฬ. ๓๐/๕๖๘/๒๗๗ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 88

มคฺคสฺส พหุสฺ นามสฺ อยนนาเมน วุตฺโต ๑ ตสฺมา เอกมคฺคภูโต
มคฺโค น เทวธาปถภูโตติ อตุโถ ๑ อถ วา เอเคน อยิตพุโพ
มคฺโคติ เอกายนมคฺโค ๑ เอเคนาติ คณสงฺคณิกํ ปหาย ปวิเวเคน
จิตฺเตน ๑ อยิตพุโพติ ปฏิปชฺชิตพุโพ ๑ อยนฺติ วา เอเตนาติ
อยโน สํสารโต นิพฺพานํ กจฺจนฺตีติ อตุโถ ๑ เอเกสํ อยโน
เอกายโน ๑

เอเกติ เสฏฺฐา สพฺพสตฺตเสฏฺฐา จ สมฺมาสมฺพุทฺธา
ตสฺมา เอกายนมคฺโคติ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อยนฺภูโต มคฺโคติ
วุตฺติ โหติ ๑ อยตีติ วา อยโน กจฺจติ ปวตฺตตีติ อตุโถ ๑
เอกสฺมี อยโน มคฺโคติ เอกายนมคฺโค เอกสฺมีเยว พุทฺธสาสเน
ปวตฺตมาโน มคฺโค น อลฺยตฺถาติ วุตฺติ โหติ ๑

อปีจ เอกํ อยตีติ เอกายโน ๑ ปุพฺพภาเค นานามุข-
ภาวานนยฺปวตฺโตปี อปรภาเค เอกํ นิพฺพานเมว กจฺจตีติ
วุตฺติ โหติ ตสฺมา เอกายนมคฺโคติ เอกนิพฺพานคมนมคฺโคติ
อตุโถ ๑

เอโก อนฺุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ พุทฺโธติ
น ปเรหิ พุทฺธตฺตา พุทฺโธ ๑ ที ปน สยเมว อนฺุตฺตรํ
สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธตฺตา พุทฺโธติ วุตฺติ โหติ ๑

อพุทฺธิวิหตฺตตา พุทฺธิปฏิลาภา พุทฺโธติ พุทฺธิ พุทฺธิ
โพธิติ ปรียาวยจนเมตฺ ๑ ตตฺถ ยถา นีลฺรตฺตคฺคณโยคา นีโล

ปโฏ รตุโต ปโฏติ วุจติ เอว พุทฺธคฺคโยคา พุทฺธโรติ ถาเปตุ
วุตฺตํ โหติ(๑) ฯ

ตโต ปรี พุทฺธโรติ เนตํ นามนฺตืออาทือ อตุถมนฺนุคตา
อัย ปณฺณตฺตือติ ถาปนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

ตตุถ มิตฺตทา สหายา ฯ อมจฺจา ภจฺจา ฯ ถาตี
ปีตุปฺกฺกชิกา ฯ สาลือหือตา มาตุปฺกฺกชิกา ฯ สมณนา ปพฺพชฺชูปฺคตา ฯ
พฺรหฺมณนา โภวาทือโน สมิตปาปพาหิตปาปา วา ฯ เทวตา
สกุทาทโย พฺรหฺมานือโน จ ฯ

วิโมกฺขนฺตือกนฺตือ วิโมกฺโข อรหฺตฺตมคฺคโค วิโมกฺขสฺส อนฺโต
อรหฺตฺตผลํ ตสฺมี วิโมกฺขนฺเต ภวํ วิโมกฺขนฺตือกํ นาม ฯ

สพฺพณฺณฎฺฐาโว หือ อรหฺตฺตมคฺคเคน สิชฺฌนฺตือ อรหฺตฺต-
ผลือทเย สิทฺธโร โหติ ตสฺมา สพฺพณฺณฎฺฐาโว วิโมกฺขนฺเต ภวือ
โหติ ฯ ตํ เนมิตฺตกมฺปิ(๒) นามํ วิโมกฺขนฺเต ภวํ นาม โหติ ฯ
เตน วุตฺตํ วิโมกฺขนฺตือกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานุตฺติ ฯ

โพธิยา มฺเถ สห สพฺพณฺณตฺตณฺณณสฺส ปฏฺฐือลาภาติ
มหาโพธิรุกฺขมฺเถ ยถาวุตฺตกฺขณฺเถ สพฺพณฺณตฺตณฺณณสฺส ปฏฺฐือ-
ลาณน สห ฯ

สจฺฉิกา ปณฺณตฺตือติ อรหฺตฺตผลสจฺฉือกิริยาเย สพฺพธมฺม-
สจฺฉือกิริยาเย วา ซาตา ปณฺณตฺตือติ ฯ

#๑. ม. อัย ปาโฐ นตฺถิ ฯ ๒. กตฺถจฺจิ. เนมิตฺตกมฺปิ ฯ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 90
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้า 90

ยทิตฺ พุทฺโธติ ยา อัย พุทฺโธติ ปณฺณตฺติ อัย
พฺยณฺชนโต พุทฺธวิภาวนาฯ

ยถา พุทฺเธน เทสิตาติ คาถาปาทสฺส ปน อิมินา ปท-
ภาชนีเย วุตฺตตฺเถน อัย สัสนฺทนา

อานาปานสฺสตีโย จ ยถา พุทฺเธน เทสิตา เยน
ปกาเรน เทสิตาฯ ยถาสทฺเทน สงฺกหิตา ทส ยถตฺถา จ
ยถา พุทฺเธน เทสิตา เยน ปกาเรน เทสิตาติ ปการตฺถสฺส
จ ยถาสทฺทสฺส สภาวตฺถสฺส จ ยถาสทฺทสฺส สรฺฐเปกเสสวเสน
เอกเสสํ กตฺวา ยถาติ วุตฺตตฺถนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ

ปทภาชนีเย ปนสฺส ยถตฺถสฺส เอเกกสฺส โยชนาวเสน
เทสิโตติ เอกวจนํ กตํ ฯ

โสติ คหณฺโฐ วา โหติ ปพฺพชิตโต วาติ วุตฺตตฺถตา
อาทิปเทปี ยสฺส คหณฺจสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วาติ วุตฺตตฺถเมว
โหติฯ โลกตฺถโต วุตฺตโตเยว ฯ

ปภาเสตีติ อตฺตโน ฌานสฺส ปากฺกํ กโรตีติ อตฺถโต ฯ
อภิสมฺพุทฺธตฺถตาติ สวากปารมิถาณนปี ปฏฺวิทฺธภาเวน ฯ
โอภาเสตีติ กามาวจรภูตํ โลกํฯ ภาเสตีติ รูปาจรภูตํ
โลกํฯ ปภาเสตีติ อรูปาจรภูตํ โลกํฯ
อริยฌานนฺติ อรหตฺตมคฺคณานํ ฯ
มหีกา มุตฺโตติ มหีกาย มุตฺโตฯ มหีกาติ นีหาโร

พุทธทศนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺวณฺณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 91
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณฺณา หน้า 91

วฺจจติ ฯ มหิยา มฺตฺโตติปิ ปาโจ ฯ

ฐมฺรชา มฺตฺโตติ ฐมฺโต จ รชฺโต จ มฺตฺโต ฯ

ราหุคฺคหฺมา วิปฺปมฺตฺโตติ ราหุโน จนฺทสฺส อาสน-
นฺูปกฺกิลเสตฺตทา ทฺวิหิ อฺปสฺสคฺเคหิ วิเสเสตฺตวา วฺตฺตํ ฯ ภาสฺเต
อิตฺติ สโสภาสฺสญฺเจน ฯ ตปฺเต อิตฺติ สฺเตชฺญฺเจน ฯ วิโรจฺเต อิตฺติ
รฺจฺจฺรญฺเจน ฯ เอวเมวณฺติ เอวํ เอวํ ฯ

ยสฺมา ปน จนฺโทปิ ภิยฺ ภาสฺนฺโต ตปฺนฺโต วิโรจฺนฺโต อิมํ
โสภาสฺโลกํ โสภาเสติ ภิภฺชฺ จ ปญฺญา ย ภาสฺนฺโต ตปฺนฺโต
วิโรจฺนฺโต อิมํ ขนฺธาทีโลกํ ปญฺญา โสภาเสติ ตสฺมา
อฺภยตฺตราปี ภาเสตีติ อวตฺตวา ภาสฺเต อิจฺเจว วฺตฺตํ ฯ

เอวํ หิ วฺตฺเต เหตุอฺตฺโลกิปี วฺตฺโต โหติ ฯ อติวิสทฺตราภ-
สฺสุริโยปมํ อคฺคเหตฺตวา กสฺมา จนฺโทปมา คหิตฺตาติ เจ สพฺพ-
กิลเสปฺริพาหฺวปฺสเมน สนฺตสฺส ภิภฺชฺโน สนฺตคฺคณฺยตฺตจนฺโทปมา
อนฺจฺจฺนวิกาติ คหิตฺตาติ เวทิตพฺพํ ฯ

เอวํ อานาปานสฺสติกถาวนาสิทฺธิสํสํกํ โยคาวจฺรํ ญฺนิตฺวา
อิมานี เตรสฺส โวทานे ฅานานีติ ตานี ฅานานี นิคเมตฺตวา
ทสฺเสตีติ ฯ

โวทานฅานนิตฺุเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

สโตการิณณินิทฺเตสวณฺณา

สโตการิณณินิทฺเตส มาติกายํ อิธ ภิกฺขุติ อิมสฺมี
สาสเน ภิกฺขุ. อัยฺ หิ เอตฺถ อิธ-สทฺโท สพฺพปฺปการ-
อานาปานสฺสติสมาธิเนพฺพตฺตกสฺส ปุคฺคกสฺส สนนิสฺสยภูตสาสน-
ปริทีปโน อณฺวสาสนสฺส ตถาภาวปฏิเสธโน จ ๑ วุคฺคํ เหน้
อิเชว ภิกฺขเว สมฺโณ ๑เป๑ สฺสณฺวา ปฺรปฺปวาทา สมฺเนหิ
อณฺเวเกตี (๑) ๑

อรณฺณคโต วา รุกฺขมฺลคโต วา สฺสณฺวารคโต วาติ
อิทมสฺส อานาปานสฺสติสมาธิภาวนานรฺูปเสนาสนปริคฺคหปริ-
ทีปนํ ๑ อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน ทิฆฺรคฺคํ รฺูปาทีสุ อารมฺมณฺส
อนฺุวิสํมฺมํ จิตฺตํ อานาปานสฺสติสมาธิอารมฺมณฺมํ อภิรฺูหิตฺตํ น
อิจฺฉติ กฺุณฺโถณฺยตฺตรโถ วิย อฺุปฺปถเมว ชาวติ ๑ ตสฺมา เสยฺยถาปี
นาม โคโป กฺุณฺเณยฺยา สพฺพํ จิรี ปิวิคฺวา วฑฺฒิตฺตํ กฺุณฺวจฺฉํ
ทเมตฺถกาโม เชนฺุโต อปฺเนตฺวา เอกมฺนฺเต มหนฺตํ ฅมฺภํ นิขนิคฺวา
ตคฺคถ โยตฺเตน พนฺุชฺชเยยฺย อถสฺส โส วจฺโฉ อิโต จิโต จ
วิปฺพนฺุทิตฺวา ปลายิตฺตํ อสฺกโกนฺุโต ตเมว ฅมฺภํ อฺุปฺนิสีเทยฺย
วา อฺุปฺนิปฺชฺชเยยฺย วา เอวเมว อิมินาปี ภิกฺขุณา ทิฆฺรคฺคํ
รฺูปารมฺมณาทิสปาณวฑฺฒิตฺตํ ทฺุณฺจจิตฺตํ ทเมตฺถกาเมน รฺูปาที-
อารมฺมณฺคโต อปฺเนตฺวา อรณฺณํ วา รุกฺขมฺลํ วา สฺสณฺวารคํ
#๑. ม. ม. ๑๒/๑๕๔/๑๒๘ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสตุติกถาวณณา หน้า 93

วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ อสฺสาสปสฺสาสถมฺเก สติโยตฺเตน
พนฺธิตพฺพิ ฯ

เอวมสฺส ตํ จิตฺตํ อิตฺโต จิตฺโต จ วิปฺพนฺทิตฺวาปี ปุพฺเพ
อาจิณฺณารมฺมณํ อถมฺมานํ สติโยตฺตํ ฉินฺทิตฺวา ปลาโยคํ
อสฺสโกณฺตํ ตเมวารมฺมณํ อุปจารปฺปนาวเสน อุปนิสฺสิตฺติ เจว
อุปฺนิปชฺชติ จ ฯ เตนาหุ โปราณา

ยถา ถมฺเก นิพนฺนุชฺชย วจฺฉํ ทมฺ (๑) นโร อธิ
พนฺนุชฺชยฺวํ สกํ จิตฺตํ สติยารมฺมณ ทพฺพนฺติ (๒) ฯ

เอวมสฺส ตํ เสนาสนํ ภาวนาอนุรูปํ โหติ ฯ

อถวา ยสฺมา อิมํ กมฺมญฺจานปฺปภเวท มุทฺธญฺจํ สพฺพ-
พฺพุทฺชปฺจเจกพฺพุทฺชสาวกานํ วิเสสชาติกมฺทิจฺจธมฺมสุขวิหาร-
ปทญฺจานํ อานาปานสตุติกมฺมญฺจานํ อิตฺถิปฺริสทฺถติอฺสฺสาทิ-
สทฺททสมากุลํ กามนฺตํ อปฺริจฺจชิตฺวา น สุกฺริ ภาวตฺถํ สทฺท-
กณฺญกคฺคา ฉานสฺส ฯ อคามเก ปน อรณฺญเณ สุกฺริ โยคา-
วจเรณ อิทํ กมฺมญฺจานํ ปฺริคฺคเหตฺวา อานาปานจตุกฺกชฺฌานํ (๓)
นิพฺพุตฺเตตฺตฺวา ตเทว ปาทกํ กตฺวา สงฺขारे สมฺมสฺสิตฺวา อกฺคผลํ
อรทฺตํ ปาปฺณิตฺถํ ฯ ตสฺมา ตสฺส อนุรูปํ เสนาสนํ อุปทิสฺสนฺโต
ภควา อรณฺญคโต วาติอาทิมาย ทเถว เถโร ฯ

วตฺถุวิชฺชาจฺริโย วิย หิ ภควา โส ยถา วตฺถุวิชฺชาจฺริโย

#๑. ม. ทมฺ ฯ ๒. วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๕๕ ฯ

#๓. ม. อานาปานจตุกฺกชฺฌานํ ฯ

นกรณฺมี ปสฺสิตฺวา สฺกฺขุ อฺปปริกฺขิตฺวา เอตถ
นกรฺ มาเปถาติ อฺปทิสฺติ โสตถินา จ นกรเ นินฺนุจฺเจ
ราชกฺลโต มหาสกฺการี ลภติ เอวมฺว (๑) โยคาวจรสฺส อฺนุรูป
เสนาสนํ อฺปปริกฺขิตฺวา เอตถ กมฺมฏฺฐานํ อฺนุยุจฺชิตพฺพนฺติ
อฺปทิสฺติ ตโต ตตถ กมฺมฏฺฐานมฺนุยุตฺเตน โยคินา กเมน
อรหตฺเต ปตฺเต สมนฺมาสมฺพุทฺโธ วต โส ภควาติ มหนตฺ
สกฺการี ลภติ ฯ

อํ ปน ภิกฺขุ ทิปฺสทิสฺสิตฺติ วุจฺจติ ฯ ยถา ทิ มหา-
ทิปฺราชา อรณฺเย ตินฺคหนํ วา วนคหนํ วา ปพฺพต-
คหนํ วา นิสฺสาย นิลียิตฺวา วนมหีสฺสโศกณฺณสฺสกราทโย มิเค
คณฺหาติ เอวมฺว อํ อรณฺญาทิสฺส กมฺมฏฺฐานมฺนุยุจฺชนฺโต
ภิกฺขุ ยถากฺกเมน โสตาปตฺติสททาคามิอนาคามิอรหตฺตมกฺเค เจว
อริยผลานิ จ คณฺหาตีติ เวทิตฺพุโ ฯ

เตนาหุ ปฺปราณา

ยถาปี ทิปฺโก นาม นิลียิตฺวา คณฺหตี (๒) มิเค

ตเถวํ พุทฺธปฺตฺโต ยุตฺตโยโค วิปฺสฺสโก

อรณฺถํ ปวิสิตฺวาน คณฺหาติ ผลมุตฺตมฺนฺติ (๓) ฯ

เตนสฺส ปฺรกกฺมชวโยคฺคณฺมี อรณฺถเสนาสนํ ทสฺเสนฺโต

อรณฺถคโต วาติอาทิมาย ฯ

#๑. ม. เอวมฺว ฯ ๒. ม. คณฺหเต ฯ ๓. วิสฺสุทฺธิมกฺค. ๒/๕๖ ฯ

ขุททกนิกายกุกกเถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทุมมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 95
เล่มที่ 41 อานาปานสฺสตติกาณณา หน้า 95

ตตฺถ อรณฺณคโตะติ อฺปรี วุตฺตลภฺณํ ยํ กิณฺณิ ปวีเวกฺสุํ
อรณฺณํ คโตะ ๑ รุกฺขมฺลคโตะติ รุกฺขสมิปี คโตะ ๑ สฺสณฺณาการ-
คโตะติ สฺสณฺณํ วิวิตฺโตกาสิ คโตะ ๑

เอตฺถ จ จเปตฺวา อรณฺณณฺจ รุกฺขมฺลณฺจ อวเสส-
สตฺตฺตวิหเสนาสนํ คโตะปี สฺสณฺณาการคโตะติ วตฺตํ วณฺณฺติ ๑
นววิธํ หิ เสนาสนํ ๑ ยถาห โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชฺติ
อรณฺณํ รุกฺขมฺลํ ปพฺพตฺตํ กนฺทริ คิริคฺคหํ สฺสณฺณํ วนปตฺถํ
อพฺโพกาสิ ปลาตปฺลชฺชนฺติ(๑) ๑ เอวมสฺส อุตฺตตฺตยานุญฺลํ ชาตฺตจริยา-
นุญฺลณฺจ อานาปานสฺสตติภาวนานุรูปํ เสนาสนํ อฺปฺทิสิตฺวา
อลินานทฺทจฺจปฺกจิกํ สนฺตมิริยาปถํ อฺปฺริสนฺโต นิสีทฺตีติ อาท ๑

อถสฺส นิสชฺชชย ทพฺพภาวํ อสฺสาสปฺสสาสนํ
ปวตฺตนสมตฺถตฺตํ(๒) อารมฺมณปฺริคฺคหฺพายณฺจ ทสฺเสนฺโต ปฺลลงฺกํ
อาภุชิตฺวาตีอาทิมาห ๑

ตตฺถ ปฺลลงฺกนฺติ สมนฺตโต อูรฺพทฺธาสนํ ๑

อาภุชิตฺวาตี พนฺชิตฺวา ๑

อฺหํ กายํ ปณฺชิตฺวาตี อฺปฺริมสฺริริ อฺชฺกํ จเปตฺวา

อภฺจารส ปิฏฺฐจิกณฺณเก โภภฺยิยา โภภฺยิ ปฏฺฐิปาทฺตฺวา ๑ เอวํ
หิ นิสินฺนสฺส จมฺมมฺสฺนหารุณี น ปณฺมณฺติ ๑

อถสฺส ยา เตสิ ปณฺมณฺปจฺจยา ขณฺณ ขณฺณ เวทนา

#๑. อภ. วิ. ๓๕/๕๕๕/๓๒๕ ๑ ๒. วิสฺสุทฺธิมกฺค. ๒/๕๘ ๑

#ปวตฺตนสฺสขตํ ๑

อุปฺปชฺเชยฺยึ ตา น อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตาสฺ อฺนฺอุปฺชฺชมานาสฺ
จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ กมฺมฏฺฏานํ น ปริปตฺติ วุฑฺธิ ผาตี
อุปฺกจฺจติ ฯ

ปริมุขํ สตี อุปฺฏฺฐเปตฺวาติ กมฺมฏฺฏานาภิมุขํ สตี
จฺปยิตฺวา ฯ

โส สโตว อสฺสสฺติ สโต ปสฺสสฺสตีติ โส ภิกฺขุ เอว
นีสีทิตฺวา เอวญจ สตี อุปฺฏฺฐเปตฺวา ตํ สตี อวิขหนฺโต สโต
เอว อสฺสสฺติ สโต ปสฺสสฺสตี สโตการี โหตีติ วุฑฺตํ โหติ ฯ

อิทานิ เยหิ ปกาเรหิ สโตการี โหติ เต ปกาเร ทสฺเสตฺถ
ทีฆํ วา อสฺสสนฺโตติอาทิมาห ฯ

ตตฺถ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโตติ ทีฆํ วา อสฺสาสํ
ปวตฺตยฺนฺโต ฯ ตถา รสฺสํ ฯ ยา ปน เนสํ ทีฆรสฺสตา
สา กาลวเสน เวทิตฺพฺพา ฯ

กทาจิ หิ มนฺุสฺสา หตฺถอิหิอาทโย วีย กาลวเสน
ทีฆํ อสฺสสนฺติ จ ปสฺสสนฺติ จ กทาจิ สุนฺขสสาทโย วีย
รสฺสํ ฯ อลฺยถา หิ จฺจนฺณวิจฺจนฺณา อสฺสาสปสฺสาสา ทีฆรสฺสา
นาม น โหนฺติ ฯ ตสฺมา เต ทีฆํ กาลํ ปวิสฺนฺตา จ
นิกฺขมฺนฺตา จ ทีฆา รสฺสํ กาลํ ปวิสฺนฺตา จ นิกฺขมฺนฺตา
จ รสฺสาตี เวทิตฺพฺพา ฯ

ตตฺุรายํ ภิกฺขุ อุปฺริ วุฑฺเตหิ นวหาการีหิ ทีฆํ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้ 97

อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ ทีฆํ อสฺสสามิ ปสฺสสามีติ

ปชานาติ ตถารสฺสํ ฯ

เอวํ ปชานโต จ

ทีโฆ รสฺโส จ อสฺสาโส ปสฺสาโสปี จ ตาทิโส

จตฺตารโ วณณา วตฺตุนฺติ นาสิกฺกุเคว ภิกฺขุโนติ ฯ

นนวนฺนญจสฺส (๑) อาการานํ เอเกนากาเรน กายานุปสฺสนา-
สฺติปฏฺฐานภาวนา สมฺปชฺชตีติ เวทิตพฺพา ฯ

สพฺพกายปฏฺฐีเวที อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ฯ สพฺพกาย-
ปฏฺฐีเวที ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ สกฺลสฺส อสฺสาสกายสฺสาทิ-
มชฺฌปริโยสานํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต อสฺสสิสฺสามีติ
สิกฺขติ ฯ สกฺลสฺส ปสฺสาสกายสฺสาทิมชฺฌปริโยสานํ วิทิตํ
กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ฯ เอวํ วิทิตํ
กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต ฅาณสมฺปยุตฺตจิตฺเตน อสฺสสฺติ เจว
ปสฺสสฺติ จ ฯ ตสฺมา อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ
วฺจจติ ฯ

เอกสฺส หิ ภิกฺขุโน จุณฺณวิจฺจณฺณวิสญฺเฐ อสฺสาสกาเย
ปสฺสาสกาเย วา อาทิ ปากฺกโฏ โหติ น มชฺฌปริโยสานํ ฯ
โส อาทิเมว ปรีคฺคเหตุํ สกฺโกติ มชฺฌปริโยसानเ กิลมตี ฯ

เอกสฺส มชฺฌํ ปากฺกํ โหติ น อาทิปริโยสานํ ฯ โส

#๑. ม. จตฺนนวนฺนญจสฺส ฯ

มชฉเมว ปรกคเหตุ สกโกติ อาทปรีโยสานเน กิลมติ ฯ

เอกสส ปรีโยสานัน ปากกั โหติ น อาทิมชฉน ฯ โส
ปรีโยสานันเนว ปรกคเหตุ สกโกติ อาทิมชฉเน กิลมติ ฯ

เอกสส สพพ ปากกั โหติ โส สพพมปิ ปรกคเหตุ
สกโกติ น กคฉฉ กิลมติ ฯ ตาทิเสน ภวิตพพนติ ทสเสนโต
อาห สพพกายปฏิสัเวทิตอาทิตี ฯ

ตคฉล สิกขตติ เอว ฉกคิต วายมติ ฯ โย วา ตถากคฉล
สัวโร ฯ อยเมคฉล อธิสัลลสิกขา ฯ โย ตถากคฉล สมาริ อัย
อฉฉิตคฉลสิกขา ฯ ยถ ตถากคฉล ปณณนา อัย อธิปณณนาสิกขาคี
อิมมา ติสโส สิกขาโย ตสมิ อารมมฉเน ตาย สติยา เตน
มนสิกการเนน สิกขติ อาเสวติ ภาวติ พหุสิกรอติติ เอวเมคฉล
อคฉลโถ ทกคฉลโพ ฯ

ตคฉล ยสุมมา ปุริมเนน เกวล ฉลลลิตพพ ปสสสิ-
ตพพเมว จ น อณฉฉ กิณฉฉ กาคพพ อโถ ปกคฉล ปน
ฉฉฉปปาทนาทิสู โยโค กรฉฉโย ฯ ตสมมา ตคฉล อสสสาคีติ
ปชานาคีติ ปสสสาคีติ ปชานาคีฉฉฉ ฉคคฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ
วคฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ
ทสสนคฉฉ สพพกายปฏิสัเวทิต อสสสาคีติอาทินา เนน
อนาคคฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ ฉฉฉ

ปสสสมภิต กายสขฉฉ ฉเป ฉ สิกขตติ โอพาริก อสสสาคี-

ปฺสฺสาสสงฺขาตํ กายสงฺขารํ ปฺสฺสมฺเภนุโต ปฏิปฺปฺสฺสมฺเภนุโต
นิโรเชนุโต วุปฺสมฺเนนุโต อสฺสสฺสฺสามิ ปฺสฺสสฺสฺสามิติ สิกฺขติ ฯ

ตเตรฺวํ โอปาริกฺสุขุมตา จ ปฺสฺสทฺธิ จ เวทิตฺพฺพา

อิมฺสฺส หิ ภิกฺขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาเล กาโย จ

จิตฺตญฺจ สทฺธธา โหนฺติ โอปาริกา ฯ

กายจิตฺตํ โอปาริกฺคเต อวฺปฺสนฺเต อสฺสาสปฺสฺสาสาปี

โอปาริกา โหนฺติ พฺลวตฺรา หุตฺวา ปวตฺตฺนฺติ นาสิกา นปฺปโหติ

มุเขน อสฺสสนฺโตปี ปฺสฺสสนฺโตปี ติฏฺฐติ ฯ

ยทา ปนฺสฺส กาโยปี จิตฺตมฺปี ปริคฺคหิตา โหนฺติ ตทา

เต สนฺตา โหนฺติ วุปฺสนฺตา ฯ

เตสุ วุปฺสนฺเตสุ อสฺสาสปฺสฺสาสา สุขุมํ หุตฺวา ปวตฺตฺนฺติ

อตุถิ นฺุ โข นตฺถิติ วิเจตฺพฺพาการปฺปตฺตา โหนฺติ ฯ เสยฺยถาปี

ปฺริสฺสฺส ธาวิตฺวา ปพฺพตา วา โอรฺหิตฺวา มหาภาริ วา

สฺสโต โอรฺเปตฺวา จิตฺตฺสฺส โอปาริกา อสฺสาสปฺสฺสาสา โหนฺติ

นาสิกานปฺปโหติ มุเขน อสฺสสนฺโตปี ปฺสฺสสนฺโตปี ติฏฺฐติ ฯ

ยทา ปเนสฺส ตํ ปฺริสฺสํ วิโนเทตฺวา นฺุหิตฺวา จ ปิวิตฺวา จ

ปิวิตฺวา จ อลฺลสาฎกํ หทฺเย กตฺวา สิตาย ฉายาย นิปฺนฺโน

โหติ อถสฺส เต อสฺสาสปฺสฺสาสา สุขุมํ โหนฺติ อตุถิ

นฺุ โข นตฺถิติ วิเจตฺพฺพาการปฺปตฺตา เอวเมวํ อิมฺสฺส ภิกฺขุโน

อปริคฺคหิตกาเลติ วิตฺถาเรตฺพฺพิ ฯ

ตถา หิสฺส ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาเล โอปาริโกพาริเก
กายสงฺขารे ปสฺสสมฺภะมีติ อาโภคสมนฺนาหารมนสีกาโร นตฺถิ
ปริคฺคหิตกาเล ปน อตฺถิฯ เตนสฺส อปริคฺคหิตกาลโต
ปริคฺคหิตกาเล กายสงฺขารो สุขุโม โหติฯ เตนานุ โปราณา
สารทฺเช กายे จิตฺเต จ อธิมตฺตํ ปวตฺตติ
อสารทฺธมฺหิ กายมฺหิ สุขุมํ สมฺปวตฺตตฺตีติ (๑) ฯ
ปริคฺคหะเปี (๒) โอปาริโก ปจฺมชฺชานูปจारे सुखुโม ฯ
ตสฺसिमिปี โอปาริโก ปจฺมชฺชานे सुखुโม ฯ
ปจฺมชฺชานे ज तुदियचฺชานูปजारे ज ओपारिโก
तुदियचฺชานे सुखुโม ฯ
तुदियचฺชานे ज तदियचฺชานูปजारे ज ओपारिโก
तदियचฺชाने सुखुโม ฯ
तदियचฺชाने ज जत्तुत्तชฺชานูปजारे ज ओपारिโก
जत्तुत्तชฺชाने अत्ति सुखुโม अप्पวत्तติमेव पाप्पणादि ฯ อิํ ताव
ทีฆภาณกสฺसยत्तภาณกानं मदं ฯ
मचฺชिमिภาणका पन पजम्भाने ओपारिโก तुदियचฺชान-
नुपजारे सुखुमोदि ऐवं हेणुजिमहेणुजिमชฺชानโต उप्परुप्रिचฺชान-
नुपजारेपि सुखुमत्तरि ओजฺจนฺदि ฯ सपฺเพสฺसैवे पन मटेन अपริค-
हितกาเล पवत्तकयสงฺขारो परिคฺคहิตกาเล ปฏฺธิप्पสฺसम्ภदि
परिคฺคहิตกาเล पवत्तकयสงฺขारो पजम्भानูปजारे ฯ पेप
#๑. วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๖๓ ฯ ๒. กตฺถจि. परिคฺคหิตกาเลปี ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาณณา หน้า 101

จตุตถชฌมานูปจารเ ปวตตกายสงฆาโร จตุตถชฌมานเ ปฏิป-
ปสุสมภติ ฯ อัย ตาว สมเถ นโย ฯ

วิปสุสนาย ปน อปริคคหิตกาเถ ปวตตกายสงฆาโร
โอฬารโก มหาภูตปริคคเห สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก
อุปาหารูปริคคเห สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก สกกรูปริคคเห
สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก อรูปปริคคเห สุขุโม ฯ โสปี
โอฬารโก รูปารูปริคคเห สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก
ปจจยปริคคเห สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก สปปจจยนาม-
รูปทสเสน สุขุโม ฯ โสปี โอฬารโก ลกขณารมมณิกวิปสุสนาย
สุขุโม ฯ โสปี ทุพพลวิปสุสนาย โอฬารโก พลววิปสุสนาย
สุขุโม ฯ ตตถ ปุพเพ วุตตนเยเนว ปุริมสส ปุริมสส ปจจิเมน
ปจจิเมน ปฏิปปสุสทฐิ เวทิตพพา ฯ

เอวเมตถ โอฬาริกสุขุมตา ปฏิปปสุสทฐิ จ เวทิตพพา ฯ
อัย ตาเวตถ กายานุปสุสนาวเสน วุตตสส ปรมจตุกกสส
อนุปุพพปทวณณา ฯ

ยสฺมา ปเนตถ อิทเมว จตุกกํ อาทิกมฺมิกสฺส กมฺมญฺจาน-
วเสน วุตตํ อิตฺรานิ ปน ตีณิ จตุกกานิ เอตถ ปตฺตชฌมานสฺส
เวทนาจิตฺตธมฺมานุปสุสนาวเสน ตสฺมา อิมํ กมฺมญฺจานํ ภาเวตฺวา (๑)
อานาปานจตุกกชฌมานปทญฺจานาย วิปสุสนาย สห ปฏิสัมภิตาหิ
อรหตฺตํ ปาปุณฺณิตฺถกาเมน อาทิกมฺมิเกน กุลปฺตเตน วิสุทฺธิมกฺขเณ
#๑. ม. ภาเวตฺวา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 102

วุดตฺนเยน สีสปฺริโสธฺนาทีนึ สพฺพกึจฺจานึ กตฺวา สตฺตงฺค-
สมนฺนาคตฺสฺส อจฺริยสฺส สนฺติเก ปฺลจฺสนฺธิกึ กมฺมฏฺจานึ
อุคฺคเหตฺพุทฺธิ ๑

ตฺตฺริเม ปฺลจฺ สนฺธิโย อุคฺคโห ปฺริปฺจฺจนา อุปฺฏฺจานึ
อปฺปนา ลกฺขณฺนติ ๑

ตฺตฺต อุคฺคโห นาม กมฺมฏฺจานฺตฺส อุคฺคณฺหนึ ๑ ปฺริปฺจฺจนา
นาม กมฺมฏฺจานฺตฺส ปฺริปฺจฺจนึ (๑) ๑ อุปฺฏฺจานึ นาม กมฺมฏฺจานฺตฺส
อุปฺฏฺจานึ ๑ อปฺปนา นาม กมฺมฏฺจานฺตฺส อปฺปนา ๑ ลกฺขณึ
นาม กมฺมฏฺจานฺตฺส ลกฺขณึ เอว ลกฺขณฺมิตฺถึ กมฺมฏฺจานฺนติ
กมฺมฏฺจานฺสภาวุปฺชารณฺนติ วุดฺตึ โหติ ๑

เอว ปฺลจฺสนฺธิกึ กมฺมฏฺจานึ อุคฺคณฺหนึโต อตฺตนาปึ น
กิลมฺติ อจฺริยมฺปึ น วิเหเสติ (๒) ๑ ตฺสฺมา โถกึ อุทฺทิสฺยาเปตฺวา
พฺหุ กาลึ สชฺฌายิตฺวา เอว ปฺลจฺสนฺธิกึ กมฺมฏฺจานึ
อุคฺคเหตฺวา อจฺริยสฺส สนฺติเก วา อณฺณตฺตฺต วา อฏฺฐจฺารส
โทสยฺตฺเต วิหาเร วชฺเชตฺวา ปฺลจฺงฺคสมนฺนาคเต เสนาสเน
วสนฺนเตน อุปฺจฺฉินฺนขุทฺทกปฺลิโพเรน กตฺกตฺตกึจฺเจน กตฺตสมฺมทึ
ปฺฏิวิโนเทตฺวา สุขานิสฺสินฺเน รตนตฺตยคฺคณฺนํสฺสรณฺเนน จิตฺตึ
สมฺปทึเสตฺวา อจฺริยคฺคหโต เอกปฺทมฺปิ อปฺริหาเปนฺเตน อิทึ
อานาปานสฺสติกมฺมฏฺจานึ มนฺสิ กาทพุทฺธิ ๑

#๑. วิสฺสุทฺธิมฺกค. ๒/๖๘ ๑ ปฺริปฺจฺจนา ๑ ๒. ม. น. วิเหเสติ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาวณณา หน้า 103

ตตุราย มนสิการวิธี

คณนา อนุพนุชชา ผุสนา จปนา สลลกขณา

วิวัญญา ปาวิสุทฐิ เตสญจ ปฏิปสุสนาติ ฯ

ตตุถ คณนาติ คณนาเยว ฯ อนุพนุชชาติ อนุคมนา ฯ
ผุสนาติ ผุญจัญจัน ฯ จปนาติ อปปนา ฯ สลลกขณาติ
วิปสุสนา ฯ วิวัญญาติ มกุโค ฯ ปาวิสุทฐิติ ผลิ ฯ เตสญจ
ปฏิปสุสนาติ ปจจเวกขณา ฯ

ตตุถ อิมินา อาทิกมมิเกน กุลปุตเตน ปจจมี คณนาย
อิท กम्मัญจัน มนสิ กาทพพิ ฯ

คณนเตน ปน ปญจนัน เหญจา น จเปตพพิ ทสนัน
อุปริ น เนตพพิ อนุตรา ขณัน ทสเสตพพิ ฯ
ปญจนัน เหญจา จปนตสส หิ สมพาเช โอกาเส
จิตตุปปาโท วิปผนุทธิ สมพาเช เวเช สนนุรุทฐโคคโณ วิย ฯ

ทสนัน อุปริ เนนตสส คณนนิสสิโตว จิตตุปปาโท
โหติ ฯ

อนุตรา ขณัน ทสเสนตสส สีขาปปตติ นุ โข
เม กम्मัญจัน โนติ จิตติ วิกมปติ ตสฺมาเอเต โทเส
วชเชตฺวา คณตพพิ ฯ

คณนเตน จ ปจจมี ทนุชคณนาย ฌญมมาปกคณนาย
คณตพพิ ฯ ฌญมมาปกโก หิ นาฬิ ปุเรตฺวา เอกนติ วตฺวา

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 104

โอกิรติ ปุณ ปุเรนุโต กิณฺจิกจวริ ทิสฺวา จฺจฺเทนุโต เอกํ

เอกนฺติ วทติ ฯ เอเสว นโย เทว เทวติอาทิสฺ ฯ

เอวมํ อิมินาปี อสฺสาสปฺสฺสาเสสฺ โย อุปฺภูจาทิ ตํ

คเหตุวา เอกํ เอกนฺติ อาทึ กตุวาว ทส ทสชาติ

ปวตฺตมานํ อุปฺลกฺเขตฺวาว คณฺตพฺพิ ฯ ตสฺส เอวํ คณฺยโต

นิกฺขมฺนฺตา จ ปวิสนฺตา จ อสฺสาสปฺสฺสาสา ปากฺกฺวา โหนฺติ ฯ

อถาเนน ตํ ทนฺธคณฺนํ ฐณฺณมาปกคณฺนํ ปหาย

สีฆคณฺนาย โคปาลคณฺนาย คณฺตพฺพิ ฯ เฉโก ทิ โคปาลโก

สภฺขรทโย อุจฺจนฺเคน คเหตุวา รัชฺชทณฺฑทเหตุโต ปาโตว

วหฺมฺ คนฺตุวา กาโว ปิฏฺจิชฺชํ ปหริตุวา ปฺลิมฺตมฺภมฺตถเก

นินฺนโน ทวาริ ปตฺตํ ปตฺตํเยว กาโว เอกโก เทวติ สภฺขริ

จิปิตฺวา จิปิตฺวา คณฺติ ฯ

ติยามรตฺตี สมฺพาเช โอกาเส ทุกฺขํ วุตฺถโลกโณ

นิกฺขมฺนฺโต อณฺณมณฺณํ อุปฺนิหฺมฺสนฺโต (๑) เวเคน เวเคน ปุณฺชปุณฺชโ

หุตฺวา นิกฺขมฺติ ฯ โส เวเคน เวเคน ตินฺนิ จตฺตาริ ปญฺจ

ทสชาติ คณฺติเยว เอวมฺสฺสาปี ปุริมฺนเยน คณฺยโต อสฺสาส-

ปฺสฺสาสา ปากฺกฺวา หุตฺวา สีฆํ สีฆํ ปุณฺปุณฺนํ สญฺจรฺนฺติ ฯ

ตโต เตน ปุณฺปุณฺนํ สญฺจรฺนฺตีติ ญตุวา อนฺโต จ

พหิ จ อคฺคเหตุวา ทวารปฺตฺตํ ทวารปฺตฺตํเยว คเหตุวา

๑ สี. อุปฺนิหฺมฺสนฺโต ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้ 105

เอโก เทว ตีณิ จตฺตารี ปณฺจ ฯ เอโก เทว ตีณิ จตฺตารี
ปณฺจ ฉ เอโก เทว ตีณิ จตฺตารี ปณฺจ ฉ สตฺต ฯเปฯ อญฺจ
นว ทสาคี สีนํ สีนํ คณฺตพพเมว ฯ

คณนาปฏิพทุเช หิ กมฺมฏฺจानน คณนพลเนว จิตฺตํ
เอกคฺคํ โหติ อริตฺตูปตฺถมฺภนฺวเสน จณฺทโสเต นาวาจปณฺมิว ฯ

ตสฺเสวํ สีนํ สีนํ คณยโต กมฺมฏฺจानนํ นีรนฺตรํ
ปวตฺตํ วิย หุตฺวา อฺปปฏฺจาคี ฯ อถ นีรนฺตรํ ปวตฺตตีติ
ถตฺวา อนฺโต จ พหิ จ วาตํ อปริคฺคเหตุวา ปฺริมนเยเนว
เวเคน เวเคน คณฺตพพํ ฯ อนฺโตปวิสนฺวาเตน หิ สทฺธิ
จิตฺตํ ปเวสยโต อพฺภนฺตรํ วาตพฺภาหตี เมทปฺริตํ วิย
โหติ ฯ พหินิกฺขมฺนฺวาเตน สทฺธิ จิตฺตํ นีหฺรโต พหิทฺธา
ปฺฤตฺตารมฺมณน จิตฺตํ วิกฺขิปปตี ฯ สฺมุจฺสฺมุจฺโจกาเส (๑) ปน สตี
จเปตฺวา ภาเวนตสฺเสว ภาวนา สมฺปชฺชตี ฯ เตน วุตฺตํ
อนฺโต จ พหิ จ วาตํ อปริคฺคเหตุวา ปฺริมนเยเนว
เวเคน เวเคน คณฺตพพนฺตี ฯ

กิวจิริ ปเนตํ คณฺตพพนฺตี ยาว วินา คณนายน
อสฺสาสปฺสฺสาสสารมฺมณน สตี สนฺติฏฺจตี ฯ พหิวิสฺฐวิตฺถก-
วิจฺเจทํ กตฺวา อสฺสาสปฺสฺสาสสารมฺมณน สตีสนฺจฺจาปนตฺถิเยว
หิ คณนาคี ฯ

#๑. ม. สฺมุจฺสฺมุจฺโจกาเส ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 106

เอวํ คณนาย มนสิ กตฺวา อนุพฺพชฺชนาย (๑) มนสิ
กาทพฺพิ ๙ อนุพฺพชฺชนา นาม คณํ ปฏิสฺหริตฺวา สติยา
นिरนฺตรํ อสฺสาสปฺสฺสาสนํ อนุคฺคณํ ๙ ตถจ โข น
อาทิมชฺชปรีโยसानุคฺคณวเสน ๙ อาทิมชฺชปรีโยसानานิ
ตฺสฺसानุคฺคณเน อาทิโนว จ เหฏฺฐา วุตฺตาเยว ๙

ตฺสฺมา อนุพฺพชฺชนาย มนสิกโรนฺเดน น อาทิมชฺช-
ปรีโยसानวเสน มนสิ กาทพฺพิ อปีจ โข ศุสนาวเสน จ
จปฺนาวเสน จ มนสิ กาทพฺพิ ๙ คณนानุพฺพชฺชวเสน วีย ทิ
ศุสนาจปฺนาวเสน วิสฺสุ มนสิกาโร นคฺธิ ศุฏฺฐศุฏฺฐจฺจฺจฺจเนเยว
ปฺน คณนฺโต คณนาย จ ศุสนาย จ มนสิ กโรติ ตตฺเถว
คณํ ปฏิสฺหริตฺวา เต สติยา อนุพฺพชฺชโนโต อปฺปนาวเสน
จ จิตฺตํ จปฺนโนโต อนุพฺพชฺชนาย จ ศุสนาย จ จปฺนาย จ
มนสิ กโรตฺติ วุจฺจติ ๙ สฺวายมตฺโต อฏฺฐกถาสฺ วุตฺตปงฺกฺพ-
โทวาริโกปฺมาหิ อีเชว ปาฬิยํ วุตฺตคกฺกจฺจฺจปฺมาย จ เวทิตฺพุโป ๙

ตฺตฺรารํ ปงฺกฺโพปฺมา เสยฺยถาปี ปงฺกฺโพ โทลาย กิพฺตํ
มาตาปฺตฺตานํ โทลํ จิปิตฺวา ตตฺเถว โทลาถมฺภมฺมุเต นิสินฺโน
กเมน อากฺกจฺจนฺตฺสฺส จ กจฺจนฺตฺสฺส จ โทลาผลกฺสฺส อุกฺโก
โกฏฺฐิโย มชฺชณฺจ ปสฺสติ น จ อุกฺโกโกฏฺฐิมชฺชานํ ทสฺสนคฺคํ
พฺยวาทฺถุ โหติ เอวเมว ภิกฺขุ สติวเสน อุปฺนิพฺพชฺชนคฺคมฺภมฺมุเต
#๑. สී. อนุพฺพชฺชวเสน ๙

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาวณณา หน้า 107

จตุวา อสฺสาสปฺสฺสาสโทถํ จิปิตฺวา ตตฺถเว นิมิตฺเต สติยา
นีสึทฺโถ กเมน อากฺขณฺณตฺตานญจ กฺขณฺณตฺตานญจ ผุฏฺฐฎฺฐาเน
อสฺสาสปฺสฺสาสํ อาทิมชฺฌปริโยสํ สติยา อนุกฺขณฺโถ
ตตฺถเว จิตฺตํ จเปตฺวา ปสฺสตี น จ เตสํ ทสฺสนตฺถํ พุยาวิญฺญ
โหตี ฯ อัยฺ ปงฺคุโปกฺปมา ฯ

อัยฺ ปน โทวาริโกปมา เสยฺยถาปี โทวาริโก นครสฺส
อนฺโถ จ พหิ จ ปฺริเส โโก ตฺวํ กฺโถ วา อากฺโถ
กฺุหิ วา กฺฺจลฺลิตี กิ วา เต หตฺถเถตี น วิมฺสตี ฯ น
หิ ตสฺส เต ภาธา ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว ปน
วิมฺสตี เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน อนฺโถปวิญฺจวาตา จ
พหิณิกฺขนฺตวาตา จ น ภาธา โหนฺติ ทฺวารปฺปตฺตา
ทฺวารปฺปตฺตาเยว ภาธาติ อัยฺ โทวาริโกปมา ฯ

กกฺจฺปมา ปน นิมิตฺตํ อสฺสาสปฺสฺสาสชาติอาทินา (๑) นเยน
อิธ วุตฺตาเยว ฯ อิธ ปนสฺส อากฺคาทวเสน อมนสิการมตฺตเมว
ปโยชนนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ

อิทํ กมฺมฎฺฐาณํ มนสิกรโธ กสฺสจฺจิ นจิเรเนว นิมิตฺตญจ
อุปฺปชฺชติ อวเสสชฺฌานงฺคปฎิมนฺจิติตา อปฺปนาสงฺขาตา จปนา
จ สมฺปชฺชติ ฯ กสฺสจฺจิ ปน คณฺนาวเสเนว มนสิการกาลโธ
ปฎฺติ [๑]- ยถา สาทฺทสฺส มญฺเจ วา ปิเส วา นีสึทฺโถ
#๑. พุ. ปฎิ. ๓๑/๓๘๓/๒๖๕ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 108

มณฺจปี้จ โอนมตี วิภูชตี ปจฺจตฺถรณํ วลี คณฺหาตี อสารถุช-
กายสฺส ปน นิสีทโต เนว มณฺจปี้จ โอนมตี น วิภูชตี
น ปจฺจตฺถรณํ วลี คณฺหาตี ตฺถปจฺจูปริตํ วิย มณฺจปี้จ
โหตี ฯ กสฺมา ยสฺมา อสารถุช กายลหุโก โหตี เอวเมว
คณฺนาเวสเน มนสิการกาลโต ปภฺวตี อนุกุมโต โอปาริก-
อสุสสาปสุสสานิโรชเวสเน กายทฺเรธ วุสสนโต กายปิ จิตฺตมฺปิ
ลหุกํ โหตี สรีริ อากาเส ลงฺฆนาการปฺตตํ วิย โหตี ฯ

ตสฺส โอปาริกอสุสสาปสุสสาเส นิรุทฺเธ สุขุมอสุสสา-
ปสุสสานิมิตฺตารมฺมณํ จิตฺตํ ปวตฺตตี ฯ ตสฺมิมฺปิ นิรุทฺเธ
อปรารปี ตโต สุขุมตฺริ สุขุมตฺริ อสุสสาปสุสสานิมิตฺตารมฺมณํ
ปวตฺตตีเยว ฯ สุวามตฺโต อุปริ วุตฺตกํสธาโลปมาเย (๑) เวทิตฺตฺโพ ฯ

ยถา หิ อลฺลณานิ กมฺมภูจฺจานานิ อุปรูปริ วิภูตานิ
โหนตี น ตถา อิทํ ฯ อิทํ ปน อุปรูปริ ภาเวนตสฺส (๒)
สุขุมตฺตํ คจฺจตี อุภฺจฺจานมฺปิ น อุปคจฺจตี ฯ เอว อนฺุภฺจฺจหนฺเต
ปน ตสฺมี เตน ภิกฺขุณา อจฺจริยํ ปุจฺจิสฺสามิตฺติ วา นภฺจฺจ
ทานิ เม กมฺมภูจฺจานนฺตี วา อุภฺจฺจายาสนา น คนฺตพฺพํ ฯ
อิริยาปถํ วิโกเปตฺวา คจฺจโต หิ กมฺมภูจฺจานํ นวนวเมว
โหตี ฯ ตสฺมา ยถานิสินฺเนเนว เทสโต อหฺริตพฺพํ ฯ

ตฺตฺรายํ อหฺรณฺุปาโย เตน ภิกฺขุณา กมฺมภูจฺจานสฺส

#๑. ขุ. ปฏฺ. ๓๑/๕๐๖/๒๗๕ ฯ ๒. สී. ภาเวนตสฺส ภาเวนตสฺส ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานัสสติภาวณนา หน้า 109

อนุปฏฺจฺจณภาวํ ฌตฺวา อิติ ปฏิสฺสยจิกฺขิตฺตํ อิมํ อสฺสาส-
ปสฺสาสา นาม กตฺถ อตฺถิ กตฺถ นตฺถิ ฯ กสฺส วา อตฺถิ
กสฺส วา นตฺถิตฺติ ฯ เถวํ ปฏิสฺสยจิกฺขโต (๑) อิมํ อนุโตมาตุ-
กฺขณิยํ นตฺถิ อุกฺเก นิมฺมฺกคานํ นตฺถิ ตถา อสฺสยณฺเฑฏฺฏานํ
มตฺตานํ จตฺตฺถชฺฌานสมฺมาปฺนฺนํ รุปารูปภาวสมฺมฺกฺคิณํ นิโรธ-
สมฺมาปฺนฺนํ นตฺติ ฌตฺวา เอวํ อตฺตนาเว อตฺตา ปฏิโจเทตฺตพฺโพ
นนฺ ตวํ ปณฺหิตฺตํ เเนว มาตฺตฺกฺกฺขณิกโต น อุกฺเก นิมฺมฺกโค
น อสฺสยณฺเฑฏฺฏโต น มโต น จตฺตฺถชฺฌานสมฺมาปฺนฺโน น
รูปารูปภาวสมฺมฺกฺคิ น นิโรธสมฺมาปฺนฺโน ฯ อตฺถิเยว เต อสฺสาส-
ปสฺสาสา มนฺทปฺลยตฺตาย ปน ปริกฺคเหตฺตํ น สกฺโกสฺสิตฺติ ฯ

อถาเนน ปกฺคิสมฺมฺจฺจวเสน จิตฺตํ จเปตฺวา มนฺสิกาวโร
ปวตฺเตตฺตพฺโพ ฯ อิมํ หิ ทีฆนํสีกสฺส นาสาปฺภูํ ฌณฺเฑฏฺฏตา
ปวตฺตนตฺติ รสฺสนํสีกสฺส อุตฺตโรภูจฺจํ ฯ ตสฺมาเนน อิมํ นาม
จํญํ ฌณฺเฑฏฺฏนตฺติ นิमितฺตํ จเปตฺตพฺพิ ฯ อิมเมว หิ อตฺถวสฺสํ ปฏิจฺจ
วตฺตํ ภควตา นานํ ภิกฺขเว มฺมฺจฺจสฺสตีสฺส อสมฺปฺชานสฺส
อานาปานัสสติภาวนํ วทามฺหิตฺติ (๒) ฯ กิณฺจาปี หิ ยงฺกิณฺจ
กมฺมฺจฺจจํ สตฺสส สมฺปฺชานสฺสเสว สมฺปฺชชฺติ อิตฺโต อณฺณํ
ปน มนฺสิกโรนตฺสส ปากฺกํ โหติ ฯ

อิทฺมฺปน อานาปานัสสติกมฺมฺจฺจจํ ครุํ ครุภาวนํ
#๓. กตฺถจฺจิ. ปฏิสฺสยจิกฺขตา ฯ ๒. ม. อ. ๑๔/๒๘๕/๑๕๖ ฯ
#สี่. มหา. ๑๕/๑๓๖๐/๔๑๐ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 110

พุทธปจฺเจกพุทธพุทธปุตฺตานํ มหาปฺริสํสนฺเขว มนสิการณฺมิฏฺถํ
น เจว อิตฺตํ น จ อิตฺตรสตฺตสมาเสวิตํ ๙ ยถา ยถา
มนสิ กรียติ ตถา ตถา สนฺตณฺเจว โหติ สุขุมณฺจ ๙ ตฺสฺมา
เอตฺถ พลวตี สติ จ ปณฺญา จ อิจฺฉิตฺตพฺพา ๙

ยถา หิ มฺภุสสาฎกสฺส ตฺนฺนกรณกาเล สฺวจิปี สุขุม
อิจฺฉิตฺตพฺพา สฺวจิปาสเวชนมฺปี ตโต สุขุมตฺริ เอวเมว (๑) มฺภุส-
สาฎกสทิสสฺส อิมสฺส กมฺมมฺภุจฺจานสฺส ภาวนากาเล สฺวจิ-
ปฏิกากา สติปี สฺวจิปาสเวชนปฏิกากา ตํสมปฺยตฺตา ปณฺญาปี
พลวตี อิจฺฉิตฺตพฺพา ๙ ตาหิ จ ปน สติปณฺญาหิ สมนฺนาคเตน
ภิกฺขุณา น เต อสฺสาสปฺสสาสา อณฺณตฺร ปกตฺติมุจฺจิกาสา
ปริเยสิตฺตพฺพา ๙

ยถา หิ กสฺสโก เขตฺตํ กสฺสิตฺวา พลฺลิพฺพุเท มฺลฺลจิตฺวา
โคจรมุเข กตฺวา ฉายาย นิสินฺโน วิสฺสเมยฺย อถสฺส เต
พลฺลิพฺพุทา เวเคน อฏฺฐวี ปวิเสยฺย ๙ โย โหติ เณโก กสฺสโก
โส ปฺน เต กเหตุวา โยเชตฺตกาโม น เตสํ อนุปฺทํ คนฺตฺวา
อฏฺฐวี อาหิณฺขติ อถ โข รสฺมิณฺจ ปโตทณฺจ กเหตุวา
อุชฺฐกเมว เตสํ นิปาตฺนตฺตํ คนฺตฺวา นิสิตฺติ วา นิปชฺชติ
วา อถ เต โทณฺ ทิวสภาคํ จริตฺวา นิปาตฺนตฺตํ
โอตฺตริตฺวา นฺหาตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจตุตฺตริตฺวา จิตฺเต
#๑. ม. เอวเอว ๙

เล่มที่ 41 อานาปานสสติกถาณณา หน้า 111

ทิสวาราสมิยา พนฺธิตฺวา ปโตเทน วิชฺฌนฺโต อานตฺวา
โยเชตฺวา ปฺน กมฺมํ กโรติ เอวเมว (๑) เตน ภิกฺขุณา น เต
อสฺสาสปฺสฺสาสา อณฺฺยตฺร ปกฺติผฺลฺลฺลฺลฺลกาสา ปรีโยสตีตพฺพา ฯ
สตีรสมิ ปน ปณฺญาปโตทณฺจ กเหตุวา ปกฺติผฺลฺลฺลฺลกาเส จิตฺตํ
จเปตฺวา มนฺสิกาโร ปวตฺเตตพฺโพ ฯ เอวํ หิสฺส มนฺสิกรโธ
นจิสฺเสว เต อุปฺภูจหนฺติ นิปาตฺนตีตฺเถ วีย โคณา ฯ
ตโต เตน สตีรสมิยา พนฺธิตฺวา ตสมิเยว จานเ โยเชตฺวา
ปณฺญาปโตเทน วิชฺฌนฺเตน ปฺนปฺปฺนํ กมฺมภูจันํ อนฺุยฺยชิตพฺพํ ฯ

ตสฺเสวมนฺุยฺยชโต นจิสฺเสว นิมิตฺตํ อุปฺภูจาทิ ฯ ตํ
ปเนตํ น สพฺเพสํ เอกสทิสํ โหติ อปีจ โข กสฺสจ
สฺขสมฺผลฺลํ อุปฺปาทยมาโน ตฺลปิจฺ วีย กปฺปาสปิจฺ วีย
วาทธารา วีย จ อุปฺภูจาทิติ เอกจเจ อาหุ ฯ

อຍฺ ปน อภูจกถาสฺ วินิจฺจโย อิทํ หิ กสฺสจ ติารกรูปี
วีย มณฺิคุพฺพิกา วีย มุตฺตาคุพฺพิกา วีย จ กสฺสจ ฆรสมฺผลฺลํ
หฺตฺวา กปฺปาสภูจิจฺ วีย ทารุสสารสฺวิจฺ วีย จ กสฺสจ
ทิมฺปามงฺกสฺสจฺจ วีย กุสฺสมทามํ วีย ฐมฺลิกา วีย จ กสฺสจ
วิตฺถตฺมกฺกภูจสฺสจฺจ (๒) วีย วลาหกปฺภูจํ วีย ปทฺมปฺปฺฝํ วีย รตฺจกฺกํ
วีย จนฺุทมนฺุทลํ วีย สฺวริยมนฺุทลํ วีย จ อุปฺภูจาทิ ตณฺจ
ปเนตํ ยถา สมฺพหุเลสุ ภิกฺขุสุ สฺสจฺจตฺนตํ สชฺฌายิตฺวา

#๑. สี. ม. เอวเมว ฯ ๒. ม. วิตถตํ มกฺกภูจสฺสจฺจ ฯ

#ย. วิตถํ มกฺกภูจสฺสจฺจ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคความณณา หน้า 112

นิตินเนสุ เอเกน ภิกขุณา ตุมหากံ กิหิสํ หุตฺวา อิทํ
สุตฺตํ อุปฏฺฐาตีติ วุตฺเต เอโก มยฺหํ มหตี ปพฺพเตยฺยา
นที วีย หุตฺวา อุปฏฺฐาตีติ อาห ๑ อปโร (๑) มยฺหํ เอกา
วนราชิ วีย อญฺโฆ มยฺหํ เอโก สีตจฺฉาโย สาขาสมฺปนฺโน
ผลภารภริโต รุกฺโข วียาติ ๑ เตสํ หิ ตํ เอกเมว สุตฺตํ
สฺลณฺณานตฺยา นานโต อุปฏฺฐาติ ๑ เอวํ เอกเมว กมฺมฏฺฐานํ
สฺลณฺณานตฺยา นานโต อุปฏฺฐาติ ๑ สฺลณฺชํ หิ เอตํ
สฺลณฺณานิทานํ สฺลณฺปาภวํ ตสฺมา สฺลณฺณานตฺยา นานโต
อุปฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํ ๑

เอวํ อุปฏฺฐิตฺเต ปน นิมิตฺเต เตน ภิกขุณา อจฺริยสฺส
สนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรเจตพฺพํ มยฺหํ ฆนฺเต เอวรूपํ นาม
อุปฏฺฐาตีติ ๑ อจฺริเยน ปน นิมิตฺตมิตํ อาวโส กมฺมฏฺฐานํ
ปนฺนปฺนํ มนสิ กรโหสิ สบฺปริสาตี วุตฺตพฺโพ ๑ อถาเนน
นิมิตฺเตเยว จิตฺตํ จเปตพฺพํ ๑ เอวมสฺสายํ อิตฺโต ปฏฺติ
จปนาวเสน ภาวนา โหติ ๑

วุตฺตํ เหนฺติ โปราณฺเหหิ

นิมิตฺเต จปยํ จิตฺตํ นานาการํ วิภาวยํ

ธีโร อสฺสาสปฺสฺสาเส สกํ จิตฺตํ นิพฺนฺชตีติ (๒) ๑

ตสฺเสวํ นิมิตฺตฺอุปฏฺฐานโต ปฏฺติ นีวรณานิ วิภขมฺภิตาเนว

#๑. ย. อญฺโฆ ๑ ๒. วิสฺสุทุธมคค. ๒/๗๘ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 113

โหนติ กิเลสา สนนฺนินฺนาว จิตฺตํ อุปจารสมาธินา สมาหิตเมว ฯ
อถาเนน ตํ นิमितฺตํ เนว วณฺณโต มนสิ กาทพฺพํ น ลกฺขณโต
ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ อปฺจ โข ขตฺติยมเหสียา จกฺกวตฺตคฺคพฺโง วย
กสฺสเกน สาลยวคฺคพฺโง วย จ อวาสาทีนํ สตฺต อสฺปฺปายานํ
วขฺเชตฺวา ตาเนว สตฺต สฺปฺปายานํ เสวนฺเตน สาธุกํ รกฺขิตพฺพํ
อถ นํ เอวํ รกฺขิตฺวา ปฺนปฺปนํ มนสิการวเสน วุทฺธิํ วิรูพฺหิ
คมยิตฺวา ทสฺวิธํ อปฺปนาโกสลลฺลํ สมฺปาเทตพฺพํ วีริยสมฺโตะ
โยเชตพฺพา ฯ

ตสฺเสวํ ฆณฺเณตสฺส วิสฺสุทฺธิมคฺเค วุตฺตานุกฺกเมน ตสฺมี
นิमितฺเต จตฺกปฺลยจกฺขณานานํ นิพฺพตฺตนฺติ ฯ เอวํ นิพฺพตฺต-
จตฺกปฺลยจกฺขณาโน ปเนตฺถ ภิกฺขุ สลฺลกฺขณาวิวญฺญานาวเสน
กมฺมญฺจานํ วทฺธเมตฺวา ปาริสฺสุทฺธิํ ปตฺตฺกาโม ตเทว ฆานํ
ปฺลยหาการเห วิสฺปฺปตฺตํ ปคฺคณํ กตฺวา นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา
วิปฺสฺสนํ ปญฺจเปติ ฯ

ถถ โส หนิ สมาปตฺติโต วุญฺจาย อสฺสาสปฺสฺสาसानํ
สมฺภโย กรชกาโย จ จิตฺตญฺจาติ ปสฺสตี ฯ ยถา หนิ
กมฺมารคคฺคริยา ฌมฺมานาย ภสฺสตฺถจ ปฺริสฺสสฺส จ ตชฺชํ
วายามํ ปฏฺิจฺจ วาโต สญฺจรติ เอวเมวํ กายญฺจ จิตฺตญฺจ
ปฏฺิจฺจ อสฺสาสปฺสฺสาสาตี ฯ ตโต อสฺสาสปฺสฺสาเส จ กายญฺจ
รูปนฺติ จิตฺตญฺจ ตํสมฺปยุตฺเต จ ฌมฺเม อรูปนฺติ ววตฺถเปติ ฯ

เล่มที 41 มหาวคฺควณณา หน้า 114

เอวํ นามรูปํ ววตฺถเปตฺวา ตสฺส ปจฺจยํ ปริเยสตี
ปริเยสนฺโต จ ตํ ทิสฺวา ติสฺสุปี อทฺธาสุ นามรูปสฺส ปวตฺตี
อารพฺก กงฺขํ วิตฺตตี วิตฺตณฺณกงฺโข กลาปสมฺมสนวเสน อนิจฺจํ
ทฺกขมฺนตฺตาตี ติลกฺขณํ อาริเปตฺวา อุทฺยพฺพยานุปฺสฺสนาย
ปฺพพฺภาเค อุปฺปนฺเน โอบาสาทโย ทส วิปฺสฺสนูปกฺกิลเส
ปฺหาย อุปกฺกิลเสวิมฺุตตํ อุทฺยพฺพยานุปฺสฺสนาณณํ มคฺโคตี
ววตฺถเปตฺวา อุทฺยํ ปฺหาย กงฺกานุปฺสฺสนํ ปตฺวา นีรนฺตริ
กงฺกานุปฺสฺสนเนน กฺยโต อุปฺภูจฺเจสฺส สพฺพสงฺขาเรสฺส นิพฺพินฺทฺโต
วิรัชฺชนฺโต วิมฺุจฺจนฺโต ยถากุเมน จตฺตาโร อริยมคฺเค
ปาปฺณิตฺวา อรหตฺตผลเ ปตฺติฏฺจาย เอณฺนวิสตีภทฺสฺส ปจฺจ-
เวกฺขณณานสฺส ปฺริยฺนตฺปตฺโต (๑) สทฺเวกฺสฺส โลกสฺส อคฺค-
ทกฺขิณฺเยโย โหตี ๑ เอตฺตาวตฺตา จสฺส คณฺนํ อาทิ กตฺวา
วิปฺสฺสนาปฺริโยสานา (๒) อานาปานสฺสตีสมาริภาวนา สมตฺตา
โหตีตี อยํ สพฺพพการโต ปจฺมจตฺกถวณฺณา ๑

อิตรสฺส ปน ติสฺส จตฺกเกสฺส ยสฺมา วิสฺสุ กมฺมฏฺจาน-
ภาวานาโย นาม นตฺถิ ตสฺมา อนฺุปทวณฺณนานเยเนว เตสํ
เอวมตฺโต เวทิตฺพุโป ๑

ปีติปฺภิสฺสเวทิตี ปีตี ปฺภิสฺสวิตฺตี กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต
อสฺสตีสฺสามิ ปฺสฺสตีสฺสามิตี สิกฺขตี ๑ ตตฺถ ทฺวิหากาเรหิ ปีติ
#๑. ม. ปฺริยฺนตํ ปตฺโต ๑ ๒. ม. วิปฺสฺสนาปฺริโยสานา ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้ 115

ปฎิสัวิทิตา โหติ อารมฺมณโต จ อสมฺโมหโต จ ฯ

กถิ อารมฺมณโต ปิติ ปฎิสัวิทิตา โหติ สปฺปิติเก เทว
ณานเ สมาเป็นชฺชติ ตสฺส สมาเป็นตฺติกุขณเ ฉานปฎิลาณเ
อารมฺมณโต ปิติ ปฎิสัวิทิตา(๑) โหติ อารมฺมณสฺส ปฎิสัวิทิตตฺตา ฯ

กถิ อสมฺโมหโต สปฺปิติเก เทว ฉานเ สมาเป็นชฺชิตฺวา
วฺภูจาย ฉานสมฺปยุตฺตํ ปิตี ขยโต วยโต สมฺมสฺติ ตสฺส
วิปฺสฺสนากุขณเ ลกฺขณปฎิเวชน อสมฺโมหโต ปิติ ปฎิสัวิทิตา
โหติ ฯ เอเตเนว นยเ น อวเสสปทานปี อตฺถโต เวทิตพฺพานิ
อิทํ ปเนตฺถ วิเสสมตฺตํ ติณฺณํ ฉานานํ วเสน สุขปฎิสัวิทิตา(๒)
โหติ ฯ จตฺตุนนฺมปี ฉานานํ วเสน จิตฺตสงฺขารปฎิสัวิทิตา(๓)
เวทิตพฺพา ฯ

จิตฺตสงฺขาโรติ เวทนาสญฺญากุขนฺธา ฯ

ปฺสฺสสมฺภยิ จิตฺตสงฺขารนฺติ โอพาริกิ โอพาริกิ จิตฺตสงฺขาริ
ปฺสฺสสมฺภนฺโต นิโรชนฺโตติ อตฺถโต ฯ โส วิตฺถารโต กายสงฺขารเ
วฺคฺตฺตนยเ เวทิตพฺโพ ฯ

อปีเจตฺถ ปิติปเท ปิติสีเลน เวทนา วฺคฺตฺตา สุขปเท
สฺรฺุเปเนว เวทนา ฯ ทฺวิสุ จิตฺตสงฺขารปเทสุ สญฺญา จ
เวทนา จ เจตฺติกา เอเต ธมฺมา จิตฺตปฎิพฺพฺธา จิตฺตสงฺขาราคิ (๔)

#๑. สี. ปฎิสัวิทิตา ฯ ๒. ม. สุขปฎิสัวิทิตา ฯ

#๓. ม. ปฎิสัวิทิตา ฯ ๔. ขุ. ปฎิ. ๓๑/๔๑๐/๒๘๔ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 116

วจนโต สลฺลาสมปยุตฺตา เวทนาติ เอว เวทนานุปสฺสนานเณ
อิทํ จตุกกํ ภาสิตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

ตฺติยจตุกฺเกปี จตฺนุนํ ฌานานํ วเสน จิตฺตปฏิสัวิทิตา (๑)
เวทิตพฺพา ฯ

อภิปรโมทฺยํ จิตฺตนฺติ จิตฺตํ โมเทฺนโต ปโมเทฺนโต
หาเสนโต ปหาเสนโต อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขติ ฯ
ตตฺถ ทฺวิหการเหติ อภิปรโมโท โหติ สมาธิวเสน จ
วิปสฺสนาวเสน จ ฯ

กถิ สมาธิวเสน สปรปีติเก เทว ฌานเณ สมาปชฺชติ โส
สมาปตฺติกฺขเณ สมปยุตฺตปีติยา (๒) จิตฺตํ อาโมเทติ ปโมเทติ ฯ

กถิ วิปสฺสนาวเสน สปรปีติเก เทว ฌานเณ สมาปชฺชิตฺวา
วฺภูจาย ฌานสมปยุตฺตํ ปีตี ขยโต วยโต สมฺมสตี ฯ เอว
วิปสฺสนากฺขเณ ฌานสมปยุตฺตํ ปีตี อารมฺมณํ กตฺวา จิตฺตํ
อาโมเทติ ปโมเทติ ฯ เอว ปฏิปนฺโน อภิปรโมทฺยํ จิตฺตํ
อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขตีตี วฺจจติ ฯ

สมาทฺหิ จิตฺตนฺติ ปจฺมชฺชฌานาทิวเสน อารมฺมเณ จิตฺตํ
สมํ อาทหนฺโต สมํ จเปฺนฺโต ตานิ วา ปน ฌานานิ
สมาปชฺชิตฺวา วฺภูจาย ฌานสมปยุตฺตํ จิตฺตํ ขยโต วยโต
วิปสฺสนากฺขเณ ลกฺขณปฏิเวเชน อฺปรชฺชติ ขณิกจิตฺเตกฺกคฺคตา
เอว อฺปรปนฺนายน ขณิกจิตฺเตกฺกคฺคตายน วเสนปี อารมฺมเณ จิตฺตํ
#๑. ม. จิตฺตปฏิสัวิทิตา ฯ ๒. ม. สมปยุตฺตายน ปีติยา ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาคุณณา หน้า 117

สมัม อาทหนุโต สมัม จเปนุโต สมหาหัม จิตตัม อสฺสสิสฺสามิ
ปฺสฺสสิสฺสามิมิตฺติ สิกฺขตฺติ วุจฺจติ ฯ

วิโมจยัม จิตฺตุนฺตํ ปจฺมชฺฌาเนน นีวรณฺเหหิ จิตฺตัม โมเจนุโต
วิโมเจนุโต ทฺตฺติเยน วิตฺกุกฺวิจาเรหิ ตตฺติเยน ปิตฺติยา จตฺตฺเถน
สุขทฺกฺเขหิ จิตฺตัม โมเจนุโต วิโมเจนุโต ตานิ วา ปน ฌานานิ
สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตํ จิตฺตัม ขยโต วยโต
สมฺมุสฺสตี ฯ โส วิปฺสฺสนากฺขณฺเ อนฺนิจฺจานุปฺสฺสนาย นิจฺจสฺสณฺวาโต
จิตฺตัม โมเจนุโต วิโมเจนุโต ทฺกฺขานุปฺสฺสนาย สุขสฺสณฺวาโต
อนตฺตานุปฺสฺสนาย อตฺตสฺสณฺวาโต นินฺพิพฺพานุปฺสฺสนาย นนฺหิตฺโต
วิราคานุปฺสฺสนาย รากโต นโรธานุปฺสฺสนาย สมฺมุทยโต ปฏฺิ-
นินฺสฺสคฺคานุปฺสฺสนาย อาทานโต จิตฺตัม โมเจนุโต วิโมเจนุโต
อสฺสสฺสตี เจว ปฺสฺสสฺสตี จ ฯ

เตน วุจฺจติ วิโมจยัม จิตฺตัม อสฺสสิสฺสามิ ปฺสฺสสิสฺสามิมิตฺติ
สิกฺขตฺติ ฯ เอวํ จิตฺตานุปฺสฺสนาวเสน อิทํ จตฺตูกํ ภาสิตนฺตํ
เวทิตพฺพํ ฯ

จตฺตฺถจตฺตูกฺเก ปน อนฺนิจฺจานุปฺสฺสึตฺติ เอตฺถ ตาว อนฺนิจฺจํ
เวทิตพฺพํ อนฺนิจฺจตา เวทิตพฺพวา อนฺนิจฺจานุปฺสฺสนา เวทิตพฺพวา
อนฺนิจฺจานุปฺสฺสึ เวทิตพฺพโ ฯ

ตตฺถ อนฺนิจฺจนฺตํ ปญฺจกฺขนฺธา ฯ กสฺมา อุปฺปาท-
วยฺญฺณตฺตภาวา ฯ

อนฺนิจฺจตาติ เตสฺสเยว อุปฺปาทวยฺญฺณตฺตํ หุตฺวา อภาโว

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้า 118

วา นิพฺพตฺตานํ เตเนวากาเรน อฏฺฐตฺวา ขณฺภงฺเคน เกโทติ
อตุโถ ฯ

อนิจฺจานุปลฺสูนาติ ตสฺสา อนิจฺจตาย วเสน รุปาทีสุ
อนิจฺจนฺติ อนุปลฺสูนา ฯ

อนิจฺจานุปลฺสูตี ตาย อนุปลฺสูนาย สมฺนฺนาคโต ฯ
ตสฺมา เอวํ ภูโต อสฺสสนฺโต จ ปลฺสูสนฺโต จ อิธ อนิจฺจา-
นุปลฺสู อสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขตีติ เวทิตฺตฺโพ ฯ

วิราคานุปลฺสูตี เอตฺถ ปน เทว วิราคา ขยวิราโค
จ อจฺจนฺตฺวิราโค จ ฯ

ตตฺถ ขยวิราโคติ สงฺขารานํ ขณฺภงฺโค ฯ

อจฺจนฺตฺวิราโคติ นิพฺพานํ ฯ

วิราคานุปลฺสูนาติ ตทฺถยทฺสฺสนวเสน ปวตฺตา วิปลฺสูนา
จ มคฺโค จ ฯ ตาย ทฺวิธายปี อนุปลฺสูนาย สมฺนฺนาคโต
หุตฺวา อสฺสสนฺโต จ ปลฺสูสนฺโต จ วิราคานุปลฺสู
อสฺสสิสฺสามิ ปลฺสูสิสฺสามิตี สิกฺขตีติ เวทิตฺตฺโพ ฯ นิโรธา-
นุปลฺสูตีปเทปี เอเสว นโย ฯ

ปฏฺินิสฺสคฺคานุปลฺสูตี เอตฺถาปี เทว ปฏฺินิสฺสคฺคา
ปริจฺจาคปฏฺินิสฺสคฺโค จ ปกฺขนฺนทฺนปฏฺินิสฺสคฺโค จ ปฏฺิ-
นิสฺสคฺโคเยว อนุปลฺสูนา ปฏฺินิสฺสคฺคานุปลฺสูนา วิปลฺสูนา-
มคฺคานเมตฺ อธิวจฺนํ ฯ วิปลฺสูนา หิ ตทฺทฺควเสน สทฺธิ

เล่มที่ 41 อานาปานสตุตติกถาวณณา หน้า 119

ขนุทธาภิสงฺขาระหิ กิเลส ปริงจชติ สงฺขตโทสทสฺสเนน จ
ตพฺพิปรีเต นีพฺพานे ตนฺนินฺนตาย ปกฺขนุทตฺติ ปริงจจา-
ค-
ปฎินิสฺสคฺโค เจว ปกฺขนุทนปฎินิสฺสคฺโค จาติ วุจฺจติ ฯ

มคฺโค สมฺจุเจทวเสน สทุธิ ขนุทธาภิสงฺขาระหิ กิเลส
ปริงจชติ ฯ อารมฺมณกรณเณน จ นีพฺพานे ปกฺขนุทตฺติ ปริงจจา-
ค-
ปฎินิสฺสคฺโค เจว ปกฺขนุทนปฎินิสฺสคฺโค จาติ วุจฺจติ ฯ

อภฺยมฺปิ ปน ปุริมปุริมถาวณานํ อนฺนุ นุสฺสนโต
อนฺนุสฺสนาติ วุจฺจติ ฯ ตาย ทูริชายปี ปฎินิสฺสคฺคานุสฺสนาย
สมนฺนาคโต หุตฺวา อสฺสสนฺโต ปสฺสสนฺโต จ ปฎินิสฺสคฺคา-
นุสฺสตี อสฺสสตีสฺสามิ ปสฺสสตีสฺสามิติ สิกฺขตฺติ เวทิตพฺโพ ฯ

เอตฺถ จ อนิจฺจानุสฺสตีติ ตฺรณวิปสฺสนาย วเสน วุตฺตํ
วิราคานุสฺสตีติ ตโต พลวตฺราย สงฺขาระสุ วิรชฺชนสมตฺถาย
วิปสฺสนาย วเสน นิโรธานุสฺสตีติ ตโต พลวตฺราย กิเลส-
นิโรธสมตฺถาย วิปสฺสนาย วเสน ปฎินิสฺสคฺคานุสฺสตีติ
มคฺคสฺส อาสนฺนถฺตตาย อตฺติกฺขาย (๑) วิปสฺสนาย วเสน วุตฺตนฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ ยตฺถ ปน มคฺโคปิ ลพฺภติ โส อภินฺโนเยว ฯ
เอวमितํ จตฺกํ สทุธวิปสฺสนาวเสน วุตฺตํ ปุริมานิ ปน ติณิ
สมถวิปสฺสนาวเสนาติ ฯ

อานาปานสตุตติมาตีกาวณณา นิฎฺฐิตา ฯ

#๑. ม. ติตฺติกฺขาย ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณฺณา หน้า 120

อิทานิ ยถานิกฺขิตตํ มาตักํ ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา ภาเชตฺวา

ทสฺเสตฺถ อีธาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยาติอาทิ อารทฺธํ ฯ

ตตฺถ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยาติอาทึหิ ทสฺหิ ปเทหิ สิกฺขตฺตย-
สงฺขาตํ สพฺพณฺณพฺพุทฺธสาสนเมว กถิตํ ฯ

ตํ หิ พุทฺเธน ภควตา ทิฏฺฐตฺตา ทิฏฺฐีติ วุจฺจติ ตสฺเสว (๑)
ขมนวเสน ขนฺติ ฯ รุจฺจนวเสน รุจฺ จคฺคณวเสน อาทาโย
สภาวุจฺเจน ฌมฺโม สิกฺขิตพฺพวุจฺเจน วินโย ตทฺถเยนปี ฌมฺม-
วินโย ปวฺตตวเสน ปาวจันฺ เสฏฺฐจฺริยวุจฺเจน พุรหฺมจฺริยํ
อนุสิฏฺฐิจิทานวเสน สตฺถุสาสนนฺติ วุจฺจติ ฯ

ตสฺมา อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยาติอาทิสฺ อิมิสฺสา พุทฺธทิฏฺฐิยา
อิมิสฺสา พุทฺธขนฺติยา อิมิสฺสา พุทฺธรุจฺยา อิมิสฺมึ พุทฺธอาทาเย
อิมิสฺมึ พุทฺธฌมฺเม อิมิสฺมึ พุทฺธวินเย อิมิสฺมึ พุทฺธฌมฺวินเย
อิมิสฺมึ พุทฺธปาวจเน อิมิสฺมึ พุทฺธพุรหฺมจฺริเย อิมิสฺมึ พุทฺธ-
สตฺถุสาสนเนติ อตฺถโถ เวทิตพฺโพ ฯ

อปีเจตํ (๒) สิกฺขตฺตยสงฺขาตํ สกฺลปาวจันฺ ภควตา
ทิฏฺฐตฺตา สมฺมาทิฏฺฐิปปจฺจยตฺตา สมฺมาทิฏฺฐิปปุพฺพงฺกมตฺตา จ
ทิฏฺฐิ ฯ ภควโต ขมนวเสน ขนฺติ ฯ รุจฺจนวเสน รุจฺ ฯ
คคฺคณวเสน อาทาโย ฯ อตฺตโน การกํ อปาเย อปตฺมานํ
ชาเรตฺติ ฌมฺโม ฯ โสว (๓) สงฺกิลฺลสฺปกํ วิเนตฺติ วินโย ฯ
#๑. สึ. ตณฺเณว ฯ ๒. ม. อปีเจตํ ฯ ๓. ม. โสว ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสตติกาณณณา หน้า 121

ชฺมโม จ โส วินโย จาติ ชฺมมวินโย กุสลชฺมเมหิ วา

อกุสลชฺมมานํ เอส วินโยติ ชฺมมวินโย ฯ

เตเนว วุตฺตํ เย จ โข ตฺวํ โคตมิ ชฺมเม ชาเนยฺยาสี

อิเม ชฺมมา วิจารณ์าย สํวตฺตุนฺติ โน สราคาย ฯเปฯ

เอกํเสน โคตมิ ชาเรยฺยาสี (๑) เอโส ชฺมโม เอโส วินโย เอติ

สตุฏฺฐาสนฺนติ ฯ (๒) ชฺมเมเน วา วินโย น ทณฺฑาทํหิตี ชฺมม-

วินโย ฯ วุตฺตมปิ เจติ

ทณฺฑเนเนเก ทมยฺนติ องฺกุเสหิ กสาหิ จ

อทณฺฑเนน อสตุเถเน นาโค ทนฺโต มहेสิณาติ (๓) ฯ

ตถา ชฺมเมเน นยมานานํ กา อุตฺตยา วิชานตฺนติ (๔) ฯ

ชฺมมาย วา วินโย ชฺมมวินโย ฯ อนวชฺชชฺมมตฺถํ เหส วินโย

น ภวโภกามิสตฺถํ (๕) เตเนาห ภควา นยิทํ ภิกฺขเว

พฺรหฺมจริยํ วุสฺสติ ชนฺกุหนตฺถนฺติ (๒) วิตฺถาโร ฯ ปุณฺณตฺเถโรปิ

อาห อนฺุปาทาปริณิพฺพานตฺถํ โข อาวุโส ภควติ พฺรหฺมจริยํ

วุสฺสตีติ (๓) ฯ วิสฺสุทฺธํ วา นยตีติ วินโย ชฺมมโต วินโย

ชฺมมวินโย ฯ สํสารชฺมมโต หิ โสกาทิจฺมมโต วา เอส วิสฺสุทฺธํ

นิพฺพานํ นยติ ชฺมมสฺส วา วินโย น ติตฺถกรานฺนติ

#๑. ม. ชาเนยฺยาสี ฯ ๒. วิ จุล. ๓/๕๒๓/๓๓๑ ฯ

#๓. วิ. จุล. ๓/๓๘๑/๓๘๑ ฯ ๔. วิ มหา. ๔/๓๕/๓๕ ฯ

#๕. ม. ภวโภกามิสตฺถํ ฯ ๖. อจ. จตุกก. ๒๑/๒๕/๓๓ ฯ

#๗. ม. ม. ๑๒/๒๕๘/๒๕๕ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้ 122

ธมฺมวินโย ๑ ธมฺมภูโต หิ ภควา ตสฺเสว เอส วินโย ๑
ยสฺมา วา ธมฺมา เอว อภิญญเยยา ปริญญเยยา ปหาตพฺพา
ภาเวตพฺพา สจฺจิกาทพฺพา จ ตสฺมา เอส ธมฺเมสุ วินโย
น สตฺเตสุ น ชีเวสุ จาติ ธมฺมวินโย ๑

สตฺตสพฺพยชนตาที่หิ อญฺเฒลั วจนโต ปธานั วจนนฺติ
ปวจัน ปวจนเมว ปาวจัน ๑ สพฺพจริยาหิ วิสิฏฺฐจริยภาเวน
พฺรหฺมจริย ๑ เทวมนุสฺसानั สตฺตภูตสฺส ภควโต สาสนนฺติ
สตฺตฺสาสนั สตฺตฺภูตั วา สาสนั (๑) สตฺตฺสาสนั ๑ โย โว
อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺจตฺโต โส
โว มมจฺเจเนน สตฺถาติ (๒) หิ ธมฺมวินโยว สตฺถาติ วุตฺโต ๑
เอวเมเตลั ปทานั อตุโถ เวทิตพฺโพ ๑ ยสฺมา ปน อิมสฺมีเยว
สาสเน สพฺพการอานาปानสฺสตีสมารินิพฺพตฺตโก ภิกฺขุ วิชฺชติ
น อญฺจตร ตสฺมา ตตฺถ ตตฺถ อิมิสฺสาติ จ อิมสฺมินฺติ
จ อัย นิยม กโตติ เวทิตพฺโพ ๑ อัย อีธาติมาติกาย
นิตฺเตสสฺส อตุโถ ๑

ปฺนุชฺชนกลฺยาณโก วาติอาทินา จ ภิกฺขุสทฺทสฺส วจนตฺถิ
อวตฺวา อีธาธิปฺเปตภิกฺขุเยว ทสฺสิโต ๑ ตตฺถ ปฺนุชฺชนโน จ
โส กิเลสานั อสมฺมุจฺฉินฺนตฺตา กลฺยาโณ จ สีลาทิปฺปฏิปฺตติ-
ยุตฺตตฺตาติ ปฺนุชฺชนกลฺยาโณ ปฺนุชฺชนกลฺยาโณ เอว ปฺนุชฺชน-
กลฺยาณโก ๑

#๑. ม. สาสนนฺติปิ ๑ ๒. ที. มหา. ๑๐/๑๔๑/๑๗๘ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาณณา หน้า 123

อริสีลาทีนึ สิภฺขตีตี เสภฺโข ฯ โสตาปนฺโน วา

สภฺทาคามึ วา อนาคามึ วา ฯ

อภฺโปโป จลยิตฺตฺมสภฺกฺกฺณเญโย อรหฺตฺตผลธฺมฺโม อสฺสาตี

อภฺโปปธฺมฺโม ฯ โสปี หิ อิมํ สมารึ ภาเวตี ฯ

อรณฺณนิทฺเทเส วินยปริยาเยน ตาว จเปตฺวา คามญจ

คามฺปจารญจ อวเสถํ อรณฺณนฺตี (๑) อากตํ ฯ สุตฺตฺนตฺตปริยาเยน

อารณฺณกํ ภิกฺขุํ สนฺธาย อารณฺณกํ นาม เสนาสนํ

ปญฺจชฺนฺสตีกํ ปจฺฉิมนฺตี (๒) อากตํ ฯ วินยสฺตฺตฺนตฺตา ปน อฺโภปี

ปริยายเทสนา นาม อภฺธมฺโม นิปฺปริยายเทสนาตี อภฺธมฺม-

ปริยาเยน อรณฺณํ ทสฺเสตฺถํ นิภฺขมิตฺวา พหิ อินฺทพึลลาคี (๓) วุตฺตํ

อินฺทพึลลโต พหิ นิภฺขมิตฺวาตี อตฺถโธ ฯ นิภฺขมิตฺวา พหิ

อินฺทพึลลนฺตีปี ปาโจะ อินฺทพึลลํ อตฺถิกมิตฺวา พหิตี วุตฺตํ

โหตี ฯ อินฺทพึลลตี เจตฺถ คามสฺส วา นกรสฺส วา

อุมฺมาโร ฯ

รฺกฺขมฺมูลนิทฺเทเส รฺกฺขมฺมูลสฺส ปากฺกฺกฺตฺตา ตํ อวตฺวา

ยตฺถาคีอาทิมหา ฯ

ตตฺถ ยตฺถาคี ยสฺมึ รฺกฺขมฺมฺเล ฯ อาสนนฺตี นิสึทฺนตี

เอตฺถาคี อาสนํ ฯ

ปญฺยตฺตฺนตี จปีตี ฯ

มญฺโจ วาตีอาทีนึ อาสนสฺส ปภทฺทวจนานึ ฯ มญฺโจปี

#๑. วิ. มหาวิ. ๑/๘๕/๘๕ ฯ ๒. วิ.มหาวิ. ๒/๗๕๖/๕๒๘ ฯ

#๓. อภฺ. วิ. ๓๕/๖๑๖/๓๓๘ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฤณนา หน้า 124

หิ นิสชชยปี โอภาสตุตา อิธ อาสเนสุ วุตโต ฯ โส ปน
มสารกพุนุทิกาทุทกุพีรปาทกอาหจปาทกานัน อณตโร ฯ

ปิจ์ เตส อณตรมเว ฯ กิสตี อุนณากิสิโจพกิสิวาก-
กิสิตินกิสิปณณกิสินัน อณตตรา ฯ

ตฎฎิกาทิ ตาลปณณาทีหิ จินิตฺวา กตา ฯ

จมฺมขณฺโทติ นิสชชารโห โย โกจิ จมฺมขณฺโท ฯ

ติณสนฺนรธาโย ตินาทีนิจุมฺเพตฺวา กตา ฯ

ตตุตฺตาติ ตสฺมี รุกฺขมฺมฺเล ฯ

จงฺกมฺติ วาติอาทีหิ รุกฺขมฺมฺลสฺส จตุอิริยาปถปวตฺตนโยคฺยตา
กถิตา ฯ ยตุตฺตาติอาทีหิ สพฺพปเทหิ รุกฺขมฺมฺลสฺส สนฺทจฺฉายตา
ชนวิวิตฺตตา (๑) จ วุตฺตา โหติ ฯ

เกณจิติ เกณจิ สมฺมฺเหน ฯ ตํ สมฺมฺหิ กินฺทิตฺวา วิตุตาเรนฺโต
คหฺนฺเจหิ วา ปพฺพชิตฺเทหิ วาติ อาห ฯ

อนากิณฺณนฺติ อสงฺกิณฺณํ อสมฺพาริ ฯ ยสฺส เสนาสนสฺส
สมฺนฺตา คาวุตฺมฺปิ อจฺจฺมโยชนมฺปิ ปพฺพตคหฺนํ วนคหฺนํ
นทีคหฺนํ . โหติ น โกจิ อเวลาย อฺปสงฺกมิตฺตุํ สกฺโกติ อิทํ
สนฺติเกปี อนากิณฺณํ นาม. ยํ ปน อจฺจฺมโยชนิกํ วา
โยชนิกํ วา โหติ ฯ อิทํ ทูรตฺยา เอว อนากิณฺณํ นาม. ฯ

วิหาโรติ อจฺจฺมโยคาทิมุตฺตโก อวเสสวาโส ฯ

#๑. กตฺถจิจิ. วิวิตฺตตา ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทุธมมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 125
เล่มที่ 41 อานาปานสุสติถาวณณา หน้า 125

อทุตโยโคติ สฺปณณวงฺกเกหิ ฯ
ปาสาทิ เทว กณณิกา คเหตุวา กโต ทิมปาสาทิ ฯ
หมมฺยนิติ อฺปรีอากาศเต ปติภูจิตฺตภูฏาคารปาสาทิเยว ฯ
คฺหาติ อิกฺกาคฺหา สีลาคฺหา ทารุคฺหา ปัสฺสุคฺหาติเอว
หิ ขนฺธกฺกฺกายํ วุตฺติ ฯ วิงฺกคฺกฺกถายํ ปน วิหาริ
วิสมนฺตา ปรีหารปถิ อนฺโตเยว รตฺติภูฏานทิวาภูฏานานิ จ
ทสฺเสตฺวา กตเสนาสนิ ฯ
คฺหาติ ภูมิกฺหา ยตฺถ รตฺตินฺทิวํ ทิปิ ลทฺฐํ วฏฺฏติ ฯ
ปพฺพตคฺหา วา ภูมิกฺหา วาติ อิทํ ทวยํ วิเสเสตฺวา
วุตฺติ ฯ มาติกาย สพฺพกาลสาธาธณลกฺขณวเสน นิสิตฺติ
วตฺตมานวณฺนิ กถิ อธิ ปน นิสินฺนสุส ภาวนารมฺภสพฺภาวโต
นิสขฺขารมฺภปรีโยสานทสฺสนตฺถิ นิสินฺนโนติ นิภูฏานวณฺนิ กถิ ฯ
ยสฺมา ปน อฺหุํ กายํ ปณฺิชา ย นิสินฺนสุส กายิ
อฺหุโก โหติ ฯ ตสฺมา พุยณฺชนเ อาทริ อกคฺวา อธิปฺเปตเมว
ทสฺเสนฺโต อฺหุโกติอาทิมหา ฯ
ตตฺถ จิโต สฺปณฺิหิโตติ อฺหุํ ปณฺิहितตฺตา(๑) อฺหุโก หุตฺวา
จิโต น สยเมวาทิ อตฺถิ ฯ
ปรีคฺคหฺภูจิติ ปรีคฺคหิตฺตฺภูจิ ฯ ก็ ปรีคฺคหิตฺติ นิยุยานิ ฯ
ก็ นิยุยานิ อานาปานสุสติสมาธิเยว ยาว อรหตฺตมคฺคา
#๑. สี่. ปณฺิहितตฺตา จปิตตฺตา ฯ

นียานํ ๑ เตนหา นียานภูจติ ๑ มุขสทฺทสฺส เซฏฺจกตฺถ-
วเสน สํสารโต นียานภูจ โวตุโต ๑

อุปภูจานภูจติ สภาวภูจเยว ๑ สพฺเพหิ ปนเตหิ ปเทหิ
ปริคฺคหิตนียานํ สตี กตฺวาติ อตุโถ โวตุโต โหติ ๑ เกจि ปน
ปริคฺคหภูจติ สติยา ปริคฺคหภูจ นียานภูจติ อสฺสาส-
ปสฺสาสานํ ปวิสนนิกฺขมทนฺวารภูจติ วณฺณยนฺติ ๑ ปริคฺคหิต-
อสฺสาสปสฺสาสนียานํ สตี อุปภูจเปตฺวาติ วจฺจํ โหติ ๑

พาทฺตีสาย อากาเรหิติ ตาสฺ ตาสฺ อวตฺถาสฺ ยถากฺกเมน
ลพฺภมานานํ อนวเสสปรียาทานวเสน วจฺจํ ๑

ทีฆํ อสฺสาสวเสนาติ มาติกาย ทีฆนฺติ วจฺจํ อสฺสาสวเสน ๑
เอวํ เสเสสฺ ๑

เอกคฺคตฺนฺติ เอกคฺคภาวํ ๑

อวิกฺเขปนฺติ อวิกฺชิปนํ ๑ เอกคฺคตาเอว หิ นานา-
รมฺมณฺสฺ จิตฺตสฺส อวิกฺชิปนโต อวิกฺเขโปติ วจฺจติ ๑

ปฺชานโตติ อสมฺโฆวเสน ปฺชานนฺตสฺส วินฺทนฺตสฺสาติ
วา อตุโถ อวิกฺเขโป เม ปฏฺิลทฺโรติ อารมฺมณฺกรณวเสน
ปฺชานนฺตสฺส วา ๑

ตาย สติยาติ ตาย อุปภูจิตาย สติยา ๑

เตน ฅาณนาติ เตน อวิกฺเขปฺชานนฅาณน ๑

สโตการี โหตีติ เอตฺถ ยสฺมา ฅาณสมฺปยุตฺตาเอว สติ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 127

สตีติ อธิปฺเปตา ยถาห สติมา โหติ ปฺรเมน สตินเปกฺเคน
สมนฺนาคโตติ(๑) ฯ ตสฺมา สโตติ วจนเนว ฅาณมฺปิ คหิตเมว
โหติ ฯ

อทฺธานสงฺขาเตติ ทิฆสงฺขาเต กาเล ฯ ทิโฆ หิ มคฺโค
อทฺธานนฺติ วุจฺจติ ฯ อยมฺปิ กาโล ทิฆตฺตา อทฺธานนฺติ วีย
อทฺธานนฺติ วุจฺจโต ฯ อสฺสสตีติ จ ปสฺสสตีติ จ อสฺสาสณฺจ
ปสฺสาสณฺจ วิสฺสุ วิสฺสุ วตฺวาปี ภาวนาย นินฺนตฺรปฺวตฺติ-
ทสฺสนตฺถํ อสฺสสตีปี ปสฺสสตีปีติ ปฺน สฺมาเสตฺวา วุจฺจติ ฯ

ฉนฺโท อุปฺปชฺชตีติ ภาวนาภิวทฺธิยา ภียโยภาวาย ฉนฺโท
ชยติ ฯ

สฺขุมตฺรนฺติ ปสฺสมุณฺสพฺภาวโต วุจฺจติ ฯ

ปาโมชฺช อุปฺปชฺชตีติ ภาวนาปาริปฺริยาปีติ ชยติ ฯ

อสฺสาสปสฺสาสาปี จิตฺตํ วิวญฺญตีติ อสฺสาสปสฺสาเส
นินฺนสย ปฏิกากนินฺนิตฺเต อุปฺปชฺชนฺเต ปกฺติอสฺสาสปสฺสาสโต
จิตฺตํ นินฺนตฺติ ฯ

อุเปกฺขา สณฺจตีติ ตสฺมี ปฏิกากนินฺนิตฺเต อุปฺจารปฺปนา
สมาริปฺตฺติยา ปฺน สฺมาชานเน พฺยาปารากวโต ตตฺร-
มชฺชตฺตฺเปกฺขา สณฺจตี นาม. ฯ

นวหากาเรหีติ เอตฺถ ภาวนารมฺภโต ปภฺติ ปฺเร

#๑. อภ. วิ. ๓๕/๕๔๓/๓๐๖ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 128

ฉนฺทฺอุปฺปาทา อสฺสสตีปี ปสฺสสตีปีติ วุตฺตา ตโย อการา
ฉนฺทฺอุปฺปาทโต ปภฺติ ปฺเร ปาโมชฺชอุปฺปาทา ตโย ปาโมชฺชอุป-
ปาทโต ปภฺติ ตโยติ นว อการา ฯ

กาโยติ จุณฺณวิจฺจณฺณาปี อสฺสาสปฺสฺสาสา สมฺภูจฺเจน
กาโย ฯ ปกฺติอฺสฺสาสปกฺติปฺสฺสาเส นิสฺสาย อุปฺปนฺนนิมิตฺตมฺปิ
อฺสฺสาสปฺสฺสาสาติ นามํ ลภฺติ ฯ

อุปฺภูจฺจัน สตีติ ตํ อารมฺมณฺ อุเปจฺจ ติฏฺฐตีติ สติ
อุปฺภูจฺจัน นาม. ฯ

อนฺุปฺสฺสนา ฉาฉนฺติ สมถวเสน นิมิตฺตกาเยนฺุปฺสฺสนา
วิปฺสฺสนาวเสน นามกาเยรฺุปฺกาเยนฺุปฺสฺสนา ฉาฉนฺติ อตฺโถ ฯ

กาโย อุปฺภูจฺจันนฺติ โส กาโย อุเปจฺจ ติฏฺฐตีติ เอตฺถ
สตีติ อุปฺภูจฺจัน นาม. โน สตีติ โส กาโย สติ นาม
น โหตีติ อตฺโถ ฯ

ตาย สตียาติ อิทานิ วุตฺตตาย สตียา ฯ เตน ฉาฉนฺนาติ
อิทาเนว วุตฺเตน ฉาฉนฺน ฯ

ตํ กายํ อนฺุปฺสฺสตีติ สมถวิปฺสฺสนาวเสน ยถาวุตฺตํ กายํ
อนฺุคฺคฺควา ฉานสมฺปยุตฺตฉาฉนฺน วา วิปฺสฺสนาฉาฉนฺน วา
ปฺสฺสตี ฯ

มาติกาย กายาทินํ ปทานํ อภาเวปี อิมสฺส จตฺกฺกสฺส
กาเยนฺุปฺสฺสนาวเสน วุตฺตตฺตา อิทานิ วุตฺตพฺพิ กายเ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติถาวณณา หน้า 129

กายานุสฺสนาสติปฺญจानภาวนาติ วจัน สนุชาย กายปท-
นิตฺเตโส กโต ฯ

กายเย กายานุสฺสนาติ พหุวิเช กายเย ตสฺส ตสฺส
กายสฺส อานุสฺสนา ฯ อถ วา กายเย กายานุสฺสนา น
อณฺธมฺมานุสฺสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ อนิจฺจทุกฺขานตฺตาสุภฺภูเต
กายเย น นิจฺจสุขตฺตสฺสภานุสฺสนา อถ โข อนิจฺจทุกฺขา-
นตฺตาสุภโต กายสฺสเสว อานุสฺสนา ฯ อถ วา กายเย อหนฺติ
วามมฺนฺติ วา อิตฺถิตฺติ วา ปฺริโสติ วา คเหตุพฺพสฺส กสฺสจฺจิ
อนนุสฺสนโต ตสฺสเสว กายมตฺตสฺส อานุสฺสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

อุปริ เวทนาสุ เวทนานุสฺสนาติอาทิสฺส ตีสฺสปี เอเสว
นโย ฯ สติเยว อุปฺญจัน สติปฺญจัน กายานุสฺสนาย
สมฺปยุตฺตํ สติปฺญจัน กายานุสฺสนาสติปฺญจัน ตสฺส
ภาวนา กายานุสฺสนาสติปฺญจानภาวนา ฯ

ตํ กายนฺติ อนิทฺธิญฺเจปี นามรูปกายเย กายสทฺเทน
ตสฺสาปี สงฺคหิตตฺตา นิตฺธิญฺจํ วิย กตฺวา วุตฺตํ ฯ อนิจฺจานุ-
สฺสนาทโย หิ นามรูปกายเยเอว ลพฺภติ น นิมิตฺตกายเย ฯ
อนุสฺสนา จ ภาวนา จ วุตฺตตฺตา เอว ฯ

ทีฆํ อสฺสาสฺสสวเสนาติอาทิ อานาปานสฺสติภาวนาย
อานิสฺสํ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ ฯ ตสฺสาปี (๑) หิ สติเวปฺลุตตาถาณ-

#๑. ม. ตสฺสา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 130

เวปฺลุตตา จ อานิสฺโส ๑

ตตฺถ จิตฺตสฺส เอกกฺกตํ อวิกฺเขปํ ปชานโตติ ปฏิ-
ลทฺทชฺชฌานสฺส วิปฺสฺสนากาเถ จิตฺเตกกฺกตํ สนฺธาย วุตฺตํ ๑

วิทิตา เวทนาติ สามณฺณโต อุทฺยทฺสฺสเนน วิทิตา
เวทนา ๑

วิทิตา อุปฺภูจหนฺตฺติ ขยโต วยโต สฺสณฺณโต วิทิตา
อุปฺภูจหนฺติ ๑

วิทิตา อพฺกตฺถิ กจฺฉนฺตฺติ สามณฺณโต วยทฺสฺสเนน
วิทิตา วินาสํ กจฺฉนฺติ ภิขฺชนฺตฺติ อตฺโถ ๑ สณฺณาวิตกฺเกสฺสปี
เอเสว นโย ๑

อิมสฺส ปน ตีสฺส วุตฺเตสฺส เสสา รุปรมฺมาปี วุตฺตา
โหนฺติ ๑ กสฺมา ปน อิมํ ตโย เอว วุตฺตาทิ เจ ทฺพ-
ปริกฺคหตฺตา ๑ เวทนาสฺส ตาว สุขทฺทฺชา ปากฺญา อุปฺกฺขา
ปน สุขฺมา ทฺพฺปริกฺคหา น สฺสฺสฺส ปากฺญา ๑ สปิ
จสฺส ปากฺญา โหติ สณฺณวา อาการมตฺตคฺคาหคฺตฺตา น
ยถาสภาวคฺคาหินี ๑ สวา จ สภาวสามณฺณลกฺขณคฺคาหเกน
วิปฺสฺสนาณาณเณ สมฺปยุตฺตา อติวีย อปากฺญา ๑ สปิ จสฺส
ปากฺญา โหติ วิตกฺโก ฌาณปฺติรูปคฺตฺตา ฌาณโต วิสฺสุ กตฺวา
ทฺพฺปริกฺคโห ๑ ฌาณปฺติรูปโก หิ วิตกฺโก ๑

ยถาห ยา จาวฺโส วิสาข สมฺมาทิฏฺฐิ โย จ

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาณณา หน้า 131

สมมาสงกปโป อิมะ ชมมา ปญญาภุขุเนะ สงกหิตาติ (๑) ฯ

โสปิ จสฺส ปากโฏ โหตีติ เอวํ ทุปฺปริกุคฺเคสุ
วุดฺเตสุ เสสา วุดฺตา วโหนตีติ ฯ อิมํ ปน ปทานํ นิทฺเทเส
กถํ วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺตีติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ อวิสุสชฺเชตฺวา
เวทฺนุปฺปาทสฺส วิทิตตฺเตยว วิสุสชฺชิตฺเวทฺนวย วิทิตตํ
วิสุสชฺชิตํ โหตีติ กถํ เวทฺนวย อุปฺปาโท วิทิตฺโ หิตีติ-
อาทิมาย ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโย ฯ

อวิชฺชาสมุทฺทยา อวิชฺชานโรธาติอาทโย เหฏฺฐา วุดฺตตฺตา-
เอว ฯ อิมินาว นเยน สญฺญาวิตกฺกาปิ เวทิตพฺพา ฯ วิทกฺก-
วาร ปน ผสฺสสมุทฺทยา ผสฺสนโรธาติ อวตฺวา ผสฺสญฺจानเ
สญฺญาสมุทฺทยา สญฺญานโรธาติ วุดฺตีติ ฯ ตํ กสฺมา อิติ เจ
สญฺญามูลกตฺตา วิทกฺกสฺส ฯ สญฺญานานตฺตี ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ
สงกปฺปนานตฺตนฺติ (๒) หิ วุดฺตีติ ฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโตติอาทิสฺส จ เวทนํ อนิจฺจโต
มนสิกโรโตติอาทินา นเยน ตสฺมี ตสฺมี วาเร โส โสเยว
ชฺมโม โยเชตพฺโพ ฯ ยสฺมา ปน วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตา เวทฺนา
วิปฺสฺสนากิจฺจกรเณ อสมตฺถตฺตา วิปฺสฺสนาย อนุปการิกา
ตสฺมาเยว จ โพธิปฺกฺขิชฺชเมสฺสุ นาคตา ฯ วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตาย
ปน สญฺญาเยว กิจฺจเมว อปริพฺยตฺตี ตสฺมา ตา วิปฺสฺสนาย
๑ ม. ม. ๑๒/๕๐๘/๕๕๐ ฯ ๒ ที. ปา. ๑๑/๔๖๑/๓๓๒ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 132

เอกนุตฺตมนุปการิกา เอว ๑ วิตฺกํ ปน วินา วิปฺสฺสนากิจฺจเมว
นตฺถิ ๑ วิตฺกุกสหยา หิ วิปฺสฺสนา สกฺกิจฺจํ กโรติ ๑

ยถาห ปญฺญา อตฺตโน ฐมฺมตาย อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตาคี
อารมฺมณฺ์ นิจฺเจตฺ์ น สกฺโกติ วิตฺกเก ปน อาโกญฺเจตฺวา
อาโกญฺเจตฺวา เทนฺเต สกฺโกติ ๑ กถํ ยถา หิ เหรณฺณโก
กหาปนํ หตฺถे จเปตฺวา สพฺพ- ภาเสสุ โอลเกตุกาโม สมานปี
น จกฺขุทเลเนว (๑) ปรีวตฺเตตฺ์ สกฺโกติ อญฺคฺลิตฺพเพหิ ปน
ปรีวตฺเตตฺวา ปรีวตฺเตตฺวา อีโต จีโต จ โอลเกตุํ สกฺโกติ
เอวเมว น ปญฺญา อตฺตโน ฐมฺมตาย อนิจฺจาทิวเสน
อารมฺมณฺ์ นิจฺเจตฺ์ สกฺโกติ อภินิโรปนลกฺขณน ปน อาหนน-
ปรียาหนนเรเสน วิตฺกเกน อาโกญฺเจตฺเตน วีย ปรีวตฺเตนฺเตน
วีย จ อาทายาทาย (๒) ทินฺนเมว นิจฺเจตฺ์ สกฺโกตีตี (๓) ตสฺมา
เวทนาสญฺญานํ วิปฺสฺสนาย อนุปการตฺตวา ลกฺขณมตฺตวเสเนว
ทสฺเสตฺ์ เวทนาย สญฺญายาคี ตตฺถ ตตฺถ เอกวจนน
นิตฺเทโส กโต ๑ ยตฺตโก ปน วิปฺสฺสนาย เกโท ตตฺตโกเอว
วิตฺกุกสฺสาตี ทสฺเสตฺ์ วิตฺกูกานนฺตี ตตฺถ ตตฺถ พหฺวจนน
นิตฺเทโส กโตตี วตฺตํ ยุชฺชตี ๑

ปฺน ทินฺนํ อสฺสาสปฺสฺสาสวเสนาตีอาทิ อานาปานสฺสตี-
ภาวนาย สมฺปตฺตี ภาวนาผลญจ ทสฺเสตฺ์ วตฺตํ ๑

๑. กตฺถจฺ. จกฺขุทเลเนว ๑ ๒. กตฺถจฺ. อาทาย ๑

#๓. วิสฺฐทฺธิมคฺค. ๓/๑๐๔ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาภาณณา หน้า 133

ตตฺถ สโมธานตฺตี อารมฺมณํ จเปติ อารมฺมณํ

ปตฺติจฺจาเปตฺตี วา อตฺถโถ ๑ สโมทหนพฺยาปาราภาเวปี ภาวนา-
ปารีปฺรียาเอว สโมทหติ นาม. ๑

โคจรนฺติ วิปัสสนากุขณฺเ สงฺขารารมฺมณํ มคฺคกุขณฺเ จ
ผลกุขณฺเ จ นิพฺพานารมฺมณํ ๑

สมตฺถนฺติ สมเมว อตฺถโถ สมสฺส วา อตฺถโถติ สมตฺถโถ ๑
ตํ สมตฺถํ ๑ เสเสสฺสุปี เอเสว นโย ๑

มคฺคํ สโมธานตฺตีติ มคฺคผลกุขณฺเเยว โคจรั นิพฺพานเมว ๑
อัยํ ปุคฺคโลติ อานาปานสติภาวนํ อนฺนุคฺคโต โยคา-
วจโรว ๑

อิมสฺมี อารมฺมณฺเตติ เอตฺถ ปน กายตฺติ ปเทน สงฺคหิตฺเต
นามรูปกายสงฺขาเต สงฺขตารมฺมณฺเ เตเนว กเมน มคฺเค
นิพฺพานารมฺมณฺเ จ ๑ ยํ ตสฺสชาติอาทึหิ อารมฺมณฺโคจรสทฺทานํ
เอกตฺถตา วุคฺคตา ๑

ตสฺสชาติ ตสฺส ปุคฺคตสฺส ๑

ปชานาตฺตีติ ปุคฺคโล ปชานนา ปญฺญาติ ปุคฺคโล ปญฺญา
ปชานาตฺตีติ วุคฺคตํ โหติ ๑

อารมฺมณฺสฺส อุปฺภูจฺจานนฺติ วิปัสสนากุขณฺเ สงฺขาราร-
มฺมณฺสฺส มคฺคผลกุขณฺเ จ นิพฺพานารมฺมณฺสฺส อุปฺภูจฺจานํ
สตี ๑ เอตฺถ จ กมฺมตฺถเต สามีวจนํ ยถา รณฺโถ

อุปฏฺจณนตฺถิ ฯ อวิกฺเขโปตฺถิ สมาริ ฯ

อธิฏฺจณนตฺถิ ยถาวุตฺตสงฺขารารมฺมณํ นิพฺพานารมฺมณญจ ฯ

ตํ หิ อธิฏฺจติ เอตฺถ จิตฺตฺตฺถิ อธิฏฺจณํ ฯ

โวทานนตฺถิ ฅาณํ ฯ ตํ หิ โวทายตฺถิ วิสุชฺฌตฺถิ เตน

จิตฺตฺตฺถิ โวทานํ ฯ

ถีนปฏฺจิกโก สมาริ อถีนภาวปฺปตฺติยา สมภูตฺตฺถา สมํ

อฺทฺทจฺจปฏฺจิกโก ฅาณํ อนฺทฺทตฺถภาวปฺปตฺติยา สมภูตฺตฺถา สมํ ฯ

เตน วิปฺสฺสนามคฺคผลกฺขณฺเสสฺ สมถวิปฺสฺสนานํ ยฺกนทฺทตา วุตฺตา

โหตฺถิ ฯ สติ ปน สพฺพตฺถิกตฺถา ตทฺทกฺขสมตฺถาย อฺปการิกาทิ

สมํ อารมฺมณํ สมตฺถาธิฏฺจณตฺถา(๑) สมํ ฯ

อนวชฺชฏฺโฐตฺถิ วิปฺสฺสนาย อนวชฺชสภาวโ ฯ

นิกฺเกสฏฺโฐตฺถิ มคฺคสฺส นิกฺกิลฺเสสภาวโ ฯ นิกฺกิลฺเสสฏฺโฐตฺถิ

วา ปาโ ฯ

โวทานฏฺโฐตฺถิ ผลสฺส ปฺริสฺทฺทสภาวโ ฯ

ปฺรมฏฺโฐตฺถิ นิพฺพานสฺส สพฺพทฺมมุตฺตมสภาวโ ฯ

ปฏฺทิวชฺฌตฺถิ ตํ ตํ สภาวํ อสมฺโหมทฺโต ปฏฺทิวชฺฌตฺถิ ฯ

เอตฺถ จ อารมฺมณสฺส อฺปฏฺจณนตฺถิอาทิตฺถิ สมฺมา ปฏฺทิวโ (๒)

วุตฺโต ฯ เอตฺถจฺจ จ โวทานฏฺจปฏฺทิวชฺฌสฺส วุตฺตตฺถา เตน

เอกคฺกขณฺณา อนวชฺชฏฺจนิกฺกิลฺเสสฏฺจปฺรมฏฺจาลกฺขณฺนหารวเสน

#๑. สฺตี. วมถาธิฏฺจณตฺถา ฯ ๒. สฺตี. สมปฏฺทิวโ ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาณณา หน้า 135

วุดฺดาเยว โหนฺติ ฯ ยถาห

วุดฺตมฺหิ เอกธฺมฺเม เย ธฺมฺมา เอกลกฺขณา เกจิ

วุดฺดา ภวนฺติ สพฺเพ อิติ (๑) วุดฺโต ลกฺขโณ นามาติ (๑) (๒)

อนวชฺชภูโจ นิกฺกิลฺลสฺสภูโจ เจตฺต อวิกฺเขปสงฺฆาตสฺส สมฺมสฺส
อตุโถ ปโยชนนฺติ สมฺตฺโต โวทานภูโจ วิปฺสฺสนามคฺคโวทานํ
สนฺธาย สมฺเมว อตุโถติ สมฺตฺโต ผลโวทานํ สนฺธาย
มคฺคโวทานสงฺฆาตสฺส สมฺมสฺส อตุโถติ สมฺตฺโต ปรมฺภูโจ ปน
สมฺเมว อตุโถติ วา นิพฺพานปโยชนตฺตา สพฺพสฺส สมฺมสฺส
อตุโถติ วา สมฺตฺโต ตํ วุดฺตปฺปการํ สมฺมจฺจ สมฺตฺตณฺจ
เอกเทสฺสรูเปกเสสํ กตฺวา สมฺตฺตณฺจ ปฏฺวิวิชฺฌตีติ วุดฺตํ ฯ

อินฺทฺริยพลโพชฺฌงฺคธฺมฺมา วิปฺสฺสนามคฺคผลคฺคณฺเปี ลพฺภนฺติ
มคฺโค จ ติสฺโส จ วิสฺสุทฺธิโย มคฺคผลคฺคณฺเยว วิโมกฺโข จ
วิหฺชา จ ขยฺเณณฺจ (๓) มคฺคคฺคณฺเยว วิมุตฺติ จ อนฺุปฺปาเท
ณฺเณณฺจ ผลคฺคณฺเยว เสสา วิปฺสฺสนามคฺคณฺเปีติ ฯ

ธฺมฺมวาระ อิมํ ธฺมฺเม อิมสฺมี อารมฺมณฺเ สโมธานตีติ
นิพฺพานํ จเปตฺวา เสสา ยถาโยคํ เวทิตพฺพา ฯ อิทํ ปน
เยภฺยฺยวเสน (๔) วุดฺตํ ฯ อวุดฺตตฺตา ปเนตฺถ เภฏฺจา วุดฺดาเอว ฯ
เอเกจจตฺกฺวเสเนตฺถ นียฺยานเ ทสฺสีเตปี จตฺกฺกนฺโตคฺคสฺส
#๑. ม. โส หาโร ลกฺขโณ นาม ฯ ๒. เนตฺติปกรณฺเ อาคตา ฯ
#๓. ม. ขยฺเณณฺจ ฯ ๔. ย. เยภฺยฺยวเสน ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 136

เอเกกสฺสาปี ภาคสฺส นียฺยานสฺส อุปนิสฺสยตฺตา เอเกกภาควเสน

นียฺยานํ ทสฺสตีตํ ๑ น หิ เอเกกํ วินา นียฺยานํ โหตีตี ๑

ที่มฺ อสฺสาสปสฺสาสนิทฺเทสวณณา นิฏฺฐิตา ๑

รสฺสนิทฺเทเส อิตฺตรสงฺขาเตติ ปริตฺตสงฺขาเต กาเล ๑

เสสเมตฺถ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ๑

สพฺพกายปฏฺฐิตเวทินิทฺเทเส อรูปชฺมเมสฺสุ เวทนาย โอฟาริ-

กตฺตา สุขกฺกหณตฺถํ ปจฺมํ อัญฺจานัญฺจารมฺมณตฺถเวทิกา เวทนา

วุตฺตา ตโต ยํ เวเทติ ตํ สลฺยชานาตีติ เอวํ เวทนาวิสยสฺส

อาการกฺคาหิกา สลฺยณา ตโต สลฺยณาเวเสน อภิสงฺขาริกา

เจตนา ตโต ผุฏฺฐโจ เวเทติ ผุฏฺฐโจ สลฺยชานาติ ผุฏฺฐโจ

เจตเตตีติ (๑) วจนโต ผสฺโส ตโต สพฺเพสํ สาธารณฺลภฺขโณ

มนสิกาโร เจตนาทีหิ สงฺขารกฺขนฺโห วุตฺโต ๑ เอวํ ตีสุ ขนฺเชสุ

วุตฺเตสุ ตํนิสฺสโย วิญฺญานกฺขนฺโห วุตฺโตว โหตี ๑

นามญฺจาติ วุตฺตปฺปการํ นามญฺจ ๑

นามกาโย จาติ อิทํ ปน นามเนน นิพฺพานสฺสปี

สงฺกहितตฺตา โลกุตฺตรานญฺจ อวิปฺสฺสนฺนูปกตฺตา ตํ อปเนตฺตุ

วุตฺตํ ๑ กาโยติ หิ วจนเนน นิพฺพานํ อปนีตํ โหติ นิพฺพานสฺส

ราสีวินิมุตฺตตฺตา ๑

๑ ส. ข. ๑๘/๑๒๖/๘๖ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้ 137

เย จ วุจฺจนฺติ จิตฺตสงฺขาราทิ สณฺญา จ เวทนา

จ เจตสิกฯ เอเต ฐมฺมา จิตฺตปฏิพฺพทฺธา จิตฺตสงฺขาราทิ (๑) เอวํ
วุจฺจมานาปี จิตฺตสงฺขารา อิท นามกาเยเนว สงฺกหิตาติ วุตฺตํ
โหติ ฯ

มหาภูตาทิ มหฺนตปาตุภาวโต มหาภูตสามณฺยโต มหา-
ปริวารโต มหาวิการโต มหฺนตภูตตฺตา จาติ มหาภูตา เต
ปน ปจฺวี อาโป เตโช วาโยติ จตฺตารो ฯ

จตฺตุนฺนจ มหาภูตानํ อุปาทายรูปฺนติ อุปโยคคฺฤ
สามิวจฺนํ จตฺตารอ มหาภูเต อุปาทาย นิสฺสาย อมฺฤจิตฺวา
ปวตฺตรูปฺนติ อคฺโธ ฯ ตํ ปน จกฺขุ โสตํ ฆานํ ชิวฺหา
กาโย รูปํ สทฺโท คนฺโชรโส อิตฺถินฺทฺริยํ ปฺริสินฺทฺริยํ
ชีวิตินฺทฺริยํ หทฺยวตฺถุ โอาชา กายวิณฺยตฺตติ วจิวิณฺยตฺตติ อากาส-
ธาตุ รูปฺสฺส ลหฺตฺตา มฺหฺตฺตา กมฺมณฺยตฺตา อุปจโย สนฺตติ
ชรตฺตา อนิจฺจตฺตาติ จตฺวีสตีวธิ ฯ

อสฺสาโส จ ปสฺสาโส จาติ ปากติโกเยว ฯ อสฺสาส-
ปสฺสาเส นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ ปฏิภาคนิมิตฺตมฺปิ ตเทว นามํ
ลภติ ปจฺวีกสิณฺนาทีนํ วिय ฯ รูปฺสฺริกฺขกตฺตา รูปฺนติ จ นามํ
ลภติ พหิทฺธา รูปานํ ปสฺสตีติอาทีสุ (๒) วिय ฯ

นิมิตฺตณฺจ อุปนิพฺพชนาติ สติอุปนิพฺพชนาย นิมิตฺตภูตํ

#๑. พุ. ปฏฺี ๑ ๓๑/๔๐๐/๒๘๔ ๑ ๒ อภิ. สงฺ. ๓๔/๑๓๘/๖๐ ๑

อสุสาสปสุสาสนัน ผุสนญจัน ๑

เยจ วุจจนติ กายสงขาราคิ อสุสาสปสุสาสา กายิกา
เอเต ธมฺมา กายปฎิพทฐา กายสงขาราคิ (๑) เอว วุจจมานาปี
กายสงขารา อธิ รูปกาเยเนว สงคหิตาคิ วุตฺติ โหติ ๑

เต กายา ปฎิวิทิตา โหนตฺติ ฆานกฺขณ อสุสาส-
ปสุสาสนิมิตฺตกายา วิปสุสนากฺขณ อวเสสรูปารูปกายา
อารมฺมณโต ปฎิวิทิตา โหนติ มคฺคกฺขณ อสมฺโมหโต
ปฎิวิทิตา โหนติ ๑ อสุสาสปสุสาสวเสน ปฎิลทฐชฺชานสุส
โยคิสฺส อุปฺปนฺนวิปสุสนามคฺเคปี สนฺชาย ทิฆมฺ อสุสาสปสุสาส-
วเสนาคิอาทิ วุตฺติ ๑

อวชฺชโต ปชานโตคิอาทินิ สิลกถาย วุตฺตตฺถานิ ๑ เต
วุตฺตปฺปการเ กายเ อนฺโตกริตฺวา สพฺพกายปฎิสฺเวทิติ วุตฺติ ๑

สพฺพกายปฎิสฺเวทิติ อสุสาสปสุสาสนัน สัวรญฺเจนาคิอาทิสฺ
สพฺพกายปฎิสฺเวทิติ วุตฺตอสุสาสปสุสาสโต อุปฺปนฺนชฺชาน-
วิปสุสนามคฺเคสุ (๒) สัวโรเยว สัวรญฺเจน สิลวิสฺสุทฺธิ ๑ อวิกฺเขโปเยว
อวิกฺเขปญฺเจน จิตฺตวิสฺสุทฺธิ ๑ ปญฺญาเยว ทสฺสนญฺเจน ทิฏฺฐิ-
วิสฺสุทฺธิ ๑ ฆานวิปสุสนาสฺ วิรคิอภาเวปี ปาปาภาวมคฺตเมว
สัวโร นามาติ เวทิตพฺพ ๑

ปสุสมภยญฺคิอาทินัน นิทฺเทเส กายิกาคิ รูปกาเย ทวา ๑

#๑. บ. ปฎิ. ๓๑/๔๐๖/๒๓๘ ๑ ๒. ย. อุปฺปชฺชนฆานวิปสุสนามคฺเคสุ ๑

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 139

กายปฏิพฺพฐาติ กายํ ปฏิพฺพฐา กายํ นิสฺสิตา กายเย
สฺติ โหณฺติ ฯ อสฺติ น โหณฺติ ตสฺมาเยว เต กายเณ
สงฺขริยณฺตีติ กายสงฺขาราทิ ฯ

ปฺสฺสมฺเภนฺโตติ นิพฺพาเปณฺโต สนฺนีสิตาเปณฺโต ฯ
ปฺสฺสมฺภนฺวจนเนว โอปาริกานํ ปฺสฺสมฺภนํ สิทฺธํ ฯ

นิโรธเณฺโตติ โอปาริกานํ อนุปฺปาทเนน นิโรธเณฺโต ฯ
วฺุสฺเมณฺโตติ โอปาริกายเว เอกสนฺตติปริณามนเณ
สนฺตภาวํ นยณฺโต ฯ

สิทฺธตีติ อธิการวเสน อสฺสสิทฺธสํมิตี สิทฺธตีติ สมฺพนฺโธ
ติสฺโส สิทฺธา สิทฺธตีติ วา อตฺโถ ฯ

อิทานิ โอปาริกปฺสฺสมฺภนํ ทสฺเสตฺถุ ยถารูเปหิติอาทิมาทิ ฯ
ตตฺถ ยถารูเปหิติ ยาทิสฺสํ ฯ อานมฺนาติ ปจฺจโต นมฺนา ฯ
วินมฺนาติ อุกฺยปฺสฺสโต นมฺนา ฯ สนฺนมนฺนาติ สพฺพโตปิ
นมนฺตสฺส สฺสฺสจฺจ นมฺนา ฯ ปณฺมมนฺนาติ ปฺรโต นมฺนา ฯ อิลฺลชฺชนาติ
กมฺปนา ฯ ผนฺทนาติ อีสํกํ จลนา ฯ ปกมฺปนาติ ภูสํ
กมฺปนา ฯ ยถารูเปหิ กายสงฺขารเอหิ กายสฺส อานมฺนา ฯเปฯ
ปกมฺปนา ยถารูเป กายสงฺขารํ ปฺสฺสมฺภยณฺติ จ ยา กายสฺส
อานมฺนา ฯเปฯ ปกมฺปนา ตถจ ปฺสฺสมฺภยณฺติ จ สมฺพนฺโธ
กาตพฺโพ ฯ กายสงฺขารเอสฺสํ หิ ปฺสฺสมฺภิตฺเตสฺส กายสฺส อานมฺนา-
ทโย จ ปฺสฺสมฺภิตายเว โหณฺตีติ ฯ ยถารูเปหิ กายสงฺขารเอหิ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 140

กายสฺส น อานมฺนาทิกา โหติ ตถารูปํ สฺนุตํ สุขุมมฺปิ
กายสงฺขารํ ปสฺสสมฺภยฺนฺติ จ ยา กายสฺส น อานมฺนาทิกา
ตณฺจ (๑) สฺนุตํ สุขุมํ ปสฺสสมฺภยฺนฺติ จ สมฺพนฺชโต เวทิตพฺพํ ฯ
สฺนุตํ สุขุมฺนฺติ จ ภาวนปฺปัสกวจนเมตํ ฯ อิติ กิราติ เอตถ
อิติ เอวมตฺเต กิร ยทิตฺเต ฯ ยทิ เอวํ สุขุมเกปิ อสฺสาส-
ปสฺสาเส ปสฺสสมฺภยํ อสฺสสฺสฺสามิ ปสฺสสฺสฺสามีติ ลิกฺขตฺติ
โจทเคน โจทฺนา อารทฺธา โหติ ฯ

อถวา กิราติ โจทกวจนตฺตา อสทฺทหนตฺเต อสหนตฺเต
ปโรกฺขตฺเต จ ยฺชชติเยว เอวํ สุขุมานมฺปิ ปสฺสสมฺภนํ ลิกฺขตฺติ
น สทฺทหามิ น สหามิ อปฺจจกฺขํ เมติ วุตฺตํ โหติ ฯ

เอวํ สฺนฺเตติ เอวํ สุขุมานํ ปสฺสสมฺภเน สฺนฺเต ฯ

วาทฺตฺปทฺธิยา จ ปภาวนา น โหตีติ อสฺสาสปสฺสาส-
วาทสฺส อฺปทฺธิยา ฯ

อฺปทฺธิตี วิญฺญาณํ ฯ อสฺสาสปสฺสาสวาทํ อฺปทฺพฺภมานสฺส
ตทารมฺมณสฺส ภาวนาวิญฺญาณสฺส ปภาวนา อฺปฺปาทนา น
โหติ ตสฺส อารมฺมณสฺส ภาวนา น โหตีติ อตฺถโธ ฯ

อสฺสาสปสฺสาสานฺตฺยจ ปภาวนา น โหตีติ ภาวนาย
สุขุมกานมฺปิ อสฺสาสปสฺสาสานํ นิโรชนโต เตสฺยจ อฺปฺปาทนา
ปวตฺตนา น โหตีติ อตฺถโธ ฯ

#๑. ลี. ตถารูปํ ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 141

อานาปานสฺสตียา จ ปภาวนา น โหตีติ อสฺสาส-
ปสฺสาสากาวโตเยว ตทารมฺมณาย ภาวนาวิญญาณสมฺปยุตฺตาย
สฺตียา จ ปวตฺตนา น โหติฯ ตสฺมาเยว ตํสมฺปยุตฺตสฺส
อานาปานสฺสตีสมาธิสฺส จ ภาวนา น โหติฯ

น จ นํ ตนฺติ เอตฺถ จ นนฺติ นิปาตมตฺตํ ภิกฺขุ
จ นนฺติอาทิสฺส วิยฯ ตํ วุตฺตวิธี (๑) สมาเป็นฺตี ปณฺทิตา น
สมาปชฺชนฺติปี ตโต น วุฏฺฐหนฺติปีติ สมฺพนฺโหฯ

โจทนาปภฺยสฺส ปรีหารวจนเ อิติ กิราติ เอวมเวฯ
เอตฺถ เอวการตฺถเถ กิรสทฺโท ทฎฺฐพฺโพฯ

เอวํ สนฺเตติ เอวํ ปสฺสมฺภเน สนฺเต เอวฯ

ยถา กถํ วิยาติ ยถา ตํ วุตฺตวิธีนํ โหติ ตถา ตํ กถํ
วิยาติ อูปมํ ปุจฺจติฯ อิทานิปี เสยฺยถาปีติ ตํ อูปมํ ทสฺเสติฯ
กํเสติ กํสมฺภภาชนเฯ

นิมิตฺตฺนฺติเตสํ สทฺทานํ อากาโรฯ นิมิตฺตฺนฺติ จ
สามิอตฺถเอ อูปโยคฺวจนํ นิมิตฺตสฺสาติ อตฺถโถฯ สทฺทานิมิตฺตฺนฺจ
สทฺทโต อนนฺถํฯ

สฺสคฺคหิตตฺตาติ สฺสฎฺฐ อุกฺคหิตตฺตาฯ สฺสคฺคหิตตฺตาติปี ปาโโจ
สฺสฎฺฐ กหิตตฺตาติ อตฺถโถฯ

สฺสมนสิกตตฺตาติ สฺสฎฺฐ อวาชฺชิตตฺตาฯ

#๑. ย. วุตฺตวิธีฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 142

สุปราริตตฺตาคี สฺกฺข จิตฺเต จปิตตฺตา ฯ

สุขุมสทฺทนิमितฺตารมฺมณตฺตปิตี ตทา สุขุमानมฺปิ สทฺทานํ
นिरุทฺตตฺตา อนุคฺคหิตสทฺทนิमितฺตสฺส อนารมฺมณมฺปิ สุขุมตรํ
สทฺทนิमितฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา สุขุมตรํ สทฺทนิमितฺตารมฺมณมฺปิ
จิตฺตํ ปวตฺตติ สุขุมตรสทฺทนิमितฺตารมฺมณภาวโตปิตี วา อตุโถ ฯ
อิมินาว นยฺน อปฺปนายมฺปิ อตุโถ เวทิตฺตฺวา ฯ

ปฺสฺสมภฺยฺนติอาทิสฺส ปฺสฺสมภฺยํ กายสงฺขารนฺติ วุตฺตา
อสุสฺสาปฺสฺสาสา กาโยติ วา ปฺสฺสมภฺยํ กายสงฺขารนฺติ เอตฺถ
อสุสฺสาปฺสฺสาสา กาโยติ วา โยชฺนา เวทิตฺตฺวา ฯ

ภาวนาวิสุทฺธิยา กายสงฺขารํ ปฺสฺสมภฺมาเนปิ โอปาริกํ
กายสงฺขารํ ปฺสฺสมภฺเมตี โยคิโน อาโถเค สติ เตนาทเรณ
อติวีย ปฺสฺสมภฺติ ฯ อนุปฺภฺจหนตฺตมฺปิ สุขุมํ สุขานนฺยํ โหตี ฯ

อภฺจ อนุปฺสฺสเน ฅาณานีตี (๑) ทิฆํ รสฺสํ สทฺทกาย-
ปฺภฺจิสฺสเวทํ ปฺสฺสมภฺยํ กายสงฺขารนฺติ วุตฺเตสฺส จตฺตฺส วตฺตฺส
อสุสฺสาสวเสน จตฺตฺส ปฺสฺสาสวเสน จตฺตฺสตี อภฺจ อนุ-
ปฺสฺสนาฅาณานี ฯ

อภฺจ จ อฺปฺภฺจานานุสฺสตีโยติ ทิฆํ อสุสฺสาสวเสน
จิตฺตสฺส เอกกฺคตํ อวิกฺเขปํ ปฺชานโต สติ อฺปฺภฺจิตฺตา โหตีตี (๒)
อาทินา นยฺน วุตฺเตสฺส จตฺตฺส วตฺตฺส อสุสฺสาสวเสน จตฺตฺส

#๑. ม. อภฺจ อนุปฺสฺสนา ฅาณานี ฯ ๒. พ. ปฺภฺจ ฯ ๓๑/๔๐๔/๒๗๖ ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาณณา หน้า 143

ปสฺสาสวเสน จตฺสโสติ อฏฺฐ จ อุปฺภูจฺจานานุสฺสติโย ฯ [๑]

จตฺตารี สุตฺตฺนฺตฺติกฺวตฺตฺนฺตี ภาควตา อานาปานสฺสติสฺุตฺตฺนฺเต (๒)

วุตฺตฺตฺตา ปจฺมจตฺตฺกฺวเสณ จตฺตารี สุตฺตฺนฺตฺติกฺวตฺตฺนฺตี ฯ

ปจฺมจตฺตฺกฺนิตฺตฺสวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

ทฺติยจตฺตฺกฺสฺส ปิตฺติปฏฺฐิตฺตฺเวทินิตฺตฺส อุปฺปชฺชติ ปิตฺติ

ปาโมชฺชนฺติเอตฺถ ปิตฺติ มฺลปฺทํ ฯ ปาโมชฺชนฺติ ตสฺส อตฺถปฺทํ

ปมฺุทิตฺตภาโวติ อตฺถโธ ฯ

ยาปิตฺติ ปาโมชฺชนฺติอาทิสฺุ ยา ปิตฺติ จ ปาโมชฺชนฺติ

จ เอวมาทินิ นามานิ ลภฺติ สฺา ปิตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ตตฺถ ปิตฺติ สภาวปฺทํ ฯ ปมฺุทิตฺตฺส ภาโว (๓) ปามฺุชฺชํ ฯ

อาโมทนาภาโร อาโมทนา ฯ ปโมทนาภาโร ปโมทนา ฯ ยถา

วา เกสฺชฺชานํ วา เตลานํ วา อุโณหฺทกฺสิโตทานํ วา

เอกโตกรณํ โมทนาติ วุจฺจติ ฯ เอวมยฺมฺปิ ชฺมฺมานํ เอกโตกรณณ

โมทนา อุปฺสกฺกฺวเสณ ปน ปทํ มณฺเฑตฺตฺวา (๔) อาโมทนา

ปโมทนาติ วุตฺตํ (๕) ฯ

หาเสตีติ หาโส ปหาเสตีติ ปหาโส ภูจฺจปหฺภูจฺจา-

การานเมตฺตํ อธิวจฺนํ ฯ

#๑. ม. เอตฺถนฺตฺเร อฏฺฐ จ อุปฺภูจฺจานานุสฺสติโยติปิ ปาโฐติ ทิสฺสติ ฯ

#๒. ม. อุ. ๑๔/๒๘๒/๑๕๐ ฯ ๓. สฺี. ปมฺุทิตฺตภาโว ฯ

#๔. สฺี. วทฺเฑตฺตฺวา ฯ ๕. ม. วุตฺตํ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคควณณา หน้า 144

วิตติติ วิตติ ฐนสเสตํ นามํ ๗ อัย ปน โสมนสฺส-
ปจฺจยตฺตา วิตติสริกฺขตฺยา วิตติ ๗ ยถา หิ ฐนโน ฐนํ
ปฏฺิจฺจ โสมนสฺสํ อูปฺปชฺชติ เอวํ ปิติมโตปิ ปิตี ปฏฺิจฺจ โสมนสฺสํ
อูปฺปชฺชติ ๗ ตสฺมา วิตติติ วุตฺตา ๗ ตฺถุจิสภาวสณฺจยา (๑)
หิ ปิตฺติยา เอตํ นามํ ๗

ปิตฺติมา ปน ปุคฺคโล กายจิตฺตานํ อุกฺกตตฺตา อพฺภุกฺก-
ตตฺตา อุกฺกโกติ วุจฺจติ อุกฺกคฺคสฺส ภาโก โอทกฺกยํ ๗

อตุตฺตโน มนฺตา อตุตฺตมนฺตา ๗ อนภฺริทฺฐสฺส หิ มโน
ทฺถุขปทฺฐจฺานตฺตา น อตุตฺตโน มโน นาม โหติ อภฺริทฺฐสฺส
สฺวปทฺฐจฺานตฺตา อตุตฺตโน มโน นาม โหติ อิติ อตุตฺตโน
มนฺตา อตุตฺตมนฺตา สกมนฺตา สกมนสฺส ภาโวติ อตุตฺตโน ๗
สา ปน ยสฺมา น อญฺญสฺส กสฺสจฺิ อตุตฺตโน มนฺตา
จิตฺตสฺเสว ปเนโส ภาโว เจตฺตสิโก ฐมฺโม ตสฺมา อตุตฺตมนฺตา
จิตฺตสฺสชาติ วุตฺตา ๗ เสสเมตฺถ จ อูปฺริ จ ญฺเฐจฺา วุตฺตฺนเยน
โยเชตฺวา เวทิตฺพุทฺ ๗

สฺวปฏฺิสํเวทินิทฺเทเส เทว สฺวานนฺติ สมถวิปฺสฺสนาญฺมิ-
ทฺฐสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ๗ กายิกํ หิ สฺขํ วิปฺสฺสนาย ญฺมิ เจตฺตสิกํ
สฺขํ สมถสฺส จ วิปฺสฺสนาย จ ญฺมิ ๗

กายิกนฺติ ปสฺาทกฺกยํ วิตฺติ (๒) อนูปฺปตฺติโต กายเย นียุตฺตฺนฺติ
กายิกํ ๗

#๑. ม. ตฺถุจิสภาวสณฺจิตฺยา ๗ ๒. สฺ. ปสฺาทกฺกยํ ตํ วิตฺติ ๗

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณฺณา หน้า 145

เจตสิกนฺตฺติ อวิปฺปโยควเสณ เจตสิ นียุตฺตฺตฺติ เจตสิกํ ฯ
ตฺตฺถ กายิกปฺเทณ เจตสิกํ สฺขํ ปฏิกฺขิปปติ สฺขปฺเทณ กายิกํ
ทฺกฺขํ ฯ ตถา เจตสิกปฺเทณ กายิกํ สฺขํ ปฏิกฺขิปปติ สฺขปฺเทณ
เจตสิกํ ทฺกฺขํ ฯ

สาตฺตฺตฺติ มชฺฐํ สฺมชฺฐํ ฯ สฺขนฺตฺติ สฺขเมว น ทฺกฺขํ ฯ
กายสมฺมุสฺสชฺชนฺตฺติ กายสมฺมุสฺสเส ชาตํ ฯ

สาตํ สฺขํ เวทฺยิตฺตฺติ สาตํ เวทฺยิตํ น อสาตํ
เวทฺยิตํ ฯ สฺขํ เวทฺยิตํ น ทฺกฺขํ เวทฺยิตํ ฯ ปรโต ตีณิ ปทานิ
อิตฺถิลิงฺควเสณ วุตฺตฺตฺตฺติ ฯ สาตา เวทนา น อสาตา ฯ สฺखा
เวทนา ฯ น ทฺกฺขชาติ อยเมว ปเนตฺถ อตฺถิโย ฯ

เจตสิกฺสฺขนิทฺเตโส วุตฺตฺตฺตฺติปฏฺกฺขนเยน โยเชตฺตฺตฺติโพ ฯ เต
สฺขชาติ ลิงฺควิปฺลลาโส กโต ตานิ สฺขานีติ วุตฺตํ โหติ ฯ
เสสเมตฺถ จตฺกฺเก เหฏฺฐา ปรมจตฺกฺเก วุตฺตฺตฺตฺติเยเนว เวทิตฺตฺตฺติโพ ฯ
จตฺตฺตฺติ สุตฺตฺตฺตฺติทฺวตฺตฺตฺติ ทฺตฺติยจตฺกฺกฺวเสณ เวทิตฺตฺตฺติโพ ฯ
ทฺตฺติยจตฺกฺกฺกนิทฺเตสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

ตฺตฺติยจตฺกฺกฺกนิทฺเตเส จิตฺตฺตฺตฺติ มฺลปํ ฯ วิญฺญาณฺตฺติ
อตฺถปํ ฯ ยํ จิตฺตฺตฺตฺติอาทิ ปิตฺติยํ วุตฺตฺตฺตฺติเยเนว โยเชตฺตฺตฺติโพ ฯ

ตฺตฺถ จิตฺตฺตฺตฺติอาทิสฺส จิตฺตฺตฺตฺติวิจิตฺตฺตฺตฺติย จิตฺตํ ฯ อารมฺมณํ
มินฺมานํ ชานาตีติ มโน ฯ

มานสนฺตฺติ มโนเยว ฯ อนตฺตฺติทฺกฺขจโร ปาโส ยวายํ จรติ

มานโสติ (๑) หิ เอตถ ปน สมฺปยุตฺตกธฺมโม มานโสติ วุตฺโต ฯ
กถณฺหิ ภควา ตฺยหํ สวาโก สาสเน รโต
อปฺปตฺตมานโส เสโห กาลํ กยิรา ชเน สุตฺตํ (๒)

เอตถ จ อรหตฺตํ มานสนฺติ วุตฺตํ ฯ อิทฺ ปน มโนว
มานสํ ฯ พุณฺณชนวเสน เหน้ ปทํ วทฺธิตํ ฯ

ทหฺยนฺติ จิตฺตํ ฯ จิตฺตํ วา เต จิปีสุสํมิ ทหฺยํ วา
เต ผาเสสุสํมิตฺติ (๓) เอตถ อุโร ทหฺยนฺติ วุตฺตํ ฯ ทหฺยา
ทหฺยํ มณฺเณ อณฺเณย กจฺฉตฺตีติ (๔) เอตถ จิตฺตํ ฯ วกฺกํ
ทหฺยนฺติ เอตถ ทหฺยวตฺถุ ฯ อิทฺ ปน จิตฺตเมว อพฺภนฺตรญฺเณ
ทหฺยนฺติ (๕) วุตฺตํ ฯ

ตเทว ปริสุทฺธญฺเณ ปณฺฑริ ฯ ภวํกํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ
ยถาห ปภสฺสรมิตํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตณฺจ โข อากนฺตุเกหิ
อุปกฺกิลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐนฺติ (๖) ฯ ตโต นิกฺขนฺตตฺตา ปน อุกฺสลมฺปิ
คฺงคฺย นิกฺขนฺตํ นทํ คฺงคา วิย โคธาวริโต นิกฺขนฺตา
โคธาวริ วิย จ ปณฺฑรณฺเตว วุตฺตํ ฯ ยสุมา ปน
อารมฺมณฺวิขานนลฺกฺขณํ จิตฺตํ อุปกฺกิลเสน กิลโส น โหติ
สภาวโต ปริสุทฺธเมว โหติ อุปกฺกิลเสโยเค ปน สติ อุปกฺกิลิฏฺฐํ
นาม โหติ ตสฺมาปี ปณฺฑรณฺติ วตฺตํ ยฺชชติ ฯ

๑. ส. ส. ๑๕/๔๕๕/๑๖๔ ฯ ๒. ส. ส. ๑๕/๔๕๐/๑๗๗ ฯ

#๓. ส. ส. ๑๕/๘๐๘/๓๐๔ ฯ ๔. ม. ม. ๑๒/๗๒/๕๕ ฯ

#๕. ที. มหา. ๑๐/๒๗๗/๒๗๗ ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาณณา หน้า 147

มโน มนายตุนนติ อธิ ปน มโนคหณั มนสเสว
อายตณภาวทีปนตถั ๑ เตเนตฺ ทีเปติ น ยิทฺ เทวายตณั
วีย มนสฺส อายตตฺตา มนายตณั อถ โข มโนเอว
อายตณั มนายตุนนติ ๑ อายตตฺถุโจ เทภูจฺา วุตฺโตเยว ๑ มนเต
อิตฺติ มโน วิชานาตีติ อตฺโต ๑ อฏฺฐกถาจรียา ปนาหุ นาฬียา
มินมาโน วีย มหาตฺถลาย ธารยมาโน วีย จ อารมมณั
ชานาตีติ มโน ตเทว มนนตฺถุขณเณ อินฺทฏฺฐั กาวโรตีติ (๑) อินฺทฏฺฐิ
มโนว อินฺทฏฺฐิ มนินฺทฏฺฐิ ๑

วิชานาตีติ วิญฺญาณั ๑ วิญฺญาณเมว ขนฺโธ วิญฺญาณก-
ขนฺโธ ๑ รุฬฺหิตฺโต ขนฺโธ วุตฺโต ๑ ราสฏฺฐเณน หิ วิญฺญาณก-
ขนฺธสฺส เอกเทโส เอกั วิญฺญาณั ๑

ตสฺมา ยถา รุกฺขสฺส เอกเทสั ฉินฺทนฺโต รุกฺขั ฉินฺทตีติ
วุจฺจติ เอวเมว วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส เอกเทสฏฺฐิตฺติ เอกมฺปิ วิญฺญาณั
รุฬฺหิตฺโต วิญฺญาณกฺขนฺโธตี วุตฺตํ ๑ ยสฺมา ปน ราสฏฺฐเณน
ขนฺธฏฺฐเณน น โหติ โภจฺจาสฏฺฐเณน ขนฺธฏฺฐเณน ตสฺมา
โภจฺจาสฏฺฐเณน วิญฺญาณโภจฺจาตีติ อตฺโต ๑

ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตฺติ เตสั ผลสฺสาทินั สมฺปยุตฺต-
ธมฺมานั อนฺุจฺจวีกา มโนวิญฺญาณธาตฺ ๑ อิมสฺมี หิ ปเท
เอกเมว จิตฺตํ มินนฏฺฐเณน มโน วิชานนฏฺฐเณน วิญฺญาณั
#๑. ม. กาวโรตีติ ๑

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 148

สภาวภุเจน นิสฺสตุตฺถุเจน วา ธาตุติ ตีหิ นามะหิ วุตฺตํ ฯ

อภิปฺปโมโทติ อธิกาตุญฺจि ฯ

สมาธิเนหุเทเส อจลภาเวน อารมฺมณเ ติฏฺฐตีติ จิตฺติ ฯ

ปรโต ปททวยํ อุตฺสคฺวเสน วทฺธิตํ ฯ อปิจ สมฺปยุตฺตธมฺเม

อารมฺมณฺมहि สมฺปิณฺฑเตตฺวา ติฏฺฐตีติ สณฺจิติ ฯ อารมฺมณฺ

โอคาเหตุวา อนุปฺวิสิตฺวา ติฏฺฐตีติ อวภุจิติ ฯ

กฺุสฺลปฺกขสฺมี หิ จตฺตาโร ธมฺมา อารมฺมณฺ โอคาหนฺติ

สทฺธา สติ สมาธิ ปญฺญาติ ฯ เตเนว สทฺธา โอคฺปฺปนาติ

วุตฺตา สติ อปฺลาปนตาติ สมาธิ อวภุจิตฺติ ปญฺญา

ปฺริโยคาหนฺติ ฯ

อฺกฺุสฺลปฺกฺเข ปน ตโย ธมฺมา อารมฺมณฺ โอคาหนฺติ

ตณฺหา ทิฏฺฐิ อวิหฺชาติ ฯ เตเนว เต โอฆาติ วุตฺตา ฯ

อฺกฺุทฺธจฺวิจิกิจฺฉาวเสน ปวตฺตสฺส วิสาหารสฺส ปฏฺิปปกฺขโต

อวิสาหาโร อวิสาหรณฺนฺติ อตฺโถ ฯ อฺกฺุทฺธจฺวิจิกิจฺฉาวเสเนว

คจฺฉนฺตํ จิตฺตํ วิกฺขิปปติ นาม อยํ ปน ตถา(๑) น โหตีติ

อวิกฺเขโป ฯ อฺกฺุทฺธจฺวิจิกิจฺฉาวเสเนว จิตฺตํ วิสาหฺภูํ นาม โหติ

อิโต จิตฺโต จ หริยติ อยํ ปน อวิสาหฺภูสฺส มานสฺส

ภาโวติ อวิสาหฺภูมานสฺตา ฯ

สมโถติ ติวโร สมโถ จิตฺตสมโถ อธิกรณสมโถ

สพฺพสฺงฺขารสมโถติ ฯ

#๑. อภุจสาลินิยํ ตถาวโร ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสติกถาวณณา หน้า 149

ตตฺถ อฏฺฐสฺส สฺมาปตฺตีสฺส จิตฺเตกคฺคตา จิตฺตสมโถ นาม ฯ
ตํ หิ อากมฺม จิตฺตจลนํ จิตฺตวิปฺพนฺทํ สมฺมตฺติ วุปฺสมฺมตฺติ
ตสฺมา โส จิตฺตสมโถติ วุจฺจติ ฯ

สมฺมุขาวินยาทิสตฺตวิโร อธิกรณสมโถ นาม. ตํ หิ
อากมฺม ตานิ ตานิ อธิกรณานิ สมฺมมฺนฺติ วุปฺสมฺมมฺนฺติ ตสฺมา
โส อธิกรณสมโถติ วุจฺจติ ฯ

ยสฺมา ปน สพฺเพ สงฺขารา นิพฺพานํ อากมฺม สมฺมมฺนฺติ
วุปฺสมฺมมฺนฺติ ตสฺมา ตํ สพฺพสงฺขารสมโถติ วุจฺจติ ฯ อิมสฺมี
อตุเถ จิตฺตสมโถ อธิปฺเปโต ฯ

สมาธิลภฺขณฺเ อินฺทภูจฺจํ กาทฺเตตฺติ สฺมาธินฺทฺริยํ ฯ

อุทฺทจฺเจ (๑) น กมฺปตฺติ สฺมาธิพลํ ฯ

สมฺมาสมาธิตฺติ ขาถาวสมาธิ นิชฺยานิกสมาธิ กุสลสมาธิ ฯ

รากโต วิโมจยํ จิตฺตฺนฺตอาทึทํ ทสฺหิ กิเลสวตฺถุหิ วิโมจนํ
วุตฺตํ ฯ ถินคฺคหณฺเนว เจตฺถ มิตฺทคฺคหณฺ อูทฺทจฺจคฺคหณฺเนว
จ กุกฺกจฺจคฺคหณฺ กตฺติ โหตฺติ อณฺเณสฺส ปาเรสฺส สหจฺริตฺตา
กิเลสวตฺถุโต วิโมจนวจเนเนว ปรมชฺฌานาทึทํ นีวรณาทึโต
วิโมจนํ อนิจฺจานุสฺสนาทึทํ นิจฺจสณฺณาทึโต จ วิโมจนํ
วุตฺตเมว โหตฺติ ฯ

กถํ ตํ จิตฺตํ อานุสฺสตีตฺติ เอตฺถ เปยฺยาเล จ อนิจฺจาข
านุสฺสนาทึทํ (๒) นิจฺจสณฺณาทึทํ ปหานํ วุตฺตเมว ฯ จตฺตาริ
#๑. สี. อุทฺทจฺเจเน ฯ ๒. ย. อนิจฺจานุสฺสนาย ฯ

สตุตตุนตีกวตฺถุณี ตตียจตุกกวเสน เวทิตพพานตี ฯ

ตตียจตุกกนิตุเทสวณณนา นิกฺขิตา ฯ

จตุตถจตุกกนิตุเทเส อนิตุทธิฐเ นปฺปัสกนฺตี วจนโต
อสฺกนฺตี อนิตุทธิฐตฺตา อนิจฺจนฺตี กี อนิจฺจนฺตี นปฺปัสกวจนเนน
ปฺจุจฺจา กตา ฯ

อุปฺปาทวยฐเณาตี อุปฺปาทวยสงฺขาเตน อตุเถน อุปฺปาท-
วยสภาเวนาตีอตุโธ ฯ เอตฺถ จ ปญฺจกฺขนฺธา สภาวลกฺขณํ
ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุปฺปาทวยา วิการลกฺขณํ ฯ เอเตน หุตฺวา
อภาเวน อนิจฺจาตี วุตฺตํ โหตี ฯ เตเนว จ อฎฺฐกถายํ
สงฺขตลกฺขณวเสน อนิจฺจตาตี เตสฺสเยว อุปฺปาทวยญฺลตฺตุนฺตี
จ วตฺวาปี หุตฺวา อภาโว วาตี วุตฺตํ ฯ เอเตน หุตฺวา
อภาวากาโร อนิจฺจลกฺขณนฺตี วุตฺตํ โหตี ฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ
อฺุทยพฺพขิ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺญาส ลกฺขณานีตี เปยฺยาลํ
กตฺวา วุตฺตํ ฯ ชฺมมาตี รูปกฺขนฺธาทโย(๑) ยถาวุตฺตชฺมมา ฯ

วिरากานุสฺสีนิตุเทเส รูเป อาทิสนฺโว ทิสฺวาตี ภงฺกา-
นุสฺสสนฺโต ปฏฺฐาย ปฺโรโต วุตฺเตหิ อนิจฺจญฺฐาตีหิ รูปกฺขนฺเธ
อาตีสนฺโว ทิสฺวา ฯ

รูปวिरากตี นิตฺพานเ ฯ นิตฺพานํ หิ อากมฺม รูปํ วิรุชฺชตี

๑ สตี. สญฺญากฺขนฺธาทโย

เล่มที่ 41 อานาปานสุตติกถาณณา หน้า 151

อปฺนรูปฺตติชฺมมตฺ อปชฺชเนน นินฺรุชฺชติ ตสฺมา นินฺพุพานํ
รูปฺวิราโคติ วุจฺจติ ฯ

ณฺนทชาโต โหตีติ อนุสฺสวเสณ อฺปฺนุนชฺมมจฺจนฺโท
โหตี ฯ

สทฺธาธิมฺตฺโตติ ตสฺมีเยว นินฺพุพานे สทฺธาย จ อธิมฺตฺโต
นินฺจฺฉิโต ฯ

จิตฺตณฺจสฺส สุวาทฺธิจฺฉินฺนติ อสฺส โยคิสฺส จิตฺตํ ขยวิราค-
สงฺขาเต รูปภฺงเก อารมฺมณฺวเสณ อจฺจนฺตวิราคสงฺขาเต รูป-
วิราเค นินฺพุพานे อนุสฺสวเสณ สฺกุจฺจ อธิจฺฉิตฺตํ สฺกุจฺจ ปติจฺฉิตฺตํ
โหตีติ สมฺพนฺนฺชโต เวทิตพฺพิ ฯ

รูปे วิราคานุปฺสฺสึตี รูปสฺส ขยวิราโค รูปे วิราโคติ
ปกตฺติภฺมฺมวจเนน วุตฺโต ฯ รูปสฺส อจฺจนฺตวิราโค รูปे วิราโคติ
นินฺมิตฺตตฺถे ภฺมฺมวจเนน วุตฺโต ฯ ตํ ทฺวริชฺมฺปิ วิราคํ อารมฺมณฺโต
อชฺฉาสนฺยโต จ อนุปฺสฺสนฺสิโล รูปे วิราคานุปฺสฺสึตี วุตฺโต ฯ
เอส นโย เวทนาทีสุ ฯ นินฺโรชานุปฺสฺสึปฺทนิทฺเทสฺปิ เอสว
นโย ฯ

กตฺติหากาเรหิตฺติอาทิ ปเนตฺถ วิเสโส ตตฺถ อวิชฺชาทีนํ
ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาทฺงคานํ อาทีนฺวนิโรชทฺสฺสเนนฺว รูปาทินฺมฺปิ
อาทีนฺวนิโรชา ทฺสฺสึตา โหนฺติ เตสฺมฺปิ ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาทฺงคานฺติ-
วตฺตนฺโต ฯ อิมินา เอว จ วิเสสวจเนน วิราคานุปฺสฺสนฺโต

ล่ํมที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้ํา 152

นโรธานุปสฺสนาย วีสญฺญาโว วุตฺโต โหติ ฯ

ตตฺถ อนิจฺจนฺตนาติ ขยฺจนฺตนาติ หุตฺวา อภาวฺจนฺตนาติ วา ฯ

ทุกฺขจนฺตนาติ ภยฺจนฺตนาติ ปฏีปฺพนฺตนาติ วา ฯ

อนตฺตจนฺตนาติ อสารถฺจนฺตนาติ อวสวตฺตจนฺตนาติ วา ฯ

สนฺตนาปฺจนฺตนาติ กิลลสนฺตนาปฺจนฺตนาติ ฯ

วีสญฺญานจนฺตนาติ ชรณฺจนฺตนาติ ทฺวีสญฺญานจนฺตนาติ ฯ

นิตานนโรธนาติ มฺลปจฺจยาภาเวน ฯ

นโรธนาติ น ภาวติ ฯ

สมฺมตฺตนโรธนาติ อสณฺนปจฺจยาภาเวน ฯ มฺลปจฺจโย หิ

พฺยาธิสฺส อสปฺปายโกชนํ วีสญฺญานนฺตนาติ วุตฺโต อสณฺนปจฺจโย

พฺยาธิสฺส วาตปิตฺตเสมฺมา วีสญฺญานนฺตนาติ วุตฺโต ฯ นิตานํ

หิ นโรธนาติ ททาติ ผลมิตฺติ นิตานํ สมฺมตฺตโย ปน สฺสจฺจ

อฺพเทติ เอตฺสมา ผลมิตฺติ สมฺมตฺตโย ฯ

ชาตินโรธนาติ มฺลปจฺจยสฺส อฺปฺปตฺตนาติภาเวน ฯ

ปภวณโรธนาติ (๑) อสณฺนปจฺจยสฺส อฺปฺปตฺตนาติภาเวน ฯ

ชาตียิว หิ ปภวติ เอตฺสมา ทุกฺขนฺตนาติ ปภวติ วุตฺตํ อฺพชฺชติ ฯ

เหตฺตนโรธนาติ ชนกปจฺจยาภาเวน ฯ

ปจฺจยณโรธนาติ อฺปฺปตฺตนาติปจฺจยาภาเวน ฯ มฺลปจฺจโยป

หิ อสณฺนปจฺจโย จ ชนกปจฺจโย จ อฺปฺปตฺตนาติปจฺจโย จ

โหติยิว ฯ เอตฺตหิ ติกฺขวิปฺสฺสนากฺขณเณ ตทฺถณโรธนาติ มคฺคกฺขณเณ

๑. ปโรธนาติ. ภาวณโรธนาติ ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสติกถาณณา หน้า 153

สมฺมุจฺเจทนิโรโร วุคฺโต โหติ ฯ

ณฺณูปฺปาเทนฺนํ ติกฺขวิปฺสฺสนาณณสฺส วา มคฺคณณสฺส
วา อุปฺปาเทน ฯ

นิโรธูปฺภูจฺจณณนํ วิปฺสฺสนากฺขณฺณํ ปจฺจกฺขโต ขยนิโรธสฺส
อนุสฺสวเสน นิโรธสงฺฆาตสฺส นิพฺพานสฺส อุปฺภูจฺจณณ
มคฺคกฺขณฺณํ ปจฺจกฺขโต จ นิพฺพานสฺส อุปฺภูจฺจณณ ฯ เอเตหิ
วิสยวิสยนิยโมว กโต โหติ ตทงฺกสมฺมุจฺเจทนิโรโร จ วุคฺโต โหติ ฯ

ปฏฺินิสฺสคฺคณฺณุปฺสฺสีปทนิทฺเทเส รูปี ปริจฺจชฺตีติ อาทินว-
ทสฺสเนน นีรเปกฺขตายนํ รูปกฺขนฺนํ ปริจฺจชฺติ ฯ

ปริจฺจจากปฏฺินิสฺสคฺคโคติ ปริจฺจจากภูจฺเจนํ ปฏฺินิสฺสคฺคโคติ วุคฺตํ
โหติ ฯ เอเตน ปฏฺินิสฺสคฺคปทสฺส ปริจฺจจากภูจฺโ จ วุคฺโต ตสฺมา
กิลีสานํ ปชฺชนนฺติ อตฺถโ ๑ เอตถ จ วุจฺจณณคามินิ วิปฺสฺสนา
กิลีเส ตทงฺกวเสน ปริจฺจชฺติ มคฺโค สมฺมุจฺเจทวเสน ฯ

รูปีนิโรโร นิพฺพานํ จิตฺตํ ปกฺขนฺนํ ติคฺติ วุจฺจณณคามินิ
ตํนินฺนตายนํ ปกฺขนฺนํ ติคฺติ มคฺโค อารมฺมณกรณณ ฯ

ปกฺขนฺนํ ปฏฺินิสฺสคฺคโคติ ปกฺขนฺนํ ภูจฺเจนํ ปฏฺินิสฺสคฺคโคติ
วุคฺตํ โหติ ฯ เอเตน ปฏฺินิสฺสคฺคปทสฺส ปกฺขนฺนํ ภูจฺโ จ วุคฺโต
ตสฺมา จิตฺตสฺส นิพฺพานํ วิสฺสชฺชนนฺติ อตฺถโ ๑ จตฺตาริ
สฺสฺตตฺตนิทฺทวตฺตนิ จตฺตตฺตจตฺตวเสน เวทิตพฺพานิ ฯ อิมสฺมี จตฺตเก
ชฺรณณเรณ วตฺตพฺพิ เหนฺจ วุคฺตณณเนน เวทิตพฺพิ ฯ

สติปฺภูจฺจณณสฺ จ กาย กายณฺณุปฺสฺสนา จิตฺเต จิตฺตา-

นุปลฺสนาติ กายจิตฺตานํ เอกตฺตโวหารวเสน เอกวจนนิตฺเทโส
กโต ฯ เวทนาสุ เวทนานุปลฺสนา ชฺมเมสุ ชฺมมานุปลฺสนาติ
เวทนาชฺมมานํ นานตฺตโวหารวเสน พหฺวจนนิตฺเทโส กโตติ
เวทิตฺตโพ ฯ

จตุตฺตจตุกฺกนิตฺเทสวณณา นิฏฺฐิตา ฯ
นิฏฺฐิตา จ สโตการิณณนิตฺเทสวณณา ฯ

ณณราสีณกนิตฺเทสวณณา

อิทานิ ฉหิ ราสีหิ อุกฺกฏฺฐณณณสุ จตุวิสตีสมาริณณ-
นิตฺเทเส ตาว กายานุปลฺสนาทีนํ ตินฺณํ จตุกฺกานํ วเสน
ทฺวาทสนนํ วตฺถนํ เอเกกสฺมี อสฺสาสวเสน เอโก ปลฺสาสวเสน
เอโกติ เทว เทว สมาริติ ทฺวาทสสุ วตฺถนุ จตุวิสตี ๕ โย
โหนติ ฯ ณณกฺขณ เตหิ สมฺปยุตฺตานิ จตุวิสตีสมาธิวเสน
ณณานิ ฯ

ทฺวาสตฺตตีวิปลฺสนาณณนิตฺเทเส ทีฆํ อสฺสาสาคิ ทีฆนฺติ
วตฺตอสฺสาสโต ฯ ก็ วตฺตํ โหติ ทีฆํ อสฺสาสเหตุ ฆานํ
ปฏฺฐิตฺตวา สมาริเตน จิตฺเตน วิปลฺสนากฺขณ อนิจฺจโต
อนุปลฺสนนฺนุเจน วิปลฺสนาติ วตฺตํ โหติ ฯ เอส นโย
อุตฺตรตฺตราปี (๑) ฯ

เตสฺสเยว ทฺวาทสนนํ วตฺถนํ เอเกกสฺมี อสฺสาสวเสน
๑. กตฺถจฺจ. อุตฺตรตฺตราปี ฯ

เล่มที่ 41 อานาปานสฺสตติกถาวณณา หน้า 155

ติสฺโส ปสฺสาสวเสน ติสฺโสติ ฉ (๑) อนุปสฺสนาติ ทฺวาทสฺสุ
วตฺถุสฺสุ ทฺวาตฺตติ อนุปสฺสนา โหนฺติ ฯ ตา เอว ทฺวาตฺตติ
อนุปสฺสนา ทฺวาตฺตติวิปสฺสนาวเสน ฅาณานิ ฯ

นิพฺพิทาณานิทฺทเส อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสนฺติ อนิจฺจา-
นุปสฺสี หุตฺวา อสฺสสนฺโต อนิจฺจานุปสฺสี หุตฺวา วตฺเตนฺโตติ
อตฺโต ฯ อสฺสาสนฺติ (๒) จ อิทํ วจันํ เหตุอฺตฺเถ ทฺฐจฺพฺพิ ฯ

ยถาภฺตํ ชานาติ ปสฺสตีติ นิพฺพิทาณานิ กฺลาป-
สมฺมสนฺโต ปฏฺจาย ยาว ภงฺกานุปสฺสนา ปวตฺตวิปสฺสนา-
ฅาณน สงฺขารานํ ยถาสภาวํ ชานาติ จกฺขุณา ทิฏฺฐมฺิว
จ เตเนว ฅาณจกฺขุณา ปสฺสตี ฯ ตสฺมา นิพฺพิทาณํ
นามาติ อตฺโต สงฺขารेषฺสุ นิพฺพิทาณํ (๓) นามาติ วุตฺตํ
โหติ ฯ อฺปริ ภยตฺปฏฺจานาทีนํ มุญฺจิตฺกมฺยตาทีนญฺจ ฅาณานํ
วิสิํ อากตฺตฺตา อีธ ยถาวุตฺตฺตาเนว วิปสฺสนาฅาณานิ
นิพฺพิทาณานิตี เวทิตฺพฺพานิ ฯ

นิพฺพิทานุโลมฅาณานิทฺทเส อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสนฺติ
อนิจฺจานุปสฺสีโน อสฺสสนฺตสฺส ฯ สามิอฺตฺเถ ปจฺจตฺตวจันํ ฯ

ภยตฺปฏฺจานน ปญฺญาติ วจเนเนว ภยตฺปฏฺจานอาทีนฺวา-
นุปสฺสนานิพฺพิทานุปสฺสนาฅาณานิ วุตฺตานิ โหนฺติ ติณฺณํ
เอกตฺกฺขณตฺตา ฯ อิมานิ ติณฺ ฅาณานิ อนนฺตรา วุตฺตานิ
นิพฺพิทาณานํ อนุภฺตฺตาเวเน อนุโลมโต นิพฺพิทานุโลม-
#๑. ม. ฉ ฉ ฯ ๒. ม. อสฺสสนฺติ ฯ ๓. ม. นิพฺพิทาณํ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 156

ณณานีตติ วุตตานิ ฯ

นิพพิทาปฏิปสฺสทฺธิณณานิทฺเทศ อนิจฺจานุสฺสี อสฺสา-
สนฺติ อนนฺตรสทิสเมว ฯ

ปฏิสงฺขา สนฺติภฺจนา ปณฺณตฺวจเนเนว มุณฺจิตฺกมุยตา-
ปฏิสงฺขานุสฺสนาสงฺขารุเพกฺขาณณานิ วุตตานิ โหนฺติ ตินฺณํ
เอกลกฺขณตฺตา ฯ ปฏิสงฺขา สนฺติภฺจนาตฺวจเนเนว อนฺุโลมณณ-
มคฺคณณานิปี กหิตานิ โหนฺติ ฯ สงฺขารุเพกฺขาณณอนฺุโลม-
ณณานิปี หิ นิพพิทาย สฺขาปฺปตฺตตฺตา นิพพิทาชนนพฺยา-
ปารปฺปหานเนน นิพพิทาปฏิปสฺสทฺธิณณานิ นาม โหนฺติ ฯ

มคฺคณณํ ปน นิพพิทาปฏิปสฺสทฺธิณฺเต อฺปฺปชฺชนโต
นิพพิทาปฏิปสฺสทฺธิณณํ นาม โหตีติ อตีวีย ยฺชชตีติ ฯ
นิพพิทานฺุโลมณณสฺ วิย อาทิกฺกตํ มุณฺจิตฺกมุยตาณณํ
อคฺคเหตุวา ปฏิสงฺขา สนฺติภฺจนาติ อนฺเต ณณทฺวยคฺคหณํ
มคฺคณณสงฺกหณตฺถํ ฯ มุณฺจิตฺกมุยตาติ หิ วุตเต อนฺุโลมณณํ
สงฺคยฺหติ น มคฺคณณํ ฯ มคฺคณณํ หิ มุณฺจิตฺกมุยตา นาม
น โหติ ฯ กิจฺจสฺทฺธิยํ สนฺติภฺจนโต ปน สนฺติภฺจนา นาม
โหติ ฯ

อฏฺฐกถายมฺปิ จ สฺสนาติ อปฺปนาติ วุตฺตํ ฯ อิทญจ
มคฺคณณํ นิพฺพานे อปฺปนาติ กตฺวา สนฺติภฺจนา นาม
โหตีติ สนฺติภฺจนาติ วจเนน มคฺคณณมฺปิ สงฺคยฺหติ ฯ

เลมที่ 41 อานาปานสตุติกถาวณณา หนา 157

นิพพิทานุโลมถาวณานิปี อตุถโต นิพพิทาถาวณาเนา (๑) โหนตฺติ
ตานีปี นิพพิทาถาวณาเหหิ สงฺกเหตุวา นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทุธิ-
ถาวณานีติ นิพพิทาถหณเมว กตํ น นิพพิทานุโลมมคฺคหณํ ๑
ตีสุปี เจเตสุ ถาวณฎฺกนิตฺเทเตสุ จตุตฺถสฺส ธมฺมานุปฺปสฺสนา-
จตุกฺกสฺส วเสน วุตฺตานํ จตฺนุนํ วตฺตุนํ เอเกกสฺมี อสฺสาสวเสน
เอกํ ปฺปสฺสาสวเสน เอกนฺติ เทว เทว ถาวณานีติ จตฺตฺส วตฺตฺส
อฎฺฐถาวณานิ โหนตฺติ ๑

วิมุตฺตีสฺสขถาวณนิตฺเทเต ปหีนตฺตาคี ปหานํ ทสฺเสตฺวา
ตสฺส ปหานสฺส สมฺจุเจทปฺปหานตฺตํ ทสฺเสนโต สมฺจฺฉินฺนตฺตาคี
อาห ๑

วิมุตฺตีสฺสข ถาวณนฺติ ผลวิมุตฺตีสฺสขสมฺปยุตฺตถาวณญจ ผล-
วิมุตฺตีสฺสขธมฺมณปฺจจเวกฺขณถาวณญจ ๑ อนุสฺสยวตฺตฺส กิเลสสฺส
ปหานเนน ปฺริยฎฺฐานทฺวจริตวตฺตฺส ปหานํ โหตฺติ ทสฺสนตฺถํ ปฺน
อนุสฺยานํ ปหานํ วุตฺตํ ๑ เอกวีตฺติผลถาวณํ สนฺธาย ปหีน-
กิเลสคณนายปี (๒) ถาวณคณนา กตา โหติ ปฺจจเวกฺขณถาวณญจ
สนฺธาย ปหีนกิเลสปฺจจเวกฺขณคณนาย ผลปฺจจเวกฺขณถาวณ-
คณนา กตา โหตฺติ ๑

ถาวณราสีจกฺกนิตฺเทสวณณา นิฎฺฐิตา ๑

อานาปานสตุติกถาวณณา นิฎฺฐิตา ๑

#๑. สี. นิพพิทาถาวณาเนา ๑ ๒. ย. ปหานกิเลสคณนายปี ๑

อินฺทุริยกถาวณฺณา

ปจฺมสุตฺตฺตฺนฺนิตฺตฺเทสวณฺณา

อิทานิ อานาปานสุตฺติกถานนฺตรํ กถิตาย อินฺทุริยกถาย
อปฺพุทฺตถานวณฺณา อนฺุปฺตฺตา ฯ

อัยฺ หิ อินฺทุริยกถา อานาปานสุตฺติกถานาย อุปการกานํ
อินฺทุริยานํ อภาเว อานาปานสุตฺติกถานาย อภาวโต ตทุ-
ปการกานํ อินฺทุริยานํ วิโสธนาทิวธิทสุสนตฺถํ อานาปานสุตฺติ-
กถานนฺตรํ กถิตาติ ตถจฺ กเถตพฺพิ อินฺทุริยกถํ อตฺตนา
ภควโต สมมุขา สุตฺติ วิญฺญาตาริปปายสุตฺตฺตฺนฺนิตฺตฺเทสํ ปุพฺพํกมฺ
กตฺวา ตทตฺถปฺปกาสนวเสน กเถตฺกามา ปจฺมํ ตาว เหว
เม สุตฺตฺตฺนฺนิตฺตฺเทสํ ฯ

ตตฺถ เหวนฺติ นิปาตปทํ ฯ เมตฺติอาทีนิ นามปทานิ ฯ
วิหฺรตีติ เอตฺถ วิ-อิตฺติ อุปสคฺคปทํ หฺรตีติ อาขุยาตปทนฺติ
อิมินา ตาว นเยน ปทวิภาโล เวทิตพฺโพ ฯ

อตฺถโต ปน อุปมฺุปเทสครหปัสสํนาการวจนคฺคหณฺเส
เอวํสทุโท ทิสฺสตี นิตฺสฺสนตฺเถ จ อวธารณตฺเถ จ ฯ อิธ
ปน เหว-สทุโท อาการตฺเถ นิตฺสฺสนตฺเถ จ วิญฺญชเนน
ปวฺตุโต (๑) ตเถว อวธารณตฺเถ จ ฯ

ตตฺถ อาการตฺเถน เหวสทุเทน เอตมตฺถํ ทีเปตี นานา-
#๑. สี. ปญฺญตฺโต ฯ

เล่มที่ 41 อินฺทฺริยกถาวณฺณา หน้ที่ 159

นยนิปฺพนมเนกขุณฺณาสยสมฺภูจัน อตฺถพฺยชนสมฺปนฺน วิวิช-
ปาฎิหาริยํ ฐมฺมตฺถเตสนาปฎิเวธคฺคภีริ สพฺพสตุตฺตานํ สกสก-
ภานานูรูปโต โสตปถมาจฺจนฺตํ ตสฺส ภควโต วจัน
สพฺพปฺการเณ โก สมตฺโต วิญฺญาตฺ์ สพฺพถาเมณ ปน
โสตุกามตฺ์ ชเนตฺวาปี เอวํ เม สุตฺ์ มยาปี เอเกนาการเณ
สุตฺนติ ฯ

นิทฺสฺสนตฺเถน นานํ สยมฺภู น มยา อิทํ สจฺฉิกตฺนติ
อตฺตานํ ปรีโมเจนฺโต เอวํ เม สุตฺ์ มยาปี เอวํ สุตฺนติ
อิทานิ วตฺตพฺพิ สกถิ สุตฺติ นิทฺสฺเสติ ฯ

อวชารณตฺเถน เถโร สาริปฺตุโต เอตทคฺคํ ภิกฺขเว
มม สาวกานํ ภิกฺขุณํ มหาปญฺญานํ ยทิทํ สาริปฺตุโตติ(๑) นานํ
ภิกฺขเว อญฺฉํ เอกปฺุคฺคลมฺปิ สมนุสฺสสามิ โย เอวํ ตถาคเตน
อนฺุตฺตรํ ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ สมฺมเทว อนฺุปฺวตฺเตติ ฯ ยถยิทํ
ภิกฺขเว สาริปฺตุโต ฯ สาริปฺตุโต ภิกฺขเว ตถาคเตน อนฺุตฺตรํ
ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ สมฺมเทว อนฺุปฺวตฺเตตฺติ เอวมาทินา(๒) นเยน
ภควตา ปสตุถภวานูรูปํ อตฺตโน ชารณพลฺลํ ทสฺเสนฺโต
สตุตฺตานํ โสตุกามตฺ์ ชเนติ เอวํ เม สุตฺ์ ตถจ โข อตฺถโต
วา พฺยชนโต วา อนฺุณมนธิกํ เอวเมว น อญฺญถา
ทญฺฐพฺพนติ ฯ

เม-สทฺโท กรณสมฺปทานสามิอตฺเถสุ ทิสฺสติ ฯ อิธ ปน
#๑. อจฺ. เอก. ๒๐/๑๔๖/๓๑ ฯ ๒. อจฺ. เอก. ๒๐/๑๔๕/๓๐ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 160

มยา สุตํ มม สุตุนติ จ อตุถทเวย ยุชชติ ฯ

สุตุนติ อัย สทโท สอุปสกุโก ออุปสกุโก จ วิสสุต-
คมนกิลินนอุปจิตอนุโยคโสตวิญญเยยสุ ทิสฺสติ วิญญาเตปี จ
โสตทวารานุสาเรน ฯ อิธ ปนสฺส โสตทวารานุสาเรน
อุปจาริตนฺติ वा อุปचारณฺติ वा อตุโถ ฯ

เมสททสฺส หิ มยาติ อตุเถ สติ เอวํ มยา สุตํ
โสตทวารานุสาเรน อุปจาริตนฺติ ยุชชติ ฯ มมาติ อตุเถ สติ
เอวํ เม (๑) สุตํ โสตทวารานุสาเรน อุปचारณฺติ ยุชชติ ฯ

อปิจ เอวํ เม สุตุนติ อตุตนา อุปปาทิตภาวํ อปฺปฏิ-
ชานนฺโต ปริมสวานํ วิวรนฺโต สมมุขา ปฏิกุกหิตมิทํ มยา
ตสฺส ภควโต จตุเวสารชฺชวีสารทสฺส ทสพลชรสฺส อาสภญฺจา-
นญฺจายินो สีหนาทนาทिनो สพฺพสตฺตฺตมสฺส ฐมฺมิสฺสรสฺส
ฐมฺมราชสฺส ฐมฺมาธิปฺติโน ฐมฺมปทีปสฺส ฐมฺมสรณฺสฺส สทฐมฺม-
ววจกุกวตฺติโน สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วจนํ น เอตุเถ อตุเถ वा
ฐมฺเม वा ปเท वा พุชฺชเน वा กงฺขา वा วิมฺติ वा
กาทพุพาติ อิมสฺมि ฐมฺเม อสฺสทฺธิยํ วินาเสติ สทฺธาสมฺปทํ
อุปฺปาเทตีติ ฯ เตเนตํ วุจฺจติ

วินาสยติ อสฺสทฺธิ สทฺธิ วทฺเทติ สาสเน

เอวํ เม สุตมิจฺเจวํ วทํ โคตมสาวโกติ (๒) ฯ

เอกนฺติ คณนปริจฺเจทนิทเทโส ฯ สมยฺนฺติ ปริจฺจินน-

#๑. ม. มม ฯ ๒. สุมฺจกถวิลาสินียา พุรฺหมชาลสฺตฺตวคคุณณาย

#อาคตา ฯ

เล่มที่ 41 อินฺทฺริยกถาวณณา หน้ 161

นิตฺเตโส ๑ เอกํ สมยฺนฺติ อนิยฺมิตปฺริตีปฺนํ ๑ ตตฺถ สมยสทฺโท

สมวาเย ขณ กาลे สมฺเห เหตุทฺธิฏฺฐิตฺ

ปฏฺฐิตาเก ปหานे จ ปฏฺฐิเวเช จ ทิสฺสตี ๑

อิธ ปนฺสฺส กาลีโถ อตฺถโถ ๑ เตนํ สํวจฺจเร อุตฺตมาสทฺธมาส-
รตฺตินฺทิวปฺพุพฺพณฺหนมฺชณฺนตฺกสายนฺหปฺจมฺมชฺฉิมปฺจณฺนิยฺมามฺมุหุตฺตาทิสฺ
กาลปฺปเกทฺทฺเทสฺ สมยฺสฺ เอกํ สมยฺนฺติ ทิเปตี ๑

ตตฺถ กิลฺจาปี เอเตสฺ สํวจฺจเรทิสฺ สมยฺสฺ ยํ
ยํ สุตฺตํ ยมฺหิ ยมฺหิ สํวจฺจเร อุตฺตมฺหิ มาเส ปกฺเข
รตฺตีกาเค ทิวสกาเค วา วุตฺตํ ๑ สพฺพิ ตํ เณรสฺส สฺวิทิตํ
สฺววตฺถาปีตํ ปณฺณาย ๑ ยสฺมา ปน เหวํ เม สุตฺ
อสฺกสํวจฺจเร อสฺกอุตฺตมฺหิ อสฺกมาเส อสฺกปกฺเข อสฺกรตฺตีกาเค
อสฺกทิวสกาเค วาติ เหวํ วุตฺเต น สกฺกา สฺขณ ชาเรตฺ
วา อุตฺทิสฺตีตฺ วา อุตฺทิสฺสาเปตฺ วา พหุ จ วตฺตพฺพิ โหตี
ตสฺมา เอเกเนว ปเทน ตมตฺถํ สโมธานเตวฺวา เอกํ สมยฺนฺติ
อาห ๑

เย วา อิเม คพฺโปกฺกนฺตฺสมโย ชาตฺสมโย สํเวคสมโย
อภินิภฺขมนสมโย ทฺกกรการิกสมโย มารวิชยสมโย อภิสฺมโพธิ-
สมโย ทฺธิฏฺฐมฺมุสฺสขวิหารสมโย เทสนาสมโย ปฺริณิพฺพาน-
สมโยติเอวมาทโย ภควโต เทวมนฺุสฺเสสฺ อตฺตวิย ปกาสา
อนेกกาลปฺปเกทาเอว สมยา เตสฺ สมยฺสฺ เทสนาสมยฺสฺสงฺขาตํ
เอกํ สมยฺนฺติ ทิเปตี ๑ โย จายํ ฅาณกรฺณาภิจฺจสมยฺสฺ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 162

กรณากิจจสมโย อตฺตหิตปรหิตปฏิปตฺติสมเยสุ ปรหิตปฏิปตฺติ-
สมโย สนนฺิปตฺติตํ กรณียทฺวยสมเยสุ ฐมฺมิกถาสมโย เทสนา-
ปฏิปตฺติสมเยสุ เทสนาสมโย เตสุปี สมเยสุ อณฺุตรํ สมยํ
สนฺุชาย เอกํ สมยฺนฺุติ อาห (๑) ฯ

ยสุมา ปน เอกํ สมยฺนฺุติ อจฺจนฺุตลํโยคตฺุโถ สมฺภวติ ฯ
ยํ หิ สมยํ ภควา อิมํ อณฺุณํ สุตฺตฺนฺุติ เทเสตี
อจฺจนฺุตเมว ตํ สมยํ กรณาวีหारेณ วิहाสี ตสุมา
ตทตฺุชฺชนตฺุถํ อิชฺ อุปโยคจฺจนฺุทเทโส กโตติ ฯ

เตเนติ วุจฺจติ

ตํ ตํ อตฺุถมเปกฺจิจฺจวา ภูมฺเมณ กรณเณ จ
อณฺุณตฺุถ สมโย วุคฺุโต อุปโยเคน โส อิชาติ (๑) ฯ

ไปราณา ปน วณฺุณยฺนฺุติ ตสฺมิมิ สมเยติ วา เตน
สมยเณติ วา ตํ สมยฺนฺุติ วา อภิลापมตฺุถเกโท เอส
สพฺพตฺุถ ภูมฺเมวตฺุโถติ ฯ ตสุมา เอกํ สมยฺนฺุติ วุคฺุเตปี
เอกสฺมิมิ สมเยติ อตฺุโถ เวทิตฺุโพ ฯ

ภควาติ ครุ ฯ ครุํ หิ โโลเก ภควาติ วทฺนฺุติ ฯ
อยญฺจ สพฺพคฺุณวิสิฏฺุจตาย สพฺพสฺตฺุตํ ครุ ตสุมา ภควาติ
เวทิตฺุโพ ฯ ไปราณหิปี วุคฺุติ (๑)

ภควาติ วจฺนํ เสฏฺุจํ ภควาติ วจฺนมฺุตฺุถมํ
ครุ คารวฺยฺคฺุโต โส ภควา เตน วุจฺจตีติ (๑) ฯ

#๑. สุมฺจฺจลวิทาสินียา พุรหฺมชาลสฺตฺุถวณฺุณนายํ อากตา ฯ

#๒. ม. อณฺุณตฺุร ฯ

อปิจ

ภากุชวา ภคฺควา ยุตฺโต ภเกหิ จ วิภตฺตวา
ภตฺตวา วนฺตคฺมโน ภเวสุ ภควา ตโตติ (๑) ฯ

อิมิสฺสาปี คากาย วเสน อสฺส ปทสฺส วิตฺถารโต อตฺถ
เวทิตฺตโพ ฯ โส จ วิสฺสุทฺธิมคฺเค พุทฺธานุสฺสตีนิทฺเทเส
วุตฺโตเยว (๑) ฯ

เอตฺตวาทา เจตฺถ เอวนฺติ วจเนน เทสนาสมฺปตฺตี
นิทฺทิสตี เม สฺตฺนฺติ สวากสมฺปตฺตี เอกํ สมยฺนฺติ กาลสมฺปตฺตี
ภควาติ เทสทสมฺปตฺตี ฯ

สวาทฺถิยฺนฺติ เอตฺถ จ สวตฺถสฺส อิติโน นีวาสภูจฺจาน-
ภูจฺจา นคฺรี สวาทฺถิ ยถา กากนฺที มากนฺทีติ เอวํ ตาว
อกุชฺรจินฺตกา ฯ อภูจกถาจรียา ปน ภณฺนฺติ ยงฺกิญฺจิ
มนุสฺसानํ อุปฺโปคปริโกคํ สพฺพเมตฺถ อตฺถิติ สวาทฺถิ สตฺถ-
สมาโยเค จ ก็ ภณฺนํตฺถิติ ปุจฺจิตฺเต สพฺพมตฺถิติปี วจน-
มุปาทาย สวาทฺถิ ฯ

สพฺพทา สพฺพูปกรณํ สวาทฺถิยํ สโมหิตํ
ตสฺมา สพฺพมุปาทาย สวาทฺถิติ ปุจฺจตีติ (๑) ฯ

ตสฺสํ สวาทฺถิยํ ฯ สมีปตฺถเอ ภูมฺมวจนํ ฯ วิหฺรตีติ อวิเสเสน
อิริยาปถทิตฺตพฺพพฺพหุมฺมอริยวิหาเรสุ อณฺุตรวิหารสมฺงคฺิปริทีปนเมตฺ

#๑. สุมฺงคฺลวิลาสิณียา พฺพหุมฺฆาลสฺตฺตวณฺณนํ อากตา ฯ

#๒. ม. จ. ฯ ๑. ปปญฺจสุทฺถินิยํ อากตา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 164

อิธ ปน จานคมนาสนสยนปฺปเกเทสุ อิริยาปเถสุ อณฺเฏตร-
อิริยาปถสมาโยคปฺริทูปนํ ฯ เตน จิตฺตปิ คจฺจนฺตฺตปิ นิสินฺโนปิ
สยาโนปิ ภควา วิหฺรตฺติจฺเจว เวทิตฺตฺตโป ฯ โส หิ ภควา
เอกํ อิริยาปถปโยคํ (๑) อณฺเฏน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺนิตฺตฺวา
อปฺริปตฺนตฺตตฺตภาวํ หฺรตฺติ ปวตฺเตตฺติ ตสฺมา วิหฺรตฺตี วุจฺจติ (๑) ฯ

เชตฺวเนตฺติ เอตฺถ อตฺตโน ปจฺจตฺตฺติกชนํ ชินาตฺตีติ เชตฺ
รณฺโณ วา อตฺตโน ปจฺจตฺตฺติกชนเ ชิตฺ ชาโตตฺติ ชาโต มงฺกล-
กมฺยตาย วา ตสฺส เอวํ นามเมว กตฺนฺติ เชตฺ วณฺยตฺตี
วณฺ อตฺตสมฺปทาย สตฺตานํ ภคฺตี (๒) การตฺติ อตฺตนิ สินฺนํ
อฺปฺปาเทตฺตีติ อตฺตโถ ฯ วณฺเต อิตฺติ วา วณฺ นานาวิหฺงคฺกุสมฺกนฺธ-
สมฺโมทมตฺตโกกิลาทิวินฺงคฺกาภฺริเตหิ (๓) มนฺทมารุตฺตจลิตฺรคฺกุขสาขา-
วิภูปฺปลลวปฺลาเสหิ เอถ มํ ปฺริภฺญชฺธาติ ปาณฺโน ยาจฺติ
วียาติ อตฺตโถ ฯ

เชตฺตสฺส วณฺ เชตฺวานํ ฯ ตลฺหิ เชเตน ราชคฺกุมาเรน โรปฺปีตฺ
สํวทฺตฺตํ ปฺริปาถิตํ โส จ ตสฺส สามี อโหสิ ตสฺมา
เชตฺวานนฺตฺติ วุจฺจติ ฯ ตสฺมี เชตฺวเน ฯ วณฺญจ นาม โรปฺปีมํ
สยํ ชาตฺนฺตฺติ ทฺวริชฺ ฯ อิทฺถจ เวพฺพวนาทีนํ จ โรปฺปีมานิ
อนฺุชฺวณฺมหาวนาทีนํ สยํ ชาตฺตานิ ฯ

#๑. #๑. สุมงฺกลวिलाสินिया พุรหฺมชาลสฺตฺตวณฺณนํ อากตา ฯ

#๒. กตฺตจฺ. รตฺตี ฯ ๓. สฺ. ...วิหฺงคฺมวิรุเตหิ ฯ

เล่มที่ 41 อินฺทฺริยกถาวณณา หน้า 165

อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามฺเต สฺวตฺตโต นาม โส คหปติ
มาตาปิตฺตฺวํ กตฺตนา มวเสน ฯ สพฺพกามสมิทฺตตาย ปน วิคต-
มจฺเจรตาย กรุณาทิกุณฺณสมฺมจฺจิตาย จ นิจฺจกาลี อนาถานํ
ปิณฺฑมทาสิ ฯ เตน อนาถปิณฺฑิกโกติ สงฺขํ คโต ฯ อารมนฺติ
เอตฺถ ปาณิน วิเสเสน วา ปพฺพชิตาติ อาราโม ตสฺส
ปฺปฺผลาทีโสภาย นาคิตฺตฺรณจฺจาสนฺนตาทีปญฺจวิเสนาสนฺน-
สมฺปตฺตฺติยา จ ตโต ตโต อากมฺม รมนฺติ อภิรมนฺติ
อนุกฺกณฺจिता หุตฺวา นิสฺสนฺตีติ อตฺถโธ ฯ วุตฺตปฺปการาย วา
สมฺปตฺตฺติยา ตตฺถ ตตฺถ คเตปี อตฺตโน อพฺภนฺตรํ อานตฺวา
รมาเปตีติ อาราโม ฯ โส हि อนาถปิณฺฑิกเกน คหปติ นนา เขตฺตสฺส
ราชกุมารสฺส หตฺถโต อญฺจารสฺสํ หิรณฺยโกฏฺฐิํ โกฏฺฐินฺนเรน
กิตฺติตฺวา อญฺจารสฺสํ หิรณฺยโกฏฺฐิํ เสนาสนานํ การาเปตฺวา
อญฺจารสฺสํ หิรณฺยโกฏฺฐิํ วิหารมํ (๑) นิฏฺฐาเปตฺวา เอวํ จตฺ-
ปญฺญาสหิรณฺยโกฏฺฐิปริจฺจาเคน พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส
นियฺยาทีโต ตสฺมา อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราโมติ วุจฺจติ ฯ
ตสฺมี อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามํ ฯ

เอตฺถ จ เขตฺตวเนติ วจฺนํ ปุริมสํปริกิตฺตํ อนาถ-
ปิณฺฑิกสฺส อารามฺเต ปจฺฉิมสํปริกิตฺตํ ฯ กิเมเตสํ ปริกิตฺตเน
ปโยชนนฺติ ปุณฺณกามานํ ทิฏฺฐานุคฺติอาปชฺชนํ ฯ ตตฺถ हि
#๑. ย. วิหารมคฺคํ นิฏฺฐาเปตฺวา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 166

ทวารโกฏจกปาสาทมาปเน ภูมิวิกกยลทฐา อฏฐารส หิริณณ-
โกฏฐโย อเนกโกฏฐอคฺชนกา รุกขา จ เขตตสฺส ปริจจาโค
จตุปฺลณาส หิริณณโกฏฐโย อนาถปิตฺตทิกสฺส ฯ อิติ เตสํ
ปริกิตฺตเนน เอวํ ปฺลณกามา ปฺลณานิ กโรนฺตีติ ทสฺเสนฺโต
อายุสฺมา สาริปฺตฺโต อณฺเณปี ปฺลณกาม เตสํ ทิฏฺฐานุกฺติ-
อาปชฺชเน นินฺโยเชติ (๑) ฯ

ตตฺถ สียา ยทิ ตาว ภควา สาวตฺถิยํ วิหริติ
เชตวนเ อนาถปิตฺตทิกสฺส อารามติ น วตฺตพฺพิ ฯ อถ
ตตฺถ วิหริติ สาวตฺถิยนฺติ น วตฺตพฺพิ ฯ น หิ สกฺกา
อุภยตฺถ เอกํ สมยํ วิหริตฺตฺนฺติ ฯ น โข ปเนตํ เอวํ ทฏฺฐพฺพิ
นนฺ อโวจฺมุห สมิปฺตฺเถ ภูมฺมวจนฺนฺติ ฯ

ตสฺมา ยถา กงฺกายมฺนาทินํ สมิเป โคญฺญานิ จรฺนฺตานิ
กงฺกาย จรฺนฺติ ยมฺนาย จรฺนฺตีติ วุจฺจนฺติ เอวมฺิชาปี ยทิทํ
สาวตฺถิยา สมิเป เชตวนํ อนาถปิตฺตทิกสฺส อาราโม ตตฺถ
วิหฺรณฺโต วุจฺจติ สาวตฺถิยํ วิหริติ เชตวนเ อนาถปิตฺตทิกสฺส
อารามติ ฯ โคจฺรคามนิตฺสฺสนตฺถํ หิสฺส สาวตฺถิวจนํ ปพฺพ-
ชิตานฺรูปรูปินฺวาสฏฺฐานนิตฺสฺสนตฺถํ เสสวจนํ ฯ

ตตฺถ สาวตฺถิกิตฺตเนน อายุสฺมา สาริปฺตฺโต ภควโต
คหฺภูจฺจานุกฺคหฺกรณํ ทสฺเสติ เชตวนาทิกิตฺตเนน ปพฺพชิตานุกฺคห-
#๑. ปปฺลยจฺสูทนินฺย อาคตา ฯ

เล่มที่ 41 อินุทริยกถาวณณา หน้า 167

กรณั ๑ ตถา ปุริเมน ปจฺจยคฺคหณโต อตฺตกิลมถนาโนโยควิวชฺชนั
ปจฺฉิเมน วตฺถุกามปฺปหानโต กามสุขลฺลิกานุโยคั วิวชฺชนุปายั ๑

อถวา ปุริเมน จ ฐมฺมเทสนาภิโยคั ปจฺฉิเมน วิเวกาธิ-
มุตตี ๑ ปุริเมน กรุณาย อฺปคฺมนั ปจฺฉิเมน ปญฺญาย อป-
คฺมนั ๑ ปุริเมน สตฺตานั หิตฺสุขนึปฺปาทนาธิมุตฺตตั ปจฺฉิเมน
ปรหิตฺสุขกรณเณ นึรูปเลปตฺ (๑) ๑ ปุริเมน ฐมฺมิกสุขาปริจฺจจากนิมิตฺต
ผาสฺสูวิหารั ปจฺฉิเมน อุตฺตริมนุสฺสฐมฺมานุโยคนิมิตฺต ๑ ปุริเมน
มฺนุสฺसानั อฺปการพฺหุลตั ปจฺฉิเมน เทวานั ๑ ปุริเมน โลเก
ชาตฺสฺส โลเก สัวทฺฐภาวึ ปจฺฉิเมน โลเกน อนฺุปลิตฺตตต ๑
ปุริเมน เอกปฺุคฺคโล ภิกฺขเว โลเก อฺปฺปชฺชมาโน อฺปฺปชฺชติ
พฺหุชนหิตาย พฺหุชนสุขาย โลกานุคฺคปาย อตฺถาย หิตาย
สุขาย เทวมฺนุสฺसानั ๑ กตโม เอกปฺุคฺคโล ตถาคโต อรหึ
สมฺมาสมฺพุทฺโธติ (๒) วจนโต ยทตฺถึ ภควา อฺปฺปนฺุโน ตทตฺถ๒
ปฺริทึปนั (๑) ปจฺฉิเมน ยตฺถ อฺปฺปนฺุโน ตทนฺุรูปวิหารปฺริทึปนั ๑
ภควา หิ ปจฺฉิมิ ลุมฺพิณิวเน ทฺุติยั โพธิมณฺเฑติ โลกียโลกุตฺตรสฺส
อฺปฺปตฺติยา วเนยว อฺปฺปนฺุโน เตนสฺส วเนยว วิหารั ทสฺเสตตีติ
เอวมาทินา นเยเนตฺถ อตฺถโยชนา เวทิตพฺพา ๑

ตฺตรธาติ เทสกาลปฺริทึปนั ๑ ตั หิ ยั สมยั วิหฺรติ
ตฺตร สมเย ยสฺมี จ เชตวเน วิหฺรติ ตฺตร เชตวเนติ
#๑. ม. นึรูปเลปต ๑ ๒. อจ. เอก. ๒๐/๑๓๕/๒๕ ๑
#๓. มโนรถปฺุณิ. ตทตฺถปฺริณึปฺปาทนั น

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 168

ทีเปติ ฯ ภาสิตพฺพยุตฺเต วา เทสกาเล ทีเปติ ฯ น หิ

ภควา อยุตฺเต เทเส กาเล วา ฐมฺมํ เทเสติ ฯ อกาโล

โฆ ตาว พาหิยาติอาทิ (๑) เจตฺถ สาทกํ ฯ

โฆติ ปทปฺรณมตฺเต อวธารณตฺเต อาทิกาลตฺเต วา
นิปาโต ฯ

ภควาติ โลกครุทีปํ ฯ

ภิกฺขุติ กถาสวนยุตฺตปฺกฺกลวงฺนํ ฯ อปีเจตฺถ ภิกฺขุโกติ
ภิกฺขุ ภิกฺขาจริยํ อชฺฌปฺกโตติ ภิกฺขุติอาทินา (๒) นเยน วจนฺตฺโต
เวทิตพฺโพ ฯ

อามนฺเตสิตี อาลปี อภาสิ สมฺโพเธสิ อยมตฺถ อตฺโต ฯ
อณฺตฺตร ปน ฌาปนปี ปกฺโกสเนปี ฯ

ภิกฺขุโวติ อามนฺตนาการทีปํ ฯ เตน เตสํ ภิกฺขุณํ ภิกฺขุณ-
สิลตาภิกฺขุณฐมฺมตาภิกฺขุเนสาธฺกการิตาทิกุณโยคสิทฺฐเนน วจนเนน
หีนาริกชนเสวิตํ วุตฺตี ปกาเสนฺโต อุตฺตทินภาวนิกุคหํ
กโรติ ฯ ภิกฺขุโวติ อิมินา จ กรุณาวิปฺหารโสุมมททยนยน-
นิปาตปฺพพฺกเมเนน วจนเนน เต อตฺตโน มฺขาทิมฺเข กโรนฺโต
เตเนว กเถตฺถกมฺยตาทีปเกเนน วจนเนน เนสํ โสตฺถกมฺยตํ ชเนติ ฯ
เตเนว จ สมฺโพชนตฺถเนน วจนเนน สาธฺกสวณมนสิการปี เต
นियोเชติ ฯ สาธฺกสวณมนสิการายตฺตา หิ สาสนสมฺปตฺติ ฯ

#๑. บ. อ. ๒๕/๔๕/๘๓ ฯ ๒. วิมหาวิ ๑/๒๖/๒๖ ฯ

เล่มที่ 41 อินฺทริยกถาวณณา หน้า 169

อปเรสุ เทวมนุสฺเสสุ วิชฺชมานेषु กสฺมา ภิกฺขุเยว
อามนฺเตสึติ เจ เชฏฺฐเสฏฺฐาสนนฺสทาสนนฺนิหิตภาชนภาวโต ฯ
สพฺพปฺริสตาธารณา หิ ภควโต ฐมฺมเทสนา ฯ ปฺริสาย จ
เชฏฺฐา ภิกฺขุ ปจฺมปฺปนฺนตฺตาเสฏฺฐา อนคาริยภาวํ อาที
กตฺวา สตฺถุ จริยานุวิธายกตฺตา สกฺลสาสนปฏิกุคาหกตฺตา จ
อาสนนฺนา ตตฺถ นิสินฺเนสุ สตฺถุสนฺนิกตฺตา สทาสนนฺนิหิตา
สตฺถุสนฺนติกาจจรตฺตา ฐมฺมเทสนาย จ เต เอว ภาชนํ ยถา-
นฺนุสิญฺจํ ปฏฺธิปตฺติสพฺพาวโต ฯ

ตตฺถ ลียา กิมตฺถํ ปน ภควา ฐมฺมํ เทเสนฺโต
ปจฺมํ ภิกฺขุ อามนฺเตสิ น ฐมฺมเมว เทเสตึติ สติชนนตฺถํ ฯ
ปฺริสาย หิ ภิกฺขุ อณฺณํ จินฺเตนฺตฺตาปี วิกฺขิตฺตจิตฺตฺตาปี ฐมฺมํ
ปจฺจเวกฺขนตฺตาปี กมฺมญฺจานํ มนสิกโรนตฺตาปี นิสินฺนา โหนฺติ
เต อนามนฺเตตฺวา ฐมฺเม เทสิยมาเน อัยฺยเทสนา กิณฺนิตานา
กี ปจฺจยา กตฺมาย อญฺจุปฺตฺติยา เทสิตาติ สลฺลภฺเขตฺถุ
อสกฺโกนฺตฺตา วิกฺเขปํ อาปชฺเชยฺยํ ทฺวคฺคหิตํ วา คณฺเฬหฺยํ ฯ
เตน เตสํ สติชนนตฺถํ ภควา ปจฺมํ อามนฺเตตฺวา ปจฺจยา
ฐมฺมํ เทเสติ ฯ

ภทฺนเตติ คารววจนเมตฺถิ สตฺถุโน ปฏฺธิวจนทานํ วา ฯ
อปีเจตฺถ ภิกฺขโวติ วทมาโน ภควา เต ภิกฺขุ อาลปติ
ภทฺนเตติ วทมานา เต ภควนฺตํ ปจฺจาลปนฺติ ฯ ตถา ภิกฺขโวติ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 170

ภควา อาภาสติ ภทฺนเตติ เต ปจฺจาภาสนฺติ ฯ ภิกฺขโวติ

ปฏิวจฺนํ ทาเปติ ภทฺนเตติ ปฏิวจฺนํ เทนฺติ ฯ

เต ภิกฺขุติ เข ภควา อามนฺเตสี (๑) ฯ

ภควโต ปจฺจสฺโสสนฺติ ภควโต อามนฺตํ ปฏิสฺโสสนฺติ

อภิมฺขา หุตฺวา สฺฉินฺสิ สมฺปฏิจฺฉินฺสิ ปฏิกฺกहेสนฺติ อตฺโถ ฯ

ภควา เอตทโวจาทิ ภควา เอตํ อิทานิ วตฺตพฺพํ

สกลสฺสตุตฺตํ อโวจ ฯ

เอตฺตาวตฺตา จ ยํ อายสฺมตฺตา สาริปฺปฺตฺเตน กมฺลควฺลยฺชชฺล-

วิมฺลสารฺฐรสฺสลิลา ย โปกฺขรณฺนิยา สุขาวตฺรณฺตํ นิมฺมลสิลา-

ตฺลรจฺนวิลาสโสปานํ (๒) วิปฺปกิณฺณมฺตฺตาชาลสทิสฺวาติกาภิณฺณา-

มณฺฑารณฺนิภาคํ ติตฺถํ วิย สฺวิภตฺตภิตฺติวิจิตฺรเวทิกاپริกฺขิตฺตสฺส

นภฺขตฺตปถํ สฺสิตฺตฺกามตฺยา ย วิชฺมกิตฺตสมฺสฺสยสฺส ปาสาทวารสฺส

สุขาโรหณฺตํ ทนฺตมยสณฺหมุทฺผลกณฺจฺนลตาวิญฺญมณฺนิคณฺป-

ปภาสฺมทฺยชฺชลโสปํ โสปานํ วิย สฺวณฺณวลยฺนุปราทิสงฺฆณฺณ-

สทฺทสมฺมิสฺสิตฺถกิตฺตหสิตฺมธฺรฺสฺสรเคหชนวิจฺริตฺสฺส อฺพาริสฺสรีย-

วิภวโสปิตฺสฺส มหาฆรฺสฺส สฺขปฺปเวสนฺตํ สฺวณฺณรชตฺมณฺ-

มฺตฺตาปวาพาทิชฺติวิสทฺวิชฺโชตฺตสฺสปฺตฺติจฺจิตฺตวิสาตทฺวารกฺวาณฺํ มหา-

ทฺวารํ วิย อตฺถพฺยณฺชนสมฺปนฺนสฺส พุทฺธานํ เทสนา-

ณานคฺมภีรภาวสํสฺจกสฺส อิมฺสฺส สฺตฺตสฺส สฺขวาทฺหณฺตํ

#๑. ม. ย. อามนฺเตสี ฯ

#๒. ปฺปญฺจสฺสทฺนํ. นิมฺมลสิลาตฺลรจฺนวิลาสโสปิตฺรตฺนโสปานํ ฯ

เล่มที่ 41 อินุทริยภถาวณณา หน้า 171

กาลเทศเทศกปริสาปเทศปฏิมณุฑิต นินทานิ ภาสิตต สุตส

อตุถวณณา สมตฺตา ฯ

สุตฺตฺนเต ปญฺจาติ คณนปริจฺเจโท ฯ อิมานิ อินุทริยานีติ

ปริจฺจिनฺนธมฺมนิทสฺสนํ ฯ อินุทริยญฺโจ เหฏฺฐา วุตฺโต ฯ

อิทานิ อิมํ สุตฺตฺนตํ ทสฺเสตฺวา อิมสฺมี สุตฺตฺนเต วุตฺตานํ

อินุทริยานํ วิสุทฺธิภาวนาวิธานํ ภาวิตตตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิณฺจ

ทสฺเสตฺกาโม อิมานิ ปญฺจินุทริยานีติอาทิมานห ฯ

ตตฺถ วิสุทฺถนฺตฺติติ วิสุทฺธิ ปาปฺพนฺติ ฯ

อสฺสทฺเชติ ตีสุ รตเนสฺส สทฺธาวิวิทฺเต ฯ สทฺเชติ ตีสุ

รตเนสฺส สทฺธาสมฺปนฺเน ฯ

เสวโตติ จิตฺเตน เสวานุตฺตสฺส ฯ ภชโตติ อุปสงฺกมฺนตฺตสฺส ฯ

ปยิริปาสโตติ สกฺกจฺจํ อุปนิสฺสีทฺนตฺตสฺส ฯ

ปสาทนิเย สุตฺตฺนเตติ ปสาทชนเก รตนตฺตยคฺคณฺปฏิสฺยตฺเต

สุตฺตฺนเต ฯ

กุสฺสีเตติ กุจฺฉิตฺเตน อากาเรน สฺสีทฺนตฺติติ กุสฺสีทา กุสฺสีทา

เอว กุสฺสีตา ฯ เต กุสฺสีเต ฯ

สมฺมปฺปธานเตติ จตฺตฺกิจฺจสาธกวิริยปฏิสฺยตฺตฺตฺตฺตฺนเต ฯ

มฺภูจฺสฺสตีติ นฺภูจฺสฺสตีเก ฯ

สตีปฺภูจฺจานเตติ สตีปฺภูจฺจานาธิการเก สุตฺตฺนเต ฯ

#๑. ย. ภาวิตตํ ฯ

ฉานวิโมกฺขเตติ จตฺตถชฺฉฉานอภฺจวิโมกฺขติวิธวิโมกฺขาธิการเก
สฺตฺตฺตฺนเต ๑

ทฺุปฺปฺลเยเตติ นิปฺปฺลเยเต ปฺลเยถาภาวโตะ วา ทฺุฏฺฐา
ปฺลเยถา เอเตสนฺติ ทฺุปฺปฺลเยถา ๑ เต ทฺุปฺปฺลเยเต ๑

คฺมภีรณณจริยฺนฺติ จตฺสจฺจปฺภฺจจสฺมฺปฺปาทาธิปฺภฺจิสฺยฺตฺเต
สฺตฺตฺตฺนเต ฉานกถาสทิสฺเส วา ๑

สฺตฺตฺตฺนตฺกฺชนฺเตติ สฺตฺตฺตฺนตฺโกฏฺฐาเส ๑

อสฺสทฺธิยฺนฺติอาทิสฺ อสฺสทฺธิยฺนฺติ อสฺสทฺธภาวํ ๑ อสฺสทฺธิเย
อาทินวทฺสฺสาวิ อสฺสทฺธิยํ ปฺชหนฺโตะ สทฺธินฺทฺธิยํ ภาเวติ
สทฺธินฺทฺธิเย อานิสฺสทฺสฺสาวิ สทฺธินฺทฺธิยํ ภาเวนฺโตะ อสฺสทฺธิยํ
ปฺชหฺติ ๑ เอส นโย เสเสสฺ ๑

โกสฺชชฺชนฺติ กุสฺสีตภาวํ ๑ ปฺมาทฺนฺติ สติวิปฺปฺวาสิ ๑

อุทฺธจฺจฺนฺติ อุทฺธตภาวํ วิกฺเขปฺนฺติ อตฺโถ ๑

ปฺหีนฺตฺตาติ อปฺปนาเวสน ฉานปาริปฺุริยา ปฺหีนฺตฺตา ๑

สฺปฺปฺหีนฺตฺตาติ วุฏฺฐานคฺคามินิเวสน วิปฺสฺสนาปาริปฺุริยา
สฺฏฺฐุ ปฺหีนฺตฺตา ๑

ภาวิตํ โหติ สฺภาวิตนฺติ วุตฺตฺกฺกเมเนว โยเชตพฺพิ ๑

วิปฺสฺสนาย หิ วิปฺกฺขเวสน ปฺหีนฺตฺตา สฺปฺปฺหีนฺตฺตาติ (๑) วตฺตํ
ยฺชฺชติ ๑ ตฺสฺมาเยว จ สฺภาวิตนฺติ น ตถา ฉานเนน ๑

#๑. กตฺถจฺ. สฺปฺปฺหีนฺตฺตา สฺปฺปฺหีนฺติ ๑

เล่มที 41 อินฺทฺริยกถาวณฺณา หน้า 173

ยสุมา ปน ปหาตพฺพานํ ปหานน ภาวนา สิทฺธา(๑) ภาวนา
สิทฺธิยา จ ปหาตพฺพานํ ปหานสิทฺธิ โหติ ตสุมา ยมกํ
กตฺวา นิตฺติญฺจ ๑

ปฎิปปสฺสทฺธิวเร ภาวิตานิ เจว โหนติ สุภาวิตานิ
จาติ ภาวิตานํเยว สุภาวิตตา ๑

ปฎิปปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฎิปปสฺสทฺธานิ จาติ ปฎิปป-
ปสฺสทฺธานํเยว สุปฺปฎิปปสฺสทฺธตา วุตฺตา ๑ ผลกฺขณฺณ มคฺค-
กิจฺจนิพฺพตฺติวเสน ภาวิตตา ปฎิปปสฺสทฺธตา จ เวทิตพฺพา ๑

สมฺมุจฺเจทวิสฺสทฺธิโยติ มคฺควิสฺสทฺธิโยเยว ๑

ปฎิปปสฺสทฺธิวิสฺสทฺธิโยติ ผลวิสฺสทฺธิโย เอว ๑

อิทานิ (๒) ตถา วุตฺตวิธานานิ อินฺทฺริยานิ การกปฺกคฺล-
วเสน โยเชตฺวา ทสฺเสตฺถุ กตฺตินิ ปฺกคฺลानนฺตฺติอาทิมาห ๑

ตตฺถ ภาวิตินฺทฺริยวเสน พุทฺโธติ (๓) สมฺมาสมฺพุทฺธโต
ธมฺมกถาสวเนน จตฺสจฺจํ พุทฺธวา ฅาตฺวาติ อตฺถโถ ๑ อิํ
ภาวิตินฺทฺริยภาวสฺส การณฺวณํ ๑ ภาวนาภิสฺมยวเสน หิ
มคฺคสฺส พุทฺธตฺตา ผลกฺขณฺณ ภาวิตินฺทฺริโย โหติ ๑ อญฺจนฺนํ
อริยานํ ตถาคตฺสฺส สวากตฺตา วิเสเสตฺวา อรหตฺตผลญฺจเมว
ทสฺเสนฺโต จีณาสโวติ อาห ๑

โสเยว หิ สพฺพกิจฺจนิพฺพตฺติยา ภาวิตินฺทฺริโยติ วุตฺโต ๑

#๑. ม. ภาวนาสิทฺธิ ๑ ๒. สี่. เอว อิทานิ ๑ ๓. ม. สวเนน พุทฺโธติ ๑

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 174

อิตเรปี ปน ตํตํมคฺคกิจฺจนิปฺผลตฺติยา ปรียาเยน ภาวิตินฺทุรียา-
เอว ๑ ตสฺมาเอว จ จตุสฺส ผลกฺขณฺเสสฺส ปญฺจินฺทุรียานิ ภาวิตานิ
เจว โหนฺติ สฺสภาวิตานิ จาติ วุตฺตํ ๑ ยสฺมา ปน เตสํ อุปฺริ-
มคฺคตฺถาย อินฺทุรียาภาวนา อตฺถิเยว ตสฺมา เตน น นิปฺปรียาเยน
ภาวิตินฺทุรียา ๑

สยฺมภูตฺตฺถเณนาติ อนาจริโย หุตฺวา สยฺเมว อริยาย
ชาติยา ภูตฺตฺถเณน ชาติภูตฺตฺถเณน ภควา ๑ โสปี หิ ภาวนา-
สิทฺธิวเสน ผลกฺขณฺเสสฺส สยฺมภู นาม โหติ ๑ เอวํ ผลกฺขณฺเสสฺส
สยฺมภูตฺตฺถเณน (๒) ภาวิตินฺทุรีโย ๑

อุปฺปเมยฺยภูตฺตฺถเณนาติ อนนฺตคฺคณฺโยคโต ปมาณตฺตํ อสกฺกุ-
ณฺเยยฺยภูตฺตฺถเณน ๑ ภควา ผลกฺขณฺเสสฺส ภาวนาสิทฺธิโต อุปฺปเมยฺโยติ ๑
ตสฺมาเอว ภาวิตินฺทุรีโย ๑

ปจฺมสฺสุตฺตนฺตนิทฺเทสวณฺณณา นิภูจิตฺตา ๑

ทฺตฺติยสฺสุตฺตนฺตนิทฺเทสวณฺณณา

ปฺน อณฺณํ สฺสุตฺตนฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อินฺทุรียวิธานํ
นิทฺทิสิตฺตกาโม ปญฺจิมานิ ภิกฺขเวตฺถิอาทิกํ สฺสุตฺตนฺตํ ทสฺเสติ ๑
ตตฺถ เย หิ เกจฺติ อนนฺตคฺคณฺโยคโต ปรียาทานํ หิกาโร
ปทฺตฺตฺถมตฺเต นิปาโต ๑

#๑. ม. สยฺม ภูตฺตฺถเณน ๑ ๒. ม. เอวํ สยฺม ภูตฺตฺถเณน ๑

เล่มที่ 41 อินทุริกถาวณณา หน้า 175

สมณา วา พุราหุณา วาตี โลกโวหารวเสน วุคฺคํ ฯ

สมุทยนฺติ ปจฺจยํ ฯ

อตุถงคฺมนฺติ อุปฺปนฺนํ อภาวคฺมนํ อนุปฺปนฺนํ

อนุปฺปาทำ วา ฯ

อสฺสาทฺนฺติ อานิสฺสํ ฯ

อาทีนฺวณฺติ โทสํ ฯ

นิสฺสรณฺติ นิคฺคฺมนํ ฯ

ยถาภูตฺนฺติ ยถาสภาวํ ฯ

สมณฺเสสฺสูติ สมิตปาเปสฺสู ฯ

สมณสมฺมตาคี น มยา สมณาตี สมฺมตา ฯ สมฺมตาคี

วตุตฺมานกาลวเสน วุจฺจมาเน สทุทลกฺขณวเสน เมตี เอตุถ

สามิวจนเมว โหตี ฯ

พุราหุณฺเสสฺสูติ พาหิตปาเปสฺสู ฯ สามณฺยตฺถนฺติ สมณ-

ภาวสฺส อตุถํ ฯ พุราหุณฺยตฺถนฺติ พุราหุณฺภาวสฺส อตุถํ ฯ

ทฺวเขนาปี อรหตุตฺผลเมว วุคฺคํ ฯ

อถวา สามณฺยตฺถนฺติ (๑) เหฏฺฐา ตีณิ ผลานิ ฯ

พุราหุณฺยตฺถนฺติ (๒) อรหตุตฺผลํ ฯ สามณฺยพุราหุณฺยตฺถนฺติ หิ

อริยมคฺโคเขว ฯ

ทิฏฺฐเจว ธมฺเมตี ปจฺจกฺเขเขว อตุตฺภาเว ฯ

#๑. ยู. สามณฺยตฺถนฺติ ฯ ๒. ยู. พุราหุณฺยตฺถนฺติ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 1

สย อภินญา สจฺฉิกตฺวาติ อตฺตนาเยว อธิเกน ณาณน
ปจฺจกฺขิ กตฺวา ฯ

อุปสมปฺชชาติ ปาปฺณิตฺวา นิปฺพาเทตฺวา วา ฯ

สฺตฺตฺตฺตฺนิตฺตฺเตส ปจฺฉมฺ อธิทฺริยสมฺมทฺยาทีนํ ปภทคณฺนํ

ปจฺฉิตฺวา ปฺน ปภทคณฺนา วิสฺสชฺชิตา ฯ

ตตฺต อสฺตีตฺตฺตฺนติ (๑) อสฺตีตฺตฺตฺตฺริ สติ ฯ ปณฺทิตฺเตหิ อสฺตีตฺตฺตฺนติ
วตฺตฺเตหิ อากาเรหิตี โยชนา ฯ

ปฺน ปภทคณฺนาปจฺฉาปฺพุพฺพกมฺนานิทฺเตส (๒) อธิ-
โมกฺขตฺถายาติ อธิมฺจฺจนตฺถาย สทฺทหนตฺถาย ฯ

อวชฺชนาย สมฺมทโยติ สทฺธินฺทฺริยสฺส ปจฺจโย สทฺธํ
อุปฺปาเทสฺสามิตี ปุพฺพภากาวชฺชนํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อุปฺนิสฺสย-
ปจฺจโย สทฺธินฺทฺริยชวณฺสฺส อวชฺชนํ ปจฺฉมฺสฺส ชวณฺสฺส
อนนฺตรปจฺจโย ทฺตฺติยชวณฺาทีนํ อุปฺนิสฺสยปจฺจโย ฯ

อธิโมกฺขวเสนาติ ฉนฺทสมฺปยุตฺตอฺธิโมกฺขวเสน ฯ ฉนฺทสฺส
สมฺมทโยติ ปุพฺพภากาวชฺชนปจฺจยา อุปฺปนฺนสฺส อธิโมกฺข-
สมฺปยุตฺตสฺส เยวาปนภฺกตฺสฺส ฐมฺมจฺฉนฺทสฺส สมฺมทโย ฯ โส
ปน สทฺธินฺทฺริยสฺส สหชาตอภฺยณฺมณฺณนิสฺสยสมฺปยุตฺตอฺตฺถิอวิกต-
วเสน ปจฺจโย โหติ ฉนฺทาทิปตฺติกาเล อธิปตฺติปจฺจโย จ โหติ
โสเยว ทฺตฺติยสฺส อนนฺตรสมนฺนฺตรอนนฺตรูปฺนิสฺสยาเสวณนฺตฺติ-
#๑. ปฺราณ. อสฺตีตฺตฺตฺตฺกาเรหิ ฯ

#๒. ม. ปภทคณฺนาปจฺฉาปฺพุพฺพกเม คณฺนานิทฺเตส ฯ

เล่มที่ 41 อินฺทฺริยถาวณณา หน้า 177

วิคตวเสน ปจฺจโย โหติ ฯ อิมินาว นเยน มนสิการสุสปี
โยชณา กาดพฺพา ฯ

เกวลํ เหตุถ มนสิกาโรติ สารลภฺขโณ ยเวาปนก-
มนสิกาโร ฯ อธิปฺติปจฺจยตา ปนสฺส น โหติ ฯ สมฺปยุตฺเตสุ
อิมสฺส ทฺวินฺนํเยว คหณํ พลวปจฺจตฺตาทิ เวทิตพฺพํ ฯ

สทฺธิณฺทฺริยสฺส วเสนาคิ ภาวนาภิวทฺธิยา อินฺทฺริยภาวํ
ปคฺคตฺสส สทฺธิณฺทฺริยสฺส วเสน ฯ

เอกตฺต
อฺปรูปริ สทฺธิณฺทฺริยสฺส ปจฺจโย โหติ ฯ สทฺธิณฺทฺริเย
วคฺคตฺต
อินฺทฺริยสฺส จตฺตาโร จตฺตาโร สมฺมทฺยาติ ปณฺจณฺนํ อินฺทฺริยานํ
วิสติ สมฺมทฺยา โหนฺติ ฯ ปฺน จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สมฺมทฺเย ปณฺจ ปณฺจ อินฺทฺริยานิ โยเชตฺวา วิสติ สมฺมทฺยา
วคฺคตฺตา ฯ

ปจฺมวิสติ นานามคฺควเสน ทฺฏฺฐพฺพา ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
มคฺควเสน ทฺฏฺฐพฺพาติ วทฺนฺติ ฯ เอวํ จตฺตาพีส อาการา
โหนฺติ ฯ

อตฺต
อตฺต
อินฺทฺริยภาวนํ อนนฺนุยคฺคตฺสส อปฺปฏฺฐิตทฺธา ปฏฺฐิ-
ลาภคฺคตฺต
อินฺทฺริยภาวนาย ปริหีนสฺส ปฏฺฐิตทฺธปริหานิ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 178

อตุถงคโม ผลปฺปตฺตสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธิอตุถงคโม ฯ

เอกตฺตํ อณุปฏฺจานนฺติ เอกตฺเต อณุปฏฺจานํ ฯ

อสุสาทนิตฺเทสวณณา

อสุสาทนิตฺเทส อสุสทฺธิยสฺส อณุปฏฺจานนฺติ อสุสทฺเช
ปฺกฺกเถ ปฺริวชฺชยโต สทฺเช ปฺกฺกเถ เสวโต ปสาทนียสฺสตฺตฺนฺเต
ปจฺจเวกฺขโต ตตฺถ โยนิโสมนสฺสิการิ พหุสิโรโต จ อสุสทฺธิยสฺส
อณุปฏฺจานํ โหติ ฯ

อสุสทฺธิยปริพาหสฺส อณุปฏฺจานนฺติ (๑) เอกตฺถ อสุสทฺชสฺส
สทฺธาภาย ปวตฺตมานาย ทฺกขํ โทมนสฺสํ อฺปฺปชฺชติ ฯ อยํ
อสุสทฺธิยปริพาโห ฯ

อธิโมกฺขจริยาย เวสสารชฺชนฺติ สทฺธาปวตฺตวเสน วา
ภาวนาย วา วสิปฺปตฺตสฺส สทฺธาปวตฺติยา วิสารถภาโว โหติ ฯ

สนฺโต จ วิหาราธิคโมติ สมถสฺส วา วิปฺสฺสนาย วา
ปฏฺฐิตาโก ฯ

สฺขํ โสมนสฺสนฺติ เอกตฺถ เจตสิกาสุขภาวทฺสสนตฺถํ โสมนสฺส-
วณฺํ ฯ สทฺธินฺทฺธิยสมฺภูจิตฺตปณฺีตรูปฺมุจฺจกายสฺส กายิกสฺขมฺปิ
ลพฺภติเยว ฯ สฺขโสมนสฺสสฺส ปฺธานสฺสาทตฺตา อยํ สทฺธินฺทฺธิยสฺส

#๑. ปฺราณ. อสุสทฺธิยสฺส ปริพาหสฺส อณุปฏฺจานนฺติ ฯ

#๒. ม. สฺขโสมนสฺสสฺส ปฺธานสฺสาทตฺตา ฯ

เล่มที่ 41 อินุทริยถาวณณา หน้า 179

อสุสาโทติ วิเสเสตวา วุตต์ ๑ อิมินาว นเยน เสสินุทริยสุสาทาปี
โยเชตวา เวทิตพพา ๑

อสุสานิทุเทสวณณา นิฏจिता ๑

อาทีนนวนิทุเทสวณณา

อาทีนนวนิทุเทเส อนิจจภูเจนาติ สทชินุทริยสุส อนิจจภูเจเน ๑
โส อนิจจภูโจ สทชินุทริยสุส อาทีนโวติ วุตต์ โหติ ๑
อิตรทวยปี เอเสว นโย ๑ อิเม สมุทยตถงคมสุสาทาทีนวา
โลกียอินุทริยานเมวาติ เวทิตพพา ๑

อาทีนนวนิทุเทสวณณา นิฏจिता ๑

นิสุสรณนิทุเทสวณณา

นิสุสรณนิทุเทเส อธิโมกขภูเจนาติอาทีสุ เอเกกสมิ อินุทริเย
ปลญจ ปลญจ กตวา ปลญจนัน อินุทริยานัน ปลญจวิสติ
นิสุสรณานิ มกุกผลวเสน นิทุทิฏจานิ ๑

ตตถ ตโต ปณัตตรสทชินุทริยสุส ปฏิลากาติ ตโต
วิปลสุสนากุขเณ ปวตตสทชินุทริยโต มกุกกุขเณ ปณัตตรสุส
สทชินุทริยสุส ปฏิลากวเสน ๑

ปุริมตรสทชินุทริยา นิสุสภู โหตีติ ตสมิ มกุกกุขเณ
สทชินุทริย ปุริมตรโต วิปลสุสนากุขเณ ปวตตสทชินุทริยโต

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 180

นิกฺขนต์ โหติ ฯ อิมินาว นเยน ผลกฺขณ สทฺธินุทฺริยมปี

อุภยตฺถ เสสนิุทฺริยานปี โยเชตพฺพานี ฯ

ปฺพพฺภาเค ปฺลจฺหิ อินุทฺริเยหีติ ปฺจมชฺฌานูปจारे

ปฺลจฺหิ อินุทฺริเยหี ปฺจมชฺฌานาติอุจฺจารสมาวปีสฺสนาวเสน อุจฺ

นีสฺสรณานิ อนิจฺจานุปฺสฺสนาติอุจฺจารสมาวปีสฺสนาวเสน (๑)

อุจฺจารส นีสฺสรณานิ โสตาปฺตติมคฺคาทิวเสน อุจฺ โลกุตฺตร-

นีสฺสรณานิ ฯ เอว ฌานสมาวปีตติมหาวปีสฺสนามคฺคผลวเสน

จตฺตตีส นีสฺสรณานิ ปฺริมปฺริมสมตฺติกมโต นินุทฺติจฺจานี ฯ

เนกขมฺเม (๒) ปฺลจฺจินุทฺริยานีติอาทีนึ ปน สตฺตตีส นีสฺสรณานิ

ปฺฏิปฺกฺขปฺหานวเสน ปฺฏิปฺกฺขโต นินุทฺติจฺจานี ฯ ตตฺถ เนกขมฺมาทิสฺ

สตฺตสฺ สตฺต นีสฺสรณานิ อุปจारेภูมिवเสน วุตฺตานี ผลานี

ปน ปฺฏิปฺกฺขปฺหานากาวโต น วุตฺตานี ฯ

ทฺธิจฺเจกฺกฺเจหีติ ยาว โสตาปฺตติมคฺคา ทฺธิจฺจียา สห

เอกสฺมี ปฺคฺคเล จิตาติ ทฺธิจฺเจกฺกฺจา ฯ เตหี ทฺธิจฺเจกฺกฺเจหี ฯ

โอพาริเกหีติ ฌฺลหี กามราคพฺยาปาเทหี ฯ

อณฺุสทฺคเตหีติ สฺขมฺภูเตหี กามราคพฺยาปาเทหีเยว ฯ

สพฺพกิลเสหีติ รูปราคาทีหี ฯ เตสฺ หี ปฺหีนฺสฺ

สพฺพกิลเส ปฺหีนา โหนฺติ ตสฺมา สพฺพกิลเสหีติ วุตฺตี ฯ

อวุตฺตตฺถานี ปเนตฺถ ปทานี เหฏฺฐา วุตฺตตฺถาเนวาติ ฯ

#๑. ม. อนิจฺจานุปฺสฺสนาติอุจฺจารสมาวปีสฺสนาวเสน ฯ

#๒. โปราณ. นิกฺขมฺเม ฯ

เล่มที่ 41 อินุทริยกถาวณณา หน้า 181

สพฺเพสณเณว จีณาสวานํ ตตฺถ ตตฺถ ปณฺจินุทริยานีติ
อธิโมกฺขภูเจนาติอาทิสฺส ปุพฺเพ วุตฺเตสฺส จานเสฺส ตสฺมี ตสฺมี
จานเ ปณฺจินุทริยานิ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธสาวกานํ จีณาสวานํ
ยถาโยคํ ตโต ตโต นิสฺสรณานิ โหนฺติ ฯ อิมสฺมี วาเร ปจฺมํ
วุตฺตณฺยา เอว ยถาโยคํ จีณาสวเวสน วุตฺตา ฯ

กถํ ปเนตานิ นิสฺสรณานิ อสีตีสตํ โหนฺตีติ ฯ วุจฺเจเต
มกฺกผลวเวสน วุตฺตานิ ปณฺจวิสฺติ สมตฺติกมวเวสน วุตฺตานิ
จตฺตตีส ปฏฺิปกฺขวเวสน วุตฺตานิ สตฺตตีสชาติ ปจฺมวาเร สพฺพานิ
นฺนฺนวุติ นิสฺสรณานิ โหนฺติ เอตานิเยว ทฺติยวาเร จีณาสวานํ
วเวสน ทฺวาทสฺส อปฺนิตฺเตสฺส จตฺราสีติ โหนฺติ ฯ อิติ ปฺริมานิ
นฺนฺนวุติ อิมานิ จ จตฺราสีตีติ อสีตีสตํ โหนฺติ ฯ

กตมานิ ปน ทฺวาทส จีณาสวานํ อปเนตพฺพานิ
สมตฺติกมโต วุตฺเตสฺส มกฺกผลวเวสน วุตฺตานิ อฏฺฐ นิสฺสรณานิ
ปฏฺิปกฺขโต วุตฺเตสฺส มกฺกผลวเวสน วุตฺตานิ จตฺตารีติ อิมานิ
ทฺวาทส อปเนตพฺพานิ ฯ

อรหตฺตผลวเวสน วุตฺตานิ กสฺมา อปเนตพฺพานีติ เจ
สพฺพปจฺมํ วุตฺตานิ ปณฺจวิสฺติยา นิสฺสรณานิ มกฺกผลวเวสน
ลพฺภนโต ฯ อรหตฺตผลวเวสน นิสฺสรณานิ วุตฺตานิ โหนฺติ ฯ
เหฏฺฐิมํ เหฏฺฐิมํ ปน ผลสฺมาปตฺตี อฺปฺริมา อฺปฺริมา น
สฺมาปชฺชนฺติเยวติ เหฏฺฐา ตีณฺปิ ผลานิ น ลพฺภนฺติเยว ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺฉนนา หน้ 182

ฉนสมปตฺตวิปสฺสนาเนกขมมาทนี จ กิริยาเวสน ลพฺกนฺติ ฯ

ปญฺจปี เจตานิ อินฺทฺรียานิ ปุพฺพเมว ปฏฺิปกฺขานํ ปฏฺิ-

ปสฺสทฺธตฺตา ปฏฺิปกฺขโต นิสฺสฎฺฏาเนว โหนฺตฺติ ฯ

นิสฺสรณนิทฺเทสวณฺณนา นิฎฺฐิตา ฯ

ทฺตยสฺสฺตฺตฺตฺตนิทฺเทสวณฺณนา นิฎฺฐิตา ฯ

ทฺตยสฺสฺตฺตฺตฺตนิทฺเทสวณฺณนา

ปฺน อณฺณํ สฺสฺตฺตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อินฺทฺรียวิธานํ

นิทฺทิสิตฺตกาโม ปญฺจิมานิ กิกฺขเวตฺติอาทิมาย ฯ

ตฺตฺตฺต โสตาปตฺตยฺงฺเกสฺสติ เอตฺถ โสโต อริโย อฏฺุจฺงฺกโก

มคฺโค โสตสฺส อปตฺตติ ภูตํ ปาปฺพนํ โสตาปตฺตติ โสตาปตฺตติยา

องฺคานิ สมภารานิ โสตาปตฺตติองฺคานิ ฯ โสตาปนฺนตฺตย ปุพฺพ-

ภากปฏฺิลาภองฺคานิ สปฺปริสฺสํเสโว โสตาปตฺตติองฺคํ สทฺธมฺมสฺสวณฺ

โสตาปตฺตติองฺคํ โยนิโสมนสิกาโร โสตาปตฺตติองฺคํ ฐมฺมานุฐมฺม-

ปฏฺิปตฺติ โสตาปตฺตติองฺคํ อิมานิ จตฺตาริ โสตาปตฺตติองฺคานิ ฯ

เสสา เหฎฺฐา วุตฺตาเอว ฯ

อิทฺถจ อิมํสํ อินฺทฺรียานํ สกวิสเย เชฎฺฐกภาวทสฺสนตฺถํ

วุตฺตํ ฯ ยถา หิ จตฺตาริ เสฎฺฐิปฺตฺตา ราชตฺติราชปญฺจเมสฺ

สทาเยสฺ นกฺขตฺตํ กิฬฺสสามาติ วิถิํ โอตฺตณฺณสฺ เอกสฺส

เสฎฺฐิปฺตฺตสฺส เภหํ คตฺตกาเถ อิตฺเร จตฺตาริ ตฺถนฺทึ นิสฺสทฺตติ

เล่มที่ 41 อินุทริยกถาวณณา หน้า 183

เคหสามิโกว อิมลั ขาพนีย โภชนีย เทถ อิมลั
คณุขมาลาถการาทีนิ เทถาติ เคเห วิจาเรติ ทุตติยสุส
ตติยสุส จตุตถสุส เคห คตกาเล อิตเร จตุตาโร ตุนหิ
นีสิตนุติ เคหสามิโกว อิมลั ขาพนีย โภชนีย เทถ
อิมลั คณุขมาลาถการาทีนิ เทถาติ เคเห วิจาเรติ อถ
สพพจญา รณโธ เคห คตกาเล กิจจาปี ราชา สพพตถ
อิสสุโรว(๑) อิมลัมี ปน กาเล อตุตโน เคเหเยว อิมลั ขาพนีย
โภชนีย เทถ อิมลั คณุขมาลาถการาทีนิ เทถาติ วิจาเรติ
เอวเมว สทุชาปถจมเกสุ อินุทริเยสุ เตสุ สหาเยสุ เอกโต
วีสิ อตุตเรเตสุ วิย เอการมมณเ อุปชชมาเนสุปี ยถา
ปจมสุส เคเห อิตเร จตุตาโร ตุนหิ นีสิตนุติ เคหสามิโกว
วิจาเรติ เอว สไตปาตตุตติองกานิ ปตุวา อธิโมกขลกขณั
สทุชินุทริยเมว เชฏจกั โหติ ปุพพงคมั เสสานิ ตทนุวยานิ
โหนติ ฯ

ยถา ทุตติยสุส เคเห อิตเร จตุตาโร ตุนหิ นีสิตนุติ
เคหสามิโกว วิจาเรติ เอว สมมปฐานานิ ปตุวา ปคคณ-
ลกขณั วีริอินุทริยเมว เชฏจกั โหติ ปุพพงคมั เสสานิ
ตทนุวยานิ โหนติ ฯ

ยถา ตติยสุส เคเห อิตเร จตุตาโร ตุนหิ นีสิตนุติ
#๑. ส. อิสสุโรปี ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 184

เคหสามิโกว วิจาเรติ เอวํ สติปฺภูจานานิ ปตฺวา อุปฺภูจान-
ลคฺขณํ สตินุทฺธิยเมว เชฏฺฐกํ โหติ ปุพฺพคฺมํ เสสานิ
ตทนฺวยานิ โหนฺติ ฯ

ยถา จตฺตตฺสส เคเห อิตเร จตฺตาโร ตฺถุหิ นิสินฺทติ
เคหสามิโกว วิจาเรติ เอวํ ฉานานิ ปตฺวา อวิกฺเขปลคฺขณํ
สมาธิनुทฺธิยเมว เชฏฺฐกํ โหติ ปุพฺพคฺมํ เสสานิ ตทนฺวยานิ
โหนฺติ ฯ

สพฺพปจฺฉา รลฺโย เคหํ คตฺทกาลे ปน ยถา อิตเร
จตฺตาโร ตฺถุหิ นิสินฺทติ ราชาว วิจาเรติ เอวํ อริยสจฺจานิ
ปตฺวา ปชานนลคฺขณํ ปญฺฉินุทฺธิยเมว เชฏฺฐกํ โหติ ปุพฺพคฺมํ
เสสานิ ตทนฺวยานิ โหนฺตฺติติ ฯ

ปภทคณนินิทฺเตสวณณา

สฺสคฺคตฺสส ปภทคณนาปฺจฺฉาปุพฺพคฺเมว ปภทคณน-
นินิทฺเตส สปฺปฺริสสํเสเวติ โสภนानํ ปฺริสานํ สมฺมา เสวเน ฯ

อธิโมกฺขาธิปเตยฺยญฺเจนาติ อธิโมกฺขสงฺขาเตน เสสินุทฺธิยเส
อธิปติภาวญฺเจน เสสินุทฺธิยานํ ปุพฺพคฺมญฺเจนาติ อตฺถิโก ฯ

สทฺธมฺมสฺสวเนติ สตํ ฐมฺโม โสภโน วา ฐมฺโมติ
สทฺธมฺโม ฯ ตฺสส สทฺธมฺมสฺส สวเน ฯ

โยนิโสมนสิกาเรติ อุปาเยน มนสิกาเร ฯ

ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปตฺติยาติ เอตฺถ นว โลกุตฺตรฐมฺเม

เล่มที่ 41 อินฺทฺริยกถาวณณา หน้า 185

อนฺคโต ฌมฺโม ฌมฺมานุฌมฺโม สีสฺมาธิปณฺญาสงฺฆาตฺตสฺส
ฌมฺมานุฌมฺมสฺส ปฏฺธิปตฺติ ปฏฺธิปชฺชนํ ฌมฺมานุฌมฺมปฏฺธิปตฺติ ฯ
สมฺมปฺปชานาทีสุปี เอเสว นโย ฯ

ปเกทคณนินฺทฺเทสวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

จริยวาวรณณา

จริยวาวเรปี อิมินาว นเยน อตฺถโต เวทิตพฺโพ ฯ เกวลํ
ปจฺจวาวโร อินฺทฺริยานํ อุปฺปาทนกาลวเสน วุตฺโต จริยวาวโร
อุปฺปนฺนํ อาเสวนกาลวเสน จ ปาริปฺปrikาลวเสน จ
วุตฺโต ฯ จริยา ปกฺติ อุตฺตฺตฺนตาคิ ทิ อตฺถโต เอกํ ฯ

จริยวาวรณณา นิฏฺฐิตา ฯ

จารวิหารนินฺทฺเทสวณณา

อิทานิ จริยาสมฺพนฺนเชเนว จารวิหารนินฺทฺเทสวเสน อปฺเรน
ปริยาเยน อินฺทฺริยวิชานํ นินฺทฺทิสิตฺกามา จาโร จ วิหาโร
จาทิอาทิกํ อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา ตสฺส นินฺทฺเทสมาห ฯ ตตฺถ
อุทฺเทเส ตาวา ยถา จรณฺตํ วิหรณฺตํ วิญฺญู สพฺรหฺมจารี
คฺมภีเรสุ จานฺเนสุ โอกปฺเปยฺยํ อทฺธา อยฺมายสุมา ปตฺโต
วา ปาปฺณิสฺสตี วาติ (๑) ตถา อินฺทฺริยสมฺปนฺนสฺส จาโร จ
วิหาโร จ วิญฺญูหิ สพฺรหฺมจารีหิ อนฺนพฺพุโห โหติ ปฏฺฐิตฺวา
#๑. กตฺถจ. ปาปฺณิสฺสตี วา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 186

อุทฺเทสสฺส สมฺพนฺโธ เวทิตฺตฺโพ ๑

อุทฺเทสนิทฺเทเส จรียา จาโรเยว ๑ จาโร จรียาติ หิ
อตุถโต เอกํ ๑ ตสฺมา จาโรติ ปทสฺส นิตฺเทเส จรียาติ
วคฺคํ ๑

อิรียาปถจรียาติ อิรียาปถานํ จรียา ปวคฺคตฺนนฺติ อตุถโต ๑
เสเสสฺสปี เอสเว นโย ๑ อายตฺนจรียา ปน อายตฺนเนสุ
สตีสมฺปชณฺณานํ จรียา ๑

ปคฺคตีติ ผลานี ๑ ตานี หิ ปาปฺณินฺตีติ ปคฺคตีติ
วคฺคตา ๑ สตฺตโลกสฺส ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกา อตุถา โลกคฺคตาติ
อโย วิเสโส ๑

อิทานิ ตาสํ จรียานํ ภูมึ ทสฺเสนฺโต จคฺคสุ อิรียาปถเสสฺสติ-
อาทิมาท ๑

สตีปฏฺจानเนสฺสติ อารมฺมณสตีปฏฺจानเนสุ ๑ สตีปฏฺจानเนสฺสปี
วคฺคจฺมานเนสุ สตีโต อนณฺณานี โวหารวเสน อนณฺณานี วีย
กคฺควา วคฺคํ ๑

อริยสจฺเจสฺสติ ปุพฺพภากโลกียสจฺจจฺวาณน วิสฺสุ วิสฺสุ สจฺจ-
ปริคฺคหวเสน วคฺคํ ๑

อริยมคฺเคสุ สามณฺณผลเสสฺสติ จ โวหารวเสนว วคฺคํ ๑

ปเทเสติ (๑) โลกคฺคจฺรียาย เอกเทเส ๑ นินฺนปเทสโต หิ

#๑. สฺยา. ปเทโสว ๑ โปราณ. ปเทโสติ ๑

เล่มที่ 41 อินุทริยกถาวณณนา หน้า 187

โลกคุดจริยิ พุทธา เอว กโรนุติ ๑ ปุณ ตา เอว จริยาโย
การกปुकคवलเสน ทสเสนโต ปณิธิสมปุนานนุติอาทิมาห ๑ ตตถ
ปณิธิสมปุนานา นาม อิริยาปถานัน สนตตตตา อิริยาปถคุดติยา
สมปุนนา อกมปิตอิริยาปถา ภิกขุภาวานุรูปน สนเตน
อิริยาปถน สมปุนนา ๑

อินุทริเยสุ คุดตทวารานนุติ จกขาทิสู ฆสฺ อินุทริเยสุ
อตุตโน อตุตโน วิสเย ปวตตเอเอกทวารวเสน (๑) คุดตี ทวาริ
เอเตสนติ คุดตทวารา ๑ เตสึ คุดตทวารานัน ๑

ทวารนุติ เจตถ อูปปตติทวารวเสน จกขาทโยเอว ๑
อูปปมาทวิหารินนุติ สีลาทิสู อูปปมาทวิหารวตี ๑

อริจิตตมณฺญुकตตานนุติ วิปสฺสนาย ปาทกภาเวน อริจิตต-
สงฺขาตี สมาริมณฺญुकตตานัน ๑

พุทฺธิสมปุนานนุติ นามรูปวตถานัน อาทิ กตฺวา ยาว
โคตรภู ตาว ปวตเตน ฉาณน สมปุนานัน ๑

สมมาปฏิปุนานนุติ จคฺมกุกกฺขณ ๑

อริคตผลานนุติ จคฺมกุกกฺขณ ๑

อธิมุจฺจนโตติ อธิโมกฺขํ กโรนุโต ๑

สทฺธาย จรตีติ สทฺธาวเสน ปวตตติ ๑

ปกฺคณฺหนโตติ จคฺสมมปฺปธานวีริเยน ปทหนโต ๑

#๑. ม. ปวตตเอเอกทวารวเสน ๑

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฎิสัมภิทามคคุณณา (สทฐมมปกาตีนิ ๒) - หน้าที่ 188
เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 188

อุปภูจาเปนุโตติ สติยา อารมมณั อุปภูจาเปนุโต ฯ
อวิกเขเปั กโรนุโตติ สมาริวเสน วิกเขเปั อกโรนุโต ฯ
ปชานนุโตติ จตุสจจปชานนปญญา ย ปกาเรน ชานนุโต ฯ
วิชานนุโตติ อินุทริยสมปยุตตชวณปุปพุกเมน อวชชช-
วิญญาณน อารมมณั วิชานนุโต ฯ

วิญญาณจริยายาติ อวชชชวิญญาณจริยวเสน ฯ
เอว ปฎิปนุสสาติ สหชวนาย อินุทริยจริยาย ปฎิ-
ปนุสสา ฯ

กุสลา ฐมา อายาเปนุตีติ สมถวิปัสสนาวเสน ปวตตา
กุสลา ฐมา ภูสิ ยาเปนุติ ปวตตุนตีติ อตุโถ ฯ

อายตนจริยายาติ กุสลานั ฐมานัน ภูสิ ยตนจริยาย ฯ
ฃญจริยาย ปวตตุนจริยายาติ วุตตั โหติ ฯ

วิเสสมชคจจตีติ วิกขมภนตทงคสมจเจทปฎิปปัสสทฐิวเสน
วิเสสั อชคจจติ ฯ ทสฺสนจริยาทโย วุตตตุถาเยว ฯ

สทฐาย วิหระตีติอาทีสุ สทฐาทิสมจกิสฺส อิริยาปถวิหาโร
ทฐทโพ ฯ

อนุพทุโชติ อนุमानพทุฐิยา ฯ

ปฎิวิทุโชติ ปจจกขพทุฐิยา ฯ ยสฺมา อชิโมกขภูจาทิสฺ
อนุพทุเชสุ ปฎิวิทุเชสุ จ จาโร จ วิหาโร จ อนุพทุโ
โหติ ปฎิวิทุโช ตสฺมา อนุโพชปฎิเวเชสุปี อชิโมกขภูจาทโย

จ นินุทริยจ ๑

เอว สททชย จรณตุนุติอาทีสุ เอวณุติ วุตตปการ

นินุทริยสโนโต ยถาสททสส อตุถ นินุทริยตี ๑

วิญญูติอาทีสุปี ยถาสภาว ชานนุตีติ วิญญู ๑

วิญญาต สภาว วิภาวณุติ ปากภู กโรนุตีติ วิภาวี ๑

อสนิ วิย สิลุจเจเย กิเลส เมชติ หีสตีติ เมธา จิปป

คหณชารณญเจเน วา เมธา เมธา เอเตส อตุถตีติ เมธาวี ๑

ถาณคตียา ปณทณุติ กจจณุติ ปวตตณุตีติ ปณทิตา ๑

พุทริสมุปทาย สมณนาคตตดา พุทริสมุปนนา ๑

สท พุทริสมุ จริย อตุตม ปฎิปปท จรณตีติ สพุทริสมุจาริโน ๑

อปโลกนกมมาทิจตุพุพิช กมม เอโกโต กรณวเสน เอก

กมม ๑

ตถา ปญจวิโซ ปาติโมกขุทเทโส เอกุทเทโส ๑

สมา สิกขา เอเตสนุติ สมสิกขา สมสิกขาน ภาว

สมสิกขตา ๑ สมสิกขาตาตีปี ปจณุติ ๑

เยส เอก กมม เอโก อุทเทโส สมสิกขตา เต

สพุทริสมุจาริตี วุตต ไหติ ๑ ฆานานีติ วุตตพุเพ ฆานาติ

สิงควิปุลลาโส กโต ๑

วิโมกขาติ ตโย วา อภูช วา วิโมกขา ๑

สมาธิตี สวิตกสวิจารอวิตกสวิจารมตตอวิตกสวิจารา

ตโย สมารี ๕

สมาปตฺติโยติ สุลฺลตานิमितฺตาปฺปณฺหิตา ๕

อภิณฺวาโยติ ฉ อภิณฺวา ๕

เอโก อํโส ภาโค น ทฺติโยติ เอกํโส เอกํสสฺส อตฺถสฺส

วจนํ เอกํสวจนํ ๕ เอวํ เสเสสฺสุปี โยชนา กาทพฺพา ๕

วิเสสโต ปน สมนํ สมนฺตา วา เสติ ปวตฺตตีติ สํสโย

นตฺถตฺถ สํสโยติ นิสํสโย ๕

เอกสฺมีเยว อนิจฺฉยตา หุตฺวา อิตฺรมฺปี กงฺขตีติ กงฺขา

นตฺถตฺถ กงฺขาคี นิกฺกงฺโข ๕

ทฺวิธา ภาโว เทวชฺฉํ นตฺถตฺถ เทวชฺฉนฺติ อเทวชฺฉโณ ๕

ทฺวิธา เอลยติ (๑) กมฺเปตีติ เทวพฺหํ นตฺถตฺถ เทวพฺหกนฺติ

อเทวพฺหโก ๕

นโยเคน นียเมน วจนํ นโยควจนํ ๕ นียโยควจนนฺติปี

ปฺจนฺติ ๕

อปฺณณกสฺส อวิรรุทฺทสฺส นียฺยานิกสฺส อตฺถสฺส วจนํ

อปฺณณกวจนํ ๕

อวตฺถาปนวจนนฺติ นิจฺฉยวจนํ ๕ สพฺพมฺปี เหน้ วิจิกิจฺฉา-

ภาวสฺส เววจนํ ๕

ปฺยสฺส อตฺถสฺส สพฺพภาวโต วจนํ ปฺยเมวาคี ปฺยวจนํ ๕

#๑. สี. จลยติ ๕ ๒. ม. นโยควจนํ ๕

เล่มที่ 41 อินุทริยภถาวณณา หนา 191

ตถา ครุวงนั ๗ สห การเวน ครุภาเวน สการวิ ๗

ปติสุตยนิ (๑) วา ปติสุตโย (๑) ปรี ครุ กตวา นิสุตยนิ อปสุตยนนติ
อตโต ๗ ปติสุตวนิ (๑) วา ปติสุตโว (๑) นิวาตวุตติตาย ปรงจนสวนนติ
อตโต ๗ อุภยถาปี ประชกฏจกภาวสเสตัม นามิ ๗ สห การเวน
วตตติตติ สการวิ ๗ สห ปติสุตยเน (๑) ปติสุตเวเน (๑) วา วตตติตติ
สปรปติสุตยนิ (๑) ๗ สปรปติสุตวนติ วา วตตพเพ ยการึ วการึ
วา โลปี กตวา สปรปติสุตนนติ (๑) วุตตัม ๗ อธิกั วิติฏุจึ วงนั
อชิวจัน สการวณจ ตัม สปรปติสุตยจาทิ (๑) สการวสปรปติสุตัม (๑)
สการวสปรปติสุตัม (๑) อชิวจัน สการวสปรปติสุตสาชิวจัน (๑) ๗

อุภยถาปี เวจจนวิกปรปนานตตวเสน ปุนปรปนิ เตนนติ
วุตตัม ๗ ปตโต วา ปาปนุณิสุตติ วาติ ฆาณาทีนิเยวาติ ๗

ตติยสุตตุนตนิทเทสวณณา นิฏุจิตา ๗

จตุตถสุตตุนตนิทเทสวณณา

ปุน ปจรมสุตตเมว นิฏุขิปิตวา อปรเนน อากาเรน
อินุทริยานิ นิททิสุตติ ๗

ตตุถ กตihakarehi kenunuen thulapunnanti katihi (๓)
agakarehi thulapunnani ๗

#๑. ปฏิสุต....? ๗ ๒. ม. กตihakarehi ๗ ๓. ม. กตihi akarehi ๗

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 192

เกณฺณฺเจน ทฏฺฐพฺพานีติ ทฏฺฐพฺพากาเร จ ทฏฺฐพฺพฏฺฐณฺจ
ปฺจฺจติ ฯ

ฉหากาเรหิ เตณฺณฺเจน ทฏฺฐพฺพานีติ ฉหิ อากาเรหิ
ทฏฺฐพฺพานิ เตเนว ฉอาการสงฺขาเตณฺณฺเจน ทฏฺฐพฺพานิ ฯ

อาธิปเตยฺยญฺเณนาติ อธิปติภาวญฺเณน ฯ

อาทิวโสรณญฺเณนาติ กุสลานํ ฌมฺมานํ อาทิกฺุตฺตสฺส สีสฺส
วิโสรณญฺเณน ฯ

อธิมตฺตญฺเณนาติ พลวญฺเณน ฯ พลวํ หิ อธิกา มตฺตา
ปฺมาณํ อสฺสาติ อธิมตฺตนฺติ วุจฺจติ ฯ

อธิญฺจานญฺเณนาติ ปติญฺจานญฺเณน ฯ

ปริยาทานญฺเณนาติ เขปนญฺเณน ฯ

ปติญฺจาปกญฺเณนาติ ปติญฺจาปนญฺเณน ฯ

อาธิปเตยฺยญฺจนินุทฺเทสวณฺณา

อาธิปเตยฺยญฺจนินุทฺเทเส อสฺสทฺธิยํ ปชฺหโตติอาทิ เอเกกฺสฺเสว
อินฺทฺริยสฺส ปฏฺธิปกฺขปชฺหณวจฺนํ เอกกฺขณฺเปี อตฺตโน อตฺตโน
ปฏฺธิปกฺขปหานกิจฺจสาธเน อธิปติภาวสาธนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

เสธานี จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ ตํสมฺปยุตฺตฺตานเว วุตฺตานิ ฯ

นानากฺขณฺเส วา เอเกกํ อินฺทฺริยํ ฐฺริ กตฺวา ตสฺส ตสฺส

ปฏฺธิปกฺขสฺส ตํ ตํ อินฺทฺริยํ เชฏฺฐกํ กตฺวา เสธานี ตทฺนฺวานิ

กตฺวา วุตฺตนฺตปิ เวทิตพฺพิ ฯ กามจฺจนฺทํ ปชหโตตฺตอทิ ปน
เอกกฺขณฺวเสเนว วุตฺตํ ฯ

อาธิปเตยฺยญฺจนินุทเทสวณฺณา นิฏฺจตา ฯ

อาทิวโธชนญฺจนินุทเทสวณฺณา

อาทิวโธชนญฺจนินุทเทส อสฺสทฺธิยํสํวรญฺเจน สีลวิสุทฺธิติ (๑)
อสฺสทฺธิยํสํ นินฺวณญฺเจน วิรตฺตอถฺเณน สีลมลวิโธชนโต สีล-
วิสุทฺธิ นาม ฯ

สทฺธินุทฺธิยํสํ อาทิวโธชนาติ สทฺธินุทฺธิยํสํ อุปนินฺตสย-
วเสน อาทิกฺกตสฺส สีลสฺส วิโธชนา ฯ อิมินาว นเยน เสสานิปี
กามจฺจนฺทาทีสํวรณฺมุลกานิ จ อินุทฺธิยานิ เวทิตพฺพานิ ฯ

อาทิวโธชนญฺจนินุทเทสวณฺณา นิฏฺจिता ฯ

อริมคตฺตญฺจนินุทเทสวณฺณา

อริมคตฺตญฺจนินุทเทส สทฺธินุทฺธิยํสํ ภาวนาย ฉนฺโท
อุปฺปชฺชตีติ สทฺทสฺส ปุคฺคตสฺส สทฺธาปฏิสํยคฺคตํ ฌมฺมํ สุตฺวา
วา สทฺธินุทฺธิยภาวนาย อสฺสาทํ ทิสฺวา วา สทฺธินุทฺธิเย
กฺุสโล ฌมฺมจฺจนฺโท ชายติ ฯ

ปาโมชฺชํ (๒) อุปฺปชฺชตีติ ฉนฺทชาตคฺคตา ทพฺพลปีติ อุปฺปชฺชติ ฯ

#๑. สฺยา. อสฺสทฺธิยํ สํวรญฺเจน สีลวิสุทฺธิติ ทิสฺสตี ฯ

#๒. ม. ปาโมชฺชํ ฯ

พุทธทศนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺวณณา (สทฺธมฺมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 194
เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 194

ปีติ อุปฺปชฺชตีติ ปมฺหิตตฺตา พลวปีติ อุปฺปชฺชติ ฯ
ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชตีติ ปีติยา ปีณิตตฺตา กายจิตฺตปสฺสทฺธิ
อุปฺปชฺชติ ฯ
สุขํ อุปฺปชฺชตีติ ปสฺสทฺธกายนจิตฺตตฺตา เจตสิกํ สุขํ
อุปฺปชฺชติ ฯ
โองาโส อุปฺปชฺชตีติ สุเขน อภิสนฺนตฺตา ฉาโณภาโส
อุปฺปชฺชติ ฯ
สํเวโก อุปฺปชฺชตีติ ฉาโณภาเสน วิทิตสงฺขาราทีนวตฺตา
สงฺขารปฺปวตฺตติยํ สํเวโก อุปฺปชฺชติ ฯ
สํเวชตฺวา จิตฺตํ สมหาทตีติ สํเวกํ อุปฺปาเทตฺวา เตเนว
สํเวเคน จิตฺตํ สมหาตีติ กโรตี ฯ
สารุํกํ ปคฺคณฺหาตีติ ลินฺนุทฺตภาวํ โมเจตฺวา สฺกุจฺจุ
ปคฺคณฺหาตีติ ฯ
สารุํกํ อชฺฌุเปกฺขตีติ วีริยสฺส สมนํ หุตฺวา ปวตฺตตฺตา
ปฺนุ วีริยสมตานิโยชเน พฺยาปารี อกโรนฺโต ตตฺตรมฺมตฺต-
เปกฺขาวเสน สารุํกํ อชฺฌุเปกฺขตีติ นาม ฯ
อุเปกฺขาวเสนาคี สมวาหิตลกฺขณาย ตตฺตรมฺมตฺตฺตฺตฺตฺต-
วเสน ฯ
นानตฺตกิลเสหีติ วิปสฺสนาย ปฏฺธิปฺกฺขภูเตหิ นานา-
สภาวะหิ กิลเสหิ ฯ

วิโมกฺขเวสนาติ ภงฺกานุปฺสฺสนโต ปฏฺจาย นานตฺตกิลเสหิ
วิมฺจจนวเสน ฯ

วิมุตฺตตฺตาติ (๑) นานตฺตกิลเสหิ วิมุตฺตตฺตา ฯ

เต ฐมฺมาติ ฉนฺทาทโย ฐมฺมา ฯ

เอกรสา โหนฺตฺตีติ วิมุตฺตฺตฺรเสน เอกรสา โหนฺติ ฯ

ภาวนาเวสนาติ เอกรสภาวนาเวสน ฯ

ตโต ปณฺธิตฺตเร วิวญฺญนฺตฺตีติ เตน การณฺน วิปฺสฺสนา-
รฺมฺมณโต ปณฺธิตฺตเร นิพฺพานารมฺมณฺเ วิวญฺญนฺานุปฺสฺสนา-
สงฺขาเตน โคตฺตรภฺวณฺน ฉนฺทาทโย ฐมฺมา นินฺตฺตฺนฺติ สงฺขาราร-
มฺมณโต อปฺกนฺตฺวา นิพฺพานารมฺมณฺเ ปวตฺตฺนฺตฺตีติ อตฺถโถ ฯ

วิวญฺญนาเวสนาติ เอว โคตฺตรภฺขณฺเ สงฺขาราร-
มฺมณโต วิวญฺญนาเวสน ฯ

วิวญฺญิตฺตฺตา ตโต ไวสฺซชฺชตฺตีติ มกฺกสมฺภกิปฺกฺกโล มกฺกสฺส
อุปฺปาทกฺขณฺเเยว ทฺถโตวญฺจนาเวสน วิวญฺญิตฺตฺตา เตนฺว
การณฺน กิลเส จ ขนฺธฺจ ไวสฺสชฺชตฺตี ฯ

ไวสฺสชฺชิตฺตฺตา ตโต นินฺชณฺนตฺตีติ มกฺกสฺส อุปฺปาทกฺ-
ขณฺเเยว กิลเส จ ขนฺธฺจ ไวสฺสชฺชิตฺตฺตา เตนฺว การณฺน
กิลเส จ ขนฺธา จ อนุปฺตฺตฺติไนโรธเวสน นินฺชณฺนตฺตี ฯ

ไวสฺสชฺชิตฺตฺตาติ จ อาสํสายํ ภฺตฺวจนํ กตํ ฯ กิลเสไนโรธเวสตี
#๑. สี่. วิมุตฺตตฺตา ฯ

ขนฺธนิโรธสพฺภาวโต จ ขนฺธนิโรโธ วุตฺโต ฯ

นิโรธวเสนาติ ยถาวุตฺตนิโรธวเสน ฯ ตสฺเสว มคฺคสฺส
อุปฺปาทกฺขณฺเ ทเว วอสกฺเค ทสฺเสตฺถกาโม นิโรธวเสน ทเว
วอสกฺคาตฺถาตีมาห ฯ เทวปี เหฏฺฐา วุตฺตตฺถาเอว ฯ

อสฺสทฺธิยสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชตฺติอาทิสฺสปี อิมินาว
นเยน วิตฺถารโต อตฺถโถ เวทิตฺตฺโพ ฯ วีรียินฺทฺริยาทิมฺลเกสฺสปี
วารสฺสุ เอเสว นโย ฯ

อธมฺมตฺตภูจนิทฺเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

อธฺภูจานภูจนิทฺเทสวณฺณา

อิมินาว นเยน อธฺภูจานภูจนิทฺเทสปี วิตฺถารโต
เวทิตฺตฺโพ ฯ เกวลํ เหตุถ อธฺภูจาทิตฺติ วิเสโส ปตฺติภูจาทิตฺติ
อตฺถโถ ฯ

อธฺภูจานภูจนิทฺเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

ปริยาทานภูจปตฺติภูจาปภฺภูจนิทฺเทสวณฺณา

ปริยาทานภูจนิทฺเทเส ปริยาทียตฺติ เชเปตฺติ ฯ

ปตฺติภูจาปภฺภูจนิทฺเทเส สทฺโธ สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺเข

ปตฺติภูจาเปตฺติ สทฺธาสมฺปนฺโน สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา ทฺกฺขา
อนตฺตาติ อธฺมจฺจนฺโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺเข ปตฺติภูจาเปตฺติ ฯ

อิมินา ปุคคลวิเสเสน อินุทริยภาวนาวิเสโส นิตุทฎุโจ ๑

สทฐสส สทฐินุทริย อธิโมกข ปติฏฐาเปตติ สทฐา-
สมปนนสส ปุคคสส สทฐินุทริย ตัเยว สทฐ ปติฏฐาเปติ ๑
ตถา อธิมจจนตติ อธิโมกข ปติฏฐาเปตติ ๑ อิมินา อินุทริย-
ภาวนาวิเสเสน ปุคคลวิเสโส นิตุทฎุโจ ๑

เอว จิตตํ ปคคณนุโต ปคคเห ปติฏฐาเปติ สติ
อุปฏฐาเปนุโต อุปฏฐาเนน ปติฏฐาเปติ จิตตํ สมหาทนุโต
อวิกเขเป ปติฏฐาเปติ อนิจจํ ทุกขํ อนตตาคิ ปสสนุโต ทสเสน
ปติฏฐาเปตติ เสเสสุปี โยชณา เวทิตพพา ๑

โยคาวจโรติ สมถโยเก วิปสสนาโยเก วา อวจรตติ
โยคาวจโร ๑ อวจรตติ ปวิสิตวา (๑) จรตติ ๑

ปริยาทานภูจปติฏฐापภฏฐนิตุทฐวณณา นิฏฐิตา ๑
จตุตถสตุตตनุตนิทฐวณณา นิฏฐิตา ๑

อินุทริยสโมธานวณณา

อิทานิ สมารี ภาวยโต วิปสสนํ ภาวยโต จ อินุทริย-
สโมธานํ (๒) ทสเสตุกาโม ปจम्मํ ตาว อุปฏฐานโกสลลปุปเกทํ
นิตุทฐิตตํ ปุณฺชชโน สมารี ภาวนุโตติอาทิมาท ๑

ตตุถ ปุณฺชชโน สมารี ภาวนุโตติ นิตุทฐภากิยํ สมารี
#๑. กตถจ. ปวิเสตวา ๑ ๒. ส. อินุทริยสมารานํ ๑

เล่มที 41 มหาวคฤณนา หน้า 198

ภาเวนุโต ๑ เสกขสฺส วีตราคสฺส จ ปน โลกุตฺตโรปี สมาริ
ลพฺภติ ๑

อวชฺชิตตฺตาติ กสิณาทินิมิตฺตสฺส อวชฺชิตตฺตา กสิณาทิ-
ปริกมฺมํ กตฺวา ตตฺถ อุปฺปาติตนินิมิตฺตตฺตาติ วุตฺตํ โหติ ๑

อารมฺมณฺูปฏฺฐานกฺสโลติ ตสฺส อุปฺปาติตสฺส นินิมิตฺตสฺเสว
อุปฏฺฐานเน กฺสโล ๑

สมถนินิมิตฺตูปฏฺฐานกฺสโลติ อจฺจารทฺฐวีริยตาทีหิ อุทฺชเต
จิตฺเต ปสฺสทฺฐิสมาริอุปฺกขาสมฺโพชจณฺกภาวนาวเสน จิตฺโต-
ปสมนินิมิตฺตสฺส อุปฏฺฐานเน กฺสโล ๑

ปกฺกหนินิมิตฺตูปฏฺฐานกฺสโลติ อตฺถิถิตวีริยตาทีหิ ถีนเ จิตฺเต
ธมฺมวิจยวีริยปีติสมฺโพชจณฺกภาวนาวเสน จิตฺตปกฺกหนินิมิตฺตสฺส
อุปฏฺฐานเน กฺสโล ๑

อวิภฺเขปฺอุปฏฺฐานกฺสโลติ อนฺุทฺชตาลีนจิตฺตสฺส สมฺปยุตฺตสฺส
สมาริสฺส อุปฏฺฐานเน กฺสโล ๑

โอภาสฺอุปฏฺฐานกฺสโลติ ปญฺญาปโยคมนฺุทตาย นิสฺสทาเท
จิตฺเต อฏฺฐสํเวคตฺถุปจฺจเวกฺขณเณ จิตฺตํ สํเวชตฺวา ภาณเ-
ภาสสฺส อุปฏฺฐานเน กฺสโล ๑ อฏฺฐ สํเวคตฺถุณี นาม ชาติ-
ชราพฺยาธิมรณานิ จตฺตาริ อปายทฺทุกฺข์ ปญฺจมํ อตีเต วฏฺฏมฺูลกํ
ทฺทุกฺข์ อนาคเต วฏฺฏมฺูลกํ ทฺทุกฺข์ ปจฺจบุปฺนเน อาหารปริเยฏฺฐิ-
มฺูลกํ ทฺทุกฺขนฺติ ๑

ขุททกนิกายกุกกถา ปฐมิกิถาภคควณนา (สททมมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 199
เล่มที่ 41 อินทริยกถาวณนา หน้า 199

สมปหังสนุปฏจานกุตโลติ อุปสมตฺขานชคเมน นิสฺสาเท
จิตฺเต พุทฺชมฺสงฆคฺคณานุสฺสรณเณ จิตฺตํ ปสาเทนฺโต
สมปหังสนสฺส อุปฏจานเณ กุตโล ๑

อุเปกฺขุปฏจานกุตโลติ อุทฺชตาทิทอสฺวิริหิตเณ จิตฺเต นิคฺคห-
ปคฺคทาทิสฺส พฺยาปารากวกรณเณ อุเปกฺขาย อุปฏจานเณ กุตโล ๑

เสกฺโขติ ติสฺโส สิกฺขา สิกฺขตฺติติ เสกฺโข ๑

เอกตฺตูปฏจานกุตโลติ สกฺกายทิกฺจาทินํ ปหีนฺตฺตา
เนกขมฺมาทินเณ เอกตฺตสฺส อุปฏจานเณ กุตโล ๑

วิตฺราโคติ สพฺพโส ปหีนฺราคตฺตา วิตฺราโค จินฺนสฺวา ๑

ฉานฺนุปฏจานกุตโลติ อรหา ชมฺเมสฺส วิคตสมฺโมหตฺตา ตตฺถ
ตตฺถ อสมฺโมหฉานสฺส อุปฏจานเณ กุตโล ๑

วิมุตฺตูปฏจานกุตโลติ (๑) อรหตฺตผลวิมุตฺติยา อุปฏจาน
กุตโล ๑ วิมุตฺติติ หิ สพฺพกิลเสหิ วิมุตฺตตฺตา อรหตฺตผลวิมุตฺติ
อชิปฺเปตา ๑

วิปฺสฺสนากวณาย อุปฏจานานุปฏจานสฺส อนิจฺจโตติอาทีนํ
นิจฺจโตติอาทีนํ จ สีสกฺกถายํ วุตฺตฺนเยเนว เวทิตฺตพฺพานิ ๑
ปาสฺสโต ปน आयุหนานุปฏจานกุตโล วิปริณามุปฏจานกุตโล
อนิมิตฺตูปฏจานกุตโล นิมิตฺตานุปฏจานกุตโล อปฺปณฺหิตูปฏจาน-
กุตโล ปณฺธิชานุปฏจานกุตโล (๑) อภินิเวसानุปฏจานกุตโลติ เอเตสฺ
#๑. โปราณ. จิตฺตูปฏจานกุตโล ๑ ๒. ม. ปณฺธิชานุปฏจานกุตโล ๑

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 200

สามิจเนน สมาสปทจเฉโท กาดพุโพ ฯ เสเสสุ ปน นิสสกก-
วจเนน ปาโจ ฯ

สุลลคฺคฺชฎฎจกฏจกฏโลติ ปเนตถ สุลลคฺคฺชฎฎจกฏจกฏโลติ
วา สุลลคฺคฺชฎฎจกฏจกฏโลติ วา ปทจเฉโท กาดพุโพ ฯ
ยสุมา ปน ฯ นัพพิทาวิราคณิโรชปฏินิสสคฺคฺคานุสฺสหนา อธิปญญา-
ชมฺมวิปฺสหนา ยถากุตถาณทสฺสนํ ปฏิสงฺขานุสฺสหนา วิวญฺญานา-
นุสฺสหนาติ อีมา อญฺจ มหาวิปฺสหนา อตฺตโน สภาววิเสเสน
วิเสสิตา น อารมฺมวิเสเสน ตสุมา อีมาลํ อญฺจนุํ
อนิจฺจโต อุปฺปฏฺจกฏจกฏโล โหติติอาทีนํ วจนานิ วिय
นัพพิทาโต อุปฺปฏฺจกฏจกฏโล โหติติอาทีนํ วจนานิ น
ยฺชฺชนฺติ ฯ ตสุมา เอว อีมา อญฺจ น โยชิตา ฯ

อาทีนวานุสฺสหนา ปน สุลลคฺคฺชฎฎจกฏจกฏโล โหติ
อภินิเวसानุสฺสหนา กฏจกฏโล โหติติ อิมินา ยุคคกวจเนเนว อตฺถโต
อาทีนวาโต อุปฺปฏฺจกฏจกฏโล โหติ อาลยาภินิเวसानุสฺสหนา กฏจกฏโล
โหติติ โยชิตาว โหติติ สรฺุเปน น โยชิตา ฯ

อติ ปุริมา จ อญฺจ อยญจ อาทีนวานุสฺสหนาติ
อญฺจารสสุ มหาวิปฺสหนาสฺ อีมา นว อโยเชตฺวา อิตฺราเอว
นว โยชิตาติ เวทิตพฺพา ฯ

ฃาณุปฺปฏฺจกฏจกฏโลติ เสกฺโข วิปฺสหนูปกฺกิลเสหนํ อภาวโต
วิปฺสหนากาวนาย ฃาณสฺส อุปฺปฏฺจกฏจกฏโล ฯ สมาริภาวนาย

ปน นิกนตีสพภาวโต ฌาณุปฎุจจาเน กุสโลติ น วุคโต ๑

วิสญโลคูปฎุจจาเนกุสโลติ กามโยควิสญโลโค ภวโยค-
วิสญโลโค ทิฎฐิโยควิสญโลโค อวิชชาโยควิสญโลโคติ (๑) จตุธา
วุคตสส วิสญโลคสส อุปฎุจจาเน กุสโล ๑

สญโลคานุปฎุจจาเนกุสโลติ กามโยคภวโยคทิฎฐิโยคาวิชชา-
โยควเสน จตุธา วุคตสส สญโลคสส อนุปฎุจจาเน กุสโล ๑

นิโรธุปฎุจจาเนกุสโลติ ปุณ จปริ ภิกขเว ชีณาสวสส
ภิกขุโน นิพพานนินนุ จิตต โหติ นิพพานโปณิ นิพพาน-
ปพภาริ วิวกฏจึ เนกขมมาริรตึ พุยนตีฏุตึ สพพโส
อาสวฎุจจาเนยหิ ฐมเมหีติ (๒) วุคตชีณาสวพลวเสน นิพพานนินน-
จิตตคตตา ชีณาสโวว นิโรธสงฆาตสส นิพพานสส อุปฎุจจาเน
กุสโล ๑

อารมมณุปฎุจจาเนกุสลาวเสนาติอาทิสู กุสลนุติ ฌาณิ ๑
ฌาณมุปี หิ กุสลปุกคโยคโต กุสลั ยถา ปณทิตปุกคโยคโต
ปณทิตา ฐมมาติ ๑ (๓) คสมมา โกสลลวเสนาติ อคโต ๑

อิทานิ จตุสฎฐิยา อากาเรหีติอาทิ ฌาณกถายิ (๔) วุคตมุปี
อินุทริยกถาสมพนุเชน อิธานะตุวา วุคตึ ๑ ตั เหฎฐา
วุคตุนเยเนว เวทิตพพิ ๑

#๑. ที. ปา. ๑๑/๒๖๐/๒๔๒ ๑ ๒. อจ. ทสท. ๒๔/๕๐/๑๘๓ ๑

#๓. อภ. สจ. ๓๔/๑๕/๓ ๑ ๔. พุ. ปฎิ. ๓๑/๒๕๘/๑๖๕ ๑

ปุ่น สมมตจกขุสมพนเรน อินทริยวิธานัน วตตุกาโม น
ตสส อททิกฏมิตตติ (๑) กิลจัตติอาทิมาน ๑

ตตถ สมมตจกขุติ สพพณณตถณณณัน ๑

ปลณณินทริยสส วสนาติอาทินา ปลณณนัน อินทริยานัน
อวิโยคิตัน ทสเสตี ๑

สททหนนโต ปลคณหาตีติอาทินัน เอเกกินทริยมูลเกหิ
ปลณณหิ จตตุเกหิ ปลณณนัน อินทริยานัน นินนปโยคกาเล วา มคคกขณ
วา เอกรสกาวิ อณณมณณปลจยภาวณจ ทสเสตี ๑

สททหิตตตทา ปลคณหิตนติอาทินัน เอเกกินทริยมูลเกหิ
ปลณณหิ จตตุเกหิ ปลณณนัน อินทริยานัน นินนพตติกาเล วา ผลกาเล
วา เอกรสกาวิ อณณมณณปลจยภาวณจ ทสเสตี ๑ ปุ่น
พุทธจกขุสมพนเรน อินทริยวิธานัน วตตุกาโม ยัน พุทธจกขุติ- (๒)
อาทิมาน ๑

ตตถ พุทธจกขุติ (๒) อินทริยปโรปรียตถณณณัน อาสยานุสย-
ณณณณจ ๑

พุทธณณณณติ จ อิทัน (๓) ตเทว พุทโย สเสสัน เหนุจ
วตตุตถถเมววาตี ๑

อินทริยสโมธานวณณณา นินุจัตตา ๑

อินทริยกถาวณณณา นินุจัตตา ๑

#๑. พ. ปฎิ. ๓๑/๔๖๖/๓๔๗ ๑ อททิกฏมิตตติ ทิสสตี พุ-สณโณโค

#นตติ ๑ ๒. พ. ปฎิ. ๓๑/๔๖๗/๓๕๐ ๑ พุทธจกขุติ ๑ ๓. กตถจ. อิท ๑

วิโมกฺขกถาณณา

วิโมกฺขทฺเทศวณณา (๑)

อิทานิ อินฺทฺริยกถานนฺตรํ กถิตาย วิโมกฺขกถาย

อปฺพุพฺพตถานวณณา อนฺุปรตฺตา ฯ อัยฺ หิ วิโมกฺขกถา

อินฺทฺริยภาวนานฺุยฺยตฺตสฺส วิโมกฺขสพฺภาวโต อินฺทฺริยกถานนฺตรํ

กถิตา ฯ ตลฺลจฺ กถนฺุโต ภกฺวโต สมนฺุฆา สุตฺตฺตฺตฺนตฺเตสนา-

ปรุพฺพงฺคมฺ กตฺวา กเถสิ ฯ

ตตฺถ สุตฺตฺนตฺเต ตาว สฺลฺลวโต วิโมกฺโขติอาทิสฺส สฺลฺลวตา-

กาเรน นิพฺพานํ อารมฺมณฺ กตฺวา ปวตฺโต อริยมคฺโค สฺลฺลวโต

วิโมกฺโข ฯ โส หิ สฺลฺลวตาย ธาตฺยา อฺุปรนฺนตฺตา สฺลฺลวโต

กิลเสสิ วิมฺุตตฺตฺตา วิโมกฺโข ฯ

เอเตเนว นเยน อนิมิตฺตาทกาเรน นิพฺพานํ อารมฺมณฺ

กตฺวา ปวตฺโต อนิมิตฺโต อปรฺณฺหิตาทกาเรน นิพฺพานํ อารมฺมณฺ

กตฺวา ปวตฺโต อปรฺณฺหิตฺติเวทิตฺตฺโป ฯ

เอโก หิ อาทิตฺว อนิจฺจโต สงฺขารे สมนฺุสฺสติ ฯ ยสฺมา

ปนฺ น อนิจฺจโต สมนฺุสนมตฺเตเนว มคฺควณฺณานํ โหติ

ทฺกฺขโตปี อนตฺตโตปี สมนฺุสฺสิตพฺพเมว ตสฺมา ทฺกฺขโตปี

อนตฺตโตปี สมนฺุสฺสติ ฯ ตสฺส เอวํ ปฺฏิปนฺนสฺส อนิจฺจโต เจ

#๑. อฺุทฺเทศเ ปทสฺส อตฺถน วิตฺถาริตฺโต ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 204

สมมสนกาเล มคคภูจจัน โหติ อัย อนิจจโต อภินิวิสิตวา
อนิจจโต ภูจจติ นาม. สเจ ปนสส ทุกขโต อนตตโต
สมมสนกาเล มคคภูจจัน โหติ อัย อนิจจโต อภินิวิสิตวา
ทุกขโต อนตตโต ภูจจติ นาม. เอส นโย ทุกขโต อนตตโต
อภินิวิสิตวา ภูจจเนสุปี ฯ

เอตถ จ โยปี อนิจจโต อภินิวิวิโส โยปี ทุกขโต
โยปี อนตตโต ฯ ภูจจกานกาเล จ (๑) อนิจจโต ภูจจัน โหติ
ตโยปี ชนา อธิโมกขพหุลา โหนติ สทุธินทุธิย ปฎิลกนติ
อนิมิตตวิโมกขเน วิมุจจนติ ปจम्मคคกขณ สทุธานุสารีโน
โหนติ สตตส จาเนสุ สทุธาวิมุตตา ฯ สเจ ปน ทุกขโต
ภูจจัน โหติ ตโยปี ชนา ปสสทุธิพหุลา โหนติ สมารินทุธิย
ปฎิลกนติ อปปนิหิตวิโมกขเน วิมุจจนติ สพพตถ กายสกุขโน
โหนติ ฯ ยสส ปเนตถ อรูปชฌมาน ปาทกั โหติ โส
อคคผล อุกโตภาควิมุตโต โหติ ฯ อถ เนสั อนตตโต
ภูจจัน โหติ ตโยปี ชนา เวทพหุลา โหนติ ปญญินทุธิย
ปฎิลกนติ สุลลตวิโมกขเน วิมุจจนติ ปจम्मคคกขณ ฐมา-
นุสารีโน โหนติ จส จาเนสุ ทิฏฐิปุตตา อคคผล
ปญญาวิมุตตาทิ ฯ

อปีจ มคโค นาม ปญจหิ การณหิ นามั ลกติ

#๑. ม. เจ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้ 205

สรเสน วา ปจฺจนีเกน วา สกฺุณน วา อารมฺมณน วา
อากมฺนน วาฯ สเจ หิ สงฺขารูปฺกขา อนิจฺจโต สงฺขारे
สมฺมสฺติวฺวา วฺภูจฺจติ อนิมิตฺตวิโมกฺเขน วิมฺุจฺจติฯ สเจ ทฺกฺขโต
สมฺมสฺติวฺวา วฺภูจฺจติ อปฺปณฺหิตวิโมกฺเขน วิมฺุจฺจติฯ สเจ
อนตฺตโต สมฺมสฺติวฺวา วฺภูจฺจติ สฺุณฺณตฺตวิโมกฺเขน วิมฺุจฺจติฯ อิทํ
สรสโต นามํ นามฯ

อนิจฺจานุปฺสฺสนาย ปน สงฺขารานํ ฆนฺวินิพฺุโกคํ กตฺวา
นิจฺจนิมิตฺตฐวณิมิตฺตสฺสฺตนิมิตฺตานิ ปหาย อากตฺตฺตา อนิมิตฺโต
ทฺกฺขานุปฺสฺสนาย สฺุขสฺลฺลํ ปหาย ปณฺธิปฺตถนํ สฺุกฺขาเปตฺวา
อากตฺตฺตา อปฺปณฺหิตโต อนตฺตฺตานุปฺสฺสนาย อตฺตสฺตฺตปฺกฺกสฺลฺลํ
ปหาย สงฺขारे สฺุณฺณโต ทิฏฺฐตฺตฺตา สฺุณฺณโตติ อิทํ ปจฺจนิกโต
นามํ นาม.ฯ

รากาทิหิ ปน สฺุณฺณตฺตฺตา สฺุณฺณโต รฺุปนนิมิตฺตาทินํ
รากนิมิตฺตาทินฺเขว วา อภาเวน อนิมิตฺโต รากปฺปณฺธิธาตินํ
อภาวโต อปฺปณฺหิตโตติ อิทมฺสฺส สฺุณฺณโต นามํ นาม.ฯ

โสຍ (๑) สฺุณฺณํ อนิมิตฺตํ อปฺปณฺหิตตฺถจฺ นินฺุพฺพานํ อารมฺมณํ
กโรตฺติปิ สฺุณฺณโต อนิมิตฺโต อปฺปณฺหิตโตติ วฺุจฺจติฯ อิทมฺสฺส
อารมฺมณโต นามํ นาม.ฯ

อากมฺนํ ปน ทฺุวิธํ วิปฺสฺสนากมฺนํ มคฺคากมฺนณฺจฯ

#๑. ยฺุ. โยຍํฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 206

ตตฺถ มคฺเค วิปสฺสนาคมนํ ลพฺภติ ผลเ มคฺคาคมนํ ฯ
อนตฺตานุปสฺสนา หิ สฺสณฺดา นาม สฺสณฺตวิปสฺสนาย มคฺโค
สฺสณฺโต สฺสณฺตมคฺคสฺส ผลํ สฺสณฺตํ ฯ อนิจฺจानุปสฺสนา
อนิมิตฺตา นาม อนิมิตฺตวิปสฺสนาย (๑) มคฺโค อนิมิตฺโต ฯ อิํ
ปน นามํ อภิชมฺมปริยาเยน ลพฺภติ สฺสฺตฺตฺนตฺตปริยาเย ปน
ลพฺภติ ฯ ตตฺถ หิ โคตฺรภูณณํ อนิมิตฺตํ นิพฺพานํ
อารมฺมณํ กตฺวา อนิมิตฺตนามกํ หุตฺวา สยํ อากมฺนียญฺจानเ
จตฺวา มคฺคสฺส นามํ เทตฺติ วัฒนฺติ ฯ เตน มคฺโค อนิมิตฺโตติ
วุตฺโต ฯ มคฺคาคมนเนน ผลํ อนิมิตฺตฺนฺติ ยฺชฺชติเยว ฯ ทฺกฺขา-
นุปสฺสนา สงฺขารสฺส ปณฺธิํ สฺกฺขาเปตฺวา อากตฺตฺตา
อปฺปณฺหิตา นาม อปฺปณฺหิตวิปสฺสนาย มคฺโค อปฺปณฺหิตो
อปฺปณฺหิตมคฺคสฺส ผลํ อปฺปณฺหิตนฺติ เอวํ วิปสฺสนา อตฺตโน
นามํ มคฺคสฺส เทติ มคฺโค ผลสฺสาคิ อิํ อากมฺนโต นามํ
นาม. เอวํ สงฺขารุเปกฺขา วิโมกฺขวิเสสํ นิยมเตตฺติ ฯ

เอวํ ภควตา เอสิตเ ตโย มหาวตฺถุเก วิโมกฺখে
อฺทฺทฺทิสฺสิตฺวา ตํนิทฺเทสวเสเนว อปเรปี วิโมกฺখে นิตฺทิสฺสิตฺกาโม
อปีจ อญฺจสญฺจิจิ วิโมกฺขาคิอาทิมาท ฯ

ตตฺถ อปีจาคิ อปรปริยาเยทสฺสนํ ฯ กถิ เเต อญฺจสญฺจิจิ
โหนติ นนฺ เเต ปญฺจสฺตฺตฺตฺติ สจฺจํ ยถารุทวเสน ปญฺจสฺตฺตฺติ ฯ
#๒. สี. อนิมิตฺตฺตานุปสฺสนาย ฯ

ภควตา ปน เทลิตโตโย วิโมกฺเข จเปตฺวา อณฺณวิโมกฺเข
นิทฺทิสฺนโต อิมสฺส ตทวโรธโต จ อิมโตโย น คณฺณตพฺพา
อชฺฉตฺตวิโมกฺขาทโย ตโยปี วิโมกฺขา จตฺธา วิตุถารวจนเยว
อนฺโตคฺคตฺตา น คณฺณตพฺพา ปณฺธิโต วิโมกฺโข อปฺปณฺธิโต
วิโมกฺโขติ เอตฺถ อปฺปณฺธิโต วิโมกฺโข ปจฺมํ อุกฺกัฏฺเฐน
เอกนามิกตฺตา น คณฺณตพฺโพ เอวํ อิมสฺส สตฺตสฺส อปฺนิตฺสฺส
เสสา อชฺฉตฺตวิโมกฺขา โหนฺติ ฯ เอวํ สนฺเต สฺสณฺณต-
วิโมกฺขาทโย ตโย ปฺน กสฺมา อุกฺกัฏฺฐาติ เจ อุกฺกัฏฺเฐน
สงฺกเหตุวา เตสฺมปี นิทฺเทสฺสกรณฺตํ ฯ อชฺฉตฺตวฺจฺจานาทโย
ปน ตโย ปภทฺถิ วินา มฺลรราสีวเสน อุกฺกัฏฺฐา ปณฺธิต-
วิโมกฺขปฺปิกฺขวเสน ปฺน อปฺปณฺธิโต วิโมกฺโข อุกฺกัฏฺฐโจปี
เวทิตพฺโพ ฯ

อชฺฉตฺตวฺจฺจานาทิสฺส อชฺฉตฺตโต วฺจฺจาตีติ อชฺฉตฺต-
วฺจฺจาโน ฯ

อนฺุโลเมนฺตีติ อนฺุโลมา ฯ

อชฺฉตฺตวฺจฺจานานํ ปฺปิกฺขวเสนํ อปฺคมา อชฺฉตฺต-
วฺจฺจานปฺปิกฺขวเสนํ ฯ

รูปีติ อชฺฉตฺตํ เกสาทิสฺส อฺปฺปาทิตํ รูปชฺชานํ รูปํ ตํ
รูปมสฺส อตฺถิติ รูปี ฯ

รูปานิ ปสฺสตีติ พหิทฺธา นิลกสิณาทิรูปานิ ฌานจกฺขณา

ปสฺสตี ๑ อิมินา อชฺฌตฺตพหิทฺฐาวตฺถุเกสฺส กสิณฺเนสฺส ฌานปฏฺฐิตาโก
ทสฺสตีโต ๑

อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณตีติ อชฺฌตฺตํ น รูปสณฺณตี อตฺตโน
เกสชาติสฺส ออนุปาทิตฺฐูปาวจรชฺฌาโนติ อตฺถโถ ๑ อิมินา พหิทฺฐา-
ปริกมฺมํ กตฺวา พหิทฺฐาว ปฏฺฐิตทฺธชฺฌานตา ทสฺสตีตา ๑

สฺกนฺเตว อธิมฺตฺโตติ สฺกมิจฺเจว อารมฺมณฺเ อธิมฺตฺโต ๑
ตตฺถ กิณฺจาปี อนฺโตอปฺปนายํ สฺกนฺติ อาโกโค นตฺถิ โย
ปน อปฺปฏฺฐิกฺวลาการณฺ สดฺตารมฺมณฺ ฃรณฺโต วิหฺรติ โส ยสฺมา
สฺกนฺเตว อธิมฺตฺโต โหติ ตสฺมา เอวํ อุตฺเทโส กโตติ ๑
อปฺปิตฺตปฺปิตฺตสมเยเอว วิภฺขมฺภนวิมฺตฺตีสภาวโต (๑) สมยวิโมกฺโข ๑

โสเยว สกิจฺจกรณฺวเสน อปฺปิตฺตสมเยเอว นียฺตฺโตติ
สามยโก ๑ สามายโกติปี ปาโฐ ๑

โกเปตฺถุ ภณฺชิตฺถุ สกฺกณฺณชฺชตฺตาย กฺุโป ๑

โลกํ อนตฺถิกุมฺนโต โลเก นียฺตฺโตติ โลกโก ๑ โลกโยติปี
ปาโฐ ๑ โลกํ อุตฺตรติ อุตฺตินฺโณติ วา โลกุตฺตรโร ๑

อารมฺมณฺกรณฺวเสน สห อาสเวหีติ สาสโว ๑ อารมฺมณ-
กรณฺวเสน สมฺปโยคฺวเสน จ นตฺถตฺถ อาสวาติ อนาสโว ๑

รูปสงฺขาเตน สห อามิเสนาติ สามิสโส ๑ สพฺพโส
รูปารูปปฺปหานา นiramisatipi niramisatirodi niramisa
niramisatiro ๑

๑. กตฺถจฺ. วิภฺขมฺภนวิมฺตฺตีสภาวโต ๑

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกถา (สททสมภิปกาสินี ๒) - หน้าที่ 209
เล่มที่ 41 วิโมกข์กถา หน้าที่ 209

ปณฺหิตฺติ ตณฺหาวเสน ปณฺหิตฺติ ปตฺถิตฺติ ฯ อารมฺมณ-
กรณวเสน สลฺยโลชเนหิ สํยุตฺตตฺตา สลฺยตฺตฺติ ฯ

เอกตฺตฺวิโมกฺโขติ กิเลเสหิ อนชฺฉารุพฺพหตฺตา เอกสภาโว
วิโมกฺโข ฯ

สลฺยวิโมกฺโขติ วิปฺสฺสนาณามเว วิปฺริตฺตสลฺยาย
วิมฺจฺจนโต สลฺยวิโมกฺโข ฯ

ตทเว วิปฺสฺสนาณามฺ สมฺโมหโต วิมฺจฺจนวเสน ณาณเมว
วิโมกฺโขติ ณาณวิโมกฺโข ฯ

สีตฺติยาวิโมกฺโขติ วิปฺสฺสนาณามเว สีตฺติ ภเวยฺยติ
ปวตฺโต วิโมกฺโข สีตฺติยาวิโมกฺโข ฯ สีตฺติกาวิโมกฺโขติปิ (๑) ปาโจ
สีตฺติกาวิกาย วิโมกฺโขติ ตสฺส อตฺถิ วณฺณยฺนติ ฯ

ณานวิโมกฺโขติ อุปจารปฺปนาเกทฺ โลกียโลกุตฺตรเกทฺยจ
ณานเมว วิโมกฺโข ฯ

อนฺุปาทา จิตฺตสฺส วิโมกฺโขติ อนฺุปาทียิตฺฺวา คหณฺ
อกตฺวา จิตฺตสฺส วิโมกฺโข ฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺฺพพฺพติ ฯ

วิโมกฺขุทฺเทสวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ

๑. สี. สีตฺติกาวิโมกฺโขติปิ ฯ

กตโมติอาทิกเก อุทฺเทสสฺส นินฺทฺเทเส อิติ ปฏิสณฺจิกฺขตีติ
เอวํ อุปฺปริกฺขติ ฯ

สุณฺณมิตฺตํ อิทํ ขนฺธฺปญฺจกํ สุณฺณํ ฯ เกณ สุณฺณํ
อตุตฺเตน วา อตุตฺตนิเยน วา ฯ

ตตฺถ อตุตฺเตน วาติ พาลชนฺปริกปฺปิตฺตสฺส อตุตฺตโน
อภาวา เตน อตุตฺตนา จ สุณฺณํ ฯ อตุตฺตนิเยน วาติ ตสฺส
ปริกปฺปิตฺตสฺส อตุตฺตโน สนฺตฺเกน จ สุณฺณํ ฯ อตุตฺตโน อภาเวเนว
อตุตฺตนิยาภาโว ฯ อตุตฺตนิยญฺจ นาม นิจฺจํ วา ลียา สฺจํ
วา ตทฺถกมฺปิ นตฺถิ ฯ เตน นิจฺจปฺปฏิกฺเขเปน ปนิจฺจानุสฺสณา
สุขปฺปฏิกฺเขเปน ทฺถขานุสฺสณา จ วุตฺตา โหติ ฯ

สุณฺณมิตฺตํ อตุตฺเตน วาติ อนตฺตทานุสฺสณาเยว วุตฺตา ฯ
โสติ โส เอวํ ตีหิ อนุสฺสณาหิ วิสฺสสมาโน ภิกฺขุ ฯ
อภินิเวสํ น กโรตีติ อนตฺตทานุสฺสनावเสน อตฺตาทินิเวสํ
น กโรติ ฯ นิมิตฺตํ น กโรตีติ อนิจฺจानุสฺสनावเสน
นิจฺจนิมิตฺตํ น กโรติ ฯ ปณฺธิํ น กโรตีติ ทฺถขานุสฺสनावเสน
ปณฺธิํ น กโรติ ฯ

อิมํ ตโย วิโมกฺขา ปรียาเยน วิสฺสณากฺขณฺเต ตทฺถก-
วเสนาปี ลพฺภนฺติ นิปฺปรียาเยน ปน สมฺมจฺเจทวเสน มคฺคก-
ขณฺเวยว ฯ จตฺตารี ฌานานิ อชฺฌตฺตํ นีวรณาทีหิ วุฏฺฏานโต

อชฌตตวภูจจาโน วิโมกโข ๑ จตสโส อรูปสมาปตติโย อารมมณเห
ภูจจานโต พหิทฐาภูจจาโน วิโมกโข ๑ อารมมณมปี หิ
พาหิรายตนาณิ วिय อิช พหิทฐาติ วุตตัม โหติ ๑ อิเม เทว
วิกขมภณวิโมกขา ทุกโตวภูจจาโน ปน สมจฺเจทวิโมกโข ๑
นีวเรณเห ภูจจาตติอาทึหิ อชฌตตวภูจจัน สรูปโต วุตตัม ๑
รูปสณฺญาตติอาทึหิ กสิณาทิอารมมณสมตติกกมสฺส (๑)
ปากภูตตา ตํ อวตฺวา สุตตฺนเตสฺ วุตตรูปสณฺญาตติสมตติกกโม
วุตฺโต ๑

สทกฺกายทิกฺกุจิจิจิจฺฉาสีลพฺพตปฺรามาสาติ สมาสปทํ สทกฺกาย-
ทิกฺกุจिया วิจิจิจฺฉาย สีลพฺพตปฺรามาสาติ วิจฺฉเโท ๑ อยมเว
วา ปาโจ ๑

วิตฺกโก จาตติอาทึหิ ฉานานํ สมาสตฺตินณฺจ อุปจารภุมิโย
วุตฺตา ๑ อนิจฺจานุสฺสนาตติอาทึหิ จตฺนุนํ มกฺคานํ ปุพฺพภาค-
วิปฺสสนา วุตฺตา ๑

ปฏฺฐิตาโก วาติ ปณฺจวิธวสิปฺตติยา พุยาปีโต ปตฺถโณ
ลาโกติ ปฏฺฐิตาโก ๑ วสิปฺตติยา หิ สพุโพ ฉานปโยโค จ
สมาสตฺติปโยโค จ ปฏฺฐิปฺสสทฺโร โหติ ตสฺมา ปฏฺฐิตาโก
ปฏฺฐิปฺสสทฺริ วิโมกโขติ วุตฺโต ๑ วิปาโก ปน ฉานสฺส
สมาสตฺติยา จ ปฏฺฐิปฺสสทฺริ โหตีติ อชฺชกเมว ๑ เกจि ปน
๑. กตฺถจि. อารมมณ สมตติกกมสฺส ๑

อุปจารปโยคสฺส ปฐิปฺปสฺสทุทตฺตา ฉานสฺส สฺมาปตฺติยา จ
ปฐิสทาโก โหติ ตสฺมา ฉานสฺมาปตฺติปฐิสทาโก ปฐิปฺปสฺสทุท-
วิโมกฺโขติ วุจฺจตีติ วทฺนฺติ ฯ

อชฺมตฺตฺนฺติ อตฺตฺนํ อธิกฺิจจ ปวตฺตํ ฯ ปจฺจตฺตฺนฺติ
อตฺตฺนํ ปฐิจฺจ ปวตฺตํ ฯ อุกฺเขนาปี นิกชฺมตฺตฺตฺเมว ทีเปติ ฯ

นีสฺลนิมิตฺตฺนฺติ นีสฺลเมว ฯ นีสฺลสฺลณฺํ ปฐิสลภตีติ ตสฺมี
นีสฺลนิมิตฺเต นีสฺลนีสฺลณฺํ ปฐิสลภติ ฯ

สฺกคฺคหิตํ กโรตีติ ปริกมฺมณฺุมิยํ สฺกฺกฺจ อุกคฺคหิตํ กโรติ ฯ
สฺอุปฺจาริตํ อุปฺจารีตีติ อุปฺจารณฺุมิยํ สฺกฺกฺจ อุปฺจาริตํ กตฺวา
อุปฺจารีติ ฯ สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตีติ อุปฺปนาณฺุมิยํ สฺกฺกฺจ นิจฺฉิตํ
นิจฺฉินฺนฺนาติ ฯ ววตฺถาเปตีติปี ปาโส ฯ

อชฺมตฺตํ หิ นีสฺลปริกมฺมํ กโรนฺุโต เกเส วา ปิตฺเต
วา อุกฺขิตากายํ วา กโรติ ฯ

พหิทฺธา นีสฺลนิมิตฺเตติ นีสฺลปฺปฺสนีสฺลวคฺถนีสฺลธาตฺนํ อณฺุตฺตเร
นีสฺลกลีสฺลเน ฯ

จิตฺตํ อุปฺสฺสฺหรีตีติ จิตฺตํ อุปฺเนติ ฯ ปีตาทีสฺสุปี เอสฺว นโย ฯ

อาเสวตีติ ตฺเมว สฺลณฺํ อาทีโต เสวติ ฯ

ภาวตีติ วทฺเฑติ ฯ พหุสฺลิกโรตีติ ปฺนปฺปฺนํ กโรติ ฯ

รฺูปนฺติ นีสฺลนิมิตฺตฺรฺูปํ (๑) ฯ

#๑. ม. นีสฺลนิมิตฺตํ รฺูปํ ฯ

รูปสณฺณิธิ ตสฺมี รุเป สณฺณา รูปสณฺณา สว อสฺส
อตุถิติ รูปสณฺณิ ฯ

อชฺมตฺตํปิตนินิตฺตาทิสฺสุ (๑) ปิตฺตปริกมฺมํ กโรนฺโต เมเท วา
ฉวียา วา อุกฺขินฺนํ ปิตฺตญฺจานเน วา กโรติ ฯ โลหิตปริกมฺมํ
กโรนฺโต มํเส วา โลหิตเต วา ชิวฺหาย วา หตฺถตลปาทตเลสุ
วา อุกฺขินฺนํ รตฺตญฺจานเน วา กโรติ ฯ โอทาทปริกมฺมํ กโรนฺโต
อภูจิมฺหิ วา ทนฺเต วา นเช วา อุกฺขินฺนํ เสตฺตญฺจานเน วา
กโรติ ฯ อชฺมตฺตํ อรูปนฺติ อชฺมตฺตํ รูปนินิตฺตํ นตุถิติ อตุถิโต ฯ

เมตฺตตาสหคเตนาคิ ปจฺมทฺตियคตฺตियชฺชฌานวเสน เมตฺตตาย
สมนฺนาคเตน ฯ เจตฺตาคิ จิตฺเตน ฯ

เอกํ ทิสฺนฺติ เอกํ เอกิสฺสวาทิสาย ปจฺมปริกคฺคหิตํ สตุตฺตํ
อุปาทาย เอกทิสายปริยาปนฺนสตุตฺตผรณฺวเสน วุตฺตํ ฯ

ผริตฺวาคิ ผฺลิตฺวา อารมฺมณฺมํ กตฺวา ฯ

วิหฺรตฺติ พุรฺหมฺวิหฺรารทฺธิจฺจิตฺตํ อิริยาปถวิหฺรํ ปวตฺเตติ ฯ

ตถา ทฺตियนฺติ ยถา ปุรฺตฺถิมาทิสฺสุ ยํ กิณฺจิจิ เอกํ ทิสฺ
ผริตฺวา วิหฺรตฺติ ตเถว ตทนฺนตฺรํ ทฺตियํ ตตฺตियํ จตุตฺถํ วาติ อตุถิโต ฯ

อิตฺติ อุทฺทนฺติ เอเตเนว นเยน อุปริมํ ทิสฺนฺติ วุตฺตํ
โหติ ฯ อโร ติริยนฺติ อโรทิสฺมฺปิ ติริยํ ทิสฺมฺปิ เอวเมว ฯ

ตตุถ จ อโรติ เหฏฺฐา ฯ ติริยนฺติ อนฺนทิสฺวา ฯ เอวํ

#๑. ม. อชฺมตฺตํ ปิตนินิตฺตาทิสฺสุ ฯ

สพฺพทิสาสุ อสฺสมณฺหทิกาย อสฺสมิว เมตฺตาสหคตฺ จิตฺตํ
สาเรตีปี ปจฺจาสาเรตีปีติ ฯ

เอตฺตาวตา เอกเมกํ ทิสํ ปรีคฺคเหตฺวา โอิธฺโส เมตฺตา-
พรณฺํ ทสฺสิตํ ฯ สพฺพธฺตีอาทิ ปน อโนธฺโส ทสฺสนคฺคํ
วฺตุตฺตํ ฯ ตตฺถ สพฺพธฺตี สพฺพตฺถ ฯ สพฺพตฺตตฺตยาติ สพฺพเพสุ
หีนมชฺฌิมกฺกฏฺจमितฺตสฺปตฺตมชฺฌตฺตาทิปฺปเกเทสุ อตฺตตฺตย อยฺ
ปฺรตฺตโตติ วิภาคํ อกตฺวา อตฺตสมตฺตยาติ วฺตุตฺตํ โหติ ฯ
อถฺวา สพฺพตฺตตฺตยาติ สพฺพเพน จิตฺตภาเวน อีสกมฺปิ พหิ
อวิกฺขิปฺมานนฺติ วฺตุตฺตํ โหติ ฯ

สพฺพาวนฺตฺนติ สพฺพสตฺตวฺนตฺตํ สพฺพสตฺตยฺตฺตฺนติ อตฺโต ฯ
สพฺพวฺนตฺตฺนตีปี ปาโจ ฯ โลกนฺติ สตฺตโลคํ ฯ

วิปฺุเลนาคิ เอวมาทิปฺริยายทสฺสนโต ปเนตฺถ ปฺน เมตฺตา-
สทฺคเตนาคิ วฺตุตฺตํ ฯ ยสฺมา วา เอตฺถ โอิธฺโส พรณฺเ วิย
ปฺน ตถาสทฺโท วา อิตฺิสทฺโท วา น วฺตุโต ตสฺมา
ปฺน เมตฺตาสทฺคเตน เจตฺตาคิ วฺตุตฺตํ นิคมนวเสน วา เอตฺ
วฺตุตฺตํ ฯ วิปฺุเลนาคิ เอตฺถ พรณฺวเสน วิปฺุลตา ทฏฺฐพฺพา ฯ
ภูมिवเสน ปน ตํ มหคฺคตํ ฯ ตํ หิ กิเลสวิกฺขมฺภนสมตฺตตฺตย
วิปฺุลผลตฺตย ทิฆสนฺตฺตนตฺตย จ มหนฺตภาวํ คตฺตํ มหนฺเตหิ
วา อูพารจฺจนฺทวียจิตฺตปฺญฺเหหิ คตฺตํ ปฏฺิปนฺนนฺติ มหคฺคตํ ฯ
ปคฺคณวเสน อปฺุปฺมาณสตฺตารมฺมณวเสน จ อปฺุปฺมาณํ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกขกถาณณา หน้า 215

พญาปาทปจจตุถิกปปหานเนน อเวรี ฯ โทมณสุสปปหานโต

อพยาปชช (๑) นิททุกขนุติ วุตต์ โหติ ฯ

อปปฎีกุลา โหนตตีติ ภิกขุโน จิตตสุส อปปฎีกุลา หุตฺวา
อปปฎฐหนุติ ฯ เสเสสุปี วุตฺตนเยเนว กรุณามุทิตาอุเปกฺขาวเสน
โยเชตพพ ฯ กรุณาย วิหเสาปจจตุถิกปปหานเนน (๒) อเวรี มุทิตาย
อรรถิปจจตุถิกปปหานเนน ฯ

อุเปกฺขาสหคเตนาคี จตุตถชฎานนเสน อุเปกฺขาย
สมนฺนาคเตน ฯ รากปจจตุถิกปปหานเนน อเวรี เกหสิต-
โสมณสุสปปหานโต อพยาปชช ฯ สพพมปิ หิ อกฺสลํ กิเลส-
ปริพาหโยคโต สพยาปชชเมวาคี อยมเตสํ วิเสโส ฯ

สพพโสติ สพพากาเรน สพพาสํ วา อนนวเสสานนุติ
อตุโถ ฯ

รูปสญญานนุติ สญญาตีเสน วุตฺตรูปาวจรชฎานนญจ
คทารมมณญจ ฯ รูปาวจรชฎานนปิ หิ รูปนุติ วุจฺจติ
รูปี รูปานี ปสฺสตีติอาทิสฺ (๓) คสุส อารมมณนปิ พหิทฺธา
รูปานี ปสฺสตี สุวณฺณพพณฺณานีติอาทิสฺ ฯ (๔) คสุมา อธิ
รูปे สญญา รูปสญญาติ เอว สญญาตีเสน วุตฺตรูปา-
วจรชฎานนุเสตํ อธิวณฺํ ฯ รูปี สญญา อสุสาติ รูปสญญํ

๑. ม. อพยาปชช ฯ เอวมุปริปิ ฯ ๒. ส. จิตฺตวิหเสปจจตุ-

#ถิกปปหานเนน ฯ ๓. พ. ปฎิ ฯ ๓๑/๔๖๕/๓๕๓ ฯ

#๔. อภ. สจ. ๓๔/๑๘๒/๖๗ ฯ

รูปมสฺส นามนฺติ วุคฺตํ โหติ ฯ เอวํ ปจฺจวีกสฺสณาภิเภทสฺส
ตทารมฺมณสฺส เจตํ อธิวจฺจนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

สมตฺติกฺกมาติ วิราคา นิโรธา จ ฯ ก็ วุคฺตํ โหติ
เอตาสํ กุสลวิปากกิริยาเวสเนน ปญฺจทสนฺนํ ฌานสงฺขาทานํ
รูปสฺสณฺยานํ เอเตสญฺจ ปจฺจวีกสฺสณาทิวเสเนน นวณฺนํ อารมฺมณ-
สงฺขาทานํ รูปสฺสณฺยานํ สพฺพภากาเรเน อนนฺวเสสสานํ วา วิราคา
จ นิโรธา จ วิราคะเหตุ เจว นิโรธเหตุ จ อากาसानญฺจายตฺนํ
อุปสมฺบฺชช วิหริติ ฯ น หิ สกฺกา สพฺพโส อนตฺติกฺกนฺต-
รูปสฺสณฺเณน เอตํ อุปสมฺบฺชช วิหริตฺตุนฺติ ฯ

ยสฺมา ปน อารมฺมณสมตฺติกฺกเมเนน ปตฺตตพฺพาเอตา
สมาปตฺติโย น เอกสฺมีเยว อารมฺมณ ปจฺจมชฺชานาทีนํ
วีย ฯ อารมฺมณ อวิเรตฺตสฺส จ สฺสณฺยาสมตฺติกฺกโม น โหติ
ตสฺมา อยํ อารมฺมณสมตฺติกฺกมวเสนาปี อตฺถวคฺวณณา กตฺตาติ
เวทิตพฺพา ฯ

ปฏฺิฆสฺสณฺยานํ อตฺถงฺกมาติ จกฺขาทีนํ วตฺถุนํ รูปาทีนํ
อารมฺมณานญฺจ ปฏฺิฆาเตเนน อุปฺปนฺนา สฺสณฺยา ปฏฺิฆสฺสณฺยา
รูปสฺสณฺยาทีนํ เอตํ อธิวจฺจํ ฯ ตาสํ กุสลวิปากานํ ปญฺจนฺนํ
อกุสลวิปากานํ ปญฺจนฺนนฺติ สพฺพโส ทสนฺนมฺปิ ปฏฺิฆสฺสณฺยานํ
อตฺถงฺกมา ปหานา อสมฺบุปฺปาทา อปฺปวตฺตึ กตฺวาติ วุคฺตํ
โหติ ฯ กามญฺเจตา ปจฺจมชฺชานาทีนํ สมาปฺนฺนสฺสปี น

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้ 217

สนฺติ น หิ ตสฺมี สมเย ปญฺจทวารวเสน จิตฺตํ ปวตฺตติ
เอวํ สนฺเตปี อลฺยตฺถ ปหีนานํ สุขทฺถุขานํ จตฺตตฺถชฺฌานเ
วีย สกฺกายทิกฺขุจาทินํ ตตฺถิมกฺเค วีย จ อิมสฺมี ฌานเ
อุสฺสาหชนนตฺถํ อิมสฺส ฌานสฺส ปสฺสาวเสน เอตาสํ เอตฺถ
วจนํ เวทิตพฺพํ ฯ

อถวา กิลฺยจาปี ตา รุปาวจรํ สฺมาปฺนฺนสฺส น สนฺติ
อถ โข น ปหีนตฺตา น สนฺติ ฯ น หิ รุปวิราคาย
รุปาวจรภาวนา ตํวตฺตติ รุปายตฺตาเยว จ เอตาสํ ปวตฺติ ฯ
อຍ ปน ภาวนา รุปวิราคาย ตํวตฺตติ ตสฺมา ตา เอตฺถ
ปหีนาคิ วตฺตํ วฏฺฏติ ฯ น เกวลญฺจ วตฺตํ เอกํเสเนว เอวํ
ธารตฺตมฺปิ วฏฺฏติ ฯ ตาสํ หิ อิตฺโต ปุพฺเพ อปฺปหีนตฺตาเยว
ปจฺมชฺฌานํ สฺมาปฺนฺนสฺส สทฺโท กณฺณโกติ(๑) วตฺโต ภควตา ฯ
อิธ จ ปหีนตฺตาเยว อรูปสฺมาปฺตฺตินํ อานลฺยชฺตา สนฺต-
วิโมกฺขตา จ วตฺตา ฯ

นानตฺตสฺสญฺยานํ อมนสิการาคิ นานตฺเต วา โคจเร
ปวตฺตานํ สฺสญฺยานํ นานตฺตานํ วา สฺสญฺยานํ ฯ ยสฺมา หตฺตา
รูปสทฺทาทิเกเท(๒) นานตฺเต นานาสภาเว โคจเร ปวตฺตฺนฺติ
ยสฺมา เจตฺตา อญฺฐ กามาวจรกฺุสฺสสฺสญฺญา ทฺวาทส อกฺุสฺสสฺสญฺญา
เอกาทส กามาวจรกฺุสฺสลวิปากสฺสญฺญา เทว อกฺุสฺสลวิปากสฺสญฺญา
#๑. อญฺ. ทสก. ๒๔/๗๒/๑๔๕ ฯ ๒. ม. รูปสทฺทาทิเกเท ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคควณณา หน้า 218

เอกาทส กามาวจรกิริยาสณฺหาติ เอวํ จตฺตจตฺตาพีสมฺปิ สณฺหา
นानตฺตา นานาสภาวา อณฺณมณฺณวิสทิสสา ตสฺมา นานตฺต-
สณฺหาติ วุตฺตา ฯ

ตาสํ สพฺพโส นานตฺตสณฺหานํ อมนสิการา อนาวชฺชนา
จิตฺเต จ อนุปฺปาทนา ฯ (๑) ยสฺมา ตา นาวชฺชติ จิตฺเต จ
น อุปฺปาเทติ น มนสิกรโรติ น ปจฺจเวกฺขติ ตสฺมาติ วุตฺตํ
โหติ ฯ ยสฺมา เจตฺถ ปุริมา รูปสณฺหา ปฏิมสณฺหา จ
อิมินา ฌาเนน นิพฺพตฺเต ภาเวปี น วิชฺชนฺติ ปเกว ตสฺมี
ภเว อิมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรณฺกาลे ตสฺมา ตาสํ
สมตฺกุกมา อตฺถงฺกมาติ เทวธาปี อภาโวเยว วุตฺโต ฯ

นานตฺตสณฺหาสุ ปน ยสฺมา อฏฺฐ กามาวจรกฺส-
สณฺหา นว กิริยาสณฺหา ทสากฺสสณฺหาติ อิมา สตฺตวิสติ
สณฺหา อิมินา ฌาเนน นิพฺพตฺเต ภาเว วิชฺชนฺติ ตสฺมา
ตาสํ อมนสิการาติ วุตฺตฺนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

ตตฺถาปี หิ อิมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺโต ตาสํ
อมนสิการาเยว อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯ ตา ปน อมนสิกรโรนฺโต
อสมปาปฺโน โหตีติ ฯ สงฺเขปฺโต เจตฺถ รูปสณฺหานํ
สมตฺกุกมาติ อิมินา สพฺพรูปาวจรธฺมมานํ ปหานํ วุตฺตํ ฯ

๑ สී. อนุปฺปาทนาย ปฏิมสณฺหานํ อตฺถงฺกมา นานตฺตสณฺหานํ อมนสิการาติ

#๑. สී. อนุปฺปาทนาย ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้า 219

อิมินา สพุเพสฺสึ กามาวจรจิตฺตเจตสิกานํ ปหานญจ อมนสิกาโร
จ วุตฺโตติ เวทิตพุโป ฯ

อนนฺโต อากาโสติ เอตฺถ ปญฺญตฺติมตฺตตฺตา นาสฺส
อุปฺปาทนฺโต วา วยฺนฺโต วา ปญฺญาตฺตติ อนนฺโต อนนฺต-
พรณวเสนาปี อนนฺโต ฯ น หิ โส โยคิ เอกเทสวเสน
พรตฺติ สกถวเสเนว พรตฺติ ฯ อากาโสติ กสิณฺุคฺฆมาฎิมากาโส ฯ
อากาसानญจายตนาทีนํ วุตฺตตฺตานํ ฯ อุปฺสมปฺชช วิหฺรตฺตติ ตํ
ปตฺวา นิปฺผาเทตฺวา ตทนฺุรฺเปณ อิริยาปเถน วิหฺรตฺติ ฯ ตทฺเว
สมาปฺชชิตพุโป สฺมาปตฺติ ฯ

อากาसानญจายตนํ สฺมตฺติกมฺมาติ ปุพฺเพ วุตฺตตนฺเยน
ฌานมฺปิ อากาसानญจายตนํ อารมฺมณฺมปิ ฯ อารมฺมณฺมปิ
หิ ปุพฺเพ วุตฺตตนฺเยเนว อากาसानญจํ จ ตํ ปจฺมสฺส
อารุปฺปชฺฌานสฺส อารมฺมณฺตฺตา เทวานํ เทวายนํ วิย
อริฎฺฐจฺานญฺเรน อายตฺนญฺจติ อากาसानญจายตนํ ตถา
อากาसानญจํ จ ตํ ตสฺส ฌานสฺส สลฺยชาติเหตฺตฺตา กมฺโพชา
อสฺसानํ อายตฺนนฺุติอาทีนํ วิย สลฺยชาติเทสญฺเรน อายต-
นญฺจติปี อากาसानญจายนํ ฯ

เอวเมตฺตํ ฌานญจ อารมฺมณฺญจติ อุกฺขมฺปิ อปฺปวตฺติ-
กรเณน จ อมนสิกรเณน จ สฺมตฺติกมฺิตฺวา ว ยสฺมา อิทํ
วิญฺญานญจายตนํ อุปฺสมปฺชช วิหฺรตฺตพุพฺพิ ตสฺมา อุกฺขมฺเปต-

เลมที่ 41 มหาวคฺวณณา หนา 220

เมกชณฺ์ กตฺวา อากาसानญายตฺนํ สมตฺตีกุมมาติ อิทํ วุตฺตุนฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ

อนนฺตํ วิญญาณฺนฺติ ตํเยว อนนฺโต อากาโสติ ฝริตฺวา
ปวตฺตํ วิญญาณฺ์ อนนฺตํ วิญญาณฺนฺติ มนสิกรโรรุโตนฺติ วุตฺตํ
โหติ ฯ มนสิการวเสน วา อนนฺตํ ฯ โส หิ ตํ อากาสารมฺมณ-
วิญญาณฺ์ อนวเสสโต มนสิกรโรรุโตนฺติ อนนฺตํ มนสิกรโรรุโตนฺติ ฯ

วิญญาณญายตฺนํ สมตฺตีกุมมาติ เอตฺถปิ จ ปุพฺเพ
วุตฺตนเยเนว ฌานมฺปิ วิญญาณญายตฺนํ อารมฺมณมฺปิ ฯ
อารมฺมณมฺปิ หิ ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว วิญญาณญจํ จ ตํ
ทฺขิตฺตํ อารุปรชฺฌานสฺส อารมฺมณตฺตา อธิจฺจนญฺเจเน
อายตฺนญจาติ วิญญาณญายตฺนํ ตถา วิญญาณญจํ จ ตํ
ตสฺเสว ฌานสฺส สลฺลชาติเหตุตฺตา สลฺลชาติเทสญฺเจเน อายต-
นญจาติปิ วิญญาณญายตฺนํ ฯ

เอวเมตํ ฌานญจ อารมฺมณญจาติ อุกฺขมฺปิ อปรวตฺติ-
กรเณน จ อมนสิกรเณน จ สมตฺตีกุมิตฺตวาว ยสฺมา อิทํ
อากิณฺญญายตฺนํ อปรสมฺปชฺช วิหตพฺพํ ตสฺมา อุกฺขมฺเปต-
เมกชณฺ์ กตฺวา วิญญาณญายตฺนํ สมตฺตีกุมมาติ อิทํ วุตฺตุนฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ

นตฺถิ กิณฺญจิตฺติ นตฺถิ นตฺถิ สฺสญฺญํ สฺสญฺญํ วิวิตฺตํ
วิวิตฺตุนฺติ เอวํ มนสิกรโรรุโตนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้ 221

อาภิญญณายตน์ สมตฺกมฺมาติ เอตฺถาปี ปุพฺเพ วุตต-
นเขเนว ฆานมฺปี อาภิญญณายตน์ ตํ ตตฺยสฺส อารุปรชฆานสฺส
อารมฺมณตฺตา อธิจฺจนญฺเณน आयตฺนญฺจาติ อาภิญญณายตน์
ตถา อาภิญญณญจ ตํ ตสฺเสว ฆานสฺส สลฺยชาติเหตุตฺตา
สลฺยชาติเทสฺสญฺเณน आयตฺนญฺจาติปี อาภิญญณายตน์ ฯ

เอวเมตฺ ฆานญจ อารมฺมณญฺจาติ อุกฺขมฺปี อปรวตฺติ-
กรเณน จ อมนสิกรเณน จ สมตฺกมิตฺวาว ยสฺมา อิํ
เนวสลฺยฆานาสลฺยณายตน์ อุปสมฺปรชช วิหตฺตพฺพิ ตสฺมา
อุกฺขมฺเปตฺแมกขณฺมํ กตฺวา อาภิญญณายตน์ สมตฺกมฺมาติ อิํ
วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ สลฺยฆาเวทยิตฺนโรชกถา เหญฺจกา กถิตาว ฯ

รूपิ รุปานิ ปสฺสตีติอาทิกา สตฺต วิโมกฺขา ปจฺจนีก-
ธมฺเมหิ สฺกฺขจฺ วิมฺจจนญฺเณน อารมฺมณเ อภิริตฺวเสน สฺกฺขจฺ
มฺจจนญฺเณน จ วิโมกฺขา นิโรชสฺมาปรตฺติ ปน จิตฺตเจตฺสึเกหิ
วิมุตฺตญฺเณน วิโมกฺโข ฯ สฺมาปรตฺติสฺมาปฺนฺนสมเย วิมุตฺโต โหติ
วฺกฺขจิตฺตสมเย อวิมุตฺโต โหตีติ สมยวิโมกฺโข ฯ สฺมาปรตฺติสฺมาปฺนฺน-
สมเย วิมุตฺโต โหติ วฺกฺขจิตฺตสมเย อวิมุตฺโต โหตีติ สมยวิโมกฺโข ฯ

สมฺจเจทวิมุตฺตฺวเสน อจฺจนตฺวิมุตฺตตฺตา อริยมกฺกา ปฏฺิปร-
ปสฺสทฺธิวิมุตฺตฺวเสน อจฺจนตฺวิมุตฺตตฺตา สามณฺยผลานิ นิสฺสรณ-
วิมุตฺตฺวเสน อจฺจนตฺวิมุตฺตตฺตา นิพฺพานํ อสมยวิโมกฺโข ฯ ตถา
สํมยิกาสามยิกวิโมกฺขา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคควณณา หน้า 222

ปมาท อากมม ปรีหายตีตี กุโปโป ๑ ตถา น ปรีหายตีตี
อกุโปโป ๑

โลกาย สัวตตตีตี โลกโย ๑ อริยมคคา โลกั อุตตรนตีตี
โลกุตตรา สามณณผลานี นิพพานณจ โลกโต อุตติณณาตี
โลกุตตรา ๑

อาทิตต อโยคัพ มกขิกา วีย เตชุตสท โลกุตตร ฐมม
อาสวา นาลมพณตีตี อนาสโว ๑

รูปปฏิสลลุตโตตี รูปชฌานานี ๑ อรูปปฏิสลลุตโตตี
อรุปสมาปคตีโย ๑

ตณหาย อาลมพิโต ปณิหิต ๑ อนาลมพิโต อปปณิหิต ๑
มคคผลานี เอการมมณตตา เอกนิฏจตตา จ เอกตต-
วิโมกโข นิพพาน อหุตติตตา เอกตตวิโมกโข อารมมณนานตตา
วิปากนานตตา จ นานตตวิโมกโข ๑

สียาตี ภเวยฺย ทส โหนตีตี จ เอโก โหตีตี จ
ภเวยฺยาตี อตโต ๑ สียาตี จ เอต วิริวจัน น ปุจฺจาวจัน ๑

วตถฺวเสนาตี นิจฺจสลลวาทิสวตถฺวเสน ทส โหนตี ๑

ปรียาเยนาตี วิมุจฺจนปรียาเยน เอโก โหตี ๑

สียาตี กถณจ สียาตี ยี วา สียาตี วิหิต ต กถ

สียาตี ปุจฺจตี ๑

อนิจฺจานุปสฺสนถาณนตี สมาสปท ๑ อนิจฺจานุปสฺสนา-

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาณณา หน้ 223

ณณนติ วา ปาโจ ๑ ตถา เสเสสุปี ๑

นิจฺจโต สณฺณายาติ นิจฺจโต ปวตฺตตาย สณฺณาย นิจฺจนฺติ
ปวตฺตตาย สณฺณายาติ อตฺโถ ๑ เอส นโย สุขโต อตฺตโต
นิมิตฺตโต สณฺณายาติ เอตฺถาปี ๑ นิมิตฺตโตติ จ นิจฺจนิมิตฺตโต ๑

นนฺทียา สณฺณายาติ นนฺทิวเสน ปวตฺตตาย สณฺณาย
นนฺทิสมฺปยุตฺตตาย สณฺณายาติ อตฺโถ ๑ เอส นโย รากโต
สมฺมทโย อาทานโต ปณฺธิโต อภินิเวสโต สณฺณายาติ เอตฺถาปี ๑

ยสฺมา ปน ขยวยวิปริณามานุปฺสสนา ติสฺโส อนิจฺจา-
นุปฺสสนาทีนํ พลวภาวาย พลวปจฺจยภูตา ภงฺกานุปฺสสนา-
วิเสสา ๑ ภงฺกทสฺสเนน หิ อนิจฺจานุปฺสสนา พลวตี โหติ ๑
อนิจฺจานุปฺสสนาย จ พลวติยา ชาตายน ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ
ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตาคี (๑) ทุกฺขานตฺตานุปฺสสนาปี พลวติโย โหนฺติ ๑
ตสฺมา อนิจฺจานุปฺสสนาทีสุ วุตฺตาสฺ ตาปี ติสฺโส วุตฺตาว
โหนฺติ ๑ ยสฺมา จ สฺสณฺณตานุปฺสสนา (๒) อภินิเวสโต สณฺณาย
มฺุจฺจตีติ วจเนเนว สาราทานาภินิเวสสมฺโหมหาภินิเวสอาลยา-
ภินิเวสสณฺโณคาภินิเวสโต สณฺณาย มฺุจฺจตีติ วุตฺตเมว โหติ
อภินิเวสากาเวเนว อปฺปฏิสงฺขาโต สณฺณาย มฺุจฺจตีติ วุตฺตเมว
โหติ ตสฺมา อธิปณฺณารมฺมวิปฺสสนาทโย ปณฺจปี อนุปฺสสนา
น วุตฺตาคี เวทิตพฺพา ๑ เอวํ อฏฺฐารสฺส มหาวิปฺสสนาสฺ
#๑. สํ. ข. ๑๓/๔๒/๒๘ ๑ ๒. กตฺถจฺ. สฺสณฺณตานุปฺสสนาย ๑

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 224

เอตา อฏฺฐ อนุปฺสฺสนา อวตฺวา ทเสว อนุปฺสฺสนา วุตฺตาคี
เวทิตฺตพฺพา ฯ

อนิจฺจานุปฺสฺสนา ยถากฺกตํ ฅาณนฺติ อนิจฺจานุปฺสฺสนายะ
ยถากฺกตฅาณํ ฯ อุกฺขมฺปิ ปจฺจตฺตวณฺณํ ฯ ยถากฺกตฅาณนฺติ ฅาณตฺถโถ
วุตฺโต ฯ เอวํ เสเสสฺสุปี ฯ

สมฺโฆมา อณฺเฒาณาคี สมฺโฆมหฺกฺกตา อณฺเฒาณา ฯ มุจฺจตีตี
วิโมกฺขตฺถโถ วุตฺโต ฯ

อนิจฺจานุปฺสฺสนา อนุตฺตรํ สีตฺถิภาวฅาณนฺติ เอตฺถ
สาสเนยฺว สพฺภาวโต อุตฺตมกฺุเณ อนุตฺตรํ อนุตฺตรสฺส
ปจฺจยตฺตา วา อนุตฺตรํ สีตฺถิภาโว เอว ฅาณํ สีตฺถิภาวฅาณํ ฯ
ตํ อนิจฺจานุปฺสฺสนาสงฺขาตํ อนุตฺตรํ สีตฺถิภาวฅาณํ ฯ ฉหิ
ภิกฺขเว ฐมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ภพฺโพ อนุตฺตรํ สีตฺถิภาวํ
สจฺฉิกาทฺตฺตฺติ(๑) เอตฺถ นินฺพพานํ อนุตฺตรโร สีตฺถิภาโว นาม อิท
ปน วิปฺสฺสนา อนุตฺตรโร สีตฺถิภาโว ฯ

นิจฺจโต สนฺตฺวาปปริพาหฺรธา มุจฺจตีตี เอตฺถาปี นิจฺจนฺติ
ปวตฺตกิลเสสา เอว อิท จามฺตฺร จ สนฺตฺวาปนกฺุเณ สนฺตฺวาโป
ปริทหนกฺุเณ ปรีพาโห อณฺเฒกฺุเณ ทธโถตี วุจฺจนฺติ ฯ

เนกฺขมฺมํ ฅายตีตี(๒) ฅานนฺติอาทโย เหฏฺฐา วุตฺตตฺถา ฯ
เนกฺขมฺมาทีนึ เจตฺถ อฏฺฐ สฺมาปฺตฺติโย จ นินฺพเพธภาคียาเนว ฯ

#๑. อ.ง. น.ก.ก. ๒๒/๓๕๖/๔๘๔ ฯ ๒. สฺยา. ฅายตีตีตี ทิสฺสตีตี ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกขกถาวณณา หน้า 225

อนุปาทา จิตตสฺส วิโมกฺโขติ อธิ วิปสฺสนาเยว ฯ

เอตทตฺถา กถา เอตทตฺถา มนฺตนา ยทิตฺถํ อนุปาทา จิตตสฺส

วิโมกฺโขติ (๑) เอตฺถ ปน นิพฺพานํ อนุปาทา จิตตสฺส วิโมกฺโข ฯ

กตฺติหฺปาทานเนหิตี กตฺติหิ อุปาทานเนหิ ฯ

กตฺมา เอกฺปาทานาติ กตฺมโต เอกฺปาทานโต ฯ

อิตฺถิ เอกฺปาทานาติ อิตฺโต เอกโต อุปาทานโต ฯ อิทฺนฺติ

ปฺพพฺพณาเปกฺขํ วา ฯ อุปาทานโต มุจฺจนฺสฺส ยสฺมา อาทิโต

สงฺขารานํ อุทฺยพฺพยํ ปสฺสิตฺวา ปสฺสิตฺวา อนิจฺจानุปสฺสนาย

วิปสฺสตี ปจฺจมา สงฺขารานํ ภงฺกเมว ปสฺสิตฺวา อนิมิตฺตานุ-

ปสฺสนาย วิปสฺสตี ฯ อนิจฺจानุปสฺสนาวิเสโสเยว หิ อนิมิตฺตานุ-

ปสฺสนา ฯ สงฺขารานํ อุทฺยพฺพยทสฺสเนน จ ภงฺกทสฺสเนน

จ อตฺตภาโว ปากโฏ โหตี ฯ เตน ทิฏฺฐุปาทานสฺส จ

อตฺตวาทุปาทานสฺส จ ปหานํ โหตี ฯ ทิฏฺฐิปปทานเนน จ

สีลพฺพเตน อตฺตา สฺสขมฺมตีติ ทสฺสเนนสฺส อภาวโต สีลพฺพตุ-

ปาทานสฺส ปหานํ โหตี ฯ ยสฺมา จ อนตฺตานุปสฺสนาย

อุชฺชกเมว อตฺตภาโว ปสฺสตี อนตฺตานุปสฺสนาวิเสโสเยว จ

สฺสขมฺมตฺตานุปสฺสนา ตสฺมา อิมานิ จตฺตาริ ฅานานิ

ทิฏฺฐุปาทานาทีหิ ตีหิ อุปาทานเนหิ มุจฺจนฺติ ฯ ทุกฺขานุ-

ปสฺสนาทีนฺเยว ปน จตฺตสฺสนนํ ตณฺหาเย อุชฺชวิปฺจจนีกตฺตา

#๑. อจ. ติก. ๒๐/๕๐๗/๒๕๕.๑

อนิจฺจานุปสฺสนาทินัน จตสฺสนนํ (๑) กามุปาทานโต มุจฺจนัน น
วุดฺฒัน ๑ ยสฺมา อาทิตโต ทุกฺขานุปสฺสนาย สงฺขาราทุ กุกฺขาติ
ปสฺสโต ปจฺจมา อปฺปณฺหิตานุปสฺสนาย จ สงฺขาราทุ กุกฺขาติ
ปสฺสโต สงฺขารานัน ปตฺตนา ปหียติ ๑ ทุกฺขานุปสฺสนาวิเสโสเยว
หิ อปฺปณฺหิตานุปสฺสนา ๑ ยสฺมา จ สงฺขารेतฺตุนิพฺพิทานุ-
ปสฺสนาย นิพฺพิทนนตฺตสฺส วิราคานุปสฺสนาย วิรชฺชนตฺตสฺส
สงฺขารานัน ปตฺตนา ปหียติ ตสฺมา อิมานิ จตฺตาริ ฅาณานิ
กามุปาทานโต มุจฺจนติ ๑ ยสฺมา นิโรธานุปสฺสนาย กิเลส
นิโรธติ ปฏฺฐินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย กิเลส ปริจฺจชติ ตสฺมา
อิมานิ เทว ฅาณานิ จตฺตุนิ อูปาทานเนหิ มุจฺจนตฺติติ เอว
สภาวนानตฺเตน จ อาการนानตฺเตน จ อฏฺฐสฏฺฐิจิ วิโมกฺขา
นิทฺทิจฺจ ๑

อิทานิ อาทิตโต อุกฺกฏฺฐานัน ตินฺณัน วิโมกฺขานัน มุขานิ
ทสฺเสตฺตวา วิโมกฺขมุขปฺพุพฺพงฺกมฺมํ อินฺทฺริยวเสสฺสํ ปุคฺคลวิเสสญจ
ทสฺเสตฺตกาโม ตินฺนิ โข ปนินฺมานิตฺติอาทิมาท ๑

ตตฺถ วิโมกฺขมุขานิตฺติ ตินฺณัน วิโมกฺขานัน มุขานิ ๑
โลกนियานาย สํวตฺตุนตฺติติ เตชาทุกโลกโต นียานาย
นิกคฺคมนาย สํวตฺตุนติ ๑

สพฺพสงฺขารเอ ปริจฺเจทปรีวฏฺฐมโต สมนุปสฺสนตาทาติ

#๑. ม. อนิจฺจานุปสฺสนาทินัน จตสฺสนนํ ๑

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้า 227

สพฺเพสํ สงฺขารานํ อุทฺทยพฺพยวเสน ปริจฺเจทโต เจว ปรีวณฺเฑโต

จ สมนุปลฺสฺสนตฺตาย ๑ โลกนียฺยานํ โหตีตี ปาจเสสโต ๑

อนิจฺจานุปลฺสฺสนา หิ อุทฺยโต ปุพฺเพ สงฺขารานตฺถีตี
ปริจฺฉินฺทิตฺวา เตสํ คตฺตี สมนฺเนสมานา (๑) วยโต ปรี น
คจฺจนฺตี เอตฺถว อนฺตรธายนฺตีตี ปรีวณฺเฑโต ปรียนฺตโต
สมนุปลฺสฺสตี ๑ สพฺพสงฺขารา หิ อุทฺเยน ปุพฺพนฺตปริจฺฉินฺนา
วเยน อปรนฺตปริจฺฉินฺนา ๑

อนิมิตฺตตฺตาย จ ธาตุยา จิตฺตสมฺปกฺขนฺนตฺตยาตี วิปลฺสฺสนากุ-
ขณฺเฑปี นิพฺพานนินฺนตฺตาย อนิมิตฺตกาเรน อุปฺภูจฺานโต
อนิมิตฺตสงฺขาตฺตาย นิพฺพานธาตุยา จิตฺตปวิสนตฺตาย จ โลก-
นียฺยานํ โหตี ๑

มโนสมฺมุเตชนตฺตยาตี จิตฺตสํเวชนตฺตยา ๑ ทุกฺขานุปลฺสฺสนาย
หิ สงฺขาราเรสุ จิตฺตํ สํวิชฺชตี ๑

อปปณฺหิตตฺตาย จ ธาตุยาตี วิปลฺสฺสนากุขณฺเฑปี นิพฺพาน-
นินฺนตฺตาย อปปณฺหิตกาเรน อุปฺภูจฺานโต อปปณฺหิตสงฺขาตฺตาย
นิพฺพานธาตุยา ๑

สพฺพธมฺเมตี นิพฺพานสฺส อวิปลฺสฺสนูปคตฺเตปี อนตฺต-
สภาวสพฺภาวโต สพฺพสงฺขาราเรตี อวตฺวา สพฺพธมฺเมตี วุตฺตํ ๑

ปรโต สมนุปลฺสฺสนตฺตยาตี ปจฺจายตฺตตฺตา อวสตฺตาย

#๑. ม. สมนฺเนสมานา ๑

เล่มที่ 41 มหาวคฤคณา หน้า 228

อวิเชยตาย จ นาหิ น มมนฺติ เอว อนตฺตโต สมนุ-
ปฺสฺสนตาย ฯ

สุลฺลตาย จ ธาตุยาติ วิปฺสฺสนากุขณเปปี นิพฺพาน-
นินฺนตาย สุลฺลตากรเณ อุปฺภูจฺจนาโต สุลฺลตาสงฺขตาย
นิพฺพานธาตุยา ฯ อิติ อิมานิ ตีณิ วจฺจานิ อนิจฺจทุกฺขา-
นตฺตานุปฺสฺสนานํ วเสน วุตฺตานิ ฯ เตเนว ตทนนฺตรํ อนิจฺจโต
มนสิทโรโตติอาทิ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ขยโตติ จิยฺนโต ฯ ภยโตติ สภยโต ฯ สุลฺลโตติ
อตุตฺตรหิตโต ฯ

อริโมกฺขพหฺลนฺติ อนิจฺจानุปฺสฺสนาย ขณฺภงฺกวเสน
สงฺขารา ภิชฺชนฺตฺติ สทฺธาย ปฏิปนฺนสฺส ปจฺจกฺขโต ขณฺภงฺก-
ทสฺสเนน สจฺจํ วตาท ภาวติ ภาวติ สทฺธาย สทฺธา-
พหฺลํ จิตฺตํ โหติ ฯ อถ วา ปจฺจูปฺปนฺนานํ ปเทสสงฺขารานํ
อนิจฺจํ ปสฺสิตฺวา เอว อนิจฺจา อตีตนาทตฺตปจฺจูปฺปนา
สพฺเพ สงฺขาราติ อริมฺภจฺจนโต อริโมกฺขพหฺลํ จิตฺตํ โหติ ฯ

ปฺสฺสทฺธิพหฺลนฺติ ทฺถกฺขานุปฺสฺสนาย จิตฺตกฺโขภกราย
ปณฺธิยา ปทฺหนโต จิตฺตทฺธาภาเวน ปสฺสทฺธิพหฺลํ จิตฺตํ
โหติ ฯ อถ วา ทฺถกฺขานุปฺสฺสนาย สํเวคชนนโต สํวิกฺคสฺส จ
โยนิโส ปทฺหนโต วิกฺเขปาภาเวน ปสฺสทฺธิพหฺลํ จิตฺตํ โหติ ฯ

เวทพหฺลนฺติ อนตฺตานุปฺสฺสนาย พาหิเรเกหิ อทิฏฺฐํ

เล่มที่ 41 วิโมกขกถาความณณา หน้า 229

คัมภีร์ อนตตลภุณั (๑) ปสฺสโต ฌาณพหุลั จิตฺตํ โหติ ฯ อถวา
สเทวเกณ โลเกณ อธิกฺขัณฺ อตตลภุณั ทิกฺขณฺติ ตฺถุจฺจส
ตฺถุจฺจพหุลั จิตฺตํ โหติ ฯ

อธิโมกฺขพหุโล สทฺธิณฺทริยั ปฏฺธิลภฺตีติ ปุพฺพภาเค
อธิโมกฺโข พหุลั ปวตฺตมาโน ภาวนาปาริปุริยา สทฺธิณฺทริยั
นาม โหติ ตํ โส ปฏฺธิลภฺติ นาม ฯ

ปสฺสทฺธิพหุโล สมาริณฺทริยั ปฏฺธิลภฺตีติ ปุพฺพภาเค ปสฺสทฺธิ-
พหุลสฺส ปสฺสทฺธกาโย สุขั เวเทติ สุขิโน จิตฺตํ สมาริยฺตีติ (๒)
วจนโต ภาวนาปาริปุริยา ปสฺสทฺธิปจฺจยา สมาริณฺทริยั โหติ
ตํ โส ปฏฺธิลภฺติ นาม ฯ

เวทพหุโล ปญฺณิณฺทริยั ปฏฺธิลภฺตีติ ปุพฺพภาเค เวโท
พหุลั ปวตฺตมาโน ภาวนาปาริปุริยา ปญฺณิณฺทริยั นาม โหติ
ตํ โส ปฏฺธิลภฺติ นาม ฯ

อาธิปเตยฺยั โหตีติ ฌนฺทาภิเก อธิปติญฺเตปี สกฺิจจ-
นิปฺสทาพนวเสน อธิปติ โหติ ปชาโน โหติ ฯ ภาวนายาติ
ภุมฺมวจนั อุปรุปริ ภาวนตฺถาย วา

ตทนฺวยานิ (๓) โหนฺตีติ ตํ อนฺนคามินิ ตํ อนฺนวตฺตินิ โหนฺติ ฯ
สทฺธาตปจฺจยา โหนฺตีติ อุปฺปชฺชมานา จ สทฺธอุปฺปาทน-
ภาเวน อุปการกา โหนฺติ ปกาสฺสส ปทีโป วิย ฯ

#๑. ม. คัมภีร์ อนตตลภุณั ฯ ๒. อ.จ. ปญฺจก. ๒๒/๒๖/๒๓ ฯ

#๓. ม. ตทนฺวยา ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 230

อณฺณมณฺณปจฺจยา โหนฺตํติ อณฺณมณฺณํ อปฺปาทนุ-
ปตฺถมฺภนภาเวน อูปการกา โหนฺติ อณฺณมณฺณปตฺถมฺภกํ
ติทณฺฑํ วยิ ฯ

นํสฺสยปจฺจยา โหนฺตํติ อธิฏฺฐานากาเรน นํสฺสยกาเรน
จ อูปการา โหนฺติ ตฺรจฺจิตตกมฺมานํ ปจฺวีปภาทิ วยิ ฯ
สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺตํติ เอกวตฺถุกเอการมฺมณเออุปฺปาท-
เอกนํโรธสงฺขาเตน สมฺปยุตฺตภาเวน อูปการกา โหนฺติ ฯ

ปฏฺฐเวธกาเลติ มคฺคกฺขณฺณํ สจฺจปฏฺฐเวธกาเล ฯ

ปณฺณินทฺริยํ อาริเปเตยฺยํ โหตีติ มคฺคกฺขณฺณํ นํพพานํ
อารมฺมณํ กตฺวา สจฺจทสฺสนกํจจฺจกรณฺวเสน จ กิเลสปฺปหาน-
กํจจฺจกรณฺวเสน จ ปณฺณินทฺริยเมว เชฏฺฐกํ โหตี ฯ

ปฏฺฐเวธายาติ สจฺจปฏฺฐเวธณฺนตฺถาย ฯ เอกรสฺสชาติ วิมุตฺติ-
รเสน ฯ ทสฺสนญฺเจนาติ สจฺจทสฺสนญฺเจเน ฯ

เอวํ ปฏฺฐเวธณฺนํโตปี ภาเวติ ภาเวนโตปี ปฏฺฐเวธตีติ
มคฺคกฺขณฺณํ สกํเวยิ ภาวนาย จ ปเวธสฺส จ สพฺพาว-
ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ อนตฺตานุปสฺสนาย วิปสฺสนากฺขณฺณปี
ปณฺณินทฺริยสฺเสว อาริเปเตยฺยตฺตา ปฏฺฐเวธกาเลปีติ อปีสทฺโท
ปยุตฺโต ฯ

อนํจฺจโต มนสิกรโต กตฺมินทฺริยํ อธิมตฺตํ โหตีติอาทิ
อินทฺริยวเสน ปุคฺคกฺลวิเสสํ ทสฺเสตฺถํ วุตฺตํ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกข์ถาวณา หน้า 231

ตตถ อธิมตฺตุนฺติ อธิกํ ฯ ตตถ สทฺชินฺนุทฺริยสฺมาชินฺนุทฺริย-
ปฺลฺยณินฺนุทฺริยานํ อธิมตฺตตฺตา สงฺขารุเปกฺขาย เวทิตฺตพฺพา ฯ

สทฺธาวิมฺตฺโตติ เอตฺถ อวิเสเสตฺวา วุตฺเตปี อุปริ วิเสเสตฺวา
วุตฺตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคํ จเปตฺวา เสเสสฺส สตฺตสฺส จานฺเนสฺส
สทฺธาวิมฺตฺโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ สทฺธาวิมฺตฺโต สทฺชินฺนุทฺริยสฺส อธิ-
มตฺตตฺตา โหติ น สทฺชินฺนุทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สพฺพตฺถ สทฺธา-
วิมฺตฺโตติปี วุตฺตํ โหติ ฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขณฺเ สทฺชินฺนุทฺริยสฺส
อธิมตฺตตฺตาเยว เสเสสฺส สฺมาชินฺนุทฺริยปฺลฺยณินฺนุทฺริยาธิมตฺตตฺเตปี สติ
สทฺธาวิมฺตฺโตเยว นาม โหตีติ วทฺนฺติ ฯ

กายสภฺชี โหตีติ อญฺจสฺสุปี จานฺเนสฺส กายสภฺชี นาม โหติ ฯ
ทิกฺขจิปฺปตฺโต โหตีติ สทฺธาวิมฺตฺเต วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตพฺพิ ฯ
สทฺทหนฺโต วิมฺตฺโตติ สทฺธาวิมฺตฺโตติ สทฺชินฺนุทฺริยสฺส
อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคกฺขณฺเ สทฺทหนฺโต จตฺตสฺสุปี ผลกฺขณฺเสฺส
วิมฺตฺโตติ สทฺธาวิมฺตฺโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ อุปริมคฺคตฺตยกฺขณฺเ
สทฺธาวิมฺตฺตตฺตํ อิทานิ วกฺขตี ฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขณฺเ ปน
สทฺธานุสสาริตฺตํ ปจฺฉา วกฺขตี ฯ

มุญฺจตฺตา สจฺฉิกฺโตติ กายสภฺชีติ สุกฺขวิปฺสฺสกตฺเต สติ
อุปจารชฺฆานผลสฺสสฺส รูปารุชฺฆานลาภิตฺเต สติ รูปา-
รุชฺฆานผลสฺสสฺส มุญฺจตฺตา นิพฺพานํ สจฺฉิกฺโตติ กายสภฺชี
#๑. สฺยา. สทฺทหนฺโต อธิมตฺโตติ สทฺธาวิมฺตฺโตติ ทิสฺสตี ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 232

นามกาเยน วุตตปฺปกारे ฌานผลเส ๑ นิพฺพานे ๑ สกฺขีตี
วุตฺตํ โหตี ๑

ทิกฺกุสฺสตา ปตฺโตตี ทิกฺกุสิปฺปตฺโตตี โสตาปตฺติมคฺคกฺขณเ
สมฺปยุตฺเตน ปญฺณินฺทฺริเยน ปจฺมํ นิพฺพานสฺส ทิกฺกุสฺสตา
ปจฺจนา โสตาปตฺติมลลาทิวเสน นิพฺพานํ ปตฺโตตี ทิกฺกุสิปฺปตฺโต
ปญฺณินฺทฺริยสงฺฆาตาย ทิกฺกุชียา นิพฺพานํ ปตฺโตตี วุตฺตํ โหตี ๑
โสตาปตฺติมคฺคกฺขณเ ปน ฌมฺมานุสาริตฺตํ ปจฺจนา วกฺขตี ๑

สทฺทหนฺโต วิมฺจจตีตี สทฺธาวิมฺตฺโตตี (๑) สทฺธินฺทฺริยสฺส
อธิมตฺตตฺตา สกฺทากามิอนากามิอรหตฺตมคฺคกฺขณเสฺ สทฺทหนฺโต
วิมฺจจตีตี สทฺธาวิมฺตฺโต ๑ เอตฺถ วิมฺจจมาโนปี อาสํสาय
ภุตฺวาจนวเสน วิมฺตฺโตตี วุตฺโต ๑

ฌานผลฺสนฺติ ติวีธํ ฌานผลฺสํ ๑ ฌานผลฺสนฺติอาทีนํ
ทุกฺขา สงฺฆาราคีอาทีนํ ๑ ปจฺมํ วุตฺตํ ทฺวยเมว วิเสเสตฺวา
วุตฺตานิ ๑

ฌานํ (๒) โหตีตีอาทีนํ เหนฺจฺจา วุตฺตตฺถานํ ๑ เอตฺถ ๑
ฌานลาภี ปุคฺคโล สมารินฺทฺริยสฺส อนฺนุถฺลาย ทุกฺขานุ-
ปฺสฺสนาย เหว วุจฺจหิตฺวา มคฺคผลานํ ปาปฺณาตีตี อจฺริยานํ
อธิปฺปาโย ๑

สียาตี สียู ภาเวยฺยนฺติ อตฺถโล ๑ สียาตี เอตํ วิธฺวจนเมว ๑

#๑. สฺยา. สทฺทหนฺโต อธิมตฺโตตี สทฺธาวิมฺตฺโตตี ทิสฺสตี ๑

#๒. ม. ย. ฌาตี ๑

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้า 233

ตโย ปุคฺคลาติ วิปฺสฺสนานิยเมณ อินฺทฺริยนิยเมณ จ
วุตฺตา ตโย ปุคฺคลา ฯ

วตฺถวเสนาติ ตีสฺส อฺนุปฺสฺสนาสฺส เอเกกอินฺทฺริยวตฺถวเสน ฯ
ปริยาเยนาติ เตเนว ปริยาเยน ฯ อิมินา วาเรน ก็
ทสฺสิตํ โหติ เหฏฺฐา เอเกกิสฺสา อฺนุปฺสฺสนาย เอเกกสฺส
อินฺทฺริยสฺส อาริปปจํ เยภฺยวเสน วุตฺตนฺติ จ กทาจิ ตีสฺสปี
อฺนุปฺสฺสนาสฺส เอเกกสฺเสว อินฺทฺริยสฺส อาริปปจํ โหติติ จ
ทสฺสิตํ โหติ ฯ อถ วา ปุพฺพภาควิปฺสฺสนากฺขณฺณํ ติสฺสนนฺมปี
อฺนุปฺสฺสนานํ สพฺภาวโต ตาสฺส ปุพฺพภาควิปฺสฺสนาสฺส เตสํ เตสํ
อินฺทฺริยานํ อาริปปจํ อเปกฺขิตฺวา มคฺคผลกฺขณฺณสฺส สทฺธา-
วิมุตฺตาทีนํ นามานํ โหนฺตฺติติ ฯ เอวํ हि วุจฺจมาเน เหฏฺฐา
วุฏฺฏจानคามินิวิปฺสฺสนาย อฺปฺริ จ กโต อินฺทฺริยาริปปจปุคฺค-
นิยโม สุกโตเยว นิจฺจโลเยว จ โหติ ฯ อนนฺตรวาระ สียาติ
อญฺโณเยวาติ เอวํ (๑) สียาติ อตฺถโล ฯ เอตฺถ ปุพฺเพ วุตฺโตเยว
นियโม ฯ

อิทานิ มคฺคผลวเสน ปุคฺคลวิเสสํ วิภจิตฺวา ทสฺเสตฺถุ
อนิจฺจโต มนสิกโรโต ฯ เปฯ โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏฺฐิตภตฺติ-
อาทิมานา ฯ

ตตฺถ สทฺธํ อฺนุสฺสรติ อฺนุคจฺจติ สทฺธาย วา นิพฺพานํ
#๑. กตฺถจฺจิ. เอตํ ฯ

อนุสสรติ อนุคจันตีติ สทฐานุสารี ฯ

สจจิกตุนติ ปจจกุกตา(๑) ฯ

อรหตุนติ(๒) อรหตตผลิ ฯ

ปลยวาสงขาคิ ฐมม็ อนุสสรติ เตน วา ฐมเมน

นิพพานัน อนุสสรตีติ ฐมมานุสารี ฯ

ปุน อปรเหติ ปรียาเยหิ อินุทริยตตยวิเสเสน ปุคกุลวิเสตี

วณณตูกาโม เย หิ เกจตีอาทิมาห ฯ

ตตถ ภาวิตา วาติ อตีเต ภาวยีสู วา ฯ

ภาเวนติ วาติ ปจจูปปเน ฯ

ภาวิสสนติ วาติอาทิ อนากเต ฯ

อธิตา วาติอาทิ เอเกกนติกั ปุริมสส ปุริมสส อตถ-

วिवรณตถิ วุตติ ฯ

ผสสิตา วาติ ฌานผุสนาย ผุสีสู วา ฯ

วลีปปตตาคิ อีสสรภาว ปตตาคิ ฯ

ปารมิปปตตาคิ โวสานัน ปตตาคิ ฯ

เวสาร์ชชูปตตาคิ วิสาร์ทภาว ปตตาคิ สทพตถ

สทฐาวิมุตตาทโย เหฎฐา วุตตกุกขณเสเยว สติปฎุจानาทโย

มคคกุกขณเยว ฯ

อฎฐ วิโมกขเทติ รูปี รูปานิ ปสสตีติอาทิเก (๓) ปฎิ-

สมภิทามคคูปตติยา เอว ปตตาคิ ฯ

#๑. ม. สจจิกตุนติ ปจจกุกตติ ฯ ๒. สยา. อรหตตผลิ ฯ

#๓. พุ. ปฎิ. ๓๑/๔๖๕/๓๕๓ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกขกถาคุณณา หน้า 235

ติสุโส สิกขาติ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปลยณา-
สิกขา มคคปุตตา เอว สิกขมานา ฯ

ทุกขัม ปริชานนุตตีอาทีนิ มคคกขณเยว ฯ

ปริณญาปฏิเวธัม ปฏิวิษณตตี ปริณญาปฏิเวธณ ปฏิวิษณตตี
ปริณญาเย ปฏิวิษณตตพพนตตี วา ปริณญาปฏิเวธัม ฯ เอว
เสเสสุปี ฯ

สพพชมมาทีนิ วิเสเสตวา อภินญาปฏิเวธาทโย วุตตา ฯ

สจจลิกิริยาปฏิเวธัม ปน มคคกขณเยว นิพพานปัจจ-
เวกขณณณาสัททิวเสน เวทิตพโพติ ฯ เอวมิธ ปลยจ อริย-
ปุคคลา นินททิฏฐา โหนตติ อุกโตภาควิมุตโต จ ปลยณาวิมุตโต
จชาติ อิม เทว อนินททิฏฐา ฯ อลลตตถ ปน โย ปน
ทุกขโต มนสิกรโหนโต ปสสททธิพหุโล สมานินทริยัม ปฏิลลทตี
โส สพพตถ กายสกะชี นาม โหติ อรูปชฌานัม ปน ปตวา
อคคผล (๑) ปตโต อุกโตภาควิมุตโต นาม โหติ ฯ โย ปน
อนตตโต มนสิกรโหนโต เวทพหุโล ปลยณินทริยัม ปฏิลลทตี
โสตาปตตติมคคกขณณ ชมมานุสारी โหติ ลลสุ จาเนสุ
ทิฏฐิปปตโต อคคผลล ปลยณาวิมุตโตติ วุตตัม ฯ เต อธิ กาย-
สกะชิตทิฏฐิปปตเตหิเยว สจจลิตา ฯ อตถโต ปน อรูปชฌาเนน
เจว อริยมคเคน จาติ อุกโตภาเคน วิมุตโตติ อุกโตภาควิ-
มุตโต ฯ ปชานนโต วิมุตโตติ ปลยณาวิมุตโตติ ฯ เอตตาวตา
#๑. สี่. มคคผลล ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 236

อินฺทฺริยปฺกคฺลวเสสา นิตฺติฏฺฐา โหนฺติ ฯ

อิทาณี วิโมกฺขปฺพุพฺงคฺมเมว วิโมกฺขวิเสสํ ปฺกคฺลวเสสจ
ทสฺเสตฺกาโม อนิจฺจโต มนสิกโรโตติอาทิมาย ฯ

ตตฺถ เทว วิโมกฺขชาติ อปฺปณฺหิตสฺสยฺยตฺวิโมกฺขา ฯ
อนิจฺจานุปฺสฺสนาคฺมนวเสน หิ อนิมิตฺตวิโมกฺโขติ ลทฺธนาโม
มคฺโค รากโทสโมหปณฺธิณํ อภาวา สคฺคฺนโต จ เตสํเยว
ปณฺธิณํ อภาวา อปฺปณฺหิตนฺติ ลทฺธนามํ นิตฺติพฺพานํ อารมฺมณฺ
กโรตฺติติ อารมฺมณโต จ อปฺปณฺหิตวิโมกฺโขติ นามมฺปิ ลกฺติ ฯ
ตถา รากโทสโมเหหิ สฺสยฺยตฺตา สคฺคฺนโต จ รากาทิหิเยว
สฺสยฺยตฺตา สฺสยฺยตฺนฺติ ลทฺธนามํ นิตฺติพฺพานํ อารมฺมณฺ กโรตฺติ
อารมฺมณโต จ สฺสยฺยตฺวิโมกฺโขติ นามมฺปิ ลกฺติ ฯ ตสฺมา
เต เทว วิโมกฺขา อนิมิตฺตวิโมกฺขนวยา นาม โหนฺติ ฯ
อนิมิตฺตมคฺคโต อนนฺยเยปิ อฏฺฐนฺนํ มคฺคกฺงคานํ เอเกกสฺส
มคฺคกฺงคสฺส วเสน สหชาตาทิปจฺจยา จ โหนฺตฺติติ เวทิตฺตพฺพา ฯ

ปฺน เทว วิโมกฺขชาติ สฺสยฺยตฺตานิมิตฺตวิโมกฺขา ฯ ทฺกฺขานุ-
ปฺสฺสนาคฺมนวเสน หิ อปฺปณฺหิตวิโมกฺโขติ ลทฺธนาโม มคฺโค
รฺูปนิตฺตฺตาทินํ รากนิตฺตฺตาทินํ นิจฺจนิตฺตฺตาทินนฺจ อภาวา
สคฺคฺนโต จ เตสํเยว นิตฺตฺตานํ อภาวา อนิมิตฺตสฺงฆาตํ นิตฺติพฺพานํ
อารมฺมณฺ กโรตฺติติ อารมฺมณโต จ อนิมิตฺตวิโมกฺโขติ นามมฺปิ
ลกฺติ ฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว โยเชตฺตพฺพิ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกษกถาณณา หน้า 237

ปุ่น เทว วิโมกษชาติ อนิมิตตอปปณิหิตวิโมกษา ฯ โยชนา
ปเนตถ วุตตนยา เอว ฯ

ปฐิวธกาเลติ อินทूरियานั วุตตกุกเมเนว วุตตุต ฯ มคคกุกขณั
ปน มุญจิจตุวา วิปัสสนากุกขณ วิโมกโข นาม นตุถิ ฯ ปจมี
วุตโตเยว ปน มคควิโมกโข ปฐิวธกาเลติ วจเนน วิเสเสตุวา
ทสุตีโต ฯ โย จายั ปุคคโล สทศาวิมุตโตตติอาทิกา เทว วารา
จ อนิจจโต มนสิกโรนุโต โสตาปตุตติมคคั ปฐิวธกตติอาทิกโก
วารโ จ สงจิจโต วิโมกขเวสน ปน โยเชตุวา วิตุถารโต
เวทิตพุโพ ฯ

เย หิ เกจि เนกขมมนตุตติอาทิกโก วาโร วุตตนเยเนว
เวทิตพุโพติ ฯ เอตุตาวตา วิโมกขปุคคลวิเสสา นิตุทธิฐจา
โหนตติติ ฯ

ปุ่น วิโมกขมุขานิ จ วิโมกখে จ อนเนกธา นิตุทธิสตุ-
กาโม อนิจจโต มนสกโรนุโตตติอาทิมาท ฯ

ตตุถ ขถากุตุนตุติ ขถาสภาเวเน ฯ

ปชานาตติติ ฌาณเน ชานาติ ฯ

ปัสสุตติติ เตเนว ฌาณเน จกุกุณา วิย ปัสสุติ ฯ

ตทनुเวนาติ ตทनुคมเนน ตสสุ ปจจกุกโต ฌาณเน

ทิฐุสสุส อนุมานเนนาติ (๑) อตุโถ ฯ

#๑. กตุถจิ. อนุมานเนนาติ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 238

กงฺขา ปหียตฺติ อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจานิจฺจกงฺขา

อิตรahi อิตรกงฺขา ฯ

นิमितฺตฺนฺติ สฺนฺตติฆฺมนวินิฟูโกเคน นิจฺจสฺสญาย ปหีนฺตฺตา

อารมฺมณฺณฏฺติ สฺงฺขารนิमितฺติ ยถาฏฺติ ชานาติ ฯ

เตน วุจฺจติ สฺมฺมาทสฺสนนฺติ เตน ยถาฏฺตชานเนน ตํ

ฅาณํ สฺมฺมาทสฺสนนฺติ วุจฺจติ ฯ

ปวตฺตฺนฺติ ทฺกฺขปฺปตฺตกาเร สฺขสฺสญํ อุกฺขมาญฺจฺวา

สฺขสฺสญาย ปหาเนน ปณฺธิสฺงฺขาตาย ตณฺหายนฺติ ปหีนฺตฺตา

สฺขสฺมมตฺมปิ วิปากปวตฺตํ ยถาฏฺติ ชานาติ ฯ

นิमितฺตฺตฺยจ ปวตฺตฺตฺยจาติ นานาธาตฺมฺนสิการสฺมฺภเวน

สฺมฺภวณวินิฟูโกเคน อุกฺขยาปิ อตฺตสฺสญาย ปหีนฺตฺตา สฺงฺขาร-

นิमितฺตฺตฺยจ วิปากปวตฺตฺตฺยจ ยถาฏฺติ ชานาติ ฯ

ยถจ ยถาฏฺติ ฅาณนฺติอาทิตฺตฺยํ อิทานิ วุคฺตเมว น

อณฺณํ ฯ

ภยโต อฺปฺภุจฺจตฺติ นิจฺจสฺขอตฺตกาภาวทสฺสนโต ยถากมฺม

ตํ ตํ ภยโต อฺปฺภุจฺจติ ฯ

ยา จ ภยตฺตฺตฺยจเน ปณฺญาติอาทินา(๑) อุกฺขยพฺพยานุ-

ปสฺสนาฅาณํ กงฺกานุปสฺสนาฅาณํ ภยตฺตฺตฺยจเนฅาณํ อาทิน-

วานุปสฺสนาฅาณํ นิฟูพิทานุปสฺสนาฅาณํ มฺลยจิตฺตฺกมฺยตาฅาณํ

ปฏฺธิสฺงฺขานุปสฺสนาฅาณํ สฺงฺขารุเปกฺขาฅาณํ อนฺนโลมฅาณนฺติ

#๑. สี่. ยถจ ภยตฺตฺตฺยจเน ฅาณนฺติ ฯ

เล่มที่ 41 วิโมกขกถาณณา หน้า 239

วุดเตสุ ปฏิปทาถาณทสสนวิสสุทิสงขาเตสุ นวสุ วิปัสสนา-
ถาณเส ภูยตุปฏุจันสมพนุเชน อวตุถาเกเทน ภินุนานิ
เอกภูจันนิ ตีณิ ถาณานิ วุตตานิ น เเสทานิ ฯ

ปน ตีสู อนุปัสสนาสู อนุเต จิตาย อนนุตราย
อนตตานุปัสสนาย สมพนุเชน ตาย สห สุลลตานุปัสสนาย
เอกภูจติ ทสเสตุ ยา จ อนตตานุปัสสนา ยา จ สุลลตานุ-
ปัสสนาติอาทิมาห ฯ อิมานิ หิ เทว ถาณานิ อตุถโต
เอกเมว อวตุถาเกเทน ปน ภินุนานิ ฯ ยถา จ อิมานิ
ตถา อนิจจानุปัสสนา จ อนิมิตตานุปัสสนา จ อตุถโต
เอกเมว ถาณิ ทุกขานุปัสสนา จ อปป์ณิหิตานุปัสสนา จ
อตุถโต เอกเมว ถาณิ เกวลิ อวตุถาเกเทเนว ภินุนานิ ฯ
อนตตานุปัสสนาสุลลตานุปัสสนานนจ เอกภูจตาย วุตตตาย
เตลั ทวินัน ทวินนมิปี ถาณานิ เอกลกขณตุตา เอกภูจตา
วุตตาว โหตีติ ฯ

นิमित्तัม ปฏิสงขา ถาณิ อูปป์ชชตีติ สงขารนิमित्तัม
อทุฐวั ตาวกาลิกนติ อนิจจลกขณวเสน ชานิตฺวา ถาณิ
อูปป์ชชติ ฯ กามนจ น ปจมัม ชานิตฺวา ปจจนา ถาณิ
อูปป์ชชติ โวหารวเสน ปน มนนจ ปฏิจจ ฐมเม
จ อูปป์ชชติ มโนวิญญถาณนติอาทีนิ (๑) วิย เอวั วุจจติ ฯ
สทุทสตุถวิทูปี จ อาทิจจัม ปาปป์ณิตฺวา ตโม วิจจจตีติอาทีสุ
#๑. ส. สฟา. ๑๘/๖๓/๓๕ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 240

วีย สมานกาเลปี อิมํ ปทํ อิจฺจนฺตึ ฯ เอกคฺตฺนเยน วา
ปฺริมณฺจ ปจฺฉิมณฺจ เอกํ กคฺวา เอวํ วุคฺตฺนฺตึ เวทิตพฺพํ ฯ
อิมินา นเยน อิตฺรสมฺมปิ ปททฺวยเ อคฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ
มฺลจิจฺตุมฺยตาทีนํ ตินฺณํ ฌานานํ เอกภูจตา เหฏฺฐา
วุคฺตฺนยา เอว ฯ

นิमितฺตา จิตฺตํ ภูจฺจาทิตฺติ สงฺขารนิमितฺเต โทสทสฺสเนน
คฺตฺตฺถ อนลฺลีนฺตาย สงฺขารนิमितฺตา จิตฺตํ ภูจฺจาทิ นาม ฯ
อนิมิตฺเต จิตฺตํ ปกฺขนฺทตฺติ สงฺขารนิमितฺตปฺปฏิปกฺขเนน
อนิมิตฺตสงฺขาเต นีพฺพานे ตนฺนินฺนตฺาย จิตฺตํ ปวิสฺติ ฯ
เสสฺสานุปฺสฺสนาทฺวยปิ อิมินา นเยน อคฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ

นิโรเช นีพฺพานชาตฺยาติ (๑) อีธ วุคฺเตเนว ปจฺมานุปฺสฺสนา-
ทฺวยมฺปิ วุคฺตฺเมว โหติ ฯ นิโรเชตีปิ ปาโจะ ฯ

พหิทฺทาวุจฺจานวิวญฺญฺเน ปญฺญาติ ภูจฺจานสมฺพฺนฺเชน
โคตฺตรภูวณฺณํ วุคฺตํ ฯ

โคตฺตรภู ฐมฺมาติ โคตฺตรภูวณฺณเมว ฯ อิตฺรธา หิ เอกภูจตา
น ยฺชชฺติ ฯ อสงฺขตา ฐมฺมา อปฺปจฺจยา ฐมฺมาติอาทิสฺสุ (๒) วีย
วา จตฺมคฺควเสน วา พหฺวจฺนํ กตฺนฺตึ เวทิตพฺพํ ฯ

ยสฺมา วิโมกฺโขติ มคฺโค มคฺโค จ ทฺวโถวุจฺจานโน ตสฺมา
เตน สมฺพฺนฺเชน ยา จ ทฺวโถวุจฺจานวิวญฺญฺเน ปญฺญาติอาทิ
วุคฺตํ ฯ

#๑. ม. นิโรชนีพฺพานชาตฺยาติ ฯ ๒. อภิ. สงฺ. ๓๔/๓/๒ ฯ

พุทธทศนิกายกฎกถา ปฏิสมภิทามกคุณณา (สททมมปกาตีนิ ๒) - หน้าที่ 241
เล่มที่ 41 วิโมกข์กถาคุณณา หน้า 241

ปุ่น วิโมกข์ขานัน นานากุขณานัน เอกกุขณปริยาย
ทศเสตกาโม กติหากาเรหิตีอาทิมาห ๕
ตตถ อธิปเตยฺยญฺเณนาติ เชฏฺจกญฺเณน ๕ อธิญฺจานญฺเณนาติ
ปติญฺจานญฺเณน ๕
อภินิหารญฺเณนาติ วิปสฺสนาวิธิโต นิหรณญฺเณน ๕
นियฺยานญฺเณนาติ นิพฺพานุปกมณญฺเณน ๕
อนิจฺจโต มนสิกรโตติ วุญฺจานคามินิวิปสฺสนากุขณเยว (๑) ๕
อนิมิตฺโต วิโมกฺโขติ มกฺกกุขณเยว ๕ เอส นโย เสเสสุ ๕
จิตฺตํ อธิญฺจาสีติ จิตฺตํ อธิกํ กตฺวา ชาติ จิตฺตํ
ปติญฺจาสเปตีติ อธิปฺปาโย ๕
จิตฺตํ อภินิหรตีติ วิปสฺสนาวิธิโต (๒) จิตฺตํ นิหรตี ๕
นิโรธํ นิพฺพานํ นิยฺยาสีติ นิโรธสงฺขาตํ นิพฺพานํ
อุปฺกจฺฉตีติ เอวํ อาการนानตฺตโต จตุธา นานากุขณตา
ทศสีตา ๕
เอกกุขณตฺยา สโมธานญฺเณนาติ เอกชฺฉํ สโมสรณญฺเณน ๕
อธิคมณญฺเณนาติ วินฺทณญฺเณน ๕
ปฏฺธิลาภญฺเณนาติ ปาปฺพนญฺเณน ๕
ปฏฺธิเวรญฺเณนาติ ฌาณน ปฏฺธิวิชฺฌนญฺเณน ๕
สจฺฉนิกิริยญฺเณนาติ ปจฺจกุขกรณญฺเณน ๕
ผสฺสนญฺเณนาติ ฌาณผสฺสนาย ผสฺสนญฺเณน ๕
#๑. สී. วิปสฺสนาวิธิโต นิหารญฺเณน ๕ ๒. สී. วิปสฺสนาวิธิโต ๕

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 242

อภิสมยฺญเจนาติ (๑) อภิมุขํ สมากมนฺญเจน ๑ เอตถ
สโมธานญฺเจนาติ มุลปํ สเสทานิ อธิคมเวจฺจนานิ ๑ ตสฺมาเยว
หิ สพฺเพสํ เอกโต วิสฺสชฺชนํ กตฺวา ๑

นิมิตฺตา มุจฺจตีติ นิจฺจนิมิตฺตโต มุจฺจติ ๑ อิมินา
วิโมกฺขญฺโโจ วุตฺโต ๑

ยโต มุจฺจตีติ ยโต นิมิตฺตโต มุจฺจติ ๑
ตตฺถ น ปณฺิทหตีติ ตสฺมี นิมิตฺเต ปตฺถนํ น
กโรติ ๑

ยตฺถ น ปณฺิทหตีติ ยสฺมี นิมิตฺเต น ปณฺิทหติ ๑
เตน สฺลฺโยติ เตน นิมิตฺเตน สฺลฺโย ๑
เยน สฺลฺโยติ เยน นิมิตฺเตน สฺลฺโย ๑
เตน นิมิตฺเตน อนิมิตฺตโตติ อิมินา อนิมิตฺตญฺโโจ วุตฺโต ๑
ปณฺิธิยา มุจฺจตีติ ปณฺิธิโต มุจฺจติ ๑ ปณฺิธิ มุจฺจตีติ

ปาโจ (๒) นิสฺสกกฺคฺโถเยว ๑ อิมินา วิโมกฺขญฺโโจ วุตฺโต ๑

ยตฺถ น ปณฺิทหตีติ ยสฺมี ทุกฺเข น ปณฺิทหติ ๑
เตน สฺลฺโยติ เตน ทุกฺเขน สฺลฺโย ๑
เยน สฺลฺโยติ เยน ทุกฺขนิมิตฺเตน สฺลฺโย ๑
เยน นิมิตฺเตนาติ เยน ทุกฺขนิมิตฺเตน ๑
ตตฺถ น ปณฺิทหตีติ อิมินา อปฺปณฺิหิตญฺโโจ วุตฺโต ๑

#๑. สี. สุสฺสนญฺเจนาติ ๑ ๒. กตฺถจฺิ. ปาเจ ๑

เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้า 243

อภินเวสา มุจฺจตีติ อมินา วิโมกฺขญฺโจ วุตฺโต ฯ

เยน สฺยฺโยติ เยน อภินเวสนิมิตฺเตน สฺยฺโย ฯ

เยน นิมิตฺเตนาติ เยน อภินเวสนิมิตฺเตน ฯ

ยตุถ น ปณฺทิตฺติ เตน สฺยฺโยติ ยสฺมี อภินเวสนิมิตฺเต

น ปณฺทิตฺติ เตน อภินเวสนิมิตฺเตน สฺยฺโย ฯ อมินา

สฺยฺโยติ วุตฺโต ฯ

ปฺน อฏฺฐวิโมกฺษาทีนํ นินฺทิตฺตูกาโม อตฺถิ วิโมกฺโขติ-
อาทิมานํ ฯ

ตตุถ นิจฺจโต อภินเวสาติอาทีนํ สฺยฺโยวิโมกฺเช วุตฺตฺนเยน
เวทิตพฺพานิ ฯ

สพฺพาทินเวเสหิตฺติ วุตฺตปฺปกาเรหิ อภินเวเสหิ ฯ อิติ
อภินเวสมุจฺจนวเสน สฺยฺโยติวิโมกฺขา นาม ชาตา เตเยว
นิจฺจาทีนิมิตฺตมุจฺจนวเสน อนิมิตฺตวิโมกฺขา นิจฺจนฺติอาทีปณฺธิหิ
มุจฺจนวเสน อปฺปณฺธิทวิโมกฺขา ฯ

เอตฺถ จ ปณฺธิ มุจฺจตีติ สพฺพตฺถ นิสฺสกฺกตฺโต
เวทิตพฺโพ ฯ ปณฺธิยา มุจฺจตีติ วา ปาโง ฯ สพฺพปณฺธิหิ
มุจฺจตีติ เจตฺถ สาธกํ ฯ เอวํ ติสฺโส อนุปฺสฺสนา ตทฺถ-
วิโมกฺขตฺตา จ สมุจฺเจทวิโมกฺขสฺส ปจฺจยตฺตา จ ปรียาเยน
วิโมกฺขาติ วุตฺตา ฯ

ตตุถ ชาตาติ อนนฺตเร วิปฺสฺสนาวิโมกฺเชปี สติ อิมิสฺสา

เล่มที่ 41 มหาวคฺควณณา หน้า 244

กถาย มคฺควิโมกฺขาธิการตฺตา ตสฺมี มคฺควิโมกฺখে ชาตาดิ
วฺตุตฺติ โหติ ฯ

อนวชฺชกฺกุสลาติ ราคาทิวชฺชวิริหิตา กฺกุสลา ฯ วิจฺเณทฺ
กตฺวา วา ปาโช ฯ

โพธิปฺกฺขิยา ฐมฺมาติ จตฺตาโร สติปฺภฺจนา จตฺตาโร
สุมฺมปฺปชานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ
พลานิ สตฺต โพชฺฌนฺกา อริโย อฏฺฐงฺกิโก มคฺโคติ (๑) วฺตุตฺตา
สตฺตตีส โพธิปฺกฺขิยฐมฺมา ฯ

อิทฺ มุขฺนฺติ อิทฺ วฺตุตฺตปฺการิ ฐมฺมชาตฺ อารมฺมณโต
นิพฺพานปเวสาย มุขตฺตา มุขํ นามาทิ วฺตุตฺติ โหติ ฯ

เตสํ ฐมฺมานนฺติ เตสํ โพธิปฺกฺขิยานํ ฐมฺมานํ ฯ

อิทฺ วิโมกฺขมุขฺนฺติ นิพฺพานํ วิกฺขมฺภนตทงฺกสฺมฺมุจฺเจท-
ปฺปฏิปฺปสฺสทฺธินฺิสฺสรณวิโมกฺเขสุ นิสฺสรณวิโมกฺโขว ยาวตา
ภิกฺขเว ฐมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา วิราโค เตสํ
ฐมฺมานํ อคฺคมกฺขาบตีติ (๒) วฺตุตฺตตฺตา อุตฺตมกฺุเณน มุขญฺจาติ
วิโมกฺขมุขํ ฯ วิโมกฺขญฺจ ตํ มุขญฺจ วิโมกฺขมุขฺนฺติ กมฺม-
ธารยสฺมาสวเสน อยเมว อตุโถ วฺตุโต ฯ

วิโมกฺขญฺจาติ เอตฺถ ลิงฺควิปฺลลาโส กโต ฯ

ตีณิ อกฺุสฺสมูลานีติ โลกโทสโมหา ฯ

#๑. ม. อ. ๑๔/๔๔/๔๒ ฯ ๒. อ. จ. ๒๑/๑๔ ฯ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฏิสมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 245
เล่มที่ 41 วิโมกฺขกถาวณณา หน้า 245

ตึณิ ทฺวจรุตานีตึ กายวจิมโนทฺวจรุตานี ๑

สพฺเพปี อกฺสลา ฐมฺมาตึ อกฺสลมฺมุเลหึ สมฺปยุตฺตา
ทฺวจรุตึเตหึ สมฺปยุตฺตา จ อสมฺปยุตฺตา จ เสวิตพฺพโทมนสฺสาทีนึ
จเปตฺวา สพฺเพปี อกฺสลา ฐมฺมา ๑

กฺสลมฺมูลสฺวจรุตานึ วุตฺตปฏฺฐึปกฺเขน เวทิตพฺพานึ ๑
สพฺเพปี กฺสลา ฐมฺมาตึ วุตฺตนเยเนว สมฺปยุตฺตา
อสมฺปยุตฺตา จ วิโมกฺขสฺส อฺปนึสฺสยภฺตฺตา สพฺเพปี กฺสลา
ฐมฺมา ๑ วิวฺภฺตฺกถา เหภฺจฺจา วุตฺตา ๑ วิโมกฺขวิวฺภฺตฺสมฺพนฺเชน
ปนฺเนตฺถ เสสวिवฺภฺตฺกปึ วุตฺตา ๑

อาเสวนาตึ อาทึโต เสวนา ๑

ภาวนาตึ ตสฺเสว วทฺตนา ๑

พหุลึกมฺมนตึ ตสฺเสว วสึปฺปตฺตึยา ปฺนปฺปฺนึ กรณึ ๑
มกฺกสฺส ปนฺ เอกกฺขณฺเยว กิจฺจฺสาชนวเสน อาเสวนาทีนึ
เวทิตพฺพานึ ๑

ปฏฺฐึลาโก วา วิปาโก วาตึอาทีนึ เหภฺจฺจา วุตฺตตฺถาเนวาตึ

วิโมกฺขนึทฺเทสวณฺณา นึภฺจึตฺตา ๑

วิโมกฺขกถาวณณา นึภฺจึตฺตา ๑

อถานี ตสสา วโฆกขุปรตตยา เหตุภูตฺ เหตุสมปรตตี
ทสสนฺเตน ถถตาย คตถถาย อปรุพพตถานวณณณา ๑
ทเหตุกปรฐสนฺธกสสาปี หี นตฺถิ ฆานํ อปรณฺณสสาตติ(๑) วจนโถ
ฆานมปิ น อปรุปรชชตติ กิ ปน วโฆกโฆ ๑

ตตถ คตติสมปรตตยตติ นรยตฺรจจนโยนเปตตติวสย-
มนุสสเทวสงฆาตาสุ ปณฺณจสุ คตตีสุ มนุสสเทวสงฆาตาย คตติ-
สมปรตตยตติ ๑ เอเตน ปุริมา ติสโส คตติวปรตตติโย ปฏิกฺขิปตติ ๑
คตติยา สมปรตตติ คตติสมปรตตติ สุกตตี วุตตฺ โหตติ ๑

คตตีจ จ สโหกาสา ขนฺธา ๑ ปณฺณจสุ จ คตตีสุ
เปตตติวสยคคหณเนว อสุรกาโยปี คหิโถ ๑

เทวตติ จ กามาจจเรเทวา พุรหฺมาโน จ ๑ เทวคคหณเนน
อสุรราปี สงฺกหิตา ๑

ถาณสมปรยตฺเตตติ ถาณสมปรยตฺตปรฐสนฺธกขณ ๑ ขโณปี
หิ ถาณสมปรยตฺตติโยเคน เตเนว โวหารเรน วุตตติเวทิตพุโพ ๑

กตตินฺ เหตุณนฺตติ อโลภาโทสาโมหเหตุสุ กตตินฺ เหตุณํ ๑
อปรตตตีติ อปรุปรชชนํ นพพตตตีติ อตฺโถ ๑

ยสฺมา ปน สทุททกฺกฐาตาทปี ติเหตุกา โหนตติ ตสฺมา
เต สนฺธาย ปจรมปฺจจญา ๑ ยสฺมา จ เขภฺยเยน มหาปฺญญา

#๑. พุ. ธ. ๒๕/๓๕/๖๕ ๑ ๒. ม. เอเตน ๑

เล่มที่ 41 คติถาวณณา หน้า 247

ตีสุ มหาศาลกเลสฺ ชายนฺติ ตสฺมา เตสํ ตินฺณํ กุลานํ

วเสน ติสฺโส ปุจฺญาฯ ปาโ จ ปน สงฺขิตฺโต ฯ

มหตี สาธา เอเตสนฺติ มหาสาธา มหาฆฺรา(๑) มหาวิภวาติ

อตฺโต ฯ อถ วา มหา สาโร เอเตสนฺติ มหาสาราติ วุตฺตพฺเพ

ร-การสฺส ลการํ กตฺวา มหาสาธาติ วุตฺตํ ฯ ขตฺติยา

มหาสาธา ขตฺติเยสฺ วา มหาสาธาติ ขตฺติยมหาสาธา ฯ

เสเสสฺปิ เอเสว นโย ฯ

ตตฺถ ยสฺส ขตฺติยสฺส เกहे ปจฺฉิมนฺเตน โกฏิสฺสํ ฐนํ

นิธานคตํ โหติ กหาปณานญจ วิสฺติ อมฺพณานิ ทิวสํ

วลฺยเช นิกฺขมฺนฺติ อยํ ขตฺติยมหาสาโล นาม ฯ

ยสฺส พฺราหฺมณฺสฺส เกहे ปจฺฉิมนฺเตน อสีติโกฏฺฐนํ

นิธานคตํ โหติ กหาปณานญจ ทส อมฺพณานิ ทิวสํ วลฺยเช

นิกฺขมฺนฺติ อยํ พฺราหฺมณฺมหาสาโล นาม ฯ

ยสฺส คหปติสฺส เกहे ปจฺฉิมนฺเตน จตฺตาลีศโกฏฺฐนํ

นิธานคตํ โหติ กหาปณานญจ ปญจ อมฺพณานิ (๒) ทิวสํ

วลฺยเช นิกฺขมฺนฺติ อยํ คหปติมหาสาโล นาม ฯ

รูปาจฺจรานํ อรูปาจฺจรานญจ เอกนฺตติเหตุกตฺตา

ถาณสมฺปยุตฺเตติ น วุตฺตํ มนุสฺเสสฺส ปน ทฺเหตุกาเหตุกานญจ

สพฺภาวโต กามาจฺจเรสฺ เทเวสฺ ทฺเหตุกานญจ สพฺภาวโต

#๑. สี. มหาสาราฯ ๒. ม. อมฺพณานิ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 248

เสเสสุ ฅาณสมฺปยุตฺเตติ วุตฺตํ ๑ เอตถ จ กามาจรเทวา
ปญฺจกามคฺุณฺรติยา กิพฺนฺติ สรีรชฺุติยา จ โชตนฺฺติติ เทวา
รูปาวจรพฺุรหฺมาโน ฅานรติยา กิพฺนฺติ สรีรชฺุติยา จ โชตนฺฺติติ
เทวา อรูปาวจรพฺุรหฺมาโน ฅานรติยา กิพฺนฺติ ฅาณชฺุติยา
จ โชตนฺฺติติ เทวา ๑

กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺุขณฺเต อตีตชาตียา อิธ ติเหตฺุค-
ปฏิสนฺุชิชนกสฺส ติเหตฺุคกามาจรกุสลกมฺมสฺส จ ชวนวีถีย
ปฺนปฺปฺนํ อฺุปฺตฺุติวเสน สตฺุตวารี ชวนกฺุขณฺ ปวตฺุตนกาเลติ
อตุโถ ๑

ตโย हेतฺุ กุสลาติ อโลโก กุสลहेตฺุ อโทโส กุสลहेตฺุ
อโมโห อกุสลहेตฺุ ๑

ตสฺมิ ขณฺ ชาตเจตนาयाติ ตสฺมิ วุตฺุคกฺุขณฺเยว ชาตยา
กุสลเจตนาया ๑

สหาตปฺุจฺยา โหนฺฺติติ อฺุปฺปชฺุชมาณา จ สหาอฺุปฺปาทน-
ภาเวน อฺุปการกา โหนฺฺติ ๑

เตน วุจฺุติติ เตน สหาตปฺุจฺยาภาเวนเนว วุจฺุติ ๑

กุสลมฺูลปฺุจฺยาปี สงฺขาราติ เอกจิตฺุคกฺุขณฺิกปฺุจฺยาการ-
นเยน วุตฺุคํ ๑ สงฺขาราติ จ พหฺุวจเนน ตตฺุถ สงฺขารกฺุขณฺ-
สงฺคหิตา สพฺุเพ เจตสิกา กหิตาติ เวทิตพฺุพิ ๑ อปีสทฺุเทน
#๑. ม. กหิตาติ ๑

เล่มที่ 41 คติกาวัฒนธรรม หน้า 249

สงขารปัจจุยปี กุศลมูลานีติปี วุฒติ โหติ ฯ

นิกนตีกุขณติ อตตโน วิปากํ ทาตุํ ปัจจุปฏิจิตกมเม
วา ตถา ปัจจุปฏิจิตกมเมน อุปฏิจาปีเต กมมนิมิตเต วา
คตินิมิตเต วา อุปุชชमानานํ นิกนตีกุขณ ฯ

นิกนตีสติ นิกามา ปตถนา ฯ อาสนุนมรณสฺส หิ
โมเหณ อากุลจิตตตฺตา อวิจาลายปี นิกนติ อุปุชชติ กิมปน
เสเสสฺส นิมิตเตสฺส ฯ

เทว เหตุติ โลโก อกุศลเหตุ โมโห อกุศลเหตุ ฯ กวานิกนติ
ปน ปฏิสนธิอนนตฺรํ ปวตตทวํกวีถิตอ วุฏฺฐิตมตตฺสเสว อตตโน
ขนุชสนฺดานํ อารพฺก สพฺเพสมปี อุปุชชติ ฯ ยสฺส วา ปน
ยตถ อกุสลา ฐมฺมา น อุปุชชิตถ ตสฺส ตตถ กุสลา
ฐมฺมาน อุปุชชิตถาติ อามนฺตาติ (๑) เอวมาทิ อิทเมว
สนฺธาย วุฒติ ฯ

ตสฺมี ขณ ชาตเจตนาชาติ อกุศลเจตนา ฯ

ปฏิสนธิกุขณติ เตน กมเมน กหิตปฏิสนธิกุขณ ฯ

ตโย เหตุติ อโลโก อพฺยาคตเหตุ อโทโส อพฺยาคตเหตุ

อโมโห อพฺยาคตเหตุ ฯ

ตสฺมี ขณ ชาตเจตนาชาติ วิปากาพฺยาคตเจตนา ฯ

นามรูปปัจจุยปี วิญญานนฺติ เอตถ ตสฺมี ปฏิสนธิกุขณ

#๑. อภ. ย. ๓๕/๑๒๗/๕๒ ฯ

ตโย วิปากเหตุ เสสเจตสิกกา จ นามํ หทยวตฺถุ รูปํ ฯ
ตโต นามรูปปจฺจยโตปิ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ ปวตฺตติ ฯ
วิญฺญาณปจฺจยาปิ นามรูปนฺติ เอตถापि นามํ วุตฺตป-
ปการเมว รูปํ ปน อธิ สเหตุกมฺนุสฺสปฏิสนฺธิยา อธิปฺเปตตฺตา
คพฺภเสยฺยกานํ วตฺถุทสํ กายทสํ ภาวทสกนฺติ สมตีส รูปานิ
ตํเสทธานํ โอปปาทิกานญจ ปริปฺณณายตฺนानํ จกฺขุทสํ
โสตทสํ ฆานทสํ ชิวหาทสกญฺจาทิ สมสฺตตฺติ รูปานิ ฯ
ตํ วุตฺตปฺปการํ นามรูปํ ปฏิสนฺธิกฺขณํ ปฏิสนฺธิวิญฺญาณ-
ปจฺจยา ปวตฺตติ ฯ

ปฺลจกฺขนฺธาติ เอตถ ปฏิสนฺธิจิตฺเตน ปฏิสนฺธิกฺขณํ
ลพฺภมานานิ รูปานิ รูปกฺขนฺโห สหชาตา เวทนา เวทนา-
กฺขนฺโห สลฺยา สลฺยา-กฺขนฺโห เสสเจตสิกกา สงฺขารกฺขนฺโห
ปฏิสนฺธิจิตฺตํ วิญฺญาณกฺขนฺโห ฯ

สหชาตปจฺจยา โหนตฺติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา
อญฺญมญฺญํ สหชาตปจฺจยา โหนติ รูปกฺขนฺเช จตฺตาโร มหา-
ภูตา อญฺญมญฺญํ สหชาตปจฺจยา โหนติ อรูปิโน ขนฺธา จ
หทยรูปญจ อญฺญมญฺญํ สหชาตปจฺจยา โหนติ มหาภูตاپิ
อุปาถารูปานํ สหชาตปจฺจยา โหนติ ฯ

อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนตฺติ อญฺญมญฺญํ อุปาถนุ-
ปตฺตมฺภนฺภาเวน อุปการกา โหนติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา

เล่มที่ 41 คติถาวณณา หน้า 251

จ อณมณณปจจยา โหนติ จตุตาโร มหาภูตา อณมณณ-
ปจจยา โหนติ ฯ

นิสฺสยปจจยา โหนตีติ อธิฏฺฐานากาเรน นิสฺสยกาเรน
จ อุปการกา โหนติ จตุตาโร อรูปีโน ขนฺธา จ อณมณณณ
นิสฺสยปจจยา โหนตีติ สหชาตา วิย วิตุถาเรตพฺพา ฯ

วิปฺยุตฺตปจจยา โหนตีติ เอกวตฺตูกาทีภาวานุปกมเนน
วิปฺยุตฺตภาเวน อุปการกา โหนติ อรูปีโน ขนฺธา ปฏิสนฺธิ-
รูปานํ วิปฺยุตฺตปจจยา โหนติ หทยรูปํ อรูปีณํ ขนฺธานํ
วิปฺยุตฺตปจจโย โหติ ฯ ปณฺจกขณฺชาตี เหตุถ เอวํ ยถาลาภ-
วเสน วุตฺตํ ฯ

จตุตาโร มหาภูตาตี เหตุถ ตโย ปจจยา ปจฺมํ วุตฺตยาเยว ฯ

ตโย ชีวิตสงฺขาราคี आयุ จ อุสฺมา จ วิญฺญาณณฺจ ฯ

อายุตี รูปชีวิตินฺทฺริยํ อรูปชีวิตินฺทฺริยณฺจ ฯ

อุสฺมาตี เตโชธาตฺ ฯ

วิญฺญาณณฺตี ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ ฯ เอตานิ หิ อุปฺปฺริ
ชีวิตสงฺขารํ สงฺขโรหนฺตี ปวตฺเตนตีติ ชีวิตสงฺขารา ฯ

สหชาตปจจยา โหนตีติ อรูปชีวิตินฺทฺริยํ ปฏิสนฺธิ-
วิญฺญาณณฺจ สมฺปยุตฺตกานํ ขนฺธานณฺจ หทยรูปสฺส จ
อณมณณณสหชาตปจจยา โหนติ ฯ เตโชธาตฺ ตินฺณํ มหาภูตานํ
อณมณณณสหชาตปจจโย โหติ อุปาทารูปานํ สหชาตปจจโย

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 252

รูปชีวิตินุทริยํ สหชาตฺรूपานํ ปรียาเยน สหชาตปจฺจโย โหตีติ
เวทิตพฺพํ ฯ

อณฺณมณฺณปจฺจยา โหนฺติ นิสฺสยปจฺจยา โหนฺตีติ
ทวยํ อรูปชีวิตินุทริยํ ปฎิสนฺธิวิญฺญาณณฺจ สมฺปยุตฺตขณฺธานํ
อณฺณมณฺณปจฺจยา โหนฺติ อณฺณมณฺณนิสฺสยปจฺจยา โหนฺตีติ
วุตฺตนเยเนว โยเชตฺวา เวทิตพฺพํ ฯ
วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺตีติ อรูปชีวิตินุทริยํ ปฎิสนฺธิ-
วิญฺญาณณฺจ ปฎิสนฺธิรूपานํ วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ ฯ รูป-
ชีวิตินุทริยมฺปน อณฺณมณฺณนิสฺสยวิปฺปยุตฺตปจฺจยตฺเต น ยุชฺชติ ฯ
ตสฺมา ตโย ชีวิตสงฺขาราคิ ยถาลากวเสน วุตฺตํ ฯ นามณฺจ
รูปณฺจ วุตฺตนเยเนว จตฺตปจฺจยตฺเต โยเชตพฺพํ ฯ

จุทฺทส ฐมฺมาติ ปณฺจกฺขณฺธา จตฺตาโร มหาภูตา ตโย
ชีวิตสงฺขารา นามณฺจ รูปณฺจจาติ เอวํ คณฺนาวเสน จุทฺทส
ฐมฺมา ฯ เตสฺสจ อุปริ อณฺเณสฺสจ สหชาตาทิปจฺจยภาโว
วุตฺตนโย เอว ฯ

สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺตีติ ปฺน เอกวตฺถุกเอการมฺมณฺเอกุป-
ปาทเอกนิโรธสงฺขาเตน สมฺปยุตฺตภาเวน อุปการกา โหนฺติ ฯ
ปณฺจอินุทริยานีติ สทฺธินุทริยาทีนํ ฯ
นามณฺจจาติ อธิ เวทนาทโย ตโย ขณฺธา ฯ
วิญฺญาณณฺจจาติ ปฎิสนฺธิวิญฺญาณํ ฯ
ปฺน จุทฺทส ฐมฺมาติ จตฺตาโร ขณฺธา ปณฺจอินุทริยานิ

ตโย เหตุ นามณจ วิณณณณจชาติ เอว คณนาเวเสน จุฬทส
ชมมา

อฏฐวีสติ ชมมาติ ปุริมา จ จุฬทส อิมะ จ จุฬทสชาติ
อฏฐวีสติ ๑ อิธ รูปสสาปี ปวิฏฐตตะตา สมပ္ยุตตปะจยัย อปนตตะวา
วิปะยุตตปะจโย วุตโต ๑

เอว ปฏิสนธิกขณ เวชชมานสส ตสส ตสส ปจยูป-
ปนนสส ชมมสส ตํ ตํ ปจยเกทํ ทสเสตตะวา ปจมํ นิตฺทิกฺเก
เหตุ นิคเมตตะวา ทสเสนฺโต อิมสํ อฏฐนฺนํ เหตุณํ ปจยยา
อุปตติ โหตีติ อาท ๑ กมฺมายุหนกขณ ตโย กุสลเหตุ
นิกนฺติกขณ เทว อกุสลเหตุ ปฏิสนธิกขณ ตโย อพฺยาคต-
เหตุติ เอว อฏฐ เหตุ ๑ ตตถ ตโย กุสลเหตุ เทว
อกุสลเหตุ จ อิธ ปฏิสนธิกขณ ปวตฺติยา อุปนิตฺสย-
ปะจยยา โหนฺติ ๑ ตโย อพฺยาคตเหตุ ยถาโยคํ เหตุปะจย-
สชชาติปะจยเวเสน ปจยยา โหนฺติ ๑ เสสวาเรสุปี เอเสว
นโย ๑

อรูปาจจรานํ ปน รูปาภาวา นามปะจยยาปี วิณณณณ
วิณณณปะจยยาปี นามนฺติ วุตตํ ๑ รูปมิตฺสสจจุฬทสโกปี จ
ปริหีนโน ๑ ตสส ปริหีนตตะตา อฏฐวีสติ ชมมาติ วาโร จ
น ลพฺภติ ๑

อิทานิ วิโมกฺขสส ปจยญฺตํ ติเหตุกปะฏิสนฺธิ ทสเสตตะวา
เตเนว สมฺพนฺเชน ทุเหตุกปะฏิสนฺธิวิเสสณจ ทสเสตตะกาโม

คตีสมฺปตฺติยา ฅาณวិปฺปยฺตฺเตติอาทิมาท ๑

กฺุสลกมฺมสฺส ชวนกฺุขณฺเต อตฺตชาตฺติยา อธิ ปฏฺิสนฺธิ-
ชนกสฺส ทฺุเหตุกฺุสลกมฺมสฺส วฺุตฺตนเยเนว ชวนกฺุขณฺ ๑

เทว เหตุติ ฅาณวិปฺปยฺตฺตฺตา อโลโก กฺุสลเหตุ อโทโส
กฺุสลเหตุ ๑ เทว อพฺุยาคตเหตุปี อโลภาโทสาเยว ๑

จตฺตารี อินฺทฺุริยานีติ ปณฺณินฺทฺุริยวชฺชานี สทฺุธินฺทฺุริยาทีนฺ
จตฺตารี ๑

ทฺุวาทส ฅมฺมาติ ปณฺณินฺทฺุริยสฺส อโมหเหตุสฺส จ
ปริหีนตฺตฺตา ทฺุวาทส ๑ เตสํ ทฺุวินฺนํเยว ปริหีนตฺตฺตา ฉพฺุพิสฺติ ๑

ฉนฺนํ เหตุฉนฺนํ ทฺุวินฺนํ กฺุสลเหตุฉนฺนํ ทฺุวินฺนํ อกฺุสลเหตุฉนฺนํ
ทฺุวินฺนํ วิปากเหตุฉนฺนํ เอว ฉนฺนํ เหตุฉนฺนํ ๑ รฺุปรารฺุปาวจรา
ปเนตฺถ เอกนฺตติเหตุกฺุตฺตฺตา น คหิตา ๑ เตสํ ปจฺมวาร
วฺุตฺตนเยเนว เวทิตพฺุ ๑ อิมสฺมี วาเร ทฺุเหตุกฺุปฏฺิสนฺธิยา
ทฺุเหตุกฺุกมฺมสฺสเสว วฺุตฺตฺตฺตา ติเหตุกฺุกมฺเมน ทฺุเหตุกฺุปฏฺิสนฺธิ น
โหตีติ วฺุคฺคํ โหติ ๑

ตฺสฺมา ยํ ฅมฺมสฺงคหภูจกถายํ ติปิฏฺกมฺมหาฅมฺมรฺกฺุขิตตฺเถร-
วาท ติเหตุกฺุกมฺเมน ปฏฺิสนฺธิ ติเหตุกาวิ โหติ ทฺุเหตุกา-
เหตุกา น โหติ ทฺุเหตุกฺุกมฺเมน ทฺุเหตุกาเหตุกา โหติ ติเหตุกา
น โหตีติ วฺุคฺคํ ตํ อิมาย ปาพิยา สเมติ ๑ ยํ ปน ติปิฏฺก-
จฺุพฺุณาคตฺเถรสฺส จ โมรวาปีวาสิมหาทตฺเถรสฺส จ วาทสฺ

เล่มที่ 41 กम्मกถาวณณา หน้า 255

ติเหตุกกมฺเมน ปฏิสนฺธิ ติเหตุกาปิ โหติ ทฺเหตุกาปิ อเหตุกา
น โหติ ฯ ทฺเหตุกกมฺเมน ทฺเหตุกาปิ โหติ อเหตุกาปิ ติเหตุกา
น โหตีติ วุตฺตํ ตํ อิมาย ปาฬิยา วิรุทฺธี วิย ทิสฺสติ ฯ
อิมิสฺสา กถาย เหตุอริการตฺตา อเหตุกปฏิสนฺธิ น วุตฺตาติ ฯ
คติกถาวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

กम्मกถาวณณา

อิทานิ ตสฺสา เหตุสมฺปตฺติยา ปจฺจยภูตํ กम्मํ ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย กम्मกถาย อปฺพุตฺตานวณณา ฯ

ตตฺถ อโหสิ กम्मํ อโหสิ กम्मวิปาโกติอาทิสฺ อตีตทเวสุ
กตสฺส กम्मสฺส อตีตทเวสุเยว วิปกฺกวิปากํ คเหตุวา อโหสิ
กम्मํ อโหสิ กम्मวิปาโกติ วุตฺตํ ฯ

ตสฺเสว อตีตสฺส กम्मสฺส ทิฏฺฐมฺมเวทนียสฺส อฺปฺปชฺช-
เวทนียสฺส จ ปจฺจยเวกฺขเลน อตีตทเวสุเยว อวิปกฺกวิปากญจ
อตีเตเยว ปรีนิพฺพุตสฺส จ ทิฏฺฐมฺมเวทนียอฺปฺปชฺชเวทนียอฺปรา-
ปรียเวทนียสฺส (๑) กम्मสฺส อวิปกฺกวิปากญจ คเหตุวา อโหสิ
กम्मํ นาโหสิ กम्मวิปาโกติ วุตฺตํ ฯ

อตีตสฺเสว กम्मสฺส อวิปกฺกวิปากสฺส ปจฺจบุปฺนฺนทเว
ปจฺจยสมฺปตฺติยา วิปจฺจมานํ วิปากํ คเหตุวา อโหสิ กम्मํ
#๑. ม. ....ปริยายเวทนียสฺส ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคควณณา หน้า 256

อตุถิ กम्मวิปาโกติ วุตตุํ ฯ

อตุตฺตสฺเสว กम्मสฺส อตุถิกนฺตวิปากกาลสฺส จ ปจฺจุป-
ปนฺนภเว ปรีนึพฺพายนฺตสฺส จ อวิปจฺจมานํ วิปากํ คเหตุวา
อโหสิ กम्मํ นตุถิ กम्मวิปาโกติ วุตตุํ ฯ

อตุตฺตสฺเสว กम्मสฺส วิปาการหสฺส อวิปกฺกวิปากสฺส
อนาคเต ภเว ปจฺจยสมฺปตฺติยา วิปจฺจิตพฺพิ วิปากํ คเหตุวา
อโหสิ กम्मํ ภวิสฺสติ กम्मวิปาโกติ วุตตุํ ฯ

อตุตฺตสฺเสว กम्मสฺส อตุถิกนฺตวิปากกาลสฺส จ อนาคต-
ภเว ปรีนึพฺพายิตพฺพสฺส (๑) จ อวิปจฺจิตพฺพิ วิปากํ (๒) คเหตุวา อโหสิ
กम्मํ น ภวิสฺสติ กम्मวิปาโกติ วุตตุํ ฯ

เอวํ อตุตฺตกम्मํ อตุตฺตปจฺจุปฺปนฺนानาคตวิปากาวิปากวเสน
นธา ทสฺสตีตํ ฯ

ปจฺจุปฺปนฺนภเว กตสฺส ทึฏฐมฺมเวทนึยสฺส กम्मสฺส อึเชว
วิปจฺจมานํ วิปากํ คเหตุวา อตุถิ กम्मํ อตุถิ กम्मวิปาโกติ
วุตตุํ ฯ

ตสฺเสว ปจฺจุปฺปนฺนสฺส กम्मสฺส ปจฺจยเวกฺกุลเลน อึช
อวิปจฺจมานญจ ทึฏฐเจว ฐมฺเม ปรีนึพฺพายนฺตสฺส อึช
อวิปจฺจมานญจ วิปากํ คเหตุวา อตุถิ กम्मํ นตุถิ
กम्मวิปาโกติ วุตตุํ ฯ

#๑. ม. ปรีนึพฺพายิตพฺพสฺส ฯ ๒. สึ. ย. อวิปากํ ฯ

ปจจุปฺปนฺนสฺเสว กम्मสฺส อุปฺปชฺชเวทนียสฺส จ อปรา-
ปรียเวทนียสฺส จ อนาคตภเว วิปจฺจิตฺตพฺพํ วิปากํ คเหตุวา
อตุถิ กम्मํ ภวิสฺสตี กम्मวิปาโกตี วุตฺตํ ฯ

ปจจุปฺปนฺนสฺเสว กम्मสฺส อุปฺปชฺชเวทนียสฺส ปจฺจย-
เวกฺกฺเลน อนาคตภเว อวิปจฺจิตฺตพฺพญจ อนาคตภเว ปรีนินฺนุพฺพายิ-
ตพฺพสฺส อปรปรียเวทนียสฺส อวิปจฺจิตฺตพฺพญจ วิปากํ คเหตุวา
อตุถิ กम्मํ น ภวิสฺสตี กम्मวิปาโกตี วุตฺตํ ฯ

เอวํ ปจจุปฺปนฺนกम्मํ ปจจุปฺปนฺนानาคตวิปากาวิปาก-
วเสน จตุธา ทสฺสตีติ ฯ

อนาคตภเว กาทพฺพสฺส กम्मสฺส อนาคตภเว วิปจฺจิตฺตพฺพํ
วิปากํ คเหตุวา ภวิสฺสตี กम्मํ ภวิสฺสตี กम्मวิปาโกตี วุตฺตํ ฯ

ตสฺเสว อนาคตสฺส กम्मสฺส ปจฺจยเวกฺกฺเลน อวิปจฺจิ-
ตพฺพญจ อนาคตภเว ปรีนินฺนุพฺพายิตพฺพสฺส อวิปจฺจิตฺตพฺพญจ
วิปากํ คเหตุวา ภวิสฺสตี กम्मํ น ภวิสฺสตี กम्मวิปาโกตี
วุตฺตํ ฯ

เอวํ อนาคตกम्मํ อนาคตวิปากาวิปากวเสน ทฺวิธา
ทสฺสตีติ ฯ

ตํ สพฺพํ เอกโต กตุวา ทฺวาทสฺวิเชน กम्मํ ทสฺสตี
โหตี ฯ

อิมสฺมี จาเน จตุวา ตีณิ กम्मจตุกกานิ อหริตุวา

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ 258

วฺจฺจนฺติ เตสุ หิ วฺตุเตสุ อยมตฺโถ ปากฺกุตโร ภวิสฺสตีติ ฯ
จตุพฺพิชฺชํ หิ กมฺมํ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ อฺปฺปชฺชเวทนียํ อฺปฺรา
ปริยเวทนียํ อโหสิกมฺมนฺติ ฯ

เตสุ เอกชวณวีถียํ สตฺตฺตฺสฺ จิตฺเตสุ กุสลา วา อกุสลา
วา ปจฺมชวณเจตนา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียกมฺมํ นาม. ฯ

ตํ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว วิปากํ เทติ ฯ ตถา อสฺกโกนฺตุ
ปน อโหสิ กมฺมํ นโหสิ กมฺมวิปาโก น ภวิสฺสตี
กมฺมวิปาโก นตฺถิ กมฺมวิปาโกติ อิมสฺส ติกสฺส วเสน
อโหสิกมฺมํ นาม โหติ ฯ อตฺตสาธิกา ปน สตฺตฺมชวณเจตนา
อฺปฺปชฺชเวทนียกมฺมํ นาม. ฯ

ตํ อนนฺตเร อตฺตภาเว วิปากํ เทติ ฯ ตถา อสฺกโกนฺตุ
วฺตุตฺนเยเนว อโหสิกมฺมํ นาม โหติ ฯ อภินฺนํ อนนฺตเร ปน
ปญฺจชวณเจตนา อฺปฺรปริยเวทนียกมฺมํ นาม. ฯ

ตํ อนนาคเต ยทา โอกาสํ ลภติ ตทา วิปากํ เทติ ฯ
สตี สํสารปฺปวคฺติยา อโหสิกมฺมํ นาม น โหติ ฯ

อฺปฺรมฺปิ จตุพฺพิชฺชํ กมฺมํ ยคฺครุกํ ยพฺพหฺลํ (๑) ยทาสนฺนํ
กฏฺตฺตา วา ปน กมฺมมนฺติ ฯ ตตฺถ กุสลํ วา โหตุ อกุสลํ
วา ครุกาครุกเสฺยํ ครุกํ มาตฺตฺมาตาทิกมฺมํ วา มหคฺคตกมฺมํ
วา ตเทว ปจฺมํ วิปฺจฺจติ ฯ ตถา พฺพลาพฺพเสฺยปี ยํ พฺพหฺลํ
โหติ สฺสึลฺลํ วา พุสฺสึลฺลํ วา ตเทว ปจฺมํ วิปฺจฺจติ ฯ

๑. ยฺ. ยํ ครุกํ ยํ พฺพหฺลํ ฯ

เล่มที่ 41 กมมกถาวณณา หน้า 259

ยทาสนุ นาม มรณกาเล อนุสฺสริตกมฺมิ วา กตกมฺมิ วา ฯ

ยํ หิ อาสนนฺมรณ (๒) อนุสฺสริตฺ สกโกติ กาคฺ์ วา เตนว

อุปฺชชติ ฯ เอเตหิ ปน ตีหิ มุตฺตํ ปุณฺปุณฺํ ลทฺธาเสวณํ

กฏุตฺตา วา ปน กมฺมิ นาม โหติ ฯ เตสํ อภาเว ตํ

ปฎิสนฺธิ อากทฺตติ ฯ

อปฺริ วา จตุพฺพิชํ กมฺมิ ชนํ อุปฺตมฺภกํ อุปฺปีพํ

อุปฺฆาตกนฺติ ฯ

ตตฺถ ชนํ นาม กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ โหติ (๒) ฯ ตํ

ปฎิสนฺธิยํ ปวตฺเตปิ รุปรูปรวิปากํ ชนติ ฯ

อุปฺตมฺภกํ ปน วิปากํ ชนตฺุ น สกโกติ อญฺเณน

กมฺเมน ทินฺนนาย ปฎิสนฺธิยา ชนิตฺเต วิปาเก อุปฺชชชนกสุขทฺกฺขํ

อุปฺตมฺภเกติ อทฺธานํ ปวตฺเตติ ฯ

อุปฺปีพํ อญฺเณน กมฺเมน ทินฺนนาย ปฎิสนฺธิยา ชนิตฺเต

วิปาเก อุปฺชชชนกสุขทฺกฺขํ ปีเพติ พาเชติ อทฺธานํ ปวตฺติคฺ์

น เทติ ฯ

อุปฺฆาตํ ปน กุสลมฺปิ อกุสลมฺปิ สมานํ อญฺณํ

ทฺพพลกมฺมิ ฆาเตตฺวา ตสฺส วิปากํ ปฎิพาหิตฺวา (๑) อตฺตโน

วิปากสฺส โอกาสํ กโรติ ฯ

เอวํ ปน กมฺเมน กเต โอกาเส ตํ วิปากํ อุปฺปนฺนํ

นาม วุจฺจติ ฯ

#๑. ม. อาสนนฺมาณฺ ฯ ๒. ม. กุสลมฺปิ โหติ อกุสลมฺปิ ฯ

#๓. ย. ปฎิพาเหตุวา ฯ

อิตติ อิมลั ทวาทสนัน กมฺมานัน กมฺมนฺตรณจ
วิปากนฺตรณจ พุทฺธานัน กมฺมวิปากณณสฺเสว ยถาวสสรสโต
ปากฺกั โหติ อสธารณัน สาวเกหิ ฯ วิปสฺสเกน ปน
กมฺมนฺตรณจ (๑) วิปากนฺตรณจ เอกเทศโต ชานิตพฺพิ ฯ ตสฺมา
อัย มุขมตฺตทสฺสเนน กมฺมวิเสโส ปกาสิโตติ ฯ

เอว สฺพุทฺธิกมฺมวเสน ปจฺมวาริ วตุวา ตเทว กมฺม
ทฺวิธา วิภชิตฺวา กุสลากุสลาทียุคฺลวเสน ทสฺหิ ปรียาเยหิ
อปเร ทส วารา วุตฺตา ฯ

ตตฺถ อาริคุยฺญเจน กุสลั อนาโรคุยฺญเจน อกุสลั อิทํ
ทฺกั ชาตีวเสน วุตฺติ ฯ

อกุสลเมว ราคาทิตอสฺสัโยเคน สาวชฺชั กุสลั ตทภาเวน
อนวชฺชั ฯ

อกุสลั อปริสฺพุทฺธตฺตา กณฺหาภิชาติเหตฺตฺตา วา กณฺหิ
กุสลั ปริสฺพุทฺธตฺตา สุกฺกาภิชาติเหตฺตฺตา วา สุกฺกั ฯ

กุสลั สุขวฺทฺธิมตฺตา สุขุทฺธึ อกุสลั ทฺกฺขวฺทฺธิมตฺตา
ทฺกฺขุทฺธึ ฯ

กุสลั สุขผลวตฺตา สุขวิปากั อกุสลั ทฺกฺขผลวตฺตา
ทฺกฺขวิปากนฺติ เอว เอเตสฺส นานากาโร เวทิตฺพฺโพติ ฯ

กมฺมกถาวคคุณณา นิฏฺฐิตา ฯ

#๑. ม. กมฺมนฺตริ ฯ

อิทานิ ตสฺส กम्मสฺส ปจฺจยภูเต วิปลุลาเส ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย สุตฺตฺนุตฺตปฺพุทฺทมา ย วิปลุลาสกถาย อปฺพุทฺถถานุ-
วณฺณา ฯ สุตฺตฺนฺเต ตาว สลฺยาวิปลุลาสาตี สลฺยา
วิปลุลาตฺถภาวา (๑) วิปริตสลฺยาตี อตุโถ ฯ เสสทฺวเยสุปี เอเสว
นโย ฯ จิตฺตกิจฺจสฺส ทฺพุทฺทภูจฺจานे ทิกฺขิจิวิรหิตาย อกฺุสลาสลฺยา
สกกิจฺจสฺส พลวกาเล สลฺยาวิปลุลาโส ฯ

ทิกฺขิจิวิรหิตเสว อกฺุสลาจิตฺตสฺส สกกิจฺจสฺส พลวกาเล
จิตฺตวิปลุลาโส ฯ

ทิกฺขิจิสมฺปยุตฺเต จิตฺเต ทิกฺขิจิวิปลุลาโส ฯ

ตสฺมา สพุทฺทพุโธ สลฺยาวิปลุลาโส ตโต พลวตรโ
จิตฺตวิปลุลาโส สพุทฺทพลวตรโ ทิกฺขิจิวิปลุลาโส ฯ อชาตพุทฺธิ-
ทารกสฺส กหาปนทสฺสนํ วिय หิ สลฺยา อารมฺมณสฺส
อุปฺภูจฺจานาการมตฺตคฺคฺทโธ ฯ कामิกปุริสสฺส กหาปนทสฺสนํ
วिय จิตฺตํ ลกฺขณปฏิเวธสฺสาปี สมฺปาปนโต ฯ กมฺมารสฺส
มหาสณฺหาเสน อโยคหณฺณํ วिय ทิกฺขิจิ อภินิวิสฺส ปรามสนโต ฯ

อนิจฺเจ นิจฺจฺนฺติ สลฺยาวิปลุลาโสตี อนิจฺเจ วตฺถุสฺมึ นิจฺจํ
อิทฺนฺติ เอวํ คเหตุวา อุปฺปชฺชนกสลฺยา สลฺยาวิปลุลาโส ฯ
อิมินา นเยน สพุทฺทเพสฺส อตุโถ เวทิตฺพุโธ ฯ

#๑. ม. วิปลุลาตฺถภาวา วิปริตภาวา ฯ

น สณฺหาวิปฺลลาโส น จิตฺตวิปฺลลาโส น ทิฏฺฐิ-
วิปฺลลาโสติ จตฺตฺสู วตฺตฺสู ทฺวาทสนฺนํ วิปฺลลาสคฺคาหํ
อภาวา ยถาวคฺคหณฺมํ วุตฺตํ ฯ

กาถาสฺ อณฺตฺตนิ จ อตฺตฺตติ อณฺตฺตนิ อตฺตฺตติ
เอวํสณฺณินฺติ อตฺโต ฯ

มิจฺญาทิฏฺฐิหตฺตติ น เกวลํ สณฺณินฺว สณฺญา ยี
อฺปฺปชฺชมานาย มิจฺญาทิฏฺฐิยาปี หตฺตา ฯ

จิตฺตจิตฺตฺตติ สณฺญาทิฏฺฐิหิ ยี อฺปฺปชฺชมานน จิตฺเตน
วิพฺกนฺเตน จิตฺเตน สมนฺนาคตฺตา ฯ

วิสณฺณินฺติ เทสนามตฺตเมตฺตํ วิปริตฺตสณฺญาจิตฺตทิฏฺฐินฺติ
อตฺโต ฯ

อถวา สณฺญาปฺพุพฺงคฺมตฺตฺตา ทิฏฺฐิยา ปจฺมํ จตฺตฺหิ ปเทหิ
สณฺหาวิปฺลลาโส วุตฺโต ตโต มิจฺญาทิฏฺฐิหตฺตติ ทิฏฺฐิวิปฺลลาโส
จิตฺตจิตฺตฺตติ จิตฺตวิปฺลลาโส ฯ

วิสณฺณินฺติ ตีหิ วิปฺลลาสคฺคาเหหิ ปกตฺตสณฺญาวิริหิตฺตา
โมหํ คตฺตา มุจฺฉิตฺโต วิสเวเคน วิสณฺณิ สมนฺปชฺชตฺตติ (๑) เอตฺถ
यी ฯ

เต โยคยฺตฺตฺตา มารสฺสตฺตติ เต ชนา สตฺตฺตา มารสฺส
โยเค ยฺตฺตฺตา นาม โหณฺติ ฯ

๑ พุ. ชา ๑ ๒๘/๔๕๓/๑๘๘ ฯ

อโยคกเขมิโนติ (๑) จตุหิ โยเคหิ อีตีหิ เขมิ นิพพาน
อปรปตตา ฯ
สตตฺตา คจฺจนฺติ สํสาร์นฺติ เตยฺเว ปุคฺคตา สํสาร์
สํสร์นฺติ ฯ กสฺมา ชาตีมรณคามิโน หิ เต ตสฺมา สํสร์นฺตีตี
อตุโถ ฯ
พุทฺธาตี จตุสจฺจพุทฺธา สพุพฺพณฺณโน ฯ กาลตฺตยสาธารณ-
วเสน พหฺวจัน ฯ
โลกสฺมินฺติ โโอกาสโลเก ฯ
ปภงฺกรราตี โลกสฺส ปณฺณาโลกงฺกรรา ฯ
อิมิ ฌมฺมิ ปกาเสนตีตี วิปุลาสปฺพานํ ฌมฺมิ โชเตนฺติ ฯ
ทฺกขฺวปสมคามินฺนฺติ ทฺกขฺวปสมํ นิพฺพานํ คจฺจนฺตี ฯ
เตสํ สุตฺวานาตี เตสํ พุทฺธานํ ฌมฺมิ สุตฺวาน ฯ
สปรปณฺณาตี ภพฺพญฺตา ปณฺณวโนโต ฯ
สจฺจิตฺตํ ปจฺจลทฺฐตี วิปุลาสวหฺชิตํ สกจฺจิตฺตํ ปฏฺิ-
ลภิตฺวา ฯ ปฏฺิอลทฺฐตี ปทฺจเจโท อถฺวา ปฏฺิลภีสุ ปฏฺิ-
อลทฺฐนฺติ ปทฺจเจโท ฯ
อนิจฺจโต ทกฺขฺนฺติ (๒) อนิจฺจวเสนฺว อทฺทสํสุ ฯ
อนตฺตนิ อนตฺตาตี อนตฺตานํ (๓) อนตฺตาตี อทฺทกฺขุํ ฯ
อถฺ วา อนตฺตนิ วตฺถุสฺมี อตฺตา นตฺถีตี อทฺทกฺขุํ ฯ
#๑. ย. อโยคกเขมคามิโนติ ฯ ๒. กตฺถจฺ. อนิจฺจตทกฺขฺนฺติ ฯ
๓. ย. อตฺตานํ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้า 264

สมมาทิกฺกุจิสมาทานาติ คหิตสมมาทสุสนา ฯ
สพพิ ทุกฺขิ อุปฺจจนฺติ สกถิ วฏฺฏทุกฺขิ สมตีกฺกนฺตา ฯ
ปหีนาปหีนปฺจฉาย ทิกฺกุจิสมนฺนสฺสาติ โสตาปนฺนสฺส ฯ
ทุกฺখে สุขนฺติ สลฺลา อุปฺปชฺชติ ฯ จิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ
โมหกาลุสฺสียสฺส อุปฺปหีนตฺตา สลฺลามาตฺตํ วา จิตฺตมตฺตํ วา
อุปฺปชฺชติ อนาคามิสฺสปี อุปฺปชฺชติ กิ ปน โสตาปนฺนสฺส ฯ
อิม เทว อรหโตเยว ปหีนา ฯ

อสฺสเก สุกฺกนฺติ สลฺลา อุปฺปชฺชติ ฯ จิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ
สกทาคามิสฺสปี อุปฺปชฺชติ กิ ปน โสตาปนฺนสฺส ฯ อิม
เทว อนาคามิสฺส ปหีนาติ อฏฺฐกถายิ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา อิํ
ทฺวยิ โสตาปนฺนสกทาคามิโน สลฺลាយ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ
อนาคามิโน กามราคสฺส ปหีนตฺตา อสฺสเก สุกฺกนฺติ สลฺลา-
จิตฺตวิปลฺลาसानญจ ปหานํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ

ทฺวีสุ วตฺถุสฺสูติอาทีหิ ปเทหิ ปหีนาปหิเน นิกเมตฺวา
ทสฺเสตี ฯ ตตฺถ อนิจฺเจ นิจฺจนฺติ อนตฺตนิ อตฺตาติ อิมสฺ
ทฺวีสุ วตฺถุสฺส ฉ วิปลฺลาสา ปหีนา ฯ ทุกฺখে สุขนฺติ อสฺสเก
สูกฺกนฺติ อิมสฺ ทฺวีสุ วตฺถุสฺส เทว ทิกฺกุจิวิปลฺลาสา ปหีนา ฯ
เกสฺสจ โปตฺถเกสฺส เทวติ ปจฺมํ ลิจิตํ ปจฺฉา ฉาติ ฯ

จตฺตุสฺ วตฺถุสฺสูติ จตฺตาริ เอกโต กตฺวา วุตฺตํ ฯ
อฏฺฐจาติ ทฺวีสุ ฉ ทฺวีสุ เทวติ อฏฺฐ ฯ จตฺตาโรติ

ทูกขาสฺวทฺถสฺ อเอกสฺมีเทว เทว สณฺณจิตฺตวิปลาสาติ
จตฺตารอ ๑ เกสฺจ โปตฺถเกสฺ ฌ ทฺวิสฺตติ วุตฺตภูจฺจนาเนสฺปี
เอวเมว ลิจิตฺนติ ๑

วิปลาสกถาวณณา นิฏฺจิตา ๑

มคฺคกถาวณณา

อิทานิ เตสํ ตินฺณํ วิปลาสานํ ปหานาการิ (๑) อริยมคฺคํ
ทสฺเสนฺเตน กถิตาย มคฺคกถาย อปฺพุพฺพตฺตานวณณา ๑

ตตฺถ มคฺโคติ เกนญฺเจน มคฺโคติ โย พุทฺธสาสเน
มคฺโคติ วุจฺจติ สอ เกนญฺเจน มคฺโค นาม โหตีติ อตฺถอ ๑

มิจฺจนาทฺฏิจฺยา ปหานายาติอาทิสฺ ทสฺสุ ปรียาเยสฺ ปจฺโม
ปจฺโม ตสฺส ตสฺส มคฺคกฺกสฺส อฺชฺววิปฺจฺจนิกวเสน วุตฺโต ๑

มคฺโค เจว เหตุ จาติ ตสฺส ตสฺส กิจฺจสฺส
กรณาย ปฏฺิปปทฺฏฺเจน มคฺโค สมฺปาปทฺฏฺเจน เหตุ ๑ เตน
มคฺคสฺส ปฏฺิปปทฺฏฺโจ สมฺปาปทฺฏฺโจ จ วุตฺโต โหตี ๑ อัย
มคฺโค อัย ปฏฺิปปทาติอาทิสฺ (๒) หิ ปฏฺิปปทา มคฺโค มคฺคสฺส
นียฺยานทฺฏฺโจ เหตุทฺฏฺโจติอาทิสฺ (๓) สมฺปาปโก เหตุ ๑ เอว ทฺวิหิ
ทฺวิหิ ปเทหิ มคฺโคติ เกนญฺเจน มคฺโคติ ปุจฺจาย วิสฺสชฺชนํ
กตํ โหตี ๑

๑. ม. ปหานกริ ๑ ๒. ส. มหา. ๑๕/๒๘/๕ ๑

#๓. จุ. ปฏฺิ ๑ ๓๑/๕๔๕/๔๔๕ ๑

เล่มที่ 41 มหาวคฺวณณา หน้ํา 266

สหชาตานิ ชมฺมานิ อุตฺตมภนฺนํยาติ อุตฺตนา สห-
ชาตานิ อรูปชฺมมานิ สหชาตอณฺณมณฺณนิสฺสยาทิภาเวน (๑)
อุตฺตมภนฺนํภาวาย ฯ

กิลีสานํ ปริยาทานยาติ ตํตัมคฺวชฺชมานํ วุตฺตาวเสส-
กิลีสานํ เขปนํยา ฯ

ปฏฺฐิเวธาทีวิโสธนํยาติ เอตฺถ ยสฺมา โก จาที กุสลานํ
ชฺมมานํ สีลณฺจ สฺวิสุทฺธํ ทิฏฺฐิจิ จ อชฺชกาติ (๒) วจนฺโต สีลณฺจ
ทิฏฺฐิจิ จ สจฺจปฏฺฐิเวธสฺส อาที ฯ โส จ อาทิมคฺกกฺขณฺ
วิสุชฺชติ ฯ ตสฺมา ปฏฺฐิเวธาทีวิโสธนํยาติ วุตฺตํ ฯ

จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานํยาติ สมฺปยุตฺตจิตฺตสฺส สกกิจฺเจ
ปติฏฺฐานํยา (๓) ฯ

จิตฺตสฺส โวทานํยาติ จิตฺตสฺส ปริสฺสุทฺธภาวาย ฯ

วิเสสธคฺคมายาติ โลกียโต วิเสสปฏฺฐิตภาย ฯ

อฺตุตฺตริปฏฺฐิเวธํยาติ โลกียโต อฺตุตฺตริปฏฺฐิวิชฺชมนตฺถาย ฯ

สจฺจจาภิสมยาติ จตฺตุนํ สจฺจจันํ เอกาภิสมยา ย กิจฺจ-
นิปฺผลตฺติวเสน เอกปฏฺฐิเวธํยา ฯ

นิโรเธ ปติฏฺฐาปนํยาติ จิตฺตสฺส วา ปุคฺคลสฺส วา
นิพฺพานํ ปติฏฺฐาปนตฺถาย ฯ

สททาคามิมคฺกกฺขณํทีสุ อฏฺฐ มคฺคกฺขณานิ เอกโต กตฺวา

#๑. ม... นิสฺสยาทิภาเวน ฯ ๒. สํ. มหา. ๑๕/๖๘๗/๑๕๒ ฯ

#๓. ย. ปติฏฺฐานํยา ฯ

ตัมมคฤวชฎกิลสปปหานั วุตตัม ๑ เอวั วจเน การณั เหฎฐา
วุตตเมว ๑ ยสฺมา อปรูปริมคเณนาปี สฎฐุ อาทิวโธธนา สฎฐุ
จิตตวาทานญจ โหติ ตสฺมา ตานปี ปทานิ วุตตานี ๑

ทสฺสนมคฤโคติอาทึทึ ยาว ปรีโยธานา ตสฺส ฐมมสฺส
ลคฺขณวเสน มคฤคฺคโฐ วุตโต ๑ ตานี สพฺพานปี ปทานิ
อภิลลเยยฺยนิทฺเทส วุตตตฺถาเนว ๑ เอวมตฺถ ยถาสมภวั โลกีย-
โลกุตฺตรโ มคฤโค นิตฺทึคฺคโฐ ๑ เหตุญฺเจเน มคฤโค นิตฺทึคฺคโฐ (๑) ๑
นิปปริยายมคฤคตฺตา จสฺส ปฺน มคฤโคติ น วุตตัม ๑

อาธิปเตยฺยญฺเจเน อินฺทฺริยาติอาทึนิ จ อินฺทฺริยาทึนั
อตฺถวเสน (๒) ๑

สจฺจานีติ เจตฺถ สจฺจธามานี ๑ สพฺเพปี เต ฐมฺมา
นิพฺพานสฺส ปฎิปทฺญฺเจเน มคฤโค ๑ อนฺเต วุตตัม นิพฺพานั
ปน สัสารทกฺขาภิกฺขเตหิ ทกฺขนิสฺสรณตฺถิเกหิ สปฺปริเสหิ
มคฤคียติ (๓) มคฤโคติ วุตตฺถนติ เวทิตพฺพนติ ๑

มคฤคกถาวณณา นิฎฺฐิตา ๑

#๑. ม. เหตุญฺเจเน มคฤโคติ จ อญฺจจฺกิลโก มคฤโค นิตฺทึคฺคโฐ ๑

#๒. กตฺถจ. อินฺทฺริยาทึนั อตฺถวเสน วุตตารนึ น นคฤคฺคจวเสน ๑

#๓. ม. มคฤคียติ กเวสียตีติ ๑

เล่มที่ 41 มณฺทเพยยกถาวณณา หน้า 258

อิทานิ ตสฺส มคฺคสฺส มณฺทเพยยตุตฺติ ทสฺเสนฺเตน กถิตาย
ภควโต วจนกเทสฺสปุพฺพคฺมาย มณฺทเพยยกถาย อปฺพุพฺพตถานู-
วณณา ฯ

ตตฺถ มณฺทเพยยนฺติ ยถา สมฺปนฺนํ นิมนฺลํ วิปฺปสนฺนํ
สฺปปี สฺปปีมณฺโฑติ วุจฺจติ เอวํ วิปฺปสนฺนญฺเณ มณฺโฑ
ปาทพฺพญฺเณ เพยฺยํ ฯ (๑) ยํ หิ ปิวิตฺวา อนฺตรวีถิยํ ปติตา
วิสฺสณฺโณ อตฺตโน สากฺกาทีนฺมปี อสฺสามิกา โหนฺติ ตํ
ปสนฺนฺมปี น ปาทพฺพํ ฯ มยฺหํ ปน อิํ สิกฺขตฺตยสงฺคหิตํ
สาสนพฺรหฺมจริยํ สมฺปนฺนตฺตา นิมนฺลตฺตา วิปฺปสนฺนตฺตา
มณฺทญฺจ หิตฺสฺชาวหตฺตา เพยฺยญฺจาทิ มณฺทเพยยนฺติ ทีเปติ ฯ
มณฺโฑ เพยฺโย เอตฺถาทิ มณฺทเพยฺยํ ฯ กิํ ตํ สาสนพฺรหฺม-
จริยํ ฯ กสฺมา สิกฺขตฺตยํ พฺรหฺมจริยํ นาม อุตฺตมญฺเณ
นิพฺพานํ พฺรหฺมํ นาม สิกฺขตฺตยํ นิพฺพานตฺถาย ปวตฺตนโต
พฺรหฺมตฺถาย จริยาคิ พฺรหฺมจริยฺนฺติ วุจฺจติ ฯ สาสนพฺรหฺม-
จริยฺนฺติ ตํเยว ฯ

สตฺถา สมฺมุขิณฺโฑติ อิทมตฺถ การณวณฺํ ฯ ยสฺมา ปน
สตฺถา สมฺมุขิณฺโฑ ตสฺมา วีริยปโยคํ กตฺวา ปิวเถตํ มณฺฑํ ฯ
พาหิรํ หิ เกสฺชชมณฺฑํ เวชฺชสฺส อสมฺมุขา ปิวณฺตานํ
#๑. กตฺถจิ. เพยฺโย ฯ

เล่มที่ 41 มณฑทเปยยกถาวณณา หน้า 269

ปมาณํ วา อุกฺคมนนิกฺคมนํ วา น ชานามาติ อาสงฺกา
โหติ ฯ เวชฺชสฺส สมฺมุขา ปน เวชฺโซ ชานิสฺสตีติ นิราสงฺกา
ปีวนฺติ ฯ เอวเมว อมฺหากณฺจ ฐมฺมสฺสามิ สตุถา สมฺมุขีภูโตติ
วีริยํ กตุวา ปิวถาติ มณฑทปาเน สนนฺโยเชติ ฯ ทิฏฺฐฐมฺมิ-
ก-
สมฺปรายิกปรมตฺเถหิ ยถารํ อนุสาสตีติ สตุถา ฯ อปีจ
สตุถาติ ภควา สตุถวาโหติอาทีนา (๒) นินฺทเทสนเยนเปตฺถ อตุโถ
เวทิตพฺโพ ฯ สนนฺทิสฺสมาโน มฺโข ภูโตติ สมฺมุขีภูโต ฯ

มณฑทเปยยนินฺทเทเส ติธตฺตมณฺโหติ ติธาภาโว ติธตฺตํ ฯ
ติธตฺเตน มณฺโห ติธตฺตมณฺโห ติวิเชน มณฺโหติ อตุโถ ฯ

สตุถริ สมฺมุขีภูเตติ อิทํ สพฺพาทกรปริปฺปณฺณมณฑทตฺตย-
ทสฺสนคฺคํ วุตฺตํ ฯ ปรีนินฺทเทปี ปน สตุถริ เอกเทเสน
มณฑทตฺตยํ ปวตฺตติเยว ฯ เตเนว จสฺส นินฺทเทเส สตุถริ
สมฺมุขีภูเตติ อวตุวา กตโม เทสนามณฺโหติอาที วุตฺตนฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ

เทสนามณฺโหติ ฐมฺมเทสนา มณฺโห ฯ ปฏิกฺคหฺมณฺโหติ
เทสนापฏิกฺคาหโก เอว มณฺโห ฯ พุรหฺมจริยมณฺโหติ มคฺค-
พุรหฺมจริยเมว มณฺโห ฯ

อาจิกฺขนาติ เทเสตพฺพานํ สจฺจาทีนํ อิมานิ นามานีติ
นามวเสน กถนา ฯ เทสนาติ ทสฺสนา ฯ ปญฺญาปนาติ ชานาปนา

#๑. ม. เอวเมว ฯ ๒. บ. มหา. ๒๘/๘๘๕/๕๔๕ ฯ

ฅาณมุเข จปนา วาฯ อาสนํ จเปนุโต หิ อาสนํ
ปฅญาเปตีติ วุจจติฯ ปฏุจปนาติ ปฅญาปนา ปวตตนาติ
อตุโถฯ ฅาณมุเข จปนา วาฯ วิวรณาติ วิวฏฺกรณํ วิวริตฺวา
ทสฺสนาติ อตุโถฯ วิภชนาติ วิภาคกิริยา วิภาคโต ทสฺสนาติ
อตุโถฯ อุตฺตานํกมฺมนฺติ ปากฏฺภาวกรณํฯ

อถ วา อาจิกฺขนาติ เทสนาทีนํ ฉนฺนํ ปทานํ มุลปํทํฯ
เทสนาทีนํ ฉ ปทานํ ตสฺส อตฺถวิวรณตฺถํ (๑) วุตฺตานํฯ ตตฺถ
เทสนาติ อุกฺขมฺภูตลฺลญฺญํ วเสน สงฺเขปโต ปจฺมํ อุตฺเทสวเสน
เทสนาฯ อุกฺขมฺภูตลฺลญฺญํ หิ สงฺเขปโต วุตฺตํ ปจฺมํ วุตฺตลฺลจ
ปฏฺวิษณฺนติฯ ปฅญาปนาติ วิปฅจิตฺตลฺลญฺญํ วเสน เตสํ
จิตฺตโตสเนน พุทฺธินิสาเนน จ ปจฺมํ สงฺจิตฺตสฺส วิตฺถารโต
นิทฺเทสวเสน ปฅญาปนาฯ ปฏุจปนาติ เตสํเขว นิทฺทิฏฺจสฺส
นิทฺเทสสฺส ปฏฺนิทฺเทสวเสน วิตฺถารตฺรจเนน (๒) ปฅญาปนาฯ
วิวรณาติ นิทฺทิฏฺจสฺสาปี ปฺนปฺปฺนํ วจเนน วิวรณาฯ วิภชนาติ
ปฺนปฺปฺนํ วุตฺตสฺสาปี วิภาคกรณเณ วิภชนาฯ อุตฺตานํกมฺมนฺติ
วิวฏฺสฺส วิตฺถารตฺรจเนน วิภตฺตสฺส จ นิทฺสฺสนวจเนน
อุตฺตานํกรณํฯ อัยฺย เทสนา เนยฺยานมฺปิ ปฏฺเวธาย โหติฯ

เย วา ปนฺณญेषี เกจฺติ ปิยงฺกรมาตาทิกา วินิปาติกา
คหิตาฯ

๑ สฺตี. วิวรณตฺถํฯ ๒. ม. วิตฺถารตฺรจเนนฯ

พุทธทศนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 271
เล่มที่ 41 มณฑทเปยยกถาวณณา หน้า 271

วิญญาตาโรติ ปฏิเวธวเสน โลกุตตรธมฺมํ วิญญาตาโร ฯ
เอเต หิ ภิกฺขุอาทโย ปฏิเวธวเสน ธมฺมเทสนํ ปฏิคฺ-
คณฺหนุสฺสิติ ปฏิคฺคหา ฯ

อยมเวตฺติอาทินิ ปจฺมณณนิตฺเตเส วุตฺตตฺถานิ ฯ
อริยมคฺโค นิพฺพานน สํสฺนฺทนโต พุรฺหมตฺถาย จริยาติ
พุรฺหมจฺริยนฺติ วุจฺจติ ฯ

อิทานิ อธิโมกฺขมณฺโฑติอาทินิ ตสฺมี มคฺคกฺขณ
วิขฺฆมานานิ อินฺทฺริยพลโพชฺฌมฺกมคฺคกฺคานิ มณฑทเปยยวิชาน
โยเชตฺวา ทสฺเสติ ฯ

ตตฺถ อธิโมกฺขมณฺโฑติ อธิโมกฺขสงฺขาโต มณฺโฑ ฯ

กสฺโถติ ปสาทวิริหิตอ อาวิโล ฯ

นทฺเทตฺวาติ สมฺจุเจทวเสน ปหาย ฯ

สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขมณฺฑํ ปิวตฺติติ มณฑทเปยยนฺติ
สทฺธินฺทฺริยโต อธิโมกฺขมณฺฑสฺส อนนฺตฺตฺเตปิ สติ อณฺณํ วิย
กตฺวา โวหารวเสน วุจฺจติ ยถา โลเก นิสทโปตโก นิสทโปต-
สรีรฺสฺส (๑) อนนฺตฺตฺเตปิ สติ นิสทโปตสฺส สรีรฺนฺติ วุจฺจติ
ยถา จ ปาลิยํ สฺสิตตฺตฺตฺนฺติอาทิสฺ (๒) ธมฺมโต อนนฺตฺตฺเตปิ ภาโว
อณฺโณ วิย วุตฺโต ยถา จ อญฺจกถายํ สฺสนลกฺขโณ
ผลฺสฺสิตฺติอาทิสฺ ธมฺมโต อนนฺตฺตฺเตปิ ลกฺขณํ อณฺณํ วิย วุตฺตํ
#๑. ย. นิสทโปตกสรีรฺสฺส ฯ ๒. อภ. สจ. ๓๔/๑๗/๑๐ ฯ

เล่มที่ 41 มหาวคคุณณา หน้า 272

เอวมัทนติ เวทิตพัพ ๑

ปิวตีติ เจตถ ตัมมกิปุคฺคโลติ วุตฺตํ โหติ ๑ ตัมมกิปุคฺคโล ตํ มณฺห์ ปิวตีติ กตฺวา เตน ปุคฺคเลน โส มณฺโฑ ปาตพฺพโต มณฺฑาเปยฺยํ นาม โหตีติ วุตฺตํ โหติ ๑ มณฺฑาเปยฺโยติ จ วุตฺตพฺเพ มณฺฑาเปยฺยนฺติ ลิงฺควิปฺลลาโส กโต ๑ เสสานมฺปิ อิมินา นเยน อตุโถ เวทิตพฺโพ ๑

อปฺพเพสุ ปน ปริพาโหติ ปิณฺณลกฺขณาย ปิตฺติยา ปฎิปกฺโข กิเลสสนฺดาโป ๑

ทฏฺฐจฺจลนฺติ อุปสมปฎิปกฺโข กิเลสวเสน โอฟาริกภาโว อสนฺตภาโว ๑

อปฺปฎิสงฺขาติ ปฎิสงฺขานปฎิปกฺโข กิเลสวเสน อสมวาหิตภาโว ๑

ปฺน อญฺเณน ปริยาเยน มณฺฑาเปยฺยวิธี นิตฺทิสิตฺตกาโม อตุถิ มณฺโฑติอาทิมาห ๑

ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมี สทฺธินฺทฺริเย ๑

อตุถโรติอาทิสฺ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมฺจฺจัน อตุโถ สทฺธินฺทฺริย ฐมฺโม ตเทว นานากิเลสเห วิมุตฺตตฺตา วิมุตฺติ ตสฺส อตุถสฺส สมฺปตฺติ อตุถโรติ ๑ ตสฺส ฐมฺมสฺส สมฺปตฺติ ฐมฺมโรติ ๑ ตสฺสา วิมุตฺติยา สมฺปตฺติ วิมุตฺติโรติ ๑

อถ วา อตุถปฎิลาภโรติ อตุถโรติ ฐมฺมปฎิลาภโรติ ฐมฺมโรติ

วิมุตติปฏิลาภรติ วิมุตติโรโส ฯ

รตีติ จ ตํสมปยุตฺตา ตทารมฺมณา วา ปีติ ฯ อิมินา
นเยน เสสฺสเปสฺสุปี อตุโถ เวทิตฺพุโป ฯ

อิมสฺมี ปริยาเย มณฑทสฺส เปยฺยํ มณฑทเปยฺยนฺติ อตุโถ
วตุโต โหติ ฯ

เอวํ อินฺทฺริยาทีโปธิปกฺขิยธมฺมปฐฺปิภาวฺยา อินฺทฺริยพล-
โพชฌนฺกมคฺคกณฺนํ วเสน มณฑทเปยฺยํ ทสฺเสตฺวา ปฺน อนฺเต
จิตฺตํ พุรหฺมจฺริยมณฺฑํ ทสฺเสนฺตุโต มคฺคสฺส ปฺชานตฺตา มคฺคํ
ปฺพุพฺพกมฺมํ กตฺวา อุปฺปฐฺปิภาวฺวเสน มคฺคกณฺกโพชฌนฺกพลอินฺทฺริยานิ
ทสฺเสสิ ฯ

อาธิปเตยฺยภูเจน อินฺทฺริยา มณฺโฑติอาทโย ยถาโยคํ
โลกิยโลกุตฺตรรา มณฑทา ฯ ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เวทิตฺพุพิ ฯ

ตถภูเจน สจฺจา มณฺโฑติ เอตฺถ ปน ทฺกฺขสมฺมุทฺยานํ
มณฑทตฺตาภาวา มหาหตฺถิปทสฺสุเต (๑) วิย สจฺจณฺณานิ สจฺจาติ
วุตฺตนฺติ เวทิตฺพุพนฺติ ฯ

มณฑทเปยฺยกถาวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

นิฏฺฐิตา จ มหาวคฺควณณา ฯ

๑. ม. ม. ๑๒/๓๔๐/๓๔๕ ฯ

ยฺคนทฺธกถาวณณา

อิทานิ มณฺฑลเปยฺยคฺคณฺส อริยมคฺคณฺส ยฺคนทฺธคฺคณฺ
ทสฺเสนฺเตน กถิตาย สุตฺตฺนตฺตฺปพฺพคฺคมา ยฺคนทฺธกถาย
อปฺพพฺพตฺถานวณฺณนา ฯ ยสฺมา ปน ฐมฺมเสนาปติ ฐมฺมราชา
ฐรฺมานเวยว ฐมฺมราชสฺส ปรีนฺนิพฺพานสํวจฺจเร ปรีนฺนิพฺพุโต
ตสฺมา ฐมฺมราชา ฐรฺมานเวยว ฐมฺมภณฺฑทาคาริเกน เทสิตฺติ อิถิ
สุตฺตฺนตฺติ ตสฺเสว สมฺมุขา สุตฺวา เอว เม สุตฺตฺนตฺติอาทิมาหาคี
เวทิตพฺพํ ฯ

ตตฺถ อายสฺมาติ ปิยวจฺฉิ ฐรฺวจฺฉิ (๑) สคฺการวสฺสปฺปติสฺสวจฺฉิ (๒)
อายสฺมาติ อตฺถโถ ฯ

อานนฺนุโทติ ตสฺส เณรสฺส นามิ ฯ โส หิ ชายมาโนเวยว
กุเล อานนฺนุทํ ภูถิ ฐฏฺฐี อคาสี ฯ ตสฺมาสฺส อานนฺนุโทติ
นามิ กตฺตฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

โกสฺมพฺพิยฺนติ เอวํนามเก นคเร ฯ ตสฺส หิ นคเรสฺส
อารามโปกฺขรณฺิอาทิสฺส เตสฺส เตสฺส จานฺเนสฺส โกสฺมพฺพรุกฺขา
อุสฺสสนฺนา อเหตุสฺส ตสฺมา ตํ โกสฺมพฺพิติ สงฺขํ อคมาสี ฯ
กุสฺมพฺพสฺส อีสฺสินอ สฺสสมโต อวิทฺฐเร มาปิตตฺตฺตาคีเอเก ฯ
#๑. สี. ย. ฐรฺวจฺฉิ ฯ ๒. ม. สคฺการวสฺสปฺปติสฺสวจฺฉิ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้า 275

โฆสิตารามติ โฆสิตเสฏฺฐิณา การิเต อาราม. ฯ

โกสุมพิยฺหิ คโยเสฏฺฐิโน อหฺลฺลํ โฆสิตเสฏฺฐิ กุกฺกุฏ-
เสฏฺฐิ ปาวาริกเสฏฺฐิติ ฯ เต คโยปี โลเก พุทฺโธ อุปฺปนฺโนติ
สุตฺวา ปณฺจหิ ปณฺจหิ สกฺกฺสเตหิ ทานฺนุปรณานิ คาหาเปตฺวา
สาวตฺถึ คณฺตฺวา เขตฺวณสมิเป ขนฺธวารี พนฺธิตฺวา สตฺถุ
สนฺตํ คณฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปฐิสนฺธารี กตฺวา นิสินฺนา สตฺถุ
ชฺมมฺเทศนํ สุตฺวา โสตาปตฺติมฺเล ปตฺติฏฺฐหิตฺวา สตฺถารี
นิมนฺเตตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อชฺชตฺมาสมคฺตํ
มหาทานํ ทตฺวา ภควโต ปาทฺมฺเเล นิปฺชชิตฺวา สกฺขนปท-
กมนตฺถิ ภควนฺตํ ยาจิตฺวา สุลฺลวาคารเ โข คหปตโย
ตถาคตา อภิรมนฺตํติ ภควตา วุตฺเต ทินฺนา โน ภควตา
ปฐิสลฺลาติ ลตฺวา อตฺตวิยฺหิ ตฺถุจฺจา ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิกฺขนฺตา
อนฺตรามคฺเค โยชเน โยชเน ภควโต นีวาสตฺถิ วิหารํ
กาเรนฺตา อนฺนุปฺพุเพน โโกสมฺพี ปตฺวา อตฺตโน อตฺตโน อาราม
มหนฺตํ ชนฺปริจฺจาคํ กตฺวา ภควโต วิหารเ การาปยีสฺสุ ฯ
ตตฺถ โฆสิตเสฏฺฐิณา การิโต โฆสิตารามิ นาม อโหสิ
กุกฺกุฏเสฏฺฐิณา การิโต กุกฺกุฏารามิ นาม ปาวาริกเสฏฺฐิณา
อมุพฺพานे การิโต ปาวาริกมุพฺพานํ นาม. ตํ สนฺธาย วุตฺตํ
โฆสิตเสฏฺฐิณา การิเต อารามติ ฯ

อาวฺโส ภิกฺขุไวติ เอตฺถ พุทฺธา ภควนฺโต สาวเก

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้า 276

อาลปฺนฺตา ภิกฺขวโถติ อาลปฺนฺติ ฯ สวกา ปน พุทฺเธหิ
สทิสฺสา มา โหมาติ อาวุโสติ ปจฺมํ วตฺวา ปจฺจนา ภิกฺขวโถติ
วทฺนฺติ ฯ พุทฺเธหิ จ อาลปฺเตติ ภิกฺขุสงฺโฆ ภาทฺนฺเตติ ปฏฺิวจฺนํ
เทติ สวเกหิ อาลปฺเต อาวุโสติ ฯ

โย หิ โกจฺจิติ อนิยฺมวจฺนํ ฯ เอเตน ตาทิสานํ สพุทฺธิภิกฺขุณํ
ปริยาทานํ ฯ

มม สนฺตฺติเกติ มม สมิเป ฯ

อรหตฺตปฺปตฺตฺนฺติ อตฺตนา อรหตฺตสฺส ปตฺตํ ฯ นปฺปัสกภาเว
สิทฺทวจฺนํ ฯ อรหตฺตํ ปตฺตฺนฺติ วา ปทจฺเจโท อตฺตนา ปตฺตํ
อรหตฺตฺนฺติ อตฺโถ ฯ อรหตฺตปฺปตฺตํ อตฺตนาณฺติ วา ปาเสโส ฯ

จตุหิ มกฺเคหิตฺติ อฺปริ วุจฺจมาเนหิ จตุหิ ปฏฺิพฺทามกฺเคหิ
น อริยฺมกฺเคหิ ฯ จตุหิ มกฺเคหิตฺติ วิสุลฺลจ วุตฺตตฺตฺตา กสฺสจฺจิ
อรหโต ปจฺมสฺส อริยฺมกฺคสฺส ฐมฺมุทฺทจฺจปฺพุทฺทกโม มกฺโค
เอกสฺส อริยฺมกฺคสฺส สมถปฺพุทฺทกโม เอกสฺส วิปฺสฺสนาปฺพุทฺทกโม
เอกสฺส ยุคนทฺชปฺพุทฺทกโมติ เอวํ จตฺตฺวาโรปฺปิ ปฏฺิพฺทา มกฺคา
โหนตฺตีติ เวทิตฺพุทฺ ฯ

เอเตสํ วา อณฺณตเรนาติ เอเตสํ จตฺนุณํ ปฏฺิพฺทานํ
มกฺคานํ เอเกน วา ปฏฺิพฺทามกฺเคน อรหตฺตปฺปตฺตํ พุยาโกโรตฺตีติ
อตฺโถ ฯ

สฺกุทฺวิปฺสฺสกสฺส หิ อรหโต ฐมฺมุทฺทจฺจปฺพุทฺทกมํ

โสดาปตฺติมคฺคํ ปตฺวา เสสมคฺคตฺตยมฺปี สทุชวิปสฺสนาหิเยว
ปตฺตสฺส อรหตฺตปฺปตฺติ ฐมฺมุทุชจปฺพุพฺงคฺมมคฺคา โหติ ฯ
ฐมฺมุทุชจวิคฺคหํ ปตฺวา วา อปฺปตฺวา วา สมถปฺพุพฺงคฺมาทึนํ
ติณฺณํ ปฏิปทานํ มคฺคานํ เอเกกสฺส วเสน ปตฺตจตฺตมคฺคสฺส
อรหโต อรหตฺตปฺปตฺติ อิตฺรเอเกกมคฺคปฺพุพฺงคฺมา โหติ ฯ ตสฺมา
อาห เอเตสํ วา อณฺตเรนาติ ฯ

สมถปฺพุพฺงคฺมํ วิปสฺสนํ ภาเวตีติ สมถํ ปฺพุพฺงคฺมํ
ปฺุเรจาริกํ กตฺวา วิปสฺสนํ ภาเวติ ปจฺมํ สมาริ อฺุปฺปาเทตฺวา
ปจฺฉา วิปสฺสนํ ภาเวตีติ อตฺโถ ฯ

มคฺโค สลฺยชายตีติ ปจฺโม โลกุตฺตรมคฺโค นิพฺพตฺตติ ฯ

โส ตํ มคฺคนฺตฺติอาทิสฺส เอกจิตฺตกฺขณิกสฺส มคฺคสฺส
อาเสวนาทีนิ นาม นตฺถิ ทฺุติยมคฺคาทโย ปน อฺุปฺปาเทนฺโต
ตเมว มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พฺุฬิกโรตีติ วุจฺจติ ฯ

สลฺยโฆชนานิ ปหิยนฺติ อฺุนฺสยา พฺุยนฺตีโหนฺตีติ ยาว
อรหตฺตมคฺคา กเมน สพฺเพ สลฺยโฆชนา ปหิยนฺติ อฺุนฺสยา
พฺุยนฺตีโหนฺติ ฯ

อฺุนฺสยา พฺุยนฺตีโหนฺตีติ จ ปฺุณ อฺุนฺปฺปตฺติยา วิคตฺนฺตา
โหนฺตีติ อตฺโถ ฯ

ปฺุณ จปฺรนฺติ ปฺุณ จ อปฺริ การณํ ฯ

วิปสฺสนาปฺพุพฺงคฺมํ สมถํ ภาเวตีติ วิปสฺสนํ ปฺุพฺงคฺมํ

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺชกถาวณณา หน้ํา 278

ปฺเรจาริกํ กถฺวา สมถํ ภาเวติ ปจฺมํ วิปสฺสนํ อฺปฺปาเทตฺวา

ปจฺจนา สมารี ภาเวตีติ อตฺถโถ ๑

ยฺคนทฺชํ ภาเวตีติ ยฺคนทฺชํ กถฺวา ภาเวติ ๑ เอตฺถ
เตเนว จิตฺเตน สมารปตฺตี สมารปชฺชิตฺวา เตเนว สงฺขาร
สมฺมสตีคฺคํ น สกฺกา ๑ อยมฺปน ยาวตา สมารปตฺติโย สมารปชฺชติ
ดาวตา สงฺขาร สมฺมสตี ๑ ยาวตา สงฺขาร สมฺมสตี ดาวตา
สมารปตฺติโย สมารปชฺชติ ๑ กถํ ปจฺมชฺชณํ สมารปชฺชติ ตโต
วฺภูจาย สงฺขาร สมฺมสตี ๑ สงฺขาร สมฺมสตีตฺวา ทฺตฺติยชฺชณํ
สมารปชฺชติ ตโต วฺภูจาย สงฺขาร สมฺมสตี ๑ สงฺขาร
สมฺมสตีตฺวา ตตฺติยชฺชณํ ๑เป ๑ เนวสณฺณานาสณฺณายตน-
สมารปตฺตี สมารปชฺชติ ตโต วฺภูจาย สงฺขาร สมฺมสตี ๑ เอวํ
สมถวิปสฺสนํ ยฺคนทฺชํ ภาเวติ นาม. ๑

ธมฺมทฺชจฺจวิคฺคหิตมานสํ โหตีติ เอตฺถ มนุทฺปญฺณานํ
วิปสฺสกานํ อฺปฺกฺกิลเสวตฺถตฺถตฺตา วิปสฺสนฺนฺปฺกฺกิลเสสสณฺณิตฺเตสุ
โอิภาสาทีสุ ทสฺสุ ธมฺเมสุ ฆนฺตดาวเสน อฺทฺชจฺจสทฺคต-
จิตฺตฺปฺปตฺติยา วิคฺเขปสงฺขาตํ อฺทฺชจฺจํ ธมฺมทฺชจฺจํ เตน
ธมฺมทฺชจฺเจน วิคฺคหิตํ วิรูปคฺคหิตํ วิโรธมาปาทิตํ มานสํ
จิตฺตํ ธมฺมทฺชจฺจวิคฺคหิตํ มานสํ โหติ เตน วา ธมฺมทฺชจฺเจน
การณฺญเตน ตมฺมุลกตณฺหามานทฺธิจฺจปฺปตฺติยา วิคฺคหิตํ มานสํ
โหติ ๑ ธมฺมทฺชจฺจวิคฺคหิตมานสนฺติ วา ปาโใจ ๑

โหติ โส อาวุโส สมโยติ อิมินา มคฺคามคฺควตถาเนน
ตํ ชมฺมุทฺชจํ ปฏิพาหิตฺวา ปุณฺ วิปสฺสนาวิถี ปฏิปนฺนกาลํ
ทสฺเสติ ฯ

ยํ ตํ จิตฺตฺนฺติ ยสฺมี สมเย ตํ วิปสฺสนาวิถี
โอกฺกมิตฺวา ปวตฺตํ จิตฺตํ ฯ

อชฺชตฺตเมว สฺนฺติฏฺฐตีติ วิปสฺสนาวิถี ปจฺจโจตริตฺวา ตสฺมี
สมเย โกจฺรชฺชตฺตสฺงฺขาเต อารมฺมเณ สฺนฺติฏฺฐติ ปติฏฺฐาติ ฯ
สฺนฺนีสีทตีติ ตตฺถเอว ปวตฺติวเสน สมฺมา นีสีทติ ฯ
เอโกทิ โหตีติ เอกกฺคํ โหติ ฯ
สมาธิยตีติ สมฺมา อาธิยติ สฺฏฺฐจฺจํ จิตฺตํ โหตีติ ฯ

อโย สุตฺตฺนฺตวณณา ฯ

สุตฺตฺนฺตนิทฺเทสวณณา

ตสฺส สุตฺตฺนฺตสฺส นิทฺเทสกถาย ตตฺถ ชาเต ชมฺเมติ
ตสฺมี สมาธิสฺมี ชาเต จิตฺตเจตฺตีกเ ชมฺเม. ฯ

อนิจฺจโต อนุปสฺสนญฺเจนาติอาทินา วิปสฺสนาย เกทํ
ทสฺเสติ ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิ มคฺโคติ สมฺมาทิฏฺฐิสฺงฺขาโต มคฺโค ฯ อฏฺฐสฺ
มคฺคฺงฺเคสุ เอเกโกปิ หิ มคฺโคติ วุจฺจติ ฯ

อาเสวตีติ โสตาปตฺติมคฺควเสน ฯ ภาเวตีติ สกทาคามิ-

มคฺคปฺปาทเนน ๑

พหุสึกโรตฺตี อนาคามิอรหตฺตมคฺคปฺปาทเนน ๑

อิมสฺส ตินฺณํ อวตฺถาเกเทปี สติ อวชฺชนาทีนํ

สาธารณตฺตา สทิสเมว วิสฺสชฺชนํ กตฺ ๑

อาโลกสณฺญาปฎินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนานํ อนฺตราเปยฺยาเล

อวิกฺเขปาทีนํ จ ฆานสมาปตฺติกสฺสึณานุปฺสฺสตีอสุภา จ ทีฆํ

อสุสาสาทีนํ จ อานนฺตริกสมาธิวณฺณนิตฺเทศ (๑) นิตฺทิจฺจตฺตา

สงฺจิตฺตานํ ๑

ตตฺถ จ อวิกฺเขปวเสนาติ ปุพฺพภาคาวิกฺเขปวเสน

กเหตุพฺพิ ๑

อนิจฺจานุปฺสฺสี อสุสาสวเสนาติอาทิกเส สฺทฺธวิปฺสฺสนาวเสน

วตฺตจตฺตฺเก ปน ตฺรณวิปฺสฺสนากาเล วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตสมาธิ-

ปุพฺพพฺงคฺมา พลวิปฺสฺสนา เวทิตพฺพา ๑

วิปฺสฺสนापฺุพฺพพฺงคฺมวเร ปจฺมํ อนิจฺจโตตฺติอาทินา อารมฺมณํ

อนิยเมตฺวา วิปฺสฺสนา วตฺตา ๑ ปจฺจนา รูปี อนิจฺจโตตฺติอาทินา

อารมฺมณํ นิยเมตฺวา วตฺตา ๑

ตตฺถ ชาตानนฺติ ตสฺสา วิปฺสฺสนาย ชาตानํ จิตฺต-

เจตฺตีกานํ ฃมฺมานํ ๑

โวสฺสคฺการมฺมณตฺตาติ (๒) เอตฺถ โวสฺสคฺโค นิตฺพพานํ ๑ นิตฺพพานํ

๑ พุ. ปฎิ ๑ ๓๑/๒๑๓/๑๔๑ ๑ ๒. สี. ววสฺสคฺการมฺมณตฺตาติ ๑

#ม. โวสฺสคฺการมฺมณตฺตาติ ๑

หิ สงฺขตโอสฺสคฺคโต ปริจฺจาคโต โอสฺสคฺคโคติ วุฑฺโฑ ๑

วิปฺสฺสนา จ ตํสมฺปยุตฺตธฺมมา จ นิพฺพานนินฺนตาย
อชฺฌาสยวเสน นิพฺพานเ ปตฺติจฺจิตฺตฺตา นิพฺพานปตฺติจฺจา
นิพฺพานารมฺมณา ๑ ปตฺติจฺจาปี หิ อาลฺมฺพียตีติ อารมฺมณํ นาม
โหติ นิพฺพานเ ปตฺติจฺจฺจฺเจเนว นิพฺพานารมฺมณา ๑ อณฺณตฺถ
ปาฬิมฺปิ หิ ปตฺติจฺจา อารมฺมณนฺติ วุจฺจนฺติ ๑

ยถาห เสยฺยถาปี อาวุโส นพาคาริ วา ตินาคาริ
วา สุกฺขํ โภกาปี เตโรวสฺสํ ปฺรตฺถิมาย เจปี ทิสาย
ปฺริโส อาทิตฺตตาย ตินฺนํกาย อฺปฺสงฺขเมยฺย ลภถ อคฺคิ
โธตาริ ลภถ อคฺคิ อารมฺมณนฺติอาทิ ๑ (๑) ตสฺมา ตตฺถ ชาตานิ
ธฺมฺมานิ โอสฺสคฺคการมฺมณตาย นิพฺพานปตฺติจฺจาภาเวน เหตุญฺเตน
อฺปฺปาทีโต โย จิตฺตสฺส เอกคฺคตาสงฺขาโต อฺปจารปฺปนาเกโท
อวิกฺเขโป โส สมาริตี วิปฺสฺสนาโต ปจฺจฺจา อฺปฺปาทีโต
นิพฺเพรภาคิโย สมาริ นิทฺทิจฺจฺโจ โหติ ๑ ตสฺมาเยว หิ อิติ
ปจฺจํ วิปฺสฺสนา ปจฺจฺจา สมโธติ วุฑฺฺฑิ ๑

ยฺคนทศนิกายเส ยสฺมา เหฏฺฐา สุตฺตนฺตวณฺณายิ วุฑฺฺฑิ
ยฺคนทศนิกายโม ปฺริมทฺวยนิกายเสเนว (๒) ปากโฏ มคฺคกฺขณ
ยฺคนทศนิกายโม ปน น ปากโฏ ตสฺมา ปุพฺพภาเค อเนกนฺตํ
ยฺคนทศนิกายโม อวตฺวา มคฺคกฺขณ เอกนฺเตน ลพฺภมานยฺคนทศ-
#๑. ส. สฟา. ๑๘/๓๒๕/๒๓๐ ๑ ๒. ย. ปฺริมทฺวยนิกายเสเนว ๑

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺธกถาวณณา หน้ 282

ภาวณเมว ทสฺเสนโน โสฬสหิ อากาเรหิติอาทิมาท ๑

ตตฺถ อารมฺมณฺเณนาติอาทิสฺ สตฺตรสฺส อากาเรสฺส อนฺเต
อฺทฺทฺธิจฺจํ ยฺคนทฺธํ มฺลปฺเทเน เอกกฺจตฺตา ตํ วิปฺปฺหาย เสสานํ
วเสน โสฬสหิติ วุตฺตํ ๑

อารมฺมณฺเณนาติ อาลมฺพนฺเณน อารมฺมณฺวเสนาคิ
อตุโถ ๑ เอวิ เสเสสฺสปี ๑

โคจรฺเณนาติ อารมฺมนฺเณปี สติ นิสฺสยิตฺตพฺพญฺจนา-
นฺเณน ๑

ปฺหानฺเณนาติ ปชฺหนฺเณน ๑

ปริจฺจกฺเณนาติ ปฺหानฺปี สติ ปฺน อนาทิยนเนน
ปริจฺจกฺเณน ๑

วฺจฺจานฺเณนาติ อุกฺกมนฺเณน ๑

วิวฺจฺจนฺเณนาติ อุกฺกมนฺปี สติ อฺปฺนรราวฺญฺเณน
นิวตฺตนฺเณน ๑

สนฺตฺเณนาติ นิพฺพตฺเณน ๑

ปฺถิตฺเณนาติ นิพฺพตฺเณปี สติ อุตฺตมฺเณน ๑ อตฺตปฺกฺเณน
วา ๑

วิมฺตฺตฺเณนาติ พนฺธนาปคตฺเณน ๑

อนาสวฺเณนาติ พนฺธนโมกฺเขปี สติ อารมฺมณฺํ กตฺวา
ปวตฺตมานาสววิริทฺเณน ๑ (๑)

๑. กตฺถจิ. ปวตฺตมานาสวา วิริทฺเณน ๑

ตรณฎฺเณาตี อนิสีทิตฺวา ปิตวณฎฺเณน อติกฺกมณฎฺเณน

วา ๑

อนิมิตฺตฎฺเณาตี สงฺขารนิมิตฺตวิรหิตฎฺเณน ๑

อปฺปฏิหิตฎฺเณาตี ปณฺธิวิรหิตฎฺเณน ๑

สฺลยณตฎฺเณาตี อภินิเวสวิรหิตฎฺเณน ๑

เอกรสฎฺเณาตี เอกกิจฺจฎฺเณน ๑

อนตฺิวตฺตนฎฺเณาตี อณฺณมณฺณํ อนตฺิกกมณฎฺเณน ๑

ยฺคนทฺธฎฺเณาตี ยฺกตกฎฺเณน (๑) ๑

อุทฺธจฺจํ ปชฺหโต อวิชฺชํ ปชฺหโตตี โยคิโน ตสฺส ตสฺส
ปฏฺิปกฺขปฺปหานวเสน วุตฺตํ ๑ นิโรโร เจตฺถ นินฺพพานเมว ๑

อณฺณมณฺณํ นาทิวตฺตนตฺิตฺติ สมโถ เจ วิปฺสฺสนํ อติ-
วตฺเตยฺย ลินฺนปฏฺิกกตฺตา สมถสฺส จิตฺตํ โกสชฺชาย ลํวตฺเตยฺย ๑

วิปฺสฺสนา เจ สมถํ อตฺิวตฺเตยฺย อุทฺธจฺจปฏฺิกกตฺตา
วิปฺสฺสนาย จิตฺตํ อุทฺธจฺจาย ลํวตฺเตยฺย ๑ ตสฺมา สมโถ จ
วิปฺสฺสนํ อนตฺิวตฺตมานโน โกสชฺชปาดํ น กโรตี วิปฺสฺสนา
สมถํ อนตฺิวตฺตมานา อุทฺธจฺจปาดํ น กโรตี ๑ สมโถ สมํ
ปวตฺตมานโน วิปฺสฺสนํ อุทฺธจฺจปาดโต รกฺขตี วิปฺสฺสนา สมํ
ปวตฺตมานา สมถํ โกสชฺชปาดโต รกฺขตี ๑ เอวเมว (๒) อุโก

อณฺณมณฺณํ อนตฺิวตฺตนกิจฺจเณน เอกกิจฺจา สฺมา หุตฺวา

#๑. ม. ยฺกตกฎฺเณน ๑ ๒. ม. เอวมิเม ๑

ปวตตมานเน (๑) อณฺณมณฺณํ อนตฺตวตฺตมานา อตฺตลลิตฺตทฺทิกฺรา โหนฺติ ฯ
เตสํ มคฺคกฺขณฺเน ยุคนทศตฺตํ วุฏฺฐานคามินิวิปฺสฺสนากฺขณฺเน
ยุคนทศตฺตาเยว โหติ ฯ

ปฺหानปริจฺจจากวุฏฺฐานวิวิฏฺฐนกรณานํ มคฺคกิจฺจวเสน
วุตฺตตฺตา สกฺลสฺส มคฺคกิจฺจสฺส ทสฺสนตฺถํ อุทฺทจฺจสทฺทกฺกิลฺเสา
จ ขนฺธา จ อวิชฺชาสทฺทกฺกิลฺเสา จ ขนฺธา จ นิทฺททฺทิจฺจา ฯ
เสสํ น ตถา วุตฺตตฺตา ปฏฺธิปฺกขมฺมมตฺตทสฺสนวเสน
อุทฺทจฺจาวิชฺชา เอว นิทฺททฺทิจฺจา ฯ วิวิฏฺฐโตติ นิตฺตตฺตสฺส ฯ

สมาธิ กามาสวา วิมุตฺโต โหติตีติ สมาธิสฺส กามจฺจนฺท-
ปฏฺธิปฺกขตฺตา วุตฺตํ ฯ

รากวิราคาติ รากสฺส วิราโค สมตฺกโม เอตฺตสฺสา อตฺตตีติ
รากวิราคา รากวิราโคติติ นิสฺสทฺทกฺกวจนํ วา ฯ ตถา อวิชฺชา-
วิราคา ฯ

เจโตวิมุตฺตีติ มคฺคสมฺปยุตฺโต สมาธิ ฯ

ปญฺญาวิมุตฺตีติ มคฺคสมฺปยุตฺตา ปญฺญา ฯ

ตรโตติ ตรนฺตสฺส ฯ

สพฺพปณฺธิตีติ รากโทสโมหปณฺธิตีติ สพฺพปตฺตนาฮี วา ฯ

เอวํ จุทฺทส อากาเร วิสฺสชฺเชตฺวา เอกฺรสฺสจฺจ อนตฺติ-
วตฺตตฺนญฺจ อวิชฺชิตฺวา (๒) อิมฮี โสพฺสฮี อากาเรตีติ อาท ฯ

๑. สี่. ปวตฺตมานา ฯ ๒. ม. อวิชฺชิตฺวา ฯ

เล่มที่ 41 ยุกนทฐกถาวณณา หน้า 285

กสุม่า เตลั จุฑทสนนั อาการานั เอเกกสส อวसान
เอกรสา โหนติ ยุกนทฐา โหนติ อณณมณณั นาดิวตุนตตี
นิตุทฎฐตดาเต เทวปี อาการา นิตุทฎฐาว โหนติ ฯ
ตสุม่า โสฬสหีติ อาห ฯ ยุกนทฐฎุโจ ปน อุกุเทเสปี น
ภณัโตะยวาทิ ฯ

สตุตตุนตนิทเทสวณณา นิกุจिता ฯ

ชมมุกุชจวารนิตุเทสวณณา

ชมมุกุชจวาระ อนิจโต มนสิกรโระโต โองาโส อุปชชตีติ
อุทยพพยานุปลุสนาย จิตสส ตีหิ อนุปลุสนาหิ ปุนปุน
สงุขาระ วิปลุสนนตสส วิปลุสนาณาณเสสุ ปริปากกเตสุ
ตทงควเสน กิเลสปฺพานเนน ปริสุทฐจิตตสส อนิจโต วา
ทุกุชโต วา อนตโต วา มนสิการกุกุณ (๑) วิปลุสนา-
ณานานุกาเวณ ปกตियาว โองาโส อุปชชตีติ ปจมัม ตาว
อนิจโต มนสิกรโระโต โองาโส กถิตโต ฯ

อกุสโล วิปลุสโก ตสมี โองาเส อุปปนเนน น จ
วต เม อิตโต ปุพเพเอวรูปโ โองาโส อุปปนนปุพโพ อุกุธา
มคคัม ปตุโตมฺหิ ผลั ปตุโตมฺหีติ อมคคัมเยว มคคโคติ อผลเมว
ผลนติ คณฺหาติ ฯ

#๑. ม. มนสิการกุกุณ ฯ

ตสฺส อมคฺคํ มคฺคโคติ อผลํ ฝนฺติ คณฺโหโต วิปสฺสนา
วิธิ อุกฺกนฺตา โหติ ฯ โส อตฺตโน วิปสฺสนาวิธิ วิสฺสชฺเชตฺวา
วิกฺเขปมาปฺนโน วา โสภาสเมว ตณฺหาทิฏฺฐิมณฺเฒนาหิ มณฺเฒ-
มาโน วา นิสีทฺธิ ฯ โส โข ปนํยํ โสภาโส กสฺสจฺจิ ภิกฺขุโน
ปลลฺลงฺกฏฺฐานมตฺตเมว โสภาเสนฺโโต อุปฺปชฺชติ กสฺสจฺจิ อนฺโตะคพฺภํ
กสฺสจฺจิ พหิฬพฺภมฺปิ กสฺสจฺจิ สกฺลวิหาริ คาวุตํ อทฺธมฺโยชนํ
โยชนํ ทฺวิโยชนํ ฯเปฯ กสฺสจฺจิ ปจฺจเวตฺตโต ยาว อกฺนิฏฺฐ-
พฺรหฺมโลกา เอกาโลกํ กุรฺรมาโน ฯ ภควโต ปน ทสฺสทสฺสิ
โลกธาคฺคํ โสภาเสนฺโโต อุตฺปาติ ฯ อยํ หิ โสภาโส จตฺตฺรํค-
สมนฺนาคเตปิ อนฺธกาเร ตํ ตํ จานํ โสภาเสนฺโโต อุปฺปชฺชติ ฯ

โสภาโส ฐมฺโมติ โสภาสํ อวชฺชตีติ อยํ โสภาโส
มคฺคฐมฺโม ฝนฺมฺโมติ วา ตํ ตํ โสภาสํ มนฺสิ กโรตี ฯ

ตโต วิกฺเขปโป อุตฺทจฺจนฺติ ตโต โสภาสโต ฐมฺโมติ
อวชฺชนกรณฺโต วา โย อุปฺปชฺชติ วิกฺเขปโป โส อุตฺทจฺจํ
นามาติ อตฺถโถ ฯ

เตน อุตฺทจฺเจน วิกฺคหิตมานโสติ เตน เอวํ อุปฺปชฺชมาเนน
อุตฺทจฺเจน วิโรธิตจฺจโต เตน วา อุตฺทจฺเจน การณฺญเตน
ตมฺมุลกฺกิลเสสุปฺตฺติยา วิโรธิตจฺจโต วิปสฺสโก วิปสฺสนาวิธิ
โอกกมิตฺวา วิกฺเขปเป วา ตมฺมุลกฺกิลเสสุ วา จิตฺตฺตา อนิจฺจโต
ทฺกฺขโต อนตฺตโต อุปฺปจฺจานานิ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ฯ เตน
วุจฺจติ ฐมฺมุตฺทจฺจวิกฺคหิตมานโสติ เอวํ อิตฺสทฺโท โยเชตพฺโพ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฺธกถาวณณา หน้า 287

โหติ โส สมโยติ เอวํ อสฺสาทวเสน อุปฺกุกฺกิลฺลจฺจิตฺตสฺสาปี
โยคิโน สเจ อุปฺปริกฺขาอุปฺปชฺชติ โส เอวํ ปชานาติ วิปฺสฺสนา
นาม สงฺขารารมฺมณา มคฺคผลานี นิพฺพานารมฺมณานิ อิมานี
จ จิตฺตานี สงฺขารารมฺมณานิ ตสฺมา นายโมภาโส มคฺโค
อุทฺทพฺพยานุสฺสนายเวว นิพฺพานสฺส โลกิโก มคฺโคติ มคฺคามคฺคํ
วตฺตเปตฺวา ตํ วิกฺเขปํ ปรีวชฺชยิตฺวา อุทฺทพฺพยานุสฺสนาย
จตฺวา สาธุกํ สงฺขารे อนิจฺจโต ทุกฺขโต อนตฺตโต วิปฺสฺสติ ฯ
เอวํ อุปฺปริกฺขนตฺสฺส โส สมโย โหติ ฯ เอวํ อปฺสฺสนโต
ปน มคฺคผลปฺปตฺโตมฺหีติ อธิมานิโก โหติ ฯ

ยํ ตํ จิตฺตฺนติ ยํ ตํ วิปฺสฺสนาจิตฺตํ ฯ

อชฺฌตฺตเมวาทิ (๑) อนิจฺจानุสฺสนาย อารมฺมณ
โคจรชฺฌตฺตเยว ฯ

ถาณํ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว โยคาวจรสฺส รูปรูปรมฺเม
ตฺถยนตฺสฺส ตีรยนตฺสฺส วิสฺสภูจอินฺทวชฺริมิว อวิทเวกํ ติจิณฺ
สุรมตีวิสํ วิปฺสฺสนาถาณํ อุปฺปชฺชติ ฯ

ปีติ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย ชุทฺทิกา ปีติ
ขณฺิกา ปีติ โอกุกฺกนฺติกา ปีติ อุพฺเพกา ปีติ ฝรณา ปีตีติ
อัย ปญฺจวิธา วิปฺสฺสนาสมฺปยุตฺตา ปีติ สกฺลสรีรํ ปุรยมาณา
อุปฺปชฺชติ ฯ

ปฺสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย กายจิตฺตานํ

๑. โปราณ. อชฺฌตฺตเยวาทิ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้ 288

เนว ทรโถ น คารวตา น กภฺชพตา น อกมฺมณฺณตา
น เกลณฺณตา น วฏฺกตา โหติ อถ โข ปนสฺส กายจิตฺตานิ
ปสฺสทฺธานิ ลหฺุณิ มฺหฺุณิ กมฺมณฺณานิ ปคฺคณานิ สุวีสทานิ
อุชฺุณานิเยว โหนฺติ ฯ โส อิมหิ ปสฺสทฺธาทีหิ อนุคฺคหิตกาย-
จิตฺโต ตสฺมี สมเย อมานุสฺสี นาม รตฺตี อนุภวติ ฯ ยํ สนฺชาย
วุตฺตํ

สฺลณฺณการิ ปวิฏฺจสฺส สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน
อมานุสฺสี รตฺตี โหติ สมฺมา ชมฺมํ วิปสฺสโต ฯ
ยโต ยโต สมฺมสติ ขนฺธานํ อุทฺยพฺพยํ
ลภฺตี ปิตีปาโมชฺชํ อมตํ ตํ วิชานตฺนฺติ (๑) ฯ

เอวมสฺส อิมํ อมานุสฺสี รตฺตี สารชฺยมานา ลหฺุณฺทาทีหิ สห (๒)
วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตา กายจิตฺตปฺปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ ฯ
สฺขํ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย สกฺลสริริ
อภิสนฺทชฺยมานํ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตํ สฺขํ อุปฺปชฺชติ ฯ
อธิโมกฺโข อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย จิตฺตเจตฺตีกานํ
อติสยปฺสาทภฺตฺตา วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตา สทฺธา อุปฺปชฺชติ ฯ
ปคฺคโห อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย อสิถิลม-
นจฺจารทฺธํ สฺปคฺคหิตํ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตํ วีริยํ อุปฺปชฺชติ ฯ
อุปฺปฏฺฐานํ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺเสว ตสฺมี สมเย สฺปฏฺฐิตา
#๑. พุ. ฐ ๑ ๒๕/๓๕/๖๖ ๑ ๒. ม. สหิตา ๑

เล่มที่ 41 ยุคนทศกถาวณณา หน้า 289

สุปปฏิฎจिता นิขตา อจลา ปพพตราชทิสสา วิปัสสนา-
สมปยุตตะตา สติอุปปชชติ ฯ โส ยิ ยิ จานํ อวชชติ
สมนุนาหริ มนสิ กโรติ ปจจเวกขติ ตํ ตํ จานมสฺส
โอกกนุติตฺวา (๑) ปกขนุติตฺวา ทิพพจกฺขุโน ปรโลโก วีย สติยา
อุปปุจชาติ ฯ

อุเปกขาติ วิปัสสนุเปกขา เจว อวชชนุเปกขา จ ฯ
ตสฺมี หิ สมเย สพพสงฺขาเรสุ มชฺฌตฺตภูตา วิปัสสนุเปกขาปี
พลวตี อุปปชชติ ฯ มโนทฺวาเร อวชชนุเปกขาปี ฯ สว หิสฺส
ตํ ตํ จานํ อวชชนุตสฺส วิสฺสภูจอินทวชิรมิว ปตฺตปุฏเฐ
ปกขนุทตฺตุนารโจ วีย จ สุรา ติขินา หุตฺวา วหติ ฯ
เอวํ หิ วิสุทฺธิมกฺเค วุตฺตํ ฯ

วิปัสสนุเปกขาติ เจตฺถ วิปัสสนาสมปยุตตะตา ตตร-
มชฺฌตฺตฺเปกขาติ อจริยา วทฺนติ ฯ

วิปัสสนาถาณเณ หิ คยฺหมานเณ ถาณํ อุปปชชตีติ
วิปัสสนาถาณสฺส อากตฺตตะตา ปฺนรุตฺติโทโส โหติ ฯ ตติยชฺฌมาน-
วณฺณนายถจ สงฺขารุเปกขาวิปัสสนุเปกขานมฺปิ อตฺถโต เอกั-
ภาโว ฯ ปญฺญา เอว หิ สว กิจฺจวเสน ทฺวิธา ภินฺนาติ
วุตฺตํ ฯ ตสฺมา วิปัสสนาสมปยุตฺตาย ตตรมชฺฌตฺตฺเปกขาย
วุจฺจมานาย ปฺนรุตฺติโทโล จ น โหติ ตติยชฺฌมานวณฺณนาย
๑. สี่. โอกกนุติตฺวา ฯ ม. โอกกนุติตฺวา ฯ

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺธกถาวณณา หน้ 290

จ สเมตติ ๑ ยสฺมา จ ปณฺจสฺ อินฺทฺริเยสฺ ฌาณํ อธิโมกฺโข
ปกฺคโห อฺปฺภุจฺจานนฺติ ปณฺณินฺทฺริยสทฺธิณฺทฺริยวิริยินฺทฺริย-
สตีณฺทฺริยานิ นินฺทฺทิฏฺฐานิ สฺมาธินฺทฺริยํ ปน อนินฺทฺทิฏฺฐํ โหตี
ยฺคนทฺธวเสนาปี จ สฺมาธินฺทฺริยํ นินฺทฺทิสตีตพฺพเมว โหตี ตสฺมา
สฺมปฺปยุตฺโต สฺมาธิ ปฺน สฺมาธานเ พยาปารปฺปหฺนกรณเณ
อฺเปกฺขาติ วุตฺโตตี เวทิตพฺพํ ๑

นิกนฺติ อฺปฺปชฺชตีตี เหวํ โอบาสาทิปฏิมณฺฑิตาย วิปสฺสนาย
อาลยํ กุรฺมานา สฺขุมา สนฺตาคารา นิกนฺติ อฺปฺปชฺชตี ยา
กิลเสตี ปรีกฺคเหตุมฺปิ น สกฺกา โหตี ๑ ยถา จ โอบาส
เหวํ เอเตสฺสปี อณฺตตรสฺมี อฺปฺปนฺเน โยคาวจโร น จ
วต เม อิตฺโต ปุพฺเพ เหวรูปํ ฌาณํ อฺปฺปนฺนปฺพพฺพิ เหวรูปา
ปีตี ปสฺสทฺธิ สฺขํ อธิโมกฺโข ปกฺคโห อฺปฺภุจฺจานํ อฺเปกฺขา นิกนฺติ
อฺปฺปนฺนปฺพพวา อทฺธา มคฺคํ ปตฺโตมฺหิ ผลํ ปตฺโตมฺหิตี อมคฺคเมว
มคฺคโคตี อผลเมว ผลนฺติ คณฺหาตี ๑ ตสฺส อมคฺคํ มคฺคโคตี
อผลนฺจ ผลนฺติ คณฺหาตี วิปสฺสนาวีถิ อุกฺกนฺตา โหตี ๑

โส อตฺตโน มฺลกมฺมฏฺฐานํ วิสฺสชฺเชตฺวา นิกนฺติเมว
อสฺสาเทนฺโต นิสีทตี ๑ เอตฺถ จ โอบาสาทโย อฺปฺกฺกิลเสวตฺถตฺตาย
อฺปฺกฺกิลเสตตี วุตฺตา น อกฺสลตฺตยา ๑ นิกนฺติ ปน อฺปฺกฺกิลเโส
เจว อฺปฺกฺกิลเสวตฺถ จ ๑ วตฺถวเสนเว เจเต ทสฺ คาหเวสน
#๑. ม. อทฺธา มคฺคํ ปตฺโตมฺหิ ผลํ ปตฺโตมฺหิ ๑

ปน สมตีส โหนฺติ ฯ ถํ มม โองาส อฺปนฺโนติ คณฺโหติ
หิ ทฺภูจิกฺคาโ หฺติ มนาไป วต โองาส อฺปนฺโนติ
คณฺโหติ มานคฺคาโ โองาส อฺสฺสาทยฺโต ตณฺหาคฺคาโ ฯ
อิตฺติ โองาส ทฺภูจิมานตณฺหาวเสน ตโย คาทา ฯ ตถา
เสเสสฺสปีติ เอว คาทวเสน สมตีส อฺปกฺกิลเสา โหนฺติ ฯ

ทฺกฺขฺโต มนสิกรฺโรติ อนตฺตโต มนสิกรฺโรตฺติ วาเรสฺสปี
อิมินาว นยฺน อตุโถ เวทิตฺพฺโพ ฯ เอกกอนฺนุสฺสนาวเสน เหตุถ
เอกเสสฺส วิสฺสนนฺนุสฺสปีติ เวทิตฺพฺพา น เอกเสสฺส ฯ

ตีสฺส อฺนุสฺสนาสฺส ฯ เอว อเกทฺโต วิสฺสนาวเสน
อฺปกฺกิลเส ทสฺเสตฺวา ปฺน เกทวเสน ทสฺเสนฺโต รุปี อนิจฺจโต
มนสิกรฺโรตฺติอาทิมาท ฯ

ตตฺถ ชรามรณฺนิ อนิจฺจโต อฺปฺนฺจฺจานนฺติ ชรามรณฺสฺส
อนิจฺจโต อฺปฺนฺจฺจานํ ฯ

ยสฺมา ปฺนฺนุเพ วุตฺตานํ สมตีสาย อฺปกฺกิลเสานํ วเสน
อกุสโล อพฺยตฺโต โยคาวจโร โองาสาทิสฺส วิกมฺปติ โองาสาทิสฺส
เอกํ เอตํ มม เอโสหฺมสฺสมิ เอโส เม อตุคฺคาคฺติ สมนฺนุสฺสตี
ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสนฺโต โองาส เจว ฉาณฺณ จาติอาทิ-
คาทาทฺวยมาท ฯ

ตตฺถ วิกมฺปตีติ โองาสาทิเก อารมฺมณฺณ นานากิลเสวเสน
วิวิทฺทา กมฺปติ เวรตี ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฐกถาวณณา หน้า 292

เยหิ จิตต์ ปเวธตีติ เยหิ ปสฺสทฐิสฺสเยหิ จิตต์
นนานากิเลสวเสน นานปฺปการเณ เวธติ กมฺปติ ฯ
ตสฺมา ปสฺสทฐิยา สฺสเย เจว โยคาวจโร วิกรมปตีติ
สมฺพนุโร เวทิตพฺโพ ฯ
อุเปกฺขาวชฺชนาย เจวาทิ อุเปกฺขาสงฺฆาตาย อวชฺชนาย
เจว วิกรมปติ อวชฺชนุเปกฺขาย เจว วิกรมปตีติ อตฺโถ ฯ วิสุทฺธิมคฺเค
ปนฺน อุเปกฺขาวชฺชนายญฺจาติ วุตฺตํ ฯ
อุเปกฺขาย จาติ เหฏฺฐา วุตฺตปฺปการาย อุเปกฺขาย จ
วิกฺกรมปติ นิกนฺตฺติยา จ วิกฺกรมปตีติ อตฺโถ ฯ
เอตฺถ จ ทฺวินฺนํ อุเปกฺขานํ นินฺทิตฺถจฺจตฺตา เหฏฺฐา
อุเปกฺขา อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตญฺจาเน จ อุภยถา อตฺโถ วุตฺโต ฯ
อนิจฺจานุปสฺสนาทีสุ จ เอเกกิสฺสาเยว อวชฺชนุเปกฺขาย
สพฺภาวโต เอเกกาเยว อนุปสฺสนา อนิจฺจํ อนิจฺจํ ทฺกขํ
ทฺกขํ อนตฺตา อนตฺตาติ ปฺนปฺปฺนํ ภาวียตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ
ยสฺมา ปนฺน กุสโล ปณฺฑิโต พุชฺชโต พุทฺธิสมฺปนฺโน
โยคาวจโร โอภาสาทีสุ อุปฺปนฺเนสฺส อัย โข เม โอภาโส
อุปฺปนฺโน โส โข ปนฺนํ อนิจฺโจ สงฺฆโต ปฏิจฺจสมฺปนฺโน
ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นโรธธมฺโมติ อิติ วา นํ
ปญฺญาय ปรีจฺฉินฺนฺทติ อุปฺปรีกฺขติ ฯ
อถวา ปนฺนสฺส เอวํ โหติ สเจ โอภาโส อตฺตา

ภเวยฺย อตฺตาทิ คเหตุ วฏฺเญยฺย ฯ อนตฺตาว ปนายิ อตฺตาทิ
คหิโต ฯ

ตสฺมา ยิ อวสวตฺตณฺเณ อนตฺตาทิ ปสฺสนฺโต ทิฏฺฐิ
อฺคฺขมาภฺเติ ฯ สเจ โอภาโส นิจฺโจ ภเวยฺย นิจฺโจติ คเหตุ
วฏฺเญยฺย ฯ อนิจฺโจว ปนายิ นิจฺโจติ คหิโต ฯ

ตสฺมา ยิ หุตฺวา อภาวฺเณ อนิจฺโจติ ปสฺสนฺโต มานิ
สมฺกฺขมาภฺเติ ฯ สเจ โอภาโส สุโข ภเวยฺย สุโขติ คเหตุ
วฏฺเญยฺย ฯ ทฺกฺโขว ปนายิ สุโขติ คหิโต ฯ

ตสฺมา ยิ อฺปฺปาทวยปฏฺิปปนฺเณ ทฺกฺโขติ ปสฺสนฺโต
นิกฺนฺตี ปริยาทียติ ฯ ยถา จ โอภาเส เอว เสเสสุปี ฯ

เอว อฺปฺปรักขิตฺวา โอภาสํ เนตํ มม เนโสหฺมสมฺมิ
น เมโส อตฺตาทิ สมฺนุสฺสติ ฯ ฃาณํ ฯเปฯ นิกฺนฺตี เนตํ
มม เนโสหฺมสมฺมิ น เมโส อตฺตาทิ สมฺนุสฺสติ ฯ เอว สมฺนุ-
ปสฺสนฺโต โอภาสาทิสฺสู น กมฺปติ น เวชติ ฯ ตสฺมา ตมตฺถํ
ทสฺเสนฺโต อิมานิ ทส จานานีติ คาทมาห ฯ

ตตฺถ ทส จานานีติ โอภาสาทินิ ฯ

ปณฺญา ยสฺส ปริจฺจิตาติ ยสฺส อฺปฺกฺกิลสฺวิมุตฺตาย
ปณฺญา ย ปริจฺจิตานิ ปฺนปฺปฺนํ สฺกุจฺจานิ ปริภาวิตานิ ฯ

ฐมฺมทฺฐจฺจกฺสโล โหตีติ โส ปณฺญา ย ปริจฺจิตทสฺกุจฺจานโน
โยคาวจโร ปุพฺเพ วุตฺตปฺปการสฺส ฐมฺมทฺฐจฺจสฺส ยถาสภาว-

ปฏิเวธเนน (๑) เณโก โหติ ฯ

น จ สมโหมห กจฺจตีติ ฐมฺมุทฺทจฺจกฺสจฺจตฺตาเยว ตณฺหา-
มานทิกฺกุจฺจมาฏวเสน (๒) สมโหมหญจ น กจฺจตี ฯ

อิทานิ ปุพฺเพ วุตฺตเมว วิธี อปรเณ ปรียาเยน วิภาเวตฺวา
ทสฺเสนฺโต วิกมฺปติ เจว กิลิสฺสตี จาติอาทิกถมาห ฯ

ตตฺถ มนุทฺปญฺโย โยคาวจโร โอบาสาทีสุ วิกฺเขปญฺจ
อวเสสทิกฺเลสฺอุปฺตติญฺจ ปาปฺณาติ ฯ

มชฺฌิมปญฺโย วิกฺเขปเมว ปาปฺณาติ นาวเสสทิกฺเลสฺอุปฺตตี
โส อธิมานิกโก โหติ ฯ

ติกฺขปญฺโย วิกฺเขปํ ปาปฺณิตฺวาปิ ตํ อธิมานํ ปหาย
วิปฺสฺสนํ อารภตี ฯ

อติติกฺขปญฺโย น จ วิกฺเขปํ ปาปฺณาติ น จาวเสส-
ทิกฺเลสฺอุปฺตตี ฯ

วิกฺขิปปติ เจวติ (๓) เตสุ มนุทฺปญฺโย ฐมฺมุทฺทจฺจจฺจจฺจจฺจ
วิกฺเขปญฺเจว ปาปฺณียตี (๔) ฯ

กิลิสฺสตี จาติ ตณฺหามานทิกฺกุจฺจิกฺเลสฺหิ กิลีสฺสียตี จ
อุปฺตاپียตี วิพารียตีติ อตุโถ ฯ

จวติ จิตฺตภาวนาติ ตสฺส มนุทฺปญฺยสฺส วิปฺสฺสนาจิตฺต-

๑. ยถาสภาวปฏิเวธเนน ฯ ๒. กตฺถจฺ. ตณฺหามานทิกฺกุจฺจูปฺปาทวเสน ฯ

#๓. ม. วิกฺขิปปติ เจวติ ฯ ๔. ม. ปาปฺณาติ ฯ

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺธกถาวณณา หน้ 295

ภาวนา กิเลสฺสยเว จานโต ปฏิปฺกขาวิหตฺตตา จวติ ปรีปตฺตีติ
อตุโถ ๑

วิกฺขิปติ น กิเลสฺสตีติ มชฺฌิมปญฺโถ วิกฺเขเปน วิกฺขิปติ
กิเลสฺสตี น กิเลสฺสตี ๑

ภาวนา ปรีหายตีติ ตสฺส มชฺฌิมปญฺยสฺส อธิมานิกตฺตา
วิปฺสฺสนารมฺภากาเวน วิปฺสฺสนา ปรีหายติ นปฺปวตฺตตีติ อตุโถ ๑

วิกฺขิปติ น กิเลสฺสตีติ ติกฺขปญฺโถปี วิกฺเขเปน วิกฺขิปติ
กิเลสฺสตี น กิเลสฺสตี ๑

ภาวนา น ปรีหายตีติ ตสฺส ติกฺขปญฺยสฺส สนฺเตปี
วิกฺเขเป ตํ อธิมานวิกฺเขเป ปหาย วิปฺสฺสนารมฺภสพฺภากาเวน
วิปฺสฺสนาภาวนา น ปรีหายติ ปวตฺตตีติ อตุโถ ๑

น จ วิกฺขิปเต จิตฺตํ น กิเลสฺสตีติ อตฺติกฺขปญฺยสฺส
จิตฺตํ น วิกฺเขเปน วิกฺขิปติ น จ กิเลสฺสตี กิเลสฺสตี ๑

น จวติ จิตฺตภาวนาตี ตสฺส วิปฺสฺสนาจิตฺตภาวนา น
จวติ วิกฺเขปกิเลสฺสากาเวน ยถาจาเน ติกฺกฺจตีติ อตุโถ ๑

อิมฺหิ จตฺุหิ จานเนหิตฺอาทิสฺสู อิทานิ วุตฺเตหิ อิมฺหิ
จตฺุหิ จานเนหิ เหตุญฺเตหิ กรณญฺเตหิ วา โอบาสาทิกฺเก ทส
จานเน จิตฺตสฺส สงฺเขเปน จ วิกฺเขเปน จ วิกฺคหิตํ มานสํ
วิกฺเขปกิเลสฺสฺปตฺตีวิริหิตฺอ จตฺตุโถ กุสโล มหาปญฺโถ โยคาวจโร
๑-๒ ม. สี. วิกฺขิปติ น กิเลสฺสตีติ ๑

เล่มที่ 41 ยุคนทฐกถาวณณา หน้า 296

มนุทปณณาทีนั คินณั โยคาวจรานั มานสิ เอวณจ เอวณจ
โหตีติ นานปปรการโต ชานาตีติ สมุพนุชโต อตุถวณณา
เวทิตพพา ฯ

สงุเขโปติ เจตุถวิกุเขปสสุ (๑) เจว กิเสทานณจ อุปรตุติวเสน
จิตตุสสุ สีนภาโว เวทิตพโพ ฯ

วิกุเขโปติ วิกุชิปติ น กิติสสุตีติ ทวีสุ จาเนสุ วุตตุวิกุเขป-
วเสน จิตตุสสุ อุทฐตภาโว เวทิตพโพติ ฯ

ฐมมทฐจจวารนิตุเทสวณณา นิฎุจिता ฯ

ยุคนทฐกถาวณณา นิฎุจिता ฯ

สจจกถาวณณา

อิทานิ ยุคนทฐคณสสุ อริยมกคสสุ วเสน สจจญจัน
สจจปฎิวเรวิเสสั สจจลกขณาทิวชานณจ ทสเสนเตน กถิตาย
สุตตุนตปุพุกมาย สจจกถาย อปุพุกตถานวณณา ฯ

ตตุถ สุตตุนเต ตาว ตถานีติ ยถาสภาววเสน
ตจจจانی ฯ ยถาสภาวฐตาทเนว หิ ฐมมชานานิ สจจญเจน
สจจจانی (๒) ฯ สจจญโจ ปจมนณณินิตุเทสวณณาย วุตโต ฯ

อวิตถานีติ วุตตสภาวะ วิปริยายวิวิททานิ ฯ น หิ
สจจจانی อสจจจانی นาม โหนติ ฯ

อนณณถานีติ อนณณสภาววิวิททานิ ฯ น หิ อสจจจانی สจจจانی
#๑. ม. เจตุถ วิกุเขปสสุ ฯ ๒. กตุถจ. สจจจانی ฯ

สจฺจจานี นาม โหณฺติ ฯ

อิทํ ทุกฺขนฺตํ ภิกฺขเว ตถเมตฺตํ ภิกฺขเว อิทํ ทุกฺขนฺตํ
ยํ วุจฺจติ เอตํ ยถาสภาวตฺตํ ๑ ทุกฺขเมว हि ทุกฺขํ ๑
วุตฺตสภาว วิปริยาयाภาวโต อวิตถํ ๑ น हि ทุกฺขํ อทุกฺขํ นาม
โหติ ๑ อณฺุสภาววิริทตฺตํ อนณฺุสภํ ๑ น हि ทุกฺขํ
สมุทฺथाทิสภาวํ โหติ ๑ สมุทฺथाทีสุปี เอเสว นโย ๑

ปรจฺมสุตฺตฺตฺตฺตนิทฺเตสวณณา

ตถภูเจนาติ ยถาสภาวภูเจเน ๑ ปีพฺนภูจาทโย ฅาณกถายํ
วุตฺตคฺคาเยว ๑

เอภปฺปฏิเวธานีติ เอเกเน มคฺคคฺคาณเณ ปปฏิเวโร เอภโต
วา ปปฏิเวโร เอเตสนฺติ เอภปฺปฏิเวธานิ ๑

อนตฺตภูเจนาติ จตฺตุนฺนํปี สจฺจจานํ อตฺตวิริทตฺตํ
อนตฺตภูเจเน ๑ วุตฺตํ เหน็ วิสุทฺธิมคฺเค ปรจฺมตฺถโต हि
สพฺพาเนว สจฺจจานี เวทกการกนิพฺพตคฺคภาวโต สฺสุณฺยานีติ
เวทิตพฺพานิ ๑ เตนนตํ วุจฺจติ

ทุกฺขเมว हि น โภจิทุกฺขิตโต

การโก น กิริยาวิชฺชติ

อตฺถิ นิพฺพุติ น นิพฺพุโต ปฺมา

มคฺคมตฺถิ คมโก น วิชฺชตีติ ๑

อถ วา

ฐวสุกสุขตตสุณณิ

ปัฐิมทวยมตตสุณณมมตปท

ฐวสุขอตตวิริหิโต

มกุโค อิติ สุลลดา เตสุติ ฯ

สจจภูเจนาติ อวิถั้วาทกภูเจน ฯ

ปฎิเวฐภูเจนาติ มกุกกขณเ ปฎิวิษณิตพพภูเจน ฯ

เอกสงกहितานิติ ตถภูจาทินา เอเกเกเนว อตเถน

สงกहितานิ เอกกณนั คตานิติ อตเถอ ฯ

ยิ เอกสงกहितิ ตั เอกตตุนติ ยสุมาเอเกน สงกहितิ

ตสุมา เอกตตุนติ อตเถอ ฯ สจจันนั พหุตเตปี เอกตตมเปกขิตัว

เอกวจันนั กติ ฯ

เอกตติ เอเกน ณาณน ปฎิวิษณิตติ ปุพพภาเค จตุนนั

สจจันนั นานตเตกตติ สวาวตถิกั ววตถเปตวา จิโต มกุกกขณเ

เอเกน มกุกกขณเ ตถภูจาทิตติ เอกตติ (๑) ปฎิวิษณิติ ฯ

กถิ นิโรธสจจสส ตถภูจาทิเก เอกตเต ปฎิวิทุเช

เสสสจจันนปิ ตถภูจาทิกั เอกตติ ปฎิวิทุเชเมว โหติ ฯ ยถา

ปุพพภาเค ปญจันนั ขนุชานันนั นานตเตกตติ สวาวตถิตติ

ววตถเปตวา จิตสส มกุกกภูจันนกาเล อนิจจโต วา ทุกขโต

วา อนตตโต วา วุฏฐหนตสส เอกสุมิมปิ ขนุเช อนิจจาทิโต

#๑. สี. ตถภูจาทิตตติ เอกตติ ฯ ม. ตถภูจาทิตตติเอกตติ ฯ

#ย. ตถภูจาทิกั เอกตติ ฯ

เล่มที่ 41 สจจกถาวณณา หน้า 299

ทฎฐเจ เสสขนฐาปี อนิจจาทีโต ทฎฐจาว โหนติ เอวมัทมปี (๑)
ทฎฐพพิ ๑

ทฎฐขสส ทฎฐขฎฐโธ ตถฎฐโธติ ทฎฐขสจจสส ปัพพณฎฐาทิโก
จตุพพิโธ อตุโธ สภาวฎฐเจน ตถฎฐโธ ๑ เสสสจเจสุปี เอเสว
นโย ๑ โสเยว จตุพพิโธ อตุโธ อตตะภาวโต อนตตฎฐโธ ๑
วุตตสภาเว (๒) อวิสัวาทโก สจจฎฐโธ ๑ มคคกขณเ ปฎิวิชฌิ-
ตพพิโต ปฎิวธฎฐโธ วุตโตติ เวทิตพพิ ๑

ย อนิจจนตติอาทิ สามณณลกขณปพพิ (๓) กตวา ทสฺสิตํ ๑

ตตฺถ ย อนิจจํ ตํ ทฎฐํ ๑ ยํ ทฎฐํ ตํ อนิจจนตติ (๔)

ทฎฐขสมุททยมคคา กหิตา ๑ ตานี หิ ตีณิ สจจจานี อนิจจจานี
เจว อนิจจตฺตา ทฎฐขานี จ ๑

ย อนิจจณฺจ ทฎฐขณฺจ ตํ อนตฺตาติ ตานีเยว ตีณิ

กหิตานี ๑

ย อนิจจณฺจ ทฎฐขณฺจ อนตฺตา จาติ เตหิ ตีหิ สห

นิโรธสจจณฺจ สงฺกหิตํ ๑ จตฺตาริปี หิ อนตฺตาเยว ๑

ตํ ตถนตติ ตํ สจจจตฺตํ สภาวฎฐํ ๑

ตํ สจจจนตติ ตเทว สจจจตฺตํ ยถาสภาเว อวิสัวาทกํ ๑

นวหาการเหตีอาทิสฺส สพพิ ภิกขเว อภิญญะยุนตติ (๕) วจนโต

#๑. ม. เอวมัทมปี ๑ ๒. ย. วุตตสภาเว ๑ ๓. ม. สามณณลก-

#ขณปพพฏกมํ ๑ ๔. ม. ย. อตุโธ ๑ ไปราณ. นตฺติ ๑

#๕. ข. ปฎิ. ๓๑/๓/๖ ๑

อภิณฺณญฺเจน ทฺกขสฺส ปรีณญฺเจ สฺมทฺยสฺส ปฺหฺนญฺเจ มคฺคสฺส
ภาวณญฺเจ นีโรธสฺส สจฺฉนิกิริยญฺเจ อวณฺณเกปี อีธ จตฺตฺสปี
สจฺเจตฺส ฌาตปรีณฺณาสพฺภาวโต ปรีณญฺเจน จตฺตจฺจทสฺสเนน
ปฺหฺนสพฺภาวโต ปฺหฺนญฺเจน จตฺตจฺจภาวณาสพฺภาวโต
ภาวณญฺเจน จตฺตฺนํ สจฺฉนํ สจฺฉนิกิริยสพฺภาวโต สจฺฉน-
กิริยญฺเจนาตี นินฺทิตฺตฺจฺจนฺตี เวทิตพฺพํ ฯ

นวหาการเหตี ตถญฺเจนาตีอาทิสฺส ปจฺมํ วุตฺตฺนเยเนว โยชฺนา
กาตพฺพา ฯ

ทฺวาทสฺสฮี อากาเรตีอาทิสฺส ตถญฺจาทโย ฌาณกถายํ
วุตฺตฺตถา ฯ เอเตสํ นินฺทิตฺเตปี วุตฺตฺนเยเนว โยชฺนา เวทิตพฺพา ฯ

สจฺฉนํ กตี ลกฺขณานีตีอาทิสฺส อฺปรี วุตฺตพฺพานิ ฉ
ลกฺขณานิ สจฺฉตาสจฺฉตฺวเสน ทฺวิธา ภินฺทิตฺตฺวา เทว ลกฺขณานีตี
อาห ฯ

ตตฺถ สจฺฉตลฺกฺขณญจ อสจฺฉตลฺกฺขณญจาตี ตีณฺณมานิ
ภิกฺขเว สจฺฉตสฺส สจฺฉตลฺกฺขณานิ อฺปฺปาโท ปญฺญาติ วโย
ปญฺญาติ จิตฺตสฺส อญฺญตฺตํ ปญฺญาติ ฯ ตีณฺณมานิ ภิกฺขเว
อสจฺฉตสฺส อสจฺฉตลฺกฺขณานิ น อฺปฺปาโท ปญฺญาติ น
วโย ปญฺญาติ น จิตฺตสฺส อญฺญตฺตํ ปญฺญาตีตี (๑) เอวํ
วุตฺตํ สจฺฉตสฺส สจฺฉตมิตฺติ ลกฺขณญจ อสจฺฉตสฺส อสจฺฉตมิตฺติ
๑. อจฺ ติก. ๒๐/๔๘๖,๔๘๗/๑๕๒ ฯ

เล่มที่ 41 สจฺจกถาวณณา หน้า 301

ลกฺขณญจ ๑ สขฺขติ ปน น ลกฺขณํ ลกฺขณํ น สขฺขติ ๑

น จ สขฺขติ วินา ลกฺขณํ ปญฺญาเปตฺตุ สกฺกา นาปี ลกฺขณํ

วินา สขฺขติ ๑ ลกฺขณน ปน สขฺขติ ปากฺกั โหติ ๑

ปฺน ตเทว ลกฺขณทฺวยํ วิตุถารโต ทสฺเสนฺโต ฉ

ลกฺขณานีติ อาท ๑

สขฺขตานํ สจฺจานนฺติ ทฺกฺขสมฺมทฺยมคฺคสจฺจานํ ๑ ตานิ หิ

ปจฺจเยหิ สขฺกมฺม กตฺตฺตา สขฺขตานิ ๑

อุปฺปาโทติ ชาติ ๑

ปญฺญาตฺติติ ชานียติ ๑

วโยติ ภงฺโก ๑

จิตานํ อญฺจตฺตฺตฺนฺติ จิตฺิปฺปตฺตฺตานํ อญฺจตฺตฺตฺนํ ชรา ๑

ติณฺณํ สขฺขตฺสจฺจานํ นิปฺพนฺนตฺตฺตา อุปฺปาทวญฺจตฺตฺตํ วุตฺตํ

เตสฺสเยว ปน อุปฺปาทสฺส ชราย ภงฺกสฺส จ อนิปฺพนฺนตฺตฺตา

อุปฺปาทวญฺจตฺตฺตํ น วตฺตพฺพิ ๑ สขฺขตฺนีสฺสิตฺตฺตฺตา อุปฺปาท-

วญฺจตฺตฺตํ น ปญฺญาตฺติติ น วตฺตพฺพิ ๑ สขฺขตฺวิการตฺตฺตา

ปน สขฺขตฺนฺติ วตฺตพฺพิ ๑ ทฺกฺขสมฺมทฺยานํ อุปฺปาทชราภงฺกา

สจฺจปฺริยาปฺนฺนา มคฺคสจฺจสฺส อุปฺปาทชราภงฺกา น สจฺจ-

ปฺริยาปฺนฺนาติ วทฺนฺติ ๑

ตตฺถ สขฺขตานํ อุปฺปาทกฺขณฺณ สขฺขตฺตาปี อุปฺปาทลกฺขณมฺปี

กาลสขฺขาโต ตสฺส ขโณปี ปญฺญาตฺติ อุปฺปาเท วิตฺตฺเต

เล่มที่ 41 ยุคนทฺธกถาวณณา หน้า 302

สงฺขตปิ ชรลทฺทณมฺปิ กาลสงฺขาโต ตสฺส ชโนปิ ปณฺณายติ
ภงฺกทฺทณ สงฺขตปิ ชรลปิ ภงฺกทฺทณมฺปิ กาลสงฺขาโต ตสฺส
ชโนปิ ปณฺณายตฺติ ชนฺทกทฺทณจกถายํ วุตฺตํ ฯ

อสฺงขตสฺส สจฺจสฺสชาติ นิโรธสจฺจสฺส ฯ ตํ หิ ปจฺจเยหิ
สฺมาคมฺม อกตตฺตา สยเนว นิปฺพนนฺนติ อสฺงขตํ ฯ

จิตฺตสฺสชาติ นิจฺจตฺตา จิตฺตสฺส น จานปฺปตฺตตฺตา ฯ

ปฺน ตเทว ลทฺทณทฺวยํ วิตุถารโต ทสฺเสนโต ทฺวาทล
ลทฺทณานํติ อาท ฯ

จตฺตุนํ สจฺจจันํ กติ กุสลาติอาทิสฺส อพฺยาคตฺนติ
วิปากาพฺยาคตํ กิริยาพฺยาคตํ รูปาพฺยาคตํ นิพฺพานาพฺยา-
กตฺนติ จตฺตสฺส อพฺยาคเตสฺส นิพฺพานาพฺยาคตํ ฯ จตฺตาริปี หิ
กุสลากุสลลทฺทณน น พฺยาคตตฺตา อพฺยาคตานิ ฯ

สฺยา กุสลนฺติ กามาวจรรูปาวจรารูปาวจรกุสลานํ วเสน
กุสลมฺปิ ภาเวยฺย ฯ

สฺยา อกุสลนฺติ ตณฺหํ จเปตฺวา เสสากุสลวเสน ฯ

สฺยา อพฺยาคตฺนติ กามาวจรรูปาวจรอรูปาวจรวิปาก-
กิริยานํ รูปานญจ วเสน ฯ

สฺยา ตีณิ สจฺจจันํติอาทิสฺส สจฺจกิตฺตานํติ คณิตานิ ฯ

วตฺตฺวเสนนติ อกุสลกุสลาพฺยาคตทฺทณสมฺมทฺยนิโรธมคฺค-
สงฺขาตวตฺตฺวเสน ฯ

เล่มที่ 41 สจจกถาวณณา หน้ 303

ย้ ทุกขสจจํ อกฺสณฺตํ จเปตฺวา ตณฺหํ อวเสสํ อกฺสลํ ฯ

อกฺสณฺทฺเจน เทว สจจานี เอกสจเจน สงฺคหิตานีติ
อิมานี เทว ทุกขสมุทฺยสจจานี อกฺสณฺทฺเจน เอกสจเจน
สงฺคหิตานี อกฺสสจจํ นาม โหตีติ อตฺโถ ฯ

เอกสจจํ ทฺวีหิ สจเจหิ สงฺคหิตนฺตํ เอกํ อกฺสสจจํ
ทฺวีหิ ทุกขสมุทฺยสจเจหิ สงฺคหิตํ ฯ

ย้ ทุกขสจจํ กฺสณฺตํ เตญฺมกํ กฺสลํ ฯ อิมานี เทว
ทุกขมคฺคสจจานี กฺสณฺทฺเจน เอกสจเจน สงฺคหิตานี กฺสสจจํ
นาม โหตีติ ฯ เอกํ กฺสสจจํ ทฺวีหิ ทุกขมคฺคสจเจหิ
สงฺคหิตํ ฯ

ย้ ทุกขสจจํ อพฺยาคตฺนฺตํ เตญฺมกวิปากกิริยา รฺูปญจ ฯ
อิมานี เทว ทุกขนิโรธสจจานี อพฺยาคตฺนฺทฺเจน เอกสจเจน
สงฺคหิตานี เอกํ อพฺยาคตสจจํ นาม โหตีติ ฯ เอกํ อพฺยาคต-
สจจํ ทฺวีหิ ทุกขนิโรธสจเจหิ สงฺคหิตํ ฯ

ตีณิ สจจานี เอกสจเจน สงฺคหิตานีติ สมุทฺยมคฺค-
นิโรธสจจานี เอเกน อกฺสณฺทฺสลาพฺยาคตฺนฺเตน ทุกขสจเจน
สงฺคหิตานี ฯ

เอกํ สจจํ ตีหิ สจเจหิ สงฺคหิตนฺตํ เอกํ ทุกขสจจํ
วิสฺสุ อกฺสณฺทฺสลาพฺยาคตฺนฺเตหิ สมุทฺยมคฺคนิโรธสจเจหิ สงฺคหิตํ ฯ
เกจิ ปน ทุกขสมุทฺยสจจานี อกฺสณฺทฺเจน สมุทฺยสจเจน

ขุททกนิกายกุกกตา ปฐิสมภิทามกคุณณา (สทุมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 304
เล่มที่ 41 ขุคนทชกถาวณณา หน้า 304

สงคหิตานี ทุกขมกคสจจانی อกสถกฐเณ สมุทยสจเจณ
สงคหิตานี ทุกขมกคสจจانی กุสถกฐเณ มกคสจเจณ สงคหิตานี
น ทสฺสนกฐเณ ๑ ทุกขนิโรธสจจانی อพฺยาคถกฐเณ นิโรธสจเจณ
สงคหิตานี น อสงขตกฐเณชาติ วณณยนิติ ๑
ปจรมสฺตตฺตนฺตนิทฺเตสวณณณา นิฏฺฐิตา ๑

ทุคฺยสฺตตฺตนฺตปาฬิวนณณา

ปฺน อณฺณสฺส สฺตตฺตนฺตสฺส อตฺถวเสน สจจปฺปฏิวเธ
นิทฺทิสิตฺตุกาโม ปุพฺเพ เม ภิกฺขเวตีอาทิกิ สฺตตฺตนฺตํ (๑) อําหริตฺวา
ทสฺเสสิ ๑

ตตฺถ ปุพฺเพ เม ภิกฺขเว สมฺโพธา ภิกฺขเว มม
สมฺโพธิโต สพฺพณฺณตฺตวณฺโต ปุพฺเพ ๑
อนภิสมฺพุทฺทสฺสชาติ สพฺพธมฺเม อปฺปฏิวิทฺทสฺส ๑
โพธิสฺตตฺตสฺเสว สโตติ โพธิสฺตตฺตฺตฺตสฺเสว ๑
เอตทโหสิตี โพธิปฺลลฺงเก นิสินฺนสฺส เอตํ ปรีวิตฺกุกิตํ
อโหสิ ๑

อสฺสาโทติ อสฺสาทียตีติ อสฺสาโท ๑

อาทินโวติ โทโส ๑

นิสฺสรณฺนติ อปคมนํ ๑

๑. ส. ข. ๑๓/๕๕/๓๔ ๑

สุขนฺติ สุขยตีติ สุขํ ยสุสุปฺปชฺชติ ตํ สุขิตํ กโรตีติ อตุโถ ๑
โสมนฺตฺสนฺติ ปิตโสมนฺตฺสโยคโต โสภนํ มโน อสุสาคิ
สุมนโน สุมนฺตฺส ภาโว โสมนฺตฺสํ สุขเมว ปิตโยคโต วิเสสิตํ ๑
อนิจฺจนฺติ อทุฐวํ ๑
ทุกฺขนฺติ ทุกฺขวตฺตฺตฺตา สงฺขารทุกฺขตฺตา จ ทุกฺขํ ๑
วิปริณามธมฺมฺนฺติ อวสี หุตฺวา ชรารงฺกฺวเสน ปรีวตฺตน-
ปกตฺกํ ๑ เอเตน อนตฺตภาโว วุตฺโต โหติ ๑
ฉนฺตฺรากลวินโยติ ฉนฺตฺสงฺฆาตฺสฺส รากฺสฺสํ สํวรณํ น
วณฺณรากลสฺส ๑
ฉนฺตฺรากลปฺปหานนฺติ ตสฺเสว ฉนฺตฺรากลสฺส ปชฺชนํ ๑
ยวากีวญฺจาติอาทิสฺส ยว อิมสํ ปณฺจนฺนํ อฺปาทานก-
ขนฺธานํ ๑เป๑ ยถากฺกฺตํ นาพฺภญฺญาสิ น อธิเกน ฉาณน
ปฏฺวิชฺฉี ตาว อนฺตฺตรํ สมนฺตฺสํโพธิ อนฺตฺตรํ สพฺพญฺญภาวํ
อภิสมฺพุทฺโธ อภิสมฺเตวอิ อรหฺนฺติ เนวาทํ ปจฺจญฺญาสิ เนว
ปฏฺญฺญํ อกาสิณฺติ สมนฺตฺสฺสโต อตุโถ ๑
กีกวญฺจาติ นิปาตมตฺตํ ๑ ยโตติ ยสุมา ยทา วา ๑
อถาติ อนนฺตรํ ๑
ฉาณญจ ปน เม ทสฺสนํ อฺทปาทีติ ทสฺสนกิจฺจกรณน
ทสฺสนสงฺฆาตํ ปจฺจเวกฺขณฉาณญจ เม อฺปฺปชฺชช ๑
อฺกฺปฺปาติ โกเปตฺตุ จาเลตฺตุ อสฺกฺกฺญณฺยยา ๑

วิมุติตติ อรหตุตผลวิมุติ ฯ เอตาย เอว ผลปจจเวกขณาย
มคคณิพพานปจจเวกขณาปี วุตตาว โหนติ (๑) ฯ
อยมนุตติมา ชาตติติ อัย ปจจนิมาขนฐปฺปวตฺติ ฯ
นตฺถิทานิ ปฺนพุกโวติ อิทานิ ปฺน อุปฺปตฺติ นตฺถิ ฯ
เอเตน ปหีนกิลสฺสปจจเวกขณา วุตฺตา ฯ อรหโต หิ อวสิฏฺฐ-
กิลสฺสปจจเวกขณา น โหติ ฯ
นิกฺขิตฺตา ฯ

ทุตติยสตุตตฺตนฺนิตฺตเทสวณณา

สจฺจปฺปฎิเวธณณโยชนากกเม จ อัย ฐปสฺส อสฺสาโทติ
ปหานปฺปฎิเวโรติ ปุพฺพภาเค อัย ตณฺหาสมฺปยุตฺโต ฐปสฺส
อสฺสาโทติ ฌตฺวา มคคกฺขณเ สมุทฺยปฺปหานสงฺขาโต สมุทฺย-
สจฺจปฺปฎิเวโร ฯ

สมุทฺยสจฺจนฺติ สมุทฺยสจฺจปฺปฎิเวธณณํ ฯ อริยสจฺจา-
รมฺมณณณามฺปิ หิ เย เกจิ กุสลา ฐมฺมา สพฺเพ เต จตฺตฺส
อริยสจฺเจสฺส สงฺคหํ คจฺจนฺตฺติอาทิสฺส (๒) วิย สจฺจนฺติ วุจฺจติ ฯ

อัย ฐปสฺส อาทินโวติ ปริณฺญาปฺปฎิเวโรติ ปุพฺพภาเค อัย
ฐปสฺส อาทินโวติ ฌตฺวา มคคกฺขณเ ทุกฺขปริณฺญาสงฺขาโต
ทุกฺขสจฺจปฺปฎิเวโร ฯ

#๑. ย. โหติ ฯ ๒. ม. ม. ๑๒/๓๔๐/๓๔๕ ฯ

เล่มที่ 41 สจจกถาวณณา หน้ 307

ทูกขสจจนฺติ ทูกขสจจปฏฺเวธณณํ ๑

อิทํ รุปสฺส นิสฺสรณนฺติ สจจิกิริยาปฏฺเวโธติ ปุพฺพภาเค

อิทํ รุปสฺส นิสฺสรณนฺติ ญตฺวา มคฺคกฺขณณํ นโรธสจจิกิริยา-
สงฺขาโต นโรธสจจปฏฺเวโธ ๑

นโรธสจจนฺติ นโรธสจจารมฺมณํ นโรธสจจปฏฺเวธ-
ณณํ ๑

ยา อิมสฺส ตีสฺส จานอสฺส อิมสฺส ยถาวุตเตสฺส ตีสฺส
สมุทฺยทูกขนิโรธสฺส ปฏฺเวธวเสน ปวตฺตา ยา ทิฏฺฐิจิ โย
สงฺกปโปติ โยชนา ๑

ภาวณาปฏฺเวโธติ อโย มคฺคภาวณาสงฺขาโต มคฺคสจจป-
ปฏฺเวโธ ๑

มคฺคสจจนฺติ มคฺคสจจปฏฺเวธณณํ ๑

ปฺน อปเรน ปรียาเยน สจจานิ จ สจจปฏฺเวธณจ
ทสฺเสนโต สจจนฺติ กตฺติหากาเรหิ สจจนฺตืออาทิมานห ๑

ตตฺถ ยสฺมา สพฺเพปี สพฺพณฺณ โพรธิสตฺตา โพรธิปลฺลงฺเก
นินฺนนา ชรามรณาทิกสฺส ทูกขสจจสฺส ชาตืออาทิกิ สมุทฺยสจจ
กิณฺนุ โขติ เอสนฺติ ตถา เอสนฺตา จ ชรามรณาทิกสฺส
ทูกขสจจสฺส ชาตืออาทิกิ สมุทฺยสจจ ปจฺจโยติ ววตฺถเปณฺตา(๑)
ปรีคฺคณฺหนฺติ ตสฺมา สวา จ เอสนา โส จ ปรีคฺคโห
#๑. ม. ย. ววตฺถเปณฺโต ๑

เล่มที่ 41 ยุคนทฺธกถาวณณา หน้ 308

สจฺจัน เสนตฺตา ปริกฺคหตฺตา จ สจฺจนฺติ กตฺวา

เสนนฺนฺเจน ปริกฺคหฺนฺนาติ วุตฺตํ ฯ

อยณฺจ วิธิ ปจฺเจกพฺพุธานมฺปิ ปจฺจยปริกฺคเห ลพฺภติเยว

สาวกานมฺปน อนุสฺสวเสณ ปจฺจยปริกฺคโ (๑) ลพฺภติ ฯ

ปฏิวเฐนฺนาติ ปุพฺพภาเก ตถา เสนิตานํ ปริกฺคหิตานณฺจ
มคฺคกฺขณเ เอกปฏิวเฐนฺน ฯ

กีนิทานนฺติอาทิสฺสู นิทานาทินิ สพฺพานิ การณเววจฺจนาณิ ฯ

การณํ หิ ยสฺมา ผลํ นิตฺเตติ หนฺนท นํ คณฺหตฺตาติ อปฺเปติ

วีย ตสฺมา นิทานนฺติ วุจฺจติ ฯ ยสฺมา ผลํ ตโต สมฺเทติ

ชายติ ปภวติ ตสฺมา สมฺทโย ชาติ ปภโวติ วุจฺจติ ฯ

อยมฺปนเตนฺต อตฺถโถ กีนิทานํ เตตฺตฺสาติ กีนิทานํ ฯ

โก สมฺทโย เตตฺตฺสาติ กีสฺมฺทโย ฯ

กา ชาติ เตตฺตฺสาติ กิชาติกํ ฯ

โก ปภโว เตตฺตฺสาติ กิปภโว ฯ

ยสฺมา ปน ตสฺส ชาติ ยถาวุคฺเตน อตฺถเณ นิทานณฺเจว

สมฺทโย จ ชาติ จ ปภโว จ ตสฺมา ชาตินิทานนฺติอาทิมายา ฯ

ชรามรณนฺติ ทุกฺขสจฺจํ ฯ

ชรามรณสมฺทยนฺติ ตสฺส ปจฺจยํ สมฺทยสจฺจํ ฯ

ชรามรณนิโรชนฺติ นิโรชสจฺจํ ฯ

๑. ม. ปจฺจยปริกฺคเห ฯ

จุฬาทกนิกายฎกเถา ปฏิสมภิทามคฺวณณา (สทฺธมฺมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 309
เล่มที่ 41 โปชฌงคกถาวณณา หน้า 309

ชรามรณนิโรธคามินี ปฏิปทนต์ มคฺคสจฺจํ ๑ อิมินาว
นเขน สพฺพปเตสุ อตุโถเวทิตฺตโพติ ๑
นิโรธปฺชานนาติ อารมฺมณกรณน นิโรธสฺส ปชานนา ๑
ชาติ สียา ทุคฺขสจฺจํ สียา สมุทยสจฺจนฺติ ภวปจฺจยา
ปญฺญาณญฺเณน ทุคฺขสจฺจํ ชรามรณสฺส ปจฺจยญฺเณน สมุทยสจฺจํ ๑
เอส นโย เสเสสุปี ๑
อวิชฺชา สียา ทุคฺขสจฺจนฺติ ปน อาสวสมุทฺยา อวิชฺชา-
สมุทโย สมุทยญฺเณนาติ ๑
ทฺติยสฺต
สจฺจกถาวณณา นิฎฺฐิตา ๑

โปชฌงคกถาวณณา

อิทานิ สจฺจปฺปฏิเวธสิทฺธํ โปชฌงคฺวิเสสํ ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย สฺต
วณณา ๑

ตตฺถ สฺตฺตฺตฺตฺต (๑) ตาว โปชฌงคาคิ โปธิยา โปธิสฺส วา
องฺคาคิ โปชฌงคาคิ ๑ ก็ วุตฺตํ โหติ (๒) ยา หิ อัย ฐมฺมสามคฺคิ
ยาย โลกุตฺตรมคฺคกฺขณฺเณ อุปฺปชฺชमानาย สีนฺุทฺธจฺจปติฎฺฐาณา-
ยูหนกามสุขตฺตกิลมถานูโยคอุจฺเจทสฺสสตฺตาทินิเวสาทินิ อนนเกสิ
#๑. ส. มหา. ๑๕/๔๒๘/๑๑๗ ๑ ๒. ม. องฺคาคิ โปชฌงค ๑
#ก็ วุตฺตํ โหติ ๑

อุปทฺทวานํ ปฎิปกฺขญฺตาย สติชฺมมวิจยวิริยปีติปสฺสทฺธิสมาริ-
อุเปกฺขาสงฺขาทาย ชฺมมสามคฺคิยา อริยสาวโก พุชฺฌตีติ กตฺวา
โพธิตี วุจฺจติ พุชฺฌตีติ กิเลสสนฺตानนิตฺทาทาย วุญฺจหติ จตฺตาริ
วา อริยสจฺจานิ ปฎิวิจฺจติ นิพฺพานเมว วา สจฺจิกโรตีติ
วุตฺตํ โหติ ฯ

ยถาห สุตฺต โพชฺฌนฺเก ภาเวตฺวา อนฺุตฺตรํ สมนฺมา-
สมโพธิ อภิสมฺพุทฺโหติ (๑) ฯ ตสฺสา (๒) ชฺมมสามคฺคีสงฺขาทาย โพธิยา
องฺคาคิ โพชฺฌนฺกา ฌานนฺจกมคฺกนฺกาทโย วिय ฯ โยเปส
ยถาวุตฺตปฺการาย เอตฺาย ชฺมมสามคฺคิยา พุชฺฌตีติ กตฺวา
อริยสาวโก โพธิตี วุจฺจติ ตสฺส โพธิสฺส องฺคาคิปี โพชฺฌนฺกา
เสนฺจกรณฺกาทโย วिय ฯ เตนาหฺ อญฺจกถาจรียา พุชฺฌนฺกสฺส
ปฺกฺกสฺส องฺคาคิ โพชฺฌนฺกาติ ฯ สติสมฺโพชฺฌนฺกาทีนํ อตฺถโถ
อภิณฺเษยฺยนิทฺเทเส วุตฺโต ฯ

โพชฺฌนฺกคฺคณินิทฺเทเส โพชฺชาย (๓) สํวตฺตนฺตีติ พุชฺฌนฺตถาย
สํวตฺตนฺตี ฯ กสฺส พุชฺฌนฺตถาย มคฺคผลเหหิ นิพฺพานสฺส
ปจฺจเวกฺขณาย กตฺทิจฺจสฺส พุชฺฌนฺตถาย มคฺเคน วา กิเลส-
นิตฺทาโต ปฺพุชฺฌนฺตถาย ผลเณ ปฺพุทฺธภาวตฺถายาตีปี (๔) วุตฺตํ
โหติ ฯ พลววิปสฺสนายปี โพชฺฌนฺกา โพชฺชาย สํวตฺตนฺตี ฯ

#๑. ที. ปา. ๑๑/๗๔/๑๑๐ ฯ ๒. ย. ตสฺมา ฯ ๓. ม. ย. โพชฺชาย ฯ
#๔. ม. ปฺพุทฺธภาวตฺถายาตีปี ฯ

เล่มที่ 41 โขษณงคกถาวณณา หน้า 311

ตสุม่า อัย วิปัสสนามคคผล โขษณงคานัน สาทรรณตโธ ๑ ตีสูปิ

หิ จาเนสุเต เต โขชาย นินพพานปฏิเวชาย สัวตุนตติ ๑

เอเตน โขชียา องคาคติ โขษณงคาคติ วุตตัง โหติ ๑

พุชณนตีสติ โขษณงคาคติอาทิตีหิ ปณจหิ จตุกเกหิ วุตตานัน
โขษณงคานัน อุปปตติฎจจัน อภินยเยยนิทเทเส วุตตัง ๑ อปีจ
พุชณนตีสติ โขษณงคานัน สกัจจกรณเ สมตถภาวทสสนตถัง
กตตุนิทเทโส ๑

พุชณนญเณนาติ สกัจจกรณสมตถตเตปี สติ กตตุนโน
อภาวทสสนตถัง ภาวนิทเทโส ๑

โพเชนตีสติ โขษณงคภาวนาย พุชณนตानัน โยคินัน
ปโยชกตตทา โขษณงคานัน เหตุกตตุนิทเทโส ๑

โพชนญเณนาติ ปจมัน วุตตุนเยเนว ปโยชกเหตุกตตุนา(๑)
ภาวนิทเทโส ๑ เอเตหิปี(๒) โขชียา องคาคติ โขษณงคาคติ วุตตัง
โหติ ๑

โพธิปกัจจियญเณนาติ พุชณนญเณน โพธิตติ (๓) ลทฐนามสส
โยคิสส ปกเช ภาวตตทา ๑ อยเมเตสสัน โยคินโน อุปการตต-
นิตเทโส ๑ เอเตหิ โพธิสส องคาคติ โขษณงคาคติ วุตตัง โหติ ๑

พุทฐิลภนญเณนาติอาทิกเก จกุกเก พุทฐิลภนญเณนาติ
โยคาวจเรณ พุทฐียา ปาปฺณนญเณน ๑

#๑. ม. ปโยชกเหตุกตตุนา ๑ ๒. ม. ปี-สทโท นตติ ๑

#๓. ย. โพธิตติ ๑

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฏิสัมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้ํที่ 312
เล่มที่ 41 ยฺคนทฺชกถาวณณา หน้ํ 312

โรปนญฺเจนาติ สตตํ ปตฺติญาปนญฺเจน ฯ
ปาปนญฺเจนาติ ปตฺติญาปิตาย นิญฺจาปนญฺเจน ฯ
อิม วิปฺสฺสนาโพชฌงฺกา ปตฺติอภิสฺสอิตฺติ ตีหิ อฺปสฺสคฺเคหิ
วิเสตฺติตา มคฺคผลโพชฌงฺกาติ วทนฺติ ฯ สพฺเพสฺสมปี ฐมฺมโวหารเณ
นิตฺทิกฺกฺจํ โพชฌงฺกํ โพธิยา องฺกาติ โพชฌงฺกาติ วุตฺตํ
โหตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

มุลมุลกาทิตสกวณณา

มุลญฺเจนาติอาทิกเก มุลมุลเก ทสเก มุลญฺเจนาติ วิปฺสฺสนาทีสุ
ปฺริมา ปฺริมา โพชฌงฺกา ปจฺฉิมาํ ปจฺฉิมาํ โพชฌงฺกานญจ
สทฺชาทฐมฺมานญจ อญฺณมญฺณญจ มุลญฺเจน ฯ

มุลจริยญฺเจนาติ มุลํ หุตฺวา จริยา ปวตฺติ มุลจริยา ฯ
เตน มุลจริยญฺเจน มุลํ หุตฺวา ปวตฺตณญฺเจนาติ อตฺถโถ ฯ

มุลปฺริคฺคหฺญฺเจนาติ เต เอว โพชฌงฺกา อาทิตฺโต ปญฺจติ
อฺปฺปาทนตฺถาย ปฺริคฺคหฺมานตฺตา ปฺริคฺคหา มุลานิเยว ปฺริคฺคหา
มุลปฺริคฺคหา ฯ

เตน มุลปฺริคฺคหฺญฺเจน ฯ เต เอว อญฺณมญฺณํ ปฺริวารวเสน
ปฺริวารญฺเจน ฯ

ภาวนาปาริปุริวเสน ปฺริปุรณญฺเจน ฯ

นิญฺจํ ปาปฺณนวเสน ปฺริปากญฺเจน ฯ

เตเอว มุลานิ จ ฉพฺพิธา ปภทฺทินฺนตฺตา ปฏิสัมภิตา

จาติ มุลปฐิสุมภิตา ๑ เตน มุลปฐิสุมภิตญเจน ๑

มุลปฐิสุมภิตาปาปนญเจนาติ โภชฌงคภาวนานนุยุตตส
โยคิโน ตัม มุลปฐิสุมภิตัม ปาปนญเจน ๑

ตสเสว โยคิโน ตสสา มุลปฐิสุมภิตาย วสีภาวญเจน ๑
เสเสสุปี อีทิสสุ ปุคคลโวหาเรสุ โพธิสส องคาติ โภชฌงคาติ
วตุตัม โหตีติ เวทิตพัพ ๑

มุลปฐิสุมภิตาย วสีภาวปตตทานมปีติ อีทิสสุปี นิฏจา-
วเจนสุ ผลโภชฌงคาติ เวทิตพัพ ๑ วสีภาว ปตตทานนุติปี
ปาโจ ๑

มุลมุลกทสกัม นิฏจิติ ๑

เสเสสุปี เหตุมุลกาทิสู นวสุ ทสเกสุ อิมินาว นเยน
สาธารณวณานัน อตุโถ เวทิตพโพ ๑ อสาธารณเสสุ ปน
ยถาวตุตา เอว โภชฌงคา ยถาวตุตานัน ฐมมานัน ชนคตุตา
เหตุ นาม โหนุติ ๑

อุปตถมุกกตุตา ปจจยา นาม. ๑

เตเอว ตทงคสมุจเจทปฐิปุสสทฐิวิสุทฐิภูตตุตา วิสุทฐิ
นาม. ๑

วชชวิริทิตตุตา อนวชชา นาม. ๑

สพเพปี กุสลา ฐมมา เนกขมมุนติ วจนโต เนกขมมัม
นาม. ๑

ขุททกนิกายภูจกถา ปฏิสมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 314
เล่มที่ 41 ขุคนทฺธกถาวณณา หน้า 314

กิลเสหิ วิมุตฺตตฺตา ตทงฺควิมุตฺติอาทิวเสน วิมุตฺติ นาม. ๗
มคฺคผลโพชฺฆงฺกา วิสยัญฺเตหิ อาสเวหิ วิรหิตฺตฺตา

อนาสวา ๗

ติวิธาปี โพชฺฆงฺกา กิลเสหิ สฺสณฺตฺตา ตทงฺควิเวกาทิว-
วเสน วิเวกา ๗

วิปฺสฺสนามคฺคโพชฺฆงฺกา ปริจฺจาจโวสฺสคฺคตฺตา ปกฺขนฺทน-
โวสฺสคฺคตฺตา จ โวสฺสคฺคา ๗ ผลโพชฺฆงฺกา ปกฺขนฺทน-
โวสฺสคฺคตฺตา โวสฺสคฺคา ๗

มฺลญฺจํ พุชฺฌนฺตฺติอาทโย เอเกกปทวเสน นินฺทิตฺตฺตา นว
ทสกา วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตฺตา ๗

วสีถาวปฺปตฺตานนฺติ ปทํ ปน วตฺตมานวจนาภาเวน น
โยชิตํ ๗

ปริคฺคหญฺจาทโย อภินฺนเยยฺยนิทฺเทเส วุตฺตตฺตา ๗

ปฺปนฺ เถโร อตฺตนา เทสิตํ สุตฺตนฺตํ อฺทฺทิสิตฺวา ตสฺส
นินฺทเทสวเสน โพชฺฆงฺกวิธี ทสฺเสตฺตกาโม เอกํ สมยฺนฺติอาทิกํ
นินฺทานํ วตฺวา สุตฺตนฺตํ ตาว อฺทฺทิสิ ๗ อตฺตนา เทสิตสฺสฺตฺตฺตา-
เอว เจตฺถ เอวํ เม สุตฺนฺติ น วุตฺตํ ๗ आयสฺมา สาริปฺตฺโตติ
ปเนตฺถ เทสฺกพฺยตฺติถาวตฺถํ อตฺตานํ ปรี วिय กตฺวา วุตฺตํ ๗
อิตฺทิสํ หิ วจันํ โลกเ คนฺนเถสฺส พหุํ ปญฺชชฺชนฺติ ๗ (๑) ปุพฺพณฺน-
สมยฺนฺติ สกฺกํ ปุพฺพณฺนสมยฺ ๗ อจฺจนฺตสฺสโยคฺตฺเถ อฺปโยควจันํ ๗
#๑. ม. คนฺนเถสฺส ปญฺชชฺชนฺติ ๗

เล่มที่ 41 โฆษณงคกถาณณณา หน้า 315

เสสทวเขปี เอเสว นโย ๑ สติสมุโฆษณงโค อิติ เจ เม
อาวุโส (๑) โหตีติ สติสมุโฆษณงโคติ เอวญเจ (๒) มยหิ โหติ ๑
อปุปมาโณติ เม โหตีติ อปุปมาโณติ เอว เม โหติ ๑
สุสมารทุโหติ เม โหตีติ สุญจุ ปริปุณโณติ เอว เม โหติ ๑
ติญจนตุนติ นิพพานารมมณเ ปวตติวเสน ติญจนุต ๑ จวตีติ
นิพพานารมมณโต อปกจจติ ๑ เสสโฆษณงเกสุปี เอเสว นโย ๑
ราชมหามตตสชาติ รญโธ มหาอมจจสส มหิตยา วา
โภคมตตาย โภคปุปมาณน สมณนาคตสส ๑
นानารตตานนติ นานารงครตตานัน ปรุณตเถ สามีวจัน
นानารตเตหีติ อตุโธ ๑
ทุสสกรณทโกติ ทุสสเปพา ๑
ทุสสยุกนติ วตุยุกถ ๑
ปารุปีตุนติ อจญาเทตุ ๑
อิมสมิ สุตตุนเต เณรสส ผลโฆษณงกา กถิตา ๑ ยทา หิ
เถโร สติสมุโฆษณงกั สีส กตวา ผลสมาปตตี สમાปชชติ
ตทา อิตเร ตทนุยา โหนติ ๑ ยทา ฐมมวิจยาทีสุ อญญตร
ตทา เสสาปี ตทนุยา โหนตีติ เอว ผลสมาปตติยา อตุตโน
จันณวสีภาว ทสเสนโต เถโร อิม สุตตุนต กเถสีติ ๑
มูลมูลกาทิสกวณณณา นิญจिता ๑
#๑. ม. อาวุโสติ ปาโจ นตุถิ ๑ ๒. สี. ยู. เอวญจ ๑

เล่มที่ 41 สุตตุนตนิทเทสวณณา หน้า 316

กถิ สติสมโพชฃณฺโค อิติ เจ โหตีติ โพชฃณฺโคติ
สติสมโพชฃณฺคํ สีลํ กตฺวา ผลสมปาตตี สમાปชฃนฺตสฺส
อณฺเณสุ โพชฃณฺเณสุ วิชฃมานเณสุ เอวํ อัย สติสมโพชฃณฺโค
โหตีติ อิติ เจ ปวตฺตสฺส กถิ โส สติสมโพชฃณฺโค โหตีติ
อตุโถ ๑

ยวตา นิโรชฺฐจาทิตฺติ ยตฺตเกน กาลเณ นิโรชฺ อุปฺภูจาทิ
ยตฺตเก กาลเ อารมฺมณโต นิพฺพานํ อุปฺภูจาทิตฺติ อตุโถ ๑
ยวตา อจฺฉิตฺติ (๑) ยตฺตเกน ปริมาเณน ชาลา ๑

กถิ อปฺปมาโณ อิติ เจ (๒) โหตีติ โพชฃณฺโคติ น
อปฺปมาเณปิ สติสมโพชฃณฺเณ วิชฃมานเ เอวํ อัย อปฺปมาโณ
โหตีติ อิติ เจ ปวตฺตสฺส โส อปฺปมาโณ สติสมโพชฃณฺโค
กถิ โหตีติ อตุโถ ๑

ปฺมาณพฺพฐาติ (๓) กิเลสา จ ปริยฺญจานา จ โปโนพฺภวิก-
สฺขารา จ ปฺมาณพฺพฐา นาม โหนฺติ ๑ ราโค ปฺมาณกรโณ
โทโส ปฺมาณกรโณ โมโห ปฺมาณกรโณติ วจนโต รากาทโย
ยสฺส อุปฺปชฃนฺติ อัย เอตฺตโกติ ตสฺส ปฺมาณกรณโต ปฺมาณ
นาม. ตสฺมี ปฺมาเณ พฺพฐา ปฎิพฺพฐา आयตฺตาทิ กิเลสาทโย
ปฺมาณพฺพฐา นาม โหนฺติ ๑

๑. ม. อจฺฉิตฺติ ๑ ๒. กตฺถจ. เม ๑ ๓. ม. ปฺมาณพฺพฐาติ ๑

#ม. ม. ๑๒/๕๐๔/๕๔๕ ๑

เล่มที่ 41 โภชฌงคกถาวณณา หน้า 317

กิลเสธาติ อนุสยภูตา ปรียภูจนาติ สมุทาทารปุตตติเกเสธา ฯ
สงขารา โปนพุกวิกาติ ปุนปุนัน ภาวกรณัน ปุนพุกโว
ปุนพุกโว สीलเมตสนนติ โปนพุกวิกา โปนพุกวิกา เอว โปนพุก-
วิกา ฯ กุสลากุสลกมมสงขาทา สงขาราทา ฯ

อปุปมาโณติ วุตตูปการสุต ปมาณสุต อภาเวน
อปุปมาโณ ฯ มคคผลานมปี อปุปมาณตตาทา ตโต วิเสสนตถัถิ (๑) ฯ

อจลภูเจน (๒) อสงขตภูเจนาติ วุตตติ ฯ กงกาภาวโต อจโล
ปจจยาภาวโต อสงขโต ฯ โย หิ อจโล อสงขโต จ โส
อติวีย ปมาณวิริหิตो โหติ ฯ

กถิ สุตมารทุโธ อติ เจ (๓) โหตีติ โภชฌงโกติ อนนตริ
วุตตนเยน โยเชตพพิ ฯ

วิสมาติ สยญจ วิสมตตาทา วิสมสุต จ ภาวสุต เหตุตตาทา
วิสมา ฯ

สมทมโมติ สนนตภูเจน ปณิตภูเจน สโม ทมโม ฯ
ปมาณาภาวโต สนนโต ฯ

ยาวตา ภิกุขเว ทมมา สงขตา วา อสงขตา
วา วิราโค เตสั ทมมานัน อคคกมกขายตีติ (๔) วจนโต สพพ-
ทมมุตตมภูเจน ปณิตโต ฯ

๑. ย. วิเสสทสสนตถัถิ ฯ ๒. โปราณ. อัย ปาโธ นตถิ ฯ

#๓. กตถจ. เม ฯ ๔. อง จตถกิก ฯ ๒๑/๓๔/๔๔ ฯ

จุฬาทกนิกายฎีกา ปฎิสมภิทามคความณา (สทฐมมปกาตี ๒) - หน้าที่ 318
เล่มที่ 41 ยุกนทฐกถาวณณา หน้า 318

ตสมี สมธมโมติ (๑) วุตเต สุตเม อารทุโธ สุตมารทุโธ ฯ
อวชชิตตตติ ผลสมาปตติยา ปวตตกาลิ สนุชย
วุตติ ฯ อนุปฺปาทาทิสงฺขาเต นิพฺพานे มโนทวาราวชชนสฺส
อุปฺปนฺนตตติ วุตติ โหติ ฯ
ติฏฐตีติ ปวตตติ ฯ
อุปฺปาทาทีणि เหฏฐา วุตตตถาणि ฯ เสสโพนฺชฌงฺกมฺมลเกสุปี
วารesu เอเสว นโย ฯ
สุตฺตฺตฺตนิทฺเทสวณณา นิฏฐิตา ฯ
โพนฺชฌงฺกถาวณณา นิฏฐิตา ฯ

เมตฺตาทถาวณณา

อิทาणि โพนฺชฌงฺกถานนฺตริ กถิตาย โพนฺชฌงฺกถาคคิตยา (๒)
สุตฺตฺตฺตปฺพพฺกมมาย เมตฺตาทถาย อุปฺพพฺตถานวณณา ฯ
ตตฺถ สุตฺตฺตฺตเต ตาว อาเสวิตายาติ อาทเรน เสวิตาย ฯ
ภาวิตายาติ วทฺถิตาย ฯ พหฺลิตถายาติ ปฺนปฺปฺนํ กถาย ฯ
ยานิถายาติ ยุตฺตยानสทิสาย กถาย ฯ วตฺถกถายาติ
ปตฺติฏฺฐานฎฺฐเณ (๓) วตฺถุ วिय กถาย ฯ
อนฺนุฏฐิตายาติ ปจฺจุปฺนุฏฐิตาย ฯ ปรีจิตายาติ สมนฺตโต
จิตาย อุปฺจิตาย ฯ
#๑. ย. สมธมฺเมสุ ฯ ๒. ย. โพนฺชฌงฺกถามคิตยา ฯ
#๓. สี. ปตฺติฏฺฐฎฺฐเณ ฯ

สุสมารทฺธายาติ สฺฐจฺจ สมารทฺธาย สฺกตาย ๑ อานิสฺสาติ
คฺฉนา ๑

ปาฏิกงฺขาติ ปฏิกงฺขิตพฺพา อิจฺฉิตพฺพา ๑

สุขํ สฺปตฺติติ ยถา เสสชฺนา สมฺปรีวตฺตมานา กากจฺฉนนา
ทฺกขํ สฺปนฺติ เอวํ อสุปิตฺวา สุขํ สฺปติ ๑ นิตฺทํ โอกฺกนฺโตปิ
สมาปตฺตี สฺมาปนฺโน วีย โหติ ๑

สุขํ ปฏฺฐชฺฉตฺติติ ยถา อญฺเณ นิตฺถนฺนตา วิชฺมกฺกตา
สมฺปรีวตฺตมานา ทฺกขํ ปฏฺฐชฺฉนฺติ เอวํ อปฺปฏฺฐชฺฉิตฺวา
วิกสมานมिव ปทฺมํ สุขํ นิตฺพิการํ ปฏฺฐชฺฉติ ๑

น ปาปกํ สฺปินํ ปสฺสตฺติติ สฺปินํ ปสฺสนฺโตปิ ภาทฺกเมว
สฺปินํ ปสฺสติ ๑ เจตฺยิ วนฺทนฺโต วีย ปฺฐํ กโรนฺโต วีย
ธมฺมํ สฺฉนฺโต วีย จ โหติ ๑ ยถา ปนฺญเณ อตฺตानํ
โจเรหิ ปรีวาริตํ วีย วาเพหิ อฺปทฺทตํ วีย ปปาเต (๑) ปตฺนตํ
วีย จ ปสฺสนฺติ น เอวํ ปาปกํ สฺปินํ ปสฺสติ ๑

มนฺุสฺसानํ ปิโย โหติติ อฺเร อามฺตตมฺคฺคตาหาโร วีย
สีเส ปิพนฺธมาลา วีย จ มนฺุสฺसानํ ปิโย โหติ มนาโป ๑

อมนฺุสฺसानํ ปิโย โหติติ ยถว จ มนฺุสฺसानํ เอวํ
อมนฺุสฺसानมฺปิ ปิโย โหติ ๑

เทวตา รกฺขณฺตีติ ปุตฺตมिव มาตาปิตโร เทวตา รกฺขณฺติ ๑

#๑. ยฺ. ปปาตํ ๑

นาสฺส อคฺคิ วา วิสฺสึ วา สตุถํ วา กมตฺตี เมตฺตา-
วิหาริสฺส กาย อคฺคิ วา วิสฺสึ สตุถํ วา น กมตฺติ
น ปวิสฺติ นาสฺส กาย วิโกเปตฺตี วุตฺตํ โหติ ฯ
ตุวํ จิตฺตํ สมาริยตฺตี เมตฺตาวิหาริโน จิปปเมว จิตฺตํ
สมาริยติ นตฺถิ ตสฺส ทนฺธายิตตฺตํ ฯ
มุขวณฺโณ วิปฺปสึทตฺตี พนฺธนา ปมุตฺตกาลปกกํ วिय
จสฺส วิปฺปสนฺนวณฺณํ มุขํ โหติ ฯ
อสมฺมุพฺโห กาลํ กโรตฺตี เมตฺตาวิหาริโน สมฺโมหฺมรณํ
นาม นตฺถิ อสมฺมุพฺโห นิตฺถํ โอกกมฺนฺโต วिय กาลํ กโรติ ฯ
อตุตฺตรี อปฺปฏิวิษณฺนฺโตติ เมตฺตาสมาปตฺตีโต อตุตฺตรี อรหตฺตํ
อธิคนฺตุ อสกฺโกนฺโต อิติ จวิตฺวา สุตฺตปฺปพฺพุโธ วिय ฯ
พฺรหฺมโลกฺกูปโก โหตฺตีติ พฺรหฺมโลกํ อฺปปชฺชตฺตีติ อตุโถ ฯ
เมตฺตานิทฺเทส อโนธิโส ฝรณฺนาคิ โอิธิ มรียาทา น
โอธิ อโนธิ ฯ ตโต อโนธิโส อโนธิโตติ อตุโถ นิปฺปเทสโต
ฝุสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ
โอธิโสติ ปเทสวเสน ฯ
ทิสฺสา ฝรณฺนาคิ ทิสฺสาสุ ฝรณฺนา ฯ
สพฺเพติ อนวเสสปรียาทานํ ฯ
สตุตฺตาคิ ปทสฺส อตุโถ ฌานกถามาติกาวณณนํ
วุตฺโต รุพฺพิสทฺเทน ปน วิตรานเสสุปี อโย โวหาโร วุตฺตติ

เล่มที่ 41 เมตฺตาทกาวณณา หน้า 321

วิสิวมเยปี พิชนิวิเสเส ตาลวณฺญโวหาโร วีย ฯ

อเวราติ เวรรหิตา ฯ อพฺยาปชฺชาติ พฺยาปาทรหิตา ฯ

อนิฆาติ นิทฺทุกฺขา ฯ อนิกฺฆาติปี ปาโใจ ฯ

สุชี อตฺตानํ ปรีหรนฺตฺติ สุจิตา หุตฺวา อตฺตภาวํ

วตฺตยนฺตฺ ฯ อเวราติ จ สกสนฺตานเน จ ปเร ปฎิจฺจ

ปฺรสนฺตานเน จ อิตฺเร ปฎิจฺจ เวราภาโว ทสฺสิโต อพฺยา-

ปชฺชาติอาทิสฺ เวราภาวา ตมฺมุลกพฺยาปาทภาโว อนิฆาติ

พฺยาปาทภาวา ตมฺมุลกทุกฺขาภาโว สุชี อตฺตานํ ปรีหรนฺตฺติ

ทุกฺขาภาวา สุเชน อตฺตภาวปรีหรณํ ทสฺสิตฺนฺติ เอวมตฺถ

วจนสมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพ ฯ

อิมสุ จ อเวรา โหนฺตฺติอาทิสฺ จตฺตฺสปี วจนสุ ยํ

ยํ ปากฺกํ โหติ ตสฺส ตสฺส วเสน เมตฺตาย ฝรติ ฯ

ปาณาติอาทิสฺ ปาณนตาย (๑) ปาณา อสุสาสปฺสสา-

สายนฺตฺตฺตฺติตายาติ อตฺโถ ฯ

ภูตคฺตฺตา ภูตา อภินิพฺพตฺตฺตาติ อตฺโถ ฯ

ปฺปํ วุจฺจติ นิรโย ตสฺมี (๒) กลนฺติ กจฺจนฺตีติ ปุคฺคฺลา ฯ

อตฺตภาโว วุจฺจติ สรีริ ขนฺธปฺลยจกเมว วา ตํ

อฺปาทาย ปฺลยตฺตฺติมตฺตสพฺภาวโต ตสฺมี อตฺตภาเว ปรียาปฺนฺนา

ปรีจฺฉินฺนา อนฺโตคฺธาติ อตฺตภาวปรียาปฺนฺนา ฯ

#๑. สී. ย. ปาณนตาย ฯ ๒. ม. ตํ ปฺปํ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทกถาวณณา หน้า 322

ยถา จ สตุตธาติ วจนั เอวั เสธานีปี รุพหิวเสน
อาโรเปตฺวา สพุพานตานี สพุสตุตเววจนानीติ เวทิตพุพานิ ฯ

กามณฺจ อณฺณานิปี สพุเพ ชนฺตุ สพุเพ ชีวาทิอาทีนึ
สพุสตุตเววจนานิ อตุถิ ปากฺกวเสน ปน อิมานเว ปณฺจ
คเหตุวา ปณฺจหากาเรหิ อนนฺธิโส ฝรณา เมตฺตา เจโต-
วิมุตตีติ วุตฺตํ ฯ (๑)เย ปน สตุตฺตา ปาณาติอาทีนึ น
เกวลั วจนมตุโตว อถ โข อตุถโตปี นานตุตเมว อิจฺเญยฺย
เตถั อนนฺธิโส ฝรณา วิรุชฺฌติ ฯ ตสฺมา ตถา อตุถึ
อคฺคเหตุวา อิมesu ปณฺจสุ อากาเรสุ อณฺณตฺรวเสน อนนฺธิโส
เมตฺตตาย ฝรติ ฯ

โอธิโส ฝรณเ ปน อิตฺถิโย ปุริสาติ ลิงฺควเสน วุตฺตํ
อริยา อนริยาติ อริยปฺลุชฺชนวเสน เทวา มนุสฺสา วินิปาติกาติ
อุปฺปตฺติวเสน ฯ

ทิสาฝรณเปี ทิสาวีภากั อกตุวา สพุพทิสาสุ สพุเพ
สตุตธาติอาทีนา นเยน ฝรณโต อนนฺธิโส ฝรณา โหติ
สพุพทิสาสุ สพุพา อิตฺถิโยติอาทีนา นเยน ฝรณโต โอธิโส
ฝรณา ฯ

ยสฺมา ปน อัยฺย ติวิธาปี เมตฺตาฝรณา อปฺปนาปตุต-
จิตฺตสฺส วเสน วุตฺตา ตสฺมา ตีสุ วาเรสุ อปฺปนา

#๑. ม. วุจฺจติ ฯ

คเหตุพพาฯ อโนธิโส ฝรณฺ ตาว สพฺเพ สตุตา อเวรา
โหนตุติ เอกา อพฺยาปชฺชา โหนตุติ เอกา อนีมา โหนตุติ
เอกา สุขี อตุตฺตานํ ปรีหรนฺตุติ เอกาฯ ตานปี หิ จตุตฺตารี
หิโตปสฺสัหารวเสเนว วุตฺตานิฯ หิโตปสฺสัหารลกฺขณา หิ เมตฺตาทาฯ
อิตฺติ สตุตฺตาทิตฺตํ ปญฺจสุ อากาเรสุ จตฺตฺสนนํ จตฺตฺสนนํ
อปฺปนาณํ วเสน วิสฺติ อปฺปนา โหนฺติ โอิธิโส ฝรณฺ
สพฺพา อิตฺติโยติอาทิตฺตํ สตุตฺตสุ อากาเรสุ จตฺตฺสนนํ
จตฺตฺสนนญจ วเสน อญฺจวิสฺติ อปฺปนาฯ ทิสายฝรณฺ ปน
สพฺเพ ปฺรตุตฺติมาย ทิสาย สตุตฺตาทิตฺตานิ นเยน เอกเมกิสฺสา
ทิสาย วิสฺติ วิสฺติ กตุวา เทว สตานี สพฺพา ปฺรตุตฺติมาย
ทิสาย อิตฺติโยติอาทิตฺตานิ นเยน เอกเมกิสฺสา ทิสาย อญฺจวิสฺติ
อญฺจวิสฺติ กตุวา อสฺสิตี เทว สตานีติ จตุตฺตารี สตานี อสฺสิตี
จ อปฺปนาฯ อิตฺติ สพฺพานปี อธิ วุตฺตานิ อญฺจวิสฺสัธกานี
ปญฺจ อปฺปนาสตานี โหนฺติฯ ยถา จ เมตฺตตาย ติวีเรน
ฝรณา วุตฺตาทา ตถา กรุณฺนามุทิตาอฺเปกฺขานมฺปี วุตฺตาว โหตีติ
เวทิตฺตพฺพิฯ

อถ เมตฺตูปสัหาราการิ อินุทริยาทีปรึภาวณณจ ทสฺเสตฺตํ
สพฺเพสั สตุตฺตานํ ปึพฺนํ วชฺเชตฺตวาทึอาทึมาห ๑

ตตุถ ปึพฺนนุตี อพฺพนุตรโต สรึรึปึพฺนํ ๑ อุปฺมาตฺนุตี
พาหึรโต สรึโรปฺมาตึ ๑ สนนุตาปฺนุตี ยถา ตถา วา
จิตฺตสนฺนุตาปฺนํ ๑ ปรียาทานนุตี ปกตึยา จีวึตาทีปรึกฺขยั ๑
วึเหสนุตี ปฺรโต จีวึตวึเหสนั ๑

วชฺเชตฺตวาทึ ปึพฺนาทีสุ เอเกกั อตฺตโน จิตฺเตเนว
อปฺเนตฺวา ๑ อึมานึ ปึพฺนาทีนึ ปฺลยจ ปฺทานึ เมตฺโตปสัหารสฺส
ปฏึปกฺขวึวชฺชนวเสน วุตฺตานึ ๑ อปึพฺนาयाตีอาทีนึ เมตฺโตปสัหาร-
วเสน ๑

อปึพฺนาयाตี อปึพฺนาการึเนน สพฺเพ สตุเต เมตฺตยาตีตี
สมฺพฺนุโช ๑ เอวึ เสเสสุปี ๑

มา เวรึโน มา ทุกฺขึโน มา ทุกฺขิตตุตฺตาตี อึมานึปึ
ตีณึ เมตฺโตปสัหารสฺส ปฏึปกฺขปฏึกฺเขปวจนานึ ๑ มา-วจนสฺส
มา โหนฺนุตฺตี อตุโถ ๑

อเวรึโน สุกฺขึโน สุกฺขิตตุตฺตาตี อึมานึ ตึณึ เมตฺโตปสัหาร-
วจนานึ ๑ อพฺยาปชฺชา อนึจฺมาตี อึทึ ทุยั สุกฺขึโนตี วจนเนน
สงฺกหิตฺนุตี เวทิตพฺพิ ๑

สुकฺขิตตุตฺตาตี ตสฺเสว สุกฺขสฺส นึจฺจปฺปวตฺตึทสฺสนั ๑
สुकฺขิตตุตฺตาตี จ สุกฺขึ อตฺตานํ ปรีหรนฺนุตฺตี จ อตฺถโต เอกั ๑

อปีพนายาคีอาทึทึ วา อพฺยาปชฺชานีฆวณณานี สงฺกหิตานี ฯ

อฏฺฐหากาเรหีตึ อปีพนายาคีอาทโย ปญฺจ เมตฺโตป-
สัหาราการา อเวรีโน โหนฺตุตึอาทโย ตโย เมตฺโตปสัหารา-
การาคี อีเมหี อฏฺฐหากาเรหี ฯ

เมตฺตตายตึตึ สีนียุหตึ ฯ

ตํ ฐมฺมํ เจตยตึตึ ตํ หีโตปสัหารํ เจตยตึ อภิสนฺทหตึ
ปวตฺเตตึตึ อตฺโถ ฯ

สพฺพพฺยาปาทปริยฎฺฐาเนหี วิมุจฺจตึตึ เมตฺตตาย ปฏฺฐิปกฺข-
ภูเตหี สพฺเพหี พฺยาปาทสมฺมทาจारेหี วิกขมฺภนโต วิมุจฺจตึ ฯ

เมตฺตตา จ เจโตวิมุตฺติ จาคี (๑) เอกายเว เมตฺตตา ตึธา
วณฺณิตา ฯ

อเวรีโน เขมิโน สุขีโนติ อิมานี ตึณิ ปทานี ปุพฺเพ
วุตฺเต อากาเร สงฺเขเปน สงฺกเหตุวา วุตฺตานี ฯ

สทฺธราช อธิมุจฺจตึตึอาทึนา นเยน วุตฺตานี ปญฺจินฺทริยานี
เมตฺตตาย สมฺปยุตฺตานีเยว ฯ

อาเสวนาคีอาทึสุ ญฺสุ วาเรสุ อาเสวียตึ เอเตหี เมตฺตาคี
อาเสวนา ฯ

ตถา ภาวนา พหุลิกมฺมํ ฯ

อลงฺการาคี วิภูสนา ฯ

สุวาลงฺกตาคี สฺฐุจฺจ อลงฺกตา ภูตึตา ฯ

#๑. ม. ย. เมตฺตตา จ เจโต จ วิมุตฺติ จาคี ฯ

ปริกขาราคี สมภารา ฯ
สุปริกขตาคี สฎฐุ สมภุตาคี (๑) ฯ
ปริวาราคี รกขณภุเจน ฯ ปุณ อาเสวนาทีนิ อฎฐวีสติ
ปทานิ เมตตตาย วณณภณนคถั วุตตานิ ฯ
ตตถ ปารีปฐีติ ปรีปฐณภาวา ฯ
สทกตาคี เมตตตาย สทกตา ฯ ตถา สทชชาทาทยอ ฯ
ปกขณทนาตี เมตตตาย ปวิสณา ปกขณทตี เอเตหิ
เมตตตาคี วา ปกขณทนา ฯ ตถา ลัสีทนาทยอ ฯ
เอตัง สนตฺตุนตี ผสฺสสนาคี เอสา เมตตตา สนตฺตาคี เอเตหิ
ปสฺสสนา โหตีตี เอตัง สนตฺตุนตี ผสฺสสนา เอตทกฺกนตฺตีอาทีสุ
วีย นปฐีสกวงนัง ฯ
สฺวาทิฏฐิตาคี สฎฐุ ปตฺติฏฐิตา ฯ
สฺสสมุกคตาคี สฎฐุ สมฺสฺสตีตา ฯ
สฺวิมุตตาคี อตฺตโน อตฺตโน ปจฺจนีเกหิ สฎฐุ วิมุตตาคี
นิพฺพตฺเตนตฺตีตี เมตตตาสมฺปยุตฺตาคี หุตฺตวา เมตตัง
นิพฺพตฺเตนตฺตี ฯ
โฆเตนตฺตีตี ปากภู กโรนตฺตี ฯ
ปตาเปนตฺตีตี (๓) วิโรเจนตฺตี ฯ
อินฺทฺริยวาระวณณา นิฏฐิตา ฯ
#๑. ม. สมภุตาคี ฯ ๒. ม. ผสฺสสนา ฯ ๓. ลี. ปกาเสนตฺตีตี ฯ

อินฺทฺริยวเร วุตฺตนเยเนว พลาวาโรปี เวทิตฺตฺโพ ๑
โพชฌมฺกคฺคฺควารา ปรียาเยน วุตฺตา น ยถาลกฺขณวเสน ๑
มคฺคฺควาเร สฺมฺมาวาจากมฺมนฺตาชีวา เมตฺตตาย ปุพฺพภาควเสน
วุตฺตา ๑ น อปฺปนาวเสน ๑ น หิ เอเต เมตฺตตาย สห
ภวนฺตี ๑

สพฺเพสํ ปาณานนฺตฺตฺตาทึนํ เสสวารานมฺปิ สตฺตวาระ
วุตฺตนเยเนว อตฺถิโต เวทิตฺตฺโพ ๑ เมตฺตาทาวนาวิธานํ ปน
วิสฺสุทฺธิมคฺคฺโคต กเหตฺตพฺพนฺตี ๑

พลาทิวารตฺตยวณณา นิฏฺฐิตา ๑
เมตฺตาทถาวณณา นิฏฺฐิตา ๑

วिरากถาวณณา

อิทานิ มคฺคฺปโยชนปรีโยसानาย เมตฺตาทถาย อนนฺตรํ
กถิตาย วิรากลสงฺฆาตมคฺคฺปฺพพฺงคฺมาย วิรากลถาย อปฺพพตฺถานู-
วณณา ๑

ตตฺถ ปจฺมํ ตาว นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ วิรากลา วิมฺจุจตีตี (๑)
วุตฺตานํ ทฺวินฺนํ สุตฺตฺนตฺปทานํ อตฺถิ นิทฺทิสิตฺถากาเมน วิรากล
มคฺคฺโค วิมุตฺติ ผลนฺตี อุตฺเทโส จปีโต ๑

ตตฺถ ปจฺมํ วจนตฺถิ ตาว นิทฺทิสิตฺถากาโม กถิ วิรากล
#๑. วิ. มหา. ๔/๒๓/๒๘ ๑

มคโคติอาทิมหา ๗

ตตต วิรัชชตีติ วิรตฺตา โหติ ๗ เสธานี มคคณณ-
นิตฺเตเส วุตตตฺตานี ๗

วิราโคติ ยสฺมา สมฺมาทิจฺจ วิรัชชติ ตสฺมา วิราโค
นามาติ อตฺโถ ๗

โส จ วิราโค ยสฺมา วิราคารมฺมโณ ๗เป๗ วิราโค
ปติฏฺจโธ ตสฺมา จ วิราโคติ เอว วิราคารมฺมโณติอาทิน
ปญฺจนฺนํ วจนานํ สมฺปนฺโน เวทิตฺตํ ๗

ตตต วิราคารมฺมโณติ นิพฺพานารมฺมโณ วิราโคจโรติ
นิพฺพานวิสโย ๗ วิราเค สมฺทาคโธติ นิพฺพานे สมฺปฺปนฺโน ๗
วิราเค จโธติ ปวตฺติวเสน นิพฺพานे จโธ ๗ วิราเค ปติฏฺจโธติ
อนิวตฺตนวเสน นิพฺพานे ปติฏฺจโธ ๗ นิพฺพานญจ วิราโคติ
นิพฺพานํ วิราเคเหตุตฺตา วิราโค ๗ นิพฺพานารมฺมณฺตา ชาตาติ
นิพฺพานารมฺมณฺ ชาตา นิพฺพานารมฺมณฺภาเวน วา ชาตา ๗

เต มคคสมฺปยุตฺตา สพฺเพว ศสฺสาทโย ธมฺมา
วิรัชชนญฺเจน วิราคา โหนฺตีติ วิราคา นาม โหนฺติ ๗

สหชาตานีติ สมฺมาทิจฺจสหชาตานี สมฺมาสงฺกปฺปาทีน
สฺตต มคคฺกฺกานี ๗

วิราคํ คจฺจนฺตีติ วิราโค มคโคติ วิราคํ นิพฺพานํ

#๑. สี. ม. ย. สมฺทาคโธ ๗

อารมฺมณํ กตฺวา คจฺจนฺตฺติ วิราคารมฺมณตฺตา วิราโค นาม
มคฺคนภฺเจน มคฺโค นาม โหตีติ อตฺโถฯ เอเกกมฺปิ มคฺคจฺกํ
มคฺโคติ นามํ ฅกฺติฯ อิติ เอเกกสฺส องฺกสฺส มคฺคตฺเต วุตฺเต
สมฺมาทิฏฺฐิยาปิ มคฺคตฺตํ วุตฺตเมว โหตีฯ

ตสฺมาเยว จ เอเตน มคฺเคนาติ อภฺจ มคฺคจฺกานิ(๑)
กเหตุวา วุตฺตํฯ

พฺพุธา จาติ ปจฺเจกพฺพุธาปิ สงฺกฺหิตาฯ เตปิ ทิ เทว
เม ภิกฺขเว พฺพุธา ตถาคโต จ อรหํ สมฺมาสมฺพฺพุโ
ปจฺเจกพฺพุโ จาติ (๒) วุตฺตตฺตา พฺพุธาเยวฯ

อคฺคณฺติ อนมตฺคฺเค สํสาเร อคฺคปฺพุพํฯ

ทิสฺนติ สกฺลาย ปฏฺิปตฺติยา ทิสฺสติ อปฺทิสฺสติ
อภิสนฺทหิยตีติ ทิสฺวา สพฺพพฺพุเรหิ วา ปรมํ สุขฺนติ ทิสฺสติ
อปฺทิสฺสติ กถิยตีติ ทิสฺวา สพฺพพฺพุจํ วา ทิสฺสนฺติ วิสฺสชฺเชนฺติ
อุชฺฅณฺติ เอตาชาติ ทิสฺวาฯ ตํ ทิสฺฯ

อภฺจจฺกโก มคฺโคติ กิ วุตฺตํ โหตี โย โส อภฺจจฺกโก
ธมฺมสมฺโ โส เอเตน นิพฺพานํ คจฺจตีติ คมนภฺเจน มคฺโค
นามาติ วุตฺตํ โหตีฯ

ปฺฤสมณฺนาพฺุราหฺมณานํ ปฺรปฺปวาทานนฺติ วิสฺสุ วิสฺสุ
สมณานํ พฺุราหฺมณานญจ อิตฺโต อญฺญลทฺธิกานํฯ

#๑. กตฺถจฺ. อคฺคมคฺคจฺกานิฯ ๒. อจฺ. พุค ๒๐/๓๐๑/๕๗ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้า 330

อฺคฺโคตฺติ เตสํ เสตมคฺคานํ วิสฺสิญฺโจะ ๑

เสฏฺโจะตฺติ เสตมคฺคโต อตฺติวีย ปสฺสนีโย ๑

วิโมกฺโขตฺติ (๑) มุเข สาทฺธุ เสตมคฺคานํ อภิมุเข อยเมว

สาทฺธุตฺติ อตฺโถ ๑

อฺคฺคตฺโมตฺติ เสตมคฺเค อตฺติวีย อฺคฺคตฺติณฺโณ ๑

ปวโรตฺติ เสตมคฺคโต นานปฺปการเหตฺติ สมภฺชนีโย ๑

อิตฺติตฺติ การณตฺตฺเถ นีปาโต ๑

ตสฺมา ภควตา มคฺคานํ อญฺจงฺกโก เสฏฺโจะตฺติ วุตฺโตตฺติ

อธิปฺปาโย ๑ วุตฺตํ หิ ภควตา

มคฺคานญฺจงฺกโก เสฏฺโจะ สจฺจจัน จตุโร ปทา

วิราโค เสฏฺโจะ ฐมฺมานํ ทฺวิปทานญฺจ จกฺขุมาตฺติ (๒) ๑

ตํ อธิ วิจฺฉินฺนิตฺตฺวา มคฺคานํ อญฺจงฺกโก เสฏฺโจะตฺติ วุตฺตํ ๑

เสสฺวาเรสุปฺปิ อิมินาว (๓) นเยน เหฏฺฐา วุตฺตฺนเยน จ อตฺโถ

เวทิตฺตฺพโป ๑

ทสฺสนวิราโคตฺติอาทิสฺส ทสฺสนสงฺขาโต วิราโค ทสฺสน-

วิราโค ๑ อินฺทฺริยญฺจโต พลสฺส วิสฺสิญฺจตฺตา อธิ อินฺทฺริยโต

พลํ ปจฺมํ วุตฺตฺนตฺติ เวทิตฺตฺพพํ ๑

อาธิปฺเตยฺยญฺเจน อินฺทฺริยานีตฺติอาทิสฺส อินฺทฺริยาทินํ อตฺถ-

วิภาวนา น วิราคสฺส ๑

#๑. สี. ม. ยฺ. โมกฺโขตฺติ ๑ ๒. บฺ. ฐ. ๒๕/๓๐/๕๑ ๑

#๓. อิมินา จ ๑

เล่มที่ 41 วิจารณ์ถาวณณา หน้า 331

ตถภูเจณ สจฺจาตี สจฺจาณานิ เวทิตพฺพิ ฯ

สีลวิสุทฺธิตี สมนฺวาจากมนฺตาชีวา ฯ

จิตฺตวิสุทฺธิตี สมนฺมาสมาธิ ฯ

ทิกฺกุจฺจิตฺตวิสุทฺธิตี สมนฺมาทิกฺกุจฺจิตฺตสงฺกปฺปา ฯ

วิมุตฺตภูเจนาตี ตํตํมคฺควชณฺนิกิเลเสหิ มุตฺตภูเจณ ฯ

วิชฺชาตี สมนฺมาทิกฺกุจฺจิ ฯ

วิมุตฺตีตี สมนฺจฺเจทวิมุตฺตี ฯ

อมโถลลฺลํ นิพฺพานํ ปริโยสานภูเจณ มคฺโคตี มคฺคผล-

ปจฺจเวกฺขณานิ มคฺคิยตีตี มคฺโค ฯ อิมสฺสมี วิจารณ์ิทฺเทเส วุตฺตา

ธมฺมา สพฺเพปิ มคฺคกฺขณฺเนเว ฯ วิมุตฺตินิทฺเทเส ผลกฺขณฺเน ฯ

ตสฺมา นนฺทมณฺสิการาปี มคฺคผลสมนฺปยุตฺตา ฯ

วิจารณ์ิทฺเทเส วุตฺตนเยเนว วิมุตฺตินิทฺเทเสปิ อตฺโถ

เวทิตพฺพิ ฯ ผลํ ปเนตฺถ ปฏฺิปปสฺสทฺธิวิมุตฺตตฺตา วิมุตฺตี ฯ

นิพฺพานํ นิสฺสรณวิมุตฺตตฺตา วิมุตฺตี ฯ สหชาตานิ

สจฺจตฺตงฺกานีตีอาทีนิ วจฺนานิ อีธ น ลพฺกนฺตีตี น วุตฺตานิ ฯ

สยฺม ผลวิมุตฺตตฺตา ปริจฺจาภฺภูเจณ วิมุตฺตีตี เอตฺตกเมว

วุตฺตํ ฯ เสถํ วุตฺตนเยเมวาตี ฯ

วิจารณ์ถาวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

ปฏิสุมภิตากถาวณณา

ชฺมมจกฺกปฺปวตฺตนาวารวณณา

อิทานิ วิราคสงฺฆาตมคฺควเสน สิทฺธํ ปฏิสุมภิตาปเกทํ
ทสฺเสนฺตณ กถิตาย ชฺมมจกฺกปฺปวตฺตนสฺตฺตฺตฺตปฺพุพฺพกฺมาย (๑)
ปฏิสุมภิตากถาย อปฺพุพฺพตฺตานวณณา ฯ

สฺตฺตฺตฺตเต ตาว พาราณสียนฺตฺติ พาราณสา นาม นที
พาราณสาย อวิทฺุเร ภวา นครี พาราณสี ฯ ตสฺสํ
พาราณสียํ ฯ

อิสิปฺตเน มิกทายเอติ อีสินํ ปตฺนุปฺตฺนวเสน เอวํ-
ลทฺฐนาเม มิกานํ อภยทานทินฺนฏฺฐานตฺตา มิกทายสงฺฆาต
อาราเม . ฯ

ตตฺถ หิ อฺุปฺปนฺนุปฺปนฺนา สพฺพพฺพญฺอิสโย (๒) ปตฺนฺติ
ชฺมมจกฺกปฺปวตฺตนตฺถํ นิสิตฺนฺตฺติ อตฺถโธ ฯ นนฺทมฺมกฺกปฺพการโธ
สฺตฺตฺตาหจฺเจเน นโรธสฺมาปตฺติโธ ฐฏฺฐิตา อโนตฺตตฺตทเท กต-
มุขโรวณกิจฺจา อากาเสน อากนฺตฺวา ปจฺเจกพฺพุทฺธิสโยเปตฺถ
สโมสฺรณวเสน ปตฺนฺติ อฺุโปสฺถตฺถญฺจ อนฺุโปสฺถตฺถญฺจ สฺุขํ
สฺนฺนิปตฺนฺติ กนฺฐมาทนํ ปฏิกจฺจนฺตฺตา จ ตโธ จ (๓)

#๑. สํ. มหา. ๑๕/๑๑๖๔/๕๒๘ ฯ ๒. ม. อฺุปฺปนฺนุปฺปนฺนา
#สพฺพพฺพญฺอิสโย ฯ ๓. สฺุยา. ตโธว ฯ

เล่มที่ 41 ปฏิสมภิทากถาวณณา หน้า 333

อุปฺปนฺตฺตตีปปี อิมินา อีสึนํ ปตฺนุปฺปนฺตฺนวเสน ตํ อีสิปตฺนนฺตตี
วฺจฺจตี ฯ อีสิปตฺนนฺตตีปปี ปาโจะ ฯ ปญฺจวคฺคิเยตี

โกณฺฑทฺตฺตฺตโย ภทฺททโย วปฺโป มหानาโม จ อสฺสชึ
เอเต ปญฺจ มหาเถรา ปญฺจวคฺคาคี วฺจฺจเรตี
เอวํ วุตฺตํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุณฺโณ วคฺโค ปญฺจวคฺโค ตสฺมี
ปญฺจวคฺเค ภวา ตํปรียาปฺนฺตฺตาคี ปญฺจวคฺคิยา ฯ เต
ปญฺจวคฺคิเย ฯ

ภิกฺขุ อามนฺเตสึตี ทีปฺงฺกรทสฺพลปาทมูลे กตาทินิหารโต
ปญฺจาย ปารมฺมโย ปุเรนโต อนุปฺพุเพน ปจฺฉิมภวํ ปตฺวา
ปจฺฉิมภเว จ กตาทินิกฺขมโน อนุปฺพุเพน โพธิมณฺฑปํ ปตฺวา
ตตฺถ อปราชิตปลฺลงฺเก นิสินฺโน มारพฺลํ กินฺทิตฺวา ปจฺมยामะ
ปฺพุเพนิวาสํ อนุสฺสริตฺวา มชฺฉิมยामะ ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเชตฺวา
ปจฺฉิมยामาวसानะ ทสฺสทสฺสีโลกธาคุํ อุนฺนาเทนฺโต สมฺปกมฺเปนฺโต
สพฺพญฺญตฺตํ ปตฺวา สตฺต สตฺตาทานี โพธิมณฺฑเฑ เวดินาเมตฺวา
มหาพฺรหฺมุนา อายาจิตฺตมฺมเทสโน พุทฺธจกฺขุณา โลกํ โวลเเกตฺวา
โลกานุคฺคเหน พาราณสี คณฺตฺวา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ สญฺญา-
เปตฺวา ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺตกาโม อามนฺเตสึ ฯ

เทวเม ภิกฺขเว อนฺตาคี เทวเม ภิกฺขเว โกฎฺจาสา ฯ
อิมสฺส ปน วจนฺสฺส สมฺทาหารเณ สมฺทาหารนิกฺโขโส เหฏฺฐา
อวีจึ อุปฺริ ภวคฺคํ ปตฺวา ทสฺสทสฺสี โลกธาคุํ ปตฺถริตฺวา

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้า 334

อฏฺฐาสิ ตสฺมีเยว สมเย อฏฺฐารสโกฏฺฐิสงฺขา พุรหฺมาโน สมา-
คจฺฉิสฺสุ ฯ ปจฺฉิมทิสาย สุริโย อตฺถงฺกเมติ ปุรตฺถิมาย ทิสาย
อุตฺตราสาพฺพนกฺขตฺเตน ยุตฺโต ปุณฺณจฺนโท อุกฺกจฺฉติ ตสฺมี
สมเย ภควา ชมฺมจกฺกปฺปวตฺตณฺสฺสฺสฺสฺส อารณฺโตะ เทวเม
ภิกฺขเว อนฺตาทิอาทิมาย ฯ

ตตฺถ ปพฺพชิตฺเตนาติ กิหิสิโยชนวตฺถุกามํ เจตฺวา
ปพฺพชิตฺเตน ฯ

น เสวิตพฺพาติ น วลฺลยเชตพฺพา ฯ ปพฺพชิตานํเยว
วิเสสโต ปฎิปตฺติยา ภาชนภฺตตฺตา(๑) ปพฺพชิตฺเตน น เสวิตพฺพาติ
วตฺตํ ฯ

โย จายํ กามเมสฺส กามสุขลฺลิกานฺนุโยโกติ โย จ อัยฺ วตฺถ-
กามเมสฺส กิเลสกามสุขสฺส กิเลสกามสุขนฺิสฺสยสฺส วา อนฺนุโยโก ฯ
หิโนติ ลามโก ฯ

กมฺโมติ กามวาสินํ สนฺตโก ฯ

โปถฺชชฺชนิโกติ ปุถฺชชฺชเนน อนฺธพาลชฺชเนน อาจฺฉนฺโณ ฯ

อนริโยติ น อริโย ฯ อถ วา น วิสฺสุทฺธานํ อุตฺตมานํ

อริยานํ สนฺตโก ฯ

อนตฺถสญฺหิโตติ น อตฺถสฺหิโต สุขาวหการณํ อนิสฺสิโตติ
อตุโถ ฯ

#๑. ม. ภาชนภฺตตฺตา ฯ

เล่มที่ 41 ปฎิสัมภิตากถาวณณา หน้า 335

อตุตถกถิมถานุโยโคติ อตุตโน กถิมถสฺส อณุโยโค อตุตโน
ทุกขกรณนติ อตุโถ ๑

ทุกุโขติ กณฎกาปสฺสยเสยยาทีหิ อตุตมารณเหหิ ทุกุขา-
วโห ๑ เตหิ ตปสฺสตีหิ อตุตมํ ตโปติ กหิตตฺตา เตสํ จิตฺตานุ-
รกฺขนตฺถํ อธิ หีนฺโติ น วุตฺตํ ปพฺพชิตานํ ฐมฺมตฺตา
คมฺโมติ จ กิหีหิ อสาธาธณตฺตา โปถุชฺชนโกติ จ น
วุตฺตํ ๑

ตตุถ ปน เกหิจิ ปพฺพชิตปฏฺฐิณฺเณหิ ทิฏฺฐฐมฺมนิพฺพาน-
วาเทหิ ยโต โข โภ อัย อตุตตา ปณฺจหิ กามกฺุณฺเณหิ
สมปฺปิโต สมงฺกิกฺุโต ปริจาเรติ เอตุตาวตา โข โภ อัย
อตุตตา ทิฏฺฐฐมฺมนิพฺพานํ ปตุโต โหตีติ กหิตตฺตา เตสํ
จิตฺตานุรกฺขนตฺถณฺจ ปจฺจุปฺปนฺเน สฺขตฺตา จ ตสฺส ฐมฺม-
สมาทานสฺส ทุกุโขติ น วุตฺตํ ๑ กามสฺขลฺลิกานุโยโค
ปจฺจุปฺปนฺเน ตณฺหาทิฏฺฐิสงฺกิลิฏฺฐสฺขตฺตา อายตฺติณฺจ ทุกุข-
วิปากตฺตา ตทณฺยุตฺตานํ ตณฺหาทิฏฺฐิพฺนฺชนพทฺฐตฺตา จ น
เสวิตพฺโพ อตุตถกถิมถานุโยโค ปจฺจุปฺปนฺเน ทิฏฺฐิสงฺกิลิฏฺฐ-
ทุกุขตฺตา อายตฺติณฺจ ทุกุขวิปากตฺตา ตทณฺยุตฺตานํ ทิฏฺฐิพฺนฺชน
พทฺฐตฺตา จ น เสวิตพฺโพ ๑

เอเต เตติ (๑) เอเต ๑

#๑. ม. เอเต โขติ ๑

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺธกถาวณณา หน้า 336

อนฺุปคฺมมาติ น อนฺุปคฺนตฺวา ฯ

มชฺฌิมาติ สฺงกฺธิฏฺฐสฺสขทฺทฺขานํ อภาวา มชฺฌเณ ภวาติ

มชฺฌิมา ฯ

สาเอว นิพฺพานํ ปฏิปชฺชนฺติ เอตยาติ ปฏิปทา ฯ

อภิสฺมพฺพุธาติ ปฏิวิทฺธา ฯ

จกฺขุกรณฺีติอาทิสฺส ปณฺณาจกฺขุ กโรตีติ จกฺขุกรณฺี ฯ

ณานกรณฺีติ ตสฺเสว เววจนํ ฯ

อนฺุปสมายาติ กิเลสนฺุปสมาย ฯ

อภินฺุณยาติ จคฺนฺนํ สจฺจจานํ อภิชานนตฺถาย ฯ

สมฺโพธยาติ เตสฺสเวยว สมฺพชฺฌนตฺถาย ฯ

นิพฺพานยาติ นิพฺพานสจฺจนิกริยตฺถาย ฯ

อถ วา ทสฺสสนมคฺคณานํ กโรตีติ จกฺขุกรณฺี ฯ

ภาวนามคฺคณานํ กโรตีติ ณานกรณฺี ฯ

สพฺพกิเลสานํ อนฺุปสมาย ฯ

สพฺพทฺธมฺมานํ อภินฺุณยาติ ฯ

อรหตฺตผลสมฺโพธาย ฯ

กิเลสานนฺุจ ขนฺุชานนฺุจ นิพฺพานาย ฯ

สจฺจกถา อภินฺุณเยยฺยนิทฺเทเส วุตฺตา ฯ

เอวํ ภควา สจฺจจานํ ปกาเสตฺวา อตฺตนิ กตฺพหุมนานํ

เตสฺส อตฺตโน ปฏิเวธกฺกมํ สุตฺวา ปฏิปตฺติยา พหุมนานโรปนเนน

ปฏิปตติย จตุวา สจจปปฏิเวธ ปสสนุโต อิทํ ทุกขํ
อริยสจจุนตี เม ภิกขเวตีอาทีนา อตฺตโน ปฏิเวธกัม
ทสฺเสตี ฯ

ตตฺถ อนนุสฺสฺเตตฺตติ น อนนุสฺสฺเตสฺส ปรี อนนฺคฺนตฺวา
อสฺสฺเตตฺตติ อตฺโถ ฯ

จกฺขุตีอาทีนํ อตฺโถ ปรีโต อาวิภวีสฺสตี ฯ

อิทํ ทุกขํ อริยสจจํ อิทํ ทุกฺขสมฺมทฺยํ อิทํ ทุกฺขนิโรธํ
อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจจุนตี จตฺตุนํ สจจानํ
ทสฺสนปฏิเวธโร เสขญฺมียํ ฯ

ปรีญฺเอยฺยํ ฯ ปหาตพฺพํ สจจิกาทพฺพํ ภาเวตพฺพนฺติ จตฺตุนํ
สจจानํ ภาวนาปฏิเวธโร เสขญฺมียเวย ฯ

ปรีญฺเวยตํ ปหีนํ สจจิกตํ ภาวิตนฺติ จตฺตุนํ สจจानํ
ปจฺจเวกฺขณา อเสขญฺมียํ ฯ

ตีปรีวญฺญนฺติ สจจญาณกัจจญาณกตญาณสงฺขาทานํ ตินฺณํ
ปรีวญฺญานํ วเสน ตโย ปรีวญฺญา อสฺสาตี ตีปรีวญฺญํ ฯ

เอตฺถ หิ อิทํ ทุกขํ อิทํ ทุกฺขสมฺมทฺยํ อิทํ ทุกฺข-
นิโรธโร (๒) อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจจุนตี เอวํ
จตฺตสฺส สจจเจสฺส ยถาภูตญาณํ สจจญาณํ นาม ฯ

เตสฺสเยว ปรีญฺเอยฺยํ ปหาตพฺพํ สจจิกาทพฺพํ ภาเวตพฺพนฺติ

#๑. ม. ปฏิปตติย จตุวา ฯ ๒ ม. ย. ทุกฺขสมฺมทฺยํ อิทํ
#ทุกฺขนิโรธโร ฯ

เอวํ กตฺตพฺพกิจฺจชานนณณํ กิจฺจณณํ นาม ฯ

ปริยฺยณณํ ปหีนํ สจฺจกิตฺตํ ภาวิตฺตํ เอวํ ตสฺส กิจฺจสฺส
กตภาวชานนณณํ กตณณํ นาม ฯ

ทฺวาทสาการณฺติ เตสํเยว เอเกกสฺมี สจฺเจ ตินฺณํ ตินฺณํ
อาการานํ วเสน ทฺวาทส อการา อสฺสาติ ทฺวาทสากาโร ฯ

ณณทสฺสนนฺติ เอเตสํ ติปริวภูฏานํ ทฺวาทสนนํ
อาการานํ วเสน อุปฺปนํ ณณสงฺขาตํ ทสฺสนํ ฯ

อตุตฺตมนนฺติ สกมนา ฯ สตฺตํ หิ สุขกามตฺตา ทฺกฺชปฏฺธิ-
กฺกตฺตา ปิตฺติสฺมณฺสยฺตฺตมโน สกมโน นาม ปิตฺติสฺมณฺสเสหิ
อตุตฺตมนา คหิตฺตมนา พฺยาปิตฺตมนนฺติ วา อตุโธ ฯ

อภินนฺทฺนฺติ อภิมฺขา หุตฺวา นนฺทิสฺสุ ฯ

เวยฺยากรณฺติ สุตฺตฺนฺเต ฯ นิกฺคาถโก หิ สุตฺตฺนฺโต
เกวลํ อตุตฺตสฺส พฺยากรณฺโต เวยฺยากรณฺ นาม ฯ

ภณฺณมานนฺติ กถิมานนฺ ฯ วตฺตมานสมิเป วตฺตมานวจํ
กตํ ภณฺนิตฺติ อตุโธ ฯ

วิรชฺนฺติ วิคตฺราคาทิรชํ ฯ

วิทฺมณฺนฺติ วิคตฺราคาทิมลํ ฯ รากาทโย หิ อชฺโฆตฺตร-
ณฺณเจน รโช นาม ทฺสฺสนณฺเจน มลํ นาม ฯ

ธมฺมจกฺขุณฺติ กตฺตจฺจ ปจฺมมคฺคณณํ กตฺตจฺจ อาทีนํ (๑)

#๑. สี่. อาที ฯ

เล่มที่ 41 ปฎิสมภิทากถาวณณา หน้า 339

ตีณิ มคคณานานิ กตถจิ จตุตถมคคณามปิ ฯ อิธ ปน
ปจम्मคคณามเว ฯ

ยงกิลลิจิ สมุทยธมมัม สพพนตัม นิโรธธมมุนติ วิปัสสนา-
วเสน เอวํ ปวตตสส ฐมมจกขุมํ อุทปาทีติ อตุโถ ฯ

ฐมมจกเกติ ปฎิวธณณาม เจ เทสนาณณาม เจ ฯ
โพธิปลลลเก นิสินนสส หิ ภควโต จตุสส สจเจสส ทวาทสา-
การํ ปฎิวธณณามปิ อธิปตเน นิสินนสส ทวาทสากการเมว
สจเจเทสนาย ปวตตัม เทสนาณณามปิ ฐมมจกัม นาม ฯ
อุภยมปิ เหตุํ ทสพลสส ปวตตณณามเว ฯ ตัม อิมาย เทสนาย
ปกาสเนเตน ภควตา ฐมมจกัม ปวตติตัม นาม. ตัม ปเนตัม
ฐมมจกัม ยาว อณณาทโกณทณณตเถโร (๑) อญจาสหิ พุรหุม-
โกฎฐิหิ สทฐี โสตาปคตติผลเน น ปติญจาทิ ตาว ภควา
ปวตเตติ นาม ปติญจิตเต ปน ปวตติตัม นาม. ตัม สนุชาย
ปวตติตเต จ ภควตา ฐมมจกเกติ วุตตัม ฯ

ภุมมา เทวาติ ภุมมภุจกา เทวา ฯ

สทฐมมมสสาเวสนุนติ เอกปุปปหารเนเนว สารุการํ ทควา
เอตัม ภควตาทิอาทีนิ วทนตทา สทฐัม อนุสาวयीสุ ฯ

อปุปปิวตติยุนติ นยิทํ ตถาติ ปฎิโถมัม วตเตตัม
อสกกุณณยัม ฯ สนนิปติตา เจตถ เทวพุรหุมาโน เทสนา

#๑. ม. อณณาทโกณทณณตเถโร ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฐกถาวณณา หน้า 340

ปริโยसानะ เอกปฺปหาระเนว สาธุการํ อํสฺ สุนฺนิปาตํ
อนาคตา ปน ภูมฺมเทวาทโย เตสํ เตสํ สทฺทํ สุตฺวา สาธุ-
การมทํสูติ เวทิตพฺพํ ฯ เตสฺ ปน ปพฺพตฺรูกฺขาทีสุ นีพฺพตฺตา
ภุมฺมเทวา (๑) ฯ เต จาตุมหาราชิกปริยาปฺนฺนา โหนฺตฺวาปี อีช
วิสิํ กตฺวา วุตฺตา ฯ

จาตุมหาราชิกาติ จ ฐตฺรภุจวิรุฬฺหวิรุฬฺกขกฺุเวร-
สงฺฆาตา จตุมหาราชา เทวตา เอเตสนฺติ จาตุมหาราชิกา ฯ
เต ตินฺเรวมชฺเฒ โหนฺติ ฯ เตสฺ ปพฺพตฺรูกฺกาปี อตฺถิ
อากาสภุจกฺาปี ฯ เตสํ ปรมฺปฺรา จกฺุวาพปพฺพตํ ปตฺตา ฯ
จิทฺทาทปโทสิกา มโนปโทสิกา สีตฺวลาหกา อญฺหฺวลาหกา
จนฺทิมมา เทวปฺตฺโต สฺริโย เทวปฺตฺโตติ เอเต สพฺเพปิ
จาตุมหาราชิกเทวโลภฺภุจฺจาเอว ฯ

เตตฺตีส ฆนาตตฺถ อุปฺปนฺนาติ ตาวตีสฺสา ฯ อปิจ
ตาวตีสฺสาคี เตสํ เทวานํ นามเมวาคีปี วุตฺตํ ฯ เตปี อตฺถิ
ปพฺพตฺตฺรูกฺกา อตฺถิ อากาสภุจกฺา ฯ

เตสํ ปรมฺปฺรา จกฺุวาพปพฺพตํ ปตฺตา ตถา ยามาทีนํ ฯ
เอกเทวโลภฺเกปี หิ เทวานํ ปรมฺปฺรา จกฺุวาพปพฺพตํ อปฺปตฺตา
นาม นตฺถิ ฯ ทิปฺพํ สฺขํ ยตา ปยาตา สมฺปตฺตาติ ยามา ฯ

ตฺรูกฺกา ปหฺภุจฺจาคี ตฺตีสฺสา ฯ

๑. ยู. นีพฺพตฺตฺรูกฺกาภุมฺมเทวา ฯ

ปกติปฎิยตุตารมมณโต อติเรเกน รमितุกามกาเล ยถารุจิเต
โกเก นิมนิตวา นิมนิตวา รมนตติ นิมนานรตี ฯ

จิตตจาร์ (๑) ถตุวา ปรมนิमितสุ โภเกสุ วสั วตุเตนตติ
ปรมนิमितวสวตติ ฯ

พรมกาเย พรมมณาย นียตุตตติ พรมกาเยกา ฯ
สพเพปี ปณจโวการพรมานโน คหิตา ฯ

เตน ขณนาติ วจัน วิเสเสตุวา เตน มุหุตเตนาติ
วตุตติ ฯ มุหุตตสงขาเตน ขณน น ปรมตถขณนาติ วตุตติ
โหติ ฯ

ยาว พรมโลกาติ พรมโลกิ อนโตกตุวา ฯ สทุโหติ
สาธการสทุโห ฯ

ทสสสสุตี ทสสสสจกกวาวตี ฯ สงกมปีติ อุทุธ
อุคจจณตี สฎจ กมปี ฯ

สมปคมปีติ อุทุธ อุคจจณตี อโร โอกกมณตี สฎจ
ปคมปี ฯ

สมปเวรีติ จตุทิสา อากจณตี สฎจ ปเวรี ฯ
สมพทุธกาวย มาตุจจณี โอกกมณเต จ โพธิสตุเต ตโต
นิกขมณเต จ มหาปจวี ปุณยเตเชน อกมปีตถ อภิสมโพธิย
ปฎิเวธณาณเตเชน ฯ ฐมมจกปปวตตเน เทสนาณาณเตเชน
#๑. ม. จิตตจาร์ ฯ จิตตวาร์ อิติ สุนทรตรี ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทฐกถาวณณา หน้า 342

สาธการุ ทาทุกามา วิย ปจวี เทวดานุกาเวน อกมปิตุถ
อายุสงฆาโรสุสซุชเน มหาปรีนิพพานะ จ การุณเณน จิตต-
สงโขภัง อสหมานา วิย ปจวี เทวดานุกาเวน อกมปิตุถ ฯ

อปปมาโณติ วุฑฐปปมาโณ ฯ

โอพาโรติ เอตุถ อุพารานี อุพารานี ขาพนียานี
ขาทนุตีตืออาทีสุ (๑) มฐุรี อุพารนุติ วุฑฐติ ฯ อุพาราย วตุถโกกาย
จิตตัม นมตีตืออาทีสุ (๒) ปณตีตัม อุพารนุติ วุฑฐติ ฯ อุพาราย ขล
ภวํ วจญาโยน สมณัง โคตมํ ปัสสาย ปัสสตีตืออาทีสุ (๓) เสฏฐัง
อุพารนุติ วุฑฐติ ฯ อิธ ปน วิปูลิโธ อุพาโรติ วุฑฐโต ฯ

โอภาโสติ เทสณาณานุกาเวน จ เทวดานุกาเวน จ
ชาตโอภาโส ฯ

โลเกติ จกุกวาพสุสทสสทสุสสิยเยว (๔)

อติกกุมเมว เทวานัง เทวานุกาเวนติ เทวานัง อัย
อานุกาโว นีวตุถวตุถปปภา ทวาทส โยชนานี ผรตี ตถา
สรีรสสุส อลงการสุส วิมานสุส จ ฯ ตัง เทวานัง เทวานุกา-
ภาวํ อติกกุมิตุวาเยวติ อตุโถ ฯ

อุทานนุติ โสมนสุสณณมยิกัง อุทาหารัง ฯ

อุทานะสีติ อุทาหาริ ฯ

๑. ม. ม. ๑๒/๔๐๓/๔๓๕ ฯ ๒. อัง. นวก ๒๓/๒๒๔/๔๐๕ ฯ

๓. ม. ม. ๑๒/๓๒๕/๓๖๖ ฯ ๔. ม. จกุกวาพสุส ทสสทสุสสิยเยว ฯ

อณณาสี วต โภ โภณทณโยติ อิมสสุปี อุทานสสุ
อุทาหรณโฆโส ทสสหัสสิโลกธาตุ้ ผริตุวา อญจาสี ฯ
อณณาสีโณณทณโยติ (๑) ภูสิ้ ฉาตโณณทณโยติ อตุโถ ฯ
จกขุอาทีนั นิตุเทเส ทสฺสนญฺเจนาติอาทีสุ เอกเมว ฉาณั
ยถาวุตตสฺส เนยฺยสฺส (๒) จกขุ วีย ทสฺสนกิจจกรณน จกขุ ฯ
ฉาณกิจจกรณน ฉาณั ฯ นานปฺปการโต ชานนกิจจกรณน
ปฺลยวา ฯ อนวเสสปฏิวะชกรณน วิชฺชา ฯ สพฺพทา โธภาส-
กิจจกรณน อาโลโก นามาติ อตุโถ ฯ
จกขุ ชฺมโมติอาทีสุปี เอกัเยว ฉาณั กิจจนาณตฺเตน
ปฺลยจธา วณณิตั้ ฯ
อารมฺมฉาติ อุปตฺถมฺภนญฺเจน ฯ
โคจราติ วิสยญฺเจน ฯ
ทสฺสนญฺเจนาติอาทีสุ ฉาณกิจจํ ปฺลยจธา วุตฺตั้ ฯ
อิมินา นยฺน ตีสุ วาเรสุ เอกกสฺมี ปฺลยจ ปฺลยจ
กตฺวา ปฺณณรส ชฺมมา ปฺณณรส อตุถา ทฺวีสุ ปฺณณรสเกสุ
ตีสุ นินฺรุตฺติโย ปฺณณรสสุ ชฺมเมสุ ปฺณณรสสุ อตุถสุ ตีสาย
นินฺรุตฺตีสฺสุติ สญฺจิจิ ฉาณานิ เวทิตพฺพานิ ฯ เสสอริยสจฺเจสุปี เอเสว
นโย ฯ จตุสุ อริยสจฺเจสุ เอกกสฺมี อริยสจฺเจ ปฺณณรสนนั
ปฺณณรสนนั ชฺมมานั อตุถานญจ วเสน สญฺจิจิ ชฺมมา สญฺจิจิ
#๑. ม. อณณาสีโณณทณโยติ ฯ ๒. กตฺถจิจิ. เนยฺยสฺส ฯ

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺชกถาวณณา หน้ 344

อตุถา สฎฺฐิจยา ฐมฺเมสุ สฎฺฐิจยา อตุถesu จ วิสสตี นีรุตฺติโย (๑)
วิสาธิกั สตนฺติ อตุโถ ๑ สฎฺฐิจยา ฐมฺเมสุ สฎฺฐิจยา อตุถesu
วิสุตฺตรสเท นีรุตฺตีสุติ (๒) เอวัง จตุตารีสญจ เทว จ ฃาณสทานิ ๑
ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตนา วารวณณา นิฎฺฐิตา ๑

สตีปฎฺฐานวาราตีวณณา

สตีปฎฺฐานสฺตฺตนาตฺตปฺพพงกเม อิทฺธิปาทสฺตฺตนาตฺตปฺพพงกเม จ
ปฎิสมภิทานิทฺเทเส อิมินา ว นเยน อตุโถ จ คณนา จ
เวทิตพฺพา ๑

สตีปฎฺฐานวาราตีวณณา นิฎฺฐิตา ๑

สตุตโปธิสตุตวาราตีวณณา

สตุตฺตนาํ โปธิสตุตฺตนาํ สตุตฺตนาเตสุ เอเกกสมฺมึเยว สมฺทเย
จกฺขาทโย ปญจ นีโรเช ปญจาทิ ทส ฐมฺมา สมฺทเย
ทสฺสนฎฺฐาทโย ปญจ นีโรเช ปญจาทิ ทส อตุถา เตสั
วเสน วิสตี นีรุตฺติโย จตุตารีสั (๓) ฃาณานิ ๑ สตุตฺต เอกโต
กตุวา วุตฺตคณนา สุวึญญเยยาเอว ๑

สพฺพญญุตฃาณวเสน วุตฺตปฎิสมภิทานิทฺเทเส เอเกกมฺมุลเกสุ
ฃาโต ทิกฺุโจ วิทิต สจฺฉิกโต มุสฺสึโต ปญญายาติ (๔) อิเมสุ
#๑. ยฺ. วิสสตี นีรุตฺติโย ๑ ๒. ม. วิสุตฺตรสเท นีรุตฺตีสุติ ๑
#๓. สึ. จตุตารีส ๑ ๔. บฺ. ปฎฺ. ๓๑/๒๕๓/๑๕๔ ๑

เล่มที่ 41 ปฎิสมุทิตากถาวณณา หน้า 345

ปลยจสุ วจนเส อเอกสมีเยว จกขาทโย ปลยจ ทสสนฎฐาทโย
ปลยจชาติ ปลยจปลยจกานัน วเสน ปลยจวิสติ ชมมา ปลยจวิสติ
อตถา ตททิกุณา นีรุตติโย ตททิกุณานิ ฌาณานิ (๑) ปลยจ
เอกโต กตฺวา วุตตวาเรปี ปลยจกขตฺตํ ปลยจ ปลยจวิสติ
กตฺวา ปลยจวิสสตี ชมมา ปลยจวิสสตี อตถา ตททิกุณา
นีรุตติโย ตททิกุณานิ ฌาณานิ

อทุตเตยยานีติ เจตถ เทว สตานี จ ปลยจาสลจ ๑
ขนุชาทีสุปี เอสเว นโย ๑ อิมินาว นเยน สจจวารปฎิสมุทิตา-
วารเร จ ชมมาทิกณณา เวทิตพพา ๑

สตุตโพิธสตุตวาราทอวณณา นิฎฐิตา ๑

ฉพุทฐมมวารวณณา

พุทฐมมวารเร ทิยพุตฺตสนฺนติ ฉกขตฺตํ ปลยจวิสติ สตุตจ
ปลยจาสลจ โหนติ ตททิกุณา นีรุตติโย ตททิกุณานิ
ฌาณานิ ๑

ปฎิสมุทิตาทิกรณเถติ ปฎิสมุทิตาทิกาวเร ๑

อทุตตนวธมมสตานีติ ปจมํ วุตเตสุ จตุสุ สจเจสุ สฎฐิ
จตุสุ สติปฎฐาเนสุ สฎฐิ จตุสุ สมมปฺปธาเนสุ สฎฐิ สตุต-
โพิธสตุตเวยยากรณเส สตุตติ อภินยฎฐาทิสู ปลยจสุ ปลยจวิสสตี
ขนุชาทีสุ ปลยจสุ ปลยจวิสสตี ปฺน จตุสุ อริยสจเจสุ สตี

#๑. ม. ฌาณานิ เถยยานี ๑

เล่มที่ 41 ยุกนทฐกถาวณณา หน้า 346

จตุส ปฎิสมภิทาสุ สติ จตุ พุทฐมเมสุ ทิยทฐมสตนติ เอวิ
 อฎฐสทานิ จ ปณณาสณจ ฐมา โหนติ ฯ เอวิ อตุถาปี
 ตตุตกา เอว โหนติ ฯ เอวเมว สจจาทีสุ (๑) ทีสุ จาเนสุ วิสสตี
 นีรุตตีโย สตุตสุ เวยยากรณេสุ จตุตารีสสตี นีรุตตีโย
 อภิลณฎฐาทีสุ ขนฐฎฐาทีสุ จ อทฐมเตยยานิ อทฐมเตยยานิ
 นีรุตตีสทานิ อริยสจเจสุ ปฎิสมภิทาสุ จ เทว เทว นีรุตตี-
 สทานิ พุทฐมเมสุ ตีณิ นีรุตตีสทานีติ เอวิ นีรุตตีสทสสณจ
 สตุต นีรุตตีสทานิ จ โหนติ ฯ เอวเมว สจจาทีสุ (๒) ทีสุ
 จาเนสุ จตุตารีสาธิกานิ เทว เทว ฌาณสทานิ สตุตสุ
 เวยยากรณេสุ อสีตอิธิกานิ เทว ฌาณสทานิ อภิลณฎฐาทีสุ
 ขนฐฎฐาทีสุ จ ปณจ ปณจ ฌาณสทานิ สจเจสุ ปฎิสมภิทาสุ
 จ จตุตารี จตุตารี ฌาณสทานิ พุทฐมเมสุ จ ฌาณ-
 สทานีติ เอวิ ตีณิ จ ฌาณสทสสานิ จตุตารี จ ฌาณสทานิ
 โหนตีติ ฯ

จพุทฐมมวารวณณา นิฎฐิตา ฯ

ปฎิสมภิทากถาวณณา นิฎฐิตา ฯ

#๑. สี. ย. สทฐาทีสุ ฯ ๒. ย. เอวเมว สจจานิ ฯ

ธมฺมจกฺกถา

สจฺจวารวณฺณา

ปฺน ธมฺมจกฺกปฺวตฺตนสฺตฺตฺนตฺเมว ปฺพุพฺงคฺมํ กตฺวา กถิตาย
ธมฺมจกฺกถาย อปฺพุพฺตฺถานวณฺณา ฯ
ตตฺถ ทฺกฺขวตฺถุกาติ เอกาภิสฺมยวเสน ทฺกฺขํ วตฺถุ เอเตสฺนฺติ
ทฺกฺขวตฺถุกา ฯ ตเทว ทฺกฺขํ วิเสเสตฺวา สจฺจวตฺถุกาติอาทิมาท ฯ
ตตฺถ สจฺจํ อารมฺมณํ อฺปตฺถมฺโถ เอเตสฺนฺติ สจฺจา-
รฺมมณา ฯ
สจฺจํ โคจโร วิสโย เอเตสฺนฺติ สจฺจโคจฺรา ฯ
สจฺจสงฺกหิตาติ มกฺกสจฺเจน สงฺกหิตา ฯ
สจฺจปริยายปฺนฺนาติ มกฺกสจฺจายตฺตา ฯ
สจฺจเจ สฺมฺปปากตาติ ทฺกฺขปฺริชานเนน ทฺกฺขสจฺเจ
สฺมฺปปฺนฺนา ฯ
ตถา ตตฺถเว จิตา ปตฺติฏฺจิตา (๑)
อิทานิ ปวตฺติเต จ ภควตา ธมฺมจกฺเกติ วุตฺตํ ธมฺมจกฺกํ
นิตฺทิสิตฺถกาโม ธมฺมจกฺกนฺติอาทิมาท ฯ
ตตฺถ ทฺวิธํ ธมฺมจกฺกํ ปฏฺเวธธมฺมจกฺกํ เทสฺนาธมฺม-
จกฺกณฺจ ฯ
#๑. ม. ปตฺติฏฺจิตา จ ฯ

เล่มที่ 41 ยฺคนทฺธกถาวณณา หน้า 348

ปฏิเวธมฺมจกฺกั โปธิปลฺลงฺเก เทสนาธมฺมจกฺกั อิติปตเน ฯ

ธมฺมณฺจ ปวตฺเตติ จกฺกณฺจาทิ ปฏิเวธมฺมจกฺกั วุตฺตํ

จกฺกณฺจ ปวตฺเตติ ธมฺมณฺจาทิ เทสนาธมฺมจกฺกั ฯ กถิ ภควา

หิ (๑) โปธิปลฺลงฺเก นิสินฺโน มคฺคกฺขณเ อินฺทฺริยพลโพชฺฌณฺจค-

มคฺคณฺจาทิเกทํ ธมฺมณฺจ ปวตฺเตติ โสเยว จ ธมฺโม กิเลส-

สตุฏฺฐมาตาย ปวตฺตนโตะ ปหฺรณฺจกฺกั (๒) วิทยาติ จกฺกณฺจ

ธมฺมํ ปวตฺตนโตะเยว ภควา ตํ จกฺกั ปวตฺเตติ นาม (๒) ฯ

เอเตน ธมฺโมเยว จกฺกณฺติ กมฺมธารยสมาสตา วุตฺตา โหติ ฯ

อิติปตเน นิสินฺโน ภควา ธมฺมเทสนกฺขณเ เวเนยฺยสนฺตानเ

กิเลสสตุฏฺฐมาตาย ปวตฺตนโตะ ปหฺรณฺจกฺกสทิสํ เทสนาจกฺกณฺจ

ปวตฺเตติ เวเนยฺยสนฺตानเ อินฺทฺริยพลโพชฺฌณฺจคฺคณฺจาทิเกทํ

ธมฺมจกฺกณฺจ ปวตฺเตติ ฯ เอเตน ธมฺโม จ จกฺกณฺจ ธมฺมจกฺกณฺติ

ทวนฺทสมาสตา วุตฺตา โหติ ฯ ยสฺมา ปน ปวตฺตเก สติ

ปวตฺตนา นาม โหติ ตสฺมา สพฺพคฺฤปาปี ปวตฺเตตีติ วุตฺตํ

ปวตฺตณฺฏฺเจน ปน จกฺกณฺติ วุตฺตํ โหตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

ธมฺเมน ปวตฺเตตีติ ธมฺมจกฺกณฺติอาทินิ เทสนาธมฺมจกฺกเมว

สนฺธาย วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิ ฯ

ตตฺถ ธมฺเมน ปวตฺเตตีติ ยถาสภาวตฺตา ธมฺเมน ปวตฺตํ

จกฺกณฺติ ธมฺมจกฺกณฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

#๑. ยฺ. กถิ หิ ภควา ฯ ๒. ม. ปหฺรณฺจกฺกั วิทยาติ จกฺกณฺจ ฯ

#ธมฺมํ ปวตฺตณฺโตะเยว ภควา ตํ จกฺกั ปวตฺเตติ นาม ฯ

ฐมฺมจริยาย ปวตฺเตตฺตี เวเนยฺยสนฺตाने ฐมฺมตฺถาย ปวตฺตํ
จกุกนฺติ ฐมฺมจกุกนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ฐมฺเม จิตฺตอาทิหิ ภควโต ฐมฺมภูตฺตา ฐมฺมสฺสามิตา จ
วุตฺตา โหติ ฯ ยถาห โส หาวฺโส ภควา ชานํ ชานาติ
ปสฺสํ ปสฺสติ จกฺขฺญโต ฌานญฺโต ฐมฺมญฺโต พุรหฺมญฺโต
วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตฺสฺส ทาตา ฐมฺมสฺสามิ
ตถาคโตติ (๑) ฯ ตสฺมา เตหิ ฐมฺมสฺส จกุกนฺติ ฐมฺมจกุกนฺติ
วุตฺตํ โหติ ฯ

จิตฺติ วิสยฺภาเวเน จิตฺ ฯ

ปตฺติญฺจิตฺติ อจฺจภาเวเน ปตฺติญฺจิตฺติ ฯ

วสิปฺปตฺโตติ อิตฺฺสธราวํ ปตฺโต ฯ

ปารมิปฺปตฺโตติ โกญฺปิปฺปตฺโต ฯ

เวสารชฺชปฺปตฺโตติ วิสารทภาวํ ปตฺโต ฯ

ฐมฺเม ปตฺติญฺจาเปนฺโตติอาทิหิ เวเนยฺยสนฺตानมฺเปกฺขิตฺวา
วุตฺเตหิ ปน วจฺเนหิ ฐมฺมสฺสามิตาย จ ฐมฺมตฺถาย จกุกนฺติ
วุตฺตํ โหติ ฯ

ฐมฺมํ สกุกโรนฺโตติอาทิหิ ฐมฺมตฺถาย จกุกนฺติ วุตฺตํ
โหติ ฯ โย หิ ฐมฺมํ สกุการาทิวเสเน ปวตฺเตติ โส ฐมฺมตฺถํ
ปวตฺเตติ ฯ

ฐมฺมํ สกุกโรนฺโตติ ยถา กโต โส ฐมฺโม สุกโต โหติ

เล่มที่ 41 ยุคนทฺชกถาวณณา หน้า 350

เอวมว นํ กโรนฺโต ฯ

ธมฺมํ ครุกโรนฺโตติ (๑) ตสฺมี การวูปฺตติยา ตํ ครุ
กโรนฺโต ฯ

ธมฺมํ มาเนนฺโตติ ธมฺมํ ปิยญจ ภาวนียญจ กตฺวา
วิหรนฺโต ฯ

ธมฺมํ ปุเชนฺโตติ ตํ อปทิสิตฺวา เทสนาปฏฺิปปตฺติปุชาย
ปุชํ กโรนฺโต ฯ

ธมฺมํ อปจายมาโนติ ตสฺเสว ธมฺมสฺส สกฺการครุกาเรหิ
นิจฺวุตฺตติํ กโรนฺโต ฯ

ธมฺมทฺชโซ ธมฺมเกตฺตติ (๒) ตํ ธมฺมํ ธชมิว ปฺรูกฺชตฺวา
เกตฺตมิว จ อุกฺขิปิตฺวา ปวตฺตติยา ธมฺมทฺชโซ ธมฺมเกตฺ จ
หุตฺวาติ อตฺถโธ ฯ

ธมฺมาธิปเตยฺโยติ ธมฺมาธิปติโต อากโต ภาวนาธมฺม-
วเสเนว จ สพฺพกิริยานํ กรณฺน ธมฺมาธิปเตยฺโย หุตฺวา ฯ

ตํ โข ปน ธมฺมจกฺกํ อปฺปฏฺิวคฺตติยนฺติ เกนจิ นีวตฺเตตฺถุ
อสกฺกญฺเยยฺยตฺยา อปฺปฏฺิหตฺปวตฺติตฺตา วุตฺตา ฯ ตสฺมา โส ธมฺโม
ปวตฺตตฺนญฺเจน จกฺกนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

สทฺธินฺทฺริยํ ธมฺโม ตํ ธมฺมํ ปวตฺเตตฺตีติ เวเนยฺยสนฺตฺตาน
มคฺคสมฺปยุตฺตสทฺธินฺทฺริยฺอุปาทเนน ตํ สทฺธินฺทฺริยํ ธมฺมํ
#๑. ม. ธมฺมํ ครุ กโรนฺโตติ ฯ ๒. โปราณ. ....ธมฺมเกตฺตุนฺติ ฯ

ปวตุเตตีติ อตุโล ๑ เอเสว นโย เสเสสุปี ๑

สจฺจจติ สจฺจจณณานิ ๑ วิปสฺสนา จ วิชฺชา จ
มคฺคณณเมว ๑

อนุปฺปาเท ฅณณนฺติ อรหตุตผล ฅณณ ๑ ตมฺปิ
เวเนยฺยสนฺดานเ ปวตุเตตีเยว นิพฺพานญจ ปฏฺิเวธฺ กโรนฺโต
ปวตุเตตีเยว นาม ๑

สมุทฺยวาราทีสุ สมุทฺยวตุฏฺกา นิโรชวตุฏฺกา มคฺควตุฏฺกาติ
วิเสสฺปทํ ทสฺเสตฺวา สงฺขิตฺตา ๑ เอตุถาปี วุตฺตสทิสฺ ปจฺม
วตุฏฺตนเยเนว เวทิตพฺพิ ๑

สจฺจจวรวณณา นิฏฺจิตา ๑

สตีปฏฺจณวาราทีวณณา

สตีปฏฺจณนอิทฺธิปาทปฺพพฺงคฺมวาราปี มคฺคกฺขณฺวเสน
วตุฏฺตา ๑ เตปี ตตุถ ตตุถ วิเสสฺปทํ ทสฺเสตฺวา สงฺขิตฺตาติ ๑

สตีปฏฺจณวาราทีวณณา นิฏฺจิตา ๑

ฐมฺมจกุกถาวณณา นิฏฺจิตา ๑

อิทานิ โลกุตตรชมมวติยา (๑) ชมมจกุกกถาย อนนุตริ
กถิตาย โลกุตตรกถาย อปุพพุตถานวณณา ฯ
ตตถ โลกุตตรปทสส อตโต นิทุเทสวาเร อาวิ ภวิสสตี ฯ
จตุตทาโร สติปฏฺจานาติอาทโย สตตตีส โพธิปฏฺจियชมมา
ยถาโยคํ มคคผลสมฺปยุตฺตา ฯ เต พุชฺฌณญฺเณ โพธิตี เอวั
ลทฺชฌามสฺส อริยสฺส ปกฺเข ภวตฺตา โพธิปฏฺจिया นาม ฯ
ปกฺเข ภวตฺตาติ อูปการภาเว จิตตฺตา ฯ
เตสุ อารมฺมณฺเส อ็อกฺกนฺติตฺวา (๒) ปกฺขนฺทิตฺวา อูปฏฺจानโต
อูปฏฺจานํ สติเยว อูปฏฺจานํ สติปฏฺจานํ ฯ
กายเวทนาจิตฺตชมฺเมสุ ปนสฺส อสุภทฺทฺขานิจฺจानตฺตา-
การคฺคหณฺวเสน สฺกฺขนิจฺจอตฺตสณฺญาปหานกิจฺจสาธนฺวเสน
จ ปวตฺติโต จตุธา เกโท โหตี ฯ ตสฺมา จตุตทาโร
สติปฏฺจานาติ วุจฺจตี ฯ
ปทหนฺติ เอเตนาติ ปฺชานํ โสภนํ ปฺชานํ สมฺมปฺปฺชานํ
สมฺมา วา ปทหนฺติ เอเตนาติ สมฺมปฺปฺชานํ โสภนํ วา
ตํ กิเลสฺวิรูปปวตฺตวิริทโต (๓) ปฺชานญฺจ หิตฺสฺขนิปฺผาทกฺกฺเณ
เสฏฺฐภาวาวหนโต ปฺชานภาวกรณโต วาติ สมฺมปฺปฺชานํ ฯ
#๑. ม. โลกุตตรชมมวติยา ฯ ย. โลกุตตรชมมปฺปวติกาย ฯ
#๒. ม. อ็อกฺกนฺติตฺวา ฯ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๒๘ ฯ
#๓. วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๒๘ ฯ กิเลสฺวิรูปตฺตวิริทโต ฯ

วีสฺยสเสตํ อธิวณฺํ ๑ ตยิทํ อุปนฺนํ อุปนฺนํ อกุสลาณํ
ปหานานุปฺตติจฺจํ อนุปนฺนํ อุปนฺนํ กุสลาณํ อุปฺตติภู-
จิตฺติจฺจํ สาขยตีติ จตุพฺพิธิ โหติ ๑ ตสฺมา จตฺตารอ สมนฺน-
ปธานาติ วุจฺจติ ๑

นิปฺพตฺติปริยาเยน อิชฺฉณญฺเณน อิชฺฉณฺติ เอตาย สตฺตยา
อิทฺธา วุทฺธา อุกกัสมฺมตา โหนฺตฺติ อิมินา วา ปริยาเยน
อิทฺธิ ตสฺสา สมนฺนฺตฺตยา ปุพฺพกมฺมญฺเณน ผลญฺตยา ปุพฺพภาค-
การณญฺเณน จ อิทฺธิยา ปาโทติ อิทฺธิปาโท ๑ โส ฉนฺทวีสฺย-
จิตฺตวิมฺบสวเสน จตุพฺพิชฺว (๑) โหติ ๑ ตสฺมา จตฺตารอ อิทฺธิปาทาติ
วุจฺจติ ๑

อสุสทฺธิยโกสชฺชปมาทวิกฺเขปสมฺโมหานํ อภิภวนโต อภิ-
ภวนสงฺขาเตน อธิปตฺติญฺเณน อินฺทฺริยํ ๑

อสุสทฺธิยาทีหิ อนภิภวนียโต อกมฺปิยญฺเณน พลํ ๑
ตทฺถกมฺปิ สทฺธาวิีสฺยสตีสมานฺธิปญฺญาวเสน ปญฺจวิธํ โหติ ๑
ตสฺมา ปญฺจอินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานีติ วุจฺจติ ๑

พฺพชฺฉนฺนสฺส ปน อญฺคภาเวน สตีอาทโย สตฺต ฐมฺมา
โพชฺฉงฺคานํ นิยฺยานญฺเณน จ สมนฺมาทิกฺกุธิอาทโย อญฺจ มคฺคงฺคา
โหนฺติ ๑ เตน จ วุจฺจติ สตฺต โพชฺฉงฺคา อริโย อญฺจงฺกิโก
มคฺคโคติ ๑

#๑. ม. จตุพฺพิชฺว ๑

อิติ อิมํ สุตฺตํ โปธิปกฺขิยา ฐมฺมา ปุพฺพภาเค
โลกิยวิปฺสฺสนาย วตฺตมานาย จุฑฺทสฺวิเชน กายํ ปฺริคฺคณฺหโต
จ กายานุปฺสฺสนาสติปฺญฺจานํ นวฺวิเชน เวทนํ ปฺริคฺคณฺหโต
จ เวทนานุปฺสฺสนาสติปฺญฺจานํ โสฬสฺวิเชน จิตฺตํ ปฺริคฺคณฺหโต
จ จิตฺตานุปฺสฺสนาสติปฺญฺจานํ ปญฺจวิเชน ฐมฺเม ปฺริคฺคณฺหโต
จ ฐมฺมานุปฺสฺสนาสติปฺญฺจานํ ฯ

อิติ อิมสฺมี อตฺตภาเว อนุปฺปนฺนปุพฺพิ ปฺรสุสฺ อฺปนฺนํ
อกุสลํ ทิสฺวา ยถา ปฺฏิปฺนฺนสฺส ตสฺส ตํ อฺปนฺนํ น
ตถา ปฺฏิปฺชฺชิสฺสามิ เอวํ เม เอตํ นุปฺปชฺชิสฺสตีติ ตสฺส
อนุปฺปาทาย วายมนกาเล ปจฺมํ สมฺมปฺปฺชานํ อตฺตโน
สมฺมทาจฺรปฺปตฺตมกฺุสลํ ทิสฺวา ตสฺส ปหานาย วายมนกาเล
ทฺุคฺขิ อิมสฺมี อตฺตภาเว อนุปฺปนฺนปุพฺพิ ฌานํ วา วิปฺสฺสนํ
วา อฺปนฺนํ วายมนตฺสฺส ตฺุคฺขิ อฺปนฺนํ ยถา น ปฺริหายติ
เอวํ ปฺนฺนํ อฺปนฺนํ อฺปนฺนํ อฺปนฺนํ อฺปนฺนํ อฺปนฺนํ อฺปนฺนํ
ฐฺริ กตฺวา กุสลปฺปาทนกาเล ฌนฺทิตฺุธิปาโท วิริยํ จิตฺตํ วิมฺลํ
ฐฺริ กตฺวา กุสลปฺปาทนกาเล วิมฺลิตฺุธิปาโท ฯ มิจฺฉาวาจา
วิรมณฺกาเล สมฺมาวาจา มิจฺฉากมฺมฺนฺตา มิจฺฉาชีวา วิรมณ-
กาเล สมฺมาชีโวติ เอวํ นานาจิตฺเตสฺส ลพฺภนฺติ ฯ จตฺตมกฺุคฺคณฺ
ปนฺนํ เอกจิตฺเต ลพฺภนฺติ ผลกฺุคฺคณฺ จเปตฺวา จตฺตาโร
สมฺมปฺปฺชานเ อวเสสา เตตฺตํ ลพฺภนฺติ ฯ เอวํ เอกจิตฺเต
ลพฺภมานสฺส เจเตสฺส เอกาว นิพฺพานารมฺมณฺสา สติ กายาทิสฺ

สฺกสณฺณาทิปฺปหานกิจฺจสาธนวเสน จตฺตาริ สติปฺภูจนาติ
วฺจจติ ฯ เอกเมว จ วิริยํ อนุปฺปนฺนุปฺปนฺนํ อนุปฺปาทาติ-
กิจฺจสาธนวเสน จตฺตาริ สมฺมปฺปชานาติ วฺจจติ ฯ เสเสสุ
หาปฺนวทฺตณฺ์ นตฺถิ ฯ

อปิจฺ เตสุ

นว เอกวิธา เอโก เทวธาต จตฺตปฺลยจธา

อฏฺฐจธา นวธา เจว อิติ นทฺฐธา ภวณฺฺติ เต ฯ

นว เอกวิธาติ นนฺโท จิตฺตํ ปีติ ปสฺสทฺฐิ อฺเปกฺขา

สงฺกปฺโป วจา กมฺมณฺฺโต อาชีโวติ อิเม นว นนฺทิทฺฐิปาทาติ-
วเสน เอกวิธาว โหนฺติ อณฺฺณโกฏฺฐาสฺ น ภขณฺฺติ (๑) ฯ

เอโก เทวธาติ สทฺฐธา อินฺฺทฺริยพลวเสน เทวธา จิตา ฯ

อถ จตฺตปฺลยจธาติ อถณฺฺโณ เอโก จตฺฐธา อณฺฺโณ ปฺลยจธา

จิตฺตติ อตฺถโธ ฯ

ตตฺถ สมาริ เอโก อินฺฺทฺริยพลโพชฺฌนฺฺกมคฺคกฺวเสน จตฺฐธา

จิตฺตํ ปณฺฺณา เตสฺ จตฺตณฺฺ์ อิทฺฐิปาทโกฏฺฐาสฺส จ วเสน

ปฺลยจธา ฯ

อฏฺฐจธา นวธา เจวาติ อปโร เอโก อฏฺฐจธา เอโก

นวธา จิตฺตติ อตฺถโธ ฯ จตฺตสติปฺภูจนาอินฺฺทฺริยพลโพชฺฌนฺฺกมคฺคกฺว-
วเสน สติ อฏฺฐจธา จิตา จตฺตสมฺมปฺปชานอฺิทฺฐิปาทอินฺฺทฺริยพล-
โพชฺฌนฺฺกมคฺคกฺวเสน วิริยํ นวธาติ ฯ เอว

#๑. ยฺ. กจฺจณฺฺ ติ ฯ

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฐิสหมภิทามคควณณา (สทฐมมปกาสิณี ๒) - หน้าที่ 356
เล่มที่ 41 ยุกนทฐกถาวณณา หน้า 356

จุฬทเสว อสมภินนา โหนเตเต โพธิปักขียา
โกฏฐาสโต สตุตวิธา สตุตตีส ปเภทโต ฯ
สทิจจนิปผาทนโต สรฐเปณ จ วุตติโต
สพเพว อริยมคคสส สมภเว สมภวานติ เต ฯ

เอว มคคผลสมปยุตเต สตุตตีส โพธิปักขียชรมเม ทสเสตวา
ปุน เต มคคผลเสสุ สงขิปิตวา จตุตารโ อริยมคคา จตุตาริ จ
สามณณผลานันติ อาห ฯ

สมณภาโว สามณณัน จตุนัน อริยมคคานเมตัง นามิ ฯ
สามณณานัน ผลานิ สามณณผลานินิ ฯ

นิพพานัน ปน สพเพหิ อสมมิสฺสเมว ฯ อิติ วิตุถารโต
สตุตตีสโพธิปักขียจตุมคคจตุผลนิพพานานัน วเสน นจตุตาริ
โลกุตตรชรมมา ตโต สงฺเขเปณ จตุมคคจตุผลนิพพานานัน วเสน
นว โลกุตตรชรมมา ตโตปิ สงฺเขเปณ มคคผลนิพพานานัน วเสน
ตโย โลกุตตรชรมมาติ เวทิตพฺพิ ฯ สติปฏฺฐานาทีนิน มคคผลานณจ
โลกุตตรตเต วุตเต ตสมปยุตตานัน ผสฺสาทีนมปิ โลกุตตรตตัง
วุตตเมว โหติ ฯ ปธานชรมวเสน ปน สติปฏฺฐานาทโยว
วุตตา ฯ อภิชรมเม (๑) จ โลกุตตรชรมนิทเทเส มคคผลสมปยุตตานัน
ผสฺสาทีนิน โลกุตตรตตัง วุตตเมวาติ ฯ

โลกัง ตรนตีติ โลกัง อติกกมฺนติ ฯ สพฺพมิช อิทิสฺ

#๑. อภิ. สง. ๓๔/๑๕๖/๘๓ ฯ

โลเก น ลิมฺปนุตฺติ ขนฺธสนฺตानเ (๑) วุตฺตมานาปี ตสฺมึ น
ลิมฺปนุตฺติ อตุโล ฯ

โลเกน (๒) น ลิมฺปนุตฺติ อกตปฏฺิเวธานํ เกนจิ จิตฺเตน
กตปฏฺิเวธานํ อกุสเสน อสมตฺเตน จ จิตฺเตน น ลิมฺปนุตฺติ
อตุโล ฯ

อํลิตฺตตา อนฺุปลิตฺตตาติ อุปฺสกุเคน เวทิตฺพํ ฯ

วิปฺปมฺุตฺตตาติ อลิตฺตตฺตเมว นานาพฺยณฺชนน วิเสลิตํ ฯ
เย เกจิ หิ ยตฺถ เยน วา อลิตฺตตา เต ตตฺถ เตน วา
วิปฺปมฺุตฺตตา โหนฺติ ฯ

โลกา วิปฺปมฺุตฺตตาติอาทีนํ ตีณํ นิสฺสกุทฺวเสน วุตฺตานิ ฯ
วิสณฺณตฺตตาติ วิปฺปมฺุตฺตตฺตวิเสสนํ ฯ เย เกจิ หิ ยตฺถ
เยน ยโต วิปฺปมฺุตฺตตา เต ตตฺถ เตน ตโต วิสณฺณตฺตตา
นาม โหนฺติ ฯ

โลกา สุชฺฉนฺตฺติ โลกมลํ โชวิทฺวา โลกา สุชฺฉนฺติ ฯ

วิสุชฺฉนฺตฺติ ตเทว อุปฺสกุเคน วิเสลิตํ ฯ

วฺุฏฺุจฺจนฺตฺติ (๓) อฺุฏฺุจฺจตา โหนฺติ ฯ วิวฺุฏฺุจฺจนฺตฺติ (๔) นีวฺุฏฺุจฺจนฺติ ฯ

น สชฺชนฺตฺติ (๕) น ลกฺกนฺติ ฯ น กยฺยนฺตฺติ น

คณฺหียนฺติ ฯ

#๑. ม. ขนฺธสนฺตานเ ฯ ๒. โปราณ. โลกมฺหิ ฯ

#๓. ยฺ. อฺุฏฺุจฺจนฺตฺติ ฯ ๔. กตฺถจิ. วิวชฺชนฺตฺติ ฯ ๕. ที. นิสฺสชฺชนฺตฺติ ฯ

น พชฌนตติ น พาริชนตติ ๑ สมจุนินทตติ อปปวตติ
กโรนตติ ๑

ยถา จ โลกั สมจุนินทตตติ ตเถว โลกา วิสุทฐตตติ-
อาทิ วุตตเมว โหติ ๑

ปฏุปปสสมณตติ นิโรชนตติ ๑ อปถาติอาทีน (๑) จตตารี
สพเพสุปี โลกุตตเรสุ ยชชนตติ ๑

อปจถาติ (๑) อมกกา ๑ อคตติ อปปฏิฐา ๑ อวิสยาติ
อนายตตติ ๑

อสาธารณาติ อสมานา ๑ วมนตติ อุกกิลนตติ ๑
น ปจจาวมนตติ วุตตปฏิกกชนเยน วุตตัม วนตัม ปูน
น อทนตติ อตโถ ๑ เอเตน วนตสส สวณตภาโว วุตโต
โหติ ๑ อนนตทรทกตตเยปี เอเสว นโย ๑

วีสีนตติ วิกิรินตติ วิมจุนตติ น พนชนตติ อตโถ ๑

น อุตตีสีนตติ น วิกิรินตติ น วิมจุนตติ ๑ วีสีนตติ
น อุตตีสีนตติ รสสิ กตวา ปาโจ สุนทโร ๑

วิฐุเปนตติ นิพพาเปนตติ ๑ น สัฐุเปนตติ (๕) น อชชลนตติ ๑

โลกั สมตักกมม อภิกุยย ตักกุนตติ สพเพหิปี โลกุตตรา
ธมมา โลกั สมมา อตักกमितวา อภิกวิตวา จ ตักกุนตติ

#๑. ม. อปถาติ ๑ ๒. ม. ย. ปจจาวมนตติ ๑ ๓. ม. วีสีนตติ ๑

#๔. ม. น. อุตตีสีนตติ ๑ โปราณ. นยนตติ ๑ ๑

#๕. ม. น. สัฐุเปนตติ ๑

โลกุตตราฯ สพุเพปี อิเมหิ ยถาวุตเตหิ ปกาเรหิ โลกุตตรานัน
โลกโต อุตฺตรภาโว อธิกาโว จ วุตฺโต โหตีติ ฯ
โลกุตตรถาวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

ผลถาวณณา

อิทานิ โลกุตตรถาย อนนฺตรํ กถิตาย โลกุตตรถา-
วติยา สุตฺตนะตฺปฺพุทฺทกมมาย พลถาย อปฺพุทฺตถานวณณา ฯ

ตตฺถ อาทิโต สุตฺตนะตฺวเสน ปลฺจ พลานิ ทสฺเสตฺวา
ตทณฺณานิปี พลานิ ทสฺเสตฺกาโม อปีจ อฏฺฐสณฺฐิ พลานีติ-
อาทิมาย ฯ สพุพานิปี ตํตฺปฏฺฐิปกฺเขหิ อกมฺปิยญฺเจน พลานิ
นาม โหนฺติ ฯ

หิริพลฺลิตฺวาทีสุ ปาปโต หิริยนฺติ เอตฺยาติ หิริ
สชฺชาเยตํ นาม ฯ

ปาปโต โอตฺตปฺปนฺติ เอเตนาติ โอตฺตปฺปํ ปาปโต
อุพฺเพกสฺเสตํ นามํ ฯ อชฺฉตฺตสมฺมญฺจานา หิริ พหิทฺธาสมฺมญฺจานัน
โอตฺตปฺปํ ฯ อตฺตาริปีติ หิริ โลการิปีติ โอตฺตปฺปํ ฯ ลชฺซี-
สภาวสณฺฐิตา(๑) หิริ ภยสภาวสณฺฐิตํ โอตฺตปฺปํ ฯ สปฺปติสฺสว-
ลกฺขณา หิริ วชฺชภีรुकภยทสฺสวาลกฺขณํ โอตฺตปฺปํ ฯ สาเอว
หิริ อหิริเกน น กมฺปตีติ หิริพลํ ฯ

#๑. ม. ลชฺชาสภาวสณฺฐิตา ฯ

ตเทว โอตฺตปฺปํ อโนตฺตปฺเปน น กมฺปตีติ โอตฺตปฺป-
พลํ ฯ

อุปฺปฏิสงฺขานน น กมฺปตีติ ปฏิสงฺขานพลํ ฯ

อุปฺปริกฺขณฺปญฺญาเยตํ นามํ ฯ วิริยสีเสน สตฺต โปชฺฌงฺเก
ภาเวนฺตสฺส อุปฺปนฺนพลํ ภาวนาพลํ ฯ

ตถาปวตฺตानํ จตฺนุนํ ขนฺธานเมตํ นามํ ฯ ปริสุทฺธานิ
สีลาทีนินิ อนวชฺชพลํ ฯ

จตฺตาริ สงฺกหวตฺตุนิ สงฺกหพลํ (๑) ฯ สงฺกहे พลนฺติปิ
ปาโจ ฯ

ทุกฺขมานํ อธิวาสนํ ขนฺติพลํ ฯ

ธมฺมกถาย ปเรตํ โตสนํ ปญฺญตฺติพลํ ฯ

อธิตสฺส (๒) อตฺถสฺส อธิกมาปนํ นิชฺฌตฺติพลํ ฯ

กฺุสเลสุ พหฺุภาโว อีสฺสรियพลํ ฯ

กฺุสเลสุ ยถารุจิ ปตฺติฏฺจานํ อธิฏฺจานพลํ ฯ

หิริพลาทีนํ อตฺถโต มาติกาปเทสุ พุชฺฌชนวเสน วิเสสโต

ยฺุชฺชมานํ คเหตุวา วุตฺโต ฯ สมถพลํ วิปฺสุสนาพลนฺติ พลปฺปตฺตา

สมถวิปฺสุสนาเอว ฯ

มาติกานิทฺเทเส อสฺสทฺธิเย น กมฺปตีติ สทฺธาพลนฺติ

มฺลพลตฺถํ วตฺวา ตเมว อปเรหิ นวหิ ปฺริยาเยหิ วิเสสฺตวา

#๑. ม. สงฺกหพลํ ฯ ๒. สී. กถิตสฺส ฯ

ทสเสติ ฯ โย หิ ฌโม อกมปิโย พลปุตโต โหติ โส
สหชาเต อุปตถมเกติ อุตตโน ปฏิปกุเข กิเลส ปริยาทียติ
ปฏิเวธสฺส อาทิภุตํ สึลํ ทิฏฺฐิจฺฉจ วิโสเชติ จิตฺตํ อารมมณ
ปติฏฺฐาเปติ จิตฺตํ ปภสฺสรํ กโรนฺโต โวทาเปติ วสึ ปาเปนฺโต
วิเสสํ อธิคมาเปติ ตโต อุตฺตริ ปาเปนฺโต อุตฺตริปฏิเวธํ การติ
กเมน อริยมคฺคํ ปาเปตฺวา สจฺจาภิสมยํ การติ ผลปุตฺติยา
นิโรเช ปติฏฺฐาเปติ ฯ ตสฺมา นวธา พลภูโจ วิเสสโต ฯ
เอส นโย วีริยพลาทีสุ จตุสุ (๑) ฯ

กามจฺจนํ หิริยตีติ เนกขมมยุตฺโต โยคี เนกขมเมน
กามจฺจนฺตโต หิริยติ ฯ โอตฺตปเปปี เอสว นโย ฯ เอเตหิ
สพฺพากุสเลหิปี หิริยนา โอตฺตปปนา วุตฺตาเยว โหนฺติ ฯ

พฺยาปาทนฺตฺวาทีนํปิ อิมินาว นเยน อตฺถโต เวทิตพฺโพ ฯ
ปฏิสงฺขาตีติ อสมฺโมหวเสน อาทิโนวโต อุปฺปริกฺขติ ฯ
ภาเวตีติ วฑฺฒเตติ ฯ วชฺชนฺติ ราคาทิวชฺชํ ฯ สงฺกณฺหาตีติ
พนฺธติ ฯ

ขมตีติ ตสฺส โยคิสฺส ขมตี รุจฺจติ ฯ

ปญฺญาเปตีติ (๒) โตเสติ ฯ

นิชฺฌาเปตีติ จินฺตฺวาเปติ ฯ

วสึ วตฺเตตีติ จิตฺเต ปหุ (๓) หุตฺวา จิตฺตํ อุตฺตโน วสึ

#๑. ยู. วีริยาทีสุ ฯ ๒. ม. ปญฺญาเปติ ฯ ๓. กตฺถจฺ. พหุ ฯ

กตฺวา ปวตฺเตติ ฯ

อธิฏฺฐาตฺติ วิทฺหติ ฯ ภาวณาพลาทีนํ สพฺพานิปิ
เนกฺขมฺมาทีนึเยว ฯ มาตีกาวณณาย อณฺณธา วุตฺโต อตฺโถ
ปน พุณฺชนวเสเนว ปากฺกตฺตา อึช น วุตฺโตติ เวทิตพฺพํ ฯ
สมถพลํ วิปสฺสนาพลญจ วิตฺถารโต นินฺทิตฺตฺวา อวसाने
อุทฺทจฺจสทฺตทิกเลเส จ ขนฺธฺเช จ น กมฺปตฺติอาทิ จ อวิชฺชา-
สทฺตทิกเลเส จ ขนฺธฺเช จ น กมฺปตฺติอาทิ จ สมถพลวิปสฺสนา-
พลานํ ลกฺขณทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

เสขาสฺสพลนฺตํ สมฺมาทิฏฺฐิํ สิกฺขตฺติ สฺเสขพลนฺติ สฺเสข-
ปฺกุกฺโกโล สมฺมาทิฏฺฐิํ สิกฺขตฺติ เสโฆ สว สมฺมาทิฏฺฐิํ ตสฺส
สฺเสขสฺส พลนฺติ สฺเสขพลนฺติ อตฺโถ ฯ

ตตฺถ สิกฺขิตตฺตา อเสขพลนฺติ อเสขปฺกุกฺโกโล ตตฺถ
สมฺมาทิฏฺฐิยา สิกฺขิตตฺตานํ สิกฺขตฺติ อเสโฆ สวเยว จ
สมฺมาทิฏฺฐิํ ตสฺส อเสขสฺส พลนฺติ อเสขพลํ ฯ เอเสว นโย
สมฺมาสงฺกปฺปาทีสุ ฯ

สมฺมาถาณนฺติ ปจฺจเวกฺขณถาณํ ฯ ตมฺปิ หิ โลกียมฺปิ
โหนตฺตํ สฺเสขสฺส ปวตฺตตฺตา สฺเสขพลํ อเสขสฺส ปวตฺตตฺตา
อเสขพลนฺติ วุตฺตํ ฯ

สมฺมาวิมุตฺตตี อฏฺฐ มกฺคกฺกานิ จเปตฺวา เสสา ผล-
สมฺปยุตฺตา ชมฺมา ฯ เกจิ ปน จเปตฺวา โลกุตฺตรวิมุตฺตี

อวเสสา วิมุตติโย สมมาวิมุตตีติ วทนฺติ ฯ ตสฺส เสขาสฺส-
พลตฺตํ วุตฺตนยเมว ฯ

จีณาสวพลสฺส สพฺพานิปี ฌาณพลานิ ฯ จีณาสวสฺส
ภิกฺขุโนติ กรณตฺเถ สามีจันฺ จีณาสเวน ภิกฺขุณาติ อตฺโถ ฯ
อนิจฺจโตติ หุตฺวา อภาวการณ อนิจฺจโต ฯ
ยถาภูตฺตํ ยถาสภาวโต ฯ
ปญฺญาตติ สห วิปฺสฺสนาย มคฺคปญฺญาต ฯ อนิจฺจโต
สุทฺธิจฺจํ ทุกฺขโต อนตฺตโต สุทฺธิจฺจํ โหนฺติ ตํมฺลกตฺตา ฯ
ยนฺติ ภาวนปฺสฺสวจันฺ เยน การณนาติ วา อตฺโถ ฯ
อากมฺมาติ ปฏิจฺจํ ฯ ปฏิจฺจนาตีติ สมปฏิจฺจตฺติ ปฏิจฺจณฺ
กโรตี ฯ

องฺการกาสุปฺมาติ มหาภิตาปฏฺเจน องฺการกาสุยา อุปฺมิตา ฯ
กามาติ วตฺตูกามา จ กิเลสกามา จ ฯ

วิเวกนินฺนฺนฺติ ผลสมปตฺตฺติวเสน อุปฺธิวิเวกสงฺขาต-
นิพฺพานนินฺนํ ฯ ตโย หิ วิเวกา กายวิเวโก จิตฺตวิเวโก
อุปฺธิวิเวโกติ ฯ กายวิเวโก จ วิเวกภูจฺกายานํ เนกขมฺมา-
ภิตานํ ฯ จิตฺตวิเวโก จ อธิจิตฺตมฺนุยฺตฺตานํ ฯ อุปฺธิวิเวโก จ
นินฺรปฺธีนํ ปุคฺคตानํ วิสงฺขารคตानํ นิสฺสรณวิเวกสงฺขาต-
นิพฺพานนินฺนํ วา ฯ ปญฺจ หิ วิเวกา วิกฺขมฺภนวิเวโก ตทฺช-
วิเวโก สมฺมุจฺเจทวิเวโก ปฏฺธิปฺปสฺสทุธิวิเวโก นิสฺสรณวิเวโกติ ฯ

วิเวกนินนุนติ จ วิเวเก นินนุ ๑ วิเวกโปณนติ วิเวเก
นติ ๑

วิเวกปพุการนติ วิเวกสีสการ ๑ เทวปี ปุริมสเสว
เววจนานิ ๑

วิเวกภูจนติ กิเลสเทหิ วชชิติ ทูริภูต ๑
เนกขมมาริกรตติ นิพพานे อภิรต ๑ ปพพชชาย อภิรต
๑

พุนตีภูตติ วิคตติภูตติ เอกเทศนาปี อนลลีน วิปปมุตติ
วิตัสภูจ ๑

สพพโสติ สพพธา ๑
อาสวภูจจانيเยหิ ฐมเมหิติ สโยควเสน (๑) อาสวาน
การณภูเตหิ กิเลสฐมเมหิติ อตุโถ ๑

อถวา พุนตีภูตติ วิคตนิกนติภูตติ นิตตณนุติ อตุโถ ๑
กุโต สพพโส อาสวภูจจانيเยหิ ฐมเมหิ สพเพหิ เตภูมกฐมเมหิติ
อตุโถ ๑ อิธ ทสหิ จีณาสวพเลหิ จีณาสวสส โลกียโลกุตตโร
มคโค กถิตโต ๑ อนิจจโต สพเพ สงขาราทิ ทุกุขปริณญาพล
องการกาสุปมา กามาติ สมุททยปหานพล วิเวกนินนุ จิตติ
โหตีติ นิโรชสจจิกิริยาพล จตตาริ สติปภูจจاناتิอาทิ สตตวิธ
มคคภาวนาพลนติปี วทนติ ๑ ทส อธิฐิพลานิ อธิฐิกถาย
#๑. ม. สโยควเสน ๑

อาวิ ภวิสฺสนฺติ ฯ

ตถาคตพลนิตุทเทเส ตถาคตพลนิตฺติ อญฺเวยหิ อสาทธานานิ
ตถาคตสฺเสว พลนินิ ฯ ยถา วา ปุพฺพพุทฺธานันํ พลนินิ
ปุณฺณสฺสยสมฺปตฺติยา อากตานิ ตถา อากตพลนิตฺติปิ อตุโถ ฯ
ตตฺถ ทฺวิธํ ตถาคตพลันํ กายพลันํ ฅาณพลนญฺจ ฯ เตสฺส กายพลันํ
หตฺถิกฺกุลานุสาเรน เวทิตพฺพํ ฯ วุตฺตํ เหน้ํ โปราณเหหิ
กาพาวกนฺจ กงฺเคยฺยํ ปณฺฑริ ตมฺพปิงฺกลันํ
กนฺธมฺงคฺลเหมนฺจ อฺโปสถณฺททฺนฺติเม ทสาคิ ฯ

อิมานิ ทส หตฺถิกฺกุลานิ ฯ

ตตฺถ กापาวกนฺติ ปกฺติหตฺถิกฺกุลันํ ทฺฐพฺพํ ฯ
ยํ ทสนฺนํ ปุริสานันํ กายพลันํ ตํ เอกสฺส กापาวกสฺส
หตฺถิกฺโน พลันํ ฯ

ยํ ทสนฺนํ กापาวกานันํ พลันํ ตํ เอกสฺส กงฺเคยฺยสฺส
พลันํ ฯ

ยํ ทสนฺนํ กงฺเคยฺยานันํ ตํ เอกสฺส ปณฺฑริสฺส ฯ

ยํ ทสนฺนํ ปณฺฑริรานันํ ตํ เอกสฺส ตมฺพสฺส ฯ

ยํ ทสนฺนํ ตมฺพานันํ ตํ เอกสฺส ปิงฺกลสฺส ฯ

ยํ ทสนฺนํ ปิงฺกลานันํ ตํ เอกสฺส กนฺธหตฺถิกฺโน ฯ

ยํ ทสนฺนํ กนฺธหตฺถิกฺนินันํ ตํ เอกสฺส มงฺคฺลหตฺถิกฺโน ฯ

ยํ ทสนฺนํ มงฺคฺลหตฺถิกฺนินันํ ตํ เอกสฺส เหมวตฺสสฺส ฯ

ยั ทสนนั้ เหมวต่านั้ ตั้ เอกสสุ อูโปสถสสุ ๑

ยั ทสนนั้ อูโปสถานั้ ตั้ เอกสสุ ฉทททตสสุ ๑

ยั ทสนนั้ ฉทททตานั้ ตั้ เอกสสุ ตถาคตสสุ พลั้ ๑

นารายนสงฆาตพลนุติปี (๑) อิทเมว วุจจติ ๑ ตเทตั้ ปกติหตุติโน
คณนาย หตุถั้ นั้ โกฐิสหสสุสสุ ปฐิสคณนาย ทสนนั้ ปฐิสโกฐิ-
สหสสุสานั้ พลั้ โหติ ๑ อิทั้ ตาว ตถาคตสสุ กายพลั้ ๑

ถาณพลั้ ปน อิช ตาว อถุถตุถ (๒) จ ปาพิยั อากตเมว ๑
ทสพลถาณั้ มชฎิเม (๓) อากตั้ จตุเวสารชชถาณั้ อถุจสุ ปฐิสาสุ
อกมปนาถาณั้ จตุโยนิปริจเจทกถาณั้ ปถุจจติปริจเจทกถาณั้
ตั้ยตุตถเก (๔) อากตานั้ เตสตุตติ ถาณานั้ สตุตสตุตติ ถาณานั้ติ
เอวมถุถานั้ปี อนกานั้ ถาณสหสสุสานั้ ๑ เอตั้ ถาณพลั้
นาม ๑ อิทาปี ถาณพลเมว อธิปเปตั้ ๑ ถาณั้ หิ อกมปิยถุเจน
อุปตถมถุถนถุเจน จ พลนุติ วุจตุตั้ ๑

จानถุจ จานโตติ การณถุจ การณโต ๑ การณั้ หิ
ยสุมา ตตุถ ผลั้ ติถุจติ ตทายตุตวตุตติตาย อุปปชชติ เจว
ปวตุตติ จ ตสุมา จานนุติ วุจจติ ๑ ตั้ ภกวา เย เย
ฐมมา เยสั้ เยสั้ ฐมมานั้ เหตุ ปจจุยา อุปปาทาย ตั้
ตั้ จานนุติ เย เย ฐมมา เยสั้ เยสั้ ฐมมานั้ น เหตุ

#๑. คณฐิปรณเณ-นารายนสงฆาตพลนุติปี ๑ ๒. ย. อถุถถา ๑

#๓. ม. ม. ๑๒/๑๖๖/๑๔๐ น ๔. สั. นั. ๑๖/๑๒๖-๗/๗๑-๒ ๑

น ปจจยา อุปปาทาย ตํ ตํ อฏฺฐานนฺติ ปชานนฺโต จานณฺจ
จानโต อฏฺฐานณฺจ อฏฺฐานโต ยถากุตํ ปชานาติ ฯ ยมปีติ
เยน ฌาณณ ฯ อิทมปีติ อิทมปี จานาฏฺฐานณณณํ ตถาคตสฺส
ตถาคตพลํ นาม โหตีติ อตฺโถ ฯ เอวํ เสสฺสพเทสุปี โยชนา
เวทิตพฺพา ฯ

อาสภํ จานนฺติ (๑) เสฏฺฐจฺจนํ อุตฺตมจฺจนํ อาสภาวา
ปฺพพพฺพทฺธาเตสํ จานนฺติ อตฺโถ ฯ อปีจ กวสฺตเชฏฺฐโก อุตฺโถ
กวสฺสทฺสเชฏฺฐโก วสฺโถ วชฺสทฺสเชฏฺฐโก วา อุตฺโถ วชฺสทฺส-
เชฏฺฐโก วสฺโถ สพฺพควเสฏฺฐโ จ สพฺพปริสฺสยสโ เสโต ปาสาทิโก
มหาการวโ อสนิสฺตสทฺเทหิปี อสนุตฺตสนิโย นิสฺโถ โส อีธ
อฺสโถติ อธิปฺเปโต ฯ อิทมปี หิ ตสฺส ปรียาวยจัน ฯ อฺสภสฺส
อิทฺนฺติ (๓) อาสภํ ฯ

จानนฺติ จตุหิ ปาทเหหิ ปจวี อุปปีเพตฺวา อวฏฺฐานํ ฯ
อิทํ ปน อาสภํ วิทยาติ อาสภํ ฯ ยเถว หิ นิสฺภสงฺขาโต
อฺสโถ อฺสภพลน สมนฺนาคโต จตุหิ ปาทเหหิ ปจวี อุปปีเพตฺวา
อจฺลจฺจนน (๓) ตีฏฺฐติ เอวํ ตถาคโตปี ทสฺหิ ตถาคตพลเหหิ
สมนฺนาคโต จตุหิ เวสฺสราชฺชปาเทหิ อฏฺฐปรีสฺสปจวี อุปปีเพตฺวา
สทเวเก โลเก เกนจि ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิตฺเตน อกมฺปิโย
อจฺลจฺจนน ตีฏฺฐติ เอวํ ตีฏฺฐมาโน จตํ อาสภํ จานํ
ปฏฺิจานาติ อุปกจฺจติ น ปจฺจกฺขาติ อตฺตนิ อโรเปติ ฯ

#๑. ม. อาสภํ จานนฺติ ฯ ย. อาสภจฺจนนฺติ ฯ

#๒. ย. เอตฺนฺติ ฯ ๓. ย. อจฺลจฺจนน ฯ

เตน วุคตํ อาสภํ จานํ ปฏิชานาตีติ ฯ

ปริสาสุติ ขตติยพราหมณคหปติสมณจาตุมหาราชิกตา-
วตีสมารพหุमानํ วเสน อฏฺฐสุ ปริสาสุ ฯ

สีหนาทํ นทตีติ เสฏฺฐนาทํ อจฺจมภิตนาทํ (๑) นทติ
สีหนาทสทิสํ วา นาทํ นทติ ฯ อยมตฺโถ สีหนาทสฺสฺเตน (๒)
ทีเปตพฺโพ ฯ ยถา วา สีโห สหนโต หนนโต จ สีโหติ
วฺจฺจติ เอวํ ตถาคโต โลกธมฺมานํ สหนโต ปรปฺปวาทานํ
หนนโต สีโหติ วฺจฺจติ ฯ เอวํ วุคตสฺส สีหสฺส นาทํ
สีหนาทํ ฯ ตตฺถ ยถา สีโห สีหพเลน สมฺนฺนาคโต สพฺพตฺถ
วิสาร์โท วิคตโลมหํโส สีหนาทํ นทติ เอวํ ตถาคตสีโหปี
ตถาคตพเลหิ สมฺนฺนาคโต อฏฺฐสุ ปริสาสุ วิसारโท วิคต-
โลมหํโส อิติ รุปนฺนุติอาทินา (๓) นเยน นานาวิธเทสนาวิลาส-
สมฺปนฺนํ สีหนาทํ นทติ ฯ เตน วุคตํ ปริสาสุ สีหนาทํ
นทตีติ ฯ

พฺรหฺมจกฺกํ ปวคฺเตตีติ เอตฺถ พฺรหฺมณฺติ เสฏฺฐํ อุตฺตมํ
วิสุทฺธิํ ฯ จกฺกสทฺโท ปนายํ

สมฺปตฺตติยํ ลกฺขณํ จ รณฺจเค อิริยาปเถ
ทานे รตนธมฺมูร จกฺกาทีสุ จ ทิสฺสติ
ธมฺมจกฺเก อธิ มโต ตมฺปิ เทวธา วิภาวเย ฯ

จตฺตาริmani ภิกฺขเว จกฺกานิ เยหิ สมฺนฺนาคตานํ

#๑. ม. อจฺจมภิตนาทํ ฯ ๒. ที. สී. ๕/๒๗๒/๒๑๕-๒๐ ฯ

#๓. สී. ข. ๑๗/๑๕๖/๑๐๔ ฯ

เทวมนุสสานนุติอาทีสุ (๑) ที อัย สมปตติย ทีสุตติ ๑

เทภูจา ปาทตเลสุ จกุกานี ซาตานี โหนตตี (๒) เอตุถ
ลกุกขณ ๑

จกุกัว วหโต ปทนุติ (๓) เอตุถ รณุก ๑

จตุจกุกั นวทวารนุติ (๔) เอตุถ อีริยาปเถ ๑

ททำ ภูณซ มา จ ปมาโท จกุกั วตุตย โกสลาธิปาติ (๕)

เอตุถ ทาเน ๑

ทีพุพี จกุกรัตน ปาตุรโหตีตี (๖) เอตุถ รตนจกุก ๑

มยา ปวตตีตี จกุกนุติ (๗) เอตุถ ฐมมจกุก ๑

อิจุณาตสส ปัสสส จกุกั ภูมติ มตุถเกติ (๘) เอตุถ

อูรจกุก ๑

ชुरปริยนุเตน เจปี จกุกเนาติ (๙) เอตุถ ปหนจกุก ๑

อสนิวิจกุกนุติ เอตุถ อสนิมณทาเล ๑ อีธ ปนายั

ฐมมจกุก มโต ๑

ตมปน (๑๐) ฐมมจกุกั ทูวิธั โหติ ปฏิเวธณาณญจ เทสนา-
ณาณญจ ๑ ตตุถ ปญญาปภาวิทั อตุตโน อริยผลาวทำ ปฏิเวธ-

#๑. อง. จตุจกุก. ๒๑/๓๑/๔๑ ๑ ๒. ที. มหา. ๑๐/๒๙/๑๙ ๑

#๓. บ. ฐ. ๒๕/๑๑/๑๕ ๑ ๔. ที. ส. ๑๕/๗๔/๒๓ ๑

#๕. บ. ซา. ๒๗/๑๑๑๐/๒๓๔ ๑ ๖. ที. มหา. ๑๐/๑๖๔/๑๙๙ ๑

#๗. บ. ส. ๒๕/๓๗๗/๔๔๔ ๑ ๘. บ. ซา. ๒๗/๑๐๔/๓๔ ๑

#๙. ที. ที. ๙/๙๔/๖๘ ๑ ๑๐. ม. ตั ปเนตี ๑

ณานํ กรุณาปภาวิตํ สาวกานํ อริยผลาวหํ เทสนาณานํ ฯ

ตตถ ปฎิวเธณานํ อุปฺปชฺชมานํ อุปฺปนฺนุนฺติ ทูวริํ ฯ
ตํ หิ อภินิกฺขมนโต ยาว อรหตฺตมคฺคา อุปฺปชฺชมานํ นาม
ผลกฺขณฺเ อุปฺปนฺนํ นาม. ตฺสิตกฺวโนโต วา ยาว โปธิปลฺลลฺเก
อรหตฺตมคฺคา อุปฺปชฺชมานํ นาม ผลกฺขณฺเ อุปฺปนฺนํ นาม ฯ
ทีปฺงกรทสพลโต วา ปฎฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา อุปฺปชฺชมานํ
นาม ผลกฺขณฺเ อุปฺปนฺนํ นาม. เทสนาณานมฺปิ ปวตฺตมานํ
ปวตฺตุนฺติ ทูวริํ ฯ ตํ หิ ยาว อณฺเวยตโกณฺฑลฺลยฺสฺส เถรสฺส (๑)
อรหตฺตมคฺคา ปวตฺตมานํ นาม ผลกฺขณฺเ ปวตฺตํ นาม ฯ

ตตถ ปฎิวเธณานํ โลกุตฺตรํ เทสนาณานํ โลกียํ ฯ
อุภยมฺปิ ปเนตํ อณฺเวยหิ อสาธารณํ พุทฺธานฺเขว โอรสณานํ ฯ
เตน วุตฺตํ พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตตีติ ฯ

กมฺมสมาทานานนฺติ (๒) สมาทียิตฺวา กตฺวานํ กุสลากุสลกมฺมานํ
กมฺมเมว วา กมฺมสมาทานํ ฯ

จฺานโส เหตุโสตี ปจฺจยโต เจว เหตุโต จ ฯ ตตถ
คฺติอุปฺธิกาลปโยคา วิปากสฺส จฺานํ ฯ กมฺมํ เหตุ ฯ

สพฺพตฺถคามินินฺติ สพฺพคฺติคามินิณฺจ อคฺติคามินิณฺจ ฯ
ปฎฺธิปทฺนฺติ มคฺคํ ฯ

ยถากฺกตํ ปชานาตีติ พหุสฺสปี มนุสฺสเสสฺส เอกเมว ปาณํ
#๑. ม. อณฺเวยตโกณฺฑลฺลยฺสฺส ฯ ๒. ม. กมฺมสมาทานานนฺติ ฯ

มาเตนฺเตสุ อิมสฺส เจตนา นรยคามินี ภวิสฺสติ อิมสฺส
ตฺรจฺฉานโยนิกาเมนีติ อิมินา นเยน เอกวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กฺสลา-
กฺสลาเจตนา สงฺฆาตานิ ปฏิปตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต สภาวํ ชานาติ ฯ
อนेकธาตุत्ति जग्गुत्तात्तिहि गामत्तात्तिहि वा चात्तिहि
पुत्तात्ति (๑) ฯ

นानาธาตุत्ति ตาสฺสเยว चात्ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต นานปฺปการ-
त्तात्ति ฯ

โลกนฺตฺติ ขนฺชายตฺนชาตฺตฺตฺตฺตฺต ฯ

ยถาภูตํ ปชานาตฺตฺติ ตาสฺ ตาสฺ चात्ตฺตฺตฺตฺตฺตฺต สภาวํ
ปฏฺวิชฺชตฺติ ฯ

นानาธมฺมตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต หินฺปณฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต นานาธมฺมตฺตฺตฺต-
ภาวํ ฯ

ปรสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ปชานสฺตฺตฺตฺตฺต ฯ

ปรปฺปุกฺกถานนฺตฺติ ตโต ปเรสฺ หินฺสฺตฺตฺตฺตฺต ฯ เอกตฺตฺตฺต
วา เอตํ ปททฺวํ เวเนยฺยวเสน ภควตา เทวธา วุตฺตํ ฯ
อิธาปี ภควตา วุตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต วุตฺตํ ฯ

อินฺทฺริยปโรปรียตฺตฺตฺตฺตฺต สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ ปรภาวญฺจ
อปรภาวญฺจ วุทฺธิญฺจ หานินฺจจติ อตฺตฺตฺต ฯ

ฉานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตฺตฺตฺตฺต ปจฺมาทีนํ จตฺตฺตฺตฺตฺต ฉานานํ

#๑. ย. พุत्तात्ติ ฯ

รูปี รูปานิ ปสฺสตีตฺตาทินิ (๑) อฏฺจนฺนํ วิโมกฺขานํ สวิตกฺก-
สฺวิจฺจาทินิ ตินฺนํ สมารินิ ฯ ปจฺมชฺฌานสมาปตฺตฺตาทินญจ
นนวนฺนํ อนุปฺพุทฺทสมาปตฺตฺตฺนํ ฯ

ตฺสฺกิลฺลสนฺติ หานภากิยธมฺมํ ฯ โวทานนฺติ วิเสสภากิย-
ธมฺมํ ฯ

วฏฺฏจฺจานนฺติ เยน การณฺน ฌานาทีหิ วฏฺฏจฺจหนฺติ ตํ
การณํ ฯ ตํ ปน โวทานมฺปิ วฏฺฏจฺจานํ ตมฺหา ตมฺหา
สมาธิมฺหา วฏฺฏจฺจานมฺปิ วฏฺฏจฺจานนฺติ (๒) เอวํ วุตฺตํ ปคฺคชฺฌานญจ
ภวํกผลสมาปตฺตฺตโย จ ฯ เหฏฺฐิมํ เหฏฺฐิมํ หิ ปคฺคชฺฌานํ
อุปริมสฺส อุปริมสฺส ปทวฏฺฏจฺจานํ โหติ ตสฺมา โวทานมฺปิ
วฏฺฏจฺจานนฺติ วุตฺตํ ฯ ภวํเคน ปน สพฺพชฺฌานนฺติ วฏฺฏจฺจานํ
โหติ นิโรธสมาปตฺตฺตโต ผลสมาปตฺตฺตยา วฏฺฏจฺจานํ โหติ ฯ ตํ
สนฺธาย ตมฺหา ตมฺหา สมาธิมฺหา วฏฺฏจฺจานมฺปิ วฏฺฏจฺจานนฺติ
วุตฺตํ ฯ

ปฺพุทฺทเพนิวาสทีพฺพจกฺขุอาสวกฺขยฌานานิ เหฏฺฐจา ปกา-
สิตาเนว ฯ

ตตฺถ อาสวานํ ขยาติ อรหตฺตมกฺเคน สพฺพกิลฺลสฺสานํ
ขยา ฯ

อนาสวนฺติ อาสววิริหิตํ ฯ

#๑. บุ. ปฎิ ๑ ๓๑/๔๖๕/๓๕๓ ๑ ๒. อภิ. วิ ๑ ๓๕/๘๔๕/๔๖๕ ๑

เจโตวิมุตตี ปณณาวิมุตตินฺติ เอตถ เจโตวจนเนน อรหตฺต-
ผลสมฺปยุตฺโต สมาริ ปณณาวจนเนน ตํสมฺปยุตฺตา จ ปณณา
วุตฺตาฯ ตตฺถ จ สมาริ รากโต วิมุตฺตตฺตา เจโตวิมุตฺติ
ปณณา อวิชฺชาขย วิมุตฺตตฺตา ปณณาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพาฯ

วุตฺตํ เหน้ ภาวตา โย หิสฺส ภิกฺขเว สมาริ ตทสฺส
สมารินฺทริยํฯ ยา หิสฺส ภิกฺขเว ปณณา ตทสฺส ปณณินฺทริยํ (๑) ฯ
อติ โข ภิกฺขเว รากวिरากา เจโตวิมุตฺติ อวิชฺชาวिरากา
ปณณาวิมุตฺตีติ (๒) ฯ อปีเจตฺถ สมถพฺลํ เจโตวิมุตฺติ วิปฺสสนาพฺลํ
ปณณาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

ทิฏฺฐเจว ฐมฺเมติ อิมสฺมีเยว อตฺตภาเวฯ
สยํ อภินฺญา สจฺฉนิกตฺวาติ อธิกาเย ปณณาย อตฺตนาเยว
ปจฺจกฺขํ กตฺวา อปรปฺปจฺจเยน ฉตฺวาติ อตฺถโธฯ
อุปสมฺปชฺชาติ อธิคนฺตฺวา นิปฺผาเทตฺวา วาฯ
อิมสฺ ปน ทสนฺนํ ทสพฺลณานํ วิตฺถาโร อภิฐมฺเม (๓)
วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพฯ

ตตฺถ ปรวาทิกถา โหติ ทสพฺลณานํ นาม ปาฏฺฐิเยกฺกํ
ณานํ นตฺถิ สพฺพณฺณตฺตณฺณสฺเสวายํ ปเกโหติฯ น ตํ ตถา
ทญฺฐพฺพํฯ อณฺณเมว หิ ทสพฺลณานํ อณฺณํ สพฺพณฺณต-
ณฺณานํฯ ทสพฺลณานํ หิ สกสฺกกิจฺจเมว ชานาติ สพฺพณฺณต-
๑ ส. มหา. ๑๕/๕๕๓/๒๕๔ ๒. พุ. ปฎิฯ ๓๑/๕๔๐/๔๔๓ ฯ
#๓. อภ. วิ. ๓๔/๘๓๘/๓๒๖ ฯ

ณณณั ตมปิ ตโต อวเสตมปิ ชานาติฯ ทสพลณาณสุ หิ
ปจัม การณาการณเมว ชานาติ ทุตติย กมมุนตรวิปากนุตรเมว
ตติย กมมปริจเจทเมว จตุตถิ ธาตุนานตตการณเมว ปญจัม
สตตานิ อชฌาตยาธิมุตติเมว ฉจจัน อินทุริยานัน ติกุขมทูกาวเมว
สตตัม ฌานาที่หิ สทธี เตต สงกิลเสทาที่เมว อจจัม
ปุกุเพนวิตุตถนชสนตติเมว นวม สตตานิ จุติปฏิสนธิเมว ทสม
สจจปริจเจทเมวฯ

สพพณณตณณณั ปน เอเตหิ ชานิตพพณจ ตโต อุตตริณจ
ปชานาติฯ เอเตต ปน กิจจัน น สพพิ กโรติฯ ต หิ
ฌานัน หุตวา อปเปตุน สกโกติ อิทุธิ หุตวา วิกุพพิตุน
น สกโกติ มลโก หุตวา กิลเส เขเปตุน น สกโตติฯ

อปัจจ ปรวาที่ เอว ปุจจิตพโพ ทสพลณณั นามตัม
สวิตกุกสวิจารัน อวิตกุกวิจารมตตัม อวิตกุกวิจารัน กามาวจัน
รูปาวจัน อรูปาวจัน โลกีย โลกุตตรนติฯ ชานนุโต ปฏิ-
ปาฎิยา สตต ฌานานิ สวิตกุกสวิจารานีติ วกขติฯ ตโต
ปรานี เทว อวิตกุกอวิจารานีติ วกขติฯ อสวกุกขณณณั
สียา สวิตกุกสวิจารัน สียา อวิตกุกวิจารมตตัม สียา อวิตกุก-
อวิจารนติ วกขติฯ ตถา ปฏิปาฎิยา สตต กามาวจรานี
ตโต ปรานี เทว รูปาวจรานี ตโต อวसानเอกั โลกุตตรนติ
วกขติฯ สพพณณตณณณั ปน สวิตกุกสวิจารเมว กามาวจรเมว

โลกียเมวาทิ วกฺขติ ฯ

เอวเมตฺถ อปฺพุพฺพตฺถานูวณฺณนํ ฌตฺวา อิทานิ ยสฺมา
ตถาคโค ปจฺมึเยว จานาญฺจานณาเนน (๑) เวเนยฺยสฺตฺตานํ อาส-
วกฺขยาธิกมฺสฺส เจว อนธิกมฺสฺส จ จานาญฺจานญฺตํ (๒) กิเลสา-
วรณาภาวํ ปสฺสตี โลกียสมฺมาทิฏฺฐิญฺจานทสฺสนโต นียตฺมิจฺจา-
ทิฏฺฐิญฺจานาภาวทสฺสนโต จ ฯ

อถ เนลํ กมฺมวิปากณาเนน วิปากาวรณาภาวํ ปสฺสตี
ติเหตุกปฏิสฺนุชิตฺสฺสนโต ฯ สพฺพตฺถคามินิปฏิบัติทาณาเนน กมฺมา-
วรณาภาวํ ปสฺสตี อานนฺตริกกมฺมาภาวทสฺสนโต ฯ เอวํ
อนาวรณานํ อนนฺทราตฺตนาธาตฺถ ฌาเนน อนุกฺคธมฺมเทสฺนตฺถํ
จริยาวิเสสํ ปสฺสตี ธาตฺถเวมตฺตทสฺสนโต ฯ

อถ เนลํ นานาธิมฺมุตฺติกตาณาเนน อธิมฺมุตฺตี ปสฺสตี ปโยคํ
อนาถิยิตฺวาปิ อธิมฺมุตฺติวเสสน ฐมฺมเทสฺนตฺถํ ฯ อเถวํ ธิฏฺฐาธิ-
มฺมุตฺตินํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ ฐมฺมํ เทเสตฺถุ อธิมฺมุตฺติโรปฺปรียตฺต-
ณาเนน อธิมฺมุตฺติโรปฺปรียตฺตํ ปสฺสตี สทฺธาทีนํ ติกฺขมฺมทฺถา-
ทสฺสนโต ฯ เอวํ ปรียฺยวาทินฺมฺมุตฺติโรปฺปรียตฺตาปี ปเนเต สเจ
ทฺฐเร โหนฺติ อถ ฌานาถิยาเนน ฌานาทีสุ วสีฏฺฐตฺตฺตา
อิทฺฐิวิเสเสน จิปปิ อฺปกจฺจติ ฯ อฺปกนฺตฺวา จ เนลํ ปฺพุเพ-
นิวาसानุสฺสตีณาเนน ปฺพุพฺพชาติวิภาวนํ ทิพฺพจฺกขานู-
#๑. ม. จานาญฺจานณาเนน ฯ ๒. ม. จานาญฺจานญฺตํ ฯ

ภาวโต (๑) ปตตพเพน เจโตปริยณาณน สมปติ จิตตวิเสส
ปสฺสนโต อาสวกุขยณณานุกาเวณ อาสวกุขยคามินียา ปฏิ-
ปทาย วิคตสมโมหตฺตา อาสวกุขยาย ฌมฺมึ เทเสติ ฯ ตสฺมา
อิมินา อนุกุกเมน อิมานิ ทส พลานิ วุตฺตานิตี เวทิตพฺพานีตี (๒) ฯ

อิทานิ สพฺพพลาณี ลกฺขณโต นิทฺทิสิตฺตกาโม เกณฺฐเจณ
สทฺธาพลนฺตืออาทินา นเยน ปุจฺจํ กตฺวา อสฺสทฺธิเย อกมฺปิ-
ยฺญูเจนาตืออาทินา นเยน วิสฺสชฺชนํ อกาตี ฯ

ตตฺถ หิริยตีตืออาทิ ปุคฺคลาธิญฺจานา เทสนา ฯ ภาวนา-
พลาทีสุ อธิญฺจานพลปริยฺนเตสุ ตตฺถาติ จ เตนาติ จ
ตฺนฺติ จ เนกขมฺมาทิกเมว สนฺธาย วุตฺตตฺนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

เตน จิตฺตํ เอกกฺคนฺติ เตน สมารินา จิตฺตํ เอกกฺกํ
โหตีตี วุตฺตํ โหตี ฯ

ตตฺถ ชาเตตี ตตฺถ สมเถ สมฺปโยควเสน ชาเต ตสฺมี
วา วิปสฺสนารมฺมณํ หุตฺวา ชาเต ฯ

ตตฺถ สิกฺขตีตี ตตฺถ เสขพเล เสโฆ สิกฺขตีตี เสขพลนฺติ
อตุโถ ฯ

ตตฺถ สิกฺขิตตฺตาตี ตตฺถ อเสขพเล อเสขสฺส สิกฺขิตตฺตา
อเสขพลํ ฯ

เตน อาสวา ชีณาตี เตน โลกียโลกุตฺตเรน ณาณน

๑. ม. ทิพฺพจกฺขุณณากาวโต ฯ ๒. ม. เวทิตพฺพานีตี ฯ

อาสวา จีณาติ ตํ ฌาณํ จีณาสวพลํ ฯ โลกิเยนาปี หิ
ฌาณเณ อาสวา จีณา นาม วิปัสสนาย อภาเว โลกุตฺตร-
มคฺคาภาวโต ฯ เอวํ จีณาสวสฺส พฺลนฺติ จีณาสวพลํ ฯ

ตํ ตสฺส อิชฺฌตฺติ อิทฺธิพฺลนฺติ ตสฺส อิทฺธิมโต อิชฺฌตฺติ
อิทฺธิเยว พลํ อิทฺธิพลํ ฯ

อปรฺปเมยฺยญฺเจนาติ ยสฺมา สวากา จานาญฺจานาทีนํ
เอกเทเสน ชานนฺติ สพฺพากาเรน ปชานนฺเยว สนฺชาย ยถาญฺตํ
ปชานาตีติ (๑) วุตฺตํ ฯ กิณฺจาปี ตีสุ วิชฺชาสุ ยถาญฺตํ ปชานาตีติ
น วุตฺตํ อณฺณตฺถ ปน วุตฺตตฺตา ตาสฺปิ วุตฺตเมว โหติ ฯ

อณฺณตฺถาติ เสเสสุ สตฺตสุ ฌาณพลฺลสุ จ อภิธมฺเม (๒)
จ ทสฺสุปี พลฺลสุ ฯ อินฺทฺริยปโรปรียตฺตฌาณํ ปน สพฺพถาปี
สวาทฺเท อสาทฺธารณเมว ฯ ตสฺมา ทสฺปี พลานํ สวาทฺเท
อสาทฺธารณานํติ ฯ อธิมตฺตญฺเจเน อตฺถลฺยญฺเจเน อปรฺปเมยฺยานํ
ตสฺมาเยว จ อปรฺปเมยฺยญฺเจเน ตถาคตฺตพฺลนฺติ วุตฺตนฺติ ฯ

พฺลกถาวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

#๑. พุ. ปฎิ ๑ ๓๑/๖๓๑/๕๔๓ ๑ ๒. อภิ. วิ ๑ ๓๕/๘๐๐/๔๒๓-๕ ๑

อิทานิ โลกุตตรพลปริโยसानาย พลกถาย อนนุตร
กถิตาย โลกุตตรสุลยตาปริโยसानาย สุตตุนตปุพพุงคมาย
สุลยตถากถาย (๑) อปุพพตถานวณณาฯ สุตตุนเต ตาว อถาติ
วจโนปาทานเน นิปาโตฯ

เอเตน อายสุมาทิอาทิวจนสส อูปาทานัน กตฺ โหติฯ
โชติ ปทปุรณตถเถ นิปาโตฯ

เยน ภควา เตนุสสงกมิติ ภูมมตถเถ กรณวจนันฯ ตสฺมา
ยตถ ภควา ตตถ อุปสงกมิติ เอวเมตถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพฯ
เยน วา การณเนน ภควา เทวมนุสเสหิ อุปสงกमितพฺโพ เตเนว
การณเนน อุปสงกมิติ เอวเมตถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพฯ เกน จ
การณเนน ภควา อุปสงกमितพฺโพ นานปฺปการคฺคณวิเสสชาติ-
คมาธิปฺปาเยน สาทุผลุပ္โปคาธิปฺปาเยน ทิชคณเหหิ นิจุจผลิต-
มหารุกฺโข วิย เตน การณเนน อุปสงกมิติ เอวเมตถ อตฺโถ
ทฏฺฐพฺโพฯ

อุปสงกมิติ จ คโตติ วุตฺตํ โหติฯ

อุปสงกमितฺวาติ อุปสงกมนปริโยसानทีปนํฯ อถ วา เอวญจ
คโต ตโต อาสนุนตรฺ จานัน ภควโต สมิปสงขาทํ คนฺตฺวาติปิ
วุตฺตํ โหติฯ

#๑. ย. สุลยถกถายฯ

อภิวาเทตฺวาติ ปณฺจปติฎฺฐิติน วนฺทิตฺวา ฯ อิทานิ เยนฎฺฐเณ
โลเก อคฺคปฺคฺคตฺสฺส อฺปนฺจฺจํ อากฺโต ตํ ปุจฺฉิตฺกามา ทสนข-
สโมธานสมฺมุขลํ อณฺชลี สิริสี ปติฎฺฐเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีตี ฯ

เอกมนฺตฺตติ จ ภาวนปฺปัสกนิตฺเทโส วิสมํ จนนฺทิมสุริยา
ปริหรนฺตฺตติ(๑) อาทิสฺสู วิย ฯ ตสฺมา ยถา นิสินฺโน เอกมนฺตํ นิสินฺโน
โหติ ตถา นิสีตีติ เอวเมตฺถ อตฺถโถ ทฎฺฐพฺโพ ฯ ญมฺมตฺเถ
วา เอตํ อฺปโยคฺวณฺนํ ฯ

นิสีตีติ นิสฺชชํ กปฺเปตี ฯ ปณฺชิตฺตา หิ เทวมนฺตฺสฺสา
ครุญฺจํ อฺปสงฺกมิตฺวา อาสนกฺุสฺสตาย เอกมนฺตํ นิสีทฺนฺติ
อณฺจ เถโร เตสํ อณฺจตโร ตสฺมา เอกมนฺตํ นิสีตี ฯ

กถํ นิสินฺโน ปน เอกมนฺตํ นิสินฺโน โหตีติ ฉ
นิสฺชชโทเส วชฺเชตฺวา ฯ เสยฺยถิตํ อติทฺุริ อฺจฺจาสนนํ อฺปฺริวาคํ
อฺนฺนตปฺปเทสํ อติสมฺมุขํ อติปฺจฺฉาติ ฯ อติทฺุเร นิสินฺโน หิ
สเจ กเถตฺกามา โหติ อฺจฺจาสนทฺเทน กเถตพฺพิ โหติ ฯ
อฺจฺจาสนเน นิสินฺโน สงฺฆญฺญนํ กโรตี ฯ อฺปฺริวาคเต นิสินฺโน
สรีรคฺนฺเรน พาสฺติ ฯ อฺนฺนตปฺปเทเส นิสินฺโน อการวํ
ปกาเสตี ฯ อติสมฺมุขา นิสินฺโน สเจ ทฎฺฐกาโม โหติ จกฺขุณา
จกฺขุ อหจฺจ ทฎฺฐพฺพิ โหติ ฯ อติปฺจฺฉา นิสินฺโน สเจ
ทฎฺฐกาโม โหติ กิ่ว ปสาเรตฺวา ทฎฺฐพฺพิ โหติ ฯ ตสฺมา อยมฺปิ
#๑. อ.จ. จตฺก. ๒๑/๓๐/๕๓ ฯ

เอเต ฉ นิสชชโทเส วชเชตวา นิสีทิ ๑ เตน วุตต์ เอกมนุตต์
นิสียีติ ๑ เอตทโวจาทิ เอต อโวจ ๑

สุลยโธ โลโก สุลยโธ โลโกติ ฆนเต วุจจตีติ อิมสมึ
สาสเน ปฏิปนเนหิ เตหิ เตหิ ภิกขุหิ สุลยโธ โลโก สุลยโธ
โลโกติ กถียีตีติ อตุโธ ๑ ตหี ตหี ตาทิสานัน วจนานัน พหุ-
กตตทา เตลล สพเพลล สงกณหนตถล อามเทิตวจนัน กต ๑
เอว หิ วุตเต สพพานิ ตานิ วจนานิ สงกहितานิ โหนติ ๑

กิตตวาทาติ กิตตเคน ปริมาณน ๑ นุ-อิตี ลัสยตุเถ
นิปาโต ๑

สุลยลัน อตุเตน วา อตุตนิเยน วาติ การโก เวทโก
สยวสีติ เอว โลกปริกปปีเตน (๑) อตุตนา จ อตุตทาทวโตเย
อตุตโน สนตเคน ปริกขารน จ สุลยลัน ๑ สพพ จกขาทิ
โลกิย ชมมชาตล ตัเยว ลุชชนปลุชชนญเจเน (๑) โลโก นาม ๑

ยสุมมา จ อตุตทา จ เอตุถ นตุถิ อตุตนิเยญจ เอตุถ
นตุถิ ตสุมมา สุลยโธ โลโกติ วุจจตีติ อตุโธ ๑ โลกุตตโรปี
จ ชมโม อตุตตุตนิเยหิ สุลยโธ เอว ๑ ปุจจณานุรูปน ปน
โลกิโยว ชมโม วุตโต ๑

สุลยโธติ จ ชมโม นตุถิตี วุตต์ น โหติ ตสมึ
ชมเม อตุตตุตนิเยสารสส นตุถิภาโว วุตโต โหติ ๑ โลก จ
#๑. ย. โลก ปริกปปีเตน ๑ ๒. ม. ลุชชนปลุชชนญเจเน ๑

เล่มที่ 41 ยุกนทศกถาวณณา หน้า 382

สุณณั ฆริ สุณณโณ ฆนโณติ วุคเต ฆรสส ฆณณสส จ นคฤภาโว
วุคโต น โหติ คสรมิ ฆเร ฆณเ จ อณณสส นคฤภาโว
วุคโต โหติ ๑ ภควตา จ อิติ ยิ หิ โข คคฤ น โหติ
เตน คั สุณณั สมนุปลสสติ ๑ ยิ ปน คคฤ อวสิฏจัน โหติ
คั สนคั อิทมคฤติติ ปชานาคฤติติ อยเมว อคฤโธ วุคโต ๑ คธา
ณายคณเ จ สททคณเ จ อยเมว อคฤโธ ๑ อิติ อิมสรมิ
สคคณเเต อนคคฤคณเมว กคฤคั ๑

สคคณคณินทเทเส สุณณ สุณณนคฤอาทินิ (๑) ปณจวิสคฤ
มาคฤกาปทานิ สุณณสมพนเรน อุกฤทิสคฤวา เตส นิทเทโส
กคฤ ๑

คคฤ มาคฤกาย ตาว สุณณสงฆาคั สุณณั น อณณเณ
อูปเพน วิเสคคฤคฤ สุณณสุณณั (๒) ๑

อสुकนคฤ อนินทฤจคฤตา เจคฤ สุณณคคฤเมว วา
อเพกขคฤวา นปัสกวงนั กคั ๑ เอว เสเสสสุปี ๑ สงฆาโรเยว (๓)
เสสสงฆาเรหิ สุณณโณติ (๔) สงฆารสุณณั ๑

ชราภงควเสน วิฐโป ปริงณาโม วิปริงณาโม เตน
วิปริงณาเมน สุณณั วิปริงณามสุณณั ๑

อคฤคณจ คั อคคคฤคณิเยหิ สพพสงฆาเรหิ วา สุณณณจาคฤ
อคฤคสุณณั ๑

๑. ม. สุณณัสุณณนคฤ ๑ ๒. ม. ย. สุณณัสุณณั ๑
#๓. ม. สงฆาโรเยว ๑ ๔. ม. สุณณโณติ ๑

ลกฺขณเมว เสสลกฺขณเหหิ สุลยณฺนติ ลกฺขณสุลยํ ๑
เนกฺขมฺมาทินา วิกฺขมฺภเนน สุลยํ วิกฺขมฺภนสุลยํ ๑
ตทฺกสุลยวาทิสฺสปี จตุสฺส เอเสว นโย ๑
อชฺฉตฺตลฺย ตํ อตฺตตฺตนิยาทีหิ สุลยลฺยจาติ อชฺฉตฺต-
สุลยํ ๑

พหิทฺฐา จ ตํ อตฺตตฺตนิยาทีหิ สุลยลฺยจาติ พหิทฺฐา-
สุลยํ ๑

ตทฺภุยกํ อตฺตตฺตนิยาทีหิ สุลยณฺนติ ทฺภวโต สุลยํ ๑
สมาโน ภาโกล เอตฺตสฺสาติ สภากํ สภากลฺยจ ตํ
อตฺตตฺตนิยาทีหิ สุลยลฺยจาติ สภากสุลยํ สทิสสุลยณฺนติ
อตุโถ ๑

วิกตํ สภากํ วิสภากํ วิสภากลฺยจ ตํ อตฺตตฺตนิยาทีหิ
สุลยลฺยจาติ วิสภากสุลยํ วิสทิสสุลยณฺนติ อตุโถ ๑

เกสฺสจ โปตฺถเกสฺส สภากสุลยํ วิสภากสุลยํ นิสฺสรณ-
สุลยณานนฺตรํ ลิจิตํ ๑ เนกฺขมฺมาทิสฺสนา กามจฺจนฺทาทินา
สุลยวาทิ เอสนาสุลยํ ๑ ปริศฺคหสุลยวาทิสฺส ตีสฺสปี เอเสว
นโย ๑

เอการมฺมณ ปตฺติจฺจิตฺตตา นานารมฺมณวิกฺเขปภาวโต
เอกตฺตลฺยจ ตํ นานตฺเตน สุลยลฺยจาติ เอกตฺตสุลยํ ๑
ตพฺพิปรีเตน นานตฺตลฺยจ ตํ เอกตฺเตน สุลยลฺยจาติ

นํนตฺตสุณฺณํ ๑

เนกขมฺมาทิกขนฺติ กามจฺจนฺทาทีนํ สฺลฺลาตี ขนฺติสุณฺณํ ๑

อธิฏฺฐานสุณฺณเ ปรีโยคาหนฺสุณฺณเ (๑) จ เอเสว นโย ๑

ปรีโยคาหนฺสุณฺณนฺติปี ปาโจ ๑

สมฺปชานฺสฺสาตี สมฺปชณฺเณน สมฺนํนาคตฺตฺส ปรี-

นิพฺพายนฺตฺตฺส อรหฺโต ๑

ปวตฺตปรียาทานนฺติ อนุปาทาปรีนิพฺพานํ ๑

สพฺพสุณฺณตํนํนฺติ สพฺพสุณฺณนํ ๑

ปรมตฺตสุณฺณนฺติ สพฺพสงฺขารํวาทฺ อุตฺตมตฺตญฺจํ

สุณฺณํ ๑

มาตีกานิทฺเทเส นิจฺเจน วาตี ภงฺกํ อติกฺกมิตฺวา

วตฺตมาณฺสฺส (๒) กสฺสจฺจิ นิจฺจสฺส อภาวฺโต นิจฺเจน จ สุณฺณํ ๑

ฐเวณ วาตี วิชฺชมาณกาลีปี (๓) ปจฺจายตฺตวตฺตติคฺคาเย อีรฺสฺส

กสฺสจฺจิ อภาวฺโต ฐเวณ จ สุณฺณํ ๑

สสฺสเตน วาตี อพฺโพจฺฉินฺนสฺส สพฺพกาลे วิชฺชมาณฺสฺส

กสฺสจฺจิ อภาวฺโต สสฺสเตน จ สุณฺณํ ๑

อวิปริณามชฺมเมณ วาตี ภงฺควเสน (๔) อวิปริณามปคฺตีกสฺส

กสฺสจฺจิ อภาวฺโต อวิปริณามชฺมเมณ จ สุณฺณํ ๑

#๑. ม. ยฺ. อธิฏฺฐานสุณฺณเ ปรีโยคาหนฺสุณฺณเ ๑ ๒. ม. ปวตฺตมา-

นํนตฺตสุณฺณนํ ๑ ๓. ม. วิชฺชมาณกาลีปี ๑ ๔. ม. ชราภงฺควเสน ๑

สตุตตนเตน อตตสุลลตตาย เอว วุตตตายปี นิจจุสุลลตตยจ
สขสุลลตตยจ ทสเสตุ อธิ นิจเจน วาติอาทีนปี วุตตทานิ ฯ
อนิจจุสเสว หิ ปีพาโยเคน ทุกขตุตา นิจจุสุลลตตาย วุตตตาย
สขสุลลตตยปี วุตตตาว โหติ ฯ รูปราทโย ปเนตถ ฉ วิสยา
จกขุวิญญาณาทีนนิ ฉ วิญญาณานิ จกขุสมมุตสาทโย ฉ
ผลสา จกขุสมมุตสาธา เวทนาทโย ฉ เวทนา จ สงฺขิตตตติ
เวทิตพพฺ (๑) ฯ

ปุลลณาสงฺขารโรติอาทีสุ ปุณาติ อตตโน การกํ ปุเรติ
จสฺส อชฺฌาสยํ ปุชฺชณจ ภวํ นิพพตเตตตีติ ปุลลณํ อภิสงฺขโรติ
วิปากํ กฏตุตารูปญจชาติ (๒) อภิสงฺขารโร ปุลลณํ อภิสงฺขารโร
ปุลลณาสงฺขารโร ฯ ปุลลณปฏิปกฺขโต อปุลลณํ อภิสงฺขารโร
อปุลลณาสงฺขารโร ฯ น อธิษฺ อเนณฺชํ อเนณฺชํ ภวํ อภิสงฺขโรตีติ
อานเนชฺชาสงฺขารโร ฯ ปุลลณาสงฺขารโร ทานสีลภาวนาเวสน (๓)
ปวตฺตา อญฺจ กามาวจรกฺุสลเจตนา ภาวนาเวสนเนว จ ปวตฺตา
ปญฺจ รูปาวจรกฺุสลเจตนาติ เทรส เจตนา โหนฺติ อปุลลณาสง-
สฺขารโร ปาณาติปาตาทิวเสน ปวตฺตา ทฺวาทส อกฺุสลเจตนา
อานเนชฺชาสงฺขารโร ภาวนาเวสนเนว ปวตฺตา จตฺสฺโส อรูปา-
วจรเจตนาติ ตโยปี สงฺขารรา เอกฺุณตฺตีส เจตนา โหนฺติ ฯ

กายสงฺขารโรติอาทีสุ กายโต วา ปวตฺโต กายสฺส วา
#๑. ม. เวทิตพพฺ ฯ ๒. ย. วิปากกฏตุตารูปญจชาติ ฯ
#๓. ม. ทานสีลภาวนาเวสน ฯ

สงขารโธตี กายสงขารโธ ๑ วจีสงขารจิตตสงขารเรสุปี เอเสว
นโย ๑ อัย ตีโก กมมายูหนกขณณ ปุณณภิสงขาราทินัน
ทวารโธ ปวตฺตติทสฺสนตฺถิ วุตฺโต ๑ กายวิญญตฺตี สมฺภูจฺจาเปตฺวา
หิ กายทวารโธ ปวตฺตา อญฺจ กามาวจรกุสลเจตนา ทฺวาทส
อกุสลเจตนา อภิญญาเจตนา จาตี เอกวีสติ เจตนา กาย-
สงขารโธ นาม ตา เอว จ วจีวิญญตฺตี สมฺภูจฺจาเปตฺวา
วจิทวารโธ ปวตฺตา วจีสงขารโธ นาม มโนทฺวารเร ปวตฺตา
ปน สพฺพปาปี เอกฺขนตฺตีส เจตนา จิตตสงขารโธ นาม ๑

อตีตา สงขาราทิอาทิสฺส สพฺพเพปี สงฺขตฺตมฺมา สกฺกขณฺณ
ปตฺวา นิรุทฺธา อตีตา สงขาราทิ สกฺกขณฺณ อปฺปตฺตา อนาคตา
สงขาราทิ สกฺกขณฺณ ปตฺตา ปจฺจุปฺปนฺนา สงขาราทิ ๑

วิปริณามสุลลเว ปจฺจุปฺปนฺนํ ทสฺเสตฺวา ตสฺส ตสฺส
วิปริณามํ สฺสขณ วตฺตํ สกฺกาตี ปจฺมํ ปจฺจุปฺปนฺนตฺตมฺมา
ทสฺสีตา ๑

ตตฺถ ชาตํ รูปนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนํ รูปํ ๑

สภาวณ สฺสณฺณนฺติ เอตฺถ สยํ ภาวโ สภาวโ สยเมว
อุปฺปาโทตี อตฺถโ ๑ สโก (๑) วา ภาวโ สภาวโ อตฺตโตเยว (๒)
อุปฺปาโทตี อตฺถโ ๑ ปจฺจุยฺยตฺตวตฺตติตฺตา ปจฺจุยฺย วิณา สยเมว
ภาวโ อตฺตโตเยว (๓) วา ภาวโ เอตฺตมฺมี นตฺถิตฺติ สภาวณ
#๑. ม. สโโต ๑ ๒. ม. อตฺตโตเยว ๑ ๓. ม. อตฺตโต ๑

สุลลภ สยเมว ภาวเนน อตุตโตเอว (๑) วา ภาวเนน สุลลภนุติ
วุตตัม โหติ ฯ อถ วา สกสฺส ภาวโ สภาโว ฯ ปจวีชาตุอาทีสุ
หิ อนเนกสุ รูปารูปชฺมเมสุ เอเกโก ชฺมโม ปริ อูปาทาย
สโก นาม ฯ ภาวโติ จ ชฺมมปริยายวจนเมตัม ฯ เอกสฺส จ
ชฺมมสฺส อลฺโย ภาวสงฺขาโต ชฺมโม นตฺถิ ตสฺมา สกสฺส
อลฺเณน ภาวเนน สุลลภ สโก อลฺเณน ภาวเนน สุลลโภติ
อตุโธ ฯ เตเนน เอกสฺส (๒) ชฺมมสฺส เอกสภาวตา วุตฺตา โหติ ฯ

อถวา สภาเวเนน สุลลภนุติ สุลลภสภาวเนน สุลลภ ฯ
ก็ วุตตัม โหติ สุลลภสุลลภตาย เอว สุลลภ (๓) น อลฺเณนาหิ
ปริยายสุลลภตานิ สุลลภนุติ วุตตัม โหติ ฯ

สเจ ปน เกจิ วเพยฺยังฺ สโก ภาวโ สภาโว เตเน
สภาวเนน สุลลภนุติ ฯ ก็ วุตตัม โหติ ภาวโติ ชฺมโม โส
ปริ อูปาทาย สปเพเนน วิเสสโโต สภาโว นาม โหติ ฯ
ชฺมมสฺส กสฺสจจิ อวิชฺชมานตฺตา ชาตัม รูปิ สภาวเนน สุลลภนุติ
รูปสฺส อวิชฺชมานตา วุตฺตา โหตีติ ฯ เอว สติ ชาตัม
รูปนุตฺตวจนเนน วิชฺชตฺติ ฯ น หิ อูปปาทรหิตัม ชาตัม นาม
โหติ ฯ นิพฺพานัง หิ อูปปาทรหิตัม ตัม ชาตัม นาม น
โหติ ชาตฺชราทรณานิ จ อูปปาทรหิตานิ ชาตานิ นาม
น โหนตี ฯ เตเนนเวตฺถ ชาตา ชาตี สภาวเนน สุลลภ
#๑. ม. อตุตโต ฯ ๒. ม. เอกสฺส ฯ ๓. ม. ชาตฺนุติ วจนัง ฯ

ชาติ ชรามรณํ สภาเวน สุลฺลนฺติ เอวํ อนฺุทฺธิตฺวา ภวเมว
อวสานํ กตฺวา นิทฺธิฏฺฐํ ๑

ยฺหิ อุปฺปาทรหิตฺสฺสาปี ชาตฺนฺติ วจฺนํ ยฺชฺเชยฺย ชาตา
ชาติ ชาติ ชรามรณฺนฺติ วตฺตพฺพิภเวยฺย ๑ ยสฺมา
อุปฺปาทรหิตฺสฺสฺ ชาตฺชรามรณฺสฺ ชาติ-วจฺนํ (๑) น วุตฺตํ ตสฺมา
สภาเวน สุลฺลํ อวิชฺชมานนฺติ วจฺนํ อวิชฺชมานสฺส อุปฺปา-
ทรหิตฺตฺตา ชาตฺนฺติ วจฺเนน วิรุชฺชติ ๑ อวิชฺชมานสฺส จ
สุลฺลนฺติ วจฺนํ เหฏฺฐา วุตฺเตน โลกวจฺเนน จ ภควโต วจฺเนน
จ ฉายสทฺทกนฺถวจฺเนน จ วิรุชฺชติ อนเภาหิ จ ยุตฺตีหิ
วิรุชฺชติ ตสฺมา ตํ วจฺนํ กจจรมิว ฉทฺทิตฺตพฺพิ (๒) ๑ ยํ ภิกฺขเว
อตุตฺติสมฺมตํ โลกํ ปณฺฑิตานํ อหฺมปิ ตํ อตุตฺติ วทามิ ๑
ยํ ภิกฺขเว นตุตฺติสมฺมตํ โลกํ ปณฺฑิตานํ อหฺมปิ ตํ นตุตฺติ
วทามิ ๑ กิณฺจ ภิกฺขเว อตุตฺติสมฺมตํ โลกํ ปณฺฑิตานํ ยมฺหํ
อตุตฺติ วทามิ ๑ รูปี ภิกฺขเว อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ
อตุตฺติสมฺมตํ โลกํ ปณฺฑิตานํ อหฺมปิ ตํ อตุตฺติ วทามิ ตีอาทีหิ (๓)
อนเภาหิ พุทฺธวจนฺปฺปมาเณหิ อนเภาหิ จ ยุตฺตีหิ ธมฺมา
สกกฺขเณ วิชฺชมานา เอวาติ นิฏฺฐเมตฺถ กนฺตพฺพิ ๑

วิกิตํ รูปนฺติ อุปฺปชฺชิตฺวา ภงฺกํ ปตฺวา นินฺุทฺธํ อตีตํ
รูปํ ๑

#๑. ม. ชาตฺนฺติ วจฺนํ ๑ ๒. ม. ฉทฺทิตฺตพฺพิ ๑

#๓. ตี. ข. ๑๗/๒๓๕/๑๖๔ ๑

วิปริณตญเฐว สุลลภญจาตี ชรารงควเสนา วิรูป วิปริณาม
ปตตตญจ วตตมานสเสว วิปริณามสพฺภาวโต อตีตสฺส วิปริ-
ณามาภาวโต เตน วิปริณामเนน สุลลภญจาตี อตฺโถ ฯ

ชาติตา เวหนาคีอาทีสุปี เอเสว นโย ฯ ชาติชรามรณ
ปน อนิปฺพนนตฺตา สกภาเวน อนุปฺลพฺภนียโต (๑) อิธ น ยฺชชตี
ตสฺมา ชาติตา ชาติ ชาติ ชรามรณนฺตีอาทีเก เทว นเย
ปหาย ภวาทิกเมว นยฺ ปริโยสานํ กตฺวา จปิตฺติ ฯ

อคฺคณฺตี อคฺเค ภวฺ ฯ เสฏฺฐนฺตี อตีวีย ปัสสนียํ ฯ
วิสิฏฺฐนฺตี (๒) อตีสยภฺตฺติ ฯ วิเสฏฺฐนฺตีปี ปาโจ ตีธาปี ปสฺตถึ
นิพฺพานํ สมฺมาปฏฺธิปหาย ปฏฺธิปชฺชิตพฺพโต ปทํ นาม ฯ
ยทิตฺตฺติ ยํ อิทํ ฯ อิทานิ วตฺตพฺพํ นิพฺพานํ (๓) นิตฺสเสตี ฯ
ยสฺมา นิพฺพานมามุมฺม สพฺพสงฺขารานํ สมโถ โหตี ขนฺธฺฐปฺริ-
กิลฺลฺฐปฺริอภิสงฺขารูปฺริกามคฺคณฺฐปฺริสงฺขาตานํ อฺปฺริณํ ปฏฺธินีสฺสคฺโค
โหตี ตณฺหานํ ขโย วิราโค นีโรโร จ โหตี ตสฺมา สพฺพ-
สงฺขารสมโถ สพฺพูปฺริปฏฺธินีสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นีโรโรตี
วฺจจตี ฯ นิพฺพานนฺตี สภาวลฺกฺขณฺเนน นิคมิตฺติ ฯ

ลฺกฺขณฺเส หิ ตีณฺนิมานิ ภิกฺขเว พาลสฺส พาลลฺกฺขณฺนิ
พาลนฺนิมิตฺตานิ พาลापทานานิ ฯ กตฺมานิ ตีณฺ อิธ ภิกฺขเว
พาลโถ พฺพจฺฉินฺตฺติจฺฉินฺตี จ โหตี พฺพภาสิตภาสี จ พฺพกฺกมฺมกาโร

๑. ม. อนุปฺลพฺภนียโต ฯ ๒. โปราณ. วิสิฏฺฐนฺตี ฯ

๓. ย. วตฺตพฺพนิพฺพานํ ฯ

จ ๑ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ พาลสฺส พาลลกฺขณานิ

พาลนินิตฺตานิ พาลาปทานานีติ (๑) วุคฺคํ ๑

ปณฺฑิตฺเตหิ พาลสฺส พาโลติ สลฺลลกฺขณโต ติวริํ พาล-
ลกฺขณํ ๑

ตีณิมานิ ภิกฺขเว ปณฺฑิตสฺส ปณฺฑิตลกฺขณานิ ปณฺฑิต
นินิตฺตานิ ปณฺฑิตาปทานานิ ๑ กตมานิ ตีณิ อีธ ภิกฺขเว
ปณฺฑิตโต สฺวจินฺติตฺตินฺตึ จ โหติ สฺภาสิตภาสี จ สฺสกตมฺมกาเร
จ ๑ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ ปณฺฑิตสฺส ปณฺฑิตลกฺขณานิ
ปณฺฑิตนินิตฺตานิ ปณฺฑิตาปทานานีติ (๒) วุคฺคํ ๑ ปณฺฑิตฺเตหิ
ปณฺฑิตสฺส ปณฺฑิตโตติ สลฺลลกฺขณโต ติวริํ ปณฺฑิตลกฺขณํ ๑

ตีณิมานิ ภิกฺขเว สฺงฺขตสฺส สฺงฺขตลกฺขณานิ ๑ กตมานิ
ตีณิ อฺปปาโท ปณฺญาติ วโย ปณฺญาติ จิตฺสฺส อณฺณตฺตํ
ปณฺญาติ ๑ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ สฺงฺขตสฺส สฺงฺขต-
ลกฺขณานีติ (๓) วุคฺคํ ๑ อฺปปาโทเอว สฺงฺขตมิตฺติ ลกฺขณนฺตึ
สฺงฺขตลกฺขณํ ๑ เอวมิตฺรทฺวเยปี อตุโถ เวทิตพฺโพ ๑

อิมินา อฺปปาทกฺขณเณ เสสทฺวินฺนํ (๔) จิตฺกฺขณเณ เสสทฺวินฺนํ (๔)
ภงฺกกฺขณเณ จ เสสทฺวินฺนํ (๔) อภาโว ทสฺสีโต ๑ ยํ ปเนตฺถ
เปยฺยาลมฺมุเขน ชาติยา จ ชรามรณสฺส จ อฺปปาทาทิลกฺขณํ
#๑. ม. อ. ๑๔/๔๖๘/๓๑๑ ๑ ๒. ม. อ. ๑๔/๔๖๘/๓๒๑ ๑
#๓. อ. จ. ติก. ๒๐/๔๘๖/๑๕๒ ๑ ๔. ส. ย. เสถิ์ ทฺวินฺนํ ๑
#กตฺถจ. เสสา ทฺวินฺนํ ๑

วุดตํ ตํ วิปริณามสุลยตาย ชาติชรามรณานิ หิตฺวา ภว-
ปริโยสานสุเสว นยสุส วจเนน จ อุปฺปาทาทีนํ อุปฺปาทาที-
อวจนสมเยน จ วิรุชฺชติ ฯ ลกฺขณโสเต ปตฺติตฺตฺตา ปน โสตปตฺติ (๑)
กตฺวา ลีขิตฺตฺตฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ยถา จ อภิธมฺเม (๒) อเหตุกวิปาก-
มโนชาตฺมโนวิญญาณชาตฺตฺนํ สงฺกหฺวาเร ลพฺภมานมฺปิ ฌานํจํ
ปฺลยจวิญญาณโสเต ปตฺติตฺวา กตฺตฺตฺติ น อฺทฺตฺตฺตฺตฺติ วุดตํ
เอวมิธาปี โสตปตฺติตฺตา เวทิตพฺพา ฯ

อถวา ชาติชรามรณวณฺตฺตฺนํ สงฺขารานํ อุปฺปาทาทย
ชาติชรามรณํ อนิจฺจโตตฺติอาทีสุ (๓) วีย เตสํ วีย กตฺวา วุดตฺตฺตฺติ
เวทิตพฺพํ ฯ

เนกฺขมฺเมเนน กามจฺจนฺโท วิกฺขมฺภิตฺโต เจว สุลโย จาติ
กามจฺจนฺโท เนกฺขมฺเมเนน วิกฺขมฺภิตฺโต เจว เนกฺขมฺมสุส ตตฺถ
อภาวโต เตเนว วิกฺขมฺภนสงฺขาเตน เนกฺขมฺเมเนน สุลโย จ ฯ
เอวํ เสเสสฺสุปี โยชฺนา กาทพฺพา ฯ ตทฺงคปฺปหฺวานสมฺมุจฺเจทป-
ปหฺวานเสสุปี เจตฺถ ตทฺงควเสน จ สมฺมุจฺเจทวเสน จ ปหีนํ
ทฺตฺริกตเมว โหตีตี อิมินา ทฺตฺริกรณญฺเจเนน วิกฺขมฺภนํ วุดตํ ฯ

เนกฺขมฺเมเนน กามจฺจนฺโท ตทฺงคสุลโยตี เนกฺขมฺเมเนน
ปหีนโน กามจฺจนฺโท เตเนน เนกฺขมฺมสงฺขาเตน อญฺเคน สุลโย ฯ
อถวา โย โกจิจิ กามจฺจนฺโท เนกฺขมฺมสุส ตตฺถ (๔) อภาวโต
#๑. ยฺ. โสตาปตฺติ (๑) ๒. อภิ. สงฺ. ๓๔/๔๗๕/๑๗๖ ฯ
#๓. บฺ. ปฏฺติ ๓๑/๑๘๒/๑๒๕ ฯ ๔. ยฺ. ตตฺถ ตตฺถ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทศกถาวณณา หน้า 392

เนกขมเมเน เตเน องเคน สุลโย ๑ เอวิ เสเสสุปี โยชนา
ฉาตพพา ๑ ตสส ตสส องคสส ตตถ ตตถ อภามตเตเนว
เจตถ อุปจารปุปาณานวเสน จ วิปัสสนาวเสน จ ตทงค-
สุลยดา นิตฺติฎฺฐา ๑ ปหานทีปกสส วจนสส อภาเวน ปน
วิฏฺฐานานุสฺสนํเยว ปริโยสานํ กตฺวา วิปัสสนา นิตฺติฎฺฐา
จตฺตาโร มคฺคา น นิตฺติฎฺฐา ๑

เนกขมเมเน กามจฺจนฺโท สมฺจฺฉินฺโน เจว สุลโย
จาตอทีสุ วิกขมฺภเน วุตฺตนเยเนว อตุโถ เวทิตพฺโพ ๑
ตทงควิกขมฺภนวเสน ปหีนานีปี เจตถ สมฺทาจาราภาวโต
สมฺจฺฉินฺนานิ นาม โหนฺตึติ อิมินา ปริยาเยน สมฺจฺเฉโท
วุตฺโต ตํตฺสมฺจฺเฉทกิจฺจสาธนวเสน วา มคฺคสมฺปยุตฺต-
เนกขมฺมาทิวเสน วุตฺตนฺติ (๒) เวทิตพฺพิ ๑

ปฏิบัติปัสสทฺธินิสฺสรณฺสุลยฺเสสุ จ อธิ วุตฺตนเยเนว อตุโถ
เวทิตพฺโพ ๑ ตทงควิกขมฺภนสมฺจฺเฉทปหานฺเส ปเนตถ ปฏิป-
ปัสสทฺธิมตฺตตฺติ นิสฺสณฺมตฺตลจ (๓) กเหตุวา วุตฺติ ๑ ปญฺจสุปี
เอเตสุ สุลยฺเสสุ เนกขมฺมาทีนึเยว วิกขมฺภนตทงคสมฺจฺเฉท-
ปฏิบัติปัสสทฺธินิสฺสรณฺนาเมเน วุตฺตานิ ๑ อชฺฉตฺตนฺติ อชฺฉตฺต-
ภูตํ ๑ พหิตฺธาติ พหิตฺธาภูตํ ๑ ทฺภโตสุลยฺนฺติ อุกฺขสุลยฺณํ ๑

๑. ม. วุตฺตนเยเนว ๑ ๒. ม. วุตฺตนฺติปี ๑

#๓. ม. ปฏิปฏิบัติปัสสทฺธิมตฺตตฺตา นิสฺสณฺมตฺตลจ ๑ ย. ปฏิปฏิบัติ-

#สฺสทฺธิมตฺตตฺตา นิสฺสณฺมตฺตลจ ๑

ปจฺจตฺตาทิสฺสปี หี โถ-อิตฺตวณฺโณ โหติเยว ฯ

ณ อชฺฌตฺตคฺคิตฺตนาทินิ ฌอชฺฌตฺตคฺคิตฺตนาทินิ ภาเวณ (๑)
สภากานิ ฯ ปเรหิ วิสภากานิ ฯ

วิญญาณกายาติอาทิสฺส เจตฺถ กายวณฺเณน วิญญาณาทินิเยว
วุตฺตทานิ ฯ

เนกขมฺเมสนาทิสฺส เนกขมฺมาทินิเยว ตทตฺถิเกหิ วิญญฺหิ
เอสิยณฺตีสฺสึ เอสนา ฯ

อถวา ปุพฺพภากเ เนกขมฺมาทินิ เอสนาปี กามจฺจนฺทาทิหิ
สุลยวา กิมฺปน เนกขมฺมาทินิติปิ วุตฺตํ โหติ ฯ

ปริกฺคหาทิสฺส เนกขมฺมาทินิเยว ปุพฺพภากเ เอสิตานิ
อปรภากเ ปริกฺคยฺหนฺตีสฺสึ ปริกฺคโหติ ปริกฺคหิตานิ ปตฺติวเสณ
ปฏฺฐิตพฺภณฺตีสฺสึ ปฏฺฐิตาโภติ ปฏฺฐิตทฺธานิ ฌาณวเสณ ปฏฺฐิวิชฺฌิมฺยณฺตีสฺสึ (๒)
ปฏฺฐิเวโรติ จ วุตฺตทานิ ฯ

เอกตฺตสฺสุลยณฺจ นานตฺตสฺสุลยณฺจ สกึเยว ปุจฺจนิคฺควา
เอกตฺตสฺสุลยํ วิสฺสชฺเชตฺตวา นานตฺตสฺสุลยํ อวิสฺสชฺเชตฺตวาว สกึ
นิคฺคมนํ กตฺตํ กสฺมา น วิสฺสชฺชิตฺตุนฺติ เจ วุตฺตปฺรียาเยเนเวตฺถ
โยชฺณา ฌายตีสฺสึ น วิสฺสชฺชิตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ อัย ปเนตฺถ โยชฺณา
เนกขมฺมํ เอกตฺตํ กามจฺจนฺโท นานตฺตํ กามจฺจนฺโท นานตฺตํ
เนกขมฺมเมกตฺเตน สุลยณฺติ ฯ เอวํ เสเสสฺสปี โยชฺณา เวทิตพฺพา ฯ
#๑. ม. ฌอชฺฌตฺตคฺคิตฺตนาทินิ ฯ ๒. ม. ปฏฺฐิวิชฺฌิสฺสณฺตีสฺสึ ฯ

เล่มที่ 41 ยุคนทศกถาวณณา หน้า 394

ขนฺตืออาทีสุ เนกขมมาทีนียะว ขมนโต รุจฺจนโต ขนฺตือติ
โรจิตานียะว ปวิสิตฺวา ติฏฺฐนโต อธิฏฺฐานนฺติ ปวิสิตฺวา จิตานํ
ยถารุจิมะว เสวนโต ปรีโยคาหนนฺติ จ วุตฺตานี ฯ อิธ
สมฺปชาโนติอาทีโก ปรมตฺถสุลฺลนินฺทเทโส ปรีนินฺทพฺพานถาณ-
นินฺทเทเส วณฺณิตฺยเอว ฯ

อิเมสุ จ สพฺเพสุ สุลฺลนฺเตสุ สงฺขารสุลฺลนํ วิปริณามสุลฺลนํ
ลกฺขณสุลฺลนญฺจ ยถาวุตฺตานํ ชมฺมานํ อลฺลนมลฺลนอสมฺมิสฺสตา-
ทสฺสนตฺถํ ฯ

ยตฺถ ปน อกฺุสฺลปฏฺชิگانํ กุสฺลปฏฺชิเกน สุลฺลนตา วุตฺตา
เตน อกฺุสฺเล อาทีนวทสฺสนตฺถํ ฯ

ยตฺถ ปน กุสฺลปฏฺชิگانํ อกฺุสฺลปฏฺชิเกน สุลฺลนตา วุตฺตา
เตน กุสฺเล อานีสํสทสฺสนตฺถํ ฯ

ยตฺถ อตฺตตฺตนิยาทีหิ สุลฺลนตา วุตฺตา ตํ สพฺพสงฺขาระสุ
นินฺทพิตาชนนตฺถํ ฯ อกฺุคสุลฺลนํ ปรมตฺถสุลฺลนญฺจ นินฺทพาน
อุสฺสาหชนนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ

เตสุ อกฺุคสุลฺลนญฺจ ปรมตฺถสุลฺลนญฺจาติ เทว สุลฺลนานิ
อตฺถโต เอกเมว นินฺทพานํ อกฺุคปรมตฺถวเสน สอุปาทิสเสส-
อนุปาทิสเสวเสน จ ทฺวิธา กตฺวา วุตฺตํ ฯ ตานิ เทว
อตฺตนิเย สุลฺลนสุลฺลนโต (๑) สงฺขารสุลฺลนโต จ สภาคานี ฯ สุลฺลนํ

๑. ม. อตฺตนิเย สุลฺลนสุลฺลนโต ฯ

สุลยถก อชมตตสุลยถก พหิทุธาสุลยถก ทุกโตสุลยถก สภากสุลยถก
วิสภากสุลยถก อิมานี ฉ สุลยถกานี สุลยถกสุลยถกเมว โหติ ฯ
อชมตตาทิเกทโต ปน ฉธา วุตตานิ ฯ ตานี ฉ จ อตตตต-
นียาทิสุลยถก สภากานี ฯ สงขารวิปริณามลกขณสุลยถกานี
วิกขมภนตทงคสมุจเจทปปฏิปสสทฐินิสสรณสุลยถกานี เอสนา-
ปริกคหปฏิลาภปฏิเวธสุลยถกานี เอกตตनानตตสุลยถกานี ขนติ-
อธิฏฐานปริโยคาหนสุลยถกานี จาติ สตตตรสสุลยถกานี อตตนิ
อวิชขมานนหิ เตหิ เตหิ ชมเมหิ สุลยถกตตา อวิชขมานานัน
วเสน วิสุ วิสุ วุตตานิ ฯ

สงขารวิปริณามลกขณสุลยถกานี ปน อิตเรน อิตเรน
อสมมิสสุวเสน สภากานี วิกขมภนาทีนึ ปญจ กุสลปกฺเขน
สุลยถกตตา สภากานี เอสนาทีนึ จตตารี ขนติอาทีนึ จ ตีณิ
อกุสลปกฺเขน สุลยถกตตา สภากานี เอกตตนानตตสุลยถกานี
อญญมญญปฏิปกฺขวเสน สภากานี ฯ

สพเพ ชมเม สมาสเน ตีธา เทวธา ตเถกธา

สุลยถกาคี สุลยถกถวิฑู วณณยนตฺธิธ สาสเน ฯ

กถิ สพเพ ชมมา (๑) ตาว โลกียา ชมมา ชฺวสุภสุขอตตวิริหิตตตตา
ชฺวสุภสุขอตตสุลยถกา ฯ มคฺคผลชมมา ชฺวสุขตตวิริหิตตตตา ชฺว-
สุขตตสุลยถกา ฯ อนิจฺจตตตาเยว สฺวเขน สุลยถกา ฯ อนาสวตตตา
#๑. ม. ชมมาติ นตฺถิ ฯ

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฏิสัมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้ที่ 396
เล่มที่ 41 ยฺคนทฺชกถาวณณา หน้ 396

สุเกน สฺลยาฯ นีพฺพานชฺโม อตฺตสฺเสว อภาวโต อตฺต-
สฺลยาฯ โลกียโลกุตฺตรา ปน สพฺเพปี สงฺขตา ชฺมมา
สตฺตสฺส กสฺสจฺจ อภาวโต สตฺตสฺลยาฯ อสงฺขโต นีพฺพาน-
ชฺโม เตลฺลํ สงฺขารานมฺปิ อภาวโต สงฺขารสฺลยาฯ สงฺขตา-
สงฺขตา ปน สพฺเพปี ชฺมมา อตฺตสงฺฆาตสฺส ปุคฺคสฺส อภาวโต
อตฺตสฺลยาตีฯ

สฺลยถกถาวณณา นีฏฺจิตาฯ

ยฺคนทฺชวคฺควณณา นีฏฺจิตาฯ

นีฏฺจิตา จ มชฺฉิมวคฺคสฺส อปฺพุพฺพตถานวณณาฯ

ปณฺณาวคฺควณณา

มหาปณฺณากถาวณณา

อิทานิ วิเสสโต ปณฺณาย ปทฺฐจฺานญฺตาย สฺลยฺลกถาย
อนนฺตรํ กถิตาย ปณฺณากถาย อปฺพุพฺตถานวณณา ฯ

ตตฺถ อาทิโต ตาว สตฺตสฺส อนฺุสฺสนาสฺส เอเกกมฺลกา
สตฺต ปณฺณา ปุจฺจนาปฺพุพฺงคฺมํ กตฺวา นิทฺทิจฺจา ปฺน
สตฺตนาปฺุสฺสนามฺลกา เอเกกตฺตรมฺลกา จ ติสฺโส ปณฺณา
ปุจฺจํ อกตฺวาว นิทฺทิจฺจา เอวมาทิโต ทสฺปณฺณาปาริปุรี
นิทฺทิจฺจา ฯ

ตตฺถ อนิจฺจนาปฺุสฺสนา ตาว ยสฺมา อนิจฺจโต ทิจฺเจสฺส
สงฺขารสฺส ยทนิจฺจํ ตํ ทฺกขณฺติ ทฺกขโต จ ยํ ทฺกขํ
ตทนตฺตาคิ อนตฺตโต จ ชวติ ตสฺมา สฺวา ภาวิตตา พหุสิกตา
ชวณปณฺณํ ปรีปุเรติ ฯ สฺวา หิ สกวิสเยสฺส ชวตฺติ ชวนา
ชวนา จ สฺวา ปณฺณา จาติ ชวณปณฺณา ฯ

ทฺกขนาปฺุสฺสนา สฺมาธินฺุทฺริยนิสฺสิตตฺตา พลวตี หุตฺวา
ปณฺธี นิพฺพิชฺชตฺติ ปทาเลติ ตสฺมา นิพฺเพธิกปณฺณํ ปรีปุเรติ ฯ
สฺวา หิ นิพฺพิชฺชตฺติ นิพฺเพธิกา นิพฺเพธิกา จ สฺวา ปณฺณา
จาติ นิพฺเพธิกปณฺณา ฯ

อนตฺตนาปฺุสฺสนา สฺลยฺลตาทสฺสเนน วุทฺธิปฺปตฺติยา

มหตฺตปฺตตฺตตา มหาปณณํ ปรีปฺเรติ ฯ สทา หิ วุทฺธิปฺตตฺตตา
มหตี จ สทา ปณณา จาติ มหาปณณา ฯ

นิพฺพิทานุปฺสฺสนา ยสฺมา ติสฺสนนฺเวย อนุปฺสฺสนานํ
ปฺริมโตปิ อาเสวนาย พลปฺตตาวตฺตตฺตา สพฺพสงฺขารេสุ
นิพฺพิทฺนสมตฺถา หุตฺวา ติกฺขา โหติ ตสฺมา ติกฺขปณณํ
ปรีปฺเรติ ฯ

วิราคานุปฺสฺสนาปี ยสฺมา ติสฺสนนฺเวย อนุปฺสฺสนานํ
ปฺริมโตปิ อาเสวนา พลปฺตตानํ วุทฺตราวตฺตตฺตา สพฺพ-
สงฺขารเห วิรชฺชนสมตฺถา หุตฺวา วิปฺลา โหติ ตสฺมา
วิปฺลปณณํ ปรีปฺเรติ ฯ

นิโรคานุปฺสฺสนาปี ยสฺมา ติสฺสนนฺเวย อนุปฺสฺสนานํ
ปฺริมโตปิ อาเสวนาพลปฺตตानํ วุทฺตราวตฺตตฺตา วยลกฺขณ-
วเสน สพฺพสงฺขารานํ นิโรทฺสสนสมตฺถา หุตฺวา คมฺภีรา
โหติ ตสฺมา คมฺภีรปณณํ ปรีปฺเรติ ฯ นิโรโห หิ อุตฺตาน-
ปณฺเเหหิ อลพฺภเนยฺยปติฏฺฐตฺตา คมฺภีโร ตสฺมี คมฺภีเร
คาธปฺตตฺตา ปณณาปี คมฺภีรา ฯ

ปฏินิสฺสคฺคานุปฺสฺสนาปี ยสฺมา ติสฺสนนฺเวย อนุปฺสฺสนานํ
ปฺริมโตปิ อาเสวนาพลปฺตตानํ วุทฺตราวตฺตตฺตา วยลกฺขณ-
วเสน สพฺพสงฺขารปฏินิสฺสชฺชนสมตฺถา หุตฺวา อสามนฺตา โหติ
พฺุทฺธิ หิ ปรียนฺตปฺตตฺตา จหิ ปณณาหิ ทฺูเร โหตีติ

เล่มที่ 41 มหาปณญากถาวณณา หน้า 399

อตฺโถ ฯ ตสฺมา สยํ อสามนุตตฺตา อสามนุตปณฺณํ ปรีปฺุเรตี ฯ
สา หิ เหฏฺฐิมปณฺณาหิ ทฺุรตฺตา อสามนุตตา อสมิปา วา
ปณฺณาติ อสามนุตปณฺณา ฯ

ปณฺทิจจํ ปรีปฺุเรตีตี ปณฺทิตภาวํ ปรีปฺุเรตี ฯ ยสฺมา
ยถาวุตฺตา สตฺต ปณฺณา ปรีปฺุณฺณา ภาเวตฺวา ปณฺทิตลกฺขณปฺตโต
สึขาปฺตตวฺภูจฺานคามินิวิปสฺสนาสงฺขาเตหิ สงฺขารุเปกฺขานฺุโลม-
โคตฺรภฺุณาณเหหิ ปณฺทิตโต หุตฺวา ปณฺทิจฺเจน สมฺนฺนาคโต โหตี
ตสฺมา ปณฺทิจจํ ปรีปฺุเรตีตี วุตฺตํ ฯ

อภฺุจ ปณฺณาติ ปณฺทิจฺจสงฺขาตาย ปณฺณาย สห สพฺพา
อภฺุจ ปณฺณา ฯ

ปฺุณฺปณฺณํ ปรีปฺุเรตีตี ยสฺมา เตน ปณฺทิจฺเจน
สมฺนฺนาคโต หุตฺวา โส ปณฺทิตโต โคตฺรภฺุณฺณานนฺตรํ นินฺุพานํ
อารมฺมณํ กตฺวา โลกุตฺตรภาวปฺตฺติยา โลกียโต ปฺุณฺนตฺตฺตา
วิสุํนฺตฺตฺตา ปฺุณฺปณฺณาติ สงฺขาคํ มคฺคผลปณฺณํ ปาปฺุณาติ
ตสฺมา อภฺุจ ปณฺณา ปฺุณฺปณฺณํ ปรีปฺุเรตีตี วุตฺตํ ฯ

อิมา นว ปณฺณาติอาทิสฺุ ตสฺเสว กเมน อธิคตมคฺค-
ผลสฺส อริยปฺุคฺคสฺส ปณฺิตโลกุตฺตรธมฺโมปโยเคน ปณฺิตจิตฺต-
สนฺตานตฺตา ปหฺุจจาการเนว จ ปวตฺตมานจิตฺตสนฺตานสฺส
ผลานนฺตรํ โอตินฺณภวํคโต วฺุญฺจิตฺตสฺส มคฺคปจฺจเวกฺขณา ตโต
จ ภวํคํ โอตริตฺวา วฺุญฺจิตฺตสฺส ผลปฺปจฺจเวกฺขณา อิมินาว นเยน

ปหีนกิลสฺสปจฺจเวกฺขณา อวสิฏฺฐกิลสฺสปจฺจเวกฺขณา นิพฺพาน-
ปจฺจเวกฺขณาติ ปญฺจ ปจฺจเวกฺขณา ปวตฺตฺนติ ฯ ตาสฺส ปจฺจ-
เวกฺขณาสุ มคฺคปจฺจเวกฺขณา ผลปจฺจเวกฺขณา จ ปฏิภาณ-
ปฏิสมฺภิทา โหติ ฯ

กถํ ยํ กิลฺยจิ ปจฺจยสมฺภูตํ นิพฺพานํ ภาสีตฺตฺโต วิปาโก
กิริยาติ อิมํ ปญฺจ ฐมฺมา อตฺตฺโตติ อภิฐมฺเม ปาลี อนฺ-
คนฺตฺวา ตทฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ นิพฺพานสฺส จ อตฺตฺตฺตา
ตทารมฺมณํ มคฺคผลณานํ อตฺตฺเตสุ ฌานํ อตฺตฺตฺปฏิสมฺภิทาติ (๑)
วจนฺโต อตฺตฺตฺปฏิสมฺภิทา โหติ ฯ ตสฺส อตฺตฺตฺปฏิสมฺภิทาภูตสฺส
มคฺคผลณานสฺส ปจฺจเวกฺขณณานํ ฌานสฺส ฌานํ ปฏิภาณ-
ปฏิสมฺภิทาติ (๒) วจนฺโต ปฏิภาณปฏิสมฺภิทา โหติ ฯ สํ จ
ปจฺจเวกฺขณา ปญฺญา หาสากาเรน ปวตฺตฺมานจิตฺตฺสนฺตฺานสฺส
หาสปญฺญา นาม โหติ ฯ ตสฺมา นว ปญฺญา หาสปญฺญา
ปริปุเรนฺตีติ จ หาสปญฺญา ปฏิภาณปฏิสมฺภิทาติ จ วุตฺตํ ฯ
สพฺพปฺปการาปี ปญฺญา ตสฺส ตสฺส อตฺตฺตฺส ปากฏฺกรณ-
สงฺขาเตน ปญฺญาปนฺนุเจเน ปญฺญา เตเน เตเนว ปกาเรน
ฐมฺเม ชานาตีติปิ ปญฺญา ฯ

ตสฺสาติ ตสฺส วุตฺตฺตฺปการสฺส อริยปฺปคฺคสฺส ฯ กรณฺตฺเถ
สํมิวจนํ ฯ

๑. อภ. วิ. ๓๕/๓๓๓/๓๕๘ ฯ ๒. อภ. วิ. ๓๕/๓๓๓/๓๕๘ ฯ

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฏิสัมภิตามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 401
เล่มที่ 41 มหาปญฺญาภคาวณฺณา หน้า 401

อตุถววตฺถานโตติ ยถาวุตฺตสฺส ปญฺจวิธสฺส อตุถสฺส
วตฺถาปนวเสน ฯ วุตฺตมฺปิ เจตฺ สมณกรณียกถายฺ (๑) เหตุผลิ
นิพฺพานํ วจนฺตุโธ อถ วิปากํ กิริยาติ อตุเถ ปญฺจปภเท
ปจฺมนตฺปภทคตํ ฅาณนฺติ ฯ

อธคฺคา โหตีติ ปฏฺฐิตทฺธา โหตี ฯ สาเยว ปฏฺฐิตาภ-
สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกตฺตา ฯ

ปฏฺฐิตาภสฺสเสนเว สสฺสิตา ปญฺญาเย ฯ

ชฺมมววตฺถานโตติ โย โกจิ ผลนินฺนพฺพตฺตโก เหตุ อริย-
มคฺโค ภาสีตํ กุสลํ อกุสลนฺติ อิมะ ปญฺจ ชฺมมา ชฺมโมติ
อภิชฺมเม ปาพิยานุสาเรน วุตฺตานํ ปญฺจนฺนํ ชฺมมานํ ววตฺถาปน-
วเสน ฯ วุตฺตมฺปิ เจตฺ สมณกรณียกถายฺ เหตุ อริยมคฺโค
วจนฺ กุสลํ อกุสลญฺจาติ ชฺมเม ปญฺจ ปภเท ทฺตฺติยนตฺปภทคตํ
ฅาณนฺติ ฯ

นินฺรุตฺติววตฺถานโตติ เตสํ เตสํ อตุถชฺมมานํ อนฺรูป-
นินฺรุตฺตีนํ ววตฺถาปนวเสน ฯ

ปฏฺฐิกานววตฺถานโตติ ปฏฺฐิกานสงฺฆาตานํ ตินฺณํ ปฏฺฐิ-
สมภิตาฅาณานํ ววตฺถาปนวเสน ฯ

ตฺสฺสิมมาติ นิคมนวจนเมตํ ฯ

เอวํ สพฺพสงฺคาหกวเสน อนฺอุปฺสฺสนานํ วิเสสํ ทสฺเสตฺวา

#๑. สมณกรียกถา นาม มหานามเถเรน กถา อภินวสํวณฺณาติ

#คณฺจิปเท วุตฺตํ ฯ

เล่มที่ 41 ปณณาวคควณณา หน้าที่ 402

อิทานิ วคคเถวเสณ ทสเสณโต รูเป อนิจจานุปัสสนาติ-

อาทิมานะ ตั เหฎฐา วุคคตถเมว ๑

ปุณ รูปาทีสุเยว อตีตนาคตปัจจุปปนนวนเสณ ชวน-
ปณณั ทสเสตูกาโม เกวลั รูปาทีวเสณ จ อตีตนาคต-
ปัจจุปปนนวนรูปาทีวเสณ จ ปุจันถั กตวา ปุจณากเมเนว วิสสชชณั
อกาตี ๑ คคถ สทฐรูปาทีวิสสชชเนสุ ปจมี นิตุทีฎฐาเอว
ปณณาว อตีตนาคตปัจจุปปนนวนมุลเกสุ สพพวิสสชชเนสุ เตสุ
อตีตาทีสุ ชวนนวนเสณ ชวนปณณาวาติ นิตุทีฎฐา ๑

ปุณ อนนคคตคตปุพพงคมี ปณณาวปเกทั ทสเสตูกาโม
ปจมี ตาว สคคตคเต อุททิสี ๑

คคถ สปุรัสสัเสโวตี เหฎฐา วุคคตปุปการานั สปุรัสสานั
ภชณั ๑

สทฐมมสสวณนุติ เตสั สปุรัสสานั สนุติเก สีสลาทีปฎิ-
ปคคิตีทีปคคสส สทฐมมวจนสส สวณั ๑

โยนิโสมนสิกาโรตี สุตานั ฐมมานั อคคถปุปริกขณวเสณ
อุปาเยน มนสิกาโร ๑

ฐมมานุฐมมปฎิปคคิตี โลกคคตฐมเม อนุคคสส สีสลาที-
ปฎิปทาฐมมสส ปฎิปชชณั ๑

ปณณาวปฎิตาภาย ปณณาวทฐิยา ปณณาวเปลุลาย ปณณาว
พาหุลุลาชาติ อิมานิ จคคตาริ ปณณาวเสณ ภาววจนานิ ๑

เสซานิ ทวาทส ปุคคลวเสณ ภาววจนานิ ๑

เล่มที 41 โสฬสปลยณานิทุเทสวณณา หน้า 403

สตุตตนุตนิทุเทเส ฉนุณั อภินุณาณานนุติ (๑) อิทุธิ วิธทิพุพ-
โสตุเจโตปริยปุพเพนิวาสทิพุพจกุขุอาสวานั ขยณานัน ๗

เตสตุตตีณั ณานนุติ ณานกถาย นินุทิภูจัน สวาก-
สาธารณานั ณานัน ๗

สตุตสตุตตีณั ณานนุติ เอตุถ สตุตสตุตติริ โว ภิกุขเว
ณานวตุณุ นิเทเสสุสามิ ตั สุนาถ สาทุกั มนสิ กโรถ
ภากิสสามิติ ๗ กตมานิ ภิกุขเว สตุตสตุตติริ ณานวตุณุ
ชาติปจจุยา ชรามรณนุติ ณานั อสติ ชาติยา นตุติ ชรา-
มรณนุติ ณานั ๗ อตีตมปิ อทุธานั ชาติปจจุยา ชรามรณนุติ
ณานั อสติ ชาติยา นตุติ ชรามรณนุติ ณานั ๗ อนาคตมปิ
อทุธานั ชาติปจจุยา ชรามรณนุติ ณานั อสติ ชาติยา นตุติ
ชรามรณนุติ ณานั ๗ ยมปิสุส ตั ชมมภูจิตินานั ตมปิ ขยชมมัม
วยชมมัม วิราชชมมัม นินุโรชชมมนุติ ณานั ๗ ภวปจจุยา ชาตีติ
ณานั ๗เป๗

อุปาทานปจจุยา ภโวติ ณานั ๗ ตณุหาปจจุยา
อุปาทานนุติ ณานั ๗

เวทนาปจจุยา ตณุหาติ ณานั ๗ ผสุสปลจจุยา เวทนาติ
ณานั ๗

สพายตณปจจุยา ผสุโสติ ณานั ๗ นามรูปปจจุยา

#๑. ม. อภินุณาณานนุติ ๗

สพายตนนุติ ฌาณั ๑

วิญญาณปจญา นามรูปนุติ ฌาณั ๑ สงขารปจญา

วิญญาณนุติ ฌาณั ๑

อวิชชาปจญา สงขาราคี ฌาณั อสตี อวิชชาย นตถิ

สงขาราคี ฌาณั ๑

อตีตมปิ อทธานั อวิชชาปจญา สงขาราคี ฌาณั

อสตี อวิชชาย นตถิ สงขาราคี ฌาณั ๑

อนาคตมปิ อทธานั อวิชชาปจญา สงขาราคี ฌาณั

อสตี อวิชชาย นตถิ สงขาราคี ฌาณั ๑

ยมปิสส ตั ฐมมภูจิติฌาณั ตมปิ ขยฐมมัม วยฐมมัม

วिरากฐมมัม นิโรฐฐมมุนุติ ฌาณั ๑

อิมานี วุจจนุติ ภิกขเว สตตสตตติ ฌาณวตถุณีติ (๑)

เอวํ ภควตา นีทานวคเค วุตตานี สตตสตตติ ฌาณานี ๑

ชรามรณ ฌาณั ชรามรณสมุทเย ฌาณั ชรามรณนิโรเช

ฌาณั ชรามรณนิโรฐคามินียา ปฎิปทาย ฌาณนุติ (๒) อิมินา

นเยน เอกาทสสุ องฺเกสุ จตฺตาริ จตฺตาริ กตฺวา วุตตานี

จตฺจตฺตาฬีส ฌาณวตถุณี ปน อีธ น คหิตานี ๑ อุกฺยตถ

จ ฌาณานีเยว หิตสุขสฺส วตถุณีติ ฌาณวตถุณีติ (๓) ๑

ลาโกติอาทีสุ ลาโกเยว อุปสคฺเคน วิเสเสตฺวา ปฎิตาโกติ

วุตโต ๑

๑. สั. นี. ๑๖/๑๒๗/๗๑ ๑ ๒. สั. นี. ๑๖/๑๑๕/๖๗ ๑

#๓. ม. อิติ สทโท นตถิ ๑

ปุ่น ตสุเสว อตุถวิวรรณเสน (๑) ปตุติ สมปตุตีติ วุตตํ ฯ
ผลุสนาติ อธิคมวเสน ผุสนา ฯ
สจจิกิริยาติ ปฎิลาภสจจิกิริยา ฯ
อุปสมปทาติ นิปผาทนา ฯ
สตตุนัน จ เสกขานนุติ ติสโส สิग्ขา สิग्ขนุตีติ
เสกขสณณิตานัน โสตาปตุติมคกุฎจาทีนิน สตตุนัน ฯ
ปฎุชชนกฤษณณสส จาติ นิพพานคามินิยา ปฎิปปทาย
ยุตตตตตา สุนทรภูเจณ กฤษณณสณณิตสส ปฎุชชนสส ฯ
วทุฒติ วทุฒนิน เอตายาติ วทุฒติวทุฒณา ฯ
ยถาวุตตตานมปิ อฏฐนุนิน ปญญานัน วเสน วิเสสโต จ
อรหโต ปญญาวเสน ปญญาวทุฒนิยา ฯ ตถา ปญญา-
เวปุลลยา ฯ
มหนเต อตุถเอ ปริกคณหาตีติอาทีสุ ปฎิสมภิทปตุโต (๒)
อริยสาวโก อตุถาทโย อารมมณกรณณ ปริกคณหาตีติ ฯ
สพพาปี มหาปญญา อริยสาวกานินเยว ฯ ตสุสา จ ปญญา
วิสยา เหฏฐา วุตตตตถาเยว ฯ
ปฎุณานาขนเรสุตีอาทีสุ นานาสทโท ปฎุสททสส อตุถ-
วจนิน ฯ
ณานัน ปวตุตตีติ ปฎุปญญาติ เตสุ ตถาวุตเตสุ
ขนุธาทีสุ ณานัน ปวตุตตีติ กตุวา ตันณณิน ปฎุปญญา
#๑. ม. อตุถวิวรรณเสน ฯ #๒. ม. ปฎิสมภิทปตุโต ฯ

นามาติ อตุโถ ๑

นानาปฏิจฺจสมฺปปาเทสุติ ปฏิจฺจสมฺปปฺนฺนํ ชมฺมานํ
วเสน ปจฺจยพฺหุตฺตา วุตฺตํ ๑

นानาสุณฺณมฺนุปลพฺเภสุติ (๑) อุปลพฺภนํ อุปลพฺโภ กหณฺนติ
อตุโถ ๑ น อุปลพฺโภ อนุปลพฺโภ อนุปลพฺภานํ พฺหุตฺตา
พฺหุจเนน อนุปลพฺภา ๑ ปณฺจวิสตฺติสุณฺณตาวเสน วา นานา-
สุณฺณตาสฺ อตฺตตฺตนิยาทีนํ อนุปลพฺภา นานาสุณฺณตานุ-
ปลพฺภา ๑ เตสุ ๑ นานาสุณฺณตานุปลพฺเภสุติ วตฺตพฺเพ
อทุกขมสฺซาติอาทีสุ (๒) วย ม-กาโร ปทสนฺธิวเสน วุตฺโต ๑ อีมา
ปณฺจ ปณฺวา กลยฺยานปฺฤชฺชเนหิ สาธารณา นานาอตุถาทีสุ
ปณฺวา อริยานํเยว ๑

ปฺฤชฺชนสาธาเรณ ชมฺเมติ โลกียชฺมเม. อิมินา อวसान-
ปริยาเยน โลกียโต ปฺฤชฺชตฺตนิพฺพานารมฺมณตฺตา ปฺฤชฺชตา วิสฺสุชฺชตา
ปณฺวาติ ปฺฤชฺชปณฺวา นามาติ วุตฺตํ โหติ ๑

วิปฺลปณฺวา มหาปณฺวานเยน เวทิตพฺพา ๑ ยถาวุตฺเต
ชฺมเม ปรีคฺคณฺหนตฺตสฺส คฺคณฺมหนตฺตาย เตสํ ชมฺมานํ
ปรีคฺคาหิกาย จ ปณฺวาย มหนตฺตาย (๓) เตสํ ชมฺมานํ สยเมว
มหนตฺตตฺตา อุพารตฺตา ชมฺมานญจ ปณฺวาย จ วิปฺลตา
เวทิตพฺพา ๑

#๑. ม. ย. นานาสุณฺณตมฺนุปลพฺเภสุติ ๑ ๒. อภิ. สงฺ. ๓๔/๑/๑ ๑

#๓. ม. มหนตฺตา ๑

คมภีรปญญา ปุณฺณปญญานเขน เวทิตพฺพา ฯ เต จ ฐมฺมา
เต จ อนฺุปลทพฺภา สจ ปญญา ปกตฺชเนน อลพฺภเนยฺย-
ปตฺติภุจตุตา คมภีรา ฯ

ยสฺส ปุคฺคตสฺสชาติ อริยปุคฺคตสฺเสว ฯ
อญฺโฆ โกจตี ปุณฺณชฺชโน ฯ
อภิสมภวิทฺตุนฺตี สมปาปฺณิตฺตุ ฯ
อนภิสมภวานีโยติ สมปาปฺณิตฺตุ อสภฺกญฺเอยโย ฯ
อญฺเฆหิตี ปุณฺณชฺชเนนฺหว ฯ
อภุจมภฺตสฺสชาติ อรหตฺตผลภุจโต ปภุจาย คณฺนิยฺมาน
อภุจมภฺตสฺส โสตาปตฺติมภฺคภุจสฺส ฯ
ทฺูเรติ วิปฺปกภุจเ ฯ วิทฺูเรติ วิเสเสน วิปฺปกภุจเ ฯ
สฺุวิทฺูเรติ สฺุภุจ วิเสเสน วิปฺปกภุจเ ฯ น สนฺติเกติ น
สมิเป ฯ

น สามนฺตาคี น สมิปปาเก ฯ อิมานิ เทว ปภฺิ-
เสธสฺหิตานิ วจนานิ ทฺูรภาวสฺเสว นิยมนานิ ฯ อุปาทายาคี
ปภฺิจฺจ ฯ

โสตาปนฺนสฺสชาติ โสตาปตฺติมภฺคภุจสฺส ฯ เอเตเนว
ตฺตัมภฺคปญญา ตตฺตผลปญญา ทฺูเรติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ปจฺเจกสมฺพุทฺุโรติ อุปสคฺเคน วิเสสิตํ ฯ อิตฺรทฺูยฺ ปน
สฺุทฺุธเมว อาคตฺิ ฯ

ปจฺเจกพุทฺธสฺส สทฺเวกสฺส จ โลกสฺส ปณฺวาทคฺคตสฺส
ปณฺวาย ทูเรตฺถาทินิ วตุวา ตเมว ทูรภูจฺจฺ อเนกปฺปการโต
ทสฺเสตฺถกาโม ปณฺวาทคฺคตสฺสโลตฺถาทิมาย ๑

ตตฺถ ปณฺวาทคฺคตสฺสโลตฺถ อตฺถโน อนนฺตวิกปฺเป ปณฺวาท-
คฺคตสฺส โลโก ๑

ปภินฺนนาโณตฺถิ อนนฺตปฺปคฺคตสฺสโลตฺถ ๑ เอเตน
ปณฺวาทคฺคตสฺสโลตฺถ สติ ตาสฺส ปณฺวานํ อนนฺตคฺคตสฺส
ทสฺเสตฺถิ ๑

อธฺคตปฏฺธิสมภิตฺถิ ปฏฺธิทฺธอคฺคตสฺสปฏฺธิสมภิตาณาโณ ๑

จตุเวสารชฺชปฺปตฺโตตฺถิ จตฺตาริ วิสารทภาวสงฺฆาตานิ
ณานานิ ปตฺโต ๑ ยถาห สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เต ปฏฺธิชานโต
อิม ฐมฺมา อนภิสมฺพุทฺธาตฺถิ ตตฺถ วต มํ สมโณ วา
พุราหุมโณ วา เทโว วา มารโ วา พุราหุมมา วา โภจ
วา โลกสฺมี สห ฐมฺเมน ปฏฺธิโจทฺสสฺสตีตฺถิ นิมิตฺตเมตฺถิ ภิกฺขเว
น สมฺนุสฺสสํมิมิ เอตฺถมํ ภิกฺขเว นิมิตฺตํ อสมฺนุสฺสสฺสโต
เขมปฺปตฺโต อภยปฺปตฺโต เวสารชฺชปฺปตฺโต วิหารามิ ๑ ชินฺนาสวสฺส
เต ปฏฺธิชานโต อิม อาสวา อปริกฺขินฺนาคฺคิ เอ โข ปน เต
อนฺตฺรารายิกา ฐมฺมา วุตฺตา เต ปฏฺธิเสวโต นาลิ อนฺตฺรารายาตฺถิ
ยสฺส โข ปน เต อตฺถาย ฐมฺโม เทสิโต โส น นียยาตฺถิ
ตคฺคตสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยยาตฺถิ ตตฺถ วต มํ สมโณ

เล่มที่ 41 มหาปญฺญาภกถาวณณา หน้า 409

วา ๑เป๑ โภจิ วา โลกสุมี สห ฐมฺเมน ปฏฺิจโจทฺสสุตฺติ นิमितฺตเมตฺต
ภิกฺขเว น สมฺนุปฺสฺสามิ เอตฺมํ ๑เป๑ วิหฺรามิตฺติ (๑) ๑

ทสพลชาธิติ ทส พลاني เอเตสนฺติ ทสพลา ทสพลานํ
พลานํ ทสพลพลานํ ตานํ ทสพลพลานํ ธารยฺตีติ ทสพล-
พลชาธิ ทสพลลาณพลชาธิติ อตฺโถ ๑ เอเตหิ ตีหิ วจเนหิ
อนนฺตปฺปเกทานํ เนยฺยานํ ปเกทฺมฺขมคฺคตฺตํ ทสฺสิตํ ๑

โสเยว ปญฺญาปโยควเสน อภิมงฺกลสมฺมตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อสฺนฺตาสฺต
ปฺชานนฺต
ปฺริสโรทรฺโย ๑

อถ เตชาทิกํ อนนฺตลาณโต ลทฺฐํ กุณฺวิเสสํ ทสฺเสตฺตฺกาโม
เตสํ เตชาทินํ อนนฺตลาณมฺลภกฺภาวํ ทสฺเสนฺโต อนนฺตลาณโต
วตฺตฺวา อนนฺตเตโชติอาทิมาย ๑

ตคฺคถ อนนฺตลาณโต กณฺนวเสน จ ปภาววเสน จ
อนนฺตวิริหิตลาณ (๒) ๑

อนนฺตเตโชติ เวเนยฺยสนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ลาณเตโช ๑

อนนฺตยโสติ ปญฺญาคฺคณฺเหว โลกตฺตฺยวิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
โฆโส ๑

#๑. อจฺ. จตฺตฺก. ๒๑/๘/๑๐-๑ ๑ ๒. ม. อนนฺตวิริหิตลาณ ๑

อหฺโฒติ ปณฺวาทนสมิทฺธิยา สมิทฺโธ ๑

มหทฺธโนติ ปณฺวาทนวทฺตเตปี ปภาวมหตฺเตน มหนฺตํ

ปณฺวาทนมสฺสาติ มหทฺธโน ๑ มหาทฺธโนติปี ปาโโจ ๑

ธนวาติ ปสฺสิตพฺพปณฺวาทนวตฺตา นิจฺยตฺตปณฺวาทน-
วตฺตา อติสยภูตปณฺวาทนวตฺตา ธนวา ๑ เอเตสุปี (๑) หิ ตีสุ
อตุเถสุ อิทํ วจัน สทฺทวิทฺโฐ อิจฺฉนฺติ ๑

เอวํ ปณฺวาคฺควณณ กกวโต อตฺตสมฺปตฺตีสิทฺธี ทสฺเสตฺวา
ปฺน ปณฺวาคฺควณเนว โลกहितสมฺปตฺตีสิทฺธี เทเสนฺโต เนตาติ-
อาทิมาท ๑

ตตฺถ เวเนยฺเย สํสารสงฺฆาตภยภูจฺจานโต นิพฺพานสงฺฆาต-
เขมภูจฺจัน เนตา ๑

ตตฺถ นยฺนกาเล เอวํ (๒) สํวรวินยฺปทานวินยฺวเสน เวเนยฺย
วิเนตา ๑

ธมฺมเทสนากาเล เอวํ (๒) สํสยฺเจทเนน อนฺเนตา ๑

สํสยํ ฉินฺนิตฺวา ปณฺวาทเปตพฺพิ อตฺถิ ปณฺวาทเปตา ๑

ตถา ปณฺวาทปีตานํ นิจฺฉยกรเณน นิชฺฌาเปตา ๑

ตถา นิชฺฌายิตสฺส อตฺถสฺส ปฏฺธิปตฺติปโยชนวเสน
เปกฺขเตตา ๑

ตถา ปฏฺธิปนฺเนน ปฏฺธิปตฺติผลे ปสาเทตา ๑

#๑. โปราณ.เอเตสุ ๑ ๒. ม.เอว ๑

เล่มที่ 41 มหาปญฺจกถาวณณา หน้า 411

โส หิ ภควาติ เอตถ หิ-กาโร อนนฺตรํ วุตฺตสฺส

อตฺตสฺส การโณปเทเส นีปาโต ฯ

อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเตตาติ สกสนฺตानเน น
อุปฺปนฺนปุพฺพสฺส จอสาธาธณณานเหตุฏฺฐสฺส อริยมคฺคสฺส
โพธิมูเล โลกहितตฺถํ สกสนฺตानเน อุปฺปาเตตา ฯ

อสลฺยชาติสฺส มคฺคสฺส สลฺยชนเตตาติ (๑) เวเนยฺยสนฺตानเน
อสลฺยชาติปุพฺพสฺส สวากปารมิธานเหตุฏฺฐสฺส อริยมคฺคสฺส
ธมฺมจกฺกปฺวตฺตนโต ปภฺวติ ยาวชฺชกาลา เวเนยฺยสนฺตानเน
สลฺยชนเต ฯ สวากเวเนยฺยานมฺปิ หิ สนฺตानเน ภควโต
วุตฺตวจเเนเนว อริยมคฺคสฺส สลฺยชานนโต ภควา สลฺยชนเต
นาม โหติ ฯ

อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตาติ อฏฺฐธมฺมสมนฺนาคทานํ
พุทฺธภาวาย กตาทินิหารานํ โพธิสฺตฺตานํ พุทฺธภาวาย
พฺยากรณํ ทตฺวา อนกฺขาตปุพฺพสฺส ปารมิตามคฺคสฺส พุทฺโธ
ภวิสฺสตีติ พฺยากรณมตฺเตเนว วา โพธิมูเล อุปฺปชฺชิตฺตปุพฺพสฺส
อริยมคฺคสฺส อกฺขาตา ฯ อยํ นโย ปจฺเจกโพธิสฺตฺตพฺยากรณเป
ลพฺภติเยว ฯ

มคฺคณฺณตฺติ ปจฺจเวกฺขณาวเสน อตฺตนา อุปฺปาทิตอริย-
มคฺคสฺส ฌาตา ฯ

#๑. ม. สลฺยชนเต ฯ

มคควิทฺติ เวเนยฺยสนฺตाने ชเนตพฺพสฺส อริยมคคสฺส
กฺสโล ๑

มคคโกวิทฺติ โพรธิสฺตตํ อกฺขาตพฺพมคฺเค วิจฺขุโณ ๑

อถวา อภิสฺมโพรธิปฏิปฺตติมคฺคณฺณํ ปจฺเจกโพรธิปฏิปฺตติ-
มคควิทฺติ สวากโพรธิปฏิปฺตติมคคโกวิทฺติ ๑

อถวา เอเตน มคฺเคน อตฺตฺ (๑) ปุพฺเพ ตริสฺสเร เจว
ตฺรณฺติ โจมนฺติ (๒) วจนฺโต ยถาโยคํ อตีตํ นาคตปจฺจุปฺนฺน-
พฺพุทฺตปจฺเจกพฺพุทฺตสวากํ มคฺควเสน จ สฺสณฺตานิมีต-
อปฺปณฺนิหิตมคฺควเสน จ อุกฺขมฺภูตฺตณฺณวิปฺลจฺจิตฺตณฺณเนยฺยปฺกฺคกานํ
มคฺควเสน จ ยถากฺกเมนตฺถโยชนํ กโรนฺติ ๑

มคฺคานุกาไม (๓) จ ปนาติ ภควตา กตมคฺคานุกาไมโน
หฺนฺตฺวา ๑ เอตฺถ จ-สทฺโท เหตุอฺตฺเถ นิปาโต ๑ เอเตน (๔) ภควโต
มคฺคปฺปาทนาทิกฺุณาริคาเมยฺ เหตุ วุตฺโต โหติ ๑ ปน-สทฺโท
กตฺตฺเถ นิปาโต ๑ เตน ภควตา กตมคฺคกรณํ (๕) วุตฺตํ โหติ ๑

ปจฺจนา สมฺนฺนาคตาติ (๖) ปจฺจํ คตฺสฺส ภควโต ปจฺจนา-
คตฺสฺสทิกฺุณเณน สมฺนฺนาคตา ๑ อิติ เถโร อนฺนุปฺนฺนสฺส
มคฺคสฺส อฺปฺปาเทนาติอาทิตฺติ ยสฺมา สพฺเพปิ ภควโต สฺสทาทโย
คฺุณา อรหฺตฺตมคฺคเมว นิสฺสาเย อากตา ตสฺมา อรหฺตฺตมคฺคเมว

#๑ ม. อตฺตฺ ๑ ๒. ส. มหา. ๑๕/๓๕๓/๒๒๔ ๑ ๓. โปราณ.

#มคฺคานุกา ๑ ๔. ม. เอเตน จ ๑ ๕. ม. กตมคฺคกรณํ ๑

#๖. โปราณ. ปจฺจนาคตา ๑

นิสสาย คุณิ กเถสิ ฯ

ชานันิ ชานาตีตี ชานิตพัพพิ ชานาติ สพพญญตาย ยงกิลยจิ
ปญญาช ชานิตพัพพิ นาม อตุถิ ตัง สพัพพิ ปญจนเยยปถฏตัง (๑)
ปญญาช ชานาตีตี อตุโถ ฯ

ปสฺสํ ปสฺสตีตี ปสฺสตีตพัพพิ ปสฺสตี สพพทสฺสาวิตาย ตํเยว
เนยยปถิ จกขุณา ทิฏฺฐัง วิย กโรนุโต ปญญาจกขุณา ปสฺสตีตี
อตุโถ ฯ ยถา วา เอกจฺโจ วิปริตัง คณฺหนุโต ชานนุโต
น ชานาติ ปสฺสนุโตปี น ปสฺสตี น เอวํ ภควา ฯ ภควา
ปน ยถาสภาวํ คณฺหนุโต ชานนุโต ชานาติเยว ปสฺสนุโต
ปสฺสตีเยว ฯ

สฺวายํ ทสฺสนปริณายกญฺเณน จกขุญฺโถ ฯ

วิทิตตาทอิญฺเณน ฉาณญฺโถ ฯ

อวิปริตสภาวญฺเณน วา ปริยตฺติชฺมมปวตฺตนุโต ททเยน
จินฺเตตฺวา วาจา ยนิจฺฉาริตชฺมมมโยตี วา ชฺมมญฺโถ ฯ

เสฏฺฐญฺเณน พุรหุญฺโถ ฯ

อถวา จกขุ วิย ญฺโถตี จกขุญฺโถ ฯ ฉาณํ วิย ญฺโถตี
ฉาณญฺโถ ฯ ชฺมโม วิย ญฺโถตี ชฺมมญฺโถ ฯ พุรหุมา วิย
ญฺโถตี พุรหุญฺโถ ฯ

สฺวายํ ชฺมมสฺส วจนุโต วตฺตนุโต วา วตฺตา ฯ

#๑. ม. ปญจนเยยปถสมฏตัง ฯ ๒. ม. คณฺหนุโตปี ฯ

นํนปฺปการหิ วจนโต วุตฺตนโต วา ปวตฺตา ฯ
อตุํ นีหริตฺวา นีหริตฺวา นยฺนโต อตฺถสฺส นินฺเนตา ฯ
อมตาริคมาย ปฏฺิปปตฺติเทสนโต (๑) อมตปฺปกาสนาย วา
ธมฺมเทสนาย อมตสฺส อริคมานโต อมตสฺส ทาตา ฯ

โลกุตฺตรธมฺมสฺส อฺปฺปาทิตตฺตา เวเนยฺยานูรูปน ยถา-
สฺสํ โลกุตฺตรธมฺมสฺส ทานน จ ธมฺเมสฺส จ อีสฺสโรติ
ธมฺมสฺสามี ฯ

ตถาคตปทํ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถํ ฯ

อิทานิ ชานํ ชานาตีตฺถาทิหิ วุตฺตํ कुณํ สพฺพพญฺญตฺยา
วิเสเสตฺวา ทสฺเสตฺกาโม สพฺพพญฺญตฺ สฺวาเรนโต นตฺถิตฺติ-
อาทิมาย ฯ

เอวํภูตสฺส หิ ตสฺส ภควโต ปารมิตาปฺปญฺญพลปฺปภาว-
นิปฺพนฺนํ อรหตฺตมกฺกถาณน สพฺพธมฺเมสฺส สฺวาสนสฺส
สมฺโฆสฺส วิหิตตฺตา อสจฺจิกตํ นาม นตฺถิ ฯ

อสมฺโฆโต สพฺพธมฺมานํ ภาตตฺตา อญฺญาตํ นาม
นตฺถิ ฯ

ตเถว (๒) จ สพฺพธมฺมานํ จกฺขุณา วิย ภาณจกฺขุณา ทิฏฺฐตฺตา
อทิฏฺฐํ นาม นตฺถิ ฯ

ภาณน ปน ปตฺตตฺตา อวิทิตํ นาม นตฺถิ ฯ

#๑. ม. ปฏฺิปปตฺติเทสนโต ฯ ๒. ม. ตเถว จ ฯ

อสมุโหมสจฺฉิกิริยา ย สจฺฉิกตตฺตา อสจฺฉิกตฺตํ นาม
นตฺถิ ฯ

อสมุโหมปญฺญา ย ผุจฺจตฺตา ปญฺญา ย อผลฺลิตฺตํ นาม
นตฺถิ ฯ

ปจฺจุปฺปนฺนตฺติ ปจฺจุปฺปนฺนํ กาลิ วา ฐมฺมํ วา ฯ
อุปาทายาติ อาทาย อนุโตกตฺวาติ อตฺถโถ ฯ อุปาทายาติ
วจเนเนว กาลวินิมุตฺตํ (๑) นิพฺพานมฺปิ คหิตเมว โหติ ฯ อตีตาทิจ-
วจนานิ จ นตฺถิตีอาทิจวจเนเนว (๒) ฆฺภียนฺติ สพฺเพติอาทิจวจเนน
วา ฯ

สพฺเพ ฐมฺมาติ สพฺพสงฺขตาสงฺขตฐมฺมปริยาทานิ ฯ
สพฺพากาเรนาติ สพฺพฐมฺเมสุ เอเกกสฺเสว ฐมฺมสฺส
อนิจฺจาการาติสพฺพากาการปริยาทานิ ฯ

ฅาณมฺขเตติ ฅาณาภิมฺขะ
อาปาถิ อาคจฺฉนฺตฺติ โอสรรณิ อูเปนฺติ ฯ ชานิตพฺพนฺติ
ปทํ เนยฺยนฺติ ปทสฺส อตฺถวิวรรตฺถํ วุคฺตํ ฯ
อตฺตตฺถโถ วาติอาทิสฺสุ วา-สทฺโท สมฺมุจฺยตฺถโถ ฯ
อตฺตตฺถโถติ อตฺตโน อตฺถโถ ฯ
ปรตฺถโถติ ปเรสฺส ติณฺณํ โลกานํ อตฺถโถ ฯ
อุภยตฺถโถติ อตฺตโน จ ปเรสฺสจฺจาติ สกฺกียะว อูภินฺนํ อตฺถโถ ฯ

#๑. ม. กาลวินิมุตฺตํ ฯ ๒. ย. อาทิจวจเนน จ ฯ

ทฎฐมมิโกติ ทฎฐมเม นียุตโต ทฎฐมมปโปชโน วา
อตุโถ ๑

สมุปราย นียุตโต สมุปรายปโปชโน วา อตุโถ (๑)
สมุปรายโก ๑

อตุตโนติอาทิส วอหารวเสน วตุตพโป สขปติฎฐตฺตา
อตุตโน ๑

โวหาริ อติกกมิตฺวา วตุตพโป สขณตปฏิสัฎฐโต
ทุกขปติฎฐตฺตา คมภีโร ๑

โลกุตุตโร อจจนตติโรกขตฺตา กุโพห ๑

อนิจจตาทิกอ ฆนาทึทึ ปฏิจจนฺนตฺตา ปฏิจจนฺโน ๑

อปฺปจฺรโวหารเณ วตุตพโป ยถารุติ (๒) อกฺกเหตุวา

อธิปฺปายสฺส เนตพพตฺตา เนยโย ๑

ปจฺรโวหารเณ วตุตพโป วจนมตฺเตน อธิปฺปายสฺส นิตตฺตา
นีโต ๑

สุปริสฺสุทฺทสึลสมาธิวิปฺสฺสนตุโถ ตทงฺกวิกุขมฺภนวเสน
วชฺชวิริทิตตฺตา อนวชฺโซ ๑

กิลฺลสมฺมุจฺเจทนโต อริยมคฺคตุโถ นิกฺกิลฺลโส ๑

กิลฺลสปฏิปฺปสฺสทฺทตฺตา อริยผลตุโถ วอทาโน ๑

สขงฺตาสขงฺเตสฺ อคฺคฐมมตฺตา นิพฺพานํ ปรมตุโถ ๑

#๑. ม. อัย ปาโฐ นตฺถิ ๑ ๒. ย. ยถารุปี ๑

ปรัวตุตตีติ พุทธวณสส วิสยภาวโต อพหิภูตตุตา
อนุโตพุทธวณณ พยาปีตุวา วา สมนุตตา วา อาลึงกิตฺวา
วา วิเสเสน วา วตุตตี ฯ

สพพ กายกมฺมนฺติอาทีหิ ภควโต ฅวณมยตํ ทสฺเสติ ฯ
ฅวณานุปรัวตุตตีติ ฅวณํ อนุปรัวตุตตี ฅวณวิริหิตํ น
โหตีติ อตุโถ ฯ

อปฺปฏิหตฺนฺติ นีราวรณตํ ทสฺเสติ ฯ
ปฺนุ สพพญญตํ อูปมาย สาเชตุกาโม ยาวตกนฺติ-
อาทิมาย ฯ

ตตุถ ฅานิตพพฺนฺติ เนยฺยํ เนยฺยปรัยฺนฺโต เนยฺยา-
วसानมสฺส อตุถิติ เนยฺยปรัยฺนฺตีกํ ฯ

อสพพญญนํ ปน เนยฺยวसानเมว นตุถิ ฯ ฅวณ-
ปรัยฺนฺติเกปี เอเสว นโย ฯ ปฺริมยเม วตุตตุถเมว อิมินา
ยเมเกน วิเสเสตุวา ทสฺเสติ ตติยเมเกน ปฏิสฺเชวเสน นียมิตฺวา
ทสฺเสติ ฯ

เอตุถ จ เนยฺยํ ฅวณสฺส ปถตุตา เนยฺยปโถ ฯ

อญญมญญํ ปรัยฺนฺตญฺจายิโนติ เนยฺยญจ ฅวณญจ
เขเปตุวา ฅานโต อญญมญญสฺส ปรัยฺนฺเต ฅานสีลา ฯ

อวชฺชนปฺปฏิพฺพฐาติ มโนทวาราวชฺชนายตุตา อวชฺชิตา-
นฺนฺตรเมว ฅานาตีติ อตุโถ ฯ

อากงขปฎิปุทธาติ (๑) รุจียายตุตา อวชชานนนุตรี ชวน-
ณาณน ชานาตีติ อตุโถ ๑

อิตรานี เทว ปทานิ อิมลั ทูวินัน ปทานิ ยถากุเมน
อตุลปกาสนตุถั วุตตานี ๑

พุทุโธ อาสยั ชานาตีติอาทีนิ ณาณกถายั วณณิตานี ๑
มหานิทุเทเส (๒) ปน ภควา อาสยั ชานาตีติ อากตั ๑ ตตุถ
พุทุธสส ภควโตติ (๒) อากตฏุจาเน จ อิธ กตุถจิ พุทุธสสาติ
อากตั ๑

อนตุมโตติ อุปริมนเตน ๑

ติมิติมิงกลนติ เอตุถ ติมิ นาม เอกา มจจชาติ ติมิ
คิลิต्तु (๓) สมตุถา ตโต มหนตุสรีรา ติมิงกลา นาม เอกา
มจจชาติ ติมิงกลมปิ คิลิต्तु สมตุถา ปณจโยชนสติกสรีรา
ติมิติมิงกลา นาม เอกา มจจชาติ ๑ อิธ ชาติกุกหณน
เอกัจฉัน กตุนติ เวทิตพุพิ ๑

ครุพิ เวนเตยุนติ เอตุถ ครุโพติ ชาตีวเสน นาม
เวนเตยโยติ โคตุควเสน ๑

ปเทเสติ เอกเทเส ๑

สาริปุตตสมาติ สพุพพุธานัน ฐมมเสนาปติตุเถเร กเหตุวา

#๑. สี่. ยู. อากงขนปฎิปุทธาติ ๑ ๒. ขุ. มหา. ๒๕/๓๒๐/๒๑๗-๘ ๑

#๓. ม. คิลิต्तุ ๑ ๔. ม. ติมิงกลมปิ ๑

เล่มที่ 41 มหาปญฺญาถาวณณา หน้า 419

วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ เสสสาวกา หิ ปญฺญาช ฐมฺม-
เสนาปตฺติเตเรน สมานา (๑) นตฺถิ ฯ ยถาห เอตทคฺคํ
ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ มหาปญฺญานํ ยทิตฺถ สารี-
ปุตฺโตตฺติ ฯ (๒) อุทฺทกถายณฺจ วุตฺตํ

โลกนาถํ จเปตฺวาน เย จณฺเณ สนฺติ ปาณินโน

ปญฺญาช สารีปุตฺตสฺส กถํ นาคฺฆนฺติ โสพฺสินฺติ (๓) ฯ

ผริตฺวาติ พุทฺธธณฺณํ สพฺพเทวมนฺตฺตานมฺปิ ปญฺฉํ
ปาปฺณิตฺวา จานโต เตสํ ปญฺฉํ ผริตฺวา พยาปิตฺวา
ติฏฺฐจฺติ ฯ

อติฆํสิตฺวาติ พุทฺธธณฺณํ สพฺพเทวมนฺตฺตานมฺปิ ปญฺฉํ
อติภกฺมิตฺวา เตสํ อวิสยภฺตมฺปิ สพฺพเนยฺยํ ฆํสิตฺวา ภณฺชิตฺวา
ติฏฺฐจฺติ ฯ มหานิทฺเทเส (๔) ปน อภิภวิตฺวาติ ปาโจ มทฺทิตฺวาติปิ
อตุโถ ฯ

เยปี เตตฺถิททิตฺถิ เอวํ ผริตฺวา อติฆํสิตฺวา จานสฺส
ปจฺจกฺขการณํ ทสฺเสตฺติ ฯ

ตตฺถ ปญฺชิตฺวาติ ปญฺชิตฺวาติ สมนฺนาคตา ฯ

นิปฺปณาติ สณฺหสฺสุมพฺพุทฺธิโน สฺสุมเม อตฺถนฺตเร ปฏฺิ-
วิชฺฌนสมตฺถา ฯ

#๑. ม. สมา ฯ ๒. อ.จ. เอก. ๒๐/๑๔๖/๓๑ ฯ

#๓. วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๓ ฯ ๔. พุ. มหา. ๒๕/๓๒๐/๒๑๕ ฯ

กตปรปวาทาติ ฅาตปรปวาทา เจว ปเรหิ สทฐี

กตวาทปริจยา จ ๑

วาลเวฐีรูปาติ วาลเวฐีณคคหสทิสา ๑

เต ภินุทนตา ปณณา จรณติ ปณณาคนเตน ทิฏฐีคตานิติ (๑)

วาลเวฐี วีย วาลิ์ สขุมานิปี ปเรตี ทิฏฐีคมนานิ อตฺตโน

ปณณาคนเนน ภินุทนตา วีย จรณตีติ อตฺโต ๑

อถวา คุถคตี มตฺตคตนฺติอาทีสุ (๒) วีย ปณณาเอว

ปณณาคนานิ ทิฏฐีโย เอว ทิฏฐีคตานิ ๑

ปณหิ อภิสงขริตฺวาติ ทฺวิปทมฺปี ติปทมฺปี จตฺปทมฺปี

ปฺจจฺหิ รจยิตฺวา ๑ เตตี ปณหานิ อติพหุคตฺตา (๓) สพฺพสงคหตฺถิ

ทฺวิกฺขตฺตุ วุตฺติ ๑

คฺพฺพานิ จ ปฏิจฺจนฺนานิ จ อคฺถชาตานิติ ปาสเสโส ๑

เตตี ตถา วินยิ์ ทิสฺวา อคฺตนา อภิสงขตปณหิ ปฺจจฺตฺติ

เอว ภควตา อธิปฺเปตคตฺตา ปณหิ ปฺจจฺนฺติ ๑ อณฺเณสิ ปน

ปฺจจฺนาย โอบาสเมว อทคฺวา ภควา อฺปสงกมนฺตานิ ฐมฺมิ

เทเสตี ๑ ยถาห เต ปณหิ อภิสงขโรนฺติ อิมิ มยิ์ ปณหิ

สมณิ์ โคตมิ์ อฺปสงกมิตฺวา ปฺจจฺนิตฺตํ สจ โน สมโน

โคตโม เอว ปฺจฺจฺโจ เอว พฺยากริสฺสตี เอวมสฺส มยิ์ ตํ (๔)

วาทิ์ อาโรเปสฺสํ ๑ เอว เจปิ โน ปฺจฺจฺโจ เอว พฺยากริสฺสตี

#๑. ขุ. มหา. ๒๕/๓๒๐/๒๑๕ ๑ ๒. อจ. นวก. ๒๓/๒๑๕/๓๘๘-๕ ๑

#๓. สี. อติพหุ กตฺวา ๑ ๔. ม. อยิ์ ปาโจ นตฺติ ๑

เล่มที่ 41 มหาปญญาภาวณณา หน้า 421

เอวมปิสฺส มยฺ วาทำ อารโเปสฺสามาติ ฯ เต เยน สมโณ
โคตโม เตนฺอุปสงฺกมฺนฺติ ฯ เต สมโณ โคตโม ฐมฺมียา กถาย
สนฺทสฺเสติ สฺมาทเปติ สฺมุตฺเตเชติ สฺมปฺหิเสติ ฯ เต สฺมณฺณ
โคตเมน ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺสีตา สฺมาทปีตา สฺมุตฺเตชิตา
สฺมปฺหิสิตาน เจว สฺมณฺณํ โคตมํ ปญฺหิ ปุจฺจนฺติ กุโตนฺส
วาทำ อารโเปสฺสนฺติ อณฺณทตฺถ สฺมณฺณสฺเสว โคตมฺสฺส สวากา
สฺมปฺชฺชนฺตีติ (๑) ฯ

กสฺมา ปญฺหิ น ปุจฺจนฺตีติ เจ ภควา กิร ปรีสมชฺเณ
ฐมฺมํ เทเสนฺโต ปรีสาย อชฺฌมาสยํ โอลฺลเกติ ฯ ตโต ปสฺสตี
อิม ปณฺฑิตา กุพฺหิ รหสฺสํ ปญฺหิ โอลฺลภูกิสาริ กถฺวา
อาคตาติ โส เตหิ อปฺภูโจเยว ปญฺหปฺจฺจนาย เอตฺตกา
โทสา วิสฺสชฺชนฺ เอตฺตกา เอตฺเถ ปเท อกฺขเร เอตฺตกาติ
อิม ปญฺเห ปุจฺจนฺโต เอวํ ปุจฺเจยฺย วิสฺสชฺชนฺโต เอวํ
วิสฺสชฺชเยยฺยติ อิติ โอลฺลภูกิสาริ กถฺวา อานีเต ปญฺเห
ฐมฺมกถาย อนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา วิทฺเสติ ฯ เต ปณฺฑิตา เสยฺโย
วต โน เย มยฺ (๒) อิม ปญฺเห น ปุจฺจิมฺห ฯ สเจปี มยฺ
ปุจฺเจยฺยาม อปฺปติฏฺฐิจิเต โน กถฺวา สมโณ โคตโม จิเปยฺยติ
อตฺตมฺนา ภวฺนฺติ ฯ อปีจ พุทฺธา นาม ฐมฺมํ เทเสนฺตา
ปรีสํ เมตฺตาย ผรฺนฺติ ฯ เมตฺตาย จ ผรฺณฺณ ทสฺพลฺลสฺ
มหาชนฺสฺส จิตฺตํ ปรีสํทิตฺติ ฯ พุทฺธา นาม รุปรกฺคปฺปตฺตา โหนฺติ
#๑. ม. ม. ๑๒/๓๓๐/๓๓๗ ฯ ๒. ม. เย มยฺ ฯ ยฺ ยนฺติ นตฺถิ ฯ

ทสฺสนสมฺปนฺนา มธฺรุตฺตรา มุทฺทิวหา สฺมุสฺสิตทฺนตาวรรณา (๑)
อมเตน ททฺยํ สฺลยจฺนฺตา วิย ฐมฺมํ กเถนฺติ ฯ ตฺตร เนสํ
เมตฺตาพรณฺเนน ปสฺนฺนจิตฺตานํ เอวํ โหติ เอวรูปํ อเทวชฺฌกถํ
อโมชฺฌกถํ นฺยฺยานิกกถํ กเถนฺเตน ภควตา สทฺธิํ น สกฺขิสฺสาม
ปจฺจนีกคฺคาหํ คณฺหิตฺตฺนฺติ อตฺตโน ปสฺนฺนภาเวเนว ปณฺหํ
น ปุจฺฉนฺตีติ ฯ

กถิตา วิสฺสชฺชิตา จาติ เอวํ ตฺมเมห ปุจฺฉนฺตาติ ปุจฺฉิต-
ปณฺหานํ อจฺจารณฺเนน เต ปณฺหา ภควตา กถิตา เอว
โหนติ ฯ ยถา จ เต วิสฺสชฺชเชตพฺพา ตถา วิสฺสชฺชิตาเอว
โหนติ ฯ

นินฺทิตฺถุจฺจการณาติ อิมินา การณฺเนน อิมินา เหตุนา เอวํ
โหตีติ เอวํ สเหตุกํ กตฺวา วิสฺสชฺชเนน ภควตา นินฺทิตฺถุจ-
การณาเอว โหนติ เต ปณฺหา ฯ

อุปฺกฺขิตตฺกกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนฺตีติ เต
ชฺคฺติยปณฺทิตาทโย ภควโต ปณฺหวิสฺสชฺชเนเนว ภควโต สมฺเป
ชฺิตตฺกกา ปาทชฺิตตฺกกา สมฺปชฺชนฺติ สวากา วา สมฺปชฺชนฺติ
อุปาสกา วาติ อตฺถโถ สวากสมฺปตฺตี วา ปาปุณฺนฺติ อุปาสก-
สมฺปตฺตี วาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

อถาติ อนนฺตรตฺเถ นินฺปาโต เตสํ อุปฺกฺขิตตฺกสมฺปตฺติ-
#๑. ย. สฺมุสฺสิตทฺนตาวรรณา ฯ

เล่มที่ 41 มหาปณฺณากถาวณฺณา หน้ 423

สมนฺนตรเมวาทิ อตุโถ ๑

ตตุถาทิ ตสฺมี จาเน ตสฺมี อธิกาเร วา ๑

อติโรจตีติ อติวีย โชเตติ ปกาสติ ๑

ยทิตฺ ปณฺณายาทิ ยายํ ภควโต ปณฺณา ตาย ปณฺณาย

ภควาว อติโรจตีติ อตุโถ ๑

อติ-สทฺโท การณฺตฺเถ อิมินา การณฺน อคฺโค

อสามนฺตปณฺโณติ อตุโถ ๑

ราคํ อภิภูยตีติ ฐิริปณฺณาทิ สาท สาท มคฺคปณฺณา(๑)

อตุตฺนา วชฺช(๒) รากํ อภิภูยตีติ อภิภวติ มทฺทตีติ ฐิริปณฺณา ๑

ฐิริตี หิ มุฏฺฐญฺโ(๓) วิสทฺตุโถ ๑ ยาจ มุฏฺฐา(๔) สาท

ปฏฺธิปกํ อภิภวติ น อมุฏฺฐา(๕) ตสฺมา ฐิริปณฺณาย อภิภวนฺตฺโถ
วตุโถ ๑

อภิภวิตาติ สาท สาท ผลปณฺณา ตํ ตํ รากํ อภิภวิตวตี

มทฺทิตวตีติ ฐิริปณฺณา ๑

อภิภวตาติ วา ปาโจ ๑ เสเสสุปี เอสเว นโย ๑

ราคาทิสฺ ปน รชฺชนลฺกฺขโณ ราโค ๑ ทุสฺสนลฺกฺขโณ

โทโส ๑

มฺยฺहनลฺกฺขโณ โมหโ ๑ กุชฺฉนลฺกฺขโณ โโกโ ๑

อุปนฺนรชฺชนลฺกฺขโณ อุปนาโ ๑ ปุพฺพกาลํ โโกโ

#๑. สี. มนฺตปณฺณา ๑ ๒. ม. วชฺฉํ ๑ ๓. ม. มุฏฺฐญฺโ ๑

#๔. ม. มุฏฺฐา ๑ ๕. ม. อมุฏฺฐา ๑

อปรกาลิ อปนาโห ๑

ปรคฺควณมกฺขนลกฺขโณ มกฺโข ๑ ยुकคฺคาหลกฺขโณ ปลาโส ๑

ปรสมฺปตฺติชียนลกฺขณา อีสฺสา ๑

อตุตฺโน สมฺปตฺตินิกฺุณหลกฺขณิ มจฺจริยิ ๑

อตุตฺนา กตปาปปฏิจฺฉาทนลกฺขณา มายา ๑

อตุตฺโน อวิชฺชามานคฺควณปฺปกาสนลกฺขณิ สาเจยฺยิ ๑

จิตฺตสฺส อทุฐมาตภาวลกฺขโณ ธมฺโภ ๑ กรณฺตุตฺตริย-

กรณลกฺขโณ (๑) สารมฺโภ ๑

อุนฺนตลกฺขโณ มาโน ๑ อพฺภูนฺนตลกฺขโณ อติมาโน ๑

มตฺตภาวลกฺขโณ มโท ๑ ปณฺจสฺส กามคฺควณสฺส จิตฺต-

โวสฺสคฺคลกฺขโณ ปมาโท ๑

ราโก อริ ตํ อริ มทุทนิปณฺณาติอาทึทึ ทึ วุตฺตํ โหติ

ราคาทึโก ทึเลโส จิตฺตสนฺตนาเน ภูโต อริติ ภูอริ ปทสนฺธิวเสน

อ-การโลปี กตฺวา ภูริติ วุตฺโต ๑ ตสฺส ภูริสฺส มทุทนิ

ปณฺณา ภูริมทุทนิปณฺณาติ วตฺตพฺเพ มทุทนิสทุทโลปี กตฺวา

ภูริปณฺณาติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ๑

ตํ อริ มทุทนิติ จ เตสํ อรินํ มทุทนิติ ปทจฺเจโท

กาตพฺโพ ๑

ปรวิสฺมายาติ วิตฺถตฺวิปฺลภูเจเนว ปฺจวิสฺมาย ๑

#๑. ม. กรณฺตุตฺตริยลกฺขโณ ๑

วิตถตยาติ ปชานิตพฺเพ วิตเย ปตฺตญา น เอกเทเส
วตฺตมานาย ฯ
วิปฺลยาติ โอฟาริกภูตยา ฯ มหानीทฺเทเส (๑) ปน วิปฺลยา
วิตถตยาติ อากตฺติ ฯ
สมนฺนาคโตติ ปุคฺคโล ฯ อิติสทฺโท การณฺตฺเถ (๒) อิมินา
การณฺน ปุคฺคลสฺส ภูริปฺลยา นสมนฺนาคตฺตฺตา ตสฺส ปฺลยา
ภูริปฺลยา นามาติ ภูเต อตฺเถ รมติติ อตฺโถ ฯ
ภูริปฺลยสฺส ปฺลยา ภูริปฺลยปฺลยาติ วตฺตพฺเพ เอกสฺส
ปฺลยาสทฺทสฺส โลปี กตฺวา ภูริปฺลยาติ วุตฺตํ ฯ ภูริสฺมา
ปฺลยาติ วา ภูริปฺลยา ฯ
อปีจาติ อณฺยปริยายทสฺสนตฺถิ วุตฺตํ ฯ ปฺลยาเมตฺนฺติ
ปฺลยาเมตฺติ ฯ
อริวจนฺนติ อริกวจันนํ ฯ ภูริติ ภูเต อตฺเถ รมติติ ภูริ ฯ
เมธาติ อสนิ วิย สิลฺลจฺเจย กิเลส เมธติ หีสตีติ เมธา
จิปฺปํ คหณฺธารณฺญฺเจน วา เมธา ฯ
ปริณายิกาติ ยสฺสฺสปฺชชติ ตํ สตฺตํ หิตปฺปฏิปตฺติยํ สมฺปยุตฺเต
ธมฺเม จ ยาถาวลกฺขณปฺปฏิเวเช จ ปริเนตีติ ปริณายิกา ฯ
อิมเหว อณฺยานิปี ปฺลยาปริยายวจนานิ วุตฺตานิ โหนฺติ ฯ
ปฺลยาพาหุลลนฺติ ปฺลยา พหฺลา อสฺสาติ ปฺลยาพหฺโล
#๑. จุ. มหา. ๒๕/๑๓๒/๑๑๓ ฯ ๒ ยู. การณฺตฺโถ ฯ

ตสฺส ภาโว ปณฺวารพหุลลํ ฯ ตถจ พหุลลํ ปวตฺตมานา

ปณฺวาร เอว ฯ

อิเธจฺจโจิตฺตาทิสฺส ปุณฺธุชชนกฺลฺยาณโก วา อริโย วา ฯ

ปณฺวาร คุรุกา อสฺสชาติ ปณฺวารคุรุโก ฯ

ปณฺวาร จริตฺตํ ปวตฺตํ อสฺสชาติ ปณฺวารจริตฺโต ฯ

ปณฺวาร อาสโย อสฺสชาติ ปณฺวาราสโย ฯ

ปณฺวารย อธิมฺตฺตฺตฺติ ปณฺวารธิมฺตฺตฺตฺติ ฯ

ปณฺวารเอว ฐชฺฐตา อสฺสชาติ ปณฺวารฐโช ฯ

ปณฺวารเอว เกตฺตฺตฺตา อสฺสชาติ ปณฺวารเกตฺตฺตฺตา ฯ

ปณฺวารเอว อธิปฺติ ปณฺวารธิปฺติ ปณฺวารธิปฺติตฺโต อากตฺตฺตา

ปณฺวารธิปฺเตยฺโย ฯ

ธมฺมสภาววิจฺฉินฺนํ พหุลมสฺสชาติ วิจฺยพหุโล ฯ

นानปฺปการฺเห (๑) ธมฺมสภาววิจฺฉินฺนํ พหุลมสฺสชาติ ปวิจฺย-
พหุโล ฯ

ปณฺวารย โอคฺคาเหตุวา ตสฺส ตสฺส ธมฺมสฺส ขายนํ

ปกฺกฺกรณํ โอกฺขายนํ ตํ พหุลมสฺสชาติ โอกฺขายนพหุโล ฯ

ปณฺวารย ตสฺส ตสฺส ธมฺมสฺส สมฺมา เปกฺขณา สมฺเปกฺขา

สมฺเปกฺขาย อยนํ ปวตฺตนํ สมฺเปกฺขายนํ สมฺเปกฺขายนํ ธมฺโม

ปกฺกฺติ อสฺสชาติ สมฺเปกฺขายนธมฺโม ฯ

#๑. ม. นานปฺปการฺเรน ฯ

ต ต ฐมม วิภูต ปากภู กตวา วิหระตีติ วิภูตวิหารี
วิภูโต วา วิหาโร อสส อตถิติ วิภูตวิหารี ฯ ส
ปณณา จริตฺ ครุกา พหุลา อสสาติ ตจจริโต ตคฺครุโก
ตพพหุโล ฯ
ตสส ปณณายํ นินฺโน โปโณ ปพฺภาโร อธิมุตฺโตติ
ตณฺนินฺโน ตปโปโณ ตปปพฺภาโร ตทธิมุตฺโตติ ฯ
สา ปณณา อธิปติ ตทธิปติ ตโต อากโต ตทธิ-
ปเตยฺโย ฯ
ปณณาครุโกติอาทีนิ กามํ เสวนตฺเตยว ชานาติ อัย
ปุกฺคโล กามครุโกติอาทีสุ (๑) วिय ปุริมชาติโต ปภุติ วุตฺตานิ ฯ
ตจจริโตติอาทีนิ อิมิสฺสา ชาตียา วุตฺตานิ ฯ
สีมปณณา จ ลหุปณณา จ หาสปณณา จ ชวนปณณา
จ โลกียโลกุตฺตรมิสฺสกา ฯ
จิปฺปญฺเจน สีมปณณา ฯ ลหุญฺเจน ลหุปณณา ฯ
หาสพหุญฺเจน หาสปณณา ฯ
วิปฺสฺสนฺนุปกสงฺขารेषฺสุ จ วิสงฺขารे จ ชวนญฺเจน ชวน-
ปณณา ฯ
สีมํ สีมนฺติ พหุณฺนํ สีลาทีนํ สงฺกหตฺถํ ทฺวิภุชตฺถํ
วุตฺตํ ฯ
#๑. บ. ปฎิ. ๓๑/๒๓๕ ฯ

สีลानीติ จาริตตวารีตตวเสน ปณณตตानी ปาติโมกข-
สัวรสีลानी ฯ

อินุทรียสัวรนุติ จกขาทินี นนุณี อินุทรียานั ราก-
ปฎิขมปเวสั อกตวา สติกวาณูณ วารณั ถกนั ฯ

โกชเน มตตณณตตุนุติ ปจจเวกขิตปริโกควเสน โกชเน
มตตณณภาวั (๑) ฯ

ชากรียานุโยคนุติ ทิวสสส ตีสู โกฏฐาเสสุ รตติยา
ปจจมชฌิมโกฏฐาเสสุ จ ชาครติ น นิททายติ สมณชมมเมว
จ กโรตติติ ชาโคร ชาครสส ภาโว กมมัว วา ชากรียั
ชากรียสส อนุโยโค ชากรียานุโยโค ฯ ตั ชากรียานุโยคั ฯ
สีลกขนุชุนุติ เสขั อเสขั วา สีลกขนุชั ฯ เอวมิตเรปี
ขนุชา เวทิตพพา ฯ

ปณณากขนุชุนุติ มคคปณณณจ เสชาเสขานั โลกีย-
ปณณณจ ฯ

วิมุตติกขนุชุนุติ ผลวิมุตติ ฯ วิมุตติถาณทสสนกขนุชุนุติ
ปจจเวกขณณณณั ฯ

หาสพหุโลติ มูลปทั ฯ

เวทพหุโลติ ตสสา เอว ปิตียา สมปยุตตโสมนสสเวทนา-
เวทนวเสน (๒) นิทเทสปทั ฯ

#๑. ม. ปมาณณณภาวั ฯ ๒. ม. สมปยุตตโสมนสสเวทनावเสน ฯ

เล่มที่ 41 มหาปญฺญาถาวณณา หน้ํา 429

คฺกุจฺพิหฺวุโลติ นาทิพลวปีติยา คฺกุจฺจาการวเสน ฯ
ปาโมชฺชพหฺวุโลติ พลวปีติยา ปมฺุทิตถาววเสน ฯ
ยงฺกิลฺลิจิ รูปนฺุติอาทิจิ สมนฺุสนณณานิทฺุเทศฺ วุคฺคตฺถุํ ฯ
คฺคฺลยิตฺวาติ กถาปฺสมนฺุสนนวเสน คฺคฺลตฺวา ฯ
ตีริยิตฺวาติ อุทฺยพฺพยานฺุสฺสนาวเสน ตีริยิตฺวา ฯ
วิภาวียิตฺวาติ กงฺกานฺุสฺสนาทิวเสน ปากฺกฺุํ กตฺวา ฯ
วิภูคฺคํ กตฺวาติ สงฺขารุเปกฺขานฺุโลมวเสน ผุคฺคํ กตฺวา ฯ
ติคฺขปฺลยณา โลกฺคฺคฺตรา เอว ฯ อุปฺปนฺุณนฺุติ สมนฺุวิปฺสฺสนา-
วเสน วิคฺขมฺกนตทงฺกวเสน ปหีนมฺปิ อริยมคฺเคน อสมฺุหตฺตฺตา
อุปฺปตฺติชฺมมตฺติ อนตฺติตฺตาย อสมฺุหคฺคฺปฺนฺุณนฺุติ วุจฺจติ ตํ อธิ
อธิปฺเปตฺติ ฯ
นาธิวเสตฺติติ สนฺุตานิ อาริเปตฺวา น วเสตฺติ ฯ
ปชฺหตฺติติ สมนฺุจฺเจทวเสน ปชฺหตฺติ ฯ
วิโนเทตฺติติ จิปฺติ ฯ
พฺยนฺุติกโรตฺติติ วิคฺคตฺนฺุตฺติ กโรตฺติ ฯ
อนภาวํ คเมตฺติติ อนฺุ อภาวํ คเมตฺติ วิปฺสฺสนานฺุคฺคเมน
อริยมคฺคํ ปตฺวา สมนฺุจฺเจทวเสนว อภาวํ คเมตฺติติ อคฺคฺโล ฯ
เอตฺถ จ กามปฺภูตฺติยฺุคฺคฺโต วิตคฺคฺโก กามวิตคฺคฺโก ฯ
อิมํ สคฺคฺตา มรณฺุคฺคฺติ ปเรสฺสิ มรณฺุปฺภูตฺติยฺุคฺคฺโต วิตคฺคฺโก
พฺยาปาทวิตคฺคฺโก ฯ

อิมะ สตุตา วิหีสีนุตติ ปเรสั วิหีสปาปฏิสยตุโต วิตกุโก
วิหีสาวิตกุโก ฯ

ปาเกติ ลามเก ฯ อกุสเล ฐมเมติ อโกสลลสมภูเต
ฐมเม ฯ

นิพเพชกปณณาติ นิพพิทาพหุลลสส ปุคคลลสส ออุปนุณา
มคคปณณา เอว ฯ

อุพเพกพหุโลติ ฉาณภยวเสน ภยพหุโล ฯ
อตุตาสพหุโลติ พลวภยพหุโล ฯ อิทั ปุริมสเสว อตุถ-
วัวร์ณิ ฯ

อุกุกณจนพหุโลติ สงขารโต อุทฐั วิสงขารากิมุขตาย
อุกุกณจนพหุโล ฯ

อนภริติพหุโลติ อุกุกณจนวเสนาว อภริติอภาวั ทีเปติ ฯ
อิทานิปี ตมตถั ทูวิหิ วจเนหิ วัวร์ (๑) ฯ

ตตุถ อหิมุโขติ สงขารโต พหิภูตนิพพานากิมุโข ฯ
น รมติติ นาภิริมติ ฯ

อนิพพิทฐปุพพุนติ อนมตคเก ลัสสาเร อนนตัม ปาเปตวา
อนิพพิทฐปุพพิ ฯ

อปปทาสิตปุพพุนติ ตสเสว อตุถวจัน อนนตกรณเนว
อปปทาสิตปุพพุนติ อตุโถ ฯ

#๑. ม. วัวร์ติ ฯ

จุฬาทกนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺวณณา (สทฺธมฺมปกาตีนิ ๒) - หน้าที่ 431
เล่มที่ 41 มหาปญฺจกถาวณณา หน้า 431

โลกกฺชนฺชนฺติ โลกฺราสี โลกโกฏฺจาสิ วา ฯ
อิมานิ โสฬสฺหิ ปญฺญาหิ สมนฺนาคโตติ อุกฺกฏฺจ-
ปริจฺเจเทน อรหาเยว วุตฺโต ฯ
อุปริ เอโก เสขปฏิสมภิทปฺตฺโตติ (๑) วุตฺตตฺตา โสตา-
ปฺนฺนสททาคามิอนาคามิโนปี ลพฺภนฺติเยว ฯ
โสฬสปญฺยานิทฺเทสวณณา นิฏฺฐิตา ฯ

ปฺกฺคฺลวิเสสนิทฺเทสวณณา

เทว ปฺกฺคฺลาติอาทิตฺติ ปฏิสมภิทปฺตฺตปฺกฺคฺลวิเสสปฏฺฐิปาฏฺฐิ
ทสฺเสตี ฯ
ตตฺถ ปฺพฺพโยโกติ อตีตฺชาตีสุ ปฏิสมภิทปฺตฺติเหตุญฺโต
ปฺญฺญปโยโก ฯ
เตนาตี เตน ปฺพฺพโยกการณฺน ฯ เอวํ เสเสสุปี ฯ
อติเรโก โหตีติ อติริตฺโต โหติ อิตเรกโยคโต วา
อติเรโกติ วุตฺโต ฯ
อธิโก โหตีติ อคฺโค โหติ ฯ
วิเสโส โหตีติ วิสิญฺโจ โหติ วิเสสโยคโต วา วิเสโส ฯ
ณานํ ปภิชฺชตีติ ปฏิสมภิทาณานปฺปเกทํ ปาปฺณาติ ฯ
พฺพฺพสุโตติ พฺพฺพวจนฺนวเสน ฯ
#๑. จุ. ปฏฺ. ๓๑/๖๓๘/๕๘๓ ฯ

เทศนาพหุโลติ ฐมมเทศนาวเสน ๑

ครุปนีสสิโตติ ปญญา อธิกรุ อุนีสสิโต ๑

วิหารพหุโลติ วิปัสสนาวิหารพหุโล ผลสมาปตติวิหาร-
พหุโล วา ๑

ปจจเวกขณาพหุโลติ วิปัสสนาวิหารเสติ วิปัสสนา-
ปจจเวกขณาพหุโล ผลสมาปตติวิหารเสติ ผลสมาปตติ-
ปจจเวกขณาพหุโล ๑

เสขปฏิสมภิทปตโตติ เสโซ หุตวา ปฏิสมภิทปตโต ๑
เอว อเสขปฏิสมภิทปตโต ๑

สาวกปารมิปตโตติ เอตถ มหาปญญานัน อคคสส
มหาสาวกสส สตตสญญิยา สาวกถาณานัน ปารกมนัน ปารมิ
สาวกสส ปารมิ สาวกปารมิ ตํ สาวกปารมิ ปตโตติ
สาวกปารมิปตโต ๑ สาวกปารมิตาปตโตติ วา ปาโ ๑
สตตสญญิยา สาวกถาณานัน ปาลโก ปุรโก จ โส มหา-
สาวโก ปรมอ ตสส ปรมสส อัย สตตสญญิเกทา ถาณกิริยา(๑)
ปรมสส ภาโว กมมํ วาติ ปารมิ ตสส สาวกสส ปารมิ
สาวกปารมิ ตํ ปตโตติ สาวกปารมิปตโต ๑

สาวกปารมิปตโตติ มหาโมคคัลลทานตเถราทโก โย โกจิ
สาวโก ๑

#๑. ม. สตตสญญิเกทา ถาณกิริยา ๑

สวากปารมิปฺปตฺตสวากโต อติเรกสฺส อณฺณสฺส สวากสฺส
อภาวา เอโก ปจฺเจกสมฺพุทฺโธติ อาห ๑ ปุณฺ ปณฺญาปภท-
กฺสโลติอาทีหิ วุตฺตตฺถเมว นิกเมตฺวา ทสฺเสตีติ ๑ ฌาณกถาย
เขภฺยุเณน อนเกานิ ฌาณานิ นิตฺทิกฺขณานิ ๑ ปณฺญาณกถาย
เขภฺยุเณน เอกาปี ปณฺญา นานาการวเสน นานากตฺวา
วุตฺตตาติ อํ วิเสโส ๑

ปฺกคฺควิเสสนิทฺเทสวณณา นิฏฺฐิตา ๑
มหาปณฺญาณกถาวณณา นิฏฺฐิตา ๑

อิทฺธิกถาวณณา

อิทฺธานิ ปณฺญาณกถาย อนนฺตรํ ปณฺญานุกาวิ ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย อิทฺธิกถาย อปฺพุทฺตถานูวณณา ๑
ตตฺถ ปุจฺจาสฺส ตาว กา อิทฺธีติ สภาวปุจฺจนา ๑
กถิ อิทฺธิโยติ ปภทปุจฺจนา ๑
กถิ ภูมฺโยติ สมฺภารปุจฺจนา ๑
กถิ ปาทาติ ปติฏฺฐปุจฺจนา ๑
กถิ ปทานีติ อาสนนการณปุจฺจนา ๑
กถิ มุลาณีติ อาทิกการณปุจฺจนา ๑
วิสุตฺตชฺเชนฺส อิชฺฉนญฺเจเน อิทฺธีติ นิปฺพตฺติอฺตฺเถน
ปฏฺฐิตาญฺเจเน จาติ อตฺถโล ๑ ยํ หิ นิปฺพชฺชติ ปฏฺฐิตพฺภติ

จ ตํ อิชฺฉตฺตี วุจฺจติ ฯ ยถาห กามํ กามยมาณสฺส ตสฺส
เจ ตํ สมิชฺฉตฺตี (๑) ฯ เนกขมมํ อิชฺฉตฺตี อิทฺธิ ปฏิหฺรตฺตี
ปาฎิหาริยนฺตฺติอาทิ (๒) ฯ อปโร นโย อิชฺฉนฺนุเจณ อิทฺธิ
อุบายสมฺปทาเยตํ อธิวจฺนํ ฯ อุบายสมฺปทา หิ อิชฺฉตฺติ
อธิปฺเปตผลปฺปสวณฺโต ฯ ยถาห อัย โข จิตฺโต กหปติ สีลวา
กฺลฺยาณชฺมโม สเจ ปณฺธิทิสฺสติ อนาคตมทฺธานํ ราชา อสฺสํ
จกฺกวตฺตีติ ฯ อิชฺฉตฺสติ [๓] สีลวโต เจโตปณฺธิ วิสฺสุทฺตฺตาติ (๔) ฯ
อปโร นโย เอตาย สตฺตา อิชฺฉตฺตี อิทฺธิ ฯ

อิชฺฉนฺตฺตี อิทฺธา วุทฺธา อุกกัสมฺกตา โหนฺตฺตี วุคฺคํ
โหติ ฯ

ทสฺสุ อิทฺธีสุ อธิฎฺจานวเสน นิปฺพนฺตฺตา อธิฎฺจานา
อิทฺธิ ฯ

ปกตฺติวณฺณวิขหนการวเสน ปวคฺคตฺตา วิกฺขพฺพนา อิทฺธิ ฯ
สริรพฺพนฺตฺเร อณฺณสฺส มโนมยสฺส สริรสฺส นิปฺพคฺคตฺติวเสน
ปวคฺคตฺตา มโนมยา อิทฺธิ ฯ

ถาณปฺปวคฺคิตฺโต ปุพฺเพ วา ปจฺจนา วา ตํขณฺเ วา
ถาณานุภาวนิพฺพคฺคิตฺโต วิเสโส ถาณวิปฺพารา อิทฺธิ ฯ

สมาริตฺโต ปุพฺเพ วา ปจฺจนา วา ตํขณฺเ วา

#๑. บ. ส. ๒๕/๔๐๘/๔๘๔ ฯ ๒. บ. ปฎิ. ๓๑/๓๒๒/๖๑๘ ฯ
#ม. เอตฺถนฺตฺเร หีติ ทิสฺสติ ฯ ๔. ส. สฟา. ๑๘/๕๘๔/๓๓๓ ฯ

สมถานุภาวนิปุพตโต วิเสโส สมาริวิปหารา อิทฐิ ฯ

เจโตวสีปุตตทาน อริยานเยว สมภวโต อริยา อิทฐิ ฯ

กम्मวิปากวเสน ชาโต วิเสโส กम्मวิปากชา อิทฐิ ฯ

ปุปุเพกตปุลลสส ชาโต วิเสโส ปุลลวโต อิทฐิ ฯ

วิชชาย ชาโต วิเสโส วิชชามยา อิทฐิ ฯ

เคน เคน สมมาปโยเคน ตสส ตสส ฐมมสส (๑) อิชฉนั

ตตต ตตต สมมาปโยคปจจยา อิชฉนญเจเน อิทฐิ ฯ

อิทฐิยา จตสโส ฐมมโยติ อวิเสเสตวา วุตเตปี ยถาลาภ-
วเสน อธิญจानวิกุพพนมโนมยิทฐิยาเอว ฐมมโย น เสสานั ฯ

วิเวกชา ฐมมิติ วิเวกโต वा วิเวเก वा ชาตา วิเวกชา

ฐมมि ฯ

ปีติสุขฐมมิติ ปีติสุขยุตตา ฐมมि ฯ

อุเปกขาสุขฐมมิติ ตตฺตรมชฉตตุเปกขาย จ สุขเนน จ
ยุตตา ฐมมि ฯ

อทุกขมสุขฐมมิติ อทุกขมสุขเวทนายุตตา ฐมมि ฯ

เตสุ ปจจมุตติยานิ ฆานานิ ปีติผรณตา ตีณิ ฆานานิ

สุขผรณตา จตตถชฉฉานัน เจโตผรณตา ฯ เอตถ จ ปุริมานิ

ตีณิ ฆานานิ ยสฺมา ปีติผรณเนน จ สุขผรณเนน จ สุขสญญญจ

ลหุสญญญจ โอกุกมิตฺวา ลหุมุทกมมญญกาโย หุตฺวา อิทฐิ

#๑. ม. กम्मสส ฯ

ปาปณาติ (๑) ตสฺมา อิมินา ปริยาเยน อิทฺธิลาภาย สํวตฺตนโต
สมภการภุมิโยติ เวทิตพฺพานิ ฯ จตฺตถชฺฌานํ ปน อิทฺธิลาภาย
ปกตฺติภุมิเยว ฯ

อิตฺธิลาภายาติ อตฺตโน สนนฺตานเณ ปาตฺถาววเสน อิทฺธินํ
ลาภาย ฯ

อิตฺธิปฎฺธิลาภายาติ ปรีหีนานํ วา อิทฺธินํ วีริยารมภวเสน
ปฺน ลาภาย อฺปสคฺควเสน วา ปทํ วทฺตฺติตํ ฯ

อิตฺธิวิกุพฺพนตฺยาติ (๒) อิทฺธิยา วิวิธกรณภาวาย ฯ

อิตฺธิวิสวิตฺยาติ วิวิธํ วิเสสํ สวติ ชเนติ ปวตฺเตตฺติ
วิสวํ วิวิธํ สวณํ วา อสฺส อตฺถิติ วิสวํ ตสฺส ภาวํ
วิสวิตฺยา ฯ ตสฺสา วิสวิตฺยา อิทฺธิยา วิวิธวิเสสปวตฺตนภาวายาติ
อตฺถโล ฯ

อิตฺธิวสีภาวายาติ อิทฺธิยา อิสฺสรภาวาย ฯ

อิตฺธิเวสารชฺชทายาติ อิทฺธิวิสาร์ภาวาย ฯ

อิตฺธิปาทา ณาณกถายํ วุคฺตตฺถา ฯ

ฉนฺทํ เจ ภิกฺขุ นิสฺสทายาติ ยทิ ภิกฺขุ ฉนฺทํ นิสฺสทาย

ฉนฺทํ อธิปตฺตี กริตฺวา ฯ

ลภติ สมารินฺนติ สมารี ปฎฺธิลภติ นีพฺพตฺเตติ ฯ เสเสสุปี
เอเสว นโย ฯ ตตฺถ ฉนฺทวีสฺยจิตฺตวิมฺสา จตฺตารี ปทานิ

#๑. ย. ลหุภุมิทกมมณฺณตฺยาโย หุตฺวา อิทฺธิ ปาปณฺนติ ฯ

#๒. ย. อิทฺธิวิกุพฺพนตฺยาติ ฯ

ตัมมปยุตฺตา จตุตฺตาโร สมารี จตุตฺตาริ ปทานีติ เอว อฏฺฐ
ปทานิ ยสุมา ปน อิทฺฐิมุปฺปาเทตฺตคามตฺตานุโท สมารินา
เอกโต นียุตฺโตว อิทฺฐิตถาย สํวตฺตติ ตถา วีริยาทโย ตสุมา
อิมานิ อฏฺฐ ปทานิ วุตฺตทานีติ เวทิตพฺพานิ ฯ

ยํ ตํ ภควตา อภิญญา อุปฺปาเทตฺตคามสฺส โยคิโน
กตฺตพฺพโยควิธี ทสฺเสนฺเตน โส เอวํ สมารีเต จิตฺเต ปรีสุทฺธ
ปรีโยทาเต อนฺจกฺเข วิคฺคฺอุปฺกภิเสเส มุทฺทฺเต กมฺมนิเย จิต
อานนฺชปฺปตฺเตติ จิตฺตสฺส อานนฺชํ (๑) วุตฺตํ ฯ ตํ เถโร โสพสฺสา
ทสฺเสนฺโต โสพส มฺลानีติอาทิมาย ฯ

ตตฺถ อนฺนตฺตนฺติ โกสฺชชวเสน อนฺนตํ อสฺลฺลีนฺนฺติ
อตุโถ ฯ

อนฺนตฺตนฺติ อุกฺกจฺจวเสน อุกฺกํ น อารุพฺหํ อนฺนตฺตนฺติ
อตุโถ ฯ

อนภินตฺตนฺติ โลกวเสน น อภินตํ อนลฺลีนฺนฺติ อตุโถ ฯ
อภิกามตฺตาย นตํ อภินตฺตนฺติ อิทํ ตาทิสํ น โหตีติ วุตฺตํ
โหตี ฯ

ราเคตี (๒) สงฺขารวตฺตฺถเกน โลกเกน ฯ

อนปนตฺตนฺติ โทสวเสน น อนปนตํ น มฺมญฺญนฺนฺติ (๓) อตุโถ ฯ
นตํ นตีติ อตุโถ เอกํ ฯ อปคตฺตนฺตฺตนฺติ อนปนตํ อิทํ ตาทิสํ

#๑. วิ.มหาวิ. ๑/๓/๖-๘ ฯ ๒. ม. ราเคตี ฯ ๓. ม. มฺมญฺญนฺนฺติ ฯ

น โหติตี วุตฺตี โหติ ฯ

อนิสฺสิตนฺตติ อนตฺตโต ทิฏฺฐตฺตา ทิฏฺฐิวเสณ อตฺตาคี

วา อตฺตนิยฺนติ วา กิณฺจि น นิสฺสิตํ ฯ

อปฺปฏิพทฺชนฺติ ปจฺจุปการาสาวเสณ นปฺปฏิพทฺชํ ฯ

ฉนฺทราเคตี (๑) สตฺตวตฺตฺถเกณ โลเกณ ฯ

วิปฺปมุตฺตนฺติ (๒) วิภฺขมฺภนวิมุตฺติวเสณ กามราคโต วิปฺปมุตฺตํ ฯ

อถวา ปลายวิมุตฺติวเสณ กามราคโต วิปฺปมุตฺตํ ฯ

อถวา ปลายวิมุตฺติวเสณ ตโต ตโต ปฏฺธิปกฺขโต

วิปฺปมุตฺตํ ฯ อิทํ ปุณฺธุชนเสขาเสขานมฺปิ อภิณฺญาเย อูปฺปาทนโต

นิโรธสมาปตฺติเตวเณ (๓) โสฬสฺสี ฅาณจิริยาหิตี (๔) วุตฺตนเยน

อุกฺกฏฺฐปริจฺเจเทน วุตฺตี ยถาลากวเสณ ปน คเหตุพฺพิ ฯ

กามราเคตี เมณฺฐนราเคน ฯ

วิสฺสณฺตฺตฺตฺนฺติ วิภฺขมฺภนโต เสสฺกิลเสสฺสี วิสฺสยฺตฺตํ อุกฺกฏฺฐ-

วเสณ (๕) สมฺจุเจทโต วา วิปฺปยฺตฺตํ ฯ

กิลเสสฺสี เสสฺกิลเสส (๖) ฯ

วิมฺริยาทกตฺนฺติ (๗) วิภฺขมฺภิตพฺพมฺริยาทวเสณ วิคตฺกิลเสสมฺริยาทํ

กตฺตี เตน เตน มคฺเคน ปหาตพฺพมฺริยาทวเสณ วา วิคต-

กิลเสสมฺริยาทํ กตฺตี ฯ

#๑. ม. ฉนฺทราเคตี ฯ ๒. สී. วิมุตฺตนฺติ ฯ

#๓. ม. นิโรธสมาปตฺติเตวเณ ฯ ๔. ขุ. ปฏฺ. ๓๑/๒๒๓/๑๔๖ ฯ

#๕. ม. อุกฺกฏฺฐเยน ฯ ๖. ม. เสสฺกิลเสส ฯ

#๗. ย. วิมฺริยาทกตฺนฺติ ฯ

กิลสมรียาเทติ เตน เตน ปหีนน กิลสมรียาเทน ฯ
ลิ่งควิปุลลาโส เจตถ ทฏฐพโพ ฯ
เอกตคคตุนติ (๑) เอกการมมณคตฺ ฯ
นนานตตกิลเสหิตี นานารมมณ ปวตตมานเนหิ กิลเสหิ ฯ
อิทฺ อารมมณมเปกขิตฺวา วุตตฺ อโนนตตุนติอาทิ ปน กิลเส
เอว อเปกขิตฺวา ฯ
โองาสคตุนติ ปญญา วิสทปฺปวตฺติวเสน ปญโณภาส
คตฺ ฯ

อวิษฺนรฺการเรติ พลวอวิษฺชาย ฯ จตฺสฺโส ภูมฺโย โสพส
จ มฺลानิ อิทฺฐิยา ปุพฺพภาควเสน วุตฺตานิ จตฺตาโร จ
ปาทา อฏฺฐ จ ปทานิ ปุพฺพภาควเสน จ สมฺปโยควเสน
จ วุตฺตานิตฺติ ฯ

ทสอิทฺฐินิทฺเตสวณณา

เอวํ อิทฺฐิยา ภูมฺิปาทปทมฺลทฺเต ชมฺเม ทสฺเสตฺวา อิทานิ
ตา อิทฺฐิโย ทสฺเสนฺโต กตฺมา อธิฏฺฐานา อิทฺฐิตฺติอาทิมาห ฯ
ตคฺถ อุกฺทสฺปทานํ อตฺถโถ อิทฺฐิวิธวณณินิทฺเตส วุตฺโตเยว ฯ

อิธ ภิกฺขุติ อิมสฺมี สาสเน ภิกฺขุ. เตน สพฺพป-
ปการอิทฺฐิวิธการกสฺส (๒) อณฺณตฺถ อภาวํ ทิปติ ฯ อิมสฺ ทฺวินฺนํ
#๑. ม. เอกตคคตุนติ ฯ ๒. ม. สพฺพปการวเสน อิทฺฐิวิธการกสฺส ฯ

ปทานํ นินฺทเทโส เหฏฺฐา วุตฺตตฺโต ๑ เตเนว จ อิทฺธิยา
ภูมิปาทปทมูลภูเตหิ ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต วิสฺสุทฺธิมคฺเค วุตฺเตหิ
จุทฺทสหิ ปณฺณรสหิ วา อากาเรหิ ปริทมิตจิตฺตตฺตา จ
ฉนฺทาทิเอเกกาธิปตีสมาปชฺชนวเสน อวชฺชนาทิวสีภาววเสน จ
มฺทุกมฺมณฺณกตจิตฺตตฺตา จ วุตฺตา โหติ ๑ พลวปฺพุพฺพโยคสมฺปนฺโน
ปฺพุพฺพโยคสมฺปตฺติยา อรหตฺตปฏฺฐิลาภเนว ปฏฺฐิตทฺธาภินฺณวาทิกฺคุโณ
ภิกขุ ภูมिอาทึหิ ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต โหตีติ กตฺวา โสปี
วุตฺโตว โหติ ๑

พหุํ (๑) อวชฺชตีติ ปจฺวิกสีณารมฺมณํ อภินฺณวาปาทกํ
จตฺตถชฺฌานํ สમાปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย สเจ สตี อิจฺฉตี สตี
โหมี สตี โหมีติ ปริกมฺมกรณวเสน อวชฺชตี ๑

อวชฺชิตฺวา ฌาเนน อธิฏฺฐาตีติ เอวํ ปริกมฺมํ กตฺวา
อภินฺณวาฌาเนน อธิฏฺฐาตี ๑ เอตฺถ ปริกมฺมํ กตฺวา ปฺน
ปาทกชฺฌานสมฺปาชฺชนํ น วุตฺตี ๑ กิลฺลจาปี น วุตฺตี อถ
โฆ อฏฺฐกถายํ อวชฺชตีติ ปริกมฺมวเสนว วุตฺตี อวชฺชิตฺวา
ฌาเนน อธิฏฺฐาตีติ อภินฺณวาฌาณวเสน วุตฺตี ตสฺมา พหุํ
อวชฺชตี ตโต เตสํ ปริกมฺมจิตฺตานํ อวसाने สમાปชฺชตี
สมฺปาตฺติโต วุฏฺฐหิตฺวา ปฺน พหุโก โหมีติ อวชฺชิตฺวา ตโต
ปรี ปวตฺตานํ ตินฺณํ จตฺนุนํ วา ปฺพุพฺพภากจิตฺตานํ อนนฺตรรา
#๑. ย. พหุํ ๑

อุปปนุเนน สนนิฏฐาปนวเสน อธิฏฐานนุติ ลทฐนาเมน
เอเกเนว อภิญญาณาณน อธิฏฐาตีติ เอวเมตถ อตุโถ
ทฎฐพโพติ วุตตตตะตา เอวเมว ทฎฐพัพพี ๑ ยถา ภูณชิตฺวา
สยตีติ วุตเต ปานีโย อปปีติวาทา หตฺถโรชวนาทีนินิ อกตฺวา
ภุตฺตานนฺตรเมว สยตีติ อตุโถ น โหตีติ อนฺตรา สนฺเตสฺสปี
อณฺเณสฺส กิจฺเจสฺส ภูตฺวา สยตีติ วุจฺจติ เอวมิชาปีติ
ทฎฐพัพพี ๑ ปจฺมํ ปาทกชฺฌานสมาปชฺชนมฺปิ หิ ปาฬิย
อวุตฺตเมวาทิ ๑

เตน ปน อธิฏฐานณาณน สหเว สตี โหตี ๑ สหสฺเสปี
สทสฺสเสปี เอเสว นโย ๑ สเจ เอวํ น อิชฺฌติ ปฺน ปริกมมํ
กตฺวา ทุตฺติมฺปิ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อธิฏฐาตพัพพี ๑
สํยุตฺตภุจกถาย (๑) หิ เอกวารํ ทวิวารํ สมาปชฺชิตฺุ วุฏฺฐตีติ
วุตฺตํ ๑ ตตฺถ ปาทกชฺฌานจิตฺตํ นิมิตฺตารมฺมณํ ปริกมมจิตฺตานิ
สทธารมฺมณานิ วา สหสฺสธารมฺมณานิ วา ๑ ตานิ จ โข
วณฺณวเสน น ปณฺณตฺติวเสน ๑ อธิฏฐาณานจิตฺตมฺปิ ตเถว
สทธารมฺมณํ วา สหสฺสธารมฺมณํ วา ตํ ปุพฺเพ วุตฺต-
อปปฺนาจิตฺตมิมิ โคตฺรภูอนนฺตรํ เอวเมว อปปฺชชติ ฐปาจร-
จตุตฺถชฺฌานิกํ ๑

ยถายสฺมา จุพฺปนฺนโก (๒) เอโกปี หุตฺวา พุทฺธา โหตีติ
#๑. มหาอภุจกถาย สนฺธาวยวุตฺตํ ๑ ๒. ม. ย. จุพฺปนฺนโก ๑

พหุฐาภาวสุส กายสภุขิทสุสนตุถิ วุตตุติ ฯ วตุตมานวจนั ปเนตถ
เถรสสุ ตถาภรณปคตีกตุตา ตสุส ฐรมานกาลตุตา จ กตनुติ
เวทิตพพิ ฯ

เอโก โหตีติ วาเรปี เอเสว นโย ฯ ตตุริทัง วตุถ
เต เทว ภาตโร กิร เถรา ปนุเถ ชาตตุตา ปนุถกาติ
นามัง ลภีสุ ฯ เตสุ เชฎุโจ มหาปนุถโก ปพพิชิตวา สห
ปฎิสมภิทาหิ อรหตุตัง ปาปฺณิ ฯ โส อรหา หตุวา จุพปนุถกั
ปพพิชาเชตุวา

ปทุมัม (๑) ยถา โกกนทัง สุคนธัง

ปาโต สียา ผลุลมวิทคณธัง

องฺกิริสํ ปสฺส วิโรจมานัง

ตปนุตมาทิจจมิวณุตลกฺเขตติ (๒)

อิมิ คาลัง อทาสิ ฯ โส ตัง จตุหิ มาเสหิ ปคฺณิ กาคุ
นาสภุขิ ฯ

อถ นัง เถโร อภพฺโพ ตวั อิมสุมี สาสเน นิกฺขม
อิโตติ อาห ฯ ตสุมิณฺจ กาลเถ เถโร ภตุตฺตฺเทสโก โหติ ฯ
ชีวโก โกमारภุจโจ พหุ มาลาคนฺธวิเลปนัง อาทาย อตุตโน
อมุพวนัง คนฺตุวา สตุถาริ ปุเชตุวา ฐมมํ สตุตุวา ทสพลัง
วณฺทิตฺวา เถริ อุปสฺงกมิตฺวา เสว ภนฺเต พุทฺธปฺปมฺขานิ
#๑. ปทุมัม อิติปี ฯ ๒. ส. ส. ๑๕/๓๖๒/๔๔๒ ฯ

ปญจภิกขุสทานิ อาทาย อมหากัม นิเวสเน ภิกขัม คณฺหถาติ
อาห ๑

เถโรปี จเปตฺวา จุพฺปนฺถกัม เสสานัน อธิวาเสมีติ
อาห ๑ ตัม สุตฺวา จุพฺปนฺถโก ภิกขุโยโส มตฺตาย โทมนสฺสป-
ปฺตฺโต หุตฺวา ปุณฺทิวเส ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาสเน
สาเปกฺขตฺย วิหารทฺวารโกฏฺฐเก โรทมาโน อฏฺฐาสี ๑

ภควา ตสฺส อุปฺนิสฺสยํ ทิสฺวา ตัม อุปฺสงฺกมิตฺวา กสฺมา
โรทสีติ อาห ๑ โส ตัม ปวตฺตี อาจิกฺขี ๑

ภควา น สขฺฌายํ กาคฺคฺ อสฺกโกนฺโต มม สาสเน
อภฺพุโพ นาม โหติ มา โสจฺิ ปนฺถกาติ จกฺกจิตฺตเตน (๑)
ปาณินา ตสฺส สีลํ ปรามสิตฺวา ตัม พาหายํ คเหตุวา
วิหารํ ปวิสิตฺวา (๒) คนฺธกฺกุปฺมุเข นิสีทาเปตฺวา อิทธิยา
อภิสงฺขตํ ปฺริสฺสุทฺธํ ปิไลตฺกขณฺ्हํ อิมํ ปิไลตฺกํ รโฆหรณฺ्हํ
รโฆหรณฺหนฺติ หตฺเถน ปฺริมชฺชนฺโต นิสีท ปนฺถกาติ วตฺวา
ตสฺส ปิไลตฺกขณฺ्हํ ทตฺวา กาลे อาโรจิตे ภิกขุสงฺฆปฺริวฺโต
ชีวกสฺส เกหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีท ๑ ตสฺส ตัม
ปิไลตฺกขณฺ्हํ ตถาปฺริมชฺชนฺตสฺส กิลิฏฺฐํ หุตฺวา กเมน กาวณฺ्हณฺ्हํ
อโหสิ ๑ โส อิทํ ปฺริสฺสุทฺธํ ปิไลตฺกขณฺ्हํ นตฺเถตฺถ โทโส
อตฺตภาวํ นิสฺสาย ปนายํ โทโสติ สณฺ्हํ ปฏฺฐิลภิตฺวา ปญฺจสุ
#๑. ม. จกฺกจิตฺตเตน ๑ ๒. ย. ปเวเสตฺวา ๑

ขณฺเฐสุ ฌาณํ โอตารตฺวา วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเตสิ ฯ อตฺสฺส ภควา
โองาสํ วิสฺสชฺเชตฺวา ปุโรโต นิสฺสนฺโน วีย ปณฺณายมาทรูโป
หฺตฺวา อีมา โองาสคาคา อภาสิ

ราโค รโชน จ ปน เรณฺ (๑) วุจฺจติ
ราคฺสฺเสตํ อธิวณฺํ รโชนํ
เอตํ รชํ วิปฺปชฺหิตฺวา (๒) ภิกฺขโว (๓)
วิหรนฺติ เต วิคฺตรชฺสฺส สาสเน ฯ
โทโส รโชนํ ๗เป ๗ สาสเน ฯ
โมโห รโชนํ ๗เป ๗ สาสเน (๔) ฯ
อธิเจตฺโส อปฺปมชฺชโต
มฺุณินฺโน โมนปฺเถสุ สิภฺขโต
โสกา น ภวณฺติ ตาทินฺโน
อุปฺสนตฺสฺส สทา สติมฺโตติ (๕)

คาคาปริโยसानเ เถโร สห ปฎิสัมภิตาหิ อรหตฺตํ
ปาปฺปณิ ฯ โส มโนมยชฺฌานลาภิ หฺตฺวา เอโก หฺตฺวา พหุธา
พหุธา หฺตฺวา เอโก ภวิตุํ สมตฺโต อโหสิ ฯ อรหตฺตมกฺเคเน-
วสฺส ตีณิ ปฎิกานิ จ จ อภิญญา อาคมฺีสุ ฯ

ชีวโก โข ทสพฺลสฺส ทภฺขิโณทกํ อุปฺนาเมสิ ฯ สตฺถา
#๑. ม. เรณฺ ๗ ๒. กตฺถจฺ. วิปฺปชฺหิตฺวาน ๗ ๓. ม. ภิกฺขโว ๗
#๔. พุ. มหา. ๒๕/๕๘๐/๖๒๔ ๗ ๕. พุ. อ. ๒๕/๑๐๑/๑๓๗ ๗

ปตต์ หตุเถน ปิทหิตฺวา ก็ ฆนฺเตติ ปุญฺโฆ วิหารเ
เอโก ภิกฺขุ อตฺถิ ชีวกาติ อห ๑ โส ปุริสํ เปเสติ คจฺฉ
อຍ္ຍိ คเหตุวา สีนํ เอหิติ ๑ จุพฺปนฺนถกฺกเถโร ตสฺส ปุริสฺส
ปุเร อากมนฺนาเยว ภาตริ อตฺตโน ปตฺตวิเสสํ ฌาเปตฺกามา
ภิกฺขุสฺสหฺสํ นิมฺมิทฺตฺวา เอกมฺปิ เอเกน อสทิสํ เอกสฺสาปี
จ จีวรวิจฺจนาทิสามณฺกมฺมํ (๑) อณฺเณน อสทิสํ อกาสิ ปุริโส
คณฺตฺวา วิหารเ พหุ ภิกฺขุ ทิสฺวา ปจฺจาคณฺตฺวา พหุ
ฆนฺเต วิหารเ ภิกฺขุ ปกฺโกสิตพฺพํ อຍ္ຍိ น ปสฺสามิติ ชีวกฺส
กเถสิ ๑ ชีวโก สตุถาริ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺส นามํ วตฺวา ปฺน
ตํ เปเสติ ๑ โส คณฺตฺวา จุพฺปนฺนถโก นาม กตโร ฆนฺเตติ
ปุจฺฉิ ๑ อหิ จุพฺปนฺนถโก อหิ จุพฺปนฺนถโกติ สกียฺเว มุขสฺหฺสํ
กเถสิ ๑ โส ปฺน คณฺตฺวา สพฺเพปิ กิร จุพฺปนฺนถกา อหิ
ปกฺโกสิตพฺพํ น ชานามิติ อห ๑ ชีวโก ปฏฺวิทฺธสจฺจตฺยา
อิทฺธิมา ภิกฺขุติ นยโต อณฺเณสิ ๑ ภควา อห คจฺฉ
ຍิ ปจฺมํ ปสฺสสิ ตํ จีวรกณฺเณ คเหตุวา สตุถา ตํ อามนฺเตตีติ
วตฺวา อานะหิติ ๑ โส คณฺตฺวา ตถา อกาสิ ๑ ตาวทเว
สพฺเพปิ นิมฺมิตา อุนฺตรธายีสุ ๑ เถโร ตํ อຍ္ຍโยเชตฺวา มุข-
ໂໜวนาทิสริริกฺจํ นิฏฺฐเปตฺวา ปจฺมตฺริ คณฺตฺวา ปณฺณตฺตาสเน
นิตฺธิ ๑ ตสฺมี ขณฺเณ สตุถา ทกฺขิโณทกํ คณฺหิตฺวา ภคฺตฺกิຈํ
#๑. ยู จีวรวิจฺจนาทิสานกมฺมํ ๑

กตุวา จุพปนุถกตุเถเรนว ภตฺตานุโมทน์ ฐมฺมกถํ กธาเปลิ ฯ
เถโร ทิมมฐมิมากมปฺปมาณํ ฐมฺมกถํ กเถสีติ ฯ

อญฺเฒ ภิกฺขุ อธิญฺจานเนน มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินิตฺวา
ตโย वा जत्तारो वा अभिनिम्मिनฺนุติ พหุเก เอกสทิสฺเสเยว
จ กตุวา นิम्मिनฺนุติ เอกวิธเมว กम्मํ กุรฺมานเ ฯ จุพ-
ปนุถกตุเถโร ปน เอกาวชฺชเนเนว ภิกฺขุสหสฺสํ มาเปลิ ฯ เทวปี
ชเน น เอกสทิสฺส อกาสิ น เอกวิธํ กम्मํ กุรฺมานเ ฯ
ตฺสฺมา มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินฺนุตานํ อคฺโค นาม ชาโต ฯ
อญฺเฒ ปน พหุ อนียเมตฺวา นิมฺมิตา อิทฺธิมตา สทิสฺวา
โหนดิ ฯ ฌานนิตฺตชฺชาทิสฺสุ จ ภาสิตตฺตฺตฺถุทฺทิตฺวาทิสฺสุ จ ยํ
อิทฺธิมา กโรติ ตํ ตเทว กโรนฺนุติ ฯ สเจ ปน นานาวณฺณํ
กาทฺตฺกาโม (๑) โหติ เกจि ปจฺมวเย เกจि มฐฺมิวเย เกจि ปจฺฉิมวเย
ตถา ทิมเกเส อุปฺทตฺตฺมณฺเฏ มณฺเฏ มิสฺสกกเกเส อุปฺทตฺตรตฺต-
จิวเร ปลายฺกจิวเร ปทภาณฐมฺมกถาสฺสรภณฺยปฺปยาปฺปจฺฉนปฺปยาห-
วิสชฺชนรรชนปจฺฉนจิวเรสิพฺพนโรวนาทินิ กโรนฺเต อุปเรปี वा
นानปฺปการเก กาทฺตฺกาโม โหติ เต ปาทกชฺฌมานโต วุฏฺฏาย
เอตฺตกา ภิกฺขุ ปจฺมวยา โหนดฺตุตฺติอาทินา นเยน ปฺริกम्मํ กตุวา
ปฺปน สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฏาย อธิญฺจาทพฺพํ อธิญฺจานจิตฺเตน
สทฺธิ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตปฺปการาเยว โหนดฺตีติ ฯ เอเสว นโย พหุชาปี
#๑. ยฺ. กตฺตฺกาโม ฯ

หุตวา เอโก โหตีติอาทีสุ ฯ

อัย ปน วิเสโส ปกตยา พหุโกติ นิमितกาลพจนตเร
นิमितปกตยา พหุโก ฯ อิมินา จ ภิกขุณา เอว พหุภาว
นิมิตตวา ปน เอโกว หุตวา จงกมิตฺตสामी สขมมัย กริตฺตสामी
ปลฺลหํ ปุจฺฉิตฺตสामीติ จินฺเตตฺตวา วา อัย วิหาโร อปฺปภิกขุโก
สเจ เกจิ อาคมิตฺตสนฺติ กุโธ อิม (๒) เอตฺตกา เอกสทิสสา ภิกขุ
อทฺธา เณรสฺส เอส อานุกาโวติ (๓) มํ ชานิตฺตสนฺตีติ อปฺปิจฺฉตฺตย
วา อนตฺตราว เอโก โหมีติ อิจฺฉนฺเตน ปาทกขมมณํ
สมมาปชฺชิตฺตวา วุจฺจาย เอโก โหมีติ ปริกมมํ กตฺวา ปน
สมมาปชฺชิตฺตวา วุจฺจาย เอโก โหมีติ อธิจฺฉาตพฺพํ ฯ
อธิจฺฉานจิตฺเตน สทฺธีเยว เอโก โหติ ฯ เอวํ อกรอนฺโต ปน
ยถาปริจฺฉินฺนกาลวเสน สยเมว เอโก โหติ ฯ

อาวิภาวนติ ปทํ นิกฺขิปิตฺตวา เกนจิ อนาวภูํ โหตีติ
วุตฺตตฺตา เกนจิ อนาวภูปฺเทน อาวิภาวปทฺสฺส ปากฺกภาวตฺโต
วุตฺโต ฯ โหตีติ ปฺเทน กโรตีติ ปาสเสโส วุตฺโต โหติ ฯ
ปากฺกํ โหนฺตํ หิ อาวิภาเว กเต โหติ ฯ

เกนจิ อนาวภูนฺติ กุญฺญาทินา เยน เกนจิ อนาวภูํ
อวารณฺวิริหิตํ ฯ

อปฺปภิกฺขุณฺนตฺติ อฺปรโต อจฺฉาทิตํ ฯ

#๑. ย. ปน ฯ ๒. กตฺถจ. เอวํ พหุภาโวติ ฯ

ตเทว อนาวณุตตา วิวัญุ ๑
อปปฎิจจนนตตะตา ปากัญุ ๑
ติโรภาวนติ อนุตริตภาว (๑) กโรติ ๑
อวัญุเยว เตน อวเรนณ ปิหิตุ ๑
ปฎิจจนนึเยว เตน ปฎิจญาทเนน ปฎิกุชชิตุ ๑
อากาสกสิณสมาปตติยาติ ปริจเจทาากาสกสิณ อุปปาติตาย
จตุตถชฌานสมาปตติยา ๑
ลาภีติ โส ลาโภ อสฺส อตฺถิติ ลาภี ๑
อปริกขิตฺเตติ เคนจิ สมนตโต อปริกขิตฺเต ปเทเส ๑
อิธ อากาสกสิณสฺเสว วุตตตตะตา ตตฺถ ภาวิตเมว ฉานัน
อากาสกรณสฺส (๒) ปจฺจโย โหติ น อณฺณนติ ทฏฺฐพฺพิ ๑
อุปริอาโปกสิณาทีสุปี ตทารมฺมณเมว ฉานัน ทฏฺฐพฺพิ น
อณฺณํ ๑
ปจฺวี อวชฺชติ อุทกํ อวชฺชติ อากาสํ อวชฺชตีติ
ปกตฺติปจฺวีอุทกอากาศเส อวชฺชติ ๑
อนตฺถิกเขตฺติ ตสฺส อากาสสฺส ปจฺวีโต พุราากาสภาว
ทีเปติ ๑
จนฺทิมสุริยปริมชฺชเนน กสิณนึยมํ อกตฺวา อิฑฺธิมา
เจโตวสีปฺปตฺโตติ อวิเสเสน วุตตตตะตา นตฺถตฺถ กสิณ-
#๑. สี.ย. อนุตริภาว ๑ ๒. สี.ย. อากาสกสิณสฺส ๑

สมาปตตินิยโมติ เวทิตพพิ ฯ

นิสินโนโก วา นิปนโนโก วาติ นิสินโน นิปนโนติ(๑) ฯ

อิมหว อิตรอิริยาปถทวยมปิ วุตตเมว โหติ ฯ

หตถปาสะ โหตุติ หตถสมิเป โหตุ ฯ หตถปสเส โหตุติปิ
ปาโจ ฯ อิทธิ ตถา กาทูกามสฺส วเสน วุตติ ฯ อยมปน ตตถ
คนตุวาปี หตถ วฑฒเตตวาปี อามสตี ฯ

อามสตีติ อีสกั ผุสตี ฯ

ปรามสตีติ พาพหิ ผุสตี ฯ

ปริมชชตีติ สมนุตโน ผุสตี ฯ รูปกตุนติ หตถปาสะ

จิตรูปเมว ฯ

ทฺเรปี สนฺติเก อธิจฺจาตีติ ปาทกชฺฌานโต วุจฺจาย ทฺเร
เทวโลกั วา พฺรหฺมโลกั วา อวชฺชตี สนฺติเก โหตุติ ฯ

อวชฺชิตฺวา ปริกมฺม กตฺวา ปฺน สมาปชฺชิตฺวา วุจฺจาย
ณณน อธิจฺจาตี สนฺติเก โหตุติ ฯ สนฺติเก โหติ ฯ เอส
นโย เสสปเทสฺสปี ฯ พฺรหฺมโลกั ปน คนฺตุกามสฺส ทฺรสฺส
สนฺติกกรณั วตฺวา พฺรหฺมโลกกมนสฺส อนฺุปการมฺปิ อิมาย
อิทฺฐิยา อิชฺฌมานวิเสสั ทสฺเสนฺโต สนฺติเกปีตีอาทิมาห ฯ

ตตถ น เกวลั โลกกรณพหฺกรณเมว อมรฺฐั มรฺฐุนฺติ-
อาทีสุปี ยั ยั อิจฺฉตี ตั สพฺพิ อิทฺฐิมโต อิชฺฉตี ฯ อปโร

#๑. ม. นิสินโน วา นิปนโน วา ฯ

นโย ทูเรปี สนฺติเก อธิจฺจาตีติ ทูเร พุรหฺมโลกํ วา

มนุสฺสโลกสฺส สนฺติเก อธิจฺจาติ ฯ

สนฺติเกปี ทูเร อธิจฺจาตีติ สนฺติเก มนุสฺสโลกํ วา ทูเร

พุรหฺมโลกเก อธิจฺจาติ ฯ

พหุภุมฺปิ โลกํ อธิจฺจาตีติ สเจ พุรหฺมาโน พหุ

สนฺนิปติตา โหนฺติ มหาอตุตทภาวตฺตา ทสฺสนฺนูปจาร์ สวณฺนูปจาร์

ปชหนฺติ ทสฺสนฺนูปจारे จ สวณฺนูปจारे จ เอกขุณฺณํ สงฺขิปิตฺวา

พหุภุมฺปิ โลกมฺปิ อธิจฺจาติ ฯ

โลกมฺปิ พหุํ อธิจฺจาตีติ สเจ มหาปริวารเณ คนฺตุกาโม

โหติ เอกกตฺตา โลกํ อตุตฺตํ พหุํ อธิจฺจุหิตฺวา มหาปริวารโ

กจฺจตีติ เอวเมตฺถ อตุโถ ทญฺจพฺโพ ฯ เอวํ สติ จตุพฺพิชฺมฺปิ

ตํ พุรหฺมโลกคฺมเน อูปกาโร โหติ ฯ

ทิพฺเพน จกฺขุณา ตสฺส พุรหฺมฺโน รูปํ ปสฺสตีติ อธิ

จฺโตะ อาโลกํ วทฺเตตฺตา ยสฺส พุรหฺมฺโน รูปํ ทญฺจกาโม

ทิพฺเพน จกฺขุณา ตสฺส พุรหฺมฺโน รูปํ ปสฺสตีติ ฯ อิวฺว จฺโตะ

ทิพฺพาย โสตธาตฺยา ตสฺส พุรหฺมฺโน ภาสฺมานสฺส สทฺทํ

สุณฺนาติ ฯ เจโตปริยณาเณน ตสฺส พุรหฺมฺโน จิตฺตํ ปชานาติ ฯ

ทิสฺสมานเณนาติ จกฺขุณา เปกฺขิยมาเนน ฯ

กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมตีติ รูปกายสฺส วเสน จิตฺตํ

ปริณาเมตีติ ฯ ปาทกขุณฺณจิตฺตํ กเหตุวา กายเ อาโรเปตี

กายานุคตัก กโรติ(๑) ทนุคมนํ ๑ กายคมนํ หิ ทนุ
โหติ ๑

อธิฐฐาตีติ ตสฺเสว เวจจํ สนฺนิฐฐาเปตีติ อตฺโถ ๑
สุขสณฺณจ ลหุสณฺณจ โอกกมิตฺวาติ ปาทกชฺฌานา-
รณฺณณ อธิฐฐิตฺเตน สหชาตํ สุขสณฺณจ ลหุสณฺณจ
โอกกมิตฺวา ปวิสิตฺวา ผุสิตฺวา ปาปฺณิตฺวา ๑ สุขสณฺณจ
นาม อุเปกฺขาสมปฺยตฺตสณฺณจ ๑ อุเปกฺขา หิ สนฺตํ สุขนฺติ
วุตฺตา สาเขว สณฺณจ นีวรณฺณี เจว วิตฺกฺกาธิปจฺจนีเกหิ
จ วิมุตฺตตฺตา ลหุสณฺณจติปี เวทิตฺพพา ๑

ตํ โอกกนฺตสฺส ปนสฺส กรชกาโยปี ตฺลปิจฺ วีย สลฺลหุโก
โหติ ๑ โส เอวํ วาทกฺกขิตฺตฺลปิจฺนา วีย สลฺลหุเกน ทิสฺสมาเนน
กายน พุรหฺมโลกํ คจฺจติ ๑ เอวํ คจฺจนฺโต จ สเจ อิจฺจติ
ปจฺจวิกฺสิณฺวเสน อากาเส มคฺคํ นิมนฺนิตฺวา ปทสา คจฺจติ ๑
สเจ อิจฺจติ อากาเส ปจฺจวิกฺสิณฺวเสนว ปเท ปเท ปทฺมํ
นิมนฺนิตฺวา ปทฺเม ปทฺเม ปทํ นิกฺขิปนฺโต ปทสา คจฺจติ ๑
สเจ อิจฺจติ วาโยกฺสิณฺวเสน วาตํ อธิฐฐิตฺวา ตฺลปิจฺ วีย
วายนฺนา คจฺจติ ๑ อปีจฺ คนฺตฺกามตฺวา เอตฺถ ปมฺาณํ ๑ สติ
หิ คนฺตฺกามตฺยา เอวํกตฺจิตฺตาธิฐฐานอ อธิฐฐานเวคกฺกขิตฺโตว
โส ชียาเวคกฺกขิตฺโต สโร วีย ทิสฺสมาโน คจฺจติ ๑

#๑. ม. กายานุคตัก ๑

จิตฺตวเสน กายํ ปริณามะตีติ กรชกายํ คเหตุวา
ปาทกชฺฌานจิตฺเต อาโรเปติ จิตฺตานุคฺติกํ กโรติ สีมฺมนํ ฯ
จิตฺตคฺมนํ หิ สีมํ โหติ ฯ

สุขสณฺณญจ ลหุสณฺณญจ โอกกมิตฺวาติ รูปกายา-
รรมฺมณน อิทฺธิจิตฺเตน สหชาตํ สุขสณฺณญจ ลหุสณฺณญจ ฯ
เสถํ วุตฺตณฺเยนเว เวทิตพฺพํ ฯ อิทฺมฺปน จิตฺตคฺมนเมว โหติ ฯ
เอวํ อทิสฺสมาเนน กายเณ กจฺจนฺโต ปนายํ ก็ ตสฺสาธฺมิญฺจาน-
จิตฺตสฺส อปฺปาทกฺขณเณ กจฺจนฺติ อูทาหุ จิตฺติกฺขณเณ กงฺกขฺณเณ
วาติ วุตฺเต ติสฺสุปี ขณฺเณสุ กจฺจนฺตีติ เถโร อาห ฯ ก็ ปน
โส สยํ กจฺจนฺติ นิมฺมิตฺตํ เปเสตีติ ยถารุจิ กโรติ ฯ อิทฺ
ปนสฺส สยํ คฺมนเมว อากตํ ฯ

มโนมยฺนฺติ อธิญฺจานมเนน นิมฺมิตฺตตฺตา มโนมยํ ฯ

สพฺพงฺคปจฺจกฺนฺติ สพฺพองฺคปจฺจกฺวณฺตํ ฯ

อหีนินฺทุริยฺนฺติ อิทํ จกฺขุโสตาทีนํ สณฺจฺจานวเสน วุตฺตํ ฯ

นิมฺมิตฺตรูปे ปน ปสาโท นาม นตฺถิ ฯ

สเจ โส อิทฺธิมา จงฺกมฺติ นิมฺมิโตปี ตตฺถ จงฺกมฺตีติอาทิ
สพฺพํ สวากนิมฺมิตฺตํ สนฺชาย วุตฺตํ ฯ พุทฺธนิมฺมิตฺตา ปน ยํ
ยํ ภควา กโรติ (๑) ตํ ตมฺปิ กโรนฺติ ภควโต จิตฺตวเสน
อณฺณมฺปิ กโรนฺตีติ (๒) ฯ

#๑. ย. กโรติ ฯ ๒. ย. กโรตีติ ฯ

ฐมายติ ปชชตตีติ เตโชกสิณวเสน ฯ

ฐมมํ ภาสตีติอาทีนิ ตีณิ อนนิยเมตฺวา วุตฺตานิ ฯ

สนฺติภูจตีติ สงฺกมฺม ติภูจตีติ ฯ

สกลปตีติ สงฺกมฺม ลปตีติ ฯ

สากจฺณํ สฺมาปชชตีติ อณฺณมณฺณสฺส อุตฺตรปจฺจุตฺตรทาน-
วเสน สักกํ (๑) กโรตีติ ฯ เอตฺถ จ ยํ โส อิทฺฐิมา อิเชว
จิโต ทิพฺเพน จกฺขุณา รุปี ปสฺสตีติ ทิพฺพาย โสตฺธาตฺยา
สทฺทํ สฺมาติ เจโตปริยณาณน จิตฺตํ ปชานาติ ยมฺปิ
โส อิเชว จิโต เตน พฺรหฺมูนา สทฺธี สนฺติภูจตีติ สกลปตี
สากจฺณํ สฺมาปชชตีติ ยมฺปิสฺส ทูเรปี สนฺติเก อธิภูจตีติ-
อาทิกํ อธิภูจฺจํ ยมฺปิ โส ทิสฺสมาเนน วา อทิสฺสมาเนน
วา กาเยน พฺรหฺมโลกํ กจฺจตีติ เอตฺตาวตา น กาเยน
วสํ วตฺเตตีติ ฯ ยลฺล จ โข โส ตสฺส พฺรหฺมโน ปฺรโต
รูปี อภินิมฺมิณาตีติอาทีนา นเยน วุตฺตวิธานํ อापชชตี
เอตฺตาวตา กาเยน วสํ วตฺเตตีติ นาม. เสสํ ปน กาเยน
วสวตฺตนาเยน ปุพฺพภากทสฺสสนฺตํ วุตฺตนาตีติ ฯ อัยตาว อธิภูจฺจนา
อิทฺฐิ ฯ

วิภูพฺพนิตฺฐินิทฺเตเส ลิชิสฺส ภควโต สวากนิตฺฐสนํ

วิภูพฺพนิตฺฐิยา กายสฺสทฺธิปฺกฺคทสฺสสนฺตํ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ ทสฺเสนโต

#๑. ย. กถิ ฯ

ปจฺมํ ตาว พุรหฺมโลเก จิโต สหสฺสึโลกธาตุํ สเรณ วิณฺญาเปสึติ
อติวีย อจฺฉริยอพฺภุตฺถุตฺตํ สหสฺสึโลกธาตุยา สทฺทสฺวานํ อธิญฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
ทสฺเสสึ ฯ

อิทานิ ตสฺส วตฺถุสฺส ปรีทึปนตฺถํ อิทํ วุจฺจติ อิมสฺมา
หิ กปฺปา เอกเตสฺส กปฺเป สิจิ ภาควา อนนฺตรชาติยา ตฺสึตปฺรโต
จวิตฺวา อรุณวตฺนคเร อรุณวโต รณฺโณ ปภาวติยา นาม
มหฺลิสฺยา กุจฺฉิสฺมี นิพฺพตฺติตฺวา ปรีปกฺกณฺวาโณ มหฺภินิกฺขมฺนํ
นิกฺขมิตฺวา โพธิมณฺเฑ สพฺพณฺตฺตณฺณณํ ปฏฺวิชฺฉิตฺวา ปวตฺต-
วธมฺมจกโก อรุณวตี นิสฺสาย วิหรนฺโต เอกทิวสํ ปาโตว
สรีรปฏฺิษคฺคณํ กตฺวา มหฺภิภิกฺขุสงฺฆปรีวาโร อรุณวตี ปิณฺฑาย
ปวิสิสฺสามิติ นิกฺขมิตฺวา วิหารทฺวารโกญฺจกสมิเป จิโต อภิภุ
นาม อคฺคสาวกํ อามนฺเตสึ อติปฺปโค โข ภิกฺขุ อรุณวตี
ปิณฺฑาย ปวิสิตฺตุํ ฯ นเยน อณฺตโร พุรหฺมโลโก เตนฺอุป-
สงฺกมฺิสฺสามาติ ฯ ยถาห

อถ โข ภิกฺขเว สิจิ ภาควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
อภิภุ ภิกฺขุ อามนฺเตสึ อายาม พุราหฺมณฺน เยน อณฺตโร
พุรหฺมโลโก เตนฺอุปสงฺกมฺิสฺสาม ยาว ภาตฺตสฺส กาโล ภวิสฺสตีติ ฯ
เอวํ ภนฺเตติ โข ภิกฺขเว อภิภุ ภิกฺขุ สิจิสฺส ภาควโต
อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปจฺจสฺโสสิ ฯ อถ โข ภิกฺขเว
สิจิ จ ภาควา อภิภุ จ ภิกฺขุ เยน อณฺตโร พุรหฺมโลโก

เตนุปลสงกมึสูติ (๑) ๗

ตตถ มหาพุมมา สมมาสมพุฑฐิ ทิสวา อตตมโน
ปลจुकคมนึ กตวา พุมมาสนึ ปลณนาเปตวา อทาสี ๗
เถรสสาปี อนุจจวีกึ อาสนึ ปลณนาปยีสึ ๗ นิสึทึ ภควา
ปลณนตเต อาสนเน เถโรปี อตตโน ปตตาสเน นิสึทึ ๗
มหาพุมมาปี ทสพลึ วนุทิตวา เอกมนตึ นิสึทึ ๗

เตนาห อถ โข ภิกขเว สิจิ ภควา อรหึ สมมา-
สมพุฑฐิ อภิกุ ภิกขุ อามนเตสิ ปฏิภาตु พุมมาณ ตึ
พุมมาโน จ พุมมาปรัสาย จ พุมมาปรัสชชานนจ ชมมึ
กถาตี ๗ เอวึ ภนเตติ โข ภิกขเว อภิกุ ภิกขุ สิจิสส
ภควโต อรหโต สมมาสมพุฑฐิสส ปฏิสสุณิตวา (๒) พุมมาโน จ
พุมมาปรัสาย จ พุมมาปรัสชชานนจ ชมมกถึ กเถสิ ๗ เถเร
ชมมกถึ กเถนเต พุมมาคณา (๓) อุชฌายีสึ จิสสญจ มยึ สตุถ
พุมมาโลกาคมนึ ลภิมหา อยญจ ภิกขุ จเปตวา สตุถารึ
สยึ ชมมกถึ อารภีตี ๗

สตุถาเตสึ อนตตมณภาวึ ถตวา อภิกุ ภิกขุ เอตทโวจ
อุชฌายนติ โข เต พุมมาณ พุมมา จ พุมมาปรัส
จ พุมมาปรัสชช จ ๗ เตน หิ ตวั พุมมาณ ภियโยโส
มตตาย สัเวเชหีตี ๗ เถโร สตุถ วจัน สมปฏิจจิตวา อนนกวहितึ

#๑. ส. ส. ๑๕/๖๑๕/๒๒๘ ๗ ๒. ม. ปฏิสสุณิตวา ๗

#๓. ม. พุมมาโน ๗

อิทธิวิภูพพณิ กตฺวา สหสฺสึโลกธาตุํ สเรณ วิญญาเปณฺโต

อารมฺภถ นิกฺขมถ (๑)   ยูณฺชถ พุทฺธสาสเน
ธฺนาถ มจฺจุโน เสนํ   นพาคาริว กุณฺชโร ๑
โย อิมสฺมี ฐมฺมวินเย   อปฺปมตฺโต วิหสฺสตี (๒)
ปฺหาย ชาตีสฺสาริ   ทฺกฺขสฺสนตฺติ กริสฺสตีตี (๓)

อิมิ คาถาทุยํ อภาตี ๑

ก็ ปน กตฺวา เถโร สหสฺสึโลกธาตุํ สเรณ วิญญาเปตีตี
นีลกลีณิ ตาว สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฏาย อภิญญาณาณน
จกฺกฺวาพสฺสเส สพฺพตฺถ อนุชการิ ผริ ๑ ตโต กิมิทิ
อนุชการนฺติ สตฺตฺตานํ อาโกเก อฺปฺปนฺเน อาโลกกลีณิ
สฺมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฏาย อาโลกํ ทสฺเสตี ๑ ก็ อาโลโก อฺยนฺติ
วิจिनฺนฺตานํ อตฺตฺตานํ ทสฺเสตี ๑ จกฺกฺวาพสฺสเส จ เทว-
มนุสฺสา อณฺชลี ปกฺคณฺหิตฺวา เถริเยว นมสฺสฺมานา อฏฺฐังสุ ๑
เถโร มหาชโน มยฺหิ ฐมฺมํ เทเสนฺตฺสฺส สทฺทํ สฺจฺณาตฺติ
อิมิ คาถา อภาตี ๑ สพฺเพ โอสฺถาย ปรีสาย มชฺฌ
นีสิทิตฺวา ฐมฺมํ เทเสนฺตฺสฺส วิย สทฺทํ อสฺโสสิ ๑ อตฺถโลปี
เตสิ ปากโฏ อโหสิ ๑ ตํ วิญญาปนํ สนฺชาย สเรณ วิญญา-
เปตีตี วุตฺตํ ๑ เตน กตฺติ อนเภาวิทิตฺติ อิทธิวิภูพพณิ สนฺชาย
ปฺน โส ทิสฺสฺมานนปิตฺติอาทิ วุตฺตํ ๑

#๑. ยู. นิกฺขมถ ๑ ๒. ม. วิหสฺสตี ๑ ๓. ตี. ส. ๑๕/๖๑๗/๒๓๐ ๑

ตตถ ฐมมึ เทเสตีติ ปจมึ วุตตปปรการึ อิทฐิวิภูพพณึ
ทสฺเสนุโต ฐมมึ เทเสตี ตโต ยถาวุตตทุกเมน เทว คากา
ภาสนุโต สเรน วิญญาเปตีติ เวทิตพพึ ฯ

ทิสฺสมานเนนปี กายเนาติอาทิสฺ จ อิตฺถมฏฺฏตลภฺณ
กรณวจนึ เอวํภูตกาโย หุตฺวาติ อตุโล ฯ

อิทานิ ตึ วตฺถุึ ทสฺเสตฺวา (๑) อณฺณสฺสาปี อิทฐิมโต
วิภูพพณิทฺฐิกรณฺวิธานึ ทสฺเสนุโต โส ปกตีวณฺณึ วิชหิตฺวาติ-
อาทิมหา ฯ

ตตถ โสตี เหฏฺฐา วุตตฺวิธานเนน มุทฺทมมฺณณคตจิตฺโต
โส อิทฐิมา ภิกฺขุ. สเจ วิภูพพณิทฺฐี กาคฺคาโม โหตี
อตุตฺโน ปกตีวณฺณึ ปกตีสณฺจานึ วิชหิตฺวา กุมารกาวณฺณึ วา
ทสฺเสตี ฯ กถึ ปจฺวิกสฺสินารมฺมณาภินฺญาปาทกจตุตถชฺฌานโต
วฺภูจาย เอวรฺูโป กุมารโก โหมีตี (๒) นิมฺมินิตพพึ กุมารกาวณฺณึ
อาวชฺชิตฺวา กตปริกมฺมารวसाने ปฺน สมาเป็นชฺชิตฺวา วฺภูจาย
เอวรฺูโป นาม กุมารโก โหมีตี อภินฺญาณาณเนน อธิฏฺฐาติ
สทฺ อธิฏฺฐาเนน (๓) กุมารโก โหตีตี ฯ

วิสฺฐุทฺฐิมคฺเค กสฺสินิทฺเทเส ปจฺวิกสฺสินวเสน เอโกปี หุตฺวา
พหฺุชา โหตีตีอาทิกาวี ฯเปฯ เอวมาทินิ อิชฺฌนฺตฺตีติ วจเนน
อิชฺ ปจฺวิกสฺสินารมฺมณึ ปาทกชฺฌานึ ยฺุชฺชตี ฯ ตตฺถเอว ปน

#๑. ย. ทสฺเสนุโต ฯ ๒. กตฺถจ. โหตุตี ฯ

#๓. ม. สทฺ อธิฏฺฐาตีตี นตฺถิ ฯ

อภิณฺวานิทฺเทเส วิภฺพนิทฺธิยา ปจฺวิกสิณาทิสฺส อณฺยตรา-
รมฺมณโฑ อภิณฺวาปาทกชฺฌานโฑ วุฏฺฐายาติ วุฏฺฐํ ตตฺถเว
จ อตฺตโน กุมารกณฺโณ อาวชฺชิตพฺโพติ วุฏฺฐํ ตํ นาคาทิ-
นิมฺมานे น ยุชฺชติ วิย ฯ นาควณฺณาทีนิมฺมานेปี เอเสว
นโย ฯ

ตตฺถ นาควณฺณนฺติ สປປສณฺจານํ ฯ

สປປณฺณวณฺณนฺติ (๑) กรุพฺสณฺจານํ ฯ

อินฺทวณฺณนฺติ สกฺกสณฺจານํ ฯ

เทววณฺณนฺติ เสสเทวสณฺจານํ ฯ

สมฺมทวณฺณํ ปน อาโปกสิณวเสน อิชฺฌติ ฯ

ปตฺตินฺติ ปทาตี ฯ

วิวิธมฺปี เสนาพฺยุหนฺติ หตฺถิอาทีนํ วเสน อนेกวิหิตํ

เสนาสมฺมํ ฯ วิสุทฺธิมฺกฺเค (๖) ปน หตฺถิมฺปี ทสฺเสตีตีอาทิ ปเนตฺถ

พหิทฺธาปี หตฺถิอาทิทสฺสนวเสน วุฏฺฐํ ฯ ตตฺถ หตฺถิ โหมีติ

อนธิฏฺฐหิตฺวา หตฺถิ โหตฺติ อธิฏฺฐาตพฺพํ ฯ อสฺสาทีสุปี เอเสว

นโยติ วุฏฺฐํ ตํ ปกตีวณฺณํ วิชิตฺวาติ วุฏฺฐมฺลปฺเทน จ

วิภฺพนิทฺธิภาเวน จ วิรุชฺฌติ ฯ ปาฬิยํ วุฏฺฐกฺกเมน หิ ปกตี-

วณฺณํ อวิชิตฺวา อธิฏฺฐานวเสน อณฺยสฺส ทสฺสนํ อธิฏฺฐานิทฺธิ

#๑. สฺยา. โปราณ. อนฺตรา จ สປປณฺณวณฺณปทํ อนฺตรา อินฺทวณฺณปทํ

#ยฺกขวณฺณจ อสุรวณฺณจ ทิสฺสนฺติ ฯ

นาม ปกตีวณณั วิชหิตวา อธิฏจानวเสน อตฺตโน อณฺณถา
ทสฺสนั วิภุพฺพนิตฺธิ นาม ฯ

มโนมยิทฺธิธานนิตฺเทเส อิมมฺหา กายา อณฺณั กายั
อภินิมฺมินาตีตฺตอทิสฺสู อิทฺธิมา ภิกฺขุ มโนมยิทฺธิ กาคุกาโม
อากาสกสิณารมฺมณปาทกชฺฌานโต วุฏฺจาย อตฺตโน รูปกายั
ดาว อวชฺชิตฺวา วุตฺตนเยเนว สฺสูโร โหตุตฺติ อธิฏฺจาทิ
สฺสูโร โหติ ฯ อถ ตสฺส อพฺภนฺตเร ปจฺจวิกกสิณวเสน อณฺณั
กายั อวชฺชิตฺวา ปริกมฺมํ กตฺวา วุตฺตนเยเนว อธิฏฺจาทิ ตสฺส
อพฺภนฺตเร อณฺโณ กายั โหติ ฯ โส ตํ มุขโต อพฺพุหิตฺวา (๑)
พหิ จเปตี ฯ

อิทานิ ตมตฺถึ อุปมาหิ ปกาเสนฺโต เสยฺยถาปีตี-
อาทิมาท ฯ

ตตฺถ มุณฺชมฺหาตี มุณฺชตฺถิมฺหา ฯ

อีสิกั ปวาเหยฺยาคิ กพฺปิริ ลุณฺเจยฺย ฯ

โกสิยาคิ โกสกโต ฯ

กรณฺฑาคิ กรณฺฑาย ปุราณตจกณฺจุกโตตี อตฺถโต ฯ

ตตฺถ จ อุตฺทเรยฺยาคิ จิตฺเตเนวสฺส อุตฺทรรณฺณั เวทิตพฺพั ฯ

อัยฺ หิ อหิ นาม สชชาติยั จิตฺโต กณฺฐนฺตรั วา รุกฺขนฺตรั

วา นิสฺสาย ตจโต สริริ นิกฺกทฺถนปโยคสงฺขาเตน (๒) ถาเมน

#๑. ม. อพฺพุหิตฺวา ฯ กตฺถจ. อพฺพุหิตฺวา ฯ ๒. ม. สริริ

#นิกฺกทฺถนปโยคสงฺขาเตน ฯ

สรีร์ ขาทยมานั (๑) วย ปุราณ ตจ (๒) ชิกฺุจฺจนฺโต อิมหิ จตุหิ
การณหิ สยเมว กณฺจุกั ปชหาติ ฯ

เอตฺถ จ ยถา อีสิกาทโย มุณฺชาทีหิ สทิสสา โหนฺติ
เอวมิทั มโนมยั รุปี อิทฺธิมตา (๓) สพฺพากาเรหิ สทิสเมว โหตีติ
ทสฺสนตฺถั อิมา อุปฺมา วุตฺตาติ ฯ มโนมเยน กาเยน อิทฺธิยา
อุปฺสงฺกมิตี (๔) เอตฺถ อภิลฺลามาเนน กตกาโย มโนมยกาโย
นาม ฯ อลฺลตฺรึ มโนมยั กายั อุปฺปชฺชตีติ (๕) เอตฺถ ฌานมเนน
นิพฺพตฺติตกาโย เตน มเนน กตตฺตา มโนมยกาโย นาม ฯ
อิธ ปน อภิลฺลามาเนน อุปฺปาทิตกาโย เตน มเนน กตตฺตา
มโนมยกาโย นาม. เอว สติ อธิจฺ्ञานิทฺธิยา วิกุพฺพนิทฺธิยา
จ กโต มโนมยกาโย นาม โหตีติ เจ โหติเยว ฯ อิธ
ปน ตาสั วิสุั วิสุั วิเสเสน วิเสเสตฺวา อธิจฺ्ञานิทฺธิ
วิกุพฺพนิทฺธิติ จ วุตฺตตฺตา อพฺกนฺตรโต นิมฺมานเมว มโน-
มยิทฺธิ นาม ฯ

ฌานวิปฺฟาริทฺธินิทฺเทเส ฌานสฺส วิปฺฟาโร เวโค อสฺสา
อตุถิตี ฌานวิปฺฟารา ฯ เอตฺถ จ สตฺตอณฺุปฺสฺสนาวเสเนว อิทฺธิ
ทสฺเสตฺวา เสสา ยาว อรหตฺตมคฺคา สงฺขิตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ

อายุสมโต พากุลสฺส ฌานวิปฺฟารา อิทฺธิตฺธาทีสุ พากุลตฺเถโร

#๑. ม. ขาทยมานั ฯ ๒. ย. สงฺขาทมานั ฯ ๓. ย. อิทฺธิมโต ฯ

#๔. บ. เถร. ๒๖/๓๕๓/๓๕๒ ฯ ๕. วิ. จุล. ๗/๓๕๐/๑๖๕

#อุปฺปนฺโน ฯ ม. อุปฺปชฺชตีติ ฯ

ดาว ทวีสุ กุเลส วฑฒิตตดา เอว ลทธนาโม ปุพพทุเชสุ
กตาทิกาโร ปุณณสมปทาย สมปนโน เถโร ๗ โส หิ มหา-
สมปตตี อนุภวมาโน เทวมนุสเสสุ สัสนโต อมหากั ทสพลสสุ
นิพพตติโต ปุเรตรเมว โกสมพิยิ เสฏฐิกุเล นิพพตติ ๗ ตั
ชาตกาเล มงคตถาย มหาปริวารเณ ยมุนั เนตวา สปริวารา
ชาติ นิมุขชนุมนุชชนวเสน กิพาเปนตี นหาเปตี ๗ เอโก
มหามจฺโฆ ภกฺโข เม อยนติ มลลมาโน มุขั วิวริตฺวา
อุปกโต ๗ ชาติ ทารกั ฉทฺเขตฺตวา ปลาตา ๗ มหามจฺโฆ
ตั คิลิ ๗ ปุณณวา สตโต สยนคพุกั ปวิสิตฺวา นิปนโน
วिय น กิลฺลิจิ ทุกขั ปาปุณิ ๗ มจฺโฆ ทารกสฺส เตเชน
ตตฺตกปาถั (๑) คิลิตฺวา วिय ทยฺหมาโน เวเคน तीสโยชนั คนฺตฺวา
พาราณสีวาสิโน มจฺจนพนฺทสฺส ชาถั ปาวิสิ ๗ โส ทารกสฺส
เตเชน ชาลโต นีหฺมมตฺโตว มโต ๗ มจฺจนพนฺธา ตั สกถเมว
อนฺตรกาเชน อาทาย สหสฺเสน เทมาติ นคเร จรณฺตา
อสีติโกฏฺฐนสฺส อปฺตตกสฺส เสฏฐิสฺส ฃรทฺวารั คนฺตฺวา
เสฏฐิจิริยายเอเคน กหาปเณน อทฺสุ ๗ ส่า ตั สยเมว
ผลเก จเปตฺวา ปิฏฺฐิจิโต ผาเลนตี มจฺจนจฺจฺฉิยิ สุวณฺณวณฺณั
ทารกั ทิสฺวา มจฺจนจฺจฺฉิยิ เม ปฺตโต ลทฺโชติ นาทั นทิตฺวา
ทารกั อาทาย สามิกั อุปกจฺฉิ ๗ เสฏฐิ ดาวเทว เกรี
#๑. ม. ตตฺตกั ผาถั ๗

จราเปตวา ทารกั อาทาย รัญโย สนุติกั อานะตวา ตมตถั
อาโรเจสิ ฯ ราชา ปุณณวา ทารโก โปเสหิ นนุติ อาห ฯ
อิตรมปิ เสฏฐิกถั ตั ปวตตี สุตวา ตตถ คนุตวา อมหากั
ปุตโตติ ตั ทารกั คนุหิตุ ววิทิ ฯ อุโภปิ ราชกถั อคมัสสุ ฯ

ราชา ทวินนัมปิ อปุตตัก(๑) กาคู น สกกา ทวินนัมปิ
ทายาโท โหตุติ อาห ฯ ตโต ปญญาเย เทวปิ กุลานิ
ลาภคคยสคคปุตตานิ อเหตุ ฯ ตสส ทวิทิ กุเลหิ วทตตตดา
พากุลกุมารโติ นามมกัสสุ ฯ ตสส วิญญุตติ ปตตสส ทวิสปิ
นกระสุ ตโย ตโย ปาสาเท การะตวา นาฏกานิ ปจจุปญญา-
เปตุ ฯ เอเกกสมิ นกระ จตตารโ จตตารโ มาเส วสิ ฯ
ตหิ เอกสมิ นกระ จตตารโ มาเส วุจจสส สงฆมาฏนาवास
มณทปิ การะตวา ตตถ นั นาฏเกหิ สทฐิ อาโรเปตวา
มหาสมปตตี อนุภวมานัน ทวิทิ มาเสหิ อิตรั นครั อุปทตตปถั
เนนุติ ฯ อิตรนกรวสิโน นาฏกาปิ ทวิทิ มาเสหิ อุปทตตปถั
อากโต ภวิสสตีติ ตเถว ปจจุคคนุตวา ทวิทิ มาเสหิ อตตโน
นครั อานะนุติ ฯ อิตรนาฏกา มชเณ นีวตติตวา อตตโน
นกรเมว คจจนุติ ฯ ตตถ จตตารโ มาเส วสิตวา เตเนว
นียาเมน ปุน อิตรนกรั คจจติ ฯ เอวมสส สมปตตี
อนุภวนตสส อสีติ วสสานิ ปรีปญณานิ ฯ
#๑. ยู. อปุตตัก ฯ ๒. ม. วสิ ฯ

ตสมี สมเย อมหากั โภชิสตุโต สพพณณุตตัม ปาปฺณิตฺวา
ปวตฺตวธมมจกโก อนุกกเมน จาริกั จรณฺโต โกสมพี ปาปฺณิ ฯ
พาราณสินฺติ มชฺฌิมภานกา ฯ พากุลเสฏฺฐิปี โข ทสพล
อาคโตติ สุตฺวา พหุ คณฺธมาถั อาทาย สตฺถุ สนฺติกั คณฺธวา
ธมมกถั สุตฺวา ปฎิลทฺทสทฺโร ปพฺพชิ ฯ โส สตฺตาหเมว ปุณฺชชโน
หุตฺวา อฏฺฐเม อรุณฺเ สห ปฎิสมภิทาหิ อรหตฺตัม ปาปฺณิ ฯ

อถั (๑) ทฺวีสุ นคเรสุ ปรีจิตมาตฺคามา อตฺตโน กุลฆรานิ
อาคณฺธวา ตตฺถเวว วสमानา จีวรานิ การาวา (๒) ปหิณฺสีสุ ฯ
เถโร เอกั อพฺพมมาถั โกสมพิวาสีหิ ปหิตจิวริ ปรีกฺขชติ
เอกั อพฺพมมาถั พาราณสีวาสีหิตี เอเตเนว นียาเมน ทฺวีสุปี (๑)
นคเรสุ ยั ยั อุตฺตมัม ตัม ตัม เถรสฺเสว อาหริยติ ฯ
ปพฺพชิตสฺสาปิสฺส สฺุเขเนว อสีติ วสฺसानิ อคมํสุ ฯ อุกฺยตฺถาปิสฺส
มฺหุตฺตมตฺตมปี อปฺปมตฺตโกปี อาพาโร น อฺุปฺปนฺนปฺพุโพ ฯ
โส ปจฺฉิเม กาลเ พากุลสฺตฺตัม (๔) กเถตฺวา ปรีนินฺนพฺพายีติ ฯ
เอวํ มจฺจกฺขณิยั อโรคภาโว आयสฺสมโต พากุลสฺส ปจฺฉิม-
ภวิกสฺส เตน อตฺตภาเวน ปฎิลภิตพฺพอรหตฺตถาณานุกาเวน
นินฺนพฺพตฺตตฺตา ถาณวิปฺพารา อิทฺฐิ นาม. สฺุจริตกมฺม-
ผลปฺปตฺตสฺส ปฎิสมภิทาถาณสฺส อาณุกาเวนาติปี วทนฺติ ฯ

#๑. ม. อถสฺส ฯ ๒. ม. กริตฺวา ฯ ๓. ม. ทฺวีสุ ฯ

#๔. ม. อ. ๑๔/๓๘๐/๒๕๕ ฯ ย. พกฺกสฺสตฺตณฺตัม

สงฺกิจฺจตฺเถโรปี (๑) ปุพฺเพ กตปุณฺโณ ชมฺมเสนาปตฺติเถรสฺส
อุปฺภฺจจากฺสฺส สาวตฺถิยฺ อทฺตมฺกฺกสฺส ธีตฺถุ กุจฺฉิสฺสํ นินฺนพฺตฺติ ฯ
สา ตสฺสํ กุจฺฉิตฺเต เอเกน พฺยาธินา ตํขณฺเวยว กาลมกาตี
ตสฺสา สรีเร ฌาปิยมาเน จเปตฺวา คพฺภมฺมํสํ เสสฺมํสํ ฌาปิย ฯ
อถสฺสา คพฺภมฺมํสํ จิตฺกโต โอตฺตารตฺตฺวา ทฺวีสุ ตีสุ จาเนสุ
สุเลหิ วิชฺฉีสุ ฯ สฺวโกภฺภี ทารกสฺส อกฺขิโกภฺภี สฺสุติ ฯ เอวํ
คพฺภมฺมํสํ วิชฺฉิตฺตฺวา องฺการราสีมฺหิ ปกฺขิปีตฺวา องฺการเหว
ปฏฺิจฺฉาเทตฺวา ปกฺกมฺมีสุ ฯ คพฺภมฺมํสํ ฌายิ องฺการมตฺถเก ปน
สฺวณฺณพิมฺพสฺสทิสฺโส ทารโก ปทฺมคพฺภเน นินฺนโน วีย อโหสิ ฯ
ปจฺฉิมภวีกสฺสตฺตสฺส หิ สินฺรฺรนา โอตฺถริยมาเนสฺสาปี อรหตฺตํ
อปฺปตฺวา ชีวิตกฺขโย นาม นตฺถิ ฯ ปุณฺทิวเส จิตฺกํ
นินฺนพฺพาเปสฺสสามาติ อากตา ตถา นินฺนนฺนํ ทารกํ ทิสฺวา
อจฺฉริยพฺภตฺตจิตฺตฺต ชาตา (๑) ทารกํ อาทาย นคฺร์ คนฺตฺตฺวา
เนมิตฺตเก ปุจฺฉีสุ ฯ เนมิตฺตกา สเจ อัย ทารโก อคฺร์
อชฺฉาวาสิสฺสตี (๒) ยาว สตฺตมา กุลปรีวภูฏา ฌาตกา ทฺกคฺคา
ภวีสฺสนฺติ ฯ สเจ ปพฺพชิสฺสตี ปณฺจหิ สมณฺสเทหิ ปรีวโต
จริสฺสตีตี อหํสุ ฯ อยฺยกา ตํ ทารกํ วทฺฒเสสิ ฯ ฌาตกาปี
วทฺฒิตกาเล อมฺหากํ อยฺยสฺส สนฺติเก ปพฺพพาเชสฺสสามาติ
โปสฺยีสฺสุ ฯ โส สตฺตวสฺสติกกาเล ตว กุจฺฉิยา วสนกาเล มาตา
#๑. ม. อจฺฉริยพฺภตฺตจิตฺตฺตชาตา ฯ ๒. ย. อชฺฉาวาสตี ฯ

เต กาลมกาตี ตสสา สรีเร ฌาปิยมานเปี ตุวั น ฌายีตี
กุมารกานัน กถิ สุตวา อหิ กิร เอวรูปา ภยา มุตโต
กี เม ฆรวาเสน ปพพิชิตสามิตี ฌาตกานัน อาโรเจสิ ฯ
เต สาธุ ตาตาคี ตัมมเสนาปติตุเถรสส สนตักิ เนตวา
ภนุเต อิมิ ปพพาเซถาคี อหิสฺ ฯ เถโร ตจปลยจกมมฎจัน
ทตวา ปพพาเซสิ ฯ โส ชุรคเคเยว สห ปฎิสัมภิตาหิ อรหตติ
ปาปุณิ ฯ ปริปญญวสฺโส จ อุปสมปทํ ลภิตวา ทสวสฺโส
หุตวา ปลยจตตภิกขุปริวาโร วิจริตี ฯ เอวั วุตตนเยเนว
ทารุจิตกาย อโรคาโว आयสมโต สงกัจจสส ฌาณวิปฬาร
อิฐิ นาม ฯ

ภูตปาลตเถโรปิ ปพพเหตุสมปโน ฯ ตสส ปีตา ราชคเห
ทลิตุทมนุสฺโส ฯ โส ตํ ทารกํ คเหตุวา ทารุนัน อตุถาย
สกญเณ อญวี คนุตวา ทารุภาริ กตวา สายิ นครทวารสมิปี
ปตุโต ฯ อถสส โคณา ยุกิ โอสสชิตวา นคริ ปวิสสิ ฯ
โส สกญมุเล ปุตตักิ นิสิตาเปตวา โคณานัน อนุปทํ คจจนุโต
นครเมว ปาวิสสิ ฯ ตสส อนิกขนุตสเสว ทวาริ ปีทหิ ฯ
ทารโก สกตรตตี สกญสส เญฐา นิปชชิตวา นิตุท
โอกุกมิ ฯ ราชคหิ ปกตियाปี อมนุสสพหุลิ อิทํ ปน สุตาน-
สมิปญจัน (๑) ฯ น จ โกจิ ยกโข ตสส ปจจิมภวิกสส
#๑. ย. สุตานญจันสมิปญจัน ฯ

ทารกสฺส อฺปทฺทวํ กาคฺคฺมสฺสทฺทํ ๑ โส อปเรน สมฺเยน
ปพฺพชิตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปฺณิตฺวา ภูตฺปาลตฺเถโร นาม อโหสิตี ๑
เอวํ วาพฺยกฺขานฺนุจริเตปี ปเทเส วุตฺตฺนเยเนว อโรคฺภาโว
อายุสฺมโต ภูตฺปาลสฺส ฌาณวิปฺฝารว อิทฺธิ นาม ๑

สมาธิวิปฺฝาริทฺธินิตฺเทเส อายุสฺมโต สารีปฺตฺตสฺส สมาธิ-
วิปฺฝารว อิทฺธิตฺถิอาทิสฺส อายุสฺมโต สารีปฺตฺตสฺส มหาโมคฺคฺคฺลฺลาณตฺ-
เถเรน สทฺธี กโปตฺกนฺทรายํ วิหรโต ชฺฌนฺหาย รตฺติยา
นโวโรปีเตหิ เกเสหิ อพฺโถกาเส นิสินฺนสฺส เอโก ทฺถุจฺยกฺโข
สหายเกน ยกฺเขน วาริยมาโนปี สีเส ปหาริ อทาสิ ๑ ยสฺส
เมฆสฺส วิย กชฺชโต สทฺโท อโหสิ เถโร ตสฺส ปหฺรณสมฺเย
สมาปตฺตี อปฺเปตฺวา นิสินฺโน โหติ ๑ อถสฺส เตน ปหารน
น โกจิ อาพาโธ อโหสิ ๑ อยํ ตสฺส อายุสฺมโต สมาธิ-
วิปฺฝารว อิทฺธิ ๑ ยถา

เอวํ เม สฺตฺติ เอกํ สมยํ ภควา ราชกเห วิหรติ
เวพฺพเวเน กลนฺทกนิวาเป ๑ เตน โข ปน สมเยน อายุสฺมา
จ สารีปฺตฺโต อายุสฺมา จ มหาโมคฺคฺคฺลฺลาโน กโปตฺกนฺทรายํ
วิหรนฺติ ๑ เตน โข ปน สมเยน อายุสฺมา สารีปฺตฺโต
ชฺฌนฺหาย รตฺติยา นโวโรปีเตหิ เกเสหิ อพฺโถกาเส นิสินฺโน
โหติ อญฺญตรํ สมาธิ สมาปชฺชิตฺวา ๑

เตน โข ปน สมเยน เทว ยกฺขา สหายกา อุตฺตราย

ทิสาย ทกฺขินทิส (๑) คจฺจนฺติ เคนจิทเว กรณีเยน ฯ อทฺทสฺสุ
โฆ เต ยกฺขา อายสฺมนฺตํ สารีปฺตํ ชฺณฺหาย รตฺติยา
นโวโรปีเตหิ เกเสหิ อพฺุโภกาเส นิสินฺนํ ทิสฺวาน เอโก ยกฺโข
ทฺติยํ ยกฺขํ เอตทวโจ ปฎิภาติ มํ สมฺม อิมสฺส สมนฺสฺส
สีเส ปหาริ ทาตฺนฺติ ฯ เอวํ วุตฺเต โส ยกฺโข ตํ ยกฺขํ
เอตทวโจ อลํ สมฺม มา สมนฺ อาสาเทสิ อุพาโร โส
สมฺม สมฺโน มหิทฺธิโก มหानุภาโวติ ฯ

ทฺติยมฺปิ โฆ ฯเปฯ ตฺติยมฺปิ โฆ โส ยกฺโข ตํ ยกฺขํ
เอตทวโจ ปฎิภาติ มํ สมฺม อิมสฺส สมนฺสฺส สีเส ปหาริ
ทาตฺนฺติ ฯ ตฺติยมฺปิ โฆ โส ยกฺโข ตํ ยกฺขํ เอตทวโจ
อลํ สมฺม มา สมนฺ อาสาเทสิ อุพาโร โส สมฺม สมฺโน
มหิทฺธิโก มหानุภาโวติ ฯ

อถ โฆ โส ยกฺโข ตํ ยกฺขํ อนาทิยิตฺวา อายสฺมโต
สารีปฺตตฺสฺส สีเส ปหาริ อทาสิ ฯ ดาว มหาปหาโร
อโหสิ อปี เตน ปหาเรณ สตฺตรตฺนํ วา อทฺตมฺภูมรตฺนํ
วา นาคํ โอสาทฺเยย (๒) มหนฺตํ วา ปพฺพตฺตฺกฺกํ ปทาเลยฺย ฯ
อถ จ ปน โส ยกฺโข ทฺยฺหามิ ทฺยฺหามิตี ตตฺเถว มหानิรยํ
อปตาสิ (๓) ฯ

อทฺทสา โฆ อายสฺมา มหาโมคฺคฺลฺลาโน ทิพฺเพน จกฺขุณา
#๑. ม. ทกฺขินฺ ทิสฺ ฯ ๒. ม. โอสาทฺเยย ฯ เอวมฺปริปี ฯ
#๓. สี. อวฺภูจาสิ ฯ

วิสฺทุเชน อติกฺกนฺตมานุสเกน เตน ยกฺุเชน อายสฺมุโต
สาริปฺุตตสฺส สีเส ปหาริ ทิยมานิ ทิสฺวา เยนายสฺมา สาริปฺุตโต
เตนุปลสงฺกมิ อฺุปลสงฺกมิทฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปฺุตตํ เอตทวโจ กจฺจ
เต อาวุโส สาริปฺุตต ขมนิยํ กจฺจ ยปฺนิยํ กจฺจ น กิณฺจ
ทฺกฺุขนฺติ ฯ ขมนิยํ เม อาวุโส โมคฺคฺลฺลาน ยปฺนิยํ เม
อาวุโส โมคฺคฺลฺลาน อปีจ เม สีตํ (๑) โถกํ ทฺกฺุขนฺติ ฯ

อจฺฉริยํ อาวุโส สาริปฺุตต อพฺุฏฺตํ อาวุโส สาริปฺุตต
ยํ (๒) มหิทฺธิโก อายสฺมา สาริปฺุตโต มหานุภาโว อิทฺเต อาวุโส
สาริปฺุตต อณฺฺตโร ยกฺุโข สีเส ปหาริ อทาสี ฯ ตาว มหา
ปหาริ อโหสิ อปี เตน ปหารเณ สตฺตรตฺนํ วา อทุตฺตมฺรตฺนํ
วา นาคํ โอสารเยยฺ มหนฺตํ วา ปพฺุพตฺตญฺุํ ปทาเลยฺ ฯ
อถ จ ปนายสฺมา สาริปฺุตโต เอวมาห ขมนิยํ เม อาวุโส
โมคฺคฺลฺลาน ยปฺนิยํ เม อาวุโส โมคฺคฺลฺลาน อปีจ เม สีตํ
โถกํ ทฺกฺุขนฺติ ฯ

อจฺฉริยํ อาวุโส โมคฺคฺลฺลาน อพฺุฏฺตํ อาวุโส โมคฺคฺลฺลาน
ยํ (๓) มหิทฺธิโก อายสฺมา มหาโมคฺคฺลฺลานโน มหานุภาโว ยตฺร
หิ นาม ยกฺุขมฺปิ ปสฺสิสฺสตี มยํ ปเนตฺรหิ ปสฺสิปฺสาจกมฺปิ
น ปสฺสามาติ ฯ

อสุโสสี โข ภควา ทิพฺุพาย โสตฺธาตฺุยา วิสฺทุทฺุชาย

#๑. กตฺถจฺจ. สีเส ฯ ๒. ม. ยาว ฯ

อติกนตมานุสีกาย เตส อุนินัน มหานคราน อิม เอวรูป
กถาสลฎาปี ๑

อถ โข ภควา เอตมตถั วิทิตวา ตาย เวลาย อิม
อุทาน อูทานนตี

ยสส เสฎุปม จิตต จิต นานุปกมมปติ
วิรตต รชนีเยสุ โภปนเยย (๑) น กุปติ
ยสเสว ภาวิต จิตต กุโต ต ทุขเมสสตีติ (๒) ๑

เอตถ จ กุโต ต ทุขเมสสตีติ ภควตา วุตตวจเนน
เตน ปหาเรณ น โภจิ อาพาโธ อโหสีติ อฎฐกถาวจัน
อติวีย สเมติ ๑ ตสมา อปีจ เม สีส โธก ทุขนติ
วุตตจเนน (๓) ทุขเวทนา น โหติ สีสส ปน อกมมณณภาว
สนุชาย ทุขนติ วุตต ๑ โลเกปี หิ อกิจเจเนน ปรีหริตุ
สกกุณเยโย สุขสีโล กิจเจเนน ปรีหริตุ สกกุณเยโย ทุขสีโลติ
วุจติ ๑ ตมปี โข อกมมณณต สมาเป็นติโต วุจจิตสมยตตา
อโหสีติ เวทิตพุโพ ๑ สมาเป็นติอปปิตสมเย หิ ตมปี น
ภเวยยาติ ๑ เอตริหิ ปัสสีสาจกมปี น ปสสามาติ ทฎฐ
อสมตถตาย น วุตต อภินญาสุ พยาปารากาเวณ วุตต ๑
เถโร กิร ปจฉิมมา ชนตา โปฎฐชนิกาย อิทฐิยา สารสณณา
#๑. ม. โภปนีย ๑ ๒. ข. อ. ๒๕/๕๖/๑๓๓ ๑ ๓. ม. วจเนน ๑
#๔. ม. อกมมณณต ๑ ๕. ม. เวทิตพุโพ ๑

มาเหตุสูติ ปจฉิมิ ชนติ อนุกมฺปมาโน เยภุเยน อิทฺธิ น
วลณฺเชสิ ฯ เถรคาถาย จ

เนว ปุพฺพเพนิवासาย นปี ทิปฺพสฺส จกฺขุโน

เจโตปริยาย อิทฺธิยา จุตฺติยา อุปฺปตฺติยา

โสตฺธาตฺวิสุทฺธิยา ปณฺธิ เม น วิชฺชตีติ (๑)

เถเรน สยเมว อภิญญาสุ ปตฺถนาภาโว วุตฺโต ฯ เถโร ปน

สตุตฺตสฺสภูจฺจียา สาวกปารมีณาณฺเสสุ ปารมีปฺปตฺโตติ ฯ

สณฺชีวตฺเถโร ปน กกุสนฺธสฺส ภควโต ทุตฺติยอกฺคสาวกํ
นิโรธสมาปนฺนํ กาลงฺกโตติ สลฺลภฺเขตฺวา โคปาลกาทโย
ติณฺภุจฺจาทีนิ สงฺกทฺธิตฺวา อคฺคิ อํทฺสุ ฯ เถรสฺส จีวร
อํสุมตฺตมฺปิ น ฉายิตฺถ ฯ อยมสฺสสายสมฺโต อนุปุพฺพ-
สมาปตฺติวเสน ปวตฺตสมณฺณภาวนิปฺพตฺตตฺตา สมาธิวิปฺผารา (๒)
อิทฺธิ ฯ ยถาห

เตน โข ปน ปาปิม สมเยน กกุสนฺโธ ภควา อรหํ
สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน โหติ ฯ กกุสนฺธสฺส โข ปน
ปาปิม ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วิฐฺรสนฺชีวํ นาม
สาวกยฺคํ อโหสิ อคฺคํ ภทฺทยฺคํ ฯ ยาวตา ปน ปาปิม
กกุสนฺธสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาวกา
นาสฺสฺส (๓) โกจฺจิ อายสมฺมตา วิฐฺเรน สมสโม โหติ ยทิตํ
#๑. ขุ.เถร. ๒๖/๓๕๖/๔๐๓ ฯ ๒. ยฺ สมาธิวิปฺผาโร ฯ
#๓. ม.เตสฺสุ น จ ฯ

ธมฺมเทสํนํยํ อิมินา โข เอตํ ปาปํม ปริยาเยน อายสฺมโต
วิธฺรุตฺส วิธฺรุตฺเตว (๑) สมณฺณ อุตฺปาติ อายสฺมา ปน
ปาปํม สณฺชีโว อรณฺณคโตปิ รุกฺขมฺมูลคโตปิ สฺถลณฺคารคโตปิ
อปฺปกฺสิเรเนว สณฺณเวทยิตฺติโรธํ สฺมาปชฺชติ ฯ

ภูทปฺพุทฺธิ ปาปํม อายสฺมา สณฺชีโว อณฺตรสฺมี รุกฺขมฺมูล
สณฺณเวทยิตฺติโรธํ สฺมาปนฺโน นิสินฺโน โหติ ฯ อทฺทสฺสุ โข
ปาปํม โคปาลกา ปสฺุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน อายสฺมฺนตฺติ
สณฺชีโว อณฺตรสฺมี รุกฺขมฺมูล สณฺณเวทยิตฺติโรธํ สฺมาปนฺนํ
ทิสฺวาน เนลฺลํ เอตทฺโหสิ อจฺฉริยํ วต โภ อพฺภูตํ วต
โภ อยํ สมฺโณ นิสินฺนโก กาลงฺกโต (๒) หนฺนํ นํ ทฺหามาติ ฯ

อถ โข เต ปาปํม โคปาลกา ปสฺุปาลกา กสฺสกา
ปถาวิโน ตินฺนญจ กญฺจญจ โคมยญจ สงฺกทฺตฺติตฺวา อายสฺมโต
สณฺชีวสฺส กายํ อฺปจฺฉินฺตฺวา อคฺคิ ทตฺวา ปกฺกมฺมีสุ ฯ อถ
โข ปาปํม อายสฺมา สณฺชีโว ตสฺสา รตฺติยา อจฺฉเยน ตาย
สฺมาปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา จีวรานิ ปปฺโผฏฺฐตฺวา ปุพฺพณฺหสมยฺ
นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย คามํ ปิณฺฑาทาย ปาวิสิ ฯ อทฺทสฺสุ
โข เต ปาปํม โคปาลกา ปสฺุปาลกา กสฺสกา ปถาวิโน
อายสฺมฺนตฺติ สณฺชีโว ปิณฺฑาทาย จรฺนตฺติ ทิสฺวาน เนลฺลํ เอตทฺโหสิ
อจฺฉริยํ วต โภ อพฺภูตํ วา โภ อยํ สมฺโณ นิสินฺนโกว
#๑. ม. วิธฺรุตฺเตว ฯ ๒. ม. กาลงฺกโต ฯ

กาลกโต (๑) สุวํยฺ ปฏิสญฺชีวิโตติ ฯ อิมินา โข เอวํ ปาปม
ปริยาเยน อายสฺมโต สญฺชีวสฺส สญฺชีโวเตว (๒) สมณฺญา
อุทปาทีติ (๓) ฯ

ขานฺนุโกณฺทญฺลตฺเตโร ปน ปกตฺติยาวิ สมฺปาตฺติพฺหุโล โส
อญฺจตรสฺมึ อรญฺเณ รตฺตี สมฺปาตฺตี อปฺเปตฺวา นิสฺสีติ ฯ
ปลฺยจสฺตา โจรา ฆณฺฑกํ เถเนตฺวา คจฺจนฺตา อิทานิ อมฺหากํ
อนฺุปรํ คจฺจนฺตา นตฺถิติ วิสฺสมิตฺตูกามา ฆณฺฑกํ โอโรปฺยมาณา (๔)
ขานฺนุโก อยฺนตฺติ มณฺณมาณา เถรสฺเสว อุปริ สพฺพฆณฺฑกานิ
จเปตฺตํ ฯ เตสํ วิสฺสมิตฺตวา คจฺจนฺตานํ ปจฺมํ จปิตฺตฆณฺฑกสฺส
คหณฺกाले กาลปริจฺเจทวเสน เถโร วุฏฺฐาสิ ฯ เต เถรสฺส
จลนาการิ ทิสฺวา ภิกฺขา วิรวิสฺสุ ฯ เถโร มา ภายถ อุปาสกา
ภิกฺขุ อหฺนตฺติ อาห ฯ เต อาคณฺตฺวา วนฺทิตฺวา เถรคเตน
ปสาเทน ปพฺพชิตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหฺตตํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ
ตโต ปฏฺฐติ จ เถโร ขานฺนุโกณฺทญฺลตฺเตโร นาม อโหสิ ฯ
อยเมตฺถ ปลฺยจหิ ฆณฺฑกสฺเตหิ อชฺโฆตฺตญฺลสฺส ตสฺสายสฺมโต
อาพาธาภาโว สมฺมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ ฯ

อุตฺตฺตรา ปน อุปาสิกา ราชคฺเห มหาชนฺสฺส ปุณฺณ-
เสฏฺฐิโน ธีตา กุมาริกกาเลเยว สทฺธิ มาตาปิตฺุหิ โสตาปตฺติผลิ
#๑. ม. กาลงฺกโต ฯ ๒. ม. สญฺชีโวเตว
#๓. ม.ม. ๑๒/๕๕๕/๖๐๒ ฯ ๔. ม. โอโรปฺยมานํ ฯ

ปตตาสาวยปตตาราชคเสฏฺฐิโน มหตา นิพนฺธเชน
ตสฺส ปตฺตตสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิกตสฺส ทินฺนา ฯ สว พุทฺธทสฺสนาย
ธมฺมสฺสวนาย พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานญจ ทาคู
โอกาสี (๑) อถมมานา อุปทฺทตา หุตฺวา ตสฺมีเยว นคเร สิริม
นาม คณิกิ ปกฺโกสาเปตฺวา โอกาสกรณตฺถเมว ปิตฺถ ฆราว
อานีตานี ปญฺจทสฺสหาปณฺสทสฺसानี ตสฺสา ทตฺวา อิม
กหาปณฺเ คเหตุวา อิม อทฺธมมาตี เสฏฺฐิปฺตตี ปริจฺจราหิตี
ตี สามิกตสฺส อปฺเปตฺวา สยฺ อูโปสถณฺคานี อธิฏฺฐาย อิม
อทฺธมมาตี พุทฺธทสฺสนาทินิ ลภิสฺสามีตี ตฺถุจฺมมานสา ยาว
ปวารณาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺตาเปตฺวา อทฺธมมาตี
มหาทานํ อทาสี ปจฺฉนฺนตตี มหานเส ขชฺชโกชฺชาทินิ
ลวิททาเปตี ฯ ตสฺส สามิกโก จ เสว ปวารณาตี สิริมาย
สท วาตปาเน จตฺวา พหิ โอลเณนฺโต ตํ ตถาวิจฺจรณฺตี
เสทกิลินฺนํ ฉาริกาย โอกิณฺณํ องฺการมสิมกฺขิตํ ทิสฺวา
อตุตฺตโน สมฺปตฺตี อญฺญชิตฺวา กุสลํ นาม กโรตี พาลาตี
หสิ ฯ อตุตฺตราปี ตํ โอลเณตฺวา สมฺปฺรายตฺถํ กุสลํ น
กโรตี พาโลตี หสิ ฯ

สิริมา อภินฺนมฺปี ตํ กิริยํ ทิสฺวา อหํ ฆรสามินีตี
มญฺญมมานา อิสฺสาปกตา อตุตฺตราย กุชฺฉิตฺวา ทุกฺขํ
#๑. ม. ทานญจ ทาคู ธมฺมญจ โสตุ โอกาสี ฯ

อุปฺปาเทสฺสามิตฺติ ปาสาทา โอตฺตติ ฯ อุตฺตฺรา ตํ ฌตฺวา ปีจเก
นิตฺติตฺวา ตํ เมตฺเตน จิตฺเตน ฌริ ฯ สิริมา ปาสาทา โอรุห
มหานสิ ปฺวิสิตฺวา ปฺวปจฺนโต อุพฺงกปฺริ ปกฺกตฺถิตฺตํ สปฺปี
คเหตุวา ตสฺสามตฺถเก โอกิริ ฯ ตํ ปทฺมฺนิปตฺเต (๑) สิตฺถกํ
วีย วินิฏฺฏตฺวา อคฺมาสิ ฯ ทาสฺโย สิริมฺ หตฺถเหหิ จ ปาเทหิ
จ โปเถตฺวา ภูมฺิยํ ปาเตสิ ฯ อุตฺตฺรา เมตฺตตามานโต วุฏฺฏาย
ทาสฺโย วาเรสิ ฯ สิริมา อุตฺตฺริ ขมาเปสิ ฯ อุตฺตฺราเสว
สत्ถุ ปฺริโต ขมาเปหิตฺติ วตฺวา ตาย กายเวยฺยวาทฺธิกํ ยาจิตาย
พฺยณฺชนสมฺปาทณฺ อจฺจิกฺขิ ฯ สว ตํ สมฺปาเทตฺวา อตฺตโน
ปฺริวารว ปณฺจสตา คณฺิกาโย สสงฺฆํ สตฺถารํ ปฺริวสิตฺวา
ขมาปนสหายิกา โหธาติ วตฺวา ปฺนทิวเส ตถา ตาหิ คณฺิกาทิ
สทฺธิ สत्ถุ ฆตฺตกฺิจจาวसाने สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อหํ ภควา
อุตฺตฺราย อปฺรชฺฐมฺิ ขมตฺ เม อุตฺตฺราติ อาห ฯ สตฺถา ขม
อุตฺตฺเรติ วตฺวา ขมามิ ภควาติ วตฺเต อกฺโกเชน ชิน
โกชนฺติอาทิกํ (๒) ฐมฺมํ เทเสสิ ฯ อุตฺตฺรา ปฺเรตฺรเมว สามิกญจ
สสฺสสฺสเร จ สตฺถุ สนฺติเก อุปฺเนสิ ฯ เทสนาวसाने เต จ
ตโย ชนา สพฺพา จ คณฺิกาโย โสตาปตฺติผลे ปตฺติฏฺฐหฺิสฺสูติ ฯ
เอวํ อุตฺตฺราย อุปาสิกาย ปกฺกตฺถิตฺตสฺปฺปนา ปิพาภาโว
สมาริวิปฺฬารว อิทฺธิ ฯ

#๑. ม. ปทฺมฺนิปตฺเต ฯ ๒. บ. ฐ. ๒๕/๒๗/๔๕ ฯ

สามาวตี อุปาสิกา นาม โกสมพิยฺ อูเทนสุส รณฺโณ
อคฺคมเหสี ๑ ตสฺส หิ รณฺโณ ปญฺจสตปญฺจสตอติฺถิปริวารา
ติสุโส อคฺคมเหสีโย อเหตุํ ๑ ตาสํ สามาวตี ภาทฺธิยนฺนเร
ภาทฺธิยเสฏฺฐิโน ชีตา ๑ ปิตริ กาลงฺกเต ปิตุ สหายสุส โกสมพิยฺ
โฆสิตเสฏฺฐิโน ฆเร ปญฺจสตอติฺถิปริวาราว วทฺธิตํ ๑ วยปฺปตฺตํ
ตํ ราชา ทิสฺวา สยฺชาตสิเนโห สปริวาริ อตฺตโน ฆริ
เนตฺวา อภิเสกภูจฺจัน อทาสิ ๑ จณฺทปชฺโชตสฺส รณฺโณ ชีตา
วาสฺลทตฺตา นาม เอกา มเหสี. มากนฺทियพฺุราหฺมณฺสฺส ชีตา
ภควโต ปาทปริจาริกิ กตฺวา ปิตรา ทิยมาณา

ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติณฺจ รากิ (๑)

นาโหสิ จฺนฺโท อปี เมณฺนสมิ

กิเมวิทํ มุตฺตกริสฺปฺณณิ

ปาทาปี นํ สมฺมุสฺสิตฺตุน อิจฺเจติ (๒)

ภควตา ภาสิตํ คากิ สุตฺวา ภควติ อาฆาตํ พนฺธิ ๑
ตสฺสา มาตาปิตโร มากนฺทियสุตฺตเทสนาวสาเน อนาคามีผลิ
ปตฺวา ปพฺพชิตฺวา อรหฺตตํ ปาปฺณิสฺสุ ๑ ตสฺสา จุพฺปีตา
มากนฺทियो ตํ โกสมพิเนตฺวา รณฺโณ อทาสิ ๑ สา
रणฺโณ เอกา มเหสี ๑

อถ โข โฆสิตเสฏฺฐิสิ กุกฺกุณฺเสฏฺฐิสิ ปาวาริกเสฏฺฐิสิติ ตโย

#๑. ม. อรติ รกณฺจ ๑ ๒. ขุ. สฺ. ๒๕/๔๑๖/๔๕๗ ๑

เสฏฐิโน โสเก ตถาคตูปปาที สุตฺวา เขตฺวานํ สตฺถุ สนฺตึกั
คณฺตุวา ฐมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อพฺตฺมาสั
พฺพุทฺธปฺมุขสฺส ภิกขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สตฺถุ
โกสมฺพิคฺคมนํ อายาจิตฺวา โกสมฺพี คณฺตุวา โฆสิตาราโม
กุกฺกุฏารามो ปาวาริการามตฺติ ตโย ชนา ตโย อาราม
การาเปตฺวา อนุปฺพุเพน ตตฺถ อาคตํ สตฺถารํ ปฏิปาฏิยา
เอเกกสฺมี ทิวเส เอเกกสฺมี วิหารเว วสาเปตฺวา เอเกโก สสงฺฆสฺส
ภควโธ มหาทานมทาสิ ฯ อเถกทิวสํ เตสํ อุปฺภูจาโก สุมโน
นาม มาลาการโธ เสฏฐิโน อายาจิตฺวา สสงฺฆํ สตฺถารํ โภเชตฺถุ
อตฺตโน ฆเร นิสีทาเปสิ ฯ ตสฺมี ฆเณ สามาวตฺติยา ปริจาริกา
ขุขฺขตฺตรา นาม ทาสี อฏฺฐ กหาปเณ คเหตฺวา ตสฺส ฆริ
อคฺมาสิ ฯ โส สสงฺฆสฺส ตาว สตฺถุโน ปริเวสนสหายา
โหหีติ อห ฯ सा तदा गतुवा स्तुतु गतुत्तकिज्जावसाने
ฐมฺมเทสนํ สุตฺวา โสตาปนฺนา หุตฺวา อณฺณทา จตฺตาโร
กหาปเณ อตฺตโน อาทियนฺตี อทินฺนํ อาทियิต्तु อภพฺพตฺตา
อฏฺฐहि กหาปเณहि ปุปฺพานิ อาทาย สามาวตฺติยา อุปฺนาเมสิ ฯ
ตาย ปุปฺพานํ พุทฺธาวการณํ ปุฏฺฐา มุสา ภณฺตี อภพฺพตฺตา
ยถาสภาวํ อห ฯ อชฺช กสฺมา น คณฺหีติ วุตฺตา สมฺมา-
สมฺพุทฺธสฺส ฐมฺมํ สุตฺวา อมตํ สจฺฉากาสินฺตี อห ฯ อมฺม
อตฺตเร ตํ ฐมฺมํ อมฺหากมฺปิ กเถหีติ ฯ เตน हि मं नृहापेतुवा

สุทฺธิ วตฺถุคฺคิ ทตฺวา อจฺเจ อาสเน นิสิตฺทาเปตฺวา สพฺพา
นิจาสเนสุ นิสิตฺถาติ อาห ฯ ตา สพฺพาปิ ตถา กรีสฺสุ ฯ
สา เสขปฏิสมภิทปฺปตฺตา อริยสาวิกา เอกํ วตฺถํ นิวาเสตฺวา
เอกํ อุตฺตราสงฺกํ กตฺวา วิชณี กเหตฺุวา ตาสํ ฌมฺมํ เทเสตี ฯ
สามาวตี จ ปญฺจสตา จ อิตฺถิโย โสตาปตฺติผลํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ
ตา สพฺพาปิ ขุชฺชุตฺตรํ วนฺทิตฺวาอมม อชฺชโต ปญฺจาย
เวຍยาวจฺจํ อกตฺวา อมฺหากํ มาตฺถุจฺจเน อาจริยญฺจเน จ
จตฺวา สตฺถารา เทสิตฺเทสิตํ ฌมฺมํ สุตฺวา อมฺหากํ กเถหิตฺติ
อาหฺสฺสุ ฯ सा तदा गरोन्ती उप्रगाके दीपिगुचरा हुत्वा
सत्थारा पुरुसुदानं उपातिकानं अककुञ्जने जपिता अककुञ्जानं
लभि । सामावतिमिसुतिका पुरुचसुस तसुसन्नं पिहेन्दि तसपले
अन्तरवीधिं प्रधिपन्ने वात्पानेसु अप्पिणेन्तेसु गित्ती गिन्धित्वा
सत्थारं ओलोकेन्दि वन्धनपुञ्जनञ्जं गरोन्दि ।

มาคณฺทียา ตตฺถ คตา ตานิ ฉิทฺททานิ ทิสฺวา ตตฺถ
การณํ ปุจฺจนฺตี สตฺถุ อากตฺถาวํ ญตฺวา ภควติ อาฆาเตน
ตาสมฺปิ กุชฺฉิตฺวา มหาราช สามาวติมिसุติกานํ พหิทฺธา
ปตฺถนา อตฺถิ กิตฺตี กิन्धิตฺวา สมณํ โคตมํ โอโลकेन्दि
กตีปาเหเน ตํ มาเรสฺสนฺตีติ ราชานํ อาห ฯ ราชา ฉิทฺททานิ
ทิสฺวาปิ ตสฺสา วจฺนํ น สทฺทหิ อุตฺทจฺฉิทฺททวาทฺพานานิ
การาเปสิ ฯ पुन माकण्ठिया राजानं तासु गिन्धितुकामा

อฏฺฐ สชฺวีวคฺคกฺกุญฺเฏ อหฺราเปตฺวา มหฺราษ ตาสํ วิมฺสนคฺคํ
อิเม กฺคกฺกุญฺเฏ มาเรตฺวา มมตฺถาย ปจฺาหิตี เปเสหิตี อห ๑
ราชา ตถาเปเสตี ๑ ตาย ปาณาติปาตํ น กโรมาติ
วุตฺเต ปฺน ตสฺส สมณฺสส โคตมสฺส ปจิตฺวา เปเสหิตี
อห ๑ รณฺณา ตถา เปสิเต มาคนฺุทียา อฏฺฐ มาริตคฺคกฺกุญฺเฏ
ตถา วตฺวา เปเสตี ๑ สามาวตี ปจิตฺวา ทสพลฺสส ปาเหตี ๑
มาคนฺุทียา เตนปี ราชานํ โโกเปตฺุ นาสกฺุชิ ๑

ราชา ปน ตีสฺสู มเหสีสุ เอเกกิสฺสา วสนญฺุจฺาเน สคฺคต
สคฺคต ทิวสานิ วสติ ๑ ราชา อตฺตโน กมนญฺุจฺานํ หตฺถิกนฺต-
วิณฺ์ อาทาย กจฺฉติ ๑ มาคนฺุทียา รณฺโลเ สามาวติยา
ปาสาทกมนกาเล ทาจา อคเทน โชวาเปตฺวา เวพฺุพฺุเพ
ปฺกฺุชิปาเปตฺวา เอกํ กณฺุหสปฺุโปตฺกํ อหฺราเปตฺวา อนฺุโตวิณฺาย
ปฺกฺุชิปีตฺวา มาลคฺุพฺุเกน ฉิทฺุทํ ปิทฺุทํ ๑ ตํ รณฺโลเ ตคฺคถ
คตกาเล อปฺราปฺริ วิจฺรณฺตี วิย หุตฺวา วิณฺาฉิทฺุทโต
มาลาคฺุพฺุทํ อปฺเนตี ๑ สปฺุโป นิกฺุขมิตฺวา ปสฺุสสนฺุโต ผณฺ์
กตฺวา สยนปีญฺุเจ นปฺุชฺุชิ ๑ สฺา อห ธี สปฺุโปติ (๑)
มหาสทฺุทมกาสิ ๑ ราชา สปฺุปี ทิสฺุวา กุชฺุฉิ ๑ สามาวตี
रणฺโลเ กุทฺุชฺุทาวํ ฅตฺวา ปณฺุจฺุณฺ์ อิตฺุถิสฺุตฺานํ สณฺุณฺุมาทสิ
อชฺุช โอิธิสกเมตฺุตาพรณฺเณน ราชานํ ผรธาติ ๑ สยมฺุปี ตถา
#๑. ม. สฺา อห ธี สปฺุโปติ ๑

อกาตี ฯ ราชสา สหสฺสตามธนฺ อาทาย ชยิ โปเจตฺวา สามาวตี
ฐเร กตฺวา สพฺพา ตา อิตฺถิโย ปฎิปาฎิยา จปาเปตฺวา (๑)
วิสปีตํ ชุรปฺปํ สนนฺยฺหิตฺวา ธนฺํ ปุเรตฺวา อฏฺฐาตี ฯ ชุรปฺปํ
เนว ชิปีตฺนํ โอรโรปีตฺตํ สกฺโกติ คตฺเตหิ เสทา มุจฺจนฺตี (๒)
สรีริ เวชฺติ มุขโต เขโพ ปตฺติ คณฺ्हิตพฺพคฺคหณฺํ น ปสฺสตี ฯ
อด นํ สามาวตี กิ มหาราช กิลมสีตี อห ฯ อาม
เทวิ (๓) กิลมามิ อวสฺสโย เม โหหีตี ฯ สาธุ มหาราช ชุรปฺปํ
ปจฺจิมุขํ กโรหีตี ฯ ราชสา ตถา อกาตี ฯ สา รณฺโณ หตฺถโต
ชุรปฺปํ มุจฺจตุตี อธิฏฺฐาตี ฯ ตสฺมี ขณฺเ ชุรปฺปํ มุจฺจติ ฯ
ราชสา ตํขณฺณเเวว อุทเท นิมุชฺชิตฺวา อลฺลวตฺตโธ อลฺลเกโส
สามาวติยา ปาเทสฺสุ นิปตฺติตฺวา ขม เทวิ มยฺหํ

สมมุยฺหามิ ปมุยฺหามิ สพฺพา มุยฺหนฺตี เม ทิสสา
สามาวตี มํ ตายสฺสุ ตฺวณฺจ เม สรณฺํ ภาวตี (๔)

อห ฯ สามาวตี

มา มํ ตฺวํ สรณฺํ คจฺฉ ยมฺหํ สรณฺํ คตา
สรณฺํ คจฺฉ ตํ พุทฺธํ ตฺวณฺจ เม สรณฺํ ภาวตี (๕)

อห ราชสา เตน หิ ตณฺจ สรณฺํ คจฺฉามิ สตฺถารณฺจ
วณฺจ เต ทมฺมีตี อห ฯ สา วโร คหิโต โหตุ มหาราชาตี
#๑. สี. วสาเปตฺวา ฯ ๒. ม. มุจฺจนฺตี ฯ ๓. กตฺถจ. อาม ภาทฺเท
#เทวิ ฯ ๔. ธมฺมปทฎฺฐกถา ๑/๒๒๘ ฯ

อาห ๑ ราชสา สตุถาริ อฺปสงฺกมิตฺวา สรณิ คณฺตุวา
นิมนฺเตตฺวา พุทฺธปฺปมฺขสฺส สงฺฆสฺส สตุตฺตาหิ มหาทานิ
ทตฺวา สามาวตี วริ คณฺหาหิตี อาห ๑ สาธุ มหาราช
อิมิ เม วริ เทหิ สตุถา ปณฺจหิ ภิกฺขุสฺเตหิ สทฺธิ อีธาจฺจตุ
ธมฺมิ โสสฺสามิตี อาห ๑ ราชสา สตุถาริ วณฺทิตฺวา ฆนฺเต
ปณฺจหิ ภิกฺขุสฺเตหิ สทฺธิ นิพทฺธิ อีธาจฺจตุ สามาวติมิสฺสิกา
ธมฺมิ โสสฺสามาติ วณฺทิตฺติ อาห ๑ สตุถา มหาราช พุทฺธานิ
นาม เอกภฺจฺจานิ นิพทฺธิ คณฺตุ น วณฺญติ มหาชนฺปิ
ปจฺจาสิสฺสตีติ อาห ๑ เตนฺ หิ ฆนฺเต ภิกฺขุ อาณานิเปถาติ ๑
สตุถา อานนฺทตฺถเรริ อาณานิเปสิ ๑ เถโร ปณฺจ ภิกฺขุสฺตานิ
อาทาย นิพทฺธิ ราชกฺกฺลึ คจฺจติ ๑ ตาปี เทวิปฺมุขา อิตฺถิโย
เธริ โภเชตฺวา ธมฺมิ สฺมุณิสิ ๑ สามาวตियจฺ สตุถา เมตฺตา-
วิหารินิ อฺปาสิกาณิ อคฺคภฺจฺจานเ จเปสิตี ๑ เอวํ รณฺโณ ชุรปฺป
มุณฺจิจฺจุ อวิสหนฺภาโว สามาวตียา อฺปาสิกาถ สมาริวิปฺพารา
อิทฺธิตี ๑ เอตฺถ จ อเวจฺจปฺปสาแทนฺ วา โอกปฺปนปสาแทน
วา รตนตฺตยสรณคฺมเนนฺ วา รตนตฺตย อฺปาสตีติ อฺปาสิกาติ
วฺจฺจตีติ ๑

อริยิทฺธินิทฺเทเส อริยา อิทฺธิตี เจโตวสิปฺปตฺตานิ ชีณาสว-
อริยานิเยว สมภวโต อริยา อิทฺธิตี วฺจฺจตีติ (๑) ๑ อิธ
#๑. ม. วฺจฺจตีติ ๑

อิธ ภิกขุติ อิมสุมี สาสเน จีณาสโว ภิกขุ ฯ

อนิฏฐสุมี วตถุสุมินฺติ อารมณปคตียา อมนาเป วตถุสุมี

สตุเต วา สงฺขารे วา ฯ

เมตฺตาย วา ปรตตีติ สตุโต เจ โหติ เมตฺตภาวนาย

ปรตตี ฯ

ชาตุโต วา อุปัสฺหฺรตตีติ สงฺขารो เจ โหติ ชาตุมตฺตฺนฺติ

ชาตุมนสิการี อุปัสฺหฺรติ ฯ สตุเตปี ชาตุปัสฺหาโร วฏฺฏติ ฯ

อสุภาย วา ปรตตีติ สตุโต เจ อสุภภาวนาย ปรตตี ฯ

อนิจฺจโต วา อุปัสฺหฺรตตีติ สงฺขารो เจ อนิจฺจฺนฺติ

มนสิการี อุปัสฺหฺรติ ฯ

ตทฺถุยนฺติ ตํ อุภยํ ฯ

อุเปกฺขโกติ ฉพฺงฺกุเปกฺขาย อุเปกฺขโก ฯ

สโตติ สติเวปฺลุลปฺตฺตฺตา ฯ

สมฺปชาโนติ ปญฺญาย สมฺปชานการิตฺตา ฯ

จกฺขุนา รูปี ทิสฺวาติ การณวเสน จกฺขุติ ลทฺธโวหาเรน

รูปทสฺสนสมตฺถเณน จกฺขุวิญญาเณน รูปี ทิสฺวา ฯ โปราณา

ปนาหุ จกฺขุ รูปี น ปสฺสตี อจิตฺตกคฺคฺตา จิตฺตํ น ปสฺสตี

อจกฺขุกคฺคฺตา ทวารารมณสงฺฆฏฺฏเณน ปน ปสาทวตฺถุเณน

จิตฺเตน ปสฺสตี ฯ อีทิสี ปเนสา ธนฺนา วิชฺฌตีติอาทิสฺ วิย

สสมฺภารกถา นาม โหติ ฯ ตสฺมา จกฺขุวิญญาเณน รูปี

ทิสฺวาทิ อยเมตฺถ อตฺถโถติ ฯ อถ วา จกฺขุณา การณฺตฺเตน (๑)

รูปํ ทิสฺวาทิ อตฺถโถ ฯ

เนว สุมฺโน โหตฺติติ เคหสิตฺโตสมนฺตฺสปฏิกฺเขโป น
กิริยภูตฺตาย โสมนฺตฺสเวทนาย ฯ

น ทุมฺมโนติ สพฺพโทมฺนตฺสปฏิกฺเขโป ฯ

อุเปกฺขโก วิหฺรตฺติติ อิกฺขฺจฺฉานิกฺขฺจฺฉารมฺมณาปาเถ ปริสุทฺธ-
ปกฺติภาวาวิชฺหนาการภูตฺตาย ฉสุ ทฺวารเรสุ ปวตฺตฺนโต
ฉพฺงฺกุเปกฺขาติ ลทฺธฺชานามาย ตตฺตรมฺมชฺฉตฺตฺเปกฺขาย อุเปกฺขโก
วิหฺรติ ฯ

โสเตน สทฺทํ สุตฺวาทิอาทิสฺปิ อเสว นโย ฯ

กมฺมวิปากฺชิตฺธินิตฺเทเส สพฺเพสํ ปกฺกฺชินฺนฺติ สพฺเพสํ
ปกฺกฺชิตฺตานํ ฆานาภิญฺญา วินาเยว อากาเสน คมนํ ฯ ตถา
สพฺเพสํ เทวานํ อากาสคมนํ ทสฺสฺนาทินิ จ ฯ

เอกจฺฉานํ มนฺตฺสฺซานนฺติ ปจฺมกปฺปีกานํ มนฺตฺสฺซานํ ฯ

เอกจฺฉานํ วินิปาติกานนฺติ ปิยฺงฺกรมาตา ปุณฺนพฺพสุมาตา
สุสฺสมิตฺตา ชมฺมคฺคฺคฺคาติเอวมาทินํ สุขสมฺมุสฺสยโต วินิปตฺติตฺตฺตา
วินิปาติกานํ อญฺเฐสญฺจ เปตานํ นาคสุปฺณฺณานญฺจ อากาส-
คมนาทิกํ กมฺมวิปากฺชา อิทฺธิ ฯ

ปฺปณฺวโต อิทฺธินิตฺเทเส ราชฺติ ชมฺเมน ปเรสํ

#๑. ม. การณฺตฺเตน ฯ

รณชนโต ราชา ฯ

รัตนจุกัม วตเตตตี จกกวตตี ฯ

เวหาสิ คจตตี อจจนตัสโยคตเถ อุปโยควจัน ฯ

จตุรงคินิยาติ หตถิอสุสรตปตติสงฆาตจตุองควติยา ฯ

เสนาติ เตสั สมุหมตตเมว ฯ

อนตมโตติ เหฏฐิมนโต ฯ

อสุสพนุชา นาม อสุसानัน รกขกา ฯ

โคปริสา นาม คูนัน รกขกา ฯ

อุปาทายาติ อวิสุสชเชตวา เอวิ เตสั เวหาสกมนณจ

ปุลลณวโต อิทธิติ อตโต ฯ

โชติกสุส (๑) คหปติสุส ปุลลณวโต อิทธิติ โชติโก นาม

ปุลลเพ ปจเจกพุทธเส กตาทิกาโร ราชคชนนเร เสฏฐิ ฯ ตสุส

กิริ ชาตทิวเส สกถนนเร สพพาวุชานิ ชลีสู สพเพสั

กายารุพพานิ อภรณานิปี ปชชลิทานิ วิย โอภาสั มุญจิสู

นคร์ เอกปชโชติ อโหสิ ฯ อตสุส นามคคหณทิวเส สกถ-

นครสสุ เอกโชติภูตตตวา โชติโกติ นามิ กรีสู ฯ อตสุส

วยปุตตกาเล เคหกรณตถาย ภูมิตเล โสธิมมานเน สกโก

เทวราชา อากนตวา โสพสกรีสมตเตจानเน (๒) ปจวี ภูนิตตวา

สตุตตตนมย สตุตตภูมิกิ ปาสาทำ อูฐจาเปสิ ปาสาทำ ปริกขิปิตวา

#๑. ส. ม. ย. โชติกสุส ฯ ๒. ม. โสพสกรีสมตเต จานเน ฯ

สตุตฺรตนมเย สตุตฺทวารโกฏฺฐกยฺตเต สตุตฺ ปากาเร อฏฺฐาเปตี
ปาการปริยนฺเต จตุสฏฺฐิ กปฺปรุกฺเข อฏฺฐาเปตี ปาสาทสฺส
จตุสฺส กณฺเณสฺส โยชนิกตिकाวตिकाวตिकाวตिकाเอกคาวตिका จตฺสฺโส
นิจฺกุมภियो อฏฺฐาเปตี ฯ ปาสาทสฺส จตุสฺส กณฺเณสฺส ตฺรณตา-
ลกขณฺฐปฺปมาณา จตฺสฺโส สฺวณฺณมยา อจฺจุยฺญฺชโย นิจฺพตฺตีสฺส ฯ
ตาสํ มณฺนิมยานิ ปตฺตานิ สฺวณฺณมยานิ ปพฺพานิ อเหตุํ ฯ
สตุตฺสฺ ทวารโกฏฺฐเกสฺส เอเกกสมฺมि เอกทฺวิติจตุปฺลจฺฉตฺตยกข-
สทฺสฺสปริวารา สตุตฺต ยกฺขา อารกฺขํ คณฺหีสฺส ฯ

พิมฺพิสارมหาราชา ปาสาทาทินิ อฏฺฐจันํ สุตฺวา
เสฏฺฐจิจตฺตํ ปหิณฺนิ ฯ โส โชติกเสฏฺฐจิติ สกฺลชฺมพฺพิเป ปากโก
หุตฺวา อุตฺตรกรฺุโต เทวตาหิ อาเนตฺวา สิริคพฺเภ นิสิตาปีตาย
เอกณฺจ ตณฺฑลนาฬิ ตโย จ โชติปาสาณเ คเหตุวา อาคตาย
ภริยาย สทฺธิ ตสฺสมิ ปาสาทเ มหาสมฺปตฺตี อนุภวานฺโต วสิ ฯ
เตสํ ยาวชิวํ ตาย เอกตณฺฑลนาฬิยา ภตฺตํ ปโหสิ ฯ สเจ
กิริ เต สกฺกสฺตมปี ตณฺฑลนํ ปุเรตฺกกามา โหนฺติ ฯ सा
ตณฺฑลนาฬิเยว หุตฺวา ตिฏฺฐติ ฯ ภตฺตปจฺนกาเล ตณฺฑล
อูกฺขลियํ ปกฺขิปิตฺวา เตสํ ปาสาณานํ อูปริ จเปฺนฺติ ฯ ปาสาณา
ตาวเทว ปชฺชลิตฺวา ภตฺเต ปกฺกมตฺเต นิจฺพายนฺติ ฯ เตเนว
สณฺญาณน ภตฺตสฺส ปกฺกภาวํ ชานนฺติ ฯ สฺวเปยฺยาทิปจฺน-
#๑. ม. เอเกกสมฺมि ฯ

กาเลปี เอเสว นโย ๑ เอว เตสิ โชติปาสาเนหิ อาหาโร
ปจจติ มณโฑเกน วสนติ ๑ อคฺคิสฺส วา ทีปสฺส วา
โธภาสเมว น ชานีสฺส ๑ โชติกสฺส กิร เอวรูปา สมฺปตฺตีติ
สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ (๑) อโหสิ ๑ มหาชโน ยานาทีหิ ทสฺสนตฺถาย
อากจฺจติ ๑ โชติกเสฏฺฐี อากตาคตานํ อุตฺตรกฺรตณฺฑุลานํ ภตฺตํ
ทาเปติ กปฺปรุกฺเขหิ วตฺถาภรณานิ คณฺหนตฺตติ อาณาเปติ
คาวตฺตนิชฺชกฺมฺภิยา มุขํ วิวราเปตฺวา ยापนมตฺตํ คณฺหนตฺตติ
อาณาเปติ ๑ สกลชมฺพุทีปวาสิเกสฺส ๑ กเหตฺวา คจฺจนเตสฺ
นิชฺชกฺมฺภิยา องฺกุลมตฺตมฺปิ อุนํ นาโหสิตี อยมสฺส ปุณฺณวโต
อิทฺธิ ๑

ชฎิลสฺส คหปตฺติสฺส ปุณฺณวโต อิทฺธิตี ชฎิลो นาม
กสฺสปสฺส ภควโต ธาตุเจติเย กตาทิกาโร ตกฺกสิลาโย เสฏฺฐี ๑
ตสฺส กิร มาตา พาราณสิโย เสฏฺฐีธิตา อภิรูปา อโหสิ ๑ ตํ
ปณฺณรสโสฬสวสฺสทฺเทสิกกาเล อารกฺษณตฺถาย สตฺตณฺฎมิกสฺส
ปาสาทสฺส อฺปริตเล วาสยีสฺส ๑ ตํ เอกทิวสํ วาตปานํ
วิวริตฺวา พหิ โอลกियมานํ อากาเสน คจฺจนโต วิชฺชาธโร
ทิสฺวา อฺปฺปนฺนสิเนโห วาตปานเนน ปวิสิตฺวา ตาย สทฺธี
สนฺถวมกาสิ ๑ สว เตน คพฺภํ คณฺหิ ๑
๑ ส. เอวรูป สมฺปตฺตีติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ ม. เอวรูปา
#สมฺปตฺตีติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ ๑

อถ นั ทาสี ทิสฺวา อมม กึ อิทนฺติ วตฺวา โหตุ
กสฺสจจิ มา อัจจฺชิตฺติ วุตฺตา ภเยน ตฺถนฺทึ อโหสิ ฯ สปิ
ทสเม มาเส ปุตฺตํ วิชยิตฺวา นวภาชนํ อหฺราเปตฺวา ตตฺถ
ตํ ทารกํ นิปชฺชาเปตฺวา ตํ ภาชนํ ปิทฺทิตฺวา อุปริ
ปฺปุพฺพทามานิ จเปตฺวา อิมํ สีเสน อุกฺขิปิตฺวา คนฺตฺวา กงฺคาย
วิสฺสชฺเชหิ กึ อิทนฺติ จ ปฺปฺญา อยฺยาย เม พลิกมฺมนฺติ
วเทฺยยาสิตี ทาสี อาณาเปสิ ฯ สว ตถา อกาสิ ฯ เหมฺญา-
กงฺคายปี เทว อิตฺถิโย นุหฺยมาณา ตํ ภาชนํ อุตฺเทน
อหฺริยมาณํ ทิสฺวา เอกา มยฺเหตํ ภาชนนฺติ อหฺ ฯ เอกา
ยํ เอตฺสส อนฺโต ฯ ตํ มยฺहनฺติ วตฺวา ภาชนเ สมปฺตฺเต
ตํ อาทาย ถเล จเปตฺวา วิวริตฺวา ทารกํ ทิสฺวา เอกา
มม ภาชนนฺติ วุตฺตตฺตา ทารโก มเมว โหตีตี อหฺ ฯ
เอกา ยํ ภาชนสฺส อนฺโต ตํ มมาตี วุตฺตตฺตา มม
ทารโกตี อหฺ ฯ ตา วิวทมาณา วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา อมจฺเจสฺ
วินิจฺฉิต्तํ อสฺสโกนฺเตสฺส รณฺโฆ สนฺติกํ อคมฺสฺ ฯ

ราชา ตาสี วจฺนํ สุตฺวา ตฺวํ ทารกํ คณฺห ตฺวํ
ภาชนนฺติ อหฺ ฯ ยาย ปน ทารโก ลทฺโธ สว
มหากจฺจายนฺตฺเถรสฺส อุปฺปญฺจายิกา โหตี ฯ สว ตํ ทารกํ
เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชสฺสสามีตี โปเสสิ ฯ ตสฺส ชาตทิวเส
คพฺภมลสฺส ไรฺวิตฺวา อนปฺนิตตฺตา เกสา ชญฺฐิตา หุตฺวา อญฺจิสฺ ฯ

เตนสฺส ชฎิลเตว (๑) นาม อํสฺส ฯ

ตสฺส ปทสา วิจรณกาเถ เถโร ตํ เกหํ ปิณฺฑาย
ปาวีสึ ฯ อุปาสิกา เถโร นิสึทาเปตฺวา อาหารมทาสึ ฯ เถโร
ทารกํ ทิสฺวา อุปาสิเก ทารโก เต ลทฺโชรติ ปุจฺฉิ ฯ
อาม ฆนฺเต อิมํหํ ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพาเชสฺสนฺติ
โปเสสนฺติ อห ฯ

เถโร สาธุติ ตํ อาทาย กจฺจนฺโต อตฺถิ นฺ โข
อิมสฺส กิหิสฺมปตฺติมนฺนุวิทฺตุ ปุณฺณกมฺมนฺติ โอลเณนฺโต มหา-
ปุณฺโณ สตฺโต มหาสมฺปตฺตี อนฺนุวิทฺสฺสตี ททโร เอว จ ตาว
ณณมฺปิ ตาว ตสฺส (๒) ปรีปากํ น กจฺจตีติ จินฺเตตฺวา ตํ
อาทาย ตกฺกสึลาชัยฺ เอกสฺส อุปฺนฺจจากสฺส เกหํ อคมาสิ ฯ

โส เถโร วนฺทิตฺวา จิตฺโต ทารกํ ทิสฺวา ทารโก
ฆนฺเต ลทฺโชรติ ปุจฺฉิ ฯ อาม อุปาสก ปพฺพชิสฺสตี ททโร
ตาว ตว สนฺติเก โหตฺถติ ฯ โส สาธุ ฆนฺเตติ ตํ ปุตฺตญฺจาน
จเปตฺวา ปฏิชกฺกิ ฯ ตสฺส ปน เคเห ทฺวาทส วสฺสานิ
ฆนฺทกํ อสฺสสนฺนํ โหติ ฯ โส คามนฺตรํ กจฺจนฺโต สพฺพมฺปิ
ตํ ฆนฺทกํ อาปณฺณํ อหริตฺวา ตสฺส ตสฺส ฆนฺทกสฺส
มุถึ อจฺฉิขิตฺวา อิทฺถจิทฺถจ เอตฺตํ นาม ฐนํ กเหตุวา
ทเทยฺยาสีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ

#๑. ม. ชฎิลเตว   ฯ ๒. ม. ตาวสฺส ฯ

ตั้ง ทิวส์ นครปริศนาทิกา เทวดา อนุตมโส ชีรกรรมริจ-
มตตเคนาปี อตติเก ตสเสว อาปณามิมุเข กรีสุ ฯ โส ทวาทส
วสุธานี อุตสนนภณทกั เอกทิวเสเนว วิกุณิ ฯ กุณุมพิโก
อาคนตุวา อาปณเ กิณจิ อทิสวา สพพิ เต ตาต ภณท
นาสิดนติ อาห ฯ น นาสิดิ ตาต สพพิ ตุมะหิ วุตตนเยน
วิกุณิติ อิท อสุกสส มุถิ อิท อสุกสส มุลนติ สพพมุถิ
ตสส (๑) อปเปสิ ฯ กุณุมพิโก ปลีทิตวา อนคโฆ ปุริโส ยตถ
กตติจิ ชีวิทุ สมตโถติ อตตโน วยปตติ ชีตริ ตสส ทตวา
เคหมสส กโรธาติ ปุริเส อาณาเปตวา นิฏจิตเ เกเห กจจถ
ตุเมห อตตโน เกเห วสธาติ อาห ฯ อตสส เกหปวิสนกาเล
เอเคน ปาเพน อุมมาเร (๒) อกนตมตเต เกหสส ปจจิมภาเค
ภูมิฏจानเ อสิดิหตุโถ สุวณณปพพโต อฏจहि ฯ ราชา กิร
ชฎิลสส เกเห ภูมิ ภินทิตวา สุวณณปพพโต อฏจิตติ สุตวา
ตสส เสฏจิมตติ เปเสสิ ฯ โส ชฎิลเสฏจि นาม อโหสิติ
อยมสส ปุณณวโต อิทริ ฯ

เมณฑกสส กหปติสส (๓) ปุณณวโต อิทริติ เมณฑโก (๔)
นาม วิปสสิมุหิ ภควติ กตาธิกาโร มคธรรุเจ ภททियนคเร
เสฏจิ ฯ ตสส กิร ปจจิมเกเห อฏจกรีสมตตฏจानเ หตถิอสุส-
๑. ม. ตสเสว ฯ ๒. ย. อุมมาริ ฯ ๓. ม. เสฏจิสส ฯ
#๔. วิ. มหา. ๕/๘๓/๑๑๑ ฯ ม. โฆสิโต ฯ

อุสภปพมาณา สุวณณเมณฑกา ปจวี ภินทิตวา ปฎิจิยา
ปฎิจิ ปพรมานา อุฎฐหีสู เตสั มุขสุ ปณจวณณานั สุตตานัน
เคณฑุกา ปกขิตตา โหนติ ฯ สปปิตลมารฐผาณิตาที่หิ วา (๑)
วตถุจฆาทนหิรลลสุวณณาที่หิ วา (๑) อตถเถ สติ เตสั มุขโต
เคณฑุกั อปเนนติ ฯ เอกสสปี เมณฑกสส มุขโต สกถ-
ชมพุทีปวาสินั ปโหนกั สปปิตลมารฐผาณิตวตถุจฆาทนหิรลล-
สุวณณัน นิกขมติ ฯ ตโต ปฎุจาเยส เมณฑกเสฎฐิจิตี ปณณายีตี
อยมสส ปุณณวโต อิทฐิ ฯ

โฆสิตสส กหปตีสส ปุณณวโต อิทฐิตี โฆสิโต นาม
ปจเจกสมพุทเธ กตาทิกาโร สกกรฎฐเจ โกสมพิยั เสฎฐิจิ ฯ โส
กิริ เทวโลกโต จิตฺวา โกสมพิยั นครโสภินิยา กุจฺฉิสฺมี
นิพพตฺติ ฯ สวา ตั วิชาตทิวเส สุปเป สยาเปตฺวา สงฺการกฺฎ
นทฺทาเปสิ ฯ ทารกั กากสุนขา ปรีวาเรตฺวา นิสีทิสฺสุ ฯ เอโก
ปุริโส ตั ทิสฺวาว ปุตฺตสณณัน ปฎิลภิตฺวา ปุตฺโต เม ลทฺโชรติ
เคหั เนสิ ฯ ตทา โกสมพิกเสฎฐิจิ ปุโรหิตั ทิสฺวา ก็ อจฺริย
อชฺช เต คีติกรณนภขตฺตาทโย โอลอิกิตาติ ปุจฺฉิตฺวา อาม
มหาเสฎฐิจิตี วุตฺเต ชนปทสฺส ก็ ภวิสฺสตีตี ปุจฺฉิ ฯ อิมสฺมี
นคเร อชฺช ชาตทารโก เชฎฐเสฎฐิจิ ภวิสฺสตีตี อาห ฯ ตทา
เสฎฐิจิโน ภริยา กรุคพฺภา โหติ ตสฺมา โส สีนั เคหั

#๑. ม. จ ฯ

เล่มที่ 41 ปณฺวาคคฺควณณา หน้ 490

เปเสถี คจฺจ ชานาหี นํ วิชาตา วา น วาติ ฯ น
วิชาตาติ สุตฺวา เคหํ คนฺตฺวา กาฬี นาม ทาสี ปกุโกสิตฺวา
สทฺสฺสํ ทตฺวา คจฺจ อิมสฺมี นคเร อุปฺชาเรตฺวา อชฺช
ชาตทารกํ คณฺหิตฺวา เอหีติ อาห ฯ สวา อุปฺชาเรนฺตี ตํ
เคหํ คนฺตฺวา ตํ ทารกํ ตํ ทิวสํ ชาตํ ฅตฺวา สทฺสฺส
ทตฺวา อาเนตฺวา เสฏฺฐิโน ทสฺเสถี ฯ เสฏฺฐี สเจ เม ชีตา
ชวยิสฺสติ ตาย นํ สทฺธี นีวาเสตฺวา เสฏฺฐิจฺ्ञานสฺส สามิกํ
กริสฺสามิ ฯ สเจ ปฺตฺโต ชวยิสฺสติ ฅมาเตสฺสามิ นนฺติ จินฺเตตฺวา
ตํ เกเห วทฺฐมาเปสี ฯ

อถสฺส ภริยา กติปาหจฺเจน ปฺตฺตํ วิชายิ ฯ เสฏฺฐี
อิมสฺมี อสติ มม ปฺตฺโต เสฏฺฐิจฺ्ञานํ ลภิสฺสติ ฯ อิทาเนว
นํ มาเรตุํ วฏฺฐตีติ กาฬี อามนฺเตตฺวา คจฺจ เช วชฺโต
คฺขุนํ นิกฺขมฺนเวลาย วชฺทวารมชฺเฌ อิมํ ติริยํ นีปฺชชาเปหิ
คาวีโย นํ มทฺทิตฺวา มาเรสฺสนฺติ มทฺทิตามทฺทิตถาวํ ปนสฺส
ฅตฺวา เอหีติ อาห ฯ สวา คนฺตฺวา โคปาลเกน วชฺทวारे
วิวฏฺฐมตฺเตยเว ตํ ตถา นีปฺชชาเปสี ฯ โคคณฺเชฏฺฐโก อุตฺโก
อณฺณสฺมี กาลे สพฺพปจฺจนา นิกฺขมฺนฺโตปี ตํทิวสํ สพฺพปจฺมํ
นิกฺขมิตฺวา ทารกํ จตฺนุนํ ปาทานํ อนฺตเร กตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ
อนेกสฺตา คาวีโย(๑) อุตฺภสฺส เทว ปสฺตานิ ฅมฺสนฺติโย นิกฺขมฺีสุ ฯ
#๑. สี. ม. คาโว ฯ

โคปาลโกปี อัย อุตโร ปุพเพ สพพจณา นิกขมติ อชช
ปน ปจมี นิกขมิตวา ทวารมชเณ นิจจโลว จิตโต กิณฺณ
โฆ เอตฺนติ จินฺเตตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส เภจฺจา นิปนฺนํ ทารกํ
ทิสฺวา ปุตฺตสิเนหํ ปฏฺฐิตฺวา ปุตฺโต เม ลทฺโธติ เคหํ
เนสิ ฯ กافي คนฺตฺวา เสฏฺฐิณา ปุจฺจिता ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา
คจฺฉ นํ ปุณ อิมํ สหสฺสํ ทตฺวา อานเหตี วุตฺตา ปุณ
อานตฺวา อทาสี ฯ

อถ นํ เสฏฺฐิ อาท อมฺม กافي อิมสฺมี นคเร
ปณฺจ สกฺกสฺตานี ปจฺจสกาเล อฏฺฐาย วาณิชฺชาย คจฺฉนฺติ
ตฺวํ อิมํ เนตฺวา จกฺกมคฺเค นิปชฺชาเปหิ โคณา วา นํ
มทฺทิสฺสนฺติ จกฺกํ วา นิทฺทิสฺสตี (๑) ปวตฺตติญฺจสฺส คตฺวา
อากจฺเจยฺยาสีตี ฯ สว คนฺตฺวา จกฺกมคฺเค นิปชฺชาเปสิ ฯ
สากกฺกิกเขจฺจโก ปุรโต อโหสิ ฯ

อถสฺส โคณา ตํ จานํ ปตฺวา ชฺฐิ ฉชฺชเวสฺสุ
ปุณฺปนฺนํ อาโรเปตฺวา ปาชฺชียมานาปี ปุรโต น คจฺฉีสฺสุ ฯ
เอวํ ตสฺส เตหิ สทฺธี วายมนตฺสเสว อรฺุณํ อฏฺฐหิ ฯ โส
กิณฺนาม โคณา กรีสุตี มคฺคํ โอโลเกนฺโต ทารกํ ทิสฺวา
ภาริยํ วต กมฺมมฺนฺติ จินฺเตตฺวา ปุตฺโต เม ลทฺโธติ
ตฺถจฺจมานโส ตํ เคหํ เนสิ ฯ กافي (๒) คนฺตฺวา เสฏฺฐิณา ปุจฺจिता
๑. ย. กิณฺทิสฺสตี ฯ ๒. ม. กافيปี ฯ

ตํ ปวตฺตี อจกขิตฺวา คจฺฉ นํ ปุณฺ สหสฺสํ ทตฺวา อานเหตี
วุตฺตา ตถา อกาสิ ฯ

อถ นํ เสฏฺฐี อห อิทานี นํ อามกฺสุสานํ
เนตฺวา คจฺฉนฺตเร นีปรชฺชาเปหี ตตฺถ สุนขาทีหี ขาทิโต
อมนฺสุเสน วา ปหโฏ มริสฺสตี มตามตภาวญฺจสฺส ขานิตฺวา
อาคจฺเจยยาสีตี ฯ สว ตํ เนตฺวา ตตฺถ นีปรชฺชาเปตฺวา
เอกมฺนฺเต อญฺจาสี ฯ ตํ สุนขาทโย วา อมนฺสุโส วา อฺปสงฺกมิตฺ
นาสกฺขีสุ ฯ อเถโก อชปาโล อชา โคจฺริ เนนฺโต สฺสุสานปรสฺเสน
คจฺฉตี ฯ

เอกา อชา ปณฺณานี ขาทมานา คจฺฉนฺตฺริ ปวีสิตฺวา
ทารกํ ทิสฺวา ชณฺณเกหี จตฺวา ทารกสฺส ถนํ อทาสี ฯ
อชปาเลน เห เหตี สทฺเท กเตปี น นิกฺขมิ ฯ โส
ยญฺจียา นํ ปหริตฺวา นีหริสฺสามิตี คจฺฉนฺตฺริ ปวีญฺโ จ ชณฺณเกหี
จตฺวา ทารกํ จีริ ปายนฺตี ทิสฺวา ทารเก ปฺตตฺตีเนหํ
ปฏฺฐิตฺวา ปฺตฺโต เม ลทฺโธติ อาทาย ปกฺกามิ ฯ กافي
คนฺตฺวา เสฏฺฐินา ปฺจฉิตา ตํ ปวตฺตี อจกขิตฺวา คจฺฉ
นํ ปุณฺ สหสฺสํ ทตฺวา อานเหตี วุตฺตา ตถา อกาสิ ฯ

อถ นํ เสฏฺฐี อห อมฺม อิมํ อาทาย โจรปฺปาต-
ปพฺพตํ อภิรฺหิตฺวา ปฺปาเต ขิป ปพฺพตฺกจฺฉนฺนํ ปฏฺฐิตฺวา
ขณฺหาขณฺหิโก หุตฺวา ญฺมียํ ปตฺติสฺสตี มตามตภาวญฺจสฺส

ณตฺวา อากฺขณฺเยยาสีตี ๗ สฺวา ตํ ตถา เนตฺวา ปพฺพตฺตมตฺถเก
จตฺวา จิปี ๗ ตํ โข ปน ปพฺพตฺตกฺขณฺนี นิสฺสาย มหาเวฬุ-
คฺมุโป ปพฺพตฺตานุสฺสारेเนว วฑฺฒตี ๗ ตสฺส มตฺถกํ ฆนฺชาโต
ชิลฺลชฺชกฺมุโป อวตฺถริ ๗ ทารโก ปตฺนุโต โภชเว วีย ตสฺมี
ปตี ๗ ตํ ทิวสฺลจ นพการเชฏฺฐกสฺส เวณฺณลลิตํ ปตฺโต โหตี ๗
โส ปฺตฺเตน สทฺธิ คณฺตฺวา ตํ เวฬุคฺมุพํ ฉินฺหิตฺตุ อารภี ๗
ตสฺมี จลิตฺเต ทารโก สทฺทหมกาตี ๗ โส ทารกสทฺโท วียาตี
เอเกน ปสฺเสน อภिरุหิตฺวา ตํ ทิสฺวา ปตฺโต เม ลทฺโชตี
ตฺถจฺจิตฺโต อาทาย คโต ๗ กาทิ คณฺตฺวา เสฏฺฐจिณา ปุจฺฉิตฺวา
ตํ ปวตฺตี อากฺขิตฺวา กจฺฉ นํ ปฺน สหสฺสํ ทตฺวา
อาเนหิตี วุตฺตา ตถา อกาตี ๗

เสฏฺฐจิโน อิทฺถจิทฺถจ กโรนฺตสฺเสว ทารโก วฑฺฒตีโก ๗
มหาโฆสฺวจนตฺตา จสฺส โฆลิตฺโตเตว (๑) นามํ อโหตี ๗ โส
เสฏฺฐจิโน อภิขิมฺหิ กณฺณโก วีย ขายี ๗ อชฺชกํ โอลิเกตฺตุมปี
น วิสตี ๗ อถสฺส มรณฺญาปายิ จินฺเตนุโต อตฺตโน กุมฺภการสฺส
สนฺตีกํ คณฺตฺวา ตสฺส กทา อาวาปี (๒) อาลิมฺเปสฺสตีตี ปุจฺฉิตฺวา
เสวตี วุตฺเต เตน หิ อิทํ สหสฺสํ คณฺหิตฺวา มเมกํ กมฺมํ
กโรหิตี อาห ๗ ก็ สามิตี ๗ เอโก เม อวชาตปฺตฺโต อตฺถิ
ตํ ตว สนฺตีกํ เปสฺสิตฺตานิ อถ นํ คพฺภํ ปเวเสตฺวา ตินฺนหา
๑. ม. โฆลิตฺโตเตว ๗ ๒. กตฺถจ. อาวาปี ๗

เล่มที่ 41 ปณฺวาคคฺควณณา หน้ 494

วาสยา ขณฺทาทขณฺทกั กนฺทิตฺวา จาญฺญิ ปกฺขิปิตฺวา อาวาเป (๑)

ปเวเสยฺยาสีติ ฯ อิทํ เต สหสฺสํ สจฺจการสทิสํ อุตฺตรํ ปน

เต กตฺตพฺพยฺยตฺตกํ ปจฺจนา กริสฺสามีติ ฯ กุมฺภกาโร สาธฺตฺติ

สมฺปฏฺิจฺฉิ ฯ

เสฏฺฐิ ปฺนทิวเส โฆสิตํ ปกฺโกสิตฺวา หิยฺโย มยา

กุมฺภกาโร เอกํ กมฺมํ อาณตฺโต เอหิ คุวํ ตาต ตสฺส สนฺตีกํ

กนฺตฺวา เอวํ วเทหิ หิยฺโย กิร เม ปิตฺรา อาณตฺตํ กมฺมํ

นินฺปาเทหีติ ปหิณฺนิ ฯ โส สาธฺตฺติ อคฺมาสิ ฯ ตํ ตตฺถ

กจฺจนฺตํ อิตโร เสฏฺฐิโน ปฺตฺโต ทารเกหิ สทฺธิ คุพฺกกิพฺ (๒)

กิปฺนโต ทิสฺวา ปกฺโกสิตฺวา กุหิ กจฺจสีติ ปฺจฺฉิตฺวา ปิตฺ

สาสนํ กเหตฺุวา กุมฺภการกสฺส สนฺตีกนฺติ วุคฺเต อหํ ตตฺถ

คมิสฺสามิ อิเม มํ ทารกา พหุลกฺขํ ชินฺนีสฺสํ ตํ เม ปฏฺิจฺฉินฺตฺวา

เทหีติ อาห ฯ อหํ ปิตฺุ ภายามีติ ฯ มา ภายิ ภาติก

อหํ ตํ สาสนํ หริสฺสามีติ ฯ พหุหิ ชิตฺโต ยาวาหํ อากจฺจามิ

ตาว เม ลกฺขํ ปฏฺิจฺฉินาหีติ ฯ โฆสิโต กิร คุพฺกกิพายํ (๓) เณโก

เตน นํ เอวํ นินฺพฺนฺธิ ฯ โสปี ตํ เตน หิ กนฺตฺวา

กุมฺภการํ วเทหิ ปิตฺรา กิร เม หิยฺโย เอกํ กมฺมํ อาณตฺตํ

ตํ นินฺปาเทหีติ อฺยฺโยเชสิ ฯ โส ตสฺส สนฺตีกํ กนฺตฺวา ตถา

อวจ ฯ

๑. กตฺถจฺฉิ. อาวาญฺเ ๒. ม. คุพฺกกิพฺ ๓. ม. คุพฺกกิพายํ ฯ

อด นั ภูมุกาโร เสฏฐินา วุตตนิยามเนน มาเรตวา
อาวาเป จิปี ฯ โฆสิโตปี ทิวสภาคัม กิพิตวา สายนุหสมเยว
เคหํ คนุตวา กิ ตาต น คโตสีตี วุตเต อุตตโน อคต-
การณญจ กนิฏฐสฺส คตการณญจ อาโรเจสิ ฯ เสฏฐิ หนุธีติ (๑)
มหาวิรวํ วิรวิตวา สกตสรีเร ปกุกุติตโลหิโต วिय หุตวา
อมุโถ ภูมุกการ มา นาสยิ มา นาสยีตี พาหา ปคคยห
กนุทนุโต ตสฺส สนฺติกั อคมาสิ ฯ ภูมุกาโร ตั ตถา
อากจฺจนตํ ทิสฺวา สามิ มา สทฺทํ กริ กम्मํ นิปฺพนนฺนติ
อาห ฯ โส ปพฺพเตน วिय มหนฺเตน โสเกน อวตฺถโณ หุตวา
อนปฺปกั โทมนสฺสํ ปฐิสฺเวเทสิ ฯ

เอวํ สนฺเตปี ปน เสฏฐิ ตั อฺชุกั โอลเกตุํ น
สกุโกติ ฯ กินฺติ น มาเรยฺยนฺติ จินฺเตนฺโต มม คามสเต
อายุตฺตกสฺส สนฺติกั เปเสตฺวา มาราเปสฺสามีตี อฺพายั ทิสฺวา
อัยฺ เม อวชาตปฺตุโต อิมํ มาเรตฺวา วจฺจกุเป จิปีตุ เอวญจ
กเต อหํ มาตฺตลสฺส กตฺตพฺพยฺตฺตกั ชานิสฺสามีตี ตสฺส ปณฺณํ
ลิจิตฺวา ตาต โฆสิต อมฺหากั คามสเต อายุตฺตโก อตฺถิ อิมํ
ปณฺณํ หริตฺวา ตสฺส เทหีตี วตฺวา ปณฺณํ ตสฺส ทฺสฺสนฺเต (๒)
พนฺธิ ฯ โส ปน อกฺขรสมยํ น ชานาตี ฯ ทหฺรกาลโต
ปฐุจาย หิ ตั มาราเปนฺโตว เสฏฐิ มาเรตุํ นาสกฺขิ
#๑. ม. ธี ธีตี ฯ ๒. ส. ย. ทสนฺเต ฯ

กั อกฺขรสมยั สิกฺขาปรสฺสตีฯ โส อตฺตโน มรณปรณเมว
ทฺสฺสนเต (๑) พนฺธิตฺวา นิกฺขมนฺโต อห ปาถยฺยเม ตาต
นตฺถิตีฯ ปาถยฺเยน กมฺมํ นตฺถิ อนฺตรามคฺเค อสฺสกาเม
นาม มม สหายโก เสฏฺฐี อตฺถิ ตสฺส ฆเร ปาตฺราสั
กตฺวา ปรโต (๒) กจฺจติฯ

โส สาธฺฐติ ปิตฺริ วนฺทิตฺวา นิกฺขมนฺโต ตํ กามํ
ปรตฺวา เสฏฺฐิฆริ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา เสฏฺฐิชาຍ ปรสฺสตีฯ
กุโต อากตฺถีสตี จ วุตฺเต อนฺโตนครโตติ อหฯ กสฺส
ปรตฺถโตสตีฯ ตุมฺหากํ สหายกเสฏฺฐิโน (๓) อมฺมาติฯ ตฺวํสิ โฆสฺสิโต
นามาติฯ อาม อมฺมาติฯ ตสฺสา สห ทสฺสเนเนว ตสฺมี
ปรตฺตสฺสเนโห อฺปฺปชฺชิตฺวา เสฏฺฐิโน ปเนกา ธีตา อตฺถิ
ปรณฺนรสโสปสวสฺสทฺเทสิกา อภิรฺูปา ปาสาทิกา ตํ รกฺขิตฺตุ
เอกเมว เปสนการิกํ ทาสี ทตฺวา สตฺตมฺมิกสฺส ปาสาทสฺส
อฺปริมตเล สิริคพฺเภ วสาเปนฺติฯ เสฏฺฐิธีตา ตสฺมี ฆเน ตํ
ทาสี อนฺตราปณํ เปเสสิฯ

อถ นํ เสฏฺฐิชายา ทิสฺวา กุหิ กจฺจสตีติ ปุจฺฉิตฺวา
อຍฺยธีตาย เปสนเนาติ วุตฺเต อิตฺ ตาว เอหิ ติจฺจตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปรตฺตสฺส เม ปิจกํ อตฺถริตฺวา อุกกํ อหริตฺวา ปาเท ไรวิตฺวา
เตลลํ มกฺขิตฺวา สยณํ อตฺถริตฺวา เทหิ ปจฺจนา เปสนํ กริสฺสสตีติ
#๑. สี. ย. ทสนฺเตฯ ๒. ย. ปรโตฯ ๓. ม. สหายเสฏฺฐิโนฯ

อาห ๑ สาคถาอกาสี ๑

อถ นั จิเรนาคตํ เสฏฐิธีตา สนตชเชสี ๑ อถ นั
สา อาห มา เม กุชฌิ เสฏฐิปุตุโต โฆสิโต อากโต
ตสส อิทลจิทลจ กตุวา ตตุถ คนตุวา อากตามหิตี ๑
เสฏฐิธีตาย เสฏฐิปุตุโต โฆสิโตติ นามํ สตุวาว ปุพพ-
สนนุवासวเสน เปมํ ฉวอิอาทีนิ ฉินนุทิตวา อฏฐิมิณซ์ อาหจ
จิตํ ๑ อถ นั ปุจฉิ กุหิ โส อมมาติ ๑ สยเน นิปนโน
นิททายตีติ ๑ อตุถิ ปนสส หตุเถ กิลจิติ ๑ ทุสสนเต (๑) ปณณ
° อตุถิติ ๑ สากิ ปณณํ นุ โข เอตนติ ๑ ตสมิ นิททายนเต
มาตาปีตุนํ อณณวิทิตตาย อปสสนตานิ โอตริตวา ตสส
สนตีกิ คนตุวา ตํ ปณณํ โมเจตุวา อาทาย อตุตโน กพุกิ
ปวิสิตวา ทวาริ ปิชาย วาคปานิ วิวริตวา อกขรสมเย
กุสลตาย ตํ ปณณํ วาเจตุวา อโห วต พาโล อตุตโน
มรณปณณํ ทุสสนเต (๑) พนุชิตวา วิจرتิ สเจ มยา น ทิฏฐิ
อสส นตุถิ ตสส ชีวิตนุติ ตํ ปณณํ ผาเลตุวา นาสะตุวา
เสฏฐิสส วจเนน อปริ ปณณํ ลิจิ อัย มม ปุตุโต
โฆสิโต นาม คามสโต ปณณาการิ ออาหาราเปตุวา อิมสส
ชนปทเสฏฐิโน ชิตรา สทฐิ มงคลิ กตุวา อตุตโน วสนคามสส
มชฌเม ทวิฏฐิมิกิ เคหิ การะตุวา ปาการปริกขเปน เจว
#๑. สี. ทสนเต ๑

เล่มที่ 41 ปณณาเวคควณณา หน้า 498

ปฐิสกุตติยา(๑) จ สุตวิหิตารกขั การเรเต มยหิ อิทลจิทลจ
มยา กตนติ สาสนั เปเสตุฯ เอวิ กเต อหิ มาตุลลส
กตตพพยุดตกั ซานิสสามิติ ลิจิตวา จ ปณณั สัหริตวา (๒)
ทูลสนเดเววสส พนธิ ฯ

โส ทิวสภาคั นิททายิตวา อญจาย ภุจชิตวา ปกุกามิ
ปุนทิวเส ปาโตว ตั คามั คนตุวา आयุตตกั คามกัจจ
กโรนตเมว ปสสิฯ โส ตั ทิสวา ก็ ตาตาติ ปุจฉิตวา
ปีตรา เม ตุมหากั ปณณั เปสิตนติ วุตเต ปณณั คเหตุวา
วาเจตวา ตุญจมานโส ปสสธ โภ มม สามินอ มยิ สินหิ (๓)
เชญจปุตตสส มงคัล กโรตติ มม สนตักั ปหิฉิฯ สีนั
ทารูอาทีนิ อاهرธาติ คหปติเก อาณาเปตวา คามมชเช
วุตตปปรการิ เกหิ การेतวา (๔) คามสโต ปณณาการิ
อาหาราเปตวา ซนปทเสญจโน ชีตริ อานेतวา มงคัล กตุวา
เสญจิสส สาสนั ปหิฉิ อิทลจิทลจ มยา กตนติ ฯ

ตั สตุวา เสญจโน ยั การेमิ ตั น โหติฯ
ยั น การेमิ ตั โหติติ มหนตั โทมนสลั อุปปชชิฯ
ปุตโตโสเกน สทฐี โส โสโก เอกโต หตุวา กุจฉิทาหิ
อุปปาเทตวา อติสาริ ซเนสิฯ เสญจิชีตาปี สเจ โกจิ เสญจโน
#๑. ม. ปฐิสกุตตีหิ ฯ ๒. ม. สงฆริตวา ฯ ๓. ม. ปสสธ โภ
#มม สามินอ มยิ สินหิ กตุวา ฯ ๔. ม. การาเปตวา ฯ

สนตทิคา อากจจติ มม อกเถตวา เสฏฐิจิปุตตสส ปจมตรัง มา
กเถถาติ (๑) อาณาเปสิ ฯ เสฏฐีปี โข น ทานี ทฏฐปุตต์
มม สุปเตยยสส สามิกั กริสสามิติ จินุเตตวา เอกัง आयुत्तัก
อาห มาตุล ปุตต์ เม ทฏฐกาโอมหิ เอกัง ปาทุมลิกั เปเสตวา
เอกัง ปณณั ลิจิตวา เปเสตวา มม ปุตต์ ปกโกสาเปหิติ ฯ

โส สาฐติ ปณณั ทตวา เอกัง ปุริสั เปเสติ ฯ

เสฏฐีชีตา เสฏฐีสส พลวคิลานกาเล โฆสิตกุมารัง อาทาย
อกมาสิ ฯ เสฏฐี กาลมกาสิ ฯ ราชา ปีตริ กาลงกเต ปีตรา
ภุตตโกกั ทตวา สพพสเสน เสฏฐีญจัน อทาสี ฯ โฆสิตเสฏฐี
นาม หุตวา มหาสมปุตติยั จิโต เสฏฐีชีตาย กาพिया จ
วจนเน อาทิตโต ปญจาย สตตส จาเนสุ อตตโน มรณ-
มุตตภาวั ฌตวา เทวลิกั สหสั (๒) วิสซชเชตวา ทานั
ปญจเปสิติ ฯ เอวมสส สตตส จาเนสุ อโรกภาโว ปุญญวโต
อิทฐิ ฯ ตตถ กหนติ เกหิ วุจจติ กहे ปติ กหปติ ฯ
มหาศาลกุลเอ อธิปติสเสตัง นามั ฯ เกสุจิ โปตถเกสุ โฆสิตา-
นนตรัง เมณฑโก ลิจิโต ฯ

ปญจนัน มหาปุญญานัน ปุญญวโต อิทฐิติ เอตถ
ปุญญอิทฐิ ปญจนัน มหาปุญญานัน ทฏฐพพาทิ อตถโถ ฯ ปญจ
มหาปุญญา นาม เมณฑกเสฏฐี ตสส ภริยา จนนพพมา
#๑. ม. กเถถาติ ฯ ๒. ม. สตสหสั ฯ

ปฺตุโต ฃนณชยเสฏฺฐี สฺพนสา สฺพนนเทวี (๑) ทาโส ปฺณโณ
นามาติ อีเม ปณฺจ ฃนา ปจฺเจกพฺพุเท (๒) กตาริการาฯ เตสฺ
เมณฺทกเสฏฺฐี อฑฺฒเตรสานี โกฏฺจสตานี โสธาเปตฺวา สีสํ
นฺหาโน ทฺวารเ นีสํทิตฺวา อฺทฺธํ อฺลฺลเกติ อากาสโต
รตฺตสาลิธารา โอปตฺติตฺวา สพฺพโกฏฺเจสฺ ปฺเรติ ฯ

ตสฺส ภริยา ตณฺฑลํ เอกนาพิมตฺตํ คเหตุวา ภตฺตํ
ปจาเปตฺวา เอกสมิํ สฺวปฺพยณฺชนเก สฺวปํ การेतฺวา สพฺพา-
ลงฺการปฏิมณฺฑิตา ทฺวารโกฏฺจเก ปณฺณตฺตาสเน นีสํทิตฺวา
สพฺเพ ภตฺเตนอตุถิกา อากจฺจนฺตฺติ โฆสาเปตฺวา ปกฺโกสาเปตฺวา
สฺวณฺณกฏฺจํ อาทาย อากตาคตานํ อฺปนีตภาฃนานิ ปฺเรตฺวา
เทติ สกททิวสมฺปิ เทนฺติยา กฏฺจจฺจนา สกํ กหิตฏฺจานมตฺตเมว
ปณฺณายติ ฯ

ตสฺส ปฺตุโต สีสํ นฺหาโต สหสฺสตฺถวิกํ อาทาย
กหาปณฺเหิ อตุถิกา อากจฺจนฺตฺติ โฆสาเปตฺวา อากตาคตานํ
คหิตภาฃนานิ ปฺเรตฺวา เทติ ฯ ถวิกาย กหาปณฺสหสฺสเมว
โหติ ฯ

ตสฺส สฺพนสา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา จตฺโทณิกํ
วีหิปีฏกํ อาทาย อาสเน นีสินฺนา พิฃภตฺเตน อตุถิกา
อากจฺจนฺตฺติ โฆสาเปตฺวา อากตาคตานํ คหิตภาฃนานิ
#๑. ย. สฺพนนาเทวี ฯ ๒. ม. ปจฺเจกสมฺพฺพุเท ฯ ๓. ม. สพฺพ-
#โกฏฺเจ ฯ

ปุเรตวา เทติ ปฎักิ ยถาปุริตเมว โหติ ฯ

ตสฺส ทาโส สพฺพาลงฺการปฎิณฺฑิตฺ สฺวณฺณยฺเย
สฺวณฺณโยตฺเตหิ โคณเ โยเชตฺวา สฺวณฺณปโตทฎฺฐี (๑) อาทาย
โคณานํ คนฺธปฺลยจฺจฺกุลิกานิ ทตฺวา วิสาณฺณสุ สฺวณฺณโกสเก
ปฎิณฺฑิตฺวา เขตฺตํ คนฺธวา ปาเชติ อิตฺติสฺส อิตฺติสฺส
มชฺเช เอกาติ สตฺต สีดาโย ภิชฺชิตฺวา กจฺจติ ฯ ชมฺพฺทีป-
วาสิโน ภตฺตพิชฺหิรณฺณสฺวณฺณาทีสุ ยถารุจฺติ เสฎฺฐิเกหโตเยว
คณฺหีสุ ฯ อนุกฺกเมน ปน ภทฺทियนฺคิ อนุปฺตเต ภควติ
ภควโต ชมฺมเทสฺนายน ปฺลย มหาปฺลยวา จ ชนฺนชยเสฎฺฐิสฺส
ธิตา วิสาขา จ โสตาปฺตติผลํ ปาปฺณีสฺสุ ฯ อัย ปน เสนํ
ปฺลยจฺจนํ มหาปฺลยวานํ ปฺลยวโต อิทฺธิ ฯ สงฺเขปน ปน
ปริปากกเต ปฺลยสมฺภारे อิชฺฉนฺนกวีสโส ปฺลยวโต อิทฺธิ ฯ

วิชฺชามยิทฺธินิทฺเตเส อิชฺฉนฺนาการิ คนฺธาริวิชฺชํ वा
อุปจารสิทฺธี ปตฺติตฺติทฺธี (๒) อณฺณํ वा วิชฺชํ ชาเรนฺตีติ
วิชฺชาชฺรา ฯ

วิชฺชํ ปริชฺชเปตฺวาติ ยโถปจาริ วิชฺชํ มุเขน
ปริวตฺเตตฺวา ฯ เสสิ วุตฺตตฺถเมวาทิ ฯ

สมฺมาปโยคิทฺธินิทฺเตเส อิชฺฉนฺนาการิ ปุจฺจิตฺวา อณฺณสฺส
วิเสสสฺส อภาวโต กตฺมาติ อปุจฺจิตฺวา ปการมตฺตเมว ปุจฺจนฺเตน
#๑. ส. สฺวณฺณปโตทฎฺฐี ฯ ๒. ม. ปตฺติตฺติทฺธี ฯ

กถนฺติ ปุจฺจาทตา ตเถว เวนฺตฺติ นิกมนฺ กตฺ ๑ เอตฺถ จ
ปฎิปตฺติสงฺฆาตฺเสว สมฺมาปโยคฺสฺส ทิปนฺวเสน ปุริมปาฬิสทิสาว
ปาติ อากตา ๑ อฏฺฐกถายฺ (๑) ปน สกฺกฺพฺยฺหาทิกฺรณฺวเสน ยงฺกิลฺยฺจิ
ลํวิทฺหนํ ยํ กิลฺยฺจิ สิปฺปกมฺมํ ยํ กิลฺยฺจิ เวชชกมฺมํ ตินฺณํ เวทานํ
อฺคฺคหณฺํ ตินฺณํ ปิฏฺกานํ อฺคฺคหณฺํ อนฺตมฺโส กสนฺวปนาทินิ
อฺปาทาย ตํ ตํ กมฺมํ กตฺวา นิพฺพตฺตฺวิเสโส ตตฺถ ตตฺถ
สมฺมาปโยคฺปจฺจยา อิชฺฉนฺนฏฺเฐน อิทฺธีติ อากตาติ ๑
ทสอิทฺธิทฺเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ๑
อิทฺธิกถาวณฺณา นิฏฺฐิตา ๑

อภิสมยกถาวณฺณา

อิทานิ อิทฺธิกถานนฺตรํ ปรมิทฺธิกฺกตํ อภิสมยํ ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย อภิสมยกถาย อปฺพุพฺพตฺถานวณฺณา ๑
ตตฺถ อภิสมโยติ สจฺจานํ อภิมุขเณ สมากโม ปฎิเวโรติ
อตุโถ ๑ อตฺถาภิสมโยติ เกจิ ๑
เกน อภิสมเมตฺติทึ กิ วุตฺตํ โหติ เอวํ มหตฺถิโย โข
ภิกฺขเว ฐมฺมาภิสมโยติคิอาทิสฺ (๒) สุตฺตปฺเทสฺ โย โส รโส อภิสมโยติ
วุตฺโต ตสฺมี อภิสมเย วตฺตมาเน อภิสมเตตา ปุคฺคโล เกน
ฐมฺเมน สจฺจานิ อภิสมเต อภิมุโข หุตฺวา สมากจฺจติ
#๑. ม. มหาอฏฺฐกถํ สนฺธาย วุตฺตํ ๑ ๒. ตี. นิ. ๑๖/๓๑๒/๑๖๒ ๑

ปฏิวิษณตตี วุคตฺ โหตตี ฯ อัย ตาว โจทกสฺส ปุจฺฉา ฯ

จิตฺเตน อภิสเมตตี จิตฺตํ วินา อภิสมยภทวโ ตถา
วิสฺสชฺชนํ ฯ

หฺนจิตฺตอทฺธิ ปุณฺ โจทนา ฯ หฺนจิตฺตยทิตฺติ อคฺคโธ ฯ

จิตฺเตนาตฺติ วุคตฺตตฺตา เตน ทิ อญฺญาณิ อภิสเมตตี อาทฺ ฯ

น อญฺญาณิ อภิสเมตตี จิตฺตมตฺเตน (๑) อภิสมยภทวโ

ปฏิกฺเขโป ฯ ฌาณน อภิสเมตตี ปฏิญฺญา ฯ ปุณฺ หฺนจิตฺตอทฺธิ

ฌาณนาตฺติ วุคตฺตตฺตา อญฺญาณิ อจิตฺตโกตฺติ (๒) โจทนา ฯ น

อจิตฺตโก อภิสเมตตี อจิตฺตสฺส อภิสมยภทวโ ปฏิกฺเขโป ฯ

จิตฺเตน จาตฺตอทฺธิ ปฏิญฺญา ฯ ปุณฺ หฺนจิตฺตอทฺธิ สพฺพจิตฺต-

ฌาณสาธารณวเสน โจทนา ฯ เสสโจทนาวิสฺสชฺชนสฺสปี เอเสว

นโย ฯ

ปรโต ปน กมฺมสฺสกตจิตฺเตน จ ฌาณน จาตฺติ

กมฺมสฺสกา สตฺตาทฺติ เอวํ กมฺมสฺสกตาย ปวตฺตจิตฺเตน จ

ฌาณน จ ฯ

สจฺจานุโลมิกจิตฺเตน จ ฌาณน จาตฺติ สจฺจปฏิเวทสฺส

อนฺุคฺคตฺตา สจฺจานุโลมิกสงฺขาเตน วิปฺสฺสนาสมฺปยุคฺตจิตฺเตน จ

วิปฺสฺสนาฌาณน จ ฯ

กถนฺติ ยถา อภิสมโย โหติ ตถา กเถคฺคกมฺยตา ปุจฺฉา ฯ

#๑. ม. จิตฺตมตฺเตเนว ฯ ๒. ม. อจิตฺตโกตฺติ ฯ

อุปฺปาทาธิปเตยฺยนฺติ ยสฺมา จิตฺตสฺส อุปฺปาเท อสนฺต-
เจตสิกานํ อุปฺปาโท นตฺถิ ฯ อารมฺมณคฺคหณฺ์ หิ จิตฺตํ
เตน สห อุปฺปชฺชมานา เจตสิกา กถํ อารมฺมณเ อคฺคหิตเ
อุปฺปชฺชิสฺสนฺติ ฯ อภิธมฺเมปิ จิตฺตฺอุปฺปาเทเนว เจตสิกา วิภคฺตา
ตสฺมา มคฺคณาสฺส อุปฺปาเท อธิปฺติภูตํ จิตฺตฺนฺติ อตฺถโถ ฯ

ณาสฺสชาติ มคฺคณาสฺส ฯ

เหตุ ปจฺจโย จาติ ชนโก จ อุปฺตถมฺภโก จ ฯ

ตํสมฺปยุตฺตฺนฺติ เตน ณฺาณน สมฺปยุตฺตํ ฯ

นิโรธโคจรนฺติ นิพฺพานารมฺมณฺ์ ฯ

ทสฺสนาธิปเตยฺยนฺติ เสสานํ ทสฺสนกิจฺจาภาวา นิพฺพาน-
ทสฺสเน อธิปฺติภูตํ (๒) ฯ

จิตฺตสฺสชาติ มคฺคสมฺปยุตฺตจิตฺตสฺส ฯ

ตํสมฺปยุตฺตฺนฺติ เตน จิตฺเตน สมฺปยุตฺตํ ฯ

ยสฺมา เอตมฺปิ ปริยายํ น เกวลํ จิตฺตณฺาเนหิเยว

อภิสมโย อถ โข สพฺเพปิ มคฺคสมฺปยุตฺต จิตฺตเจตสิกา

ธมฺมา สจฺจาภิสมยกิจฺจสาธนฺวเสน อภิสมโย นาม โหนฺติ ฯ

ตสฺมา ตมฺปิ ปริยายํ ทสฺเสตฺถกาโม กิ นฺ อตฺตโกเยว

อภิสมโยติ ปุจฺฉิตฺวาน หีติ ตํ วจันํ ปฏิกฺขิปีตฺวา

โลกุตฺตรมคฺคกฺขณฺเติอาทิมาห ฯ

#๑. ม. อสฺติ เจตสิกานํ ฯ ๒. ม. เสสานํ ทสฺสนกิจฺจาภาวา

#นิพฺพานทสฺสเน อธิปฺติภูตํ ฯ

ทสฺสนาภิสมโยติ ทสฺสนญฺโตะ อภิสมโย ๑ เอส นโย
เสเสสุปี ๑
สจฺจชาติ สจฺจญาณานี ๑
มคฺคถาวณเมว นิพฺพานานุสฺสนญฺเจน วิปสฺสนา ๑
วิโมกฺโขติ มคฺควิโมกฺโข ๑
วิชฺชาติ มคฺคถาวณเมว ๑
วิมุตฺตีติ สมฺมจฺเณทวิมุตฺติ ๑
นิพฺพานํ อภิสมียตีติ (๑) อภิสมโย ๑
เสสา อภิสเมนฺติ เอเตหีติ อภิสมยา (๒) ๑
ปฺน มคฺคผลวเสน อภิสมยํ ภินฺทิตฺวา ทสฺเสตฺถุ ภินฺนฺตฺติ-
อาทิมาน ๑ ผลกฺขณฺเน ปเนตฺถ ยสฺมา สมฺมจฺเณทญฺเจน (๓) ขเย
ถาณํ น ลพฺภติ ตสฺมา ปฏิปฺปสฺสทฺธญฺเจน อนฺนุปฺปาเท
ถาณนฺติ วุตฺตํ ๑ เสสํ ปน ยถานูรูปํ เวทิตพฺพนฺติ ๑
อิทานิ ยสฺมา กิเลสฺปฺปหานเ สติ อภิสมโย โหติ
อภิสมเย จ สติ กิเลสฺปฺปหานํ โหติ ตสฺมา โจทนาปฺพุพฺพคมํ
กิเลสฺปฺปหานํ ทสฺเสตฺถกาโม ยฺวายนฺติอาทิมาน (๔) ๑
ตตฺถ ยฺวายนฺติ โย อยํ มคฺคญฺโจะ อริยปฺุคฺคโล ๑
เอวมาทิกานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ วจนานิ โจทกสฺส ปุจฺฉา ๑
ปฺน อตีเต กิเลสฺ ปชฺหตีติ อิํ โจทนาย
#๑. ม. อภิสมียตีติ ๑ ๒. ย. อภิสมโย ๑ ๓. ม. สมฺมจฺเณทญฺเจน ๑
#๔. ม. ย. ยฺวายํ ๑

โอกาสทานตุถํ วิสฺสชฺชนํ ฯ

จีณฺณติ ภงฺควเสณ จีณฺณํ ฯ

นิริทฺชนฺติ สนนฺตานวเสณ ปุณฺปปุณฺนี อนฺนุปรตฺตติยา นิริทฺธํ ฯ

วิกตฺนฺติ วตฺตมานภฺขณฺโต อปรคฺตํ ฯ

วิกเมตฺติติ อปรคฺมยติ ฯ

อตฺตงฺกตฺนฺติ อภาวํ กตฺตํ ฯ

อตฺตงฺกเมตฺติติ อภาวํ คฺมยติ ฯ

ตตฺตฺโต ทิสฺสํ ทสฺเสตฺตฺวา น อตฺตีเต กิเลเส ปชฺหตฺตีติ

ปฏิกฺกขิตฺตํ ฯ

อนาคตโจทฺทนาย อชาตฺนฺติ ชาตฺตี อปรตฺตํ ฯ

อนิพฺพตฺตฺนฺติ สภาวํ อปรตฺตํ ฯ

อนฺนุปรนฺนฺนฺติ อฺปรปาทโต ปภฺภูติ อฺทฺธํ (๑) น ปฏฺธิปนฺนํ ฯ

อปรคฺกุฏฺตฺนฺติ ปจฺจุปรนฺนภาเวณ จิตฺตสฺส อปรคฺกุฏฺตํ ฯ

อตฺตีตฺนาคเต ปชฺหโต ปหาตพฺพานํ นตฺถิตฺตย อผลโล วายาโม

อาปรชฺชตฺตีติ ตทฺถกฺมยฺปิ ปฏิกฺกขิตฺตํ ฯ

รตฺโต รากํ ปชฺหตฺตีติ วตฺตมานเณน ราเคน รตฺโต ตเมว

รากํ ปชฺหติ ฯ วตฺตมานกิเลเสสุปิ เอเสว นโย ฯ

ถามคฺโตติ ถิรสภาวํ คฺโต ฯ

กณฺหสุกฺกาทิ อฺกฺสลา จ กฺสลา จ ชฺมมา ยฺคนทฺธา

#๑. ยฺ. ลทฺธํ ฯ

สมเมว วตฺตฺนฺตีติ (๑) อาปชฺชตีติ อตุโถ ๑

สงฺกิลเสีกาติ เอวํ สงฺกิลเสานํ สมฺปยุตฺตภาเว สติ
สงฺกิลเส เยตฺตฺตา (๒) มคฺคภาวนา โหตีติ อาปชฺชตีติ อตุโถ ๑
เอวํ ปจฺจุปนฺเน ปชฺหโต วายาเมเน สทฺธี ปหาตพฺพานํ
อตุตฺตาย สงฺกิลเสีกา จ มคฺคภาวนา โหติ วายาโม จ
อผลฺโล โหติ ๑ น หิ ปจฺจุปนฺนํ นํ กิลเสานํ จิตฺตวิปฺปยุตฺตา
นาม อตุตฺตีติ (๓) ๑

น หีติ จตุธา วุตฺตสฺส วจนสฺส ปฏิกฺเขโป ๑

อตุตฺตีติ ปฏิกฺขานนํ ๑

ยถา กถํ วิทยาติ อตุตฺติภาวสฺส อุทาหรณทสฺสเนตฺถํ
ปฺจุจฺฉา ๑ ยถา อตุตฺติ ตํ เกเน ปกาเรน วย อตุตฺติ กิ
วย อตุตฺตีติ อตุโถ ๑

ยถาปีติ (๔) ยถา นาม ๑

ตฺรฺโณ รุกฺโขติ ผลทายกภาวทีปนตฺถํ ตฺรฺณคฺคหณํ ๑

อชาตผลฺโลติ ผลทายกตฺเตปี สติ ผลคฺคหณโต ปฺเรกา-
ลคฺคหณํ ๑

ตเมนนฺติ ตํ รุกฺโข ๑

เอนนฺติ นิปาตมตฺตํ ๑ ตํ เอตฺนฺติ วา อตุโถ ๑

มุลํ ฉินฺนฺเตยฺยาติ มุลโต ฉินฺนฺเตยฺย ๑

#๑. กตฺถจฺจิ. ยุกนทฺธา ปวตฺตฺนฺตีติ ๑ ๒. ม. นียุตฺตา ๑

#๓. ม. อตุตฺตีติ ๑ ๔. ม. เสยฺยถาปี ๑

อชาตผลาติ อชาตานี ผลานี ฯ

เอวเมวนฺติ เอวิ เอวิ ฯ

อุปฺปาโท ปวตฺตํ นิमितฺตํ อายุหนานติ จตุหิปี ปจฺจุปฺปนฺน-

ขนฺธสนฺดานเมว วุตฺตํ ฯ ยสฺมี หิ ขนฺธสนฺदानเน ยํ ยํ

มคฺควณณํ อุปฺปชฺชติ เตน เตน มคฺควณณเนน ปหาตพฺพานํ

กิเลสานํ ตํ ขนฺธสนฺदानํ อพฺปิซํ โหติ ฯ ตสฺส อพฺปิชฺชุตฺตตา

ตปฺปจฺจยา เต เต กิเลสตา อณฺุปฺปนฺนาเยว น อุปฺปชฺชนฺติ ฯ

อาทีนํ ทิสฺวาติ อนิจฺจาทีโต อาทีนํ ทิสฺวา ฯ

อณฺุปฺปาโทติอาทีหิ จตุหิ นิพฺพานเมว วุตฺตํ ฯ

จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ มคฺควสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ฯ

เหตุนิโรธา ทุกฺขนิโรโธติ กิเลสานํ พิชฺชุตฺตสฺส สนฺदानสฺส

อณฺุปฺปาทนิโรธา อเนกตกฺขนฺธฏฺตสฺส ทุกฺขสฺส เหตุญฺดานํ

กิเลสานํ อณฺุปฺปาทนิโรโห โหติ ฯ เอวิ ทุกฺขสฺส เหตุญฺตกิเลสานํ

อณฺุปฺปาทนิโรธา ทุกฺขสฺส อณฺุปฺปาทนิโรโห โหติ ฯ เอวิ กิเลสป-

ปหานยฺตติสพฺภาวโต อตฺถิ มคฺควณณานติอาทีมาห ฯ

อฎฺฐกเถายํ ปน เอเตน ก็ ทีปิตํ โหติ (๑) ญฺมิลทฺธานํ

กิเลสานํ ปหานํ ทีปิตํ โหติ ฯ ญฺมิลทฺธา ปน ก็ อตีตนาคตา

อุทาหุ ปจฺจุปฺปนฺนาติ ญฺมิลทฺธปฺปนฺนาเยว นามาติ วตฺวา

กถิตกิเลสปฺปหานสฺส วิตุถารกเถา สุตมยณณกเถาย มคฺคว-

#๑. วิสฺสุทฺธิมคฺคว. ๓/๓๔๐ ฯ

สจฺจนิทฺเทสวณณาย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา อธิ ปน
มคฺคถาวณณ ปหาตพฺพา กิเลสายเว อธิปฺเปตาคี ฯ
อภิสมยถาวณณา นิฎฺฐิตา ฯ

วิวกกถาวณณา

อิทานิ ปหานาวสานาย อภิสมยถาย อนนฺตรํ
ปหานาการํ ทสฺเสนฺเตน กถิตาย สุตฺตนตฺตฺพพฺพคฺมาย วิวก-
ถาย อปฺพุตฺถานวณณา ฯ

ตตฺถ สุตฺตนเต (๑) ตาว เย เกจิติ อนวเสสปรียาทานํ ฯ

พลกรณียาคี อูรฺพาทฺพเลน (๒) กตฺตพฺพา ฯ

กมฺมนตาคี ชาวนลงฺมนกสนวปนาทีนิ กมฺมานิ ฯ

กรียนฺตฺติ (๓) พลวณฺเตหิ กรียนฺติ ฯ

สีลํ นิสฺสายาคี จตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสีลํ นิสฺสยํ กตฺวา ฯ

ภาวตฺตีติ ภินฺนสีลสฺส ภาวนาภาวโต อธิ ปน โลกีย-

โลกุตฺตรา มคฺคภาวนา อธิปฺเปตาคี ฯ

วิวกนินฺสฺสิตนฺติ ตทงฺควิเวกํสมฺมุจฺเจทวิเวกนินฺสฺสรณวิเวก-
นินฺสฺสิตํ (๔) ฯ

วิเวโกติ วิวิตฺตตา ฯ อัยฺ หิ อริยมคฺคภาวนानุยฺตุโต โยคิ

#๑. สํ. มหา. ๑๘/๒๖๔-๕/๖๘ ฯ ๒. ม. อูรฺพเลน พาทฺพเลน ฯ

#๓. สํ. ม. กรียนฺตฺติ ฯ ๔. ม. ตทงฺควิเวกํ สมฺมุจฺเจทวิเวกํ

#นินฺสฺสรณวิเวกํ นินฺสฺสิตํ ฯ

วิปสฺสนากุขณ กิจฺจโต ตทงคฺวิเวกนีสฺสิตํ อชฺฌาสนยโต
นีสฺสรณวิเวกนีสฺสิตํ มคฺคกุขณ กิจฺจโต สมฺมุจเจทวิเวกนีสฺสิตํ
อารมฺมณโต นีสฺสรณวิเวกนีสฺสิตํ ภาเวติ ๙ เอส นโย วิราค-
นีสฺสิตาทีสุ ๙ วิเวโกเยว หิ วิรชฺชนภูเจน วิราโค นโรธภูเจน
นโรธो โวสฺสชฺชนภูเจน โวสฺสคฺโค ๙

อถ วา กิลเสหิ วิวิตตตฺตา วิเวโก กิลเสหิ วิรตตตฺตา
วิราโค กิลसानํ นโรธชฺชตฺตา นโรธอ กิลसानญจ ปริจฺจตตตฺตา
วิสฺสภูจตฺตา นีพฺพาน จิตตสฺส จ วิสฺสภูจตฺตา โวสฺสคฺโค ๙
โวสฺสคฺโค ปน ทฺวิโธ ปริจฺจจากโวสฺสคฺโค จ ปกฺขนฺทน-
โวสฺสคฺโค จ ๙

ตตฺถ ปริจฺจจากโวสฺสคฺโคติ วิปสฺสนากุขณ ตทงคฺวเสน
มคฺคกุขณ สมฺมุจเจทวเสน กิลสปปฺหานํ ๙

ปกฺขนฺทนโวสฺสคฺโคติ วิปสฺสนากุขณ ตนฺนินฺนภาเวน
มคฺคกุขณ อารมฺมณกรณน นีพฺพานปกฺขนฺทนํ ๙ ตทกฺขมฺปิ
อิมสฺมี โลกียโลกุตฺตรมิสฺสเก อตฺถวณฺณนายนเย วฏฺฏติ ๙ ตถา
หิ อโย สมฺมาทิฏฺฐิจาทีสุ เอเกโก ชฺมโม ยถาวุตฺเตน ปกาเรน
กิลเส จ ปริจฺจชติ นีพฺพานญจ ปกฺขนฺทติ ๙

โวสฺสคฺคปริณามินฺติ อิมินา ปน สกเลน วจเนน
โวสฺสคฺคตฺถํ ปริณามิตํ (๑) ปริณตฺถจฺจ ปริปฺจจิตํ (๒) ปริปฺกุกฺกจาติ
#๑. ม. ปริณามิตํ ๙ ๒. ม. ปริปฺจจิตํ ๙

วุดตํ โหติ ฯ อยมปี อริยมคฺคภาวนานยฺยุตฺโต ภิกฺขุ ยถา
สมฺมาทิฏฺฐิจาที่สุ เอเกโก ฐมฺโม กิเลสปริจจาคโอสฺสคฺคตฺถยจ
นิพฺพานปกฺขนฺทนโอสฺสคฺคตฺถยจ ปริปฺจติ ฯ ยถา จ ปริปกฺโก
โหติ ตถา นํ ภาวติ ฯ

พีชคามภูตคามาคิ เอตฺถ มฺลพีชํ ขนฺธพีชํ อคฺคพีชํ
ผลฺพีชํ พีชพีชนฺติ (๑) ปณฺจวิธํ พีชํ พีชคาโม นาม พีชสมฺโหติ
อตุโถ ฯ ตทฺเว ปน สมฺปนฺนนิลงฺกรปาตฺถภาวโต ปฏฺฐาย
ภูตคาโม นาม ภูตानํ ชาตानํ นิพฺพตฺตมฺลนิลงฺกรานํ สมฺโหติ
อตุโถ ฯ ทเวตาปริคฺคเห สติ นีลงฺกรกาลโต ปฏฺฐติ โหติติ
เตสํ ทเวตาสงฺขาตानํ ภูตानํ คาโมติปี ภูตคาโมติ วทนฺติ ฯ
วฺจฺจณฺติ (๒) องฺกราทิวเสน ฯ

วิรูฬฺหิณฺติ ขนฺธาทิวเสน ฯ เวปฺลฺลนฺติ ปุปฺผาทิวเสน ฯ
ฐมฺเมสุ ปน วฺจฺจณฺติ (๒) อปฺพุพฺพฐมฺมปวตฺติวเสน ฯ

วิรูฬฺหิณฺติ สกฺิจจกรณฺสาธนเสน (๓) ฯ

เวปฺลฺลนฺติ กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน วิปฺลฺลภาวนฺติ อตุโถ ฯ
วิปฺลฺลตฺตฺตฺติปี ปาโฐ ฯ

อถวา เอตานิ ตีณิ ปทานิ สีสฺสมาธิปญฺญาหิปี
โยชนฺติ ฯ

#๑. วิ. มหา. ๒/๓๕๕/๒๓๓ ฯ ม. ผพลพีชํ พีชพีชนฺติ ฯ

#๒. ม. ย. วฺจฺจณฺติ ฯ ๓. ม. สกฺิจจ ฯ

ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโกติ กิเลสํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา (๑) วิเวโก ฯ
นิสฺสรณวิเวโกติ สพฺพสงฺขตนิสฺสรณภูโต สงฺขารวิเวโก ฯ
ฉนฺทชาโต โหตีติ ปุพฺพภากะ ชาตธมฺมฉนฺโท โหติ ฯ
สทฺธาธิมฺตฺโตติ ปุพฺพภากะเยว สทฺธาย อธิมฺตฺโต โหติ ฯ
จิตฺตํ จสฺส สุวาทิภูจิตฺตฺติ ปุพฺพภากะเยว จิตฺตฉจฺจ อสฺส
โยคิสฺส สฺวอภิจิตฺตํ สฺวภูจฺจ ปติภูจิตฺตํ โหติ ฯ อิติ ฉนฺโท สทฺธา
จิตฺตฺติ อิมะ ตโย ธมฺมา ปุพฺพภากะ อุปฺปนฺนวิเวกานํ
อุปฺนิสฺสยตฺตา นิสฺสยา นาม. เกจि ปน จิตฺตํ จสฺส
สุวาทิภูจิตฺตฺติ สฺมาธิ วุตฺโตติ วทฺตฺติ ฯ วิรคาคาทิสฺสปี เอนะ
นโย ฯ

นิโรธวาระ ปน นิโรธสทฺทโต อลฺลํ ปริยายจณํ
ทสฺเสนฺเตน อมตฺตา ธาตฺตฺติ วุตฺตํ เสสเสฺว นิโรธํ นิพฺพานนฺติ ฯ
อุภยตฺถาปี นิพฺพานเมว ฯ

ทฺวาทส นิสฺสยาติ ฉนฺทสทฺธาจิตฺตานิเยว วิเวกาทิสฺส จจฺจ
เอเกกสฺมี ตโย ตโย กตฺวา ทฺวาทส นิสฺสยา โหณฺติ ฯ

สฺมมาสงฺกปฺปวายามสฺติสฺมาธินฺมฺปิ อิมินาว นเยน
อตุลโยชนา เวทิตฺตฺวา ฯ สฺมมาวาจากมฺมนฺตฺตาชีวานํ ปน
ฉานกฺขณะ วิปฺสฺสนากฺขณะ จ อภาวา ฉานวิปฺสฺสนานํ
ปุพฺพภากะปรภากะเสน วุตฺตมานา วิรติโย ฉานวิปฺสฺสนา
#๑. ย. ปฏิปฺปสฺสทฺธิยํ ฯ

เล่มที่ 41 ปณณาวคความณณา หน้า 514

สนุนิสิตตา กตฺวา วุตฺตาคี เวทิตพฺพํ ฯ

นีวรณานํ ทิฏฺฐิตตานณฺจ วิเวกวิราคณิโรธปฏินิสฺสคฺคา
ตถา ปวตฺตมานานํ วิรตีนํ วิเวกาทโย นามาติ เวทิตพฺพํ ฯ
ยถา อฏฺฐกนิปาเต ตโต ตฺวํ ภิกฺขุ อิมํ สมารี สวิตกฺก-
สวิจารมฺปิ ภาเวยฺยาสี อวิตกฺกวิจารมตฺตมฺปิ ภาเวยฺยาสี
อวิตกฺกํ อวิจารมฺปิ ภาเวยฺยาสี สบปีติกมฺปิ ภาเวยฺยาสี
นิปปีติกมฺปิ ภาเวยฺยาสี สาทสหคตมฺปิ ภาเวยฺยาสี อฺเปกฺขา-
สหคตมฺปิ ภาเวยฺยาสีตี (๑) ฯ

เมตฺตาทโย กายานุปสฺสนาทโย จ นียกชฺฆตฺตมฺมูลสมาริ-
วเสน จตฺกฺกปณฺจกชฺฆานิกา วีย วุตฺตาคี เอวมิธาปี ปุพฺพภาค-
ปรภาควเสน วิรติโย วุตฺตาคี เวทิตพฺพํ ฯ พุยฺยชนฺจนายมตฺตํ
คเหตุวา น ภควา อพฺภาจิกฺขิตพฺโพ ฯ คมฺภีริ หิ พุทฺธวณฺ
อาจริเย ปยิริปาสิตฺวา อธิปฺปายโต คเหตุพฺพํ ฯ

โพชฺฆงฺคพลอินฺทริยวาเรสุปี อิมินาว นเยน อตุโล
เวทิตพฺโพติ ฯ

มคฺคกฺกนินฺทเทสวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

วิเวกกถาวณฺณา นิฏฺฐิตา ฯ

#๑. อญฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๑๖๐/๓๐๕ ฯ

อิทานิ วิเวกกถานนุตรี ปรมวิเวกภูตสุส นิสุสรณ-
วิเวกสงฆาตสุส นิพพานสุส (๑) สจฺฉิกิริโยปายทสุสนตฺถิ ตถา
สจฺฉิกตนิโรธสุส โลกहितสุขกิริยากรรมทสุสนตฺถยจ อินฺทฺริย-
กถาย นิตฺทฺธิฏฺฐาปี จรียากถา ปฺน กถิตาฯ ตสุสา อตฺถ-
วณณา อินฺทฺริยกถาย กถิตาเยวาติฯ
จรียากถาวณณา นิฏฺฐิตาฯ

ปาฎิหารียกถาวณณา

อิทานิ โลกตฺถจรียาปริโยसानาย จรียากถาย อนนฺตรี
โลกตฺถานุสาสนปริโยसानิ ปาฎิหาริยิ ทสุเสนฺเตน กถิตาย
สุตฺตตฺตปฺพุพฺพคฺมาย ปาฎิหารียกถาย อปฺพุพฺพตฺถานวณณาฯ
ตตฺถ สุตฺตตฺต (๒) ตาว ปาฎิหาริยานิตี ปจฺจนิคปฏิหรณฺวเสน
ปาฎิหาริยานิฯ
อิทฺธิปาฎิหาริยนฺติ อิหฺมณฺวเสน อิทฺธิ ปฏิหรณฺวเสน
ปาฎิหาริยิ อิทฺธิ เอว ปาฎิหาริยิ อิทฺธิปาฎิหาริยิฯ
อิตรฺเรสุ ปน อาทิสุสนวเสน อาเทสนํ อนุสาสนวเสน
อนุสาสนิฯ เสสิ วุตฺตตฺตยเมวฯ
อิธาติ อิมสฺมี โลกิฯ
#๑. ม. นิพพานสุส สจฺฉิกฺกรณียสุสฯ
#๒. อ.จ. ต.ก. ๒๐/๕๐๐/๒๑๗-๒๐ฯ

เอกจฺจติ เอก โปโส ฯ อธิฐปาฎิหาริยนิทฺเทโส เหฏฺฐา
วุตฺตตฺโถเยว ฯ

นิมิตฺเตน อาทิสฺตีติ อากตฺนนิมิตฺเตน วา คตฺนนิมิตฺเตน
วา จิตฺนนิมิตฺเตน วา กเถติ ฯ

เอวมฺปิ เต มโนติ เอวมฺปิ ตว มโน โสมนสฺสฺสฺสฺสฺส
วา โทมมนสฺสฺสฺสฺสฺส วา กามวิตกฺกาทิสมฺปยุตฺโต วา ฯ อปีสทฺโท
สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ

อิตฺตมฺปิ เต มโนติ โสมนสฺสฺสฺสฺสฺส อเอกวิเชปี จิตฺเต
นนานปฺปการปฺริทฺธิปํ ฯ

อิตฺธิ เต จิตฺตฺนฺติ อิตฺธิ ตว จิตฺตํ อิมญจ อิมญจ
อตุลฺลํ จินฺตยมาณํ ปวตฺตตฺตีติ อตุลฺลํ ฯ

พหุญเจปี อาทิสฺตีติ จิตฺตโต อญฺลํ วา อิทญจ อิทญจ
นาม อโหสิ ภาวติ ภาวิสฺสฺสฺสฺสฺส พหุญมฺปิ กเถติ ฯ

ตเถว ตํ โหติ โน อญฺญถาติ ตํ สพฺพมฺปิ ยถา
กถิตฺตํ ตเถว โหติ อญฺญถา น โหติ ฯ

น เหว โข นิมิตฺเตน อาทิสฺตีติ นิมิตฺตํ ชานนฺนฺโตปี
เกวลํ นิมิตฺเตเนว น กเถติ ฯ

อปีจาทิ อปฺรปฺริยายทสฺสนํ ฯ

มฺนุสฺसानนฺติ จิตฺตํ ชานนกมฺนุสฺसानํ ฯ

อมฺนุสฺसानนฺติ สาวิตานํ วา อสฺสฺสฺสฺสฺสฺส วา ยกฺข-
ปีสาจาทินํ ฯ

เล่มที่ 41 ปาฎิหาริยกถาคุณณา หน้า 517

เทวดานนฺติ จาคุมหาราชิกาทีนํ ฯ

สททํ สุตฺวาติ อณฺณสฺส จิตฺตํ ฌตฺวา กถนฺตํ สททํ

สุณฺตีวา ฯ

ปนาติ นิปาโต ปุณ อารมฺภ ฯ

วิตกฺยโตติ ยํ วา ตํ วา วิตกฺเกน วิตกฺเกนฺตสฺส ฯ

วิจาร์ยโตติ วิตกฺกสมฺปยุตฺเตเนว วิจาร์เนน วิจาร์เนนฺตสฺส ฯ

วิตกฺกวิปฺฟารสททํ (๑) สุตฺวาติ วิตกฺกเวควเสน อุปฺปนฺนํ

วิปฺพลปนฺตํ สุตฺตปฺปมตฺตาทีนํ กุชนสททํ สุตฺวา ฯ ยํ

วิตกฺกยโต โส สทฺโท อุปฺปนฺโน ตสฺส วเสน เอวมฺปิ

เต มโนติอาทีนํ อาทิสฺติ ฯ

อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมารินฺติ วิตกฺกวิจาร์กฺโขภวิรหิตสนฺต-

จิตฺตสฺสาปํ ชานนสมตฺถํ ทสฺเสนฺเตน วุตฺตํ เสเส จิตฺตชานเน

ปน วตฺตพฺพเมว นตฺถิ ฯ

เจตฺสา เจโต ปริจฺจ ปชานาตีติ เจโตปริยญาณลาภี ฯ

โกโตติ ภวฺนฺตสฺส ฯ

มโนสงฺขารา ปณฺหิตาติ จิตฺตสงฺขารา จปีตา ฯ

อมฺนฺนาม วิตกฺกํ วิตกฺกยิสฺสตีติ (๒) กุสลาทีวิตกฺกํ วิตกฺกยิสฺสตี

ปวตฺตยิสฺสตีติ ปชานาติ ฯ ปชานนฺโต จ อากมเนน ชานาติ

ปฺพพฺภาเคน ชานาติ อนฺโตสมาปตฺติยํ จิตฺตํ โอลเกตฺวา

ชานาติ ฯ

#๑. ม. วิตกฺกวิปฺฟารสททํ ฯ ๒. ม. อมฺกํ นาม วิตกฺกํ วิตกฺกยิสฺสตีติ ฯ

เล่มที่ 41 ปญฺวารคฺควณณา หน้ 518

อาคมเนน ชานาติ นาม กสิณปริกมฺมกาเลเยว เยนากาเรน
เอส กสิณภาวนํ อารทฺโธ ปจฺมชฺฌานํ วา ทุตฺติยาทิจฺฌานํ
วา อฏฺฐ สฺมาปตฺติโย วา อุปฺปาเทสฺสตีติ ชานาติ ฯ

ปฺพุพฺพากเณ ชานาติ นาม ปจฺมวิปฺสฺสนาย อารทฺธายเอว
ชานาติ เยนากาเรน เอส วิปฺสฺสนํ อารทฺโธ โสตาปตฺติ-
มคฺคํ วา อุปฺปาเทสฺสตีติ ฯเปฯ อรหตฺตมคฺคํ วา อุปฺปาเทสฺสตีติ
ชานาติ ฯ

อนฺโถสฺมาปตฺติยํ จิตฺตํ โอลเกตฺวา ชานาติ นาม
เยนากาเรน อิมสฺส มโนสงฺขารา จปีตา อิมสฺส นาม จิตฺตสฺส
อนนตฺตรา อิมํ นาม วิตกฺกํ วิตกฺเกสฺสตีติ อีโธ วุฏฺฐิจิตฺตสฺส
เอตสฺส หานภากิโย วา สฺมาธิ ภวิสฺสตีติ จิตฺติภากิโย วา
วิเสสภากิโย วา นิพฺพेषภากิโย วา อภิญฺญาโย วา
อุปฺปาเทสฺสตีติ ชานาติ ฯ

พหุญฺเจปี อาทิสตีติ เจโตปริยญาณสฺส จิตฺตเจตสิกานํเยว
อารมฺมณฺณกรณโต สฺราคาทิสฺสพฺสเปทวเสเนว (๑) พหุญฺเจปี กเถติ น
อญฺญวเสนาติ เวทิตพฺพิ ฯ

ตเถว ตํ โหตีติ อิทํ เอกํเสน ตเถว โหตีติ ฯ เจโต-
ปริยญาณวเสน ฌาตํ โหตีติ (๒) อญฺญถาภาวี นาม นตฺถิ ฯ

เอวํ วิตกฺกเถถาติ เอวํ เนกฺขมฺมวิตกฺกาทโย ปวตฺเตนฺตฺตา
วิตกฺกเถถ ฯ

#๑. ม. สฺราคาทิสฺสพฺสเปทวเสเนว ฯ ๒. ม. หิ ฯ

ขุททกนิกายภุจกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทุธมมปกาตีนิ ๒) - หน้าที่ 519
เล่มที่ 41 ปาฎีหารียกถาวณณา หน้า 519

มา เอวํ วิตกุกยิตฺถาติ เอวํ กามวิตกุกาทโย ปวตฺเตนฺตา
มา วิตกุกยิตฺถ ๑

เอวํ มนสิ กโรธาติ เอวํ อนิจฺจสยฺลเมว ทุกฺขสยฺลนาทีสุ
วา อณฺฺยตฺริ มนสิ กโรถ ๑

มา เอวํ มนฺสากตฺถาติ (๑) เอวํ นิจฺจนฺติอาทีนา นเยน
มา มนสิ อกตฺถ ๑

อิทํ ปชฺหธาติ อิทํ ปญฺจกามคฺคณฺราคาที ปชฺหถ ๑
อิทํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรธาติ อิทํ จตฺตมคฺคผลปฺปเกทํ
โลกุตฺตรธมฺเมว ปาปฺณิตฺวา นิปฺพาเทตฺวา วิหฺรถ ๑

อิทานิ อิทุธิปาฎีหาริเย อปริ ปรียาโย วิเสเสน ทสฺเสนโต
เนกฺขมฺมํ อิชฺฌตีติ อิทุธิตีอาทีมาห ๑

ตตฺถ กามจฺจนฺทํ ปฎีหฺรตีติ อตฺตโน ปฎีปกฺขญฺตํ
กามจฺจนฺทํ ปฎีพลํ หุตฺวา หฺรติ ปชฺหตีติ ตเทว เนกฺขมฺมํ
ปาฎีหาริโย นามาติ อตฺถโถ ๑

เย เตน เนกฺขมฺเมเนน สมฺนฺนาคตาติ เอวํ กามจฺจนฺท-
ปฎีหารเณน เตน (๒) เนกฺขมฺเมเนน เย ปุคฺคลา ปฎีลาภเวเนน
สมฺนฺนาคตา ๑

วิสุทฺทจิตฺตาติ กามจฺจนฺทาภาวโต วิสุทฺทจิตฺตา ๑
อนาวิตสฺงกปฺปาติ กามสฺงกปฺเปเน อนาลูตีเนกฺขมฺม-
สฺงกปฺปา ๑

#๑. ม. มนฺสากริตฺถาติ ๑ ๒. ย. เตน เตน ๑

เล่มที่ 41 ปณฺณาวคฺวณฺณา หน้า 520

อิติ อาเทศนาปาฎิหาริยนฺติ ปรจิตฺตกุสเลน วา อณฺเณน
วา สมฺมาสมฺพุทฺเธน วา พุทฺธสาวเกหิ วา เอวํ อาเทศนา
ปาฎิหาริยนฺติ อตุโถ ๑

อถ วา อิติ เอวํ อาทิสํ ออาเทศนาปาฎิหาริยนฺติ
อาเทศนสทฺโท ปาฐเสถํ กตฺวา ปยุชฺชิตพุโพ ๑

เอวํ อาเสวิตพุพนฺติ อิมินา จ ปกาเรน อิมินา จ
ปกาเรน จ อาทิตฺ เสวิตพุํ ๑ เสสตุตเยปี เอเสว นโย ๑

ตทนุชฺชมฺมตา สติ อุปฺภูจเปตพุพาติ ตสฺส เนกขมฺมสฺส
อนุกฺคฺกฺวตา สติ กุํ จเปตพุพา ๑

อิติ อนฺุสาสนีปาฎิหาริยนฺติ เอตฺถ อาเทศนาปาฎิหาริ-
โยชฺชนาย วีย โยชฺชนา กาทพุพา ๑ อพฺยาปาทาทีสุปี (๑) เอเสว
นโย ๑

ปาโจ ปน ฆานาทีนิ สงฺขิปิตฺวา อนฺุเต อรหตุต-
มคฺคเมว ทสฺเสตฺวา ลิจิตฺ ๑ ตตฺถ จตุสุปี มคฺคเส อเอวํ
อาเสวิตพุโพติอาทิ เอกจิตฺตกฺขณิกตฺตา มคฺคสฺส ปุพุพภาควเสน
วุตฺตนฺติ เวทิตพุํ ๑ มคฺคสฺส หิ ปุพุพภาควตฺตาย โลกิย-
มคฺคสงฺฆาตฺตาย วุฏฺฐานคามินิยา วิปสฺสนาย มคฺคูปฺปาทนตฺถํ
อาเสวนาทีสุ กเตสุ ตาย อูปฺปนฺโน มคฺคโคปี อาเสวิตฺ ภาวิตฺ
พหุสฺสีกโต นาม โหตีติ เวทิตพุํ ๑ สพุพตฺถิกวาทาจรिया ปน
#๑. ย. อพฺยาปชฺฌาทีสุปี ๑

เอเกมคโค โสฬสภขณโกติ วทนุติ ฯ ตทนุฐมตาสติอุปฎฐาปนั
ปน ปุพพภาเค ยุชชติเยวาติ ฯ

ปน เนภขมมัม อิขณตติอิอิฐติอาทีนิ อิฐิปาฎฐิหาริยนุติ
ปทสฺส กมมฐารยสมาสตุตทีปนตุถั วุตตานิ ฯ สุตตนะเต วุตเตสุ
ตีสฺส อิฐิปาฎฐิหาริยสุเสว สมาสตุเต (๑) วุตเต เสสานัน ทวินนัมปี
วุตโตว โหติติ อิมสมึ ปริยาเย มุลญุตสฺส อิฐิปาฎฐิหาริยสุเสว
สมาสตุโถ วุตโตติ เวทิตพพนุติ ฯ

ปาฎฐิหาริยกาถวณณา นิฎฐิตา ฯ

สมสี่สกาถวณณา

อิทานิ ปาฎฐิหาริยกาถานนุตรึ อาทีปาฎฐิหาริยญุตสฺส อิฐิ-
ปาฎฐิหาริยสงคหิตสฺส สมสี่สกาถวณณา อิฐิปาฎฐิหาริยภาวทีปนตุถั
ถาณกาถาย นิทฎฐิฎฐาปี สมสี่สกาถวณณา อิฐิปาฎฐิหาริยสมพพนุเชน
ปน กถิตา ฯ ตสฺสา อตุถวณณา ตตุถ กถิตาเยวาติ ฯ

สมสี่สกาถวณณา นิฎฐิตา ฯ

#๑. ย. สมาสตุเถว ฯ

สติปฏฺจานกถาวณณา

อิทานิ สมสฺสีกถานนฺตรํ อตฺตนา วุตฺตสฺส อิทธิ-
ปาฏิหาริยสฺส สาธเก สตฺต อณุปสฺสนาวิเสเส ทสฺเสนฺเตน
กถิตาย สุตฺตฺนตฺตปฺพพงฺกมฺมาย สติปฏฺจานกถาย อปฺพพตฺถานุ-
วณณา ฯ

ตตฺถ สุตฺตฺนเต ตาว จตฺตาโรติ คณฺนปริจฺเจโท เตน
น ตโต เหฏฺฐา น อุตฺตฺนติ สติปฏฺจานปริจฺเจทํ ทีเปติ ฯ

อิเมติ นิทฺทิสิตพฺพนิตฺตสนํ ฯ

ภิกฺขเวติ ชมฺมปฏฺจิกฺคาหปฺกคฺคาลปํ ฯ

สติปฏฺจานาติ ตโย สติปฏฺจานา สติโจโรปิ ติธา
ปฏฺธิปฺนเนสฺส สวเกสฺส สตฺถโน ปฏฺฆิฆานุนยวีตฺวตฺตตาปี สติปี ฯ
จตฺตุนํ ภิกฺขเว สติปฏฺจานานํ สมฺมทฺยญฺจ อตฺถงฺกมฺญจ
เทเสสฺสสามิตฺติอาทิสฺส (๑) หิ สติโจโร สติปฏฺจานนฺติ วุตฺโต ฯ
ตสฺสสฺสโถ ปตฺติฏฺจาทิ ตสฺมินฺติ ปฏฺจานํ ฯ กา ปตฺติฏฺจาทิ สติ ฯ
สตฺติยา ปฏฺจานํ สติปฏฺจานนฺติ ฯ

ตโย สติปฏฺจานา ยทฺริโย เสวติ ยทฺริโย เสวมาโน
สตฺถา คณฺมนฺุสาสิตฺตฺมรหฺตฺติ (๒) เอตฺถ ติธา ปฏฺธิปฺนเนสฺส สวเกสฺส
สตฺถโน ปฏฺฆิฆานุนยวีตฺวตฺตตา สติปฏฺจานนฺติ วุตฺตา ฯ
ตสฺสสฺสโถ ปฏฺจเปตฺตพฺพโต ปฏฺจานํ ปวตฺตยิตฺตพฺพโตติ อตฺถโถ ฯ

#๑. สฺ. มหา. ๑๕/๘๑๕/๒๔๖ ฯ ๒. ม. อ. ๑๔/๖๑๘,๖๓๓/๔๐๐-๔๐๓ ฯ

เล่มที่ 41 สติปฏฺจานกถาวณณา หน้า 523

เกน ปฏฺจเปตพุโตีติ (๑) สติยาฯ สติยา ปฏฺจานํ สติ-
ปฏฺจานนุติฯ

จตุตาโร สติปฏฺจานา ภาวิตา พหุสีกตา สตุต โพชฅนุเก
ปริปุเรนุตีติอาทีสุ (๒) ปน สติเยว สติปฏฺจานนุติ วุตฺตาฯ
ตสฺสโต ปติฏฺจาสีติ ปฏฺจานํ อุปฏฺจาสีติ โอกฺขนุตีติว (๓)
ปกฺขนุตีติว วุตฺตตีติ อตฺโตฯ สติเยว ปฏฺจานํ สติปฏฺจานํฯ

อถ วา สรณฺภูเจน สติ อุปฏฺจานฺภูเจน อุปฏฺจานํฯ
อิติ สติ จ สา อุปฏฺจานนุจาสีติ สติปฏฺจานํฯ อิทมฺอิ
อิธิปฺเปตีฯ ยทิ เอวํ กสฺมา สติปฏฺจานาติ พหุจณํ กตฺนุติ
สติพหุจตุตาฯ อารมฺมณเกเทน ี พหุกา ตา สติโยตีฯ

กตฺเม จตุตาโรตี กเถตุกมฺยตาปฺจณาฯ

อิธาติ อิมสฺมี สาสเนฯ

ภิกฺขุตี สํสาเร ภยํ อิภฺขุตีตี ภิกฺขุ. เสสฺปทานํ

อตุถวณณา ปเนตุถ สุตฺมยณณกถาย มคฺคสจฺจนิทุเทส-
วณณนายํ วุตฺตาเยวาตีฯ

กสฺมา ปน ภกฺวตา จตุตาโรว สติปฏฺจานา วุตฺตา
อนฺนุนา อนฺธิกาตี เวเนยฺยหิตตุตาฯ ตณฺหาจริตฺทิฏฺจิจริตฺสมถ-
ยานิกวิปฺสฺสนายานิเกสุ ี มนฺทติภฺขวเสน เทวธา เทวธา
ปวตฺเตสุ มนฺทสุส ตณฺหาจริตฺสุส โอิพาริกํ กายานุปฺสฺสนา-
๑. ยู. ปฏฺจเปตพุโตีติฯ ๒. ม.อุ ๑๔/๒๘๗/๑๕๓-๔ฯ
#๓. ม. โอิภฺขุขนุตีติวฯ

สตปิฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค ติกฺขสฺส สุขุมํ เวทนานุปัสสนา-
สตปิฏฺจานํ ฯ ทิฏฺฐิจริตฺตสฺสปี มนฺทสฺส นาติปฺปเกทคฺคํ จิตฺตานุ-
ปัสสนาสตปิฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค ติกฺขสฺส อติปฺปเกทคฺคํ ฐมฺมานุ-
ปัสสนาสตปิฏฺจานํ ฯ สมถยานิกสฺส จ มนฺทสฺส อภิเจณ
อธินนฺตพฺพนิมิตฺตํ ปจฺมํ สตปิฏฺจานํ วิสุทฺธิมคฺโค ติกฺขสฺส
โอฬาริการมฺมณฺเ อสณฺจหนโต ทุตฺติยํ ฯ วิปัสสนายานิกสฺสปี
มนฺทสฺส นาติปฺปเกทคฺคตารมฺมณฺณํ ตติยํ ติกฺขสฺส อติปฺปเกท-
คฺคตารมฺมณฺณํ จตฺตถฺถํ ฯ อิติ จตฺตาโรว วุตฺตา อณฺเฏนา อนธิกาทิ ฯ

สุภฺสุขนิจฺจอตฺตวิปฺลลาสฺสปฺปหานตฺถํ วา ฯ กายิ หิ อสุภิโก
ตฺตถฺถ จ สุภฺวิปฺลลาสฺสวิปฺลตฺถธา สตฺตา ฯ เตสํ ตฺตถ
อสุภฺภาวทฺสสเนน ตสฺส วิปฺลลาสฺส ปหานตฺถํ ปจฺมํ
สตปิฏฺจานํ วุตฺตํ ฯ สุขํ นิจฺจํ อตฺตาทิ คหิเตสฺสปี จ เวทนาทีสุ
เวทนา ทุกฺขา จิตฺตํ อนิจฺจํ ฐมฺมา อนตฺตา เตสฺ จ
สุภฺนิจฺจอตฺตวิปฺลลาสฺสวิปฺลตฺถธา สตฺตา ฯ เตสํ ตฺตถ ทุกฺขาที-
ภาวทฺสสเนน เตสํ วิปฺลลาसानํ ปหานตฺถํ เสสานิ ตินฺนิ
วุตฺตานีติ เอวํ สุภฺสุขนิจฺจอตฺตวิปฺลลาสฺสปฺปหานตฺถํ วา จตฺตาโรว
วุตฺตา น เภวลณฺจ วิปฺลลาสฺสปฺปหานตฺถเมว จตฺโรฆโยคาสว-
คณฺถอุปาทานอกติปฺปหานตฺถมฺปิ จตฺตพฺพิธาหารปริณฺยตฺถมฺปิ
จตฺตาโรว วุตฺตาทิ เวทิตพฺพํ ฯ

#๑. ม. คหิเตสฺส ฯ

สฺตฺตฺตฺตฺนิตฺตฺเตส ปจฺวิกาณฺติ อิมสฺมี รุปกาเย ปจฺวิ-
ธาตฺ ๑ สกฺลสฺรีเร ปน ปจฺวิธาตฺนํ พหุคฺตฺตา สพฺพปจฺวิธาตฺ-
สํคหฺตฺถิ สฺมฺหตฺถเณน กายคฺคฺคหฺณิ กตฺติ ๑

อาโปกาษาทีสุปี เอสฺว นโย ๑

เกสกาษาทีนฺมฺปี พหุคฺตฺตา เกสกาษาทีคฺคฺคหฺณิ กตฺติ ๑

วฺกฺกาทีนํ ปน ปฺริจฺฉินฺนตฺตฺตา กายคฺคฺคหฺณิ นารหฺนฺตฺติ
เตสฺส คหฺณิ น กตฺนฺติ เวทิตฺตฺพฺพิ ๑

สฺขํ เวทนฺนฺตฺติอาทีสุ สฺขํ เวทนฺนฺตฺติ กายิกํ วา เจตฺตฺสิกํ
วา สฺขํ เวทนํ ๑ ตถา ทฺกฺขํ เวทนํ ๑

อทุกฺขมฺสฺขํ เวทนฺนฺตฺติ ปน เจตฺตฺสิกเมว อฺเปกฺขาเวทนํ ๑

สํมิสฺสํ สฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เกหฺสิตฺโตสฺมนสฺสเวทนา ๑

นํรํมิสฺสํ สฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เนกฺขมฺมฺสิตฺโตสฺมนสฺสเวทนา ๑

สํมิสฺสํ ทฺกฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เกหฺสิตฺโตสฺมนสฺสเวทนา ๑

นํรํมิสฺสํ ทฺกฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เนกฺขมฺมฺสิตฺโตสฺมนสฺสเวทนา ๑

สํมิสฺสํ อทุกฺขมฺสฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เกหฺสิตฺตฺอฺเปกฺขาเวทนา ๑

นํรํมิสฺสํ อทุกฺขมฺสฺขํ เวทนฺนฺตฺติ จ เนกฺขมฺมฺสิตฺตฺอฺเปกฺขา-
เวทนา ๑

สฺรํคํ จิตฺตฺนฺตฺติอาทีนํ ฅาณกถายํ วุคฺตฺตฺตฺถานํ ๑

ตทวเสเส ฅมฺเมตฺติ เตหิ กายเวทนาจิตฺเตหิ อวเสเส

เตญฺมกฅมฺเม ๑ สพฺพตฺถ เตน ฅาณนาตฺติ เตน สฺตฺตฺตฺวิเชน

อนฺุปสฺสนาณาณน ๑ ยานี ปเนตถ อนฺุตรนฺุตรา อวฺุตตฺตฺตานี
ตานี เหฏฺฐา ตตฺถ ตตฺถ วฺุตตฺตฺตานเวาตี ๑
สตีปฏฺจานกถาวณฺณา นิกฺฺจิตา ๑

วิปสฺสนากถาวณฺณา

อิทานี วิปสฺสนาปฏฺิสฺยตฺตาย สตีปฏฺจานกถาย อนนฺุตรํ
วิปสฺสนาปเกทํ ทสฺเสนฺุเตน กถิตาย สฺตฺตฺนตฺปฺพพฺงคฺมาย
วิปสฺสนากถาย อปฺุพฺพตฺตานวณฺณา ๑

ตตฺถ สฺตฺตฺนเต ตาว โสอิตี สพฺพนามตฺตา โย วา
โส วา สพฺุโพปี สงฺกหิตฺโต โหตี ๑

วตาคี เอกํสฺตฺเถ นีปาโต ๑

กณฺจิสฺสงฺขารนฺุติ อปฺุปมตฺตกมฺุปี สงฺขารํ ๑

อนฺุโลมิกาย ขนฺุติยาตี เอตฺถ วิปสฺสนาณาณเมว

โลกฺคตฺตรมคฺคํ อนฺุโลเมตีตี อนฺุโลมิกํ ตเทว ขนฺุติมเปกฺุขิตฺวา
อนฺุโลมิกา ๑ สพฺุพฺสงฺขารว ตสฺส อนฺุจฺจโต ทฺกฺขโต อนตฺตโต

ขมนฺุติ รุจฺจนฺุตีตี ขนฺุติ ๑ สว มฺุทฺกวมชฺุณฺิมมา ติกฺุขาตี

ตีวโร ๑ กลาปสฺสมฺุสนาธิกา อฺุทฺยพฺุพฺยณาณปรีโยसानา

มฺุทฺกวานฺุโลมิกา ขนฺุติ ๑ กงฺุคานฺุปสฺสนาธิกา สงฺขารุเปกฺุขา-

ณาณปรีโยसानา มชฺุณฺิมมานฺุโลมิกา ขนฺุติ ๑ อนฺุโลมณาณํ

ติกฺุขานฺุโลมิกา ขนฺุติ ๑

สมนฺนาคโถติ อูเปโต ฯ

เนตฺ จานํ วิชฺชตีติ ยถาวุตฺตํ เอตํ จานํ เอตํ การณํ
น วิชฺชติ ฯ

สมมุตฺตนิยามนฺติ เอตถ หิตสุขาวโห เม ภวิสฺสตีติ
เอวํ อาสีสโต (๑) ตเถว สมภวโต อสุภาทีสุ จ อสุภนฺติอาทิ-
อวิปริตฺตปฺวตฺตีสพฺภาวโต (๒) จ สมฺมา สภาโวติ สมมุตฺโต
อนนฺตรผลทานาย อรหตฺตปฺปตฺติยา จ นิยามภูตตฺตา นิยาโม
นิจฺฉโยติ อตฺถโถ ฯ สมมุตฺโต จ โส นิยาโม จาติ สมมุตฺต-
นิยาโม ฯ โก โส โลกุตฺตรมคฺโค วิเสสโต ปน โสตาปตฺติ-
มคฺโค ฯ เตน หิ มคฺคนิยามเนน นียตตฺตา นียโต สมโพธิ-
ปรายโนติ (๓) วุตฺตํ ฯ ตํ สมมุตฺตนิยามํ ฯ

โอภกฺกมิตฺสตีติ ปวิสฺสตีติ เอตํ อฏฺฐจานนฺติ อตฺถโถ ฯ
โคตฺตรภฺโน ปน มคฺคสฺส อวชฺชนภฺจานนียตฺตา (๔) ตํ อนาทียิตฺวา
อนฺุโลมิกขนฺติยา อนนฺตรํ สมมุตฺตนิยาโมภกฺกมนํ วุตฺตนฺติ
เวทิตพฺพิ ฯ

อถวา อฏฺฐจารสฺส มหาวิปัสสนาสฺส โคตฺตรภฺ วิวฏฺฐนฺนา-
ปัสสนา โหตีติ อนฺุโลมิกขนฺติยา เอว สงฺกหิตา โหติ ฯ จตฺตสฺสปี
สฺสุตฺตนฺเตสฺส อิมินาว นเยน อตฺถโถ เวทิตพฺโพ ฯ เอเตหิ

#๑. ม. อาสีสโต ฯ ๒. กตฺถจึ.....สมภวโต ฯ

#๓. วิ. มหาวิ. ๑/๘/๑๗ ฯ ที. สී. ๕/๒๕๐/๑๕๕

#๔. ม. อวชฺชนภฺจานนียตฺตา ฯ

อนุโลมิกขนุตีสมมตุนิยามจตุอริยผลวเสน จ ฉ ฐมมาติ
ฉกุกนิปาเต (๑) จตุตาโร สุตตุนตา วุตตา ฯ กณหปุกขสุก-
ปกขทวยวเสน หิ จตุตาโร สุตตุนตาว โหนตีติ ฯ

กติหากาเรหิตีอาทิกเก ปุจณาปุพพกเม สุตตุนตนิทเทเส
ปณจกขนุเช อนิจจโตติอาทิสู นามรูปณจ นามรูปสส ปุจเย
จ ปริกคเหตุวา กลาปสมมสนวเสน อารทฐวิปสสโก โยคาวจโร
ปณจสุ ขนุเชสุ เอเกกั ขนุชั อนิจจนติ กตาย อาทอนุตวตาย
จ อนิจจโต ปสสติ ฯ

อุปาทวยปฏิปีพนตาย ทุกขวตถุตาย จ ทุกขโต ฯ

ปุจยยาปนิยตาย โรคมุตตาย จ โรคโต ฯ

ทุกขตาสูลโยคิตาย กิเลสาสุจิปกมรณตาย อุปาทชรา-
กนุเกหิ อุทฐมตปริปกุกปภินุตาย จ กณทโต ฯ

ปีพาชนกตาย อนโตตุทนตาย ทุนุหนีรณียตาย (๒) จ
สลุโต ฯ

วิกิรณียตาย อวทฐิตีอวหนตาย อมวตถุตาย จ
อณโต ฯ

อเสริกาวชนกตาย อาพาธปทฐฐานตาย จ อาพาธโต ฯ

อวสตาย อวิเชยตาย จ ปรีโต ฯ

พูยาริชรามรณหิ ลุชชนปลุชชนตาย (๓) ปโลกโต ฯ

#๑. อง. ฉกุก. ๒๒/๓๖๕/๔๕๑-๒ ฯ ๒. ม. ทุนุหนีรณียตาย ฯ

#๓. ม. ลุชชนปลุชชนตาย ฯ

ขุททกนิกายภูจกถา ปฏิสมภิทามคฺควณณา (สทฺธมฺมปกาสนี ๒) - หน้าที่ 529
เล่มที่ 41 วิปัสสนากถาณณา หน้า 529

อนกพฺยสนาวหนตย อีติโต ฯ

อวิทธานึเขว วิปฺลันนึ อนตฺถานึ อวหนโต สพฺพ-
ปทฺทวตฺตตฺตย จ อุปทฺทวโต ฯ

สพฺพภยानึ อากรตย จ ทฺกขวฺอุปสมสงฺฆาตฺส
ปรมสฺสาตฺส ปฏิปกฺขภูตตย จ ภยโต ฯ

อนเกหิ อนตฺถेหิ อนุพทฺธตย โทสฺอุปสฺฐตย อุปสฺสคฺโค
วีย อนธฺวาสนารทตย จ อุปสฺสคฺคโต ฯ

พฺยาริชรามรณฺเหหิ เจว ลากาทีหิ จ โลกธมฺเมหิ
ปจฺจลิตตย จลโต ฯ

อุปกฺกมฺน เจว สรเสน จ ปภงฺกุปกมฺนสีตตย
ปภงฺกฺจโต ฯ

สพฺพาวตฺถนึปาติตย อธิรภาวสฺส จ อภาวตย อทฺฐวโต ฯ

อตายนตย เจว อลพฺภเนยฺยเขมตย จ อตฺถานโต ฯ

อลฺลิสฺยิตฺตํ อนรทตย อลฺลิสฺยานมฺปิ จ เลณกิจฺจากริตย
อเลณโต ฯ

นึสฺสิตานึ ภยสารถตฺตภาเวน อสรณโต ฯ

ยถาปริกฺปปีเตหิ (๑) ริตฺตตย ริตฺตโต ฯ

ริตฺตตาเขว ตฺจจฺจโต อุปฺปกตฺตา วา ฯ อุปฺปกมฺปิ หิ
โลเก ตฺจจฺจนฺตึ วุจฺจตี ฯ

#๑. ม. ฐวสุภสฺสขตฺตภาเวหิ ฯ

สามินิวาสีเวทกการกาธิฏจายกวิรหิตตาย สุลลโต ๑
สยญ อสุสามิกภาวาทิตาย อนตตโต ๑
ปวตติทุกขตายน ทุกขสส จ อาทีนวตายน อาทีนวโต ๑
อถ วา อาทีนั วาติ คจจติ ปวตตตีติ อาทีนโว ๑
กปณมนุสสเสต อธิวจัน ขนุชาปี จ กปณาเยวาติ
อาทีนวาสทิตตายน อาทีนวโต ๑ ชราย เจว มรณน จาติ
เทวธา ปริณามปกติตายน (๑) วิปริณามธมมโต ๑
ทพพลตายน เพคค วิย สุกภณชนียตายน จ อสารกโต ๑
อณเหตุตายน อณมมโต ๑
มิตตมขสปตโต วิย วิสุสาสมาติตายน (๒) วธกโต ๑
วิกตพลตายน วิภาวสมภูตตายน จ วิภาวโต ๑
อาสวปทภูจันตายน สาสวโต ๑
เหตุปจเจยหิ อภิสงขตตายน สงขตโต ๑
มจจุมารกิลสมารานัน อามิสภูตตายน มารามิสโต ๑
ชาติชราพยาธิมรณปกติตายน ชาติชราพยาธิมรณธมมโต ๑
โสภปริเทวอูปายาสเหตุตายน โสภปริเทวอูปายาสธมมโต ๑
ตณหาทิกุจิจุจริตสงกิลสถานัน วิสยธมมตายน สงกิลสิก-
ธมมโต ปสสตี ๑ สพเพสุ จ อิมสุ ปสสตีติ ปาเสโส
ทภูจพโพ ๑
#๑. ย. ปริณามกตายน ๑ ๒. ย. วิสุสาสมาติตายน จ ๑

ปลฺกขณฺเชติ สมฺหโต วุตฺเตปี เอกกขณฺชวเสน
อตุถวณณา กถาปสมฺมสนณณินทฺเทเส วิสฺสุ วิสฺสุ อากตฺตตา
ปรีโยสานเ จ วิสฺสุ วิสฺสุ ขนฺธานํ วเสน อนฺุปลฺสนานํ
คณิตฺตตา สมฺเห ปวตฺตวจนานํ อวยเวปี ปวตฺตสมฺภวโต จ
กตาทิ เวทิตพฺพา ๑ วิสฺสุ วิสฺสุ ปวตฺตสมฺมสนานํ เอกโต สงฺขิปิตฺวา
วจนวเสน วา ปลฺกขณฺเชติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพิ ๑ เอกป-
ปหารเณ ปลฺกขณฺเชติ ขนฺธเชทิจิ วุฏฺฐาตฺติ (๑) อฏฺฐกถาวจนสพฺภวโต
วา ปลฺกขณฺเชติ ขนฺธานํ เอกโต สมฺมสนํ วา ยฺชชติเยวาทิ ๑

ปลฺกขณฺเชติ ขนฺธานํ นิโรโร นิจฺจํ นิพฺพานนฺติ ปลฺสนฺโตติ
อาทินวณณินทฺเทเส วุตฺตนเณ วิปฺสนากาเล สนฺติปทณณ-
วเสน นิจฺจํ นิพฺพานนฺติ ปลฺสนฺโตติ ๑

สมฺมตฺตนิยามํ โอกกมตฺติ มคฺคกขณเ โอกกมติ ๑ ผลกขณเ
ปน โอกกนฺโต นาม โหติ ๑ เอเสว นโย สพฺเพสุ (๒)

นียาโมกฺกมนปรียาเยสุ ๑

อาโรคฺยนฺติ อาโรคฺยญฺตุ ๑

วิสลฺลนฺติ สลฺลวิริหิตํ ๑ เอเสว นโย อีทิสฺสุ ๑

อนาพารนฺติ อาพารวิริหิตํ อาพารปฏฺธิปฏฺฐญฺตุ วา ๑

เอส นโย อีทิสฺสุ ๑

อปรปฺปจฺยนฺติ อณฺุปลฺกขณฺชวเสน ๑

#๑. วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๐๔ ๑ ๒. ม. สพฺเพสุปี ๑

เล่มที่ 41 ปณณาวคฺวณณา หน้า 532

อุปสคฺคโตติ จ อนุปสคฺคนฺติ จ เกจิ สํโยคํ กตฺวา
ปจฺนติ ฯ

ปรมสฺสณฺนฺติ สพฺพสงฺขารสฺสณฺนตฺตา อุตฺตมตฺตา จ
ปรมสฺสณฺณํ ฯ

ปรมตฺถนฺติ สงฺขตาสงฺขตานํ อคฺคภุจตฺตา อุตฺตมตฺถํ ฯ
ติงฺควิปฺลลาสวเสน นปฺปัสกาวจฺนํ ฯ นิพฺพานสฺส จ สฺสณฺนตฺตา
อนตฺตตฺตา จ อิมสฺมี ทฺวเย ปฎิโลมปริยาโย น วุตฺโต ฯ

อนาสวณฺติ อาสววิริหิตํ ฯ

นिरามิสฺนฺติ อามิสฺวิริหิตํ ฯ

อชาตฺนฺติ ชาตฺวิริหิตตฺตา อนุปฺปนฺนํ ฯ

อมตฺนฺติ ภงฺกาภาวโต มรณฺวิริหิตํ ฯ มรณฺมปฺปี หิ

นปฺปัสกภาววจฺนวเสน มตฺนฺติ วุจฺจติ ฯ

เอวมิมาย ปฎิปาฎิยา วุตฺตาสฺ อาการภทภินฺนาสฺ
จตฺตาลีสาเย อนุปสฺสนาสฺ สภาวสงฺคหวเสน ตีสุเยว อนุปสฺสนาสฺ
เอกสงฺคหํ กโรนฺโต อนิจฺจโตติ อนิจฺจानุปสฺสนาติอาทิมาย ฯ

ตาสฺ ยถานูรูปํ อนิจฺจทุกฺขานตฺตตฺเต โยชฺนา กาทพฺพา ฯ

อวसाने ปเนตา วิสฺสุ วิสฺสุ คณฺนวเสน ทสฺสิตา ฯ

คณฺนาสฺ จ คณฺนปฎิปาฎิวเสน ปจฺมํ อนตฺตานุปสฺสนา

คณฺิตาติ (๑) ฯ

#๑. ม. อิติสทฺโท นตฺติ ฯ

ตตฺถ ปญฺจวิสตีติ ปฺรโต วิตฺตโต ตฺจฺจโต สฺสญฺญโต
อนตฺตโตติ เอเกกสฺมี ขนฺธฺเช ปญฺจ ปญฺจ กตฺวา ปญฺจสฺสุ
ขนฺธฺเชสฺสุ ปญฺจวิสตี อนตฺตานุปฺสฺสนา ฯ

ปญฺญาสาติ อนิจฺจโต ปโลโกโต จลโต ปภฺงฺคฺจโต อทฺฐวโต
วิปริณามชฺมฺมโต อสารถโต วิภวโต สงฺขตโต มรณชฺมฺมโตติ
เอเกกสฺมี ขนฺธฺเช ทส ทส กตฺวา ปญฺจสฺสุ ขนฺธฺเชสฺสุ ปญฺญาลํ
อนิจฺจานุปฺสฺสนา ฯ

สตัดฺ ปญฺจวิสตี เจวาทิ เสสา ทฺกฺขโต โรคฺโตติอาทโย
เอเกกสฺมี ขนฺธฺเช ปญฺจวิสตี ปญฺจวิสตี กตฺวา ปญฺจสฺสุ ขนฺธฺเชสฺสุ
ปญฺจวิสตีสตัดฺ ทฺกฺขานุปฺสฺสนา ฯ ยานิ ทฺกฺขฺเข ปวฺจฺจเรติ ยา
อนุปฺสฺสนา ทฺกฺขฺเข ขนฺธฺชฺปญฺจเก คณฺนวเสน ปวฺจฺจนฺติ ตา
สตัดฺ ปญฺจวิสตี เจวาทิ สมฺพนฺโร เวทิตพฺโพ ฯ ยานิตี เจตฺถ
ลิ่งฺควิปฺลลาโส ทฺกฺจพฺโพติ ฯ

วิปัสสนากถาวัณฺณา นิฎฺฐิตา ฯ

อิทานิ มหาเถโร วิปสฺสนาถานนฺตรํ สกเล ปฏิสมภิทา-
มคฺเค นิตฺติภูเจ สมถวิปสฺสนามคฺคณิพฺพานธมฺเม อากา-
รนาถตฺวเสน นานาปริยาเยหิ โถเมตฺถกาโม นิจฺจนาโตติอาทินิ
เอภฺนวิสฺติ มาตีกาปทานิ อุตฺทิสิตฺวา เตสํ นิตฺเตสฺวเสน
มาตีกากถํ นาม กเถสิ ๑ ตสฺสา อัย อปฺพุพฺพตฺถานวณณา ๑
มาตีกาย ตาว นิจฺจนาโตติ อมิตาโต ๑ สพฺเพปิ หิ กิเลสา
ปีพาโยคโต มิตาตา ราโคปี ตาว นินฺนตฺรปฺปวตฺโต สริริ
ทฺหติ กิ ปนณฺเณ กิเลสา ๑ ตโยเม ภิกฺขเว อคฺคิ รากคฺคิ
โทสคฺคิ โมหคฺคิ (๑) ปน กิเลสนายกา ตโย เอว กิเลสา วุตฺตา
ตฺสมปฺยตฺตฺตาปี ปน ทฺหนฺติเยว ๑ เอวํ ฉาตฺกิลเสภาวโต (๒)
นิจฺจนาโต ๑ โก โส วิโมกฺขสมฺพนฺนเชน วิโมกฺโขติ ทฺฐจฺจโพ ๑
มุจฺจตีติ โมกฺโข ๑ วิมุจฺจตีติ วิโมกฺโขติ อตฺถโล ๑ อิทเมกํ
มาตีกาปทํ ๑ วิชฺชาวิมุจฺจตีติ วิชฺชาเยว วิมุจฺจติ ๑ อิทเมกํ
มาตีกาปทํ ๑ ฉานวิโมกฺโขติ ฉานเมว วิโมกฺโข ๑ อิทเมกํ
มาตีกาปทํ ๑ เสสานิ เอเกกาเนวาคิ เอวํ เอภฺนวิสฺติ มาตีกา-
ปทานิ ๑

เนกฺขมฺเมน กามจฺจนฺทโต นิจฺจนาโตติ เนกฺขมฺเมน
กามจฺจนฺทโต อเปตฺตฺตา กามจฺจนฺทโต นิกฺกิลโส โยคิ ๑ เตน
#๑. บ. อิติ. ๒๕/๒๓๓/๓๐๑ ๑ ๒. ม. ฉาตฺกิลเสภาวโต ๑

ปฎิสทฐึ เนกขมมมปิ นิจจนาโต นิกกิลเส วิโมกโข ๑ เอวั
เสเสสุปี ๑

เนกขมเมเน กามจุนุทโต มุจจตีติ วิโมกโขติ (๑) เนกขมเมเน
กามจุนุทโต โยคี มุจจตีติ ตั เนกขมมัม วิโมกโขติ อตุโถ ๑
เอวั เสเสสุปี ๑

วิขขตีติ วิขขาติ สภาวโต วิขขติ อตุถิ อุปลพุกตีติ
วิขขา นามาติ อตุโถ ๑

อถ วา สภาวชานนตุถั ปฎิปนุเนหิ โยคีหิ สภาวั เวทียติ
ชานียตีติ วิขขา นามาติ อตุโถ ๑

อถ วา วิเสสลาภตุถั (๒) ปฎิปนุเนหิ โยคีหิ เวทียติ
ปฎิลาภียตีติ วิขขา นามาติ อตุโถ ๑

อถ วา อตุตนา วินุทิตพัพ ญมึ วินุทิต ลภตีติ วิขขา
นามาติ อตุโถ ๑

อถ วา สภาวทสุสนเหตุตุตา สภาวั วิทิตั กโรตีติ
วิขขา นามาติ อตุโถ ๑

วิขขนุโต มุจจติ มุจจนุโต วิขขตีติ ยถาวตุโต ฐมโม
ยถาวตุเตนตุเถเน วิขขมาโน ยถาวตุตุโต มุจจติ ยถาวตุตุโต
มุจจมาโน ยถาวตุเตนตุเถเน วิขขตีติ วิขขาวิมตุติ นามาติ
อตุโถ ๑

#๑. สฺยา. มุจจตีติ โมกโข วิโมกโข ๑ ๒. สึ. ย. วิเสสสภาวลาภตุถั ๑

กามจฺจนฺทํ สํวรญฺเจนาติ กามจฺจนฺทนิวารณญฺเจน ตํ
เนกขมฺมํ สิวิสฺสุทฺธิ นามาติ อตุโถ ๑
ตํเยว อวิกฺเขปเหตุตฺตา อวิกฺเขปญฺเจน จิตฺตวิสฺสุทฺธิ ๑
ทสฺสนเหตุตฺตา ทสฺสนญฺเจน ทิฏฺฐิวิสฺสุทฺธิ ๑ เสเสสุปี เอเสว
นโย ๑

ปฏฺธิปฺปสฺสสมฺภตฺตีติ เนกขมฺมาทินา กามจฺจนฺทาทิกํ
โยคาวจโร ปฏฺธิปฺปสฺสสมฺภตฺตีติ เนกขมฺมาทิกโก ฌมฺโม ปสฺสทฺธิ
นามาติ อตุโถ ๑

ปหีนตฺตาติ เตน เตน ปหานน ปหีนตฺตา ๑
ฅาตญฺเจน ฅาณนฺติ ฅานปจฺจเวกฺขณาวเสน วิปสฺสนา-
วเสน มคฺคปจฺจเวกฺขณาวเสน ฅาตญฺเจน เนกขมฺมาทิกํ ฅาณํ
นามาติ อตุโถ ๑

ทิฏฺฐตฺตา ทสฺสนนฺติ เอตฺถาปี เอเสว นโย ๑
วิสฺสุชฺฉตฺตีติ โยคี เนกขมฺมาทิกา วิสฺสุทฺธิ ๑
เนกขมฺมนิทฺเทเส เนกขมฺมํ อโลภตฺตา กามราคโต
นิสฺสณฺนฺติ นิสฺสรณํ ๑ ตโต นิกฺขนนฺตฺตฺติ เนกขมฺมํ ๑ รุปานเมตฺ
นิสฺสรณํ ยทิตฺถํ เนกขมฺมนฺตฺติ วุจฺจมานเ อารุปฺปวิเสสสฺส
อทิสฺสนโต วิเสสสฺส ทสฺสนตฺถํ อณฺณตฺถ วุตฺตปาจกฺกเมเนว
ยทิตฺถํ อารุปฺปนฺตฺติ วุตฺตํ ๑

ตณฺญ อารุปฺปํ รูปโต นิกฺขนนฺตฺตฺตา เนกขมฺมํ นามาติ

อธการวเสเนา วุตต์ โหติ ฯ

ภูตุนติ อุปฺปาทสมาโยคทีปนํ ฯ สงฺขตุนติ ปจฺจยพลวิเสส-
ทสฺสนํ ฯ

ปฏิจฺจสมุปฺปนุนติ ปจฺจยสมาโยเคปิ ปจฺจยानํ อพฺยา-
ปารภาวทสฺสนํ ฯ

นิโรโธ ตสฺส เนกขมฺมนติ นิพฺพานํ ตโต สงฺขตโต
นิกฺขนตตฺตา ตสฺส สงฺขตสฺส เนกขมฺมํ นาม. อารุปฺปสฺส
จ นิโรธสฺส จ คหณํ อณฺฺตตฺถ ปาเจ วุตฺตกุกเมเนว กติ ฯ
กามจฺจนฺทสฺส เนกขมฺมํ เนกขมฺมนติ วุจฺจมานे ปฺนรุตฺติ
โหติ ฯ เนกขมฺมวจเนเนว จ ตสฺส เนกขมฺมสิทฺธิติ ตํ อวตฺวา
เสสเนกขมฺมเมว วุตฺติ ฯ ตํ อชฺชุกเมว ฯ นิสฺสรณฺนิทฺเทเสปิ
อิมินาว นยเน อตฺถโถ เวทิตพฺโพ ฯ นิสฺสรณฺนิยา ธาตุโย
ปเนตฺถ อชฺชุกเมว เนกขมฺมนติ วุตฺติ ฯ

ปวิเวโกติ ปวิวิตฺตภาโว เนกขมฺมาทิกเกเยว ฯ

โวสฺสชชตีติ โยคี เนกขมฺมาทโย โวสฺสคฺโค ฯ เนกขมฺมํ
ปวตฺเตนฺโต โยคี เนกขมฺเมน จรตีติ วุจฺจติ ฯ

ตํ ปน เนกขมฺมํ จริยา ฯ เอส นโย เสเสสุปี ฯ
ฉานวิโมกฺขนิทฺเทเส วตฺตพฺพิ วิโมกฺขกถาย วุตฺติ ฯ เกวลํ
ตตฺถ ชานาตีติ ฉานวิโมกฺโขติ (๑) วุตฺติ อธิ ปน ชานาตีติ (๒)

#๑. พุ. ปฏฺ. ๓๑/๒๑๓/๓๖๘ ฯ ๒. สี. ฉายตีติ ฯ

#ม. ชานาตีติ ฉายตีติ ฯ

ปุคคลาธิฎฐานาว เทสนา กตาคิ อัย วิเสโส ฯ

ภาวนาธิฎฐานาชีวิตนิทุเทเส จ ปุคคลาธิฎฐานา เทสนา
กตา ฯ ฌมมโต ปน ภาวนา นาม เนกขมมาทโยว ฯ

อธิฎฐานัน นาม เนกขมมาทิวเสน ปติฎฐาปิตจิตตเมว ฯ

ชีวิตัน นาม เนกขมมาทิวเสน ปติฎฐาปิตจิตตสส

สมมาอาชีโว นาม ฯ โโก โส สมมาอาชีโว นาม มิจฉาชีวา

วิรติ ฌมเมน สเมน ปจฺจยปริเยสนวายาโม จ ฯ

ตตฺถ สมนํ ชีวิตีติ สมนํ ชีวิตันํ ชีวิติ ภาวนปฺปัสกวจนํ

วา สเมน ชีวิตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

โน วิสมนฺติ สมนํ ชีวิตีติ วุตฺตสฺเสว อตฺตสฺส ปฏฺิเสช-
วเสน อวชาเรณํ กตํ ฯ

สมมา ชีวิตีติ อาการนิทสฺสนํ ฯ

โน มิจฉาติ ตสฺเสว นิยมนํ ฯ

วิสุทฺธํ ชีวิตีติ สภาววิสุทฺธิยา วิสุทฺธํ ชีวิตันํ ชีวิติ ฯ

โน กิลิฎฺฐนฺติ ตสฺเสว นิยมนํ ฯ ขณฺณเทวาติอาทีหิ

ณณสมปฺตติยา ขณฺณวุตฺตานันํ ติสฺสนุนํ สมปฺพานัน อานิสฺสํ ทสฺเสติ (๑) ฯ

ตตฺถ ขณฺณเทวาติ ยํ ยํเอว ฯ

ขตฺติยปริสฺนติ ขตฺติยานันํ สนนฺิปาตํ ฯ เย (๒) หิ สมนฺตโต

สีทนฺติ เอตฺถ ออกตพฺพุทฺธิโนติ ปริสาติ วุจฺจติ ฯ เอเสว นโย

#๑. ม. ขณฺณเทวาติอาทีหิ ขณฺณวุตฺตานันํ ติสฺสนุนํ สมปฺพานัน อานิสฺสํ

#ทิสฺเสติ ฯ ๒. ม. โส ฯ

อิตรตเตย ๑ ขตุติยาทีนัเยว อากมนสมปตติยา จ ฅาณ-
สมปตติยา จ สมนุณาคตตตตา ตาสัเยว จตสสนุนั กหณั
น สุตุทปรัสาย (๑) ๑

วิสาร์โทตี ฐิติสมปนุโน (๒) วิกตสาร์ชุไซ นัฟุภโยตี อตุโถ ๑
อมงกุฏโตตี อสงกุจโตี น นิตุเตชกุโต ๑

ตั กิสุส เหตุติ ตั วิสาร์ทตตั เกน เหตุณา เกน
การณณ โหตีตี เจตี อตุโถ ๑

อิทานิ ตถา หีตี ตสสุ การณวณั ๑ ยสุมา ปน
เอวั ติสมปทาสมปนุโน ตสุมา วิสาร์โท โหตีตี วิสาร์ททาวสุส
การณั ทสเสตวา นัฎฐเปตีตี (๓) ๑

สทฐมมปกาตีนียา ปฎิสมุภิตามคฤวณณา
มาตีกากถาวณณา นัฎฐิตา ๑

นัฎฐิตา จุพวคคสุส อปุพพตถานุวณณา
เอตตาวตา จ ติวคคสงคหิตสุส สมตีสถาปฎิมณัหิตสุส
ปฎิสมุภิตามคฤวณณา อตุถาวณณา นัฎฐิตา โหตีตี ๑

#๑. ม. สุตุทปรัสาย ๑ ๒. ม. ตีหิ สมปทาท สมปนุโน ๑

#๓. ม. นัฎฐเปตีตี ๑

มหาวคฺโค มชฺฉิมโ ม จ จุพวคฺโค จ นามโต
ตโย วคฺคา อธิ วุตฺตา ปมาณปฎิปาฎิยา ฯ
วคฺเค วคฺเค ทส ทส กถา ยา ตา อุทีริตา
อุทฺทานกถาวณณา (๑) อีมา ตาสี ยถากุมฺ ฯ
ณณํ ทิฎฺฐิ อานาปานํ อินฺทริยํ วิโมกฺขปณฺจมํ
คตฺติ กมฺมํ วิปลฺลวสํ มคฺโค มณฺโฑติ ตา (๒) ทส ฯ
ยฺคนทฺตสจฺจโพชณฺงคฺคา เมตฺตา วิราคปณฺจมา
ปฎิสมภิทา ฐมฺมจกฺกํ โลกุตฺตรพลฺลสุณฺนตา ฯ
ปณฺญา อิทฺธิ อภิสมโย วิเวโก จริยปณฺจโม
ปาฎิหีริ สมลีส (๓) สติ วิปฺสฺสนมาติกา ฯ
โย โส สุกตฺตสุตฺตํ อธิปติญฺเตน ภูตฺติตรตินา
เถเรน ธิรคฺควตา วุตฺโต ปฎิสมภิทามคฺโค ฯ
ตฺตสฺตถวณณา ยา ปุพฺพภุจกถานยํ ตถา ยุตฺตี
นิสฺสาย มยารทฺธา นิญฺจานมฺปากตา เอสา ฯ
ยํ ตํ อุตฺตรมนฺนตี มนฺตฺติคฺคณฺยฺโต (๔) ยฺโต จ สทฺธา
การยิ มหาวิหารี ปริเวณมเนกสาธฺคฺคณฺ ฯ

#๑. ม. อุทฺทานคถา สพฺพาสี ฯ ๒. ลี. ย. เต ฯ

#๓. ม. สมลีส ฯ ย. สมลีสี ฯ ๔. ย. มนฺตฺติคฺคณฺยฺโต ฯ

ขุททกนิกายกุกกถา ปฎิสมภิทามคฺควณณา (สทฺทมมปกาสินี ๒) - หน้าที่ 541
 เล่มที่ 41 นิคมกถา หน้า 541

เถเรเนตฺถ นีวสตา	สมาปีตาย มหาภิธาเนน
ตติเย วสุเส จุติโต	โมคฺคกฺคตฺตานสฺส ฐปฺติโน ฯ
สมยํ อนุโลเมนฺตี	เถรานํ เถรวาททีปानํ
นิฏฺฐํ คตา ยถายํ	อฏฺฐกถา โลกहितชนนี ฯ
ชมมํ อนุโลเมนฺตา	อตฺตหิตํ ปฺรหิตถจฺจ สาเรนฺตา
นิฏฺฐํ กจฺจนฺตฺถ ตถา	มโนรธา สพฺพสฺตฺตานํ ฯ
สทฺทมมปฺปกาสินียา	อฏฺฐกถายตฺถ กมฺมิตฺถสฺสเลหิ
กมฺมิตฺตา ตฺถ ภาณวารา	วิญญฺเอยฺยา อฏฺฐปฺปญฺจาส ฯ
อานูฏฺฐเกณ (๑) อสฺสา	ฉนฺโทพนฺเชน กมฺมียมาณา ตฺถ
ขุทฺทสสทฺสสงฺขา	กาถาโย (๒) ปฺนจ จ สฺตานี ฯ
สาสนจิริฏฺฐิตตฺถํ	โลกहितตฺถถจฺจ สาทเรณ มยา
ปฺนญฺญํ อิมํ รจยตา	ยํ ปตฺตมณปฺปกํ วิปฺปลํ ฯ
ปฺนญฺเณน เตน โลโก	สทฺทมมฺรสายนํ ทสพฺลสฺส
อุปฺนญฺชิตฺวา วิมลํ	ปฺปโปตฺถ สฺขํ สฺสขเนวาติ ฯ
สทฺทมมปกาสินียา นาม	ขุทฺทกนิกายกุกกถาย
ปฎิสมภิทามคฺคปฺปกรณสฺส นิฏฺฐิตา ฯ	

#๑. ย. อนุฏฐเกณ ฯ ๒. ม. กาถาโย ฯ